O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
YOSHLAR SIYOSATI VA SPORT VAZIRLIGI

YOSHLAR ISHLARI AGENTLIGI

YOMI

YANGI O‘ZBEKISTONDA YOSHLARGA OID DAVLAT SIYOSATINI AMALGA OSHIRISH STRATEGIYASI: MAVJUD VAZIYAT VA RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI

TO‘PLAMI

Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi

Yoshlar siyosati va sport vazirligi

Yoshlar ishlari agentligi

Yoshlar muammolarini o‘rganish va istiqbolli kadrlarni tayyorlash instituti

“YANGI O‘ZBEKISTONDA YOSHLARGA OID DAVLAT SIYOSATINI AMALGA OSHIRISH STRATEGIYASI: MAVJUD VAZIYAT VA

RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI”

mavzusidagi

Respublika ilmiy-amaliy konferensiya

MAQOLALAR TO‘PLAMI

Toshkent – 2023

Mas’ul muharrirlar: Q.Quranbayev, A.Sa’dullayev, A.Jalilov

“Yangi O‘zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirish strategiyasi: mavjud vaziyat va rivojlantirish istiqbollari” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya ma’ruzalar to‘plami / Tuzuvchilar jamoasi. – T.: 2023, – 442 b.

Tahrir hay’ati: A.Yunusov, Z.Luxmanova, A.Kaxxorov, N.Norkulova, B.Qurbonov, I.Tadjiddinov, T.Sirojidinov, S.Diyorov.

Mazkur to‘plam O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Qonunchilik palatasining 2023-yil 17-maydagi “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi O‘RQ-406-son O‘zbekiston Respublikasi qonunini takomillashtirish to‘g‘risida”gi 1-son majlis bayonining 8-bandiga muvofiq O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi, Yoshlar siyosati va sport vazirligi, Yoshlar ishlari agentligi, Yoshlar muammolarini o‘rganish va istiqbolli kadrlarni tayyorlash instituti bilan xamkorlikda faoliyat ko‘rsatayotgan vazirlik, idoralar, ijro hokimiyati organlari, shuningdek boshqa manfaatdor tuzilmalar hamda olimlar tomonidan O‘zbekiston Respublikasida 2023-yil 23-iyunda o‘tkazilgan “Yangi O‘zbekistonda Yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirish strategiyasi: mavjud vaziyat va rivojlantirish istiqbollari” mavzusidagi ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallarini o‘z ichiga olgan.

Ushbu konferensiyada ko‘tarilgan ma’ruzalar hamda mazkur to‘plam O‘zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosati borasida amalga oshirilayotgan islohotlar tahlili, “Mahallalarda yoshlar bilan ishlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2022-yil 19-yanvardagi PQ-92-son Prezident qarori ijrosini ta’minlash, yoshlar bilan ishlashning “mahallabay” tizimi, ularning bo‘sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish, har tomonlama yetuk shaxs etib tarbiyalash, yoshlar o‘rtasida jinoyatchilikni oldini olish, yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash va ma’naviy rivojlanishini ta’minlash yo‘nalishdagi muammo va yechimlarini holati, mavjud masalalar hamda istiqboldagi rejalar borasida yangi bilim, ko‘nikmalarni rivojlantirish, tajriba almashishga xizmat qiladi. To‘plamda keltirilgan statistik ma’lumotlar va ko‘rsatkichlarning to‘g‘riligiga mualliflar javobgar hisoblanadi.

Taqrizchilar: s.f.d. F.Jo‘raqulov
s.f.f.d. (PhD) A.Xolmaxmatov

© O‘zbekiston Respublikasi Yoshlar ishlari agentligi huzuridagi Yoshlar muammolarini o‘rganish va istiqbolli kadrlarni tayyorlash instituti, 2023 y

MUNDARIJA

Ёшларга оид давлат сиёсати: ёшлар билан индивидуал ишлаш тизимини ташкил этиш
Қаҳрамон ҚУРАНБАЕВ. 11

Замонавий ёшлар ҳаётида спорт ва жисмоний маданиятнинг ўрни
Адхам ИКРАМОВ 15

Ёшлар билан ишлашнинг янги механизмлари
Алишер САЪДУЛЛАЕВ 19

I. YOSHLARGA OID DAVLAT SIYOSATINI AMALGA OSHIRISHNING YANGI MEXANIZMLARI: MILLIY VA XORIJIY TAJRIBA

Замонавий ислоҳотлар шароитида ёшлар манфаатларининг акс этиши
Насиба ТУРГУНОВА 23

Развитие молодежной политики: национальная практика Узбекистана
Шахриер НУРУЛЛОЕВ 29

Молодёжная политика в Узбекистане
Мизроб ХУСАНОВ 33

Ёшларга оид давлат сиёсатининг мазмуни, мақсади ва вазифалари
Бахромжон ИЛҲОМЖОНОВ 37

Yangi O‘zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosati va yoshlarni ijtimoiy himoya qilish chora-tadbirlari
Umidjon XUDOYOROV 42

Ўзбекистон ёшлари ва халқаро индекслар
Искандар ТАДЖИДИНОВ 46

Yoshlar hayotiga oid siyosatda xorij tajribalarining o‘rni
Solihabonu NORMATOVA
Shohsanam SHUKUROVA 50

Yoshlarga oid davlat siyosatini rivojlantirishda qizlar ta’limi va uning ahamiyati
Istora JO‘RAYEVA 53

Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатини амалга оширишда амалга оширилаётган ишлар ва хорижий тажрибалар
Гуласал ОДИЛЖАНОВА 56

Yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirish mexanizmi va xorijiy tajribadan foydalanish
Guljaxon MAKHMUDOVA
Azizbek SAFAROV 60

Yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirishning ustuvor yo‘nalishlari
Abdusattar ABDUG‘AFFAROV 64

Yangi O‘zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosati yangi bosqichda
Mansurbek TO‘XSANOV 68

Tashabbusli budjetlashtirish jarayonida yoshlarning faol ishtirokini ta’minlash istiqbollari
Shoira MIRZOXIDOVA 72

Ёшларга оид давлат сиёсатини амалга оширувчи нодавлат нотижорат ташкилотлари
Бахромжон ИЛҲОМЖОНОВ 75

Ёшларга оид давлат сиёстани ҳаётга татбиқ этишда нодавлат нотижорат ташкилотларининг ўрни
Мардонбек ЭШҚУЛОВ 80

Молодежь: возрастные границы
Зарина ЛУХМАНОВА
Наргиза УМАРОВА 83

Davlat boshqaruvida oliy ta’limning o‘rni
Sardorbek DIYOROV 90

New mechanisms for implementing state policy on youth: national and foreign experiences
Bobur shokh YOLDASHALIEV 93

Ёшлар сиёсатини амалга оширишда маъмурий бошқарувнинг тадрижий ривожланиши
Эльёрбек ОТАЖОНОВ 97

Yangi O‘zbekiston yoshlar mamlakati
Dilmurod BOBOBEKOV
Sherzod YO‘LDOSHEV 101

II. YOSHLARGA MUNOSIB MEHNAT SHAROITLARINI YARATISH, ULARNING IQTISODIY HUQUQ VA IMKONIYATLARINI KENGAYTIRISH

Yoshlar muammolarini klassifikatsiyalash
Akmal SHUKUROV 105

Роль социального предпринимательства в усовершенствование социальной политики по поддержке молодежи
Умида ЙУЛДОШЕВА 109

Ўзбекистон ёшларини давлат бошқарувида иштироки: социологик таҳлил
Азаматжон ХУДАЙНАЗАРОВ 112

Қамбағалликни қисқартиришда инсон капиталининг аҳамияти
Зафар ХУЖАНОВ 120

Туризм индустриясида ёшлар тадбиркорлигини рағбатлантиришнинг ташкилий жиҳатлари
Сирожиддин ХАЛИЛОВ 124

Geologiya sohasida yoshlarga berilayotgan imkoniyatlar tarix zarvaraqalariga oltin harflar bilan muhrlanmoqdA
Mirhomid MIRAKBAROV
Murodilla XAYDAROV 127

Yangi O‘zbekiston yoshlari va ularga yaratilgan imkoniyatlar
Sherzod YO‘LDOSHEV 131

Ёшларни миллий қадриятлар асосида тарбиялашда нилуфар пазира ижодининг аҳамияти
Шахноза БЕГИМҚУЛОВА
Диёрбек АБДУСАТТОРОВ 135

Дети группы риска как объект педагогической работы в школе
Нодира ИСРАИЛОВА 138

Имконияти чекланган ёшларни касбга ўргатиш муаммолари ва ечимлари
Лола МУМИНОВА 146

Имконияти чекланган ёшларни ижтимоий реабилитацияси ва мослашувида инклюзив таълимнинг ва ўқитувчи компетентлигининг ўрни
Хури КАЛБАЕВА 152

Проблемы социальной адаптация молодежи с расстройством аутистического спектра
Мехрибон МУСАЕВА 159

Yetim bolalarni ijtimoiy himoyalash tizimining institutsional asoslari
Xurshida BO‘TAYEVA 163

The importance of research and economics literacy for boosting the potential of youth in Uzbekistan
Dr. Nargiza ALIMUKHAMEDOVA 168

Образование как потенциал личностного роста
Элеонора МИРЗАЖОНОВА 172

Art terapiya asosida nutq nuqsoniga ega bo‘lgan bolalar nutqini faollashtirish
Dilnoza KAYUMOVA 176

III. YOSHLARNI UMUMINSONIY VA MILLIY QADRIYATLARGA HURMAT, VATANGA SADOQAT RUHIDA TARBIYALASH

“Ustoz-shogird” an’analari va unga tarixiy va zamonaviy qarashlar
Nuriddin RUZIYEV 181

Жамиятнинг трансформациялашув жараёнида ёшлар маънавий қиёфасини шакллантиришга таъсир этувчи ижтимоий-психологик омиллар
Наргиза НОРКУЛОВА 185

Ёшларни ҳарбий-ватанпарварлик руҳида тарбиялашда ҳамда ҳарбий ислоҳотлар тарғиботида телекўрсатувларнинг аҳамияти
Шунқор БЎРИЕВ 190

Jadidlarning xalq ta’limini isloh qilish va vatanga sadoqat ruhida tarbiyalash yo‘lida olib borgan harakatlari
Alisher NAZAROV 194

Yoshlarni milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalashda musiqaning o‘rni
Nasibaxon IBROHIMOVA 198

Qadriyatlar tarannumi aks etgan muzeylar faoliyatida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish
Dilshoda MUSAYEVA
Narimon DEHKANOV 201

Milliy qadriyatlar va an’analarning yosh avlod tarbiyasida tutgan muhim o‘rni
Sevinch QURBONOVA
Shohsanam SHUKUROVA 213

Yoshlar tarbiyasida umuminsoniy va milliy qadriyatlarning o‘rni
Ruxshona TOSHEVA
Aziza TALIBJANOVA 216

Yangi O‘zbekiston: yangilanish va taraqqiyot omillari
Murodjon ESHBEKOV
Iroda SAIDMURATOVA 220

Yoshlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda “o‘tkan kunlar” romanining o‘rni
Zarina SUYUNOVA 223

Yoshlarni umuminsoniy va milliy qadriyatlarga hurmat, vatanga sadoqat ruhida tarbiyalash
Barchinoy SUYUNOVA 227

Инклюзия асосида таълим олаётган алоҳида эҳтиёжга эга бўлган ёшлар ва ота-оналар муносабатларидаги муаммоларнинг назарий ва амалий ечимлари
Гулбаҳор ШАРИПОВА 231

Ўқувчи ёшларни миллий ва умуминсоний қадриятлар асосида ватанга садоқат руҳида тарбиялаш Янги Ўзбекистон жамиятининг муҳим шарти сифатида
Норқобил ҚУЛМАТОВ..... 237

Копинг-поведение у молодежи в процессе цифровой трансформации в системе образования
Гулрух АСКАРОВА..... 241

Ёш раҳбар ходимларни умуминсоний ва миллий қадриятларга руҳида тарбиялаш
Лазиз ТУРАЕВ..... 245

Янги Ўзбекистонда ёш раҳбар кадрларни бошқарув салоҳиятини ривожлантиришда тренинг таълим технологиясининг ўрни
Назира ТУРАЕВА..... 251

Замонавий кадрлар тайёрлаш сиёсатининг ҳуқуқий ва маънавий асослари
Алишер РАВШАНОВ..... 256

Milliy an’analar, urf-odatlarni bilish va hurmat qilish - asosiy burchimiz
Ozoda ABDUGAFFAROVA..... 260

Yangi O‘zbekistonda yoshlarni umuminsoniy va milliy qadriyatlarga hurmat, vatanga sadoqat ruhida tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan birI
Shahnoza ORIPOVA..... 264

Information consumption culture in students
Bekzod KHAITOV..... 267

Umumta’lim maktablarida media ta’limni rivojlantirishda ommaviy axborot vositalarining o‘rni: xalqaro va milliy tajriba
Shaxnoza TAYLAKOVA..... 271

Ёшларни ватанпарварлик руҳида тарбиялашда ҳарбий нашрлар ва виртуал платформаларнинг роли
Дилшод РЎЗИҚУЛОВ..... 277

Yangi O‘zbekistonda ijtimoiy va dunyoviy davlat qurishda yoshlar ma’naviyatini yuksaltirish masalalari
Ulug‘bek O‘RINBOYEV..... 280

Badiiy kulolchilik mashg‘ulotlarini tashkil etish shakllari va usullari
Jahongir BEGIJONOV..... 284

O‘zbekistonda gender tenglik
Nazokat XUDOYQULOVA..... 291

Yoshlarni umuminsoniy va milliy qadriyatlarga hurmat, vatanga sadoqat ruhida tarbiyalashda nodavlat-notijorat tashkilotlarning o‘rni
Elyor G‘OYIBOV …….297

IV. YOSH KADRLARNI TAYYORLASHDA YANGICHA YONDASHUVLAR: GLOBAL TENDENSIYA VA MILLIY AN’ANALAR

Yosh kadrlarni tayyorlashda global tendensiyalar va milliy yondashuvlar: qarashlar va imkoniyatlar
Bahodir ILXOMOV……301

Давлат фуқаролик хизматини ёш кадрлар билан таъминлашнинг ташкилий-ҳуқуқий механизмлари
Дилмуроджон РАХИМОВ……305

Сиёсий лидерликни тадқиқ этишнинг айрим назарий хусусиятлари
Камол МАХМУДОВ……309

Organization of new personnel in the Republic of Uzbekistan
Shaxzoda ZAYNUTDINOVA
Gulnoza MASUDOVA……316

Талаба ёшларда лидерлик кўникма ва малакаларини шакллантиришда ижтимоий-гуманитар фанларнинг аҳамияти
Камол МАХМУДОВ……319

Yosh kadrlarni tayyorlash va kadrlar zaxirasini shakllantirish usullari
Ozoda ABDUG‘AFFAROVA
Abdusattar ABDUG‘AFFAROV……327

Developing young professionals’ soft skills: the global relevance
Nargizakhon VALIEVA
Zafar ABDUSAMADOV……331

Yoshlar kasbiy raqobatbardoshligini oshirishga doir sotsiologik yondashuvlar
Nilufar NAZAROVA……335

Arts and culture management (management arts) scientific approaches and its modern classification
Odiljon TOPILDIYEV
Jakhongir MAKHMUDOV……338

Ta’lim tizimida samaradorlikni oshirishda boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining o‘rni va ahamiyati
Azizaxon NURIDDINOVA……342

Pedagogical factors for the development of professional competence of students
Gozzal GUBENOVA……344

Tibbiyot oliy ta’lim muassasalari talabalarida o‘quv motivatsiyasi muammosining dolzarbligi va ilmiy o‘rganilishi darajasi
O‘tkirbek ARZIQULOV 348

O‘smirlar sotsial intellekti muammosi va uni psixologiyada o‘rganilishi
Akromxon ORIFOV 355

Modern ideas on organizational and management skills of master’s students in socio-cultural activity
Gulsanam KHASANOVA 359

Zamonaviy mehnat bozorida yosh mutaxassislarni masofaviy ish bilan ta’minlash va munosib mehnat sharoitlarini yaratish mexanizmlari
Samad TOLLIBOYEV 363

Digitization of the teaching system of specialized subjects in technical universities and use of innovative technologies
Saidakhon ATAJONOVA 368

Ёшларда тадбиркорлик маданиятини шакллантиришда масофадан ўқитиш тизимининг ўрни
Жавоҳир ХАЙДАРОВ 374

Relationship between english learning and stem learning
Odina AHMADJONOVA 379

Bolalarga ingliz tilini o‘rgatishning samarali usullari
Marjona UZOQOVA
Zafar ABDUSAMADOV 383

Ta’lim sifatini oshirishda zamonaviy ta’lim texnologiyalarining o‘rni
Xilolaxon SAIDOVA 387

Yosh kadrlarni tayyorlashda yangicha yondashuv
Daler XALIMOV 391

Yosh kadrlarni tayyorlashda samarali uslublar
Muslimaxon NEMATULLAYEVA
Shohsanam SHUKUROVA 393

Youth contribute to the development of world civilization with their high level of intelligence
Mokhinur SOTVOLDIEVA 396

Yosh avlodda nutq rivojlanishing psixologik mohiyati
Erkin ISMOILOV
Ilyos BO‘RIYEV
Madibraimov XOLMAMAT 400

V. YOSHLARNING BO‘SH VAQTLARINI MAZMUNLI TASHKIL ETISH VA SPORTNI OMMALASHTIRISH

Yoshlardagi bo‘sh vaqt shaxsiy rivojlanish imkoniyati sifatida
Nigora SHOMURODOVA 404

O‘zbekiston kelajagi-yoshlar qo‘lida! “Besh tashabbus” yoshlarga qanoat!
Ziyoda NURILLAYEVA
Shohsanam SHUKUROVA 408

Piyoda yurish sayohatlarini tashkil etishning o‘ziga xos xususiyatlari
Mironshoh IDRISOV 413

Женщина и спорт: социальный аспект
Нилуфар МИРДЖАМАЛОВА 417

Bolalarning jismoniy tayyorgarligi vositalari va usullarini aniqlash uchun tasdiqlovchi tadqiqotni tashkillashtirish
Dilnoza SHOYMARDONOVA 421

Yengil atletika sport turida tayyorgarlik usullari
Zafar XUDAYKULOV 425

Жисмоний тарбия ва спорт соҳасида малакали кадрлар тайёрлаш тизимини такомиллаштириш
Н.Р. САИДОВА
Р.Т. КАЗОҚОВ
А.А. АМАНЖОЛОВА
М.У. ҒАЙБУЛЛАЕВА 429

Yoshlar va futbol
Akmaljon TURAQULOV 433

Yoshlarning bo‘sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish va sportni ommalashtirish
Mexrinoz SAYFUTDINOVA
Muqimjon AXUNOV 437

Ёшларга оид давлат сиёсати: ёшлар билан индивидуал ишлаш тизимини ташкил этиш

Қаҳрамон ҚУРАНБАЕВ
Ўзбекистон Республикаси Президенти маслаҳатчиси,
Маҳаллаларда ёшлар билан ишлаш масалаларини
мувофиқлаштириш бўйича Республика комиссияси раиси,
сиёсий фанлар доктори, профессор

Мамлакатимизда охирги йилларда ёш авлодни баркамол қилиб тарбиялаш, уларнинг ҳаётга мустақил қадам қўйишлари учун барча зарур шароитларни яратиш, ҳуқуқ ва манфаатларини таъминлаш каби муҳим масалалар давлат сиёсатининг энг устувор йўналишларидан бирига айланиб бормоқда.

Мамлакатимизда 2021 йилдан бошлаб, ёшлар билан ишлашнинг янгича “маҳаллабай” ишлаш тизими жорий қилинди. Ўтган қисқа давр ичида мазкур тизим орқали ёшларнинг кўплаб муаммолари ҳал қилинди, ушбу муаммоларни бевосита маҳалланинг ўзида ҳал қилиш учун 9 400 та маҳалла фуқаролар йиғинларида “Ёшлар етакчиси” лавозими жорий қилинди.

2023 йилдан бошлаб, ёшлар билан ишлаш тизимида амалга оширилаётган ишлар янада кенгайтирилиб, индивидуал ишлаш йўлга қўйилди.

Бугунги кунда Ўзбекистонда 9 млн.дан ортиқ 14-30 ёшдаги фуқаролар мавжуд бўлиб, уларнинг 4,4 млн.ни яхши ўқиётган, тадбиркорлигини йўлга қўйган, расмий секторда ишлайдиган, қобилияти бор, ижтимоий фаол бўлган ёшлар ташкил қилади. 4,6 млн. ёшлар эса, турмуш тақозоси билан расмий сектордан иш топа олмаган, лекин иқтисодий фаол ёшлардан иборат. Шунингдек, 396 минг нафар ёшлар “аҳволи оғир”, давлатнинг ғамхўрлиги ва эътиборини кутаётган ҳамда кўмакка муҳтожлардир.

2023 йил 11 апрель куни ўтказилган видеоселектор йиғилишида Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М. Мирзиёев ёшлар билан ишлаш тизимини янги босқичга кўтариш ҳақида гапириб, улар билан ишлаш борасида бир қатор янги ташаббусларни илгари сурдилар.

Ёшлар билан ишлаш тизимини ташкил этишда индивидуал ёндашув, аниқ белгиланган чора-тадбирлар ва режаларнинг мавжудлиги

уларнинг жамиятда ўз ўрнини топиши ҳамда ижтимоийлашувида муҳим ўрин тутади.

Зеро, ушбу механизмларнинг амалда жорий этилганлиги ўсиб келаётган ёш авлоднинг индивидуал, психологик ва бошқа ижтимоий-иқтисодий муаммоларини манзилли ҳал этиш имкони билан бир қаторда, энг асосийси мамлакат барқарорлигини таъминлашнинг муҳим шарти ва кафолати ҳисобланади. Шундан келиб чиққан ҳолда, энди ёшлар билан ишлаш бўйича мутлақо янги тизим жорий қилинади.

Азиз дўстлар!

Охирги йилларда мамлакатимизда ёшларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, уларнинг ижтимоий-иқтисодий муаммоларини ҳал этиш тизими ҳисобланган “Ёшлар дафтари” кўмакка муҳтож ёшларнинг маиший ҳаётини яхшилаш орқали ижтимоий кайфиятини барқарорлаштириш ва келажакка ишончини ортишида муҳим ўрин тутди. Мазкур ислоҳот ва чораларнинг узвий давоми сифатида “Ёшлар дафтари” тизимини янада такомиллаштириш долзарб аҳамият касб этмоқда.

Жумладан, эндиликда жамғарма ёшларни кўпроқ касбга, тадбиркорликка ўргатиб, бандлигини таъминлашга хизмат қилади.

Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда энди, янги механизмлар жорий қилинади:

1) ёшларга касбга ўқиш, меҳнат қуроли, уруғ-кўчатга субсидия каби турдош хизматлардан бир вақтнинг ўзида фойдаланиш имконияти яратилади.

2) Уруғ ва кўчат учун 2,5 миллион сўм ўша ҳудуддаги уруғ-кўчат хўжаликларидан сотиб олиш учун тўғридан-тўғри берилади.

3) “Ёшлар дафтари” билан ишлашда ёшларни анимация, дизайн, логистика оператори, гид каби замонавий касбларга ўқитишга ҳам алоҳида эътибор қаратилади.

Бу тизим билан мактабларнинг 10-11-синф ўқувчилари ҳам қамраб олинади.

4) Бундан буён “Ёшлар дафтари” жамғармалари маблағининг камида 40 фоизи айнан касб-ҳунарга ўқитишга йўналтирилади.

5) Жорий йилда замонавий касбларга ўқитиш учун, 100 миллиард сўм ажратилади ва камида 25 минг нафар ёшлар ўқитилади.

Бугунги кунда мамлакатда ёшлар бандлигини таъминлашга қаратилган бир қатор чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. Шунга қарамасдан, мутасаддиларнинг мазкур масалага етарлича эътибор

қаратмаётганлиги, сақланиб қолаётган ташкилий муаммолар сабабли жойларда ўрта махсус ва олий таълим муассасалари битирувчиларини ишга жойлаштиришда қатор муаммолар сақланиб қолмоқда:

- 2022 йилда 11та давлат олийгоҳининг 11 мингдан зиёд битирувчиларидан 6,5 минг нафари ишга жойлашмаган.
- 3 минг нафар грантда ўқиган талаба *(жами грантларнинг 15 фоизи)* ишга кирмаган.
- 143 минг нафар коллеж ва техникумларни битирган ёшларнинг 30 минг нафари иш топа олмаган.

Ҳозирда 103 мингдан ортиқ ташкилотларда 254 минг бўш иш ўрни бор, шундан 86 мингтаси давлат ташкилотларига, 168 мингтаси хусусий секторга тўғри келади.

Ёшлар билан ишлаш ҳаёт-мамот масаласидир. Шунинг учун мамлакатимизда ёшларни баркамол этиб тарбиялашга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Фарзандларимизни бугунги таҳликали даврда турли ёт ғоялар таъсиридан ҳимоялаш, ёшларнинг фикрларини бировлар эгалламасдан туриб, уларга ўзимиз ғамхўрлик ва тўғри йўл кўрсатишимиз зарур.

“Ҳар-бир миллатнинг саодати ёшларнинг яхши тарбиясига боғлиқдир” деган эди Абдулла Авлоний. Дарҳақиқат, ёшлар билан ишлашда улар учун қизиқарли тарғибот шаклларидан кенгроқ фойдаланиш, асосий фаолиятни Интернет платформаси ёки ижтимоий тармоқлар орқали лойиҳалар ташкил этишга йўналтириш лозим.

Ҳозирги кунда “Телеграм” тармоғидан 31 миллион аҳолимиз фойдаланмоқда. Бу эса, ўз навбатида ёшлар тарбиясига салбий таъсир қилмоқда.

Шунинг учун, ёшларни ватанпарварлик руҳида тарбиялаш борасида: хусусий сектор ва хорижий контентлар билан рақобат қила оладиган савиядаги бадиий асарлар, мультфильм, сериал ва кинолар, саҳна асарлари яратилади;

оддий оила фарзанди бўлган иқтидорли спортчилар, ёш тадбиркорлар ва таълимда катта ютуқларга эришган ёшларнинг “муваффақият йўли”ни кино қилиб кўрсатилади;

ёшларни мафкуравий таҳдидлардан ҳимоя қилиш, уларга соғлом фикр ва мотивация беришга қаратилган контентлар сони кўпайтирилади;

ёшларни ҳарбий-ватанпарварлик руҳида тарбиялашга ихтисослашган алоҳида телекўрсатувлар ташкил қилинади;

Маънавият ва маърифат маркази фаолиятини такомиллаштирилади;

Россия, Туркия ва Қозоғистон каби ёшларимиз кўп бўлган давлатларда алоҳида “ёшлар баланси”ни шакллантириш, бунинг асосида хориждаги ёшларга кўмак бериш бўйича алоҳида дастур ишлаб чиқилади.

Ёшлар масаласидаги олдимизга қўйилган вазифаларни ўз вақтида, сифатли бажариш орқали ислоҳотлар самарадорлиги натижасини ҳар бир ёшнинг ҳаётида кўрсатишимиз мумкин бўлади. Бу билан ёшларнинг давлатимиз томонидан қилинаётган ғамхўрликларни ҳис қилишига ва фаол ҳаётга кириб боришига эришамиз.

Ҳурматли йиғилиш қатнашчилари!

Ишончим комилки, белгиланган вазифаларни биргаликда, мавжуд барча имкониятларимизни сафарбар қилган ҳолда бажариб, ёшларимизнинг талаб ва эҳтиёжлари, уларни қийнаётган муаммоларини ҳал этишда жонбозлик кўрсатамиз. Зеро, ёшлар билан ишлаш борасида белгилаб берилган вазифаларнинг ўз вақтида ва сифатли бажарилиши ёшларнинг давлатимиз томонидан қилинаётган ғамхўрликларни ҳис қилишига ва фаол ҳаётга кириб боришида муҳим аҳамият касб этади.

Замонавий ёшлар ҳаётида спорт ва жисмоний маданиятнинг ўрни

Адхам ИКРАМОВ
Ўзбекистон Республикаси
Ёшлар сиёсати ва спорт вазири

Мамлакатимизда жисмоний тарбия ва спортни оммалаштириш ижтимоий сиёсатнинг муҳим йўналишларидан бири этиб белгиланган. Чунки спорт аҳоли саломатлигини мустаҳкамлаш, ёш авлодни соғлом ва баркамол этиб тарбиялаш орқали жамиятда соғлом турмуш тарзини қарор топтиради. Турли касалликлар, ёшлар ўртасида зарарли одатларнинг олдини олади. Спорт юксак маданият, ватанпарварлик туйғуларини шакллантиришда ҳам муҳим ўрин тутади. Мустақиллик йилларида бу борада кенг кўламли ишлар амалга оширилди. Аҳолининг, айниқса, ёш авлоднинг жисмоний тарбия ва оммавий спорт билан мунтазам шуғулланиши учун зарур шароитлар яратилди. Ҳудудларимизда минглаб спорт иншоотлари ва мажмуалари, ўйингоҳлар бунёд этилди ҳамда реконструкция қилинди.

Жисмоний маданият шахсни комплекс шакллантириш тизимининг узвий қисмидир. Ўсиб келаётган ёш авлоднинг соғлиги ҳақида ғамхўрлик, уларда соғлом турмуш тарзини шакллантириш, жисмоний маданият ва спорт билан мунтазам, мустақил шуғулланиш кўникмаларини сингдириш тарбиявий жараённинг ажралмас қисми ҳисобланади. Давлатимиз раҳбари Ш.М.Мирзиёевнинг ёшлар маънавиятини юксалтириш ва уларнинг бўш вақтини мазмунли ташкил этиш бўйича 5та муҳим ташаббусни илгари суриши бежиз эмас. Хусусан, иккинчи ташаббус *ёшларни жисмоний чиниқтириш*, *уларнинг спорт соҳасида қобилиятини намоён қилиш*лари учун зарур шароитлар яратишга йўналтирилган.

Маҳаллаларда ёшлар ўртасида оммавий спорт мусобақаларини тизимли ташкил этиш орқали соғлом турмуш тарзини кенг тарғиб қилиш, уларни оммавий спортга жалб этишни янги босқичга олиб чиқиш ҳамда 2022 — 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси 67-мақсадида белгиланган вазифаларнинг ижросини таъминлаш.

Шу билан биргаликда Ўзбекистон Республикаси ҳудудларида жисмоний тарбия ва оммавий спортни янада ривожлантириш,

аҳолининг барча қатламлари, айниқса, ёшларни жисмоний тарбия ва спорт билан мунтазам шуғулланишга жалб этиш, мамлакатимизда бу борада яратилган шароитлардан самарали фойдаланиш натижадорлигини ошириш мақсадида:

Яқинда 100 минг нафар ёшлар ўртасида ўтказилган сўровномада:

- 48 фоиз ёшлар *футбол, волейбол, стол тенниси ва бадминтон* каби спорт турлари билан шуғулланишга қизиқиши бўлсада, бунга маҳалласида шароит йўқлигини билдирган;

- 40 фоизи бўш вақтини киберспорт ўйинлари билан ўтказишини маълум қилган;

Таҳлилга кўра эса, киберспорт билан 1 миллиондан ортиқ ёшлар шуғулланмоқда.

- 37 фоиз ёшлар китобхонлик, 21 фоизи мусиқа, рақс, караоке, театр ва кино бўйича инфратузилмага эҳтиёж борлигини айтган;

- чекка туманлардаги ёшларнинг 26 фоизи оилавий айланиш учун хиёбон ва сайилгоҳлар ташкил этилишини сўраган.

Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда вилоят марказларида, кейинчалик туманларда кеча-ю кундуз ишлайдиган “Ёшлар сайилгоҳлари” ташкил этилади.

Бунда ҳар куни бу жойларда киберспорт, спорт ва интеллектуал ўйингоҳлар, караоке клублари, театр, мода подиумлари, “бук кафе”, коворкинглар ва бошқа кўнгилочар тадбирлари ўтказилади.

Ойма-ой ҳар бир олийгоҳга кунлик ўтказиладиган спорт ва маданият тадбирларига масъуллар белгиланиб, камида 50 фоиз талабаларни жалб қилиш бўйича иш режаси тасдиқлаб берилади ва ижроси назорат қилинади. Ўзбекистон Республикасида жисмоний тарбия ва оммавий спортни янада ривожлантириш дастури ишлаб чиқилди.

Ёшларни маданият, санъат, жисмоний тарбия ва спортга кенг жалб этиш, уларнинг ахборот технологиялари бўйича саводхонлигини ошириш, ёшлар ўртасида китобхонликни тарғиб қилиш, хотин-қизлар бандлигини таъминлаш вазифаларини ўз ичига олган “бешта муҳим ташаббус” амалга оширилмоқда. Бу орқали давлатимиз раҳбари “Ёшларимизни маънавий баркамол қилиб тарбиялаш, уларни турли зарарли ва ёт ғоялар таъсиридан асрашга алоҳида эътибор қаратиш лозимлиги” ни таъкидлаб ўтди. Қайд этиш керакки, бу каби ишлар ёшлар сиёсати соҳасида янгича механизмлар сирасига кириб, уларни

санъат, мусиқа ва спортга жалб қилиш борасида катта тарбиявий аҳамиятга эгадир.

Мамлакатимизнинг барча ҳудудларида оммавий спортнинг инсон ва оила ҳаётидаги муҳим аҳамияти, унинг жисмоний ва маънавий соғломликнинг асоси эканини тарғиб-ташвиқ қилиш, ҳаётга катта умид билан кириб келаётган ёшларни зарарли одатлардан асраш, уларга ўз қобилият ва истеъдодларини рўёбга чиқаришлари учун зарур шарт-шароитлар яратиш, улар орасидан иқтидорли спортчиларни саралаб олиш ҳамда мақсадли тайёрлаш тизимини такомиллаштириш борасида муҳим ва долзарб вазифалар амалга оширилмоқда.

Республикамизда илм-фан тобора ривож топиб бормоқда. Жисмоний тарбия ва спорт соҳаси мутахассислари фаолияти ҳам кундан кунга салмоқли бўлаётганлиги барчамизга маълум. Хусусан, болалар жисмоний тарбияси, хотин-қизлар спорти, ногиронлар спорти каби йўналишларда қатор олимларимиз изланишлар олиб бормоқдалар. Фикримизча, бу каби мутахассислар фаолиятини мувофиқлаштириш, уларнинг ижодий изланишлари натижаларидан самарали фойдаланиш оилаларда жисмоний маданиятни янада кенг шакллантиришга замин бўлади. Жисмоний тарбия ва спорт инсон ҳаётининг барча босқичларида соғлиқ ва фаол ҳаёт тарзини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга эканлиги таъкидлаб келинган.

Албатта, жисмоний тарбия турли спорт мактаблари ва бошқа хизмат кўрсатувчи клублар билан ўзаро алоқаларни йўлга қуйишда ҳаётнинг барча жараёнларида муҳим аҳамият касб этган бўлса, спорт айнан соғлиқни сақлаш ҳамда спорт таълими натижаларини қўлга киритишда ва инсоннинг ижтимоий ва шахсий ривожланишида катта аҳамиятга эгадир.

Президентимизнинг 19 январь 2022 йилдаги “Маҳаллаларда ёшлар билан ишлаш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори қабул қилиниб, ёшлар билан ишлашнинг янгича бошқарув механизмларини жорий этиш, улар билан ишлашнинг вертикал тизимини яратиш мақсадида ҳар бир шаҳарча, қишлоқ, овулда, шунингдек, шаҳарлар, шаҳарчалар, қишлоқлар ҳамда овуллардаги ҳар бир маҳаллада ёшлар етакчиси лавозими жорий этилди. Бу эса маҳаллалардаги ёшларнинг хар бир соҳада шунингдек спорт бўйича ҳам ўз иқтидорларини намоён қилишга ва қизиқишлари асносида юксак чўққиларни забт этишларига имконият яратди.

Бугунги кунда замонавий ёшлар ҳаётида спорт ва жисмоний маданиятнинг ўрни беқиёс эканлигини барчамиз тушуниб англаб турибмиз. Келажагимиз бўлган ёшларимизнинг бўш вақтларини тўғри ташкил этиш ва уларнинг иқтидори-қизиқишларини инобатга олган холда ёндашсак ўйлайманки бу нафақат ёшлар учун балки юртимиз келажаги учун ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Ёшлар билан ишлашнинг янги механизмлари

Алишер САЪДУЛЛАЕВ
Ўзбекистон Республикаси Ёшлар сиёсати ва спорт вазирининг биринчи ўринбосари, Ёшлар ишлари агентлиги директори

Мамлакатимизда сўнгги йилларда ёш авлодни баркамол қилиб тарбиялаш, уларнинг ҳаётга мустақил қадам қўйишлари учун барча зарур шароитларни яратиш, ҳуқуқ ва манфаатларини таъминлаш каби муҳим масалалар давлат сиёсатининг энг устувор йўналишларидан бирига айланиб бормоқда.

Бугунги кунда мамлакатимизда 30 ёшгача бўлган ёшлар 19 миллиондан ортиқ ёки аҳолининг 55 фоизини ташкил қилади. Меҳнат бозорига ҳар йили 600 минг ёшлар кириб келаётган бўлса, келгуси 10 йилда бу рақам бир миллионга етади.

2022 йилнинг ўзида ёшлар тадбиркорлиги учун 4 триллион сўм кредит берилиб, 150 мингта лойиҳа ишга туширилган, 325 мингта иш ўрни яратилган. 43 минг гектар экин майдони ажратилиб, 435 минг ёшлар бандлиги таъминланган. 32 мингдан зиёд ёшларга субсидия орқали асбоб-ускуна, меҳнат қуроллари ва компьютер олиб берилган.

Сўнгги йилларда ёшларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш бўйича ҳам кўп ишлар қилинда. Жумладан, ўтган йили 130 минг талабага 1 триллион 700 миллиард сўм таълим кредити берилди, хотин-қизларнинг магистратурада ўқиши бепул бўлди. 53 минг нафар эҳтиёжманд талабага контракт пуллари, 15 мингдан зиёд ёшларга ҳарбий хизмат ва 13 минг нафарига чет тиллари бўйича имтиҳон харажатлари тўлаб берилди. 81 минг талабага уй-жой ижараси тўлови ажратилди. “Ёшлар дафтари” орқали 300 минг ёшларга қарийб 600 миллиард сўмлик ёрдам кўрсатилди. Аммо, бу борада долзарб масалалар ҳали ҳам кўп. Бугунги кунда юртимизда 722 минг нафар расман ишсиз ёшлар бор.

Энг аввало, ишсиз, норасмий секторда банд бўлган ва чет элга ишлагани кетган ёшлар масаласига алоҳида эътибор қаратилиши лозим.

Хусусан, ёшлар бандлигини таъминлаш учун, аввало, ишга қабул қилиш тизими бўйича бир қатор муаммолар мавжуд, мазкур тизимни қайта кўриб чиқиш керак бўляпти. Мисол учун, ҳозирда 103 мингдан ортиқ ташкилотларда 254 минг бўш иш ўрни бор. Лекин, ўтган йили

олий таълимни битирган 6 мингдан ортиқ, коллеж ва техникумни тамомлаган 30 минг нафар йигит-қиз иш топа олмаган.

Шу боис ёшларни касб-ҳунарга ўқитиш ва бандлигини таъминлашга алоҳида эътибор қаратиш талаб этади. Бу эса ислоҳотларни маҳаллабай ташкил этиш бўйича вертикал бошқарув тизими яратиш зарурияти келтириб чиқаради.

Сўнгги йилларда тизимда маҳалладаги ёшлар билан ишлаш борасида бир қатор ҳуқуқий-меъёрий ва ташкилий-услубий база яратилган бўлиб, бу амалиётда ўзи ифодасини топмоқда.

2023 йил 11 апрель куни ўтказилган видеоселектор йиғилишида Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев томонидан ёшлар билан ишлаш тизимини янгича босқичга кўтариш ва улар билан ишлаш борасида бир қатор янги ташаббусларни илгари сурилди. Унга мувофиқ қизил ва сариқ тоифадаги ёшлар билан ишлашнинг янгича механизми таклиф этилди.

Соҳадаги ишларни янада аниқ ва манзилли ташкил этиш мақсадида 14 ёшдан 30 ёшгача бўлган 9 миллион нафар ўғил-қиз алоҳида эътиборга олинди. Бунда биринчи марта 25та вазирлик ва идора маълумотлари ўзаро уйғунлашган электрон база шакллантирилиб, барча ёшларнинг ижтимоий аҳволи, қобилияти ва қизиқишлари ўрганилиб, “маҳалладан вазирликкача” тизимида ишлаш чоралари белгилаб олинди.

Бунда, ҳар бир вазир, вазир ўринбосарлари, вилоят, туман ва шаҳар ҳокимлари, сектор раҳбарлари, олийгоҳ ректорлари, Миллий гвардия ва ҳарбий қисм командирларига бундай 50 нафардан эътиборга муҳтож ёшлар номма-ном бириктирилди.

“Ўрта” тоифадаги ёшлар билан ишлаш: “ўрта” тоифага кирган 4,6 миллион ёшларнинг аксариятини ишсизлар, норасмий секторда бандлар ва чет элга ишлагани кетганлар ташкил қилади; вилоят, туман ҳокимлари “ўрта” тоифадаги ёшларни ўз ҳудудларидаги масъул ташкилотларга бириктиради ҳамда бириктирилган масъулларнинг янгича ишлаш тизимини назорат қилиб боради.

Хусусан, сариқ тоифадаги ёшлар билан ишлашнинг асосий йўналиши сифатида: ишсиз ёшлар билан самарали ишлашни ташкил этиш, норасмий банд бўлган ва ишлаш имконияти йўқ ёшлар билан ишлаш, меҳнат қобилиятини йўқотган ва миграцияга кетган ёшлар билан ишлашнинг ташкилий масалалари белгилаб берилди.

Бунда ишсиз ёшлар, ишлаш имконияти йўқ ёшлар билан ишлаш, меҳнат қобилиятини йўқотган, миграцияга кетган ва қайтган ёшлар ўртасида самарали профилактик ишларни ташкил этиш ҳамда амалга ошириш, уларни бандлигини таъминлаш, касб-хунарга ўқитиш орқали ижтимоий ҳаётга мослаштириш, соғлом-турмуш тарзида ҳаёт кечиришига кўмаклашиш мақсадида масъул давлат органлари, ташкилотлар, таълим муассалари ҳамда жамоатчилик вакиллари томонидан профилактик ишларни ташкил этиш бўйича ҳаракатлар алгоритмини белгилаб беради.

Шунингдек, маҳаллаларда ёшлар томонидан содир этилаётган ҳуқуқбузарликларни аниқлаш ва барвақт олдини олишда профилактика инспекторлари, маҳалла раиси, ёшлар етакчиси, ҳоким ёрдамчиси, хотин-қизлар фаоли ва бошқа мутассади ташкилотларнинг ходимлари учун ёшлар билан ишлаш борасида янгича ёндашувни яратиш, жамиятда ёшларнинг ролини ошириш ҳамда бандлигини таъминлаш чора-тадбирлари бўйича янгича ишлаш методикаси йўлга қўйилди.

Ишсиз ёшларнинг муаммоларини ҳал этиш ҳамда эҳтиёжлари ва қизиқишларини рўёбга чиқариш бўйича алоҳида ёндашув таклиф этилган. Бунда, аниқланган муаммо ва эҳтиёжлар “Ёшлар дафтари”га киритилади. Ишсиз ёшларнинг рўйхатлари ҳамда уларнинг муаммоларини бартараф этишга қаратилган “Йўл харитаси” лойиҳаси шакиллантирилади.

Биринчи босқичда ёшларнинг ишлаш имконияти мавжуд бўлган соҳаларни белгилаб олинади. Бунда:

- ҳудудда ёшларни банд этиш имкониятини берувчи соҳаларни аниқлаб олинади;
- соҳалар бўйича ёшлар бандлигини таъминлаш борасида имкониятларни белгилаб олинади;
- соҳалар бўйича ишсиз ёшларнинг маълумоти ва касбий кўникмалари бўйича тахминий тақсимотини шакллантирилади.

Иккинчи босқичда махсус малака талаб этувчи касблар бўйича ўқув курсларини ташкил этилади:

- махсус малака талаб этувчи касблар рўйхати шакллантирилади;
- махсус малака талаб этувчи касбларга даъвогарлар рўйхати ишлаб чиқилади;
- талаб асосида қисқа ўқув курсларини ташкил этилади.

Иккинчи босқичда ишсиз ёшларни бандлигини таъминлаш борасида қўшимча шарт-шароитлар яратиш ва инфратузилмалар ўрганилади:

- ўзини-ўзи банд қилган ёшлар билан уларнинг муаммолар ўрганилади;
- тадбиркорлик билан шуғулланиш истагини билдирган ёшлар билан ҳокимлик вакиллари ўртасида учрашувлар ташкил этилади;
- ишсиз ёшларга банд бўлишлари учун зарур бўлган техник жиҳозлар ва моддий-молиявий кўмак шакллари белгилаб олинади.

Ишсиз ёшларни бандлигини таъминлаш йўналишлари қуйидагилардан иборат:

- хизмат кўрсатиш соҳасига;
- қурилиш соҳасига;
- коммунал соҳага;
- қишлоқ хўжалиги ва бошқа соҳалар.

Ишсиз ёшларни бандлигини таъминлашнинг ташкилий жиҳатлари:

- касб ҳунарга ўқитиш орқали;
- янги иш ўринлари яратиш ва унга жойлаштириш орқали;
- бўш иш ўринлари орқали;
- субсидия бериш орқали;
- кредит ажратиш орқали ва бошқалар.

Хусусан, “Янги Ўзбекистон ёшлари ташаббуслари” жамғармаси ва электрон платформаси ташкил қилиниши белгиланди. Жамғармага 100 миллион доллар йўналтирилиб, бу маблағлар иқтидорли ёшларнинг энг яхши ғоя, стартап ва лойиҳаларига қулай ва енгил шартларда, зарур бўлса фоизсиз ажратилади.

Хуллас, ёш авлодни баркамол қилиб тарбиялаш, уларнинг ҳаётга мустақил қадам қўйишлари учун барча зарур шароитларни яратиш ва бандлигини таъминлаш давлатнинг муҳим сиёсатидан бири ҳисобланади. Бу эса, ўз навбатида ишсиз ва меҳнат қобилиятини йўқотган ёшларни иқтисодий фаол қатламга қўшиш, миграцияга кетган ва қайтган ёшлар ўртасида самарали профилактик ишларни ташкил этиш ҳамда амалга ошириш, уларни бандлигини таъминлаш, касб-хунарга ўқитиш орқали ижтимоий ҳаётга мослаштириш, соғлом-турмуш тарзида ҳаёт кечиришига кўмаклашишга хизмат қилади.

I. YOSHLARGA OID DAVLAT SIYOSATINI AMALGA OSHIRISHNING YANGI MEXANIZMLARI: MILLIY VA XORIJIY TAJRIBA

Замонавий ислоҳотлар шароитида ёшлар манфаатларининг акс этиши

Насиба ТУРГУНОВА
ИИВ Академияси Хизмат психологияси ва касбий маданияти кафедраси доценти, с.ф.ф.д (PhD)

Аннотация. Ушбу мақолада Ўзбекистонда сўнгги йилларда амалга оширилаётган ислоҳотларда, қабул қилинаётган сиёсий қарорларда ёшлар сиёсатининг акс этиши, унинг стратегик йўналишлари ва соҳадаги асосий тенденциялар динамикаси очиб берилган.

Калит сўзлар: ёшлар, контент таҳлил, ёшларга оид давлат сиёсати, стратегия, ёшлар ижтимоий-иқтисодий фаоллиги, ижтимоий сиёсат.

Ҳар қандай мамлакат истиқболини белгиловчи ёшлар масаласи узвийлик, давомийлик, изчилликни талаб этадиган сиёсий категориядир. Давлатчилик ривожидаги ҳар бир босқичда мазкур масала устувор аҳамиятга молик вазифалардан бўлиб қолаверади. Чунки ёшлар давлат ва халқ истиқболининг асосий куч ва қуввати унинг тамал тошидир.

Ўзбекистон Республикаси қонунчилик маълумотлари миллий базаси lex.uz сайти контент таҳлили мустақиллик йилларида ёшлар билан боғлиқ масалаларда жами 137 та ҳужжат қабул қилинганини кўрсатмоқда. Ушбу ҳужжатларни қабул қилган органлар кесимида кўрадиган бўлсак, уларнинг асосий қисми Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ва Ўзбекистон Республикаси Президентига тўғри келишини кўриш мумкин (87 ва 34 мос равишда). Қайд этиш керакки, таҳлил натижалари даврийлик жиҳатидан 1990 йил ва 2023 йилнинг 1 чораги оралиғида мазкур базага жойлаштирилган ҳужжатларни ўз ичига олади.

Ушбу хронологик даврга эътибор қаратадиган бўлсак, ёшлар манфаат ва эҳтиёжлари акс этган энг кўп қабул қилинган қонунчилик ҳужжатлари 2021 йилга тўғри келмоқда – 16% (жами ҳужжатлар сонига нисбатан). Кейинги ўринларда 2017 йил – 11,7%, 2018 йил – 9,5% ва 2022 йил – 8,7%ни ташкил этмоқда.

Таҳлиллар кўрсатишича, ушбу йўналишда умумий ҳисобда энг кўп кўрсаткич 2016-2022 йилларга тўғри келмоқда – 90 та ҳужжат ёки кўрилаётган даврдаги жами ҳужжатларнинг 65,7% мазкур даврда қабул қилинган.

Бугунги кунда мамлакатимизда фуқароларнинг ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилиш, уларни кафолатлаш ва ижтимоий ҳимояга муҳтож қатламларни қўллаб-қувватлашни кучайтиришга доир ижтимоий сиёсат олиб борилишига кенг эътибор берилмоқда. Бу йўналишда ёшлар жамият ва давлат эътиборида турган асосий ижтимоий қатламлардан биридир. Шу маънода, ёшларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, муносиб баркамол ёш авлодни тарбиялаш, ёшларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини таъминлаш давлатимиз олдида турган вазифалардан бири бўлиб, бу давлат ва жамият тараққиётининг муҳим омили ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев бу борада шундай таъкидлаган эди: «Биз ёшларга доир давлат сиёсатини ҳеч оғишмасдан, қатъият билан давом эттирамиз. Нафақат давом эттирамиз, балки бу сиёсатни энг устувор вазифамиз сифатида бугун замон талаб қилаётган юксак даражага кўтарамиз. Ёшларимизнинг мустақил фикрлайдиган, юксак интеллектуал ва маънавий салоҳиятга эга бўлиб, дунё миқёсида ўз тенгдошларига ҳеч қайси соҳада бўш келмайдиган инсонлар бўлиб камол топиши, бахтли бўлиши учун давлатимиз ва жамиятимизнинг бор куч ва имкониятларини сафарбар этамиз».

Дарҳақиқат, 2016-2022 йилларда мамлакатимизда ёшларга оид катта ишлар амалга оширилди, энг аввало, янги тараққиёт босқичларига мутаносиб келадиган ислоҳотларнинг ижтимоий, ҳуқуқий ва сиёсий асослари яратилди. Жумладан: *а)* замонавий тараққиёт ва шарт-шароитларга мос ҳуқуқий асос яратилди; *б)* ёшлар масаласи том маънода давлат сиёсати даражасига кўтарилди; *в)* ёшларнинг манфаат ва эҳтиёжларини рўёбга чиқаришда мақсадли ва манзилли ёндашув жорий қилинди (масалан, “Ёшлар дафтари”, хотин-қизларга имтиёзлар ва ҳ.к.); *г)* ёшлар билан ишлашнинг вертикаль тизими такомиллаштирилди (маҳалладан тортиб республика даражасида).

Энг муҳими, яратилаётган бундай асос давр шиддати ва ўзгарувчан тенденцияларга нисбатан мослашувчан характерга эга эканидир. Айни вақтда, айрим долзарб масалалар юзасидан янгича ёндашув талаб қилинганда бу борада алоҳида меъёрий ҳужжатлар қабул қилинмоқда.

Бундан кўзланган мақсад муайян ўзгаришларга тезкорлик билан жавоб бериш, уларнинг салбий таъсирини камайтиришдан иборат.

Хусусан, бу борада Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатини тубдан ислоҳ қилиш ва янги босқичга олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2020 йил 30 июнь куни қабул қилинган ПФ-6017-сон Фармони[1]ни кўрсатиш мумкин.

Фармонга мувофиқ, Ўзбекистонда ёшларга оид давлат сиёсатини янги босқичга олиб чиқиш, ёшлар соҳасидаги муаммоларга самарали ечимлар ишлаб чиқиш, ваколатли органлар фаолиятини самарали ташкил этиш ва мувофиқлаштириш, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Ёшлар ишлари агентлиги (Агентлик) ҳамда унинг Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар, Тошкент шаҳар бошқармалари ва туман (шаҳар) бўлимлари ташкил этилди.

Фармон билан Ўзбекистонда ёшларга оид давлат сиёсатини янада ривожлантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар дастури тасдиқланди. Дастурда, жумладан, Ўзбекистон ёшлари порталини ташкил этиш ва унда ёшлар сиёсатини баҳолаш миллий индекслари ҳамда ёшларга оид қонун ҳужжатлари базасини шакллантириш белгиланган. Дастурда назарда тутилган тадбирлар Агентлик томонидан тўғридан-тўғри ёки ННТларига ижтимоий буюртма шаклида ажратиладиган давлат грантлари ва субсидиялар тақсимлаш орқали молиялаштирилади. Фармонга мувофиқ, Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатини янада ривожлантириш борасидаги чора-тадбирларни амалга ошириш бўйича мувофиқлаштирувчи кенгаш ташкил этилди ҳамда унинг асосий вазифалари белгиланди. Шунингдек, Агентлик ҳудудлар кесимида ишсиз ёшлар рўйхатини шакллантиради ҳамда уларнинг бандлигини таъминлашга қаратилган манзилли чора-тадбирларни амалга оширади.

Ўзбекистон Республикасининг “Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида”ги Қонунининг 5-моддасида ёшларга оид давлат сиёсатининг асосий йўналишлари сифатида 13та йўналиш белгиланган.

Маълумотларга кўра, дунё аҳолисининг ярмидан кўпини 30 ёшгача бўлган инсонлар ташкил этса-да, ёш депутатларнинг улуши умумий ҳисобда 2,6 фоизга ҳам етмайди. Ўзбекистонда бу кўрсаткич 6 фоиздан ошган, яъни Олий Мажлис Қонунчилик палатасида 30 ёшгача бўлган

[1] Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатини тубдан ислоҳ қилиш ва янги босқичга олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида” ПФ-6017-сон Фармони // lex.uz/docs/4880189

депутатлар сони 9 нафарни ташкил қилади. Энг ёш сайланган депутат эса 26 ёшда бўлган.

Шунга қарамасдан, 2019 йил 22 декабр Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси депутатлигига сайлов натижаларига кўра, сайланган депутатларнинг 97 нафари ёки 65 фоизи 30 ёшдан 50 ёшгача бўлганлар ҳамда 44 нафари ёки 29 фоизи 50 ёшдан катта ёшдагилар ташкил қилади. Энг ёши катта депутат 71 ёшда. Бундан кўринадики, “ёшлар мамлакати” ҳисобланган Ўзбекистоннинг қонунчилик ҳокимиятида ёшлар улуши пастлигича қолмоқда.

Хорижий давлатлар тажрибасига назар ташлайдиган бўлсак, қатор давлатларда ёшларга оид давлат сиёсати мамлакатнинг истиқболдаги режалари бўйича аниқ стратегия ва дастурларга эга. Хусусан, АҚШда «Ёшлар учун келажак: Федерал ҳамкорлик ёшлар стратегияси», Финляндияда «Ёшлар миллий стратегияси», Германияда 2015 йилда қабул қилинган «Янги ёшлар стратегияси» шулар жумласидандир.

Шу билан бирга, ёшларни ижтимоий, ҳуқуқий, психологик қўллаб-қувватлаш мақсадида ҳар бир маҳалла, туман, шаҳар ва вилоят кесимида “Ёшлар дафтари” тизими жорий этилди. Шунингдек, “маҳаллабай” ўрганишлар асосида ёшлар дуч келаётган муаммоларни аниқлаш ва бартараф этиш мақсадида барча туман (шаҳар)ларда “Ёшлар дастури” ишлаб чиқиш ва амалга ошириш амалиёти йўлга қўйилди.

Маълумотларга кўра, амалга оширилган ишлар натижасида бугунги кунда фаолият юритаётган тадбиркорлик субъектларининг 22,9 фоизини (106574та), якка тартибдаги тадбиркорларнинг 21,5 фоизини (71467та) 30 ёшгача бўлган ёшлар ташкил этмоқда. Шунингдек, 3,4 мингга яқин ёш фермер, 7,8 мингга яқин ёш ҳунарманд фаолият юритиб келади.

Муҳим ижобий ўзгаришлардан яна бири — мамлакатнинг ҳар бир маҳалласида ёшлар етакчиси лавозими жорий этилганидир. Мазкур қоида Ўзбекистон Президентининг 2022 йил 19 январдаги «Маҳаллаларда ёшлар билан ишлаш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарорида қайд этилган. Етакчи ўз ҳудудидаги ёшларни тадбиркорлик ғояларини амалга ошириш, улар фаолиятига кредит, субсидия ва бошқа ёрдам чораларини жалб қилишда ҳоким ёрдамчиси билан ҳамкорлик қилади.

Аҳамиятлиси, мазкур ҳужжатда ёшлар етакчиларининг вазифа ва ваколатлари билан бир қаторда манфаатдорлиги ҳам аниқ белгилаб қўйилди. Жумладан, етакчининг ойлик иш ҳақи миқдори у

бириктирилган маҳалладаги хонадонлар сонига мутаносиб равишда қуйидагича белгиланган: *а)* хонадонлар сони 500 тагача бўлган маҳаллада — меҳнатга ҳақ тўлашнинг энг кам миқдорининг (МҲТЭКМ) 5 баравари миқдорида; *б)* хонадонлар сони 501 тадан 1 000 тагача бўлган маҳаллада — МҲТЭКМнинг 5,5 баравари миқдорида; *в)* хонадонлар сони 1 000 тадан ортиқ бўлган маҳаллада — МҲТЭКМнинг 6 баравари миқдорида. Шу билан бирга, қарорда етакчиларнинг фаолият самарадорлиги кўрсаткичларидан келиб чиқиб, уларни ҳар чорак якуни бўйича ойлик иш ҳақининг 50 фоизигача миқдорда ҳамда энг илғор 100 нафар етакчиларни бир ойлик иш ҳақига тенг миқдорда бир марталик пул мукофоти билан тақдирлаш кўзда тутилган.

Бундан ташқари, фаолиятини самарали ташкил этаётган, ўзининг шахсий фазилатлари билан ёшларга намуна бўлаётган ва уларга етакчилик қилаётган етакчилар «Янги Ўзбекистон ислоҳотчиси» кўкрак нишони билан тақдирланади.

Кўрилаётган даврда ёшларга оид давлат сиёсати соҳасида кўплаб ишлар амалга оширилишига қарамасдан жойларда ёшларнинг ижтимоий-иқтисодий фаоллигини ошириш, уларнинг салоҳиятини рўёбга чиқариш, шу жумладан ёшлар тадбиркорлигини комплекс ривожлантириш учун зарур инфратузилманинг мавжуд эмаслиги, йигит-қизларнинг соғлом турмуш тарзига риоя этиш, спорт билан шуғулланиш, китоб ўқиш ва ижод қилишларига тўсқинлик қилувчи айрим тизимли муаммолар сақланиб қолаётганини қайд этиш лозим.

Дарҳақиқат, ҳозирда барча соҳаларда ислоҳотлар амалга оширилаётган бир пайтда Ўзбекистонда ижтимоий фикр анча фаоллашиб, Учинчи Ренессанс асосларини яратиш бўйича жамиятнинг барча қатламларида мулоҳазалар, баҳслар юритилмоқда. Бу ҳақда Ўзбекистон Республикаси мустақиллигининг 29 йиллиги муносабати билан Президент Ш.М.Мирзиёев тантанали табрик нутқида таъкидлаган эди.

Мамлакатимизда амалга оширилаётган ислоҳотлар, шу жумладан сиёсий-ҳуқуқий қарорларда ёшлар манфаатларининг акс этиши ва унинг стратегик йўналишлари бевосита 2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт стратегиясида ҳам белгилаб қўйилган.

Таъкидлаш керакки, мазкур Тараққиёт стратегияси моҳиятан ва унда белгиланган мақсад ва вазифалар нуқтаи назаридан Ҳаракатлар стратегиясининг янги босқичдаги мантиқий давоми ҳисобланади.

Хусусан, агар Ҳаракатлар стратегиясида 5та устувор йўналиш белгилаб олинган бўлса, 2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегиясида 7та устувор йўналиш назарда тутилган.

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, мамлакатимизда ёшларга оид давлат сиёсати соҳасида сўнгги йилларда амалга оширилаётган ислоҳотларда ёшлар манфаат ва эҳтиёжлари ўз аксини топган. Яъни, бу ислоҳотларни ўзида акс эттирувчи меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар ёшларнинг ҳаёт фаолияти билан боғлиқ барча йўналишларни қамраб олган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси қонунчилик миллий базаси // lex.uz
2. Шавкат Мирзиёев Ўзбекистон ёшларига байрам табриги йўллади//xs.uz/uzkr/post/Shavkat-Mirziyoev-O‘zbekiston-yoshlariga-bajram-tabrigi-yo‘lladi
3. Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатини тубдан ислоҳ қилиш ва янги босқичга олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида” ПФ-6017-сон Фармони // lex.uz/docs/4880189
4. Ўзбекистон Республикасининг “Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида”ги Қонуни // lex.uz/docs/3026246
5. yuz.uz/news/mahalliy-kengashlarda-ham-yoshlar-parlamenti-vakillari-maktabi-tashkil-etilishi-biz-yoshlarni-quvontirdi
6.saylov.uz/uz/docs/2019-jil-22-dekabr-O‘zbekiston-Respublikasi-Olij-Majlisi-Qonunchilik-palatasi-deputatligiga-saylov
7. https://lex.uz/docs/5234746
8. Ўзбекистон Президентининг 2022 йил 19 январдаги «Маҳаллаларда ёшлар билан ишлаш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори // https://lex.uz/uz/docs/5831865
9. Ўзбекистон Президентининг 2022 йил 19 январдаги «Маҳаллаларда ёшлар билан ишлаш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори // https://lex.uz/uz/docs/5831865
10. Шавкат Мирзиёев Ўзбекистон халқини Мустақиллигимизнинг 29 йиллиги билан табриклади // http://www.uzdaily.uz/uz/post/6557

Развитие молодежной политики: национальная практика Узбекистана

Шахриер НУРУЛЛОЕВ
Независимый соискатель
Высшей школы стратегического
анализа и прогнозирования

Узбекистан страна молодых людей. Как известно, 60% граждане Республики Узбекистана моложе 30 лет. В 2017 году Президент Шавкат Мирзиёев выступил на 72-й сессии ООН с предложением разработать Международную конвенцию ООН о правах молодежи, которая нацелена на формирование и реализацию молодёжной политики в условиях глобализации и бурного развития информационно-коммуникационных технологий. В настоящее время проект конвенции разработан и подробно обсуждался на Самаркандском онлайн-форуме 12 августа 2020 года на тему «Молодежь 2020: глобальная солидарность, устойчивое развитие и права человека».

Вопрос дальнейшей активизации молодежной политики в Узбекистане имеет стратегический характер в рамках стратегических планов правительства по эффективной реализации реформ «Нового Узбекистана».

С учетом общепризнанного понятия необходимости инвестирования в молодое поколение как ключевого драйвера социально-экономического развития современного государства данному вопросу придается приоритетное значение в нашей стране.

В ходе предварительного исследования определены следующие стратегические направления:

1) Образование и развитие навыков:

Одной из ключевых задач для Узбекистана является предоставление качественного образования и возможностей для обучения молодежи, чтобы «вооружить» их навыками и знаниями, необходимыми для участия в современной экономике. Правительство уделяет первоочередное внимание реформе системы образования, в том числе повышению качества преподавания, расширению доступа к высшему образованию и содействию профессиональному обучению.

По информации СМИ, за период 2016-2022 гг. были обновлены и вновь созданы правовые основы для совершенствования системы народного образования. Так, Закон «Об образовании» был принят в

новой редакции, утверждена Концепция развития системы народного образования Республики Узбекистан до 2030 года. Непосредственно в сфере развития школьного образования были приняты 17 документов, в частности 4 акта Президента Республики Узбекистан. Одна из основных задач в 2023 году – повышение качества школьного образования и авторитета учителей в обществе, улучшение условий их труда и жизни. Примечательно, что в принятой в мае 2023 г. по итогам народного референдума в обновленной Конституции закреплены статус учителя, гарантии защиты его чести и достоинства .

2) Занятость и предпринимательство:

Еще одним стратегическим вопросом является создание дополнительных возможностей для трудоустройства и предпринимательства молодежи, правительство реализовало различные инициативы по содействию созданию рабочих мест и предпринимательству, такие как создание центров молодежного предпринимательства и запуск национальной программы занятости молодежи.

В частности, с 2020 года инициаторы 174 тысяч бизнес-проектов из числа молодёжи получили на их реализацию 4,4 трлн сумов льготных кредитов. Кроме того, в 2022 году на программы предпринимательства выделено 4 трлн сумов, чтобы обеспечить работой 220 тысяч молодых людей, молодёжному бизнесу предоставлено 250 млрд сумов субсидий и компенсаций.

3) Социальная интеграция и участие:

Не менее важным стратегическим вопросом является обеспечение социальной интеграции и участия молодых людей, укрепление их чувства принадлежности и вовлеченности в жизни общества. Правительство запустило различные программы для поощрения гражданской активности молодежи и ее участия в принятии решений, такие как создание молодежных советов и выделение финансирования для проектов, возглавляемых молодежью.

На ряду с реализацией масштабных реформ целенаправленно решаются насущные вопросы, беспокоящие молодых людей. В частности, по информации портала движения «Юксалиш» , в ходе соцопроса среди молодежи выяснено следующее:

«По вашему мнению, какие дополнительные меры необходимо принять в Узбекистане для эффективного использования потенциала молодежи?» — 34% респондентов указали на необходимость

прекращения практики принудительного членства, обратив внимание на качество, а не на количество.

По мнению 14% участников опроса, инициативы должны исходить от самой молодежи, а не диктоваться сверху, 13% опрошенных считают, что необходимо реформировать деятельность организаций, работающих с молодежью. В свою очередь 11% – уверены, что необходимо обеспечить непосредственное участие молодежи в разработке молодежной государственной политики.

Указанные актуальные аспекты взяты на контроль Агентства по делам молодежи, как ответственного за реализацию государственной политики и решение возникающих проблем с целью смягчение напряжённости в обществе. К примеру, данное ведомство на регулярной основе выступает с инициативой, организовываются семинары и профилактические тренинги, и т.д.

4) Здоровье и благополучие:

Актуальность данной проблемы в постковидный период особенно явно прослеживается на сегодняшний день. Принципиально важным представляется улучшение здоровья и благополучия молодых людей. Правительство реализовало различные программы по пропаганде здорового образа жизни , репродуктивного здоровья, а также информированию молодежи о психическом здоровье.

В частности, подобные масштабные меры приведены в Указе Президента Республики Узбекистан «О мерах по широкому внедрению здорового образа жизни и дальнейшему развитию массового спорта».

Несомненно, популяризация здорового образа жизни и профилактические мероприятия стимулируют молодежь на поиск новых направлений для саморазвития. Данный вопрос особенно актуален на фоне последствий пандемии COVID-19 общества. В этом направлении актуальным представляются меры госорганов по организации льготных поездок в рамках развития внутреннего туризма, международные спортивные состязания и другие механизмы вовлечения молодежи Узбекистана в процесс внедрения программ здорового образа жизни.

Таким образом, совершенствование молодежной политики в Узбекистане является сложным и многоплановым вопросом, требующим стратегического и скоординированного подхода с участием различных государственных органов и заинтересованных сторон. Правительство Узбекистана направляет внушительные объемы

инвестиций и ресурсов ради будущего поколения, реализовываются различные инициативы для решения проблем образования молодежи, занятости, социальной интеграции и здоровья.

Список использованный литературы

1. Мирзиёев Ш.М. Мы все вместе построим свободное, демократическое и процветающее государство Узбекистан. Ташкент «Узбекистан», 2016. С. 40-56.

2. https://lex.uz/docs/6445147. Конституция Республики Узбекистан.

3. https://lex.uz/docs/3026250. Закон Республики Узбекистан о государственной молодежной политике, №ЗРУ-406 от 14.09.2016г.

4. https://yumh.uz/ru/detail/93

5. https://www.univ silkroad.uz/ru/news/novosti universiteta/item/ 408-the-five-initiatives/Пять важных инициатив в действии.

6. https://lex.uz/ru/docs/4880123

Молодёжная политика в Узбекистане

Мизроб ХУСАНОВ
студент Джизакского государственного педагогического университета

Молодежь в Узбекистане играет важную роль в экономическом, социальном и политическом развитии страны. Молодежь в Узбекистане составляет значительную долю населения страны. По данным на 2021 год, около 60% населения Узбекистана моложе 30 лет.

Образование имеет высокий приоритет в узбекском обществе, и государство уделяет значительные ресурсы на развитие образования, что позволяет молодежи получить качественное образование.

Молодежь Узбекистана проявляет активность в различных областях жизни. Многие молодые люди работают в различных отраслях экономики, а также в государственных и общественных организациях. Они также активно участвуют в различных социальных, культурных и спортивных мероприятиях, способствуя формированию национальной идентичности и патриотизма.

Однако, молодежь Узбекистана также сталкивается с некоторыми социальными проблемами, включая высокую безработицу, недостаточный доступ к качественному образованию и здравоохранению, а также недостаточную свободу слова и медиа. В последние годы, правительство Узбекистана проводит реформы в различных сферах, направленные на улучшение положения молодежи, что может способствовать дальнейшему улучшению качества жизни молодежи в стране.

В Узбекистане правительство уделяет большое внимание молодежи и разработке молодежной политики, которая охватывает широкий спектр вопросов, связанных с образованием, здравоохранением, трудоустройством, социальной защите и досугом молодежи. Одним из главных приоритетов молодежной политики является обеспечение доступности и качества образования. В Узбекистане создана сильная система образования, которая обеспечивает бесплатное образование на всех уровнях, от начальной школы до высшего образования. Также ведется работа по совершенствованию учебных программ и повышению квалификации преподавателей.

Для улучшения здоровья молодежи в Узбекистане проводятся мероприятия по физической культуре и спорту, включая строительство спортивных сооружений и организацию соревнований на местном и национальном уровне.

Для обеспечения трудоустройства молодежи в Узбекистане созданы специальные программы и проекты, направленные на поддержку молодых предпринимателей и развитие малого и среднего бизнеса. В рамках этих программ предоставляются гранты, займы и другие финансовые инструменты для стартапов и развития бизнеса.

Также в Узбекистане действует система социальной защиты молодежи, которая включает в себя программы по поддержке молодых семей, социальной адаптации молодежи с ограниченными возможностями, а также программы поддержки детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей.

Молодежная политика в Узбекистане ориентирована на создание условий для развития молодежи, поддержку их потенциала и способностей, а также на повышение их уровня жизни и социального статуса.

Шавкат Мирзиёев, президент Узбекистана, придает большое значение развитию молодежи и созданию для нее благоприятных условий. В рамках своей молодежной политики он реализует ряд программ и проектов, направленных на развитие талантливой молодежи, создание условий для трудоустройства и повышения уровня жизни молодежи, а также обеспечение доступности высшего образования.

Одной из главных задач, которые ставит перед собой Шавкат Мирзиёев, является создание условий для трудоустройства молодежи. В этом направлении реализуется целый ряд программ, направленных на развитие малого и среднего бизнеса, создание новых рабочих мест и поддержку предпринимательства. Кроме того, в рамках проекта «Мехнат» (труд) предоставляются займы на развитие малого и среднего бизнеса молодежи.

Шавкат Мирзиёев также придает большое значение развитию образования и науки. В рамках его молодежной политики реализуется ряд проектов, направленных на совершенствование системы образования, создание новых учебных заведений и обновление учебных программ. Кроме того, государственные стипендии и гранты

предоставляются молодым ученым и студентам научных специальностей.

Президент Узбекистана также придает важность развитию инфраструктуры для молодежи. В рамках его молодежной политики проводится строительство новых спортивных комплексов, бассейнов, парков и других объектов досуга для молодежи. Кроме того, развивается инфраструктура для общественного транспорта, что облегчает доступность и мобильность молодежи.

Также следует отметить, что в рамках молодежной политики Шавкат Мирзиёев оказывает поддержку талантливой молодежи в различных областях, таких как наука, искусство, спорт и технологии. В этом направлении реализуются программы и проекты, направленные на развитие и поддержку молодых талант.

Молодежь современного времени должна стремиться к развитию своих личностных качеств, профессиональному росту и общественной активности. Кроме того, она должна учитывать социальные, экономические, экологические и политические вызовы современного мира и вносить свой вклад в их решение.

Среди приоритетных направлений деятельности молодежи современного времени можно выделить следующие:

Образование и профессиональное развитие. Молодежь должна стремиться получить высшее образование, осваивать новые профессии и навыки, следить за изменениями в требованиях рынка труда и быть готовой к адаптации к ним.

Социальная активность и волонтерство. Молодежь должна проявлять активность в различных общественных и благотворительных организациях, участвовать в волонтерских проектах, способствующих решению социальных проблем.

Сохранение здоровья и экологическая ориентированность. Молодежь должна следить за своим здоровьем, заниматься спортом, соблюдать здоровый образ жизни и участвовать в экологических инициативах.

Культурная активность и саморазвитие. Молодежь должна уделять время развитию своих творческих способностей, интересоваться культурой и искусством, читать книги, участвовать в культурных мероприятиях.

Информационная грамотность и использование новых технологий. Молодежь должна уметь анализировать и проверять информацию,

осознанно использовать новые технологии и социальные сети, а также учитывать этические аспекты их использования.

Молодежь современного времени имеет огромный потенциал и возможности для реализации своих идей и достижения успеха в разных сферах жизни.

Список использованный литературы

1. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. Ташкент, 2022.

2. Мирзиёев Ш.М. Мы все вместе построим свободное, демократическое и процветающее государство Узбекистан. Ташкент, 2016.

3. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистонда эркин ва фаровон яшайлик. Ташкент, 2021.

4. Интернет ресурсы.

Ёшларга оид давлат сиёсатининг мазмуни, мақсади ва вазифалари

Бахромжон ИЛҲОМЖОНОВ
Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси мустақил изланувчиси

XXI аср бошларида Бирлашган Миллатлар Ташкилоти бевосита ёшларга таъсир қилувчи ва уларга оид беш муаммоли жиҳатни таъкидлаб ўтди. Булар:

- глобаллашув жараёни;
- ёшлар ҳаётига катта таъсир этаётган ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланишнинг ортиб бориши;
- ОИВ/ОИТС касаллигининг кенг тарқалиши;
- ёшларнинг қуролли можароларда ҳам жабр кўриши, ҳам уларда бевосита иштирок этишининг ўсиб бориши;
- кексайиб бораётган глобал жамиятда авлодлараро муносабатлар аҳамиятининг ортиб бориши”[1].

Айрим экспертларнинг фикрича, глобаллашув жараёнлари натижасида ёшлар ижтимоий ва иқтисодий ўзгаришларнинг энг асосий кучларидан бири сифатида эътироф этила бошланди[2]. К. Гриффиннинг тўғридан-тўғри таъкидлашича, глобаллашув жараёнида айнан ёшлар “миллат ҳолатининг асосий кўрсаткичи сифатида қаралиши керак”[3] – деб ҳисоблайди.

Кўплаб Ғарб олимлари глобаллашув жараёнлари ёшлар ҳаётига бевосита ва билвосита таъсир кўрсатиб, келгусида жамиятда ижтимоий бўлинишларга олиб келишини, бундан эса даставвал ёшлар зарар кўришини таъкидлайдилар[4]. Натижада, ёшларнинг жамият ҳаётидаги мақоми тубдан ўзгариб бормоқда. Демак, давлат томонидан ёшлар соҳасида олиб борилаётган ёшларга оид давлат сиёсатининг ҳуқуқий асослари ҳам юқоридагиларга мутаносиб равишда такомиллаштирилиб борилиши керак.

[1] Степанищенко О.В. Международный опыт работы с молодежью (институциональный и правовой аспекты) Научный журнал КубГАУ. 2011. №74(10). С. 6.
[2] Қаранг: Furlong A., Cartmel F. Young People and Social Change: Individualization and Risk in Late Modernity. 1997. Buckingham, Open University Press; Miles S. Youth Lifestyles in a Changing World. 2000. Buckingham, Open University Press
[3] Griffin C. Representations of Youth: The Study of Youth and Adolescence in Britain and America. 1993. Oxford, Polity Press,. PP. 9-10.
[4] Miles S. Youth Lifestyles in a Changing World. Buckingham. Open University Press, 2000.

Илмий адабиётлар ва расмий ҳужжатлар таҳлили шуни кўрсатадики, бугунги кунда ҳақиқатдан ҳам ёшлар, уларнинг жамият ва давлат ҳаётидаги роли ва ўрни билан боғлиқ “ёшлар сиёсати” тушунчасининг ягона таърифи мавжуд эмас.

Рус олими И. Ильинскийнинг фикрича, “Ёшларга оид давлат сиёсати деганда, давлатнинг ички ижтимоий сиёсатидаги инсонпарварлик йўналишининг ажралмас қисмини тушуниш мумкин”[5], натижада, бу билан давлатнинг ёшларга бўлган эътиборини белгилайдиган муносабатни кўриш мумкин. Юқоридаги фикрдан келиб чиқиб, ёшлар сиёсатини миллий сиёсатдан ажратиб кўрсатмайдиган, аслида уни бутун давлат ижтимоий сиёсатининг бир қисми деб, ҳисоблайдиган талқинни кўрамиз.

“Ёшлар сиёсати” атамаси Европа мамлакатларида шаклланган бўлса-да, давлатда ёшлар тарбияси, уларни баркамол қилиб тарбиялаш ва вояга етказиш масаласига бўлган сифатларга оид қарашлар Ўзбекистоннинг миллий-тарихий манбаларидан ҳам ўрин олган. Бу борадаги дастлабки муҳим манба зардуштийлик динининг муқаддас китоби “Авесто” бўлиб, тарихчи олимлар А. Сатликов ва И. Жуманиёзовларнинг таъкидлашича, “Авесто”да ёшлар тарбиясига ҳам алоҳида аҳамият берилган. Ёшларни илм олишга, ҳунар ўрганишга, ҳарбий таълимни пухта эгаллашга даъват қилувчи ғоялар ҳам алоҳида ўрин олган. Ана шу умрбоқий ғоялар ҳозир ҳам ўз аҳамиятини сақлаб келяпти[6].

Бизнингча, “ёшларга оид давлат сиёсати” деганда, давлат сиёсатининг бир қисми ҳисобланадиган, давлат томонидан ёшлар фаолиятига оид тизимли ўрганиш ва таҳлиллар асосида қонунчилик ҳужжатлари ва ҳуқуқни қўллаш амалиёти такомиллаштирилиб борадиган, ёшларни ҳар томонлама, жумладан ижтимоий, интеллектуал, ижодий ва бошқа йўналишдаги салоҳиятини камол топтириш учун шарт-шароитлар яратилишини кўзда тутадиган чора-тадбирлар тизимини тушуниш мумкин. Ёшларга оид давлат сиёсати нафақат давлатнинг, балки бу бир бутун жамиятнинг, жумладан, жамиятнинг, нодавлат нотижорат ташкилотлари, сиёсий партиялар ва жамоат бирлашмаларининг умумий иши ҳисобланади.

[5] Ильинский И.М. Молодежь и молодежная политика. Философия. История. Теория. М.: Голос, 2001; Корпоративное управление. Под ред. М.Г. Антонова. М. 2006. С. 12

[6] “Авесто” ва унинг инсоният тараққиётидаги ўрни. Т. – Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси босмахонаси. 2001. Б.

Шу ўринда, ёшларга оид давлат сиёсатининг мақсади ва вазифаларига тўхталиб ўтсак. Аввало, шуни таъкидлаш жоизки, ёшларга оид давлат сиёсатининг мақсади ва вазифасини белгилашда, биринчи навбатда, “мақсад” сўзининг категориясини (маъносини) аниқлаб олиш зарур ҳисобланади. “Мақсад” инсоннинг онгли фаолиятининг натижаси бўлиб, эришиш, амалга ошириш учун кўзда тутилган нарса, мурод, муддао[7], жамият билими ва онгли фаолиятининг унсурларидан бири[8] сифатида эътироф этилиши билан изоҳланади. Ҳозирги босқичда кўплаб ривожланган мамлакатларда ёшларга оид давлат сиёсатининг мақсад ва вазифаларининг ўзига хос хусусиятлари – бу халқаро ҳуқуқнинг умумэътироф этилган нормалари билан белгиланиши билан баҳоланади.

Ҳуқуқий тартибга солиш механизми орқали ёшларга оид давлат сиёсатининг мақсад ва вазифаларини белгилаш назарий муаммоларни ҳал этишга боғлиқ ҳисобланади. Бизнингча, ҳуқуқнинг барча соҳаларига бевосита алоқадор бўлган “мақсад” сўзи категорияси конституциявий ва маъмурий ҳуқуқ фанида етарли даражада таҳлил қилинмаган. Шунинг учун, айрим ишлаб чиқилган ва қабул қилинган ёшларга оид давлат сиёсати йўналишидаги дастур ва чора-тадбирларда келтирилган нормаларда мақсад ва вазифалар кўпинча аралаштириб юборилади.

Масалан, Ўзбекистон Республикаси Президентинин 2020 йил 30 июндаги “Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатини тубдан ислоҳ қилиш ва янги босқичга олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ–6017-сонли Фармони[9] мундарижасининг тўртинчи хатбошисида “хотин-қизлар бандлигини таъминлаш” вазифаси сифатида белгиланган бўлса, мазкур Фармоннинг 5-банди “а” кичик бандининг олтинчи хатбошисида “хотин-қизларнинг бандлигини таъминлаш” мақсад сифатида белгиланган. Шунингдек, Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 7 июндаги “2022-2023 йилларда Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатини амалга ошириш дастурини тасдиқлаш тўғрисида”ги 310-сонли қарорининг[10]

[7] Ўзбек тилининг изоҳли луғати. А. Мадвалиев таҳрири остида. Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти. 2006-2008 йил. 570-бет

[8] Қаранг: Философский энциклопедический словарь [Текст]. - М., 1989. - С. 731

[9] Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатини тубдан ислоҳ қилиш ва янги босқичга олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида” 2020 йил 30 июндаги ПФ-6017-сон Фармони. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 2022 йил 3 декабрь, 06/22/258/1064-сон // https://lex.uz/docs/4880189

[10] Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 7 июндаги “2022-2023 йилларда Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатини амалга ошириш дастурини тасдиқлаш

мундарижасида “ёшлар билан “маҳаллабай” ишлаш, улар ўртасида олиб бориладиган маънавий-маърифий ва тарбиявий ишларнинг самарадорлигини янада ошириш” мақсад сифатида келтириб ўтилган. Бироқ, мазкур қарорнинг 2-бандининг учинчи хатбошисида “ёшлар билан “маҳаллабай” ишлаш тизимини жорий этиш” ва тўртинчи хатбошисида “жойларда ижтимоий-маънавий муҳит барқарорлиги ва тарбиявий ишлар самарадорлигини ошириш” жумлалари вазифа сифатида келтирилган.

Бизнингча, Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатини амалга ошириш ва тегишли қонунчилик ижодкорлиги фаолиятида кенг қамровли ҳамда истиқболли мақсадларни аниқлаш муҳим ҳисобланади.

Хулоса ўрнида шуни айтиш жоизки, ёшларга оид давлат сиёсати деганда, муайян бир мамлакат томонидан ёшлар фаолиятига оид амалга ошириладиган ҳамда уларни ижтимоий, интеллектуал, ижодий ва бошқа йўналишдаги салоҳиятини камол топтиришга хизмат қиладиган ва давлат томонидан ёшлар эҳтиёжларидан келиб чиқиб, имкониятлар ва зарур шарт-шароитлар яратилишини назарда тутадиган ижтимоий-иқтисодий, ташкилий ва ҳуқуқий чора-тадбирлар тизимини тушуниш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатини тубдан ислоҳ қилиш ва янги босқичга олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида” 2020 йил 30 июндаги ПФ-6017-сон Фармони. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 2022 йил 3 декабрь, 06/22/258/1064-сон // https://lex.uz/docs/4880189

2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 7 июндаги “2022-2023 йилларда Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатини амалга ошириш дастурини тасдиқлаш тўғрисида”ги 310-сонли қарори. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 2022 йил 8 июнь, 09/22/310/0491-сон // https://lex.uz/docs/6052527

3. Степанищенко О.В. Международный опыт работы с молодежью (институциональный и правовой аспекты) Научный журнал КубГАУ. 2011. №74 (10). С. 6.

тўғрисида”ги 310-сонли қарори. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 2022 йил 8 июнь, 09/22/310/0491-сон // https://lex.uz/docs/6052527

4. Furlong A., Cartmel F. Young People and Social Change: Individualization and Risk in Late Modernity. 1997. Buckingham, Open University Press; Miles S. Youth Lifestyles in a Changing World. 2000. Buckingham, Open University Press

5. Griffin C. Representations of Youth: The Study of Youth and Adolescence in Britain and America. 1993. Oxford, Polity Press. PP. 9-10.

Miles S. Youth Lifestyles in a Changing World. Buckingham. Open University Press, 2000.

6. Ильинский И.М. Молодежь и молодежная политика. Философия. История. Теория. М.: Голос, 2001; Корпоративное управление. Под ред. М.Г. Антонова. М. 2006. С. 12

7. “Авесто” ва унинг инсоният тараққиётидаги ўрни. Т. – Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси босмахонаси. 2001. Б.

8. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. А. Мадвалиев таҳрири остида. Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти. 2006-2008 йил. 570-бет Философский энциклопедический словарь. - М., 1989. - С. 731

9. N.Y.Asadova “Yangi O‘zbekiston sharoitida yoshlarga oid davlat siyosati

Yangi O‘zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosati va yoshlarni ijtimoiy himoya qilish chora-tadbirlari

Umidjon XUDOYOROV
IIV Akademiyasi mustaqil izlanuvchisi,
Sirdaryo viloyati Yuridik texnikum o‘qituvchi,
3-darajali adliya maslahatchisi

Davlatning qudratini belgilaydigan qator omillardan biri, shubhasiz, ma’nan yetuk, jismonan sog‘lom, har tomonlama barkamol avlodni voyaga yetkazishdir. Shu ma’noda, bugungi kunda mamlakatimizda sog‘lom avlodni tarbiyalash naqadar muhim, mas’uliyatli vazifa ekani barchamizga ayon. Yoshlarga, bolalarga e’tibor, darhaqiqat, kelajakka qo‘yilgan sarmoyadir. Vaholanki, kuchli fuqarolik jamiyatiga asoslangan huquqiy-demokratik davlat qurish farzandlarimizning faol ishtiroki, qo‘llab-quvvatlashi orqaligina to‘laqonli amalga oshar ekan, ma’naviyati yuksak, chuqur bilimli, zamonaviy fikrlaydigan, intellektual rivojlangan va professional tayyorgarlikka ega bo‘lgan o‘g‘il-qizlarni tarbiyalash buyuk kelajagimizni ham ta’minlashiga shubha yo‘q[1].

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev raisligida 2020-yil 8-oktabr kuni jamiyatda ayollar va yoshlarning rolini oshirish hamda bandligini ta’minlash chora-tadbirlari muhokamasi yuzasidan videoselektor yig‘ilishi bo‘lib o‘tdi. Mamlakatda aholini ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash maqsadida, O‘zbekiston tarixida birinchi marotaba moddiy yordam va ko‘makka muhtoj oilalar ro‘yxati, ya’ni “Temir daftar” tuzildi. Endi har bir mahalla, tuman, shahar va viloyat kesimida “Yoshlar daftari” shakllantirildi. «Yoshlar daftari» 2020-yil 8-oktabrdan ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy, psixologik qo‘llab-quvvatlashga, bilim va kasb o‘rganishga ehtiyoji va ishtiyoqi bo‘lgan, ishsiz yoshlarning muammolarini aniqlash, bartaraf etish va nazoratini olib borish bo‘yicha ma’lumotlar bazasi. Nodavlat kasbhunar ta’limi markazlari orqali yoshlar va ayollarda kasbiy ko‘nikmalarni shakllantirish, ularni moliyaviy qo‘llab-quvvatlashga, “Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasidan” 100 million dollar miqdoridagi mablag‘ yo‘naltirildi. Shundan 10 millioni yoshlar va xotin-qizlarni kasb-hunarga o‘qitishga, 90 millioni esa o‘quv kurslarini tamomlab, sertifikat olganlarga imtiyozli kreditlar ajratish uchun sarflangan bo‘lsa, bundan “Ijtimoiy shartnoma” orqali nodavlat kasb-hunar o‘quv

[1] N.Y.Asadova “Yangi O‘zbekiston sharoitida yoshlarga oid davlat siyosati va uning mohiyati” maqola, Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, oktabr 2021

kurslarini bitiradigan yoshlar va ayollarga ta’lim xarajatlari uchun 1 million so‘mgacha subsidiya sarflandi[2].

Shuningdek, kasb va lavozimlar klassifikatori bugungi zamon va mehnat bozori talablariga mos kelmaydi. Misol uchun, unda 2484 ta, ya’ni 70 foiz xizmatchi lavozim bo‘yicha oliy ma’lumot talab etiladi. Xususan, ma’lumotlar bazasi bilan ishlaydigan mutaxassis, veb-dizayner kabi ixtisosliklarga oliy malaka talabi qo‘yilgan. Ushbu kasblarni IT-markazlarda yarim yilda yaxshi o‘rganish mumkin. Bu sharoit ham yoshlarni har tomonlama qo‘llab -quvvatlash, ularni ijtimoiy himoyaga ehtiyoji bor yoshlarni moddiy va amaliy yordam berish, maqsadlari yo‘lida dadil qadam bosishi uchun motivatsiya yaratish kabi rejalarni nazarda tutiladi.

O‘zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosati sohasidagi munosabatlarni tartibga solish maqsadi O‘zbekiston Respublikasining 2016 yil 14 sentabrdagi “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi qonunga asosan, “O‘zbekistonda Yoshlarga oid davlat siyosati — davlat tomonidan amalga oshiriladigan hamda yoshlarni ijtimoiy jihatdan shakllantirish va ularning intellektual, ijodiy va boshqa yo‘nalishdagi salohiyatini kamol toptirish uchun shart-sharoitlar yaratilishini nazarda tutadigan ijtimoiy-iqtisodiy, tashkiliy va huquqiy chora-tadbirlar tizimi[3]” belgilab berildi.

Mustaqillik yillarida mamlakatimizda yoshlarni vatanparvarlik, milliy an’ana va qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash, ma’naviy yetuk va jismonan sog‘lom barkamol avlodni voyaga yetkazish, ularning huquq va manfaatlarini himoya qilish borasida muayyan ishlar amalga oshirildi. Shu bilan birga, sohadagi vaziyat va amalga oshirilgan tadbirlar tahlili shuni ko‘rsatadiki yoshlarning keng qatlamlariga daxldor bo‘lgan dolzarb masalalar, ayniqsa, uyushmagan yoshlarning hayotda o‘z o‘rnini topishi uchun munosib sharoit yaratish, ularni har tomonlama qo‘llab quvvatlash, kasbga yo‘naltirish bandligini ta’minlash, tashabbuslarini rag‘batlantirish borasida ishlar talab darajasida tashkil etilmagan.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yilning 28-apreldagi 250-sonli qarorida 2021yilning o‘tgan davrida yoshlar bilan ishlashning mutlaqo yangi tizimi hisoblangan “Yoshlar daftari” va “Yoshlar dasturlari” asosida 430 ming nafar yigit-qizning hayotiy muammolarini hal etish uchun 300 milliard so‘m mablag‘ yo‘naltirildi, 92 ming nafardan ziyod yoshlarning tadbirkorlik loyihalari uchun 2,3 trillion so‘m imtiyozli kreditlar,

[2] https://advice.uz/oz/document/2394

[3] O‘zbekiston Respublikasining 2016 yil 14 sentabrdagi “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonunning 3-moddasi

qishloq joylarda yashayotgan 230 mingdan ortiq yoshlarga dehqonchilik bilan shug‘ullanishi uchun 61 ming gektar yer maydoni ajratildi, bu boradagi ishlarning ko‘lami tobora kengayib borayotganini ko‘rsatadi[4].

Bundan tashqari prezidentning yoshlar uchun sharoit ya ratish maqsadida oliy ta’limda taxsil olayotgan yigit va qizlar uchun turli xil imtiyozlar berilmoqda, Ayniqsa, ayolqizlarga bu borada imkoniyatlar kengaytirilmoqda. Ular uchun qo‘shimcha buyujet kvotalari oshirish, shuningdek, moddiy tomondan ehtiyoji bor yigit va qizlarning shartnoma to‘lovlari to‘lab berildi. Magistraturada o‘qiydigan ayollar uchun 2023yildan ularning kontraktlari to‘liq qoplanib berish to‘g‘risidagi qarorlar, shuningdek bakalavr bosqichida o‘qiydigan ayollarni yosh farzandlari bo‘lsa ta’lim olishni onlayn usulda davom ettirish imkoniyatlari berildi.

Prezidentimiz aytganidek, “Sayyoramizning ertangi kuni, farovonligi farzandlarimiz qanday inson bo‘lib kamolga yetishi bilan bog‘liq. Bizning asosiy vazifamiz – yoshlarning o‘z salohiyatini namoyon qilishi uchun zarur sharoitlar yaratishdan iborat.”

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, bugungi kunning yoshlari har tomonlama yetuk va barkamol bo‘lib yetishishlari uchun ularning ijtimoiy muamolarini bartaraf etish barcha uchun zarurdir. Qaysi davlatda ta’lim kuchli bo‘lsa, yoshlarga ko‘proq e’tibor berilsa, o‘sha davlat ravnaq topaveradi, chunki ta’lim-tarbiyasi bor yoshlarda innovatsion loyihalar va vatanga muhabbat ruhida voyaga yetishish bugungi kun islohatlarimizning eng asosiy maqsadiga kiradi. Sarmoyalarning eng yaxshisi bu ta’lim –tarbiyaga ajratilgan sarmoyadir, bu sohada sarmoya kiritsak hech qachon ziyon ko‘rmaymiz, faqat yuksalaveramiz. shuningdek dunyo hamjamiyatida ham yoshlarni ijtimoiy himoya qilish va ularning bir qator muamolarini yechishda bir qator qarorlar, farmonlar ishlab chiqarilmoqda, Ushbu xalqaro qarorlar dunyo yoshlarini ijtimoiy, iqtisodiy va ma’naviy himoya qilish butun dunyo mamlakatlarining asosiy vazifasidir[5].

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasining 2016 yil 14 sentabrdagi “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonunning 3-moddasi

2. Shavkat Mirziyoyev. Yangi O‘zbekiston Starategiyasi. – Toshkent: “O‘zbekiston’’ nashriyoti, 2021. 464 bet

3. Shavkat Mirziyoyev Yangi O‘zbekiston Starategiyasi. – Toshkent: “O‘zbekiston’’ nashriyoti, 2021. 464 bet

[4] Lex.uz/docs/-551211

[5] Shavkat Mirziyoyev Yangi O‘zbekiston Starategiyasi. – Toshkent: “O‘zbekiston’’ nashriyoti, 2021. 464 bet

4. D.Xakimov, “Yangi O‘zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosati dinamikasi” maqola, Jamiyat va innovasiyalar Journal home page: https://inscience.uz/index.php/socinov/index

3. Jurayev, S. S. O. (2021). Abu Ali ibn Sinoning falsafiy qarashlarida baxt-saodat masalasi. Academic research in educational sciences, 2(Special Issue 1), 395-401.

4. https://advice.uz/oz/document/2394

5. Lex.uz/docs/-5512119

6.I.B.Mamatkarimov “O‘zbekistonda yoshlarni ijtimoiy himoya qilish choratadbirlari xususida” maqola, Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, jurnali, april 2022 y.

Ўзбекистон ёшлари ва халқаро индекслар

Искандар ТАДЖИДИНОВ
Ёшлар муаммоларини ўрганиш ва истиқболли кадрларни тайёрлаш институти докторанти

Аннотация. Ушбу мақолада ёшлар соҳасидаги мавжуд халқаро индексларнинг вужудга келиши зарурати ва фаолиятининг муҳим жиҳатлари, уларда Ўзбекистоннинг ўрни таҳлил қилинган. Хусусан, халқаро даражадаги ёшлар индекслари томонидан мамлакатлардаги ёшлар сиёсатини баҳолашнинг асосий кўрсаткичлари, қамрови ва метамаълумотлар базаси ҳамда улар томонидан амалда қўлланиладиган методикалар ёритилган.

Калит сўзлар: индекс, ёшлар, ёшлар сиёсати, кўрсаткич, самарадорлик, ёшлар сиёсатини баҳолаш, институционал чоралар, халқаро ташкилотлар, Youth progress index, the Commonwealth.

Бугунги кунда ёшларга оид конструктив сиёсат олиб бориш учун Ўзбекистон ёшларининг эҳтиёжлари, хоҳиш ва истакларини яқиндан ўрганиш ҳамда ёшларга оид давлат сиёсати самарадорлигини баҳолаб бориш, аниқланган муаммоларни ўз вақтида бартараф этиш мақсадида мамлакатда ягона ёшлар ривожланиши индексини ўлчов воситаси сифатида ишлаб чиқилиши мақсадга мувофиқдир.

2005 йил Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг 60-сессиясида Бош ассамблея ёшлар иштирокидаги сиёсат ва дастурлар тўғрисида (60/2) резолюцияни қабул қилди ва БМТ Котибиятига бошқа тегишли дастурлар ва агентликлар билан ҳамкорликда ёшлар билан боғлиқ индекаторларни ишлаб чиқишни топширди. 2005 йил 12-14 декабрь кунлари БМТнинг Нью-Йоркдаги Иқтисодий ва ижтимоий масалалар департаментининг Ижтимоий сиёсат ва ривожланиш бўлими қошидаги Ёшлар билан ишлаш марказида “Ёшларнинг ривожланиш кўрсаткичлари” бўйича экспертлар гуруҳининг илк бор йиғилиши бўлиб ўтган. Учрашувда БМТнинг агентликлари, ҳукуматлараро ва ёшлар ташкилотлари, илмий доиралар вакиллари ва сиёсатчилар қатнашиб, ёшлар ривожланишини кузатиб бориш ва ўлчаш мумкин бўлган кўрсаткичлар тўпламининг лойиҳасини ишлаб чиқиш кун тартибига қўйилган.

Ҳозирда ёшлар билан ишлаш ҳолатини мониторинг қилиш, уларнинг ҳуқуқлари ҳимоясини кафолатлаш ва турмуш даражасини доимий ошириб боришда амалга оширилаётган ишларни баҳолашда “Global Youth Development Index”, “Youth Progress Index” ва “Global Youth Wellbeing Index” алоҳида ажратилади.

Таъкидлаш жоизки, Ўзбекистонда ёшларга оид давлат сиёсатини 2025 йилгача ривожлантириш Концепциясида ҳам мамлакатимизда

олиб борилаётган ёшлар сиёсатидаги ишлар ва бу борада эришилаётган ютуқларни халқаро индексларда акс эттириш орқали Ўзбекистоннинг позицияларини яхшилаш кўзда тутилган. Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномасида “Мамлакатимиздаги туб ўзгаришлар, ёшларга оид давлат сиёсатини янада ривожлантиришни кун тартибига қўймоқда. Ёшлар билан ишлаш самарадорлигини баҳолаш бўйича ягона кўрсаткичлар ишлаб чиқиш, ёшлар сиёсатини баҳолаш миллий индексини жорий этиш керак” – деб таъкидланди .

Youth Development Index (YDI) 6 та индикатор (27 та субиндиатор) дан иборат бўлиб, The Commonwealth ташкилоти томонидан шакллантирилади. 181 мамлакатдаги 15-29 ёш оралиғидаги ёшларни ўз ичига қамраб олади. Ёшлар тараққиёти индекси 6 та муҳим йўналиш: таълим, бандлик, соғлиқни сақлаш, тенглик ва инклюзивлик, тинчлик ва хавфсизлик, фуқаролик ва сиёсий фаолликдан иборат .

YDIда мавжуд субиндикаторларнинг 22 таси сон маълумотлар – турли ҳисоб-китоб ва статистик рақамларга асосланса, қолган 5 таси сифат маълумотлар – ижтимоий сўров, интервьюлар асосида шакллантирилади.

Индекснинг 2016 йилги ҳисоботида мамлакатимиз 183 та давлат ичида 53 (0.68 кўрсаткич билан) ўринни эгаллаган бўлса, 2020 йилда “тенглик ва инклюзивлик” ҳамда “тинчлик ва хавфсизлик” индикаторлари қўшилиши билан Ўзбекистоннинг ушбу индексдаги ўрни салбий томонга (98 ўринга) ўзгарди.

Хусусан, энг паст кўрсаткичлар – бандлик ва имконият (145 ўрин – 0,606), тенглик ва инклюзивлик (133/0,75), сиёсий ва фуқаролик иштироки (95/0,276) билан боғлиқ, шунингдек саломатлик ва фаровонлик (84/0,731), таълим (82/0,787) ҳамда тинчлик ва хавфсизлик (55/0,811) кўрсаткичларида ҳам ҳолат етарлича ижобий эмас.

Таъкидлаш жоизки, юқоридаги энг паст кўрсаткичларнинг янгиланиши мамлакатни камида 10 поғонага ўсишига олиб келади. Таҳлилларга асосан ушбу Индексда мамлакат ўринин яхшилаш борасида қатор омилларни инобатга олиш зарурдир.

Биринчидан, 6 та кўрсаткични ҳисоблашда йўқотилган ҳаёт йиллари (YLL) методикасидан фойдаланилади.

Иккинчидан, Индикаторлар орасида энг юқори вазнга - саломатлик ва фаровонлик (22 фоиз), таълим (22 фоиз), бандлик ва имконият (22 фоиз) эгадир. Қолган тенглик ва инклюзивлик (14 фоиз), фуқаролик ва сиёсий фаоллик (10 фоиз), тинчлик ва хавфсизликка (10 фоиз) тегишли.

Учинчидан, “Youth Development Index”нинг муқаддам эълон қилинган хабарномалари (Репортлари)да субиндикаторларни шакллантиришнинг аниқ метамаълумотлари (масалан “вақт билан

боғлиқ ишсизлик” субиндикатори қайси статистик маълумотлар асосида шаклланиши), ҳисоблаш методологияси мавжуд бўлмаган ҳолда, ушбу вазият қатор омиллар:

- мазкур маълумотларнинг интеллектуал мулк эканлиги;
- индекслар ва уларни шакллантириш методикасига бўлган мавжуд ишончсизликни муайян чегарада сақлаб туриш;
- ушбу йўл орқали моддий ёки бошқа манфаатларини қондириш билан боғлиқ.

Тўртинчидан, келгусида индексни ишлаб чиқишда йўл транспорт ҳодисалари натижасидаги ўлим ва спортга ёшларни жалб қилиниши ҳолатини “саломатлик ва фаровонлик” индикаторига киритилиши режалаштирилган.

Мамлакатимизнинг халқаро индекслардаги ўрниини янада яхшилаш учун республикадаги ёшлар сиёсатини амалга оширишда иштирок этувчи органлар ва муассасаларни жалб қилган ҳолда мамлакатимизда охирги йилларда ушбу соҳаларда амалга оширилган ишлар акс этган “Миллий ҳисобот”ни тайёрлаш ҳамда унинг якунларини жаҳон ҳамжамияти ва халқаро ташкилотларга эълон қилишни талаб этмоқда.

Кейинги босқичда эса, индексни шакллантиришда иштирок этувчи хорижий ташкилот ва муассасалар билан ҳамкорлик қилиш, мамлакатнинг ўрнини янада яхшилаш юзасидан биргаликда тадқиқотлар ўтказиш масаласини кўриб чиқиш имкони мавжуд.

Таъкидлаш жоизки, амалга оширилган чоралар натижасида қатор натижалар:

- мамлакатнинг халқаро рейтинг ва индексардаги ўрни яхшиланиши;
- жаҳон ҳамжамиятига интеграциялашув ва Ўзбекистоннинг бутун дунёга нисбатан юритаётган очиқлик сиёсатининг янада мустаҳкамланиши;
- мамлакатимиздаги таълим, соғлиқни-сақлаш ва бандлик соҳалари ва гендер масаласидаги мавжуд ҳолат таҳлил қилиниб, стратегик чоралар белгиланишига эришилади.

Шуни инобатга олган ҳолда Ўзбекистоннинг халқаро рейтинглардаги ўрнини яхшилашда ёшлар соҳасидаги метамаълумотларни шакллантириш ишларини амалга ошириш мақсадга мувофиқ. Айтиш керакки, ушбу жараён нафақат статистик маълумотларни тўплаш ва таҳлил қилиш, балки тегишли йўналишлардаги тадқиқот ишларини (масъул хорижий тузилмалар билан ҳамкорликда) олиб боришни ҳам талаб этади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1.Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёевнинг Олий

Мажлисга Мурожаатномаси. 2020йил 25 январь. http://uza.uz/o‘z/politics /O‘zbekiston-Respublikasi-Prezidenti Shavkat-Mirziyeevning-oliy-25-01-2020

2.https://thecommonwealth.org/innovation/youth-development-index

3.https://www.un.org/esa/socdev/unyin/documents/ydiMikeThiedke_YDI.pdf

4.https://ocdc.coop/2020-global-youth-development-report/

Yoshlar hayotiga oid siyosatda xorij tajribalarining o‘rni

Solihabonu NORMATOVA
O‘zDJTU 1-bosqich talabasi
Shohsanam SHUKUROVA
O‘zDJTU Ingliz tili amaliy fanlar
N-3 kafedrasi o‘qituvchisi (Ilmiy rahbar)

Annotatsiya. Ushbu maqolada yoshlarning vaqtlarini har tomonlama mazmunli va samarali o‘tkazishda yoshlarga oid davlat siyosati bo‘yicha ma’lumot beriladi. Yoshlarning sifatli ta’lim olishi, vatan ravnaqi uchun xizmat qiladigan yetuk farzand bo‘lishi, hamda yoshlarning bo‘sh vaqtlarini mazmunli o‘tkazishda xorij tajribalaring o‘rni haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: yoshlarga oid davlat siyosati, xorij tajribalari, chora-tadbirlar, ko‘rik-tanlovlar.

Shunisi ayonki, mamlakatimizda kundan kunga yoshlar uchun ulkan imkoniyatlar yaratib berilmoqda. Zero, vatan ravnaqi mana shu yosh va barkamol avlodning qo‘lidadir. Yosh avlod kuch va bilimga to‘lib o‘sar ekan, yurt kelajagi ham ishonchli qo‘llarda bo‘ladi. Bizning mamlakatimizda yoshlarga bo‘lgan e’tibor juda yuqori bo‘lib, yurtimizda yaratilgan har qanday imkoniyatlar yoshlarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlashga, ularni huquqlarini himoya qilishga, sog‘lom va barkamol bo‘lib voyaga yetishlariga qaratilgandir. Ushbu har bir imkoniyat biz yoshlar uchun muhim ahamiyat kasb etib, bizning shijoatli, g‘ayratli, tashabbuskor, hamda vatan ravnaqi va istiqboli uchun mas’uliyatli bo‘lib voyaga yetishimizda katta rol o‘ynaydi. Zero, muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning “Yoshlarni O‘zbekistonning eng katta boyligi, bebaho xazinasi sifatida yuksak qadrlayman” deya biz yoshlarga bergan kuchli ishonchlari hamisha bizlarni olg‘a yurishga undaydi. Yurtimiz hamisha yoshlarga imkoniyatlar yaratishga va ularni qo‘llab-quvvatlashga tayyordir. Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi 2021-yilda “O‘zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosatini 2025-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarorini qabul qildi.

Qarorga binoan yoshlarga oid davlat siyosatini keng targ‘ib qilish borasida Yoshlar ishlari agentligi, Oliy Majlis palatalari huzurida Yoshlar parlamentlari, Yoshlar akademiyasi va Respublikamiz bo‘ylab hududlarda “Loyihalar fabrikasi” kabi bir qator tashkilotlar o‘z ishini boshladi. Bundan tashqari, yoshlarning bo‘sh vaqtlarini mazmunli va samarali tashkil etish bo‘yicha, yoshlarning sog‘lom va barkamol bo‘lib o‘sishi, ularning yetuk va shijoatli farzand bo‘lishi, hamda yoshlar o‘rtasida sport, kitobxonlik,

kompyuter savodxonligi, san’at va madaniyatni targ‘ib etishga qaratilgan “besh tashabbus” ham o‘z samarasini bermoqda. Ya’ni “Yangi O‘zbekiston yoshlari, birlashaylik!” shiori ostida o‘tkazilib kelinayotgan “5 tashabbus olimpiadasi” yoshlar uchun juda katta imkoniyatlar eshigini ochmoqda va yoshlarning bo‘sh vaqtlarini mazmunli o‘tkazishda juda katta hissa qo‘shmoqda. Ma’lumki, yoshlar siyosatini rivojlantirish o‘z ichiga bir qancha ustuvor yo‘nalish va tizimlarni qamrab oladi.

Bugungi rivojlanayotgan zamonda barcha sohalarda bo‘lgani kabi yoshlar siyosatida ham o‘ziga xos yangicha qarashlar, g‘oyalar ishlab chiqish, xorijiy davlatlarning zamonaviy, hamda ilg‘or texnologiyalaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Yurtimiz yoshlarga oid davlat siyosatida xorij tajribalariga ham alohida e’tibor qaratadi va xorijda yoshlarga oid davlat siyosatining mexanizmlarini ham puxta o‘rganib chiqqandir. Jahon bo‘ylab ko‘plab davlatlar yoshlarga oid davlat siyosatini tizimlashtirgan bo‘lib, ushbu qonun shu mamlakatning ushbu sohadagi qarashlari, faoliyati, maqsad va vazifalarini o‘z ichiga oladi.

Xususan, ko‘plab Yevropa davlatlarida: Avstriya, Albaniya, Ruminiya, Slovakiya kabi davlatlarda yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirishning o‘rta va uzoq muddatli strategiyalari va dasturlaridan foydalanilmoqda. Ushbu dasturlarning foydali tomonlaridan biri shuki, ushbu siyosatni amalga oshirishdan avval yoshlar hayoti o‘rganib chiqiladi, hamda turli tadqiqotlar o‘tkaziladi. Yoshlar hayotida uchrovchi muammolar aniqlanib, ularni samarali usullarda bartaraf etish chora-tadbirlari ishlab chiqiladi.

Masalan, Albaniya davlati yoshlarning o‘qish va ish topishiga yo‘naltirilgan bir qator siyosat va dasturlarni amalga oshiradi. Albaniya davlatida yoshlarga qaratilgan siyosatni yoshlarning ta’lim olishi, ish topishi, salomatligi kabi mavzularda ko‘rib chiqishimiz mumkin. Albaniya hukumati mamlakatdagi barcha yoshlarga ta’lim imkoniyatlarini taqdim etish uchun ko‘plab tadbirlar ishlab chiqqan. Shuningdek, hukumat kasb-hunarli ta’lim dasturlari va ishdagi ta’lim kabi yordamchi ta’lim yo‘llarini ham taklif etadi. Mamlakatda yoshlar orasida ish topishni osonlashtirish maqsadida ham bir qator ishlar amalga oshirilgan. Shulardan biri, hukumat tomonidan yoshlar g‘oyalarini qo‘llab-quvvatlash uchun moliyaviy va boshqa yordamlar beriladi. Yoshlar ish beruvchilar bilan bog‘lanish uchun kasb-hunar konstitutsiyalaridan foydalanishlari mumkin. Albaniya davlatidan tashqari, Moldova davlati ham yoshlarga oid davlat siyosatini ishlab chiqishda 3 yillik strategiyadan foydalangan. Ushbu strategiyalar “2009-2013-yillarda yoshlar masalalari bo‘yicha milliy strategiya”, “Moldova-2020” va “2020-yilgacha

Yoshlar sektorini rivojlantirishning milliy strategiyasi” bo‘lib, bular mamlakatda yoshlarga oid davlat siyosatida juda muhim rol o‘ynagan.

Albatta, bu strategiyalar amalga oshirilishidan avval yoshlar o‘rtasida turli so‘rovnomalar va tadqiqotlar o‘tkazilgan. Bu esa Yoshlarga oid davlat siyosatini samarali usullarda amalga oshirishni ta’minlaydi. Yuqoridagi davlatlardan tashqari yana bir qator davlatlarda yoshlarga oid davlat siyosatining o‘ziga xos uslublari mavjud. Masalan, Belorussiyada ushbu siyosatni amalga oshirishda, asosan yoshlarning kompyuter savodxonligiga yuqori ahamiyat beriladi.

Buning sabablaridan biri esa kelajakda sifatli ish bilan ta’minlanish, nafaqat Belorussiya, balki jahonning ko‘plab mamlakatlarida yaxshi maoshli ishlarda ishlash imkonini beradi. Eng asosiysi esa, Belorussiya davlatida iqtidorli va iste’dodli o‘quvchilarning ma’lumotlar bazasi shakllangan bo‘lib, ushbu yoshlar davlat tomonidan rag‘batlantirib boriladi. Bizning yurtimizda ham yoshlarga oid davlat siyosatida xorij tajribalaridan o‘rnak olgan holda bir qator islohotlar amalga oshirilyapti. Xususan, yoshlarni yanada kuchliroq kadr bo‘lib yetishishlarida, o‘z sohasining yetuk mutaxassisi bo‘lishlarida, ular Yurtboshimiz va boshqa ko‘plab tashkilotlar tomonidan rag‘batlantirilyapti. Bu esa yoshlarning shijoatlariga shijoat, kuchlariga esa yana kuch va g‘ayrat qo‘shadi. Yoshlarimizning vaqtlarini mazmunli o‘tkazish, kelajakda o‘z o‘rnini topishlariga ko‘mak berish va ularning iqtidorlarini rag‘batlantirib borish borasida Yoshlar Ishlari Agentligi ham ko‘plab tanlovlarni e’lon qilib bormoqda. Xususan, “Kasblar tanlovi”, “Shashka” sport musobaqasi, “Intellektual haftalik”, “Yoshlar va qonun” kabi ko‘plab tanlovlar shular jumlasidandir. Demak, bizning vatanimizda ham yoshlarga oid davlat siyosatida xorij mexanizmlari kabi juda ham ulkan islohotlar ishlab chiqilmoqda, hamda hayotga tatbiq etilmoqda. Shunga ishonchimiz komilki, ushbu chora-tadbirlar o‘z samarasi beribgina qolmay, yurtimizni dunyoning eng rivojlangan mamlakatlar qatoriga olib chiqa oladi. Sababi esa yuqorida aytib o‘tilganidek, har bir yurtning kelajagi uning yosh avlodlari qo‘lidadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 18-yanvardagi “O‘zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosatini 2025-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 23-sonli qarori.

2. Xorijiy davlatlarda yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirish mexanizmlari - Samarqand forumi. 2022-yil 5-6-dekabr, Samarqand.

Yoshlarga oid davlat siyosatini rivojlantirishda qizlar ta’limi va uning ahamiyati

Istora JO‘RAYEVA
Namangan davlat universiteti O‘zbekiston tarixi mutaxassisligi tayanch doktoranti

Yangilanayotgan O‘zbekistonni yoshlar mamlakati deb ta’riflash mumkin, chunki yil sayin oshib borayotgan aholimizning katta qismini yoshlar tashkil etadi. Yoshlarni qo‘llab-quvvatlash, rag‘batlantirish, ularning istak va xohishlarini o‘rganish davlat siyosati darajasiga ko‘tarildi. Barcha sohalardagi o‘zgarishlar kabi, so‘ngi yillarda yoshlar bilan ishlashning yangicha tamoyillari yaratildi. Maktabda yoki oliy ta’limda tahsil olayotgan yoshlar bilan cheklanibgina qolmasdan, jamiyatning eng muhim bo‘g‘ini bo‘lgan mahallalardagi uyushmagan yoshlarga ham e’tibor berila boshladi. Ayniqsa, maktabni tamomlagach, turli sabablarga ko‘ra hayotda o‘z yo‘lini topa olmayotgan qizlarning ilm olishlari yoki o‘zlari qiziqqan kasb bilan shug‘ullanishlari uchun imkon yaratildi.

Bu bejiz emas albatta, mamlakatimizda yoshlar siyosatini amalga oshirish, belgilangan istiqbolli rejalarni bajarishda xotin-qizlar masalasi muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbekiston taraqqiyotining yanada ravnaq topishida xotin-qizlarning ta’lim olishlari uchun keng shart-sharoitlarni yaratish hamda ularni ilm-fanga faol jalb etish dolzarb vazifalardan biri sanaladi. Shuning uchun ham qizlarni ilmli qilish butun bir millatni ilmli qilish bilan tenglashtiriladi. Ko‘plab xorijiy davlatlarda ham qizlar ta’limi va ularni ilmga jalb etish ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan.

Misol uchun, Singapurda ilmli qizlar jamiyatda juda qadrlanadi, ilm olgan oliy ma’lumotli qiz turmushga chiqsa davlatdan katta to‘yona, agar farzand ko‘rsalar boshqa o‘qimagan qizlarga nisbatan ko‘proq suyunchi puli berilar ekan. Shu tariqa davlat qizlarni ko‘proq ilm olishga undaydi. Yaponiyada esa davlat yoshlarni qo‘llab-quvvatlar ekan, ayniqsa qizlarning ta’lim olishiga katta e’tibor qaratadi. Yosh qizlarga Yaponiya kelajagini yaratuvchi bo‘lg‘usi dono ona sifatida qaralib, qizlar ta’limi uchun sharoitlar yaratib beriladi. Ular farzandli bo‘lgan taqdirda ham o‘qishlari uchun alohida xonalar va tanaffuslar tashkil etilib, ularning o‘qishiga imkon beriladi.

O‘zbekistonda so‘ngi yillarda qizlar ta’limi bo‘yicha katta qadamlar tashlandi va ushbu loyihalar milliy va xorij tajribasi uyg‘unligida amalga oshirildi. Germaniyaning “Constructor University” oliy ta’lim muassasasi

hamkorligida 14-18 yosh oralig‘idagi umumta’lim maktablarining qizlari uchun “All for Girls v2.0” o‘quv treningi tashkil etildi. Mahorat darslarida qizlar IT va sun’iy intellekt, uning turlari, kelajagi hamda kundalik hayotdagi qo‘llanishiga doir bilimlarga ega bo‘lishdi. Shuningdek, “Al for Girls” loyihasi Turkiyaning Bahçeşehir Universiteti bilan ham amalga oshirildi. UNICEF va ITSM (Xalq ta’limi vazirligi huzuridagi Innovatsiya, texnologiya va strategiya markazi) o‘zaro hamkorlikda “Reimagine Education” loyihasi doirasida kasb tanlash ostonasida turgan qizlar uchun “Girls for Girls” loyihasini boshladi. 2022 yilning 13-may kuni bo‘lib o‘tgan “O‘zbekiston qizlarining raqamli imkoniyatlarini kengaytirish forumi” qizlarning kelajak kasblarini tanlashida muhim dasturul amal bo‘ldi. Qizlarni IT sohasida qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirish masalalari O‘zbekiston kabi qo‘shni Qozog‘iston, Qirg‘iziston, Tojikiston va Turkmaniston davlatlarida ham dolzarb hisoblanadi. Shu bois, ushbu davlatlar “FoundHer” ayollar startap tanlovini e’lon qildi. “Wspark Women in Tech” tanlovlari ham Markaziy Osiyoda AKT sohaning rivojlanishida qizlar ishtirokining ortishiga xizmat qilmoqda.

Yuksak intellektual salohiyatga ega bo‘lgan xotin-qizlar jamiyat hayotining barcha sohalarida yuqori natijalarga erisha oladi. Ilmli qizlarning safini kengaytirish, ularni o‘qish va ishlashlari uchun yetarli sharoitlarni yaratish davlatimiz rahbarining boshchiligida amalga oshirilayotgani ushbu masalaga qaratilayotgan e’tiborning yuksak namunasidir. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 7-martdagi PF-87-sonli farmoni va Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 23-iyundagi 402-sonli qaroriga muvofiq, oliy ta’lim muassasalari, texnikum va kollejlarda, shu jumladan, sirtqi va kechki ta’lim shaklida o‘qiyotgan xotin-qizlarning ta’lim kontraktlarini to‘lash uchun 7 yil muddatga hech qanday foizsiz ta’lim kreditlarini berish, mutaxassisligi bo‘yicha kamida 5 yil mehnat stajiga ega, lekin oliy ma’lumotga ega bo‘lmagan xotin-qizlarni oila va xotin-qizlar qo‘mitasi tavsiyanomalariga asosan davlat oliy ta’lim muassasalarining bakalavriat ta’lim yo‘nalishlariga umumiy qabul parametrlaridan tashqari alohida test sinovlari natijalariga muvofiq to‘lov-kontrakt asosida o‘qishga qabul qilish, shuningdek, oliy ta’lim muassasalariga qo‘shimcha davlat granti asosidagi qabul ko‘rsatkichlari doirasida ehtiyojmand oilalardagi xotin-qizlarga tanlovda ishtirok etish uchun tavsiyanoma berish va ularni o‘qishga qabul qilishni tashkil etishni tashkil etish tartibi amaliyotga joriy qilindi. Har bir mahallada xotin-qizlar faoli va yoshlar yetakchisi, hamda viloyat, shahar va tuman hokimlarining xotin-qizlar masalalari bo‘yicha o‘rinbosarlari xotin-qizlarning muammolariga kompleks tarzda yondashmoqdalar. Yoshlar muammolarini hal etish barobarida,

ayniqsa yosh qizlarni ilmga jalb etish va hunarga o‘rgatish masalaning tizimli yechimi ekanligi bugun mamlakatimiz tajribasida yaqqol namoyon bo‘lmoqda. Hududlarda yoshlarni hunarli qilish va bo‘sh ish o‘rinlarini topishlarida ko‘maklashish maqsadida monomarkazlar faoliyat olib bormoqda.

Ilm-ma’rifat inson qalbiga yaxshilik, ezgulik va go‘zallik urug‘larini ekadi, dunyo ahlini jaholat va nodonlikdan xalos etadi. Ayollari ilmli bo‘lgan millat esa barcha davrlarda yuksaklikka bo‘y cho‘zaveradi. Ilm yo‘lini mahkam tutib, magistratura bosqichlarida ham o‘qishni niyat qilgan qizlarimiz ko‘plab topiladi, lekin aksariyat qizlarimiz sharqona tarbiya va andisha tufayli oila a’zolarini moddiy jihatlarini o‘ylab, oliy ta’limning keyingi bosqichlarida o‘qiy olmas edilar. Yangi O‘zbekiston bu borada qizlarimizga otalarcha g‘amxo‘rlik qilmoqda. 2022-2023 o‘quv yilidan boshlab davlat oliy ta’lim muassasalarining magistratura bosqichida ta’lim olayotgan xotin-qizlarning to‘lov-kontrakt mablag‘lari davlat byudjeti hisobidan to‘liq to‘lab berilishi qizlarimizning o‘z tanlagan yo‘nalishlari bo‘yicha yanada chuqurroq bilim olib, kasbi bo‘yicha yetuk mutaxassis bo‘lish imkonini bermoqda.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, Yangi O‘zbekistonda asrlarga tatigulik islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu islohotlarning ko‘lamini bejiz asrlarga bog‘layotganim yo‘q, albatta. Yurtboshimiz Sh.Mirziyoyev uchinchi renessans poydevorini yaratishdek ulug‘ bir maqsadni boshlab berdilar. “Najot - ta’limda” so‘zlari esa Yangi O‘zbekistonning brendiga aylandi. Bugungi yaratilayotgan imkoniyatlar yoshlarimizni yanada yuksak marralar sari ilhomlantiradi. Davlatimiz har tomonlama yosh qizlarimizning ilmli va kasbi-korli bo‘lishlarini kafolatlamoqda. Zero, aqlli va ilmli qizlargina olib borilayotgan islohotlarni to‘g‘ri anglagan holda imkoniyatlardan unumli foydalana oladilar. Ular o‘z kelajak istiqbollariga olib boruvchi porloq yo‘lni ko‘ra oladilar, o‘z sog‘liklarini naqadar muhim ekanligini anglab yetarlicha e’tibor qaratadilar, o‘tayotgan vaqtlarini qadrlab hayotlarini mazmun bilan boyitadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. https://www.nier.go.jp/English/educationjapan/pdf/201403GEE.pdf
2. https://it-park.uz/uz/itpark/news/foundher-Markaziy-Osiyo-tanloviga-arizalar-qabul-qilinmoqda
3. https://lex.uz/docs/-4866624 ONDATE=12.03.2021

Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатини амалга оширишда амалга оширилаётган ишлар ва хорижий тажрибалар

Гуласал ОДИЛЖАНОВА
Наманган давлат университети
1-босқич докторанти

Бугунги кунда ёшлар сиёсати аксарият мамлакатларда давлат сиёсатининг асосий йўналишларидан бирига айланмоқда. Ёш авлод бутун дунёда ривожланишнинг драйвери, инновациялар катализатори ва ижтимоий тараққиётнинг энг муҳим манбаи сифатида тан олинган. Тез ўзгариб бораётган жамият ва ёшлар олдида турган муаммоларнинг мураккаблиги шароитида ёшларга оид давлат сиёсатини амалга оширишнинг янги механизмлари ва воситаларини доимий равишда такомиллаштириб бориш ва амалга ошириш зарурати ошиб бормоқда.

Ёшлар сиёсати бу давлат томонидан ёшларни қўллаб-қувватлаш ва ривожлантиришга қаратилган фаол тадбирлар тизими бўлиб, ёшлар сиёсатини шакллантириш ва амалга оширишга илмий ёндашувлар фарқланади, аммо асосий масала сифатида ёшларни ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг фаол иштирокчиси сифатида билишдир. Ёшлар нафақат ҳар қандай жамиятнинг келажаги, балки унинг ҳозирги ижтимоий, иқтисодий ва маданий ривожланишининг муҳим омили ҳамдир. Ёшлар салоҳиятини ривожлантириш, рўёбга чиқариш ҳамда мақбул шароитларни яратишда ёшларга оид давлат сиёсати асосий етакчи ўрин тутади десак муболаға бўлмайди. Ёшларга оид давлат сиёсати давлат томонидан амалга ошириладиган ҳамда ёшларни ижтимоий жиҳатдан шакллантириш ва уларнинг интеллектуал, ижодий ва бошқа йўналишдаги салоҳиятини камол топтириш учун шарт-шароитлар яратилишини назарда тутадиган ижтимоий-иқтисодий, ташкилий ва ҳуқуқий чора-тадбирлар тизими бўлиб, ёшларнинг мамлакат ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва маданий ҳаётида фаол иштирок этиши учун шароит яратишга қаратилади.

Ўзбекистон ва бошқа хорижий давлатларнинг ёшларга оид сиёсатини ўрганиш, амалга ошириш механизмларини таҳлил қилиш қуйидаги сабабларга кўра муҳим аҳамият касб этади:

-тажриба алмашиш: халқаро тажрибани ўрганиш миллий даражада ёшлар сиёсатини такомиллаштириш учун қимматли сабоқ, тажриба ва йўналишлар бериши мумкин.

-*самарадорлик*: мавжуд механизмлар ва уларнинг натижаларини таҳлил қилиш, баҳолаш айнан қайси ёндашувлар самарали эканлигини аниқлашга ёрдам беради.

-*инновация:* ёшларни қўллаб-қувватлашнинг янги, инновацион механизмларини кашф этиш янада мослашувчан ёшлар сиёсатини ишлаб чиқишга ёрдам беради.

Марказий Осиё дунёдаги энг ёш минтақа бўлиб, аҳолисининг ўртача ёши 27,26 ёшни ташкил этади. Минтақа аҳолисининг 50 фоизга яқини Ўзбекистон Республикасига тўғри келади[1]. Мамлакатимизда яқин ва узоқ истиқболга мўлжалланган ёшлар сиёсати самарадорлигини оширишга қаратилган стратегик вазифаларнинг амалга оширилиши Ўзбекистонда барқарорлик, тинчлик ва фаровонликни таъминлашга сезиларли даражада таъсир қилади.

Ўзбекистон мамлакатнинг барқарор келажагини таъминлайдиган ёшларга оид давлат сиёсатини шакллантириш устида фаол иш олиб бормоқда. Ўтган вақт ичида ёшларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, уларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, мамлакатимиз истиқболи учун масъулиятни ўз зиммасига олишга қодир, ташаббускор, шижоатли ёшларни тарбиялаш борасида алоҳида тизим яратилди. Ўзбекистон Республикаси Ёшлар ишлари агентлиги, Олий Мажлис палаталари ҳузурида Ёшлар парламентлари, Ўзбекистон Республикаси Инновацион ривожланиш вазирлиги қошида Ёшлар академияси ташкил қилинди. Ёшларга оид давлат сиёсатнинг асосий йўналишларидан бири ёшлар тадбиркорлигини қўллаб-қувватлашдир. Ўзбекистон ёш тадбиркорларни ўз бизнесини бошлаш ва ривожлантириш учун зарур воситалар ва ресурслар билан таъминлаш орқали уларга қулай муҳит яратишга интилмоқда. Бунга молиявий қўллаб-қувватлаш, ўқитиш, мураббийлик ва қонунчиликни такомиллаштириш борасида олиб борилаётган ислоҳотларни мисол қилишимиз мумкин. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ёшларнинг тадбиркорлик фаолиятини қўллаб-қувватлаш ва бандлигига кўмаклашиш, уларни ижтимоий ҳимоя қилиш ҳамда бўш вақтини мазмунли ташкил этишга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида» 2021 йил 20 апрелдаги ПФ-6208-сон Фармонига мувофиқ, ёшларни тадбиркорликка жалб қилиш, уларни доимий иш

[1] Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 18 январдаги 23-сон қарори билан тасдиқланган “Ўзбекистонда ёшларга оид давлат сиёсатини 2025 йилгача ривожлантириш концепцияси”

билан банд қилиш, қўшимча даромад олиши учун қулай шарт-шароитлар яратиш бўйича тартиблар жорий қилинди. Ёшлар тадбиркорлиги — юридик шахс ташкил этмаган ҳолда ёш фуқаролар томонидан, шунингдек таъсисчилари ёш фуқаролар бўлган юридик шахслар томонидан амалга ошириладиган тадбиркорлик фаолиятидир.[2] Ўзбекистон Республикасининг ёшларга оид давлат сиёсатида ёшларнинг таълим олиш имкониятлари ва таълимнинг сифатини ошириш устувор вазифа сифатида белгиланиб, таълим муассасаларида ёшларнинг бўш вақтини мазмунли ўтказишни таъминлаш мақсадида спорт секциялари, фан, техника тўгараклари ва ижодий тўгараклар, клублар ташкил этиш, ўқув жараёнига таълимнинг замонавий шакллари ва усулларини жорий этиш каби вазифалар белгиланган.

Ўзбекистон барча даражадаги қарорларни қабул қилишда ёшларнинг иштирокини оширишга интилмоқда. Шу мақсадда ёшларга давлат сиёсатининг шаклланишига таъсир ўтказиш ва жамият ҳаётида фаол иштирок етиш имконини берувчи ёшлар парламентлари, кенгашлари ва бошқа платформалар яратилмоқда. Ушбу устувор йўналишларни ҳисобга олган ҳолда, Ўзбекистоннинг ёшларга оид давлат сиёсати ёшларни ривожлантириш ва жалб қилишни қўллаб-қувватлашнинг кучли воситасига айланиши кўзда тутилган.

Турли мамлакатларда ёшларга оид давлат сиёсати ўзига хос хусусият ва ёндашувларга эга бўлиб, Швеция, Норвегия ва Дания каби Шимолий Европа мамлакатларда асосий эътибор ижтимоий ҳимоя ва ёшларни иш билан таъминлашга қаратилган. Японияда асосий эътибор таълим ва карьерага қаратилган бўлиб, Давлат талабалар ва ёш мутахассисларни қўллаб-қувватлаш, юқори сифатли таълим олиш ва кейинчалик ишга жойлашиш учун шароит яратиш бўйича фаол иш олиб бормоқда. АҚШнинг ёшлар сиёсати ёшлар тадбиркорлиги ва волонтёрликни рағбатлантиришга қаратилган бўлиб, ёшлар дастурлари кўпинча етакчилик кўникмаларини ривожлантириш, жамоат ҳаётида иштирок этиш ва волонтёрлар фаолиятига қаратилган. Сингапурда асосий эътибор таълим ва муваффақиятли карьера учун зарур бўлган кўникмаларни ривожлантиришга қаратилган бўлиб, ёшлар ўртасида инновацион ва технологик тадбиркорликни рағбатлантиришга қаратилган дастурлар амалга оширилмоқда. Германияда ёшлар сиёсати ёшларни ижтимоий ҳимоя қилиш, иш билан таъминлаш ва ёшларни

[2] Ўзбекистон Республикасининг 2016 йил 14 сентабрдаги ЎРҚ-406-сон ”Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида”ги Қонуни

ўрганиш ва бирламчи ишга жойлашиш жараёнида қўллаб-қувватлашга қаратилган. Франциянинг ёшлар сиёсати ёшлар бандлигини ошириш, таълим ва касб-ҳунар таълимини қўллаб-қувватлаш, шунингдек, ёшлар тадбиркорлигини ривожлантиришга қаратилган.

Хорижий тажрибани миллий тажриба билан таққослаш ёшларга оид давлат сиёсатини амалга оширишда умумий тенденциялар ва ўзига хос ёндашувларни аниқлашга имкон беради. Масалан, Ўзбекистонда ҳам, АҚШда ҳам ёшлар тадбиркорлигини қўллаб-қувватлашга катта эътибор қаратилмоқда.

Шунингдек, Шимолий Европа мамлакатларда ёшларни ижтимоий ҳимоя қилиш ва иш билан таъминлашга алоҳида эътибор қаратилмоқда, бу Ўзбекистон учун ҳам муҳимдир. Бироқ, амалга оширишнинг ўзига хос хусусиятлари ва усуллари муайян миллий шароитларга қараб фарқ қилиши мумкин. Хулоса қилиб айтганда хорижий тажрибани ўрганиш нафақат ёшларга оид давлат сиёсатини амалга ошириш механизмлари ҳақидаги тушунчаларни бойитади, балки Ўзбекистонда ёшларга оид миллий сиёсатни такомиллаштиришнинг мумкин бўлган йўналишларини аниқлашга ёрдам беради. Илғор тажрибаларни қўллашда албатта уларни маҳаллий ёшларнинг ўзига хос хусусиятлари ва эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда татбиқ этиш муҳим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг 2016 йил 14 сентабрдаги ЎРҚ-406-сон ”Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида”ги Қонуни

2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 18 январдаги 23-сон қарори билан тасдиқланган “Ўзбекистонда ёшларга оид давлат сиёсатини 2025 йилгача ривожлантириш концепцияси”.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ёшларнинг тадбиркорлик фаолиятини қўллаб-қувватлаш ва бандлигига кўмаклашиш, уларни ижтимоий ҳимоя қилиш ҳамда бўш вақтини мазмунли ташкил этишга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида» 2021 йил 20 апрелдаги ПФ-6208-сон Фармони

4. J.Smith, A.Johnson // Youth Engagement in the Political Process: A Comparative Analysis // Journal of Youth Studies. 2022

5. J.Smith, A.Johnson // Youth Political Participation: A Comparative Study of Selected Countries // Journal of International Journal of Political Science. 2021

Yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirish mexanizmi va xorijiy tajribadan foydalanish

Guljaxon MAKHMUDOVA
O‘zbekiston milliy universiteti professori i.f.d., dots.
Azizbek SAFAROV
O‘zbekiston milliy universiteti talabasi

Jahondagi globallashuv jarayonlari, innovatsion jamiyatga bo‘lgan ehtiyoj, fan-texnika taraqqiyoti yoshlar uchun ko‘plab imkoniyatlar yaratishi bilan bir qatorda, ularning oldiga tezkor qarorlar qabul qilish, innovatsion tafakkurni shakllantirish, intellektual salohiyatni oshirish kabi ko‘plab talablarni qo‘ymoqda.

Yoshlarga oid siyosat O‘zbekiston Respublikasi davlat faoliyatining ustuvor yo‘nalishi bo‘lib, uning maqsadi yoshlarning ijtimoiy shakllanishi va kamol topishi, ijodiy iqtidori jamiyat manfaatlari yo‘lida imkoni boricha to‘la-to‘kis ro‘yobga chiqishi uchun ijtimoiy-iqtisodiy, huquqiy, tashkiliy jihatdan shart-sharoit yaratish hamda ularni kafolatlashdan iboratdir.

“Qanchalik qiyin bo‘lmasin, biz yoshlar tarbiyasi bo‘yicha o‘zimizga xos va ta’sirchan, bugungi kunga hamohang usullarni izlab topishimiz kerak. Jondan aziz farzandlarimizni buzg‘unchi va zararli g‘oyalar, jinoyatchilik, giyohvandlik, loqaydlik, ma’naviy qashshoqlik kayfiyatidan asrashimiz zarur. Bunday salbiy holatlarni bartaraf etishda barchamiz, avvalo, siz, aziz yoshlar faol bo‘lishingiz kerak. Xalqimizning ma’naviy qudrati va boqiy an’analarini asrab-avaylash va butun dunyoga tarannum etishga sizlar albatta qodirsiz” – deb ta’kidlagan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev.[1]

Yoshlarga oid siyosat deganda jamiyatdagi yoshlarning o‘ziga xos ehtiyojlari va muammolarini hal qilishga qaratilgan chora-tadbirlar, tashabbuslar va dasturlar majmui tushuniladi. U ta’lim, bandlik, sog‘liqni saqlash, ijtimoiy inklyuzivlikda ishtirok etish va yoshlarning imkoniyatlarini kengaytirish bilan bog‘liq harakatlarni o‘z ichiga oladi. Yoshlarga oid siyosatning asosiy maqsadi yoshlarga o‘z salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarish, o‘z jamiyati va butun jamiyat taraqqiyotiga hissa qo‘shish uchun teng imkoniyatlarga ega bo‘lishini ta’minlashdan iborat.

Yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirishning bir qancha yangi mexanizmlari mavjud. Ulardan biri, yoshlar agentliklari va yoshlar

[1]https://yuz.uz/uz/news/Shavkat-Mirziyoev-yoshlar-kelajagi-bilan-bog‘liq-har-qanday-vazifa-birlamchi-ahamiyatga-ega

ishtirokining boshqa shakllari orqali yoshlarni siyosatni ishlab chiqish jarayoniga jalb qilishdir. Yana biri - yoshlar tashabbuslari va loyihalarini moliyalashtirish va resurslar bilan ta’minlashdir. Bundan tashqari, yoshlar uchun murabbiylik va yetakchilik dasturlarini yaratish, ularga samarali yetakchi bo‘lish va o‘z jamoalarida ijobiy ta’sir ko‘rsatish uchun zarur bo‘lgan ko‘nikma va bilimlarni rivojlantirishga yordam beradi. Shuningdek, ta’lim va bandlik siyosatida yoshlar rivojlanishiga ustuvor ahamiyat berish, yoshlarning shaxsiy va kasbiy o‘sish imkoniyatlaridan foydalanishini ta’minlash muhimdir.

Yoshlarning jamiyatdagi o‘rni juda muhim, chunki ular o‘z jamoalari va mamlakatlari kelajagini ifodalaydi. Yoshlar ijobiy o‘zgarishlar agenti bo‘lish va o‘z jamiyatlari rivojiga hissa qo‘shish imkoniyatiga ega. Ular yangi g‘oyalar va istiqbollarni olib keladi va ularning energiyasi, ijodkorligi va ishtiyoqi innovatsiyalar va taraqqiyotga yo‘naltirilishi mumkin.

Yoshlarga oid siyosatning xorijiy tajribasi mamlakatdan mamlakatga farq qiladi, ammo kuzatilishi mumkin bo‘lgan umumiy jihatlar mavjud. Masalan, ko‘plab mamlakatlarda yoshlarning qarorlar qabul qilish jarayonlarida o‘z so‘zlariga ega bo‘lishini ta’minlash uchun yoshlar milliy kengashlari yoki yoshlar vakillarining boshqa shakllari tashkil etilgan. Boshqa umumiy elementlar orasida yoshlarni ish bilan ta’minlash dasturlari, yoshlar tashabbuslari va yoshlarning siyosiy jarayonlardagi ishtiroki kiradi. Ba’zi mamlakatlarda yoshlar siyosatini nazorat qilish va yoshlarga oid dastur va tashabbuslarni amalga oshirish uchun mas’ul bo‘lgan ixtisoslashgan davlat idoralari yoki bo‘limlari ham mavjud.

Yevropa Kengashi Yevropada yoshlar siyosatini ishlab chiqish va yoshlar bilan ishlashning asosiy harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi. Yoshlar dasturi yoshlarga inson huquqlarini himoya qiluvchi va demokratik hayotda to‘liq ishtirok etuvchi, faol va mas’uliyatli Yevropa fuqarolari bo‘lishga yordam beradi. Yevropa Kengashi yoshlarning imkoniyatlariga yo‘naltirilgan yoshlar siyosatini ilgari suradi va ularni demokratik, inklyuziv va tinch jamiyatlar rivojiga jalb qiladi va shu tariqa yosh yevropaliklarni “o‘zgarishlar agenti”ga aylantiradi.

Yoshlarga oid davlat siyosati quyidagi maqsadlarga ega bo‘lishi kerak:

- Mumkin bo‘lgan hollarda muammoga yo‘naltirilgan emas, balki imkoniyatlarga yo‘naltirilgan yondashuv orqali, zarur hollarda yoshlarga oid siyosat standartlari va vositalarini ishlab chiqish orqali yoshlarga maqsadli sarmoya kiritish;

- Yoshlarni ularga oid siyosatni strategik shakllantirishga, ham siyosatni amalga oshirishning operativ samaradorligi to‘g‘risidagi fikrlarini o‘rganishga jalb etish;
- Yoshlarning mehnat bozorida ham, fuqarolik jamiyatida ham to‘laqonli ishtirok etishi uchun o‘z bilim, ko‘nikma va malakalarini rivojlantirishni ta’minlaydigan va ta’minlovchi o‘rganish, imkoniyat va tajriba olish uchun sharoit yaratish;
- Yoshlarga oid siyosatning samaradorligini ko‘rsatish va muayyan ijtimoiy guruhlardagi yoshlarga ma’lum sohalarda yoki muayyan sharoitlarda samarali xizmat ko‘rsatish bilan bog‘liq «siyosatdagi bo‘shliqlar» darajasini aniqlash uchun ishonchli ma’lumotlarni to‘plash tizimlarini yaratish;
- «Siyosat bo‘shliqlari» mavjud bo‘lgan joylarda kamaytirish majburiyatini ko‘rsatish.

Bundan tashqari, Yevropa Kengashining yoshlarga oid siyosati Yevropa Kengashining faoliyat dasturi doirasida yoshlarga oid siyosatni samarali joriy etishga hissa qo‘shish va hukumatlar o‘rtasidagi hamkorlikni rag‘batlantirishga qaratilgan.[2]

Yevropa Ittifoqi tarkibidagi davlat – Serbiyada ham “2015-2025 yillarda yoshlar milliy strategiyasi” amaliyotga joriy etilgan. Qayd etish joizki, Serbiyada 2008-2014 yillarda ham shu kabi strategiya ishlab chiqilgan va hayotga tatbiq etilgan. Ushbu strategiyani yakuniga oid baholash natijalari hamda Yevropa Kengashi ekspertlari tomonidan tayyorlangan “Yoshlar siyosatini takomillashtirishga oid tavsiyalar”dan kelib chiqib yangi 2015-2025 yillarga mo‘ljallangan strategiya yaratilgan. 10 yilga mo‘ljallangan yangi strategiya yoshlar siyosati sohasida 9 ta muhim vazifalarni amalga oshirishni ko‘zda tutadi:

- yoshlarning mehnat qobiliyatini va bandligini oshirish;

-yoshlarning o‘z mutaxassisligi bo‘yicha malakalarini oshirish va ularning innovatsiyalar sohasidagi bilimlarini rivojlantirish;

- yoshlarning jamiyat hayotidagi faol ishtirokini ta’minlash;

- yoshlarning salomatligini mustahkamlash;

- yoshlarning o‘z xavfsizligi sohasida madaniyatini yuksaltirish;

-jamiyatdan ajralib qolish xavfi bo‘lgan yoshlar guruhlarini ijtimoiylashuviga yordamlashish;

-yoshlar o‘rtasida xalqaro hamkorlikni rivojlantirish va yosh migrantlarni qo‘llash;

[2] https://www.coe.int/en/web/youth/about-youth-policy

-yoshlarni ijtimoiy-siyosiy jarayonlardan xabardor qilishni takomillashtirish;

- madaniyat sohasidagi dasturlarni yaratishda yoshlarni faol jalb qilish.

Shuni alohida ta’kidlash kerakki, har bir yo‘nalishdagi muammolar chuqur tahlil qilingan va yoshlar o‘rtasida so‘rovnomalar o‘tkazilgan. Ularning natijalaridan kelib chiqib, aniq va manzilli chora-tadbirlar belgilangan.[3]

Xulosa qilib aytganda, dunyoda yoshlarni qo‘llab-quvvatlash va ularning imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan ko‘plab davlat dasturlari turli shakllarda bo‘lishi mumkin. Jumladan, ta’lim va o‘qitish dasturlari, murabbiylik imkoniyatlari, tadbirkorlik va kichik biznesni rivojlantirish uchun moliyalashtirish. Shuningdek, fuqarolik faolligi va ko‘ngillilikni rag‘batlantirish tashabbuslari. Ushbu dasturlardan ko‘zlangan maqsad yoshlarga shaxsiy va kasbiy hayotlarida muvaffaqiyat qozonishlari uchun zarur bo‘lgan ko‘nikma, bilim va tajribani rivojlantirish hamda o‘z jamoalari va butun jamiyatga ijobiy hissa qo‘shishga yordam berishdan iborat.

Umuman olganda, yoshlarga qaratilgan davlat dasturlari ijtimoiy va iqtisodiy harakatchanlikni rag‘batlantirish, tengsizlikni kamaytirish hamda yanada farovon va adolatli jamiyat qurishda muhim rol o‘ynaydi. Shuning uchun ham bugungi kunda har jabhada rivojlanib borayotgan O‘zbekistonda yosh avlodga qaratilgan e’tibor katta. Har qanday sohani rivojlanishida yoshlarning kuchi va roli beqiyos. Demak, yoshlarning jamiyatdagi o‘rni ko‘p qirrali va ularning hissasi yanada adolatli, buyuk va barqaror davlatni barpo etishda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. https://yuz.uz/uz/news/Shavkat-Mirziyoev-yoshlar-kelajagi-bilan-bog‘liq-har-qanday-vazifa-birlamchi-ahamiyatga-ega

2. https://www.coe.int/en/web/youth/about-youth-policy

3. https://asianforum.uz/uz/menu/mechanisms-for-implementing-state-youth-policy-in-foreign-countries

[3] https://Asianforum.uz/uz/menu/mechanisms-for-implementing-state-youth-policy-in-foreign-countries

Yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirishning ustuvor yo‘nalishlari

Abdusattar ABDUG‘AFFAROV
Toshkent to‘qimachilik va yengil sanoat instituti, t.f.n., dotsent

Mustaqillik yillarida mamlakatimizda yoshlarni vatanparvarlik, milliy an’ana va qadriyatlarimizga hurmat ruhida tarbiyalash, ma’naviy yetuk va jismonan sog‘lom barkamol avlodni voyaga yetkazish, ularning huquq va manfaatlarini himoya qilish borasida muayyan ishlar amalga oshirilmoqda.

Shu bilan birga, sohadagi vaziyat va amalga oshirilgan tadbirlar tahlili yoshlarning keng qatlamlariga daxldor bo‘lgan dolzarb masalalar, ayniqsa, uyushmagan yoshlarning hayotda o‘z o‘rnini topishi uchun munosib sharoit yaratish, ularni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, kasbga yo‘naltirish va bandligini ta’minlash, tashabbuslarini rag‘batlantirish borasidagi ishlar talab darajasida tashkil etilmaganidan dalolat bermoqda.

Joylarda, avvalambor chekka hududlarda istiqomat qilayotgan ko‘p sonli yoshlarning o‘z iqtidor va iste’dodini ro‘yobga chiqarishlari, tadbirkorlik faoliyati bilan shug‘ullanishlari uchun keng sharoitlar yaratish, ularni turli zararli illat va yot g‘oyalar ta’siridan himoya qilish, yoshlar o‘rtasida huquqbuzarliklarning barvaqt oldini olish kabi muhim vazifalarni hal etishda yoshlar agentligi O‘zbekiston yoshlarini buyuk maqsadlar sari birlashtiradigan va safarbar etadigan ommaviy harakatga aylana olmaganini hayotning o‘zi ko‘rsatmoqda.

Shu sababli, mazkur sohadagi faoliyatni tubdan takomillashtirish maqsadida qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasining “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi qonuni bugungi davr talablariga mos ravishda har tomonlama barkamol, mustaqil fikrlaydigan, mamlakatimiz istiqboli uchun mas’uliyatni o‘z zimmasiga olishga qodir, tashabbuskor, xalq manfaati yo‘lida bor salohiyatini safarbar qiladigan, shijoatli yoshlarni tarbiyalash, ularning intellektual va ijodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarish uchun mustahkam huquqiy poydevor yaratdi. 2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi “Harakatlar strategiyasidan - Taraqqiyot strategiyasi sari” degan tamoyil asosida amalga oshirilishi belgilangan bo‘lib, 7ta ustuvor yo‘nalishni o‘z ichiga qamrab oladi. «Beshinchi yo‘nalish doirasida asosan ma‘naviy va ma‘rifiy sohalar rivojlantirilishi nazarda tutilgan. Shu maqsadda «Yangi O‘zbekiston - ma’rifatli jamiyat»

konsepsiyasi amalga oshiriladi. Madaniyat va san’atni yuksaltirish, yoshlarni sog‘lom e’tiqod ruhida tarbiyalash, millatlararo hamjihatlik va o‘zaro hurmatni mustahkamlashga ustuvor ahamiyat qaratiladi.

Yoshlarga oid davlat siyosatini izchil va samarali amalga oshirish, yoshlarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish tizimini tubdan isloh etish maqsadida joylarda ta’sirchan tadbirlar o‘tkazilmoqda.

Har bir inson ma’lum bir davlat va jamiyatda yashar ekan uning belgilangan qonun normalari bilan hamohang yashaydi, ulardan foydalanadi va bo‘ysunadi. Shunday huquqlardan biri, ijtimoiy- iqtisodiy huquqlar bo‘lib, ular shaxsga uning jamiyatda normal holatda yashashi, ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish uchun zarurdir. Mavjud huquq va erkinliklar to‘g‘risidagi qoidalar shaxsni har tomonlama kamol topishiga, ishlab chiqarishda, davlat va jamiyat hayotida keng tashabbus ko‘rsatishga mehnatga ongli munosabatda bo‘lishga, insonparvarlik, axloqiy ma’naviy prinsiplarga qat’iy rioya etishiga qaratilgan. So‘nggi yillarda jahon hamjamiyatida fuqarolarning shuningdek jamiyatning asosiy bo‘g‘ini hisoblangan yoshlarning huquq va erkinliklarini ta’minlanishi va ular himoyasiga oid qator normativ huquqiy hujjatlar qabul qilinmoqda. Bunga Prezidentimiz - Sh.M.Mirziyoyev tashabbuslari bilan BMT va dunyoning 100ga yaqin davlatlari ishtirokida “Xalqaro yoshlar konvensiyasi”ning qabul qilinganini misol qilish mumkin. Davlat dasturiga Ijtimoiy sohani rivojlantirish alohida tarmoq sifatida kiritilib, u quyidagi ustuvor yo‘nalishlarni o‘z ichiga olgan: 1. Aholi bandligi va real daromadlarini izchil oshirish. 2. Aholini ijtimoiy himoya qilish va sog‘liqni saqlash tizimini takomillashtirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish. 3. Arzon uy-joylar barpo etish bo‘yicha maqsadli dasturlarni amalga oshirish, aholining hayot sharoitlari yaxshilanishini ta’minlovchi yo‘l-transport, muhandislik kommunikatsiya va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish hamda modernizatsiya qilish. 4. Ta’lim va fan sohasini rivojlantirish. 5. Yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish. Hozirgi kunda ushbu chora tadbirlar jadal suratlarda amalga oshirib borilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosati quyidagi qoidalarga asoslanadi: millati, irqi, tili, dini, ijtimoiy mavqeyi, jinsi, ma’lumoti va siyosiy e’tiqodidan qat’i nazar yoshlar to‘g‘risida g‘amxo‘rlik qilish; yoshlarni huquqiy va ijtimoiy jihatdan himoya qilish; milliy, madaniy an’analarning avloddan-avlodga o‘tishi, avlodlarning ma’naviy aloqasi; yoshlarning tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash, yoshlar O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlari doirasida o‘z manfaatlarini amalga

oshirish yo‘llarini erkin tanlab olishlariga kafolat berish; jamiyatni rivojlantirishga, ayniqsa respublika yoshlari hayotiga oid siyosat va dasturlarni ishlab chiqish hamda amalga oshirishda yoshlarning bevosita ishtirok etishi. Ushbu yoshlarga oid davlat siyosatidan ko‘zlangan maqsad yoshlarimizni har tomonlama qo‘llab quvvatlash, ularni moddiy va ma’naviy rag‘batlantirish, huquqiy madaniyati va ongini shakllantirish, yoshlar o‘rtasida turli jinoyatchilik, huquqbuzarlik va ishsizlikni oldini olish, yoshlarni sifatli ta’lim olishida shart-sharoitlar yaratish va ko‘maklashish, kelgusida ham yoshlarning huquq, erkinliklarini ta’minlashga doir normativ huquqiy hujjatlarni qabul qilish va ular ijrosini ta’minlashdir.

Mamlakatimizda yoshlar o‘rtasida jinoyatchilik, huquqbuzarlik va ishsizlikning ortishi, ta’lim samaradorligi ko‘rsatkichlarini nisbatan past darajada ekanligi avvalo yoshlarimizning o‘z huquq va erkinliklari, shu bilan birga burchlarini to‘la anglab yeta olmasligida deb bilamiz. Ta’lim olish, mulkdor bo‘lish, tibbiy xizmatdan foydalanish yoshlarda umuman insonlarda tug‘ilgandan boshlanadi. Yangi tug‘ilgan chaqaloqqa tibbiy emlash va vaksinalar qilinishi, unga ism qo‘yilishi, davlat hujjati berilishi, keyinchalik o‘z o‘yinchoqlari, kiyimi, buyumlariga ega bo‘lishi, 3-4-yoshdan maktabgacha ta’lim muassasasiga borib ta’lim olishi barchasi uning huquq va erkinliklari samarasidir.

Vazirlar Mahkamasining “2022-2023-yillarda O‘zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirish dasturini tasdiqlash to‘g‘risida“ 2022-yil 7-iyundagi 310-son qaroriga asosan Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuniga muvofiq, shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yoshlarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash va ularning ijtimoiy faolligini yanada oshirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” 2021-yil 13-iyuldagi 6260-son Farmoni ijrosini ta’minlash hamda yoshlar bilan “mahallabay” ishlash, ular o‘rtasida olib boriladigan ma’na-viy-ma’rifiy tadbirlarning samaradorligini yanada oshirish masalalari qo‘yilgan.

“Yoshlar daftari”ga kiritilgan yoshlar bilan ishlash, jumladan, yoshlarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, ularning bandligiga ko‘maklashish hamda ijtimoiy faolligini yanada oshirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlarni amalga oshirish;

“Yoshlarning bo‘sh vaqti - yetakchining ish vaqti” tamoyili asosida besh bosqichli “mahalla-sektor-tuman-viloyat-respublika” besh tashabbus olimpiadasini o‘tkazish, shuningdek, yoshlar bilan “mahallabay” ishlash tizimini joriy etish, bunda uyushmagan yoshlarning bo‘sh vaqtini mazmunli

o‘tkazish maqsadida ko‘chama-ko‘cha tadbir va loyihalar, tanlovlar, musobaqalar hamda to‘garaklarni tizimli ravishda tashkil etish;

yoshlar o‘rtasida huquqbuzarlik va jinoyatlar sodir etilishining oldini olish, joylarda ijtimoiy-ma’naviy muhit barqarorligi va tarbiyaviy ishlar samaradorligini oshirish;

yoshlar infratuzilmalarini rivojlantirish, xalqaro hamkorlikni rivojlantirish, millatlararo totuvlikni yanada mustahkamlash, yoshlar siyosatini amalga oshirishda ommaviy axborot vositalarining rolini kuchaytirish chora-tadbirlarini belgilash.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi tog‘risida” 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “2022-2023-yillarda O‘zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirish dasturini tasdiqlash to‘g‘risida” 2022-yil 7-iyundagi 310-son qarori.

Yangi O‘zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosati yangi bosqichda

Mansurbek TO‘XSANOV
Sirdaryo viloyati yuridik texnikumi o‘qituvchisi
3-darajali yurist

Mamlakatimizning shiddat bilan rivojlanayotgan, har soat va daqiqada o‘zgarishlarga boy xalqaro maydonda raqobatbardoshliligi, ta’lim, tibbiyot, iqtisodiyot va boshqa sohalarda dunyo raqobat bozoriga tengma teng kirib borishi va o‘zining munosib o‘rniga ega bo‘lishida biz yoshlarga berilayotgan ta’lim-tarbiya, ta’lim muassasamizda yaratilayotgan shart-sharoitlar muhim ahamiyat kasb etadi

Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining 26-moddasida ta’lim inson shaxsini to‘la barkamol qilishga va inson huquqlari hamda asosiy erkinliklariga nisbatan hurmatni kuchaytirishga qaratilmog‘i lozimligi, ta’lim barcha xalqlar, irqiy va diniy guruhlar o‘rtasida bir-birini tushunish, xayrixohlik va do‘stlikka xizmat qilishi hamda BMTning tinchlikni saqlash borasidagi faoliyatiga yordam berishi kerakligi mustahkamlangan.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev 2017-yil 19-sentyabr kuni BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasidagi nutqlarida yoshlar masalasiga alohida to‘xtalib, “yoshlarning ongi tafakkurini ma’rifat asosida shakllantirish va tarbiyalash eng muhim vazifa ekanligi, ekstremistik faoliyat va zo‘ravonlik bilan bog‘liq jinoyatlarning aksariyati 30 yoshga yetmagan yoshlar tomonidan sodir etilayotganligi, bugungi dunyo yoshlari – son jihatidan butun insoniyat tarixidagi eng yirik avlod ekanligi, sayyoramizning ertangi kuni, farovonligi farzandlarimiz qanday inson bo‘lib kamolga yetishi bilan bog‘liqligi, shuningdek bizning asosiy vazifamiz – yoshlarning o‘z salohiyatini namoyon qilishi uchun zarur sharoitlar yaratish, zo‘ravonlik g‘oyasi “virusi” tarqalishining oldini olishdan iboratligi”, ta’kidlab o‘tildi. Shu bilan birga, davlatimiz rahbari tomonidan yoshlarga oid siyosatni shakllantirish va amalga oshirishga qaratilgan umumlashtirilgan xalqaro huquqiy hujjat – BMTning Yoshlar huquqlari to‘g‘risidagi xalqaro konvensiyasini ishlab chiqish taklif etildi.

Mamlakatimiz aholisining yarmidan ko‘pini tashkil etadigan yoshlar huquqlarini himoya qilish doim davlatimiz va jamiyatimiz e’tibori markazida bo‘lib kelmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning shu yil avvalida BMT Inson huquqlari bo‘yicha kengashining Jenevadagi yuksak minbarida turib, O‘zbekistonda 2021 yilning “Yoshlarni qo‘llab-

quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili” deb e’lon qilinganini alohida ta’kidlagani ham fikrimizni yaqqol tasdiqlaydi.

Davlatimiz rahbari BMT Inson huquqlari bo‘yicha kengashi 46-sessiyasidagi nutqida ayni yo‘nalishda qator tashabbuslarni ilgari surdi:

birinchidan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti shafeligida Yoshlar huquqlari bo‘yicha butunjahon konferensiyasini o‘tkazish;

ikkinchidan, BMT Iqtisodiy va ijtimoiy kengashining o‘ninchi forumida Yoshlar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya loyihasini taqdim etish;

uchinchidan, Yoshlar huquqlari bo‘yicha maxsus ma’ruzachi institutini ta’sis etish takliflari bildirildi.

Bugungi kunda xalqimiz va xalqaro hamjamiyat tomonidan qo‘llab-quvvatlangan ana shu tashabbuslarning barchasi izchillik bilan amalga oshirilmoqda. Xususan, 2021 yil 12-13 avgust kunlari Toshkentda “Global harakatlarga yoshlarni jalb qilish” mavzusida o‘tkazilgan Yoshlar huquqlari bo‘yicha Butunjahon konferensiyasi buning yorqin dalolatidir.

Shuni alohida ta’kidlash joizki, ushbu xalqaro anjumanni o‘tkazish vazifasi, avvalo, Harakatlar strategiyasini “Yoshlarni qo‘llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili”da amalga oshirishga doir davlat dasturida belgilab berilgandi. Bu vazifa, shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining BMT Inson huquqlari bo‘yicha kengashi 46-sessiyasidagi tashabbusi va takliflarini amalga oshirish bo‘yicha Harakatlar rejasida ham ko‘zda tutilgan[1].

Ta’kidlash joizki, davlatimiz tomonidan yoshlar ta’lim-tarbiyasi, ularning kelajakka bo‘lgan ishonchi, bilim olishga, kasb o‘rganishga bo‘lgan huquqlarini yanada mustahkamlash, o‘qitish va ta’lim-tarbiya jarayonlarini tartibga solishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlarni tubdan takomillashtirish borasida keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Bugungi kunda yangi O‘zbekiston sharoitida yoshlarga, ularning ta’lim-tarbiyasi va ijtimoiy himoyasi masalasiga jiddiy e’tibor berilmoqda.

Yoshlarga oid davlat siyosati sohasidagi munosabatlarni tartibga solish maqsadida 2016-yil 14-sentyabrda O‘zbekiston Respublikasining “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonuni qabul qilindi. Mazkur Qonunda yoshlarga oid davlat siyosati — davlat tomonidan amalga oshiriladigan hamda yoshlarni ijtimoiy jihatdan shakllantirish va ularning intellektual, ijodiy va boshqa yo‘nalishdagi salohiyatini kamol toptirish uchun shart-sharoitlar

[1] “Yangi O‘zbekiston” gazetasining shu yil 14 avgust sonida Oliy Majlis Qonunchilik palatasi Spikerining birinchi o‘rinbosari, Inson huquqlari bo‘yicha Milliy markaz direktori Akmal Saidovning Yoshlar huquqlari bo‘yicha butunjahon konferentsiyasi tahlili va tafsilotiga bag‘ishlangan maqolasi

yaratilishini nazarda tutadigan ijtimoiy-iqtisodiy, tashkiliy va huquqiy chora-tadbirlar tizimi sifatida qat’iy mustahkamlab qo‘yildi.

Ta’lim tizimidagi islohotlarning so‘nggi besh-olti yillik tahlili shuni ko‘rsatmoqdaki, Yangi O‘zbekistonda turli sohalarda bo‘lgani kabi yuridik sohada ham yoshlarning ta’lim olishiga keng imkoniyatlar yaratilib, qator imtiyozlar joriy etildi.

Xususan, Prezidentimizning 2020-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasida yuridik ta’lim va fanni tubdan takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi farmoniga asosan Toshkent davlat yuridik universiteti qoshidagi akademik litseyda o‘qishga qabul tizimi, ta’lim faoliyati, moddiy-texnik baza tubdan yangilangan. 2021/2022 o‘quv yilidan boshlab TDYU qoshidagi akademik litseyning barcha fanlar bo‘yicha yuqori natijalarga erishgan bitiruvchilari Toshkent davlat yuridik universitetiga kirish test sinovlarisiz, yakka tartibda suhbat o‘tkazish orqali, to‘lov-kontrakt asosida, qabul parametrlaridan tashqari kirish huquqiga ega bo‘ldi.

Pedagogik xodimlar esa yuqori malakali, kasbiy tayyorgarlikka va axloqiy me’yorlarga ega kadrlar bilan to‘ldirilgan bo‘lib, biz yoshlarga o‘tilayotgan o‘quv mashg‘ulotlari har bir fanning xususiyatidan kelib chiqqan holda zamonaviy ta’lim texnologiyalari va innovatsion o‘qitish metodlari asosida amalga oshirilmoqda.

Ta’lim muassasamizda yaratilgan shart-sharoit va imkoniyatlardan unumli foydalanib, biz yoshlar fanlar bo‘yicha bilimlarni chuqur egallashimiz, chet tili va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini puxta o‘zlashtirishimiz, shuningdek akademik litseyimizning respublikamiz akademik litseylari reytingida munosib o‘rin egallashida biz bilan bog‘liq bo‘lgan quyidagi masalalarga alohida e’tibor berishimiz lozim:

Birinchidan, keyingi bosqichda oliy ta’lim muassasalariga kirish uchun aniq maqsad va strategik reja asosida ishlarni tashkil etish;

Ikkinchidan, respublika va xalqaro fan olimpiyalari, sport musobaqalarida ishtirok etish va sovrinli o‘rinlarni qo‘lga kiritish;

Uchinchidan, chet tili va fanlarni bilish darajasi to‘g‘risidagi milliy yoki xalqaro sertifikatga ega bo‘lish;

To‘rtinchidan, ma’naviy-ma’rifiy va o‘quv-tarbiyaviy ishlarda faol ishtirok etish.

Xulosa o‘rnida aytish lozimki, davlatimiz tomonidan biz yoshlarga yaratib berilayotgan shart-sharoitlar, qonunchilik hujjatlari bilan berilgan huquq va imtiyozlardan unumli foydalangan holda yangi O‘zbekistonning zamonaviy yangi avlod kadrlari sifatida shakllanishimiz, har bir soha bo‘yicha

bilim, malaka va yuqori kasbiy ko‘nikmaga ega bo‘lgan raqobatbardosh kadr sifatida xalqaro maydonga chiqishimiz, davlatimiz rahbarining biz yoshlarga bo‘lgan ishonchlarini oqlashimiz oliy burchimizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. “Yangi O‘zbekiston” gazetasining shu yil 14 avgust sonida Oliy Majlis Qonunchilik palatasi Spikerining birinchi o‘rinbosari, Inson huquqlari bo‘yicha Milliy markaz direktori Akmal Saidovning Yoshlar huquqlari bo‘yicha butunjahon konferensiyasi tahlili va tafsilotiga bag‘ishlangan maqolasi

Tashabbusli budjetlashtirish jarayonida yoshlarning faol ishtirokini ta’minlash istiqbollari

Shoira MIRZOXIDOVA
Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi
O‘quv markazi kafedra mudiri

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 19-yanvardagi “Mahallalarda yoshlar bilan ishlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorida yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish, iqtidori, iste’dodi va tashabbuslarini rag‘batlantirish hamda hayotda o‘z o‘rnini topishlariga ko‘maklashish mahalladagi yoshlar yetakchisining asosiy vazifalaridan biri etib belgilangan.

Keyingi yillarda respublikamizda joriy etilgan tashabbusli byudjetlashtirish mahallalardagi yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirishda samarali vositadir.

Tashabbusli byudjetlashtirish mexanizmlarini amalga oshirishning eng muhim natijasi nafaqat ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish masalalarini hal qilish, balki mahallalarda inson kapitalini rivojlantirishdir. Byudjet jarayonida bevosita ishtirok etish orqali yoshlar ijtimoiy o‘zgarishlarning ishtirokchilariga aylanishadi hamda yoshlarning o‘z mahallalarini rivojlantirishi yuzasidan javobgarlik hissi oshadi.Chunki tashabbusli byudjetlashtirish yoshlarni mahallalarni rivojlantirish bilan bog‘liq qarorlar qabul qilishda ishtirok etishga jalb qilishning samarali mexanizmi hisoblanadi. Yoshlar qiziqishlari va ehtiyojlariga mos keluvchi loyihalarni taqdim etish orqali yashab turgan joylaridagi infratuzilmani rivojlantirishga o‘z hissalarini qo‘shadilar. Birgalikda ishlash, turli xil loyihalarni muhokama qilishda yoshlar muloqot qilish qobiliyatlarini rivojlantiradilar, bahsli masalalarga umumiy yechim izlashni o‘rganadilar. Ushbu jarayonda ijtimoiy kapitalning eng muhim tarkibiy qismlari: ijtimoiy aloqalar va ishonch shakllanadi. Bunda ishonch nafaqat turli xil fuqarolar o‘rtasida, balki fuqarolar va mahalliy boshqaruv organlari o‘rtasida ham paydo bo‘ladi.

Bundan tashqari, yoshlar davlat va mahalliy hokimiyat organlarining boshqaruv jarayonlari to‘g‘risidagi bilimlarni, loyihalarni muhokama qilish, ishlab chiqish, taqdim etish va himoya qilish mahoratini o‘zlashtiradilar. Boshqaruv organlari esa o‘z navbatida, yoshlarning ehtiyojlarini tarmoqlar kesimida yoki shikoyatlar shaklida emas, balki asosli takliflar shaklida ko‘rishni o‘rganadilar.

Shunday qilib, hamkorlikda ishlash va murakkab vazifalarni hal qilishga tayyor, mustaqil ravishda loyihalarni yaratish, hududni rivojlantirish uchun yangi (va ko‘pincha noyob) resurslarni aniqlash, shakllantirish va rivojlantirish qobiliyatiga ega bo‘lgan yoshlar jamoasi yaratiladi.

Bugungi kunda tashabbusli byudjetlashtirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan loyihalarda yoshlarimizning ishtiroki tobora ortib bormoqda.

“Ochiq byudjet” portali ma’lumotlariga ko‘ra tashabbusli byudjetlashtirish jarayonida:

18 yoshdan -30 yoshgacha bo‘lgan fuqarolar ishtiroki-28%ni;

30 yoshdan-50 yoshgacha bo‘lgan fuqarolar ishtiroki -56%ni;

50 yoshdan yuqori yoshdagi fuqarolar ishtiroki-16%ni tashkil etmoqda.

O‘zbekiston aholisining o‘rtacha yoshi 26.3 yoshni tashkil etishi, yoshlarning tashabbuskorligi, fuqarolarining eng ijtimoiy faol guruhi ekanligini inobatga olganda, barcha yoshlar tashabbusli budjetlashtirish amaliyotidan xabardor va faol ishtirok etmoqda, deya ayta olmaymiz.

Lekin shu bilan birga yoshlar orasida juda iqtidorli, tashabbusli byudjetlashtirish jarayonida hattoki moderator va konsultant sifatida ishtirok eta oladiganlar ham bor.

Tashabbusli byudjetlashtirish jarayonidagi yoshlarning ishtirokini yoshlar orasida urf bo‘lgan volontyorlikni keng jalb qilish orqali rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Chunki volontyorlar tashabbusli fuqarolar yoki yoshlar tashkiloti bo‘lib, ularning ixtiyoriy asosda barcha tashabbusli byudjetlashtirish amaliyoti ishtirokchilariga ya’ni, boshqaruv organlaridan tortib, amaliyotda ishtirok etuvchi oddiy fuqarolarga yordam berishi tushuniladi.

Ushbu tashabbuskor yoshlar ko‘pgina funksiyalarni bajarishi mumkin:

-tashabbusli byudjet amaliyoti bo‘yicha axborotlarni keng targ‘ib qilish, fuqarolarni unda ishtirok etishga undash. Chunki yoshlar axborot texnologiyalari, innovatsiyalar, ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishda juda faol va ilg‘or. Ular ma’lumotni yetkazishda bundan unumli foydalanadilar.Shu o‘rinda yoshlar o‘z oilasining tashabbusli budjet bo‘yicha konsultanti va tashabbuskori ham bo‘lishi mumkin.

-Jamoatchilik fikri asosida shakllantirilgan tadbirlar bo‘yicha g‘oyalarni taqdim etish va ularni fuqarolar bilan muhokama qilish, tashabbusli guruhlarni tashkil qilish va yig‘ish;

-aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qismi (nogironligi bo‘lgan shaxslar, keksa yoshdagilar, bolalar uylari tarbiyalanuvchilari) bilan tashabbusli budjet doirasida ishlar olib borish;

-loyihalar muhokamasi va rasmiylashtirilishida tashabbusli fuqarolarga ko‘mak berish;

-loyihalarni amalga oshirilishi monitoringida faol ishtirok etish.

Ushbu faoliyatni samarali amalga oshirish uchun yoshlarni tashabbusli byudjet amaliyoti bo‘yicha konsultantlar ko‘magida moliyaviy savodxonligini oshirish zarur. Yoshlarning moliyaviy savodxonligini oshirishda yoshlar uchun mo‘ljallangan ta’lim dasturlarini ishlab chiqish va treninglar o‘tkazish muhim ahamiyat kasb etadi. Bundan tashqari yoshlarning moliyaviy savodxonligini oshirishda axborot ishlarini tashkil qilish zarur. Yoshlar tashabbusli byudjetlashtirishda ishtirok etish bo‘yicha imkoniyatlarini, budjet mablag‘larini taqsimlash qoidalarini, byudjetning qanday shakllantirilishi va uning ijrosi ustidan qanday nazorat mexanizmi amal qilishini bilishlari kerak.

Yoshlarning tashabbusli byudjetlashtirish jarayonidagi faol ishtiroki ularning ijtimoiy faolligini rivojlantirish va fuqarolik boshqaruvi jarayoniga jalb qilishda juda muhim hisoblanadi.

Yoshlarning tashabbusli byudjetlashtirish jarayonidagi faoli ishtiroki:

-mahalladagi yoshlarning ijtimoiy infratuzilma obyektlari bilan bog‘liq muammolarining yechilishiga;

-o‘z yashab turgan mahallalarini rivojlantirishdagi o‘rniga munosabati o‘zgarishiga;

-yoshlarning liderlik qobiliyati shakllanishi, ijtimoiy faolligi oshishiga;

-moliyaviy savodxonligining oshirilishi, davlat hokimiyati organlariga bo‘lgan ishonchining o‘sishiga;

-ijtimoiy infratuzilma obyektlaridan samarali foydalanish, ularni yaxshi saqlanishiga bo‘lgan munosabatni o‘zgarishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-son “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 19-yanvardagi PQ-92-son “Mahallalarda yoshlar bilan ishlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-.yildagi 22-sentyabrdagi PQ–5250-son “Ochiq byudjet” axborot portali orqali jamoatchilik fikri asosida shakllangan tadbirlarni moliyalashtirishni yanada kengaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori.

4. O‘zbekiston Respublikasida partisipator byudjetlashtirish va byudjetni jamoatchilik fikri asosida shakllantirish bo‘yicha asosiy savollar. V.V.Vagin, Toshkent 2021-yil.

Ёшларга оид давлат сиёсатини амалга оширувчи нодавлат нотижорат ташкилотлари

Бахромжон ИЛҲОМЖОНОВ
Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси мустақил изланувчиси

Мамлакатда ёшларнинг ижобий ғоялари ва кучларини ҳаётга татбиқ этиш, фаол фуқаролик позициясини намойиш қилиши учун унинг ўзини ўзи англаши ва ижтимоий-сиёсий жараёнларга қўшилиши учун зарур шарт-шароит яратиш зарур.

Рус олимлари Н.А. Щеголева ва С.Д. Щеголевларнинг таъкидлашича, “Ёшлар муҳитида алоҳида ижтимоий-демографик гуруҳ сифатида ижобий ва салбий характердаги хусусиятлар мавжудлигини ҳисобга олиб, давлат органлари ушбу хусусиятларни илмий жамоатчилик иштирокида аниқлаб, ижобий тенденцияларни ривожлантириш ва салбий ҳолатларнинг олдини олиш мақсадида комплекс чора-тадбирларни амалга ошириши зарур”[1].

Ёшларга оид давлат сиёсати – давлат сиёсатининг ажралмас қисмларидан бири ҳисобланади. Аксарият даврларда ёшларга оид сиёсатнинг мазмуни ва йўналишлари ўзгариб боради. Бу ўзгаришлар кўп жиҳатдан мамлакатда олиб борилаётган ижтимоий-ҳуқуқий ислоҳотларнинг самарадорлигига боғлиқ.

Ижро этувчи ҳокимият органлари нодавлат нотижорат ташкилотлари устидан маъмурий бошқарув ўрнатмаслиги, балки уларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва манфаатларини амалга ошириш учун шарт-шароитлар яратиши керак. Ўзбекистон Республикаси Президенти барча чиқишларида бу масалага алоҳида эътибор қаратмоқда. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М. Мирзиёев “... Халқ давлат идораларига эмас, давлат идоралари халқимизга хизмат қилиши керак”[2] дея таъкидлади. Бир сўз билан айтганда, ижро этувчи ҳокимият ва унинг давлат хизматчиларини асосий вазифаларидан бири этиб – бу жамиятга хизмат қилиш лозимлиги белгиланди.

---

[1] Щеголева Н.А., Щеголев С.Д. Общественные объединения как эффективны инструмент политико-правовой социализации молодежи // Вестник государственного и муниципального управления. - 2016. - № 2 (21). - С. 138

[2] Ш.М.Мирзиёев. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, - 2016 йил. – 19-бет

Ўзбекистонда бугунги кунда 8 933 та (шундан 6 276 таси юридик шахс сифатида) нодавлат нотижорат ташкилотлари адлия органлари томонидан рўйхатга олинган. Мазкур нодавлат нотижорат ташкилотларининг 684 таси Адлия вазирлигидан ҳамда 8 249 таси ҳудудларда рўйхатдан ўтказилган[3]. Биргина, 1991 йилда уларнинг сони 95 та бўлганини назарда тутсак, ушбу кўрсаткич бугунги кунга қадар қарийб юз баробар ортганини кузатиш мумкин.

Мазкур демократик институтлар аҳолининг турли қатламлари, хусусан, ёшлар, хотин-қизлар, нуронийлар, ногиронлиги бўлган шахслар, спортчилар, фермерлар, ижодкорлар ва бошқалар манфаатларини ҳимоя қилишда давлат органлари билан ижтимоий шериклик қилмоқда[4].

Илмий адабиётлар тарихида ижтимоий муносабатларни тартибга солишнинг асосий функциясини давлат ҳокимияти бажарадиган таълимотлар муҳим ўрин тутади. Бу ғоя Платон, Аристотел, Н.Макиавелли, Т.Гоббс, Г.Гегел ва бошқаларнинг асарларида ўз аксини топган. Улар давлат халқ ҳаётининг иқтисодий, сиёсий, маънавий, маданий ва бошқа соҳаларини тўлиқ назорат қилиши, барча ижтимоий тузилмаларга кенг доирада таъсир қила олиши лозим, деган фикрни илгари суради.

Жамият, сиёсий кучлар ва барча ижтимоий институтлар мамлакат сиёсатининг таркибий қисмидир. Давлат тарихининг ҳар бир босқичида ёшлар сиёсатининг мазмуни ва йўналишлари ўзгариб боради. Давлат ва жамиятнинг ёшларга нисбатан фаолиятининг ўзига хос хусусиятлари, ўзига хос жиҳатлари, ижобий ва салбий тажрибалари шаклланади.

Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев “Ёш авлод тарбияси ҳамма замонларда ҳам муҳим ва долзарб аҳамиятга эга бўлиб келган. Аммо биз яшаётган XXI асрда бу масала ҳақиқатдан ҳам ҳаёт-мамот масаласига айланиб бормоқда”[5], – деб, таъкидлаб ўтган. Мамлакатимизда давлат ва ёшлар ўртасида мустаҳкам ҳамкорликни ўрнатишда нодавлат нотижорат ташкилотлари – ёшларнинг жамоат бирлашмалари, хусусан, Ўзбекистон ёшлар иттифоқи муҳим роль ўйнайди.

[3] Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигининг расмий сайти // minjust.gov.uz (маълумот 2023 йилнинг 1 январь ҳолатига кўра тақдим этилган)

[4] Давлат ва фуқаролик жамияти институтлари ҳамкорлигининг янги босқичи. “Адолат” ижтимоий-сиёсий газетаси таҳририяти сайти // http://www.adolatgzt.uz/news_latest/glavnaya-novosty/5122

[5] Мирзиёев Ш.М. Жисмоний ва маънавий етук ёшлар – эзгу мақсадларимизга етишда таянчимиз ва суянчимиздир. Халқ сўзи, 2017 йил 1 июль

Ташкилот Ўзбекистон ёшларини бирлаштирувчи нодавлат нотижорат ташкилоти сифатида Ўзбекистон “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракатининг негизида 2017 йил 30 июнь куни бўлиб ўтган IV қурултойи қарорига мувофиқ ташкил этилган[6]. Ўзбекистон Республикасининг “Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида”ги Қонунининг 3-моддасига мувофиқ, нодавлат нотижорат ташкилоти — жисмоний ва (ёки) юридик шахслар томонидан ихтиёрийлик асосида ташкил этилган, даромад (фойда) олишни ўз фаолиятининг асосий мақсади қилиб олмаган ҳамда олинган даромадларни (фойдани) ўз қатнашчилари (аъзолари) ўртасида тақсимламайдиган ўзини ўзи бошқариш ташкилотидир[7].

Ташкилотнинг асосий вазифаларидан бири сифатида ёшларни давлат сиёсатини амалга оширувчи асосий куч сифатида тарбиялаш, этиб белгиланди. Ўзбекистонда ёшларнинг улуши йилдан-йилга ўсиб бормоқда. 2016 йилда мамлакатимиз аҳолисининг 32 фоизини ёки 10 миллионини 30 ёшгача бўлган ёшларимиз ташкил этган бўлса, ушбу кўрсаткич 2021 йилга келиб, мамлакат аҳолисининг 55 фоизини ёки 18 миллиондан ортиғини 30 ёшгача бўлган ёш фуқаролар[8] ташкил этмоқда.

Мамлакатимизда сўнгги йилларда ёш фуқароларнинг ижтимоий муҳофазаси, уларга ҳам маънан, ҳам моддий жиҳатдан кўмаклашиш, уларнинг ҳуқуқий билим ва саводхонлик даражаларини янада юксалтиришда давлат органлари билан бир қаторда нодавлат нотижорат ташкилотларининг ўрни ҳам алоҳида аҳамият касб этиб келмоқда.

Биргина, Ўзбекистон ёшлар иттифоқи, Ўзбекистон ёшлари умумжаҳон ассоциацияси, Ўзбекистон нодавлат нотижорат ташкилотлари миллий ассоциацияси, Ватаннинг содиқ фарзандлари ва Ўзбекистон ёш ҳуқуқшунослар кенгаши каби нодавлат нотижорат ташкилотлари ёшларнинг ҳар томонлама етук, қобилиятли, истеъдодли бўлиб етишишлари, уларнинг бегона ноқонуний ҳатти-

[6] Жисмоний ва маънавий етук ёшлар – эзгу мақсадларимизга етишда таянчимиз ва суянчимиздир. Президент Шавкат Мирзиёевнинг “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракатининг IV қурултойидаги нутқи. Халқ сўзи, 2017 йил 1 июль.

[7] Ўзбекистон Республикасининг “Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида”ги Қонуни // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 21.04.2021 й., 03/21/683/0375-сон // https://lex.uz/acts/11360

[8] Ўзбекистонда 18-30 ёшлилар орасида расмий ишсизлик 17 фоиз — Президент. // Халқ сўзи газетасининг расмий сайти. 2021 йил 27 январь //xs.uz/uzkr/post/O‘zbekistonda-18-30-yoshlilar-orasida-rasmij-ishsizlik-17-foiz-Prezident

ҳаракатлардан огоҳ этиш, сақлаш ва ҳимоя этиш борасида турли маънавий ҳамда амалий тадбирларни амалга ошириб келмоқдалар.

Жамоат бирлашмалари ва нодавлат ташкилотларни фуқаролик жамиятининг ҳақиқий институтларига айланишида Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг XIII боби “Фуқаролик жамияти институтлари” деб номланган бобдаги 69-75-моддаларини[9] ҳаётда амалга ошишини таъминлашга қодир бўлган механизмлар ишлаб чиқиш, унга доир алоҳида қонун қабул қилиш “Кучли давлатдан кучли фуқаролик жамияти сари” сиёсий дастурни амалиётда бажаришнинг муҳим гаровларидан бири бўлиб турибди.

Ёшлар ўртасида турли ҳуқуқбузарлик ва жиноятчиликнинг олдини олиш, уларнинг ҳуқуқий онги, билими ва маданиятини янада юксалтириш ҳамда қонунга ҳурмат руҳида тарбиялаш мақсадида давлат ва нодавлат ташкилотлари ҳамкорлигида оммавий ахборот воситалари, Ўзбекистон МТРК тизимидаги телерадиоканалларда, шунингдек, интернет сайтлари ва ижтимоий тармоқларда турли лойиҳаларини амалга оширишни мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаймиз.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ш.М.Мирзиёев. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, - 2016 йил. – 19-бет

2. Щеголева Н.А., Щеголев С.Д. Общественные объединения как эффективны инструмент политико-правовой социализации молодежи // Вестник государственного и муниципального управления. - 2016. - № 2 (21). - С. 138

3. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигининг расмий сайти // minjust.gov.uz (маълумот 2023 йилнинг 1 январь ҳолатига кўра тақдим этилган)

4. Давлат ва фуқаролик жамияти институтлари ҳамкорлигининг янги босқичи. “Адолат” ижтимоий-сиёсий газетаси таҳририяти сайти // http://www.adolatgzt.uz/news_latest/glavnaya-novosty/5122

5. Мирзиёев Ш.М. Жисмоний ва маънавий етук ёшлар – эзгу мақсадларимизга етишда таянчимиз ва суянчимиздир. Халқ сўзи, 2017 йил 1 июль.

6. Жисмоний ва маънавий етук ёшлар – эзгу мақсадларимизга етишда таянчимиз ва суянчимиздир. Президент Шавкат Мирзиёевнинг “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракатининг IV қурултойидаги нутқи. Халқ сўзи, 2017 йил 1 июль.

[9] Ўзбекистон Республикаси Конституцияси // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 2023 йил 5 май, 03/23/837/0241-сон

7. Ўзбекистон Республикасининг “Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида”ги Қонуни // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 21.04.2021 й., 03/21/683/0375-сон // https://lex.uz/acts/11360

8. Ўзбекистонда 18-30 ёшлилар орасида расмий ишсизлик 17 фоиз — Президент. // Халқ сўзи газетасининг расмий сайти. 2021 йил 27 январь //xs.uz/uzkr/post/O‘zbekistonda-18-30-yoshlilar-orasida-rasmiy-ishsizlik-17-foiz-Prezident

9. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 01.05.2023 й., 03/23/837/0241-сон

Ёшларга оид давлат сиёстани ҳаётга татбиқ этишда нодавлат нотижорат ташкилотларининг ўрни

Мардонбек ЭШҚУЛОВ
Ёшлар сиёсати ва спорт вазирлиги бош мутахассиси,
Ёшлар муаммоларини ўрганиш ва истиқболли кадрларни тайёрлаш институти татқиқотчиси

Марказий Осиёда жойлашган Ўзбекистонда кейинги йилларда жиддий сиёсий ва ижтимоий ўзгаришлар рўй берди. Янги ҳукуматнинг ислоҳотларга содиқлиги билан мамлакат янада очиқ ва демократик жамият сари қадам ташламоқда. Ушбу жараённинг бир қисми сифатида нодавлат нотижорат ташкилотлари (ННТ) фуқаролик жамиятини ривожлантириш ва жамоатчилик иштирокини оширишда муҳим куч сифатида майдонга чиқди.

Ўзбекистонда давлат сиёсатини амалга ошириш ва ёшлар билан муносабатларни мустаҳкамлашда ННТлар ҳал қилувчи роль ўйнайди. Аҳолининг салмоқли қисмини ташкил этувчи ёшлар мамлакатнинг келажакдаги тараққиёти учун муҳим демографик гуруҳга айланиб бормоқда. Ўзбекистоннинг барқарор ва фаровон келажагини барпо этишда ёшларни жалб қилиш ва уларнинг имкониятларини кенгайтириш муҳим аҳамиятга эга.

Ушбу мақолада Ўзбекистонда ННТларнинг роли ва уларнинг давлат сиёсатини амалга ошириш ва ёшлар билан муносабатларга қўшган ҳиссаси кўриб чиқилади. Мақолада мамлакатдаги нодавлат нотижорат ташкилотлари олдида турган муаммолар ва имкониятлар, улар барқарор ривожланиш ва самарали бошқарувга эришиш учун давлат идоралари ва ёшлар гуруҳлари билан ҳамкорликда ишлаш усуллари ёритилади. Мақолада, шунингдек, бошқа контекстларда такрорланиши мумкин бўлган муваффақиятли ННТ ташаббуслари ва илғор тажрибалар мисоллари келтирилган.

Ўзбекистонда нодавлат нотижорат ташкилотлари ёшлар манфаатларини ҳимоя қилиш, уларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш бўйича хизматлар ва дастурларни тақдим этиш билан бирга, ёшларга оид давлат сиёсатини амалга оширишда ҳам муҳим роль ўйнайди.

ННТлар давлат сиёсатини амалга оширувчилар сифатида. ННТлар кўпинча ҳукумат ва ёшлар ўртасида воситачи бўлиб, ёшларга манфаатли

сиёсат ва дастурларни амалга оширишга ёрдам беради. Улар ёшлар билан ишлаш бўйича тажрибага эга бўлиб, сиёсатни ишлаб чиқиш ва амалга оширишда ёшларни жалб қилиш ва иштирок этишига кўмаклашиши мумкин.

Масалан, “Баркамол авлод” нодавлат нотижорат ташкилоти Ўзбекистонда ёшларнинг ижтимоий, маданий ва иқтисодий ривожланишига кўмаклашиш мақсадида фаолият юритади. Ташкилот ёшларни иш билан таъминлаш, тадбиркорлик ва таълимга оид сиёсатни амалга оширишда давлат идоралари билан ҳамкорлик қилди. “Баркамол авлод” шунингдек, ёшлар бошчилигидаги оммавий ахборот воситалари, касбий таълим дастурлари ва маданий алмашинув дастурлари каби қатор дастур ва ташаббусларни амалга оширади.

ННТлар давлат сиёсатининг кузатувчилари сифатида

Ёшларга оид давлат сиёсатининг амалга оширилишини мониторинг қилишда ННТлар ҳам муҳим роль ўйнайди. Сиёсат ижросини мониторинг қилиш орқали ННТлар сиёсат самарали амалга оширилмаётган соҳаларни аниқлаши ва ёшлар учун сиёсат натижаларини яхшилашга қаратилган ўзгаришларни қўллаб-қувватлаши мумкин.

Масалан, “Ҳуқуқий ташаббуслар жамияти” нодавлат нотижорат ташкилоти Ўзбекистонда инсон ҳуқуқлари ва қонун устуворлигини таъминлашга қаратилган. Ташкилот Ўзбекистонда ёшлар ва балоғатга этмаганлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш билан боғлиқ сиёсатнинг амалга оширилишини мониторинг қилиш бўйича иш олиб борди ва ёшлар ҳуқуқларини ҳимоя қилишни яхшилашга қаратилган ўзгаришларни илгари сурди.

ННТлар давлат сиёсатини ишлаб чиқишда ҳамкорлар сифатида

Ўзбекистондаги нодавлат нотижорат ташкилотлари ҳам ёшларга оид давлат сиёсатини ишлаб чиқишда давлат идоралари ва бошқа манфаатдор томонлар билан ҳамкорликда иш олиб боради. Нодавлат нотижорат ташкилотлари ва давлат идоралари ҳамкорликда иш олиб бориш орқали сиёсатнинг иштирокчи ва инклюзив тарзда ишлаб чиқилишини, ёшларнинг манфаатлари ва эҳтиёжларини биринчи ўринга қўйишини таъминлаши мумкин.

Масалан, “Электрон оммавий ахборот воситалари миллий ассоциацияси” нодавлат нотижорат ташкилоти Ўзбекистонда оммавий ахборот воситалари эркинлигини таъминлаш ва мустақил оммавий ахборот воситаларини ривожлантириш бўйича фаолият юритади.

Ташкилот оммавий ахборот воситалари таълими ва ёшлар оммавий ахборот воситаларига оид сиёсатни ишлаб чиқиш, сиёсатнинг инклюзив бўлишини ва Ўзбекистон ёшлари эҳтиёжларини қондиришни таъминлаш учун давлат идоралари билан ҳамкорликда ишлади.

Хулоса қилиб айтганда, Ўзбекистонда ёшлар сиёсатида нодавлат нотижорат ташкилотлари муҳим роль ўйнайди. Улар ёшларнинг ижтимоий ва иқтисодий ривожланишини қўллаб-қувватловчи тарғибот, хизматлар ва дастурларни тақдим этади, шунингдек, ёшларга манфаатли сиёсатни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш учун давлат идоралари ва бошқа манфаатдор томонлар билан ҳамкорлик қилади. Нодавлат нотижорат ташкилотларини ёшларнинг фаоллигини ошириш, ижтимоий интеграциялашуви ҳамда Ўзбекистонда ёшларнинг эҳтиёжлари ва манфаатларига жавоб берадиган сиёсатни ишлаб чиқиш бўйича муҳим ишларини давом эттиришларини таъминлаш учун уларни қўллаб-қувватлаш ва имкониятларини кенгайтиришни давом эттириш жуда муҳим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг “Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида”ги Қонуни 14-сентабр 2016-йил.

2. Ўзбекистон ёшлар иттифоқи фаолиятига доир ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатлар – Тошкент, Ўзбекистон НМИУ, 2017.

3. www.лех.уз (Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси).

4. www.ёшлар.гов.уз (Ўзбекистон Республикаси Ёшлар ишлари агентлиги).

5. www.нго.уз (Ўзбекистон нодавлат нотижорат ташкилотлари миллий ассотсиатсияси).

6. www.йи.уз (Ўзбекистон Ёшлар иттифоқи).

Молодежь: Возрастные границы

Зарина ЛУХМАНОВА
Начальник отдела
Института изучения проблем молодежи
и подготовки перспективных кадров, PhD

Наргиза УМАРОВА
Научный сотрудник
Института изучения проблем молодежи
и подготовки перспективных кадров

Введение. Сегодня мир все чаще стал вести дискурс о роли молодежи в государстве, политике и обществе. В связи с растущим спросом на более равноправные, справедливые, прогрессивные возможности и решения многогранных проблем, с которыми сталкивается молодежь (образование, здравоохранение, занятость, семья и гендерное равенство).

Молодые люди играют важную роль в развитии каждого государства, при предоставлении им знаний и возможностей, необходимых для реализации их потенциала. В частности, они нуждаются в образовании и навыках, необходимых на современном рынке труда.

В мире насчитывается 1,2 миллиарда молодых людей в возрасте 15-24 лет, что составляет около 16% населения планеты. По прогнозам, к 2030 году - целевому периоду реализации Целей устойчивого развития (ЦУР) Повестки дня на 2030 год - число молодых людей увеличится на 7% и составит около 1,3 миллиарда человек[1]. И конечно столь быстрое увеличение доли молодёжи актуализирует вопрос понимания верхних и нижних границ молодежи для реализации конструктивной молодежной политики для каждого государства.

Данный вопрос актуализируют изменения демографических тенденций и продолжительности жизни во многих государствах. По прогнозам ООН, доля населения мира в возрасте 65 лет и старше вырастет с 10 процентов в 2022 году до 16 процентов в 2050-м[2]. В связи

[1] https://daccess-ods.un.org/tmp/4087405.20477295.html
[2] https://www.un.org/ru/desa/world-population-prospects-2019

с чем в странах поддерживается дискурс о повышении возрастного ценза до 35 лет (Российской Федерации, Республика Казахстан и др.[3])

Действительно, вопрос о верхней и нижней возрастной границе юности является до сих пор открытым, так как для окончательного определения этих границ важно понимать не только их содержание, но и критерии, на основании которых они фиксируются. Устанавливая возрастные рамки, необходимо обосновывать определённую устойчивость этих границ. Не менее важным моментом выступает конкретно-историческая ситуация, которая, безусловно оказывает влияние на определение границ возраста.

Обзор возрастных границ молодежи. «Молодежь» – это люди, которые проходят этапы социализации и усвоения, а в более старшем возрасте усваивающие такие социальные функции как образование, профессия и культура[4]. В широком значении слова «молодежь» понимается как совокупность коллективных сообществ, сформированных на основе возрастных характеристик и соответствующей деятельности[5]. В узком значении молодежь – это социально-демографическая группа, определяемая на основе возрастных характеристик, специфик общественного положения и предопределенные тем или другими общественно – психологическими свойствами [6].

«Молодежь» как научная категория утвердилась в начале XX века в книге Г. Стенли Холла «Юность», где он определил «молодёжь» как носительницу определённых психофизиологических свойств, и до сих пор молодёжь связывают с возрастным периодом, которому свойственна молодость и юность как определённые свойства личности[7]. В дальнейшем, теория получила свое развитие в работах К. Грооса (1912), и в 1920-е и 1960-е годы в период распространения протестных движений[8]. Именно эти периоды стали толчком в развитии понимания молодежи не только как объекта, который наследуют опыт и традиции

[3]Конституция Российской Федерации от 12.12.1993, (с изменениями и дополнениями, внесёнными последующими федеральными конституционными законами) // Источник: http:// base.garant.ru.
[4] Пель В.С. Государственная молодежная политика//Новосибирск: Изд-во: СибАГС, 2015, С.143, Стр.26.
[5] Там же
[6] Агапов Е.П. Теория социальной работы//Учебное пособие. М.: Изд-во торговая корпорация Дашков и Ко. Наука – Спектр, 2010, С.187.
[7]Пель В.С. Государственная молодежная политика//Новосибирск: Изд-во: СибАГС, 2015, С.143, Стр.26.
[8]Вал. А., Луков В.А., и др. Социальные и культурные ценностные ориентации российской молодёжи / Образ российской молодежи в современном мире: ее самосознание и социокультурные ориентиры: доклады и материалы Всерос. науч. конференции, Москва, 6-7 декабря 2007 г. / отв. ред. Вал. А. Луков. М. Изд-во: Моск. гуманит. ун-та, 2007. Стр.13-14.

предыдущего поколения, но субъекта, который выступает источником изменений, существующих социальных, политических и экономических условий (Маркс, Энгельс, 1972[9], Манхейм, пер. 1994[10]). Маркс, Энгельс и Манхейм считали, что молодежь - это особый резерв общества, или обновляющая сила социальной жизни, но этот резерв остается скрытым, если молодежь остается не объединенной[11]. Поскольку в период социальных перемен молодежь оживляет социальную жизнь. В то же время молодость не является ни прогрессивной, ни консервативной и потенциально готова к любым начинаниям[12].

Однако некоторые ученые напротив считают, что общество предоставляет возможность молодежи для социального становления, посредством льгот, при этом ограничивая в возможности активного участия в жизни общества. С.Фрис пишет, что нельзя полностью определять молодежь только биологическим возрастом, поскольку данная группа неоднородна в связи с её зависимостью от исторических обстоятельств и размытостью социальных позиций, вместе с этим для них ограничен доступ к значимым экономическим, социальным и культурным ресурсам[13]. То есть здесь встает остро вопрос возрастных границ молодежи. Конечно, нельзя оценить поведение и отношение молодежи в возрастном диапазоне от 14 до 35, но можно определить их своеобразное положение на возрастном цикле, который также отходит от психологических, биологических и социальных аспектов.

Если говорить об этих аспектах возраста, то биологический аспект– это определённый этап развития организма индивида, психологический – это конкретная стадия психического развития; социальный – это положение, которое данная возрастная группа занимает в обществе. Возраст – это единство эффектов роста, физиологического и нервно-психологического созревания в жизнедеятельности человека и условиях воспитания, т.е. возраст индивида – это количество лет в сочетании с духовным и психическим развитием личности[14].

[9]Маркс К., Энгельс Ф. О молодежи//Изд-во: М. 1972, С.464. Стр.134.
[10]Пель В.С. Государственная молодежная политика/Новосибирск: Изд-во: СибАГС, 2015, С.143. Стр.26.
[11] Манхейм К. Диагноз нашего времени Пер. с нем. и англ.- М.: Юристъ, 1994, С.697. Стр.337.
[12] См. там же. Стр.445.
[13] Белый О.И. Определение понятия молодёжь//Теория и практика общественного развития, №12, 2012, С.157.
[14]Кон И.С. Юность как социальная проблема// Общество и молодёжь// М: Молодая гвардия, 1973, С.224. Стр.26.

Отсюда следует, что важен не только биологический, но и социальный аспект: «молодые люди – это поколение людей, проходящих стадию социализации, усваивающих воспитание, а в более зрелом возрасте – уже усвоивших общеобразовательные, профессиональные и культурные функции, подготавливаемых (подготовленных) обществом к усвоению и выполнению социальных ролей»[15]. Данное определение дает возможность выявить признаки молодежи: «открытость», «лабильность», «стремление к новизне, активность через принятие на себя социальных позиций и ролей» и так далее, то есть наличие этих признаков говорит о социальной зрелости. Социальная зрелость молодёжи – это определённый результат социального развития, который характеризуется достижением экономической самостоятельности, приобретением стабильной профессии[16].

Ю.Г.Вишневский посредством психологического подхода определяет возрастные границы юношеского возраста. Возрастная психология изучает, в основном, особенности психосоциального развития, где вопрос о нижней и верхней границе юношеского возраста в различных странах решается по-разному, с учётом особенностей социокультурной ситуации и психофизиологических различий (к примеру, в Испании молодёжь определяется возрастом от 14 до 30 лет или от 32 до 34; во Франции определяется возрастом от 15 до 26 лет)[17].

Отсюда следует, что молодёжь – это особенная социально-возрастная группа, отличающаяся возрастными рамками и собственным статусом в обществе: переход от детства и юношества к общественной ответственности[18]. Молодежь — это социально-возрастная группа, нижняя возрастная грань молодёжи располагается между 14 и 16, верхняя – где-то между 25, 30 и 35 годами включительно – по современной систематизации возрастных периодов, которая началась вводиться из-за увеличения продолжительности жизни.

Исследователи отмечают, что молодежный возраст зависит от соответствующего контекста (н-р. исторического), а определение молодости является самостоятельным периодом в жизни человека,

[15]Лисовский В.Т. Эскиз к портрету: жизненные планы, интересы и стремления советской молодёжи//М.: Молодая Гвардия, 1969, Стр.7.
[16]См. там же. Стр.7.
[17]Вишневский Ю.Р. Социология молодежи: учеб. для студентов вузов, обучающихся по специальности 040104 - Организация работы с молодежью//Ю. Р. Вишневский, В. Т. Шапко, Екатеринбург: УГТУ-УПИ, 2006, С. 504. Стр. 34.
[18]См. там же. Стр. 30-31.

который можно определить на основе соответствующих исторических и социальных предпосылок[19]. Отсюда следует, что в определении возрастных границ важную роль занимают следующие аспекты: биологические изменения, социальная роль, профессиональное становление человека, исторический контекст и увеличение продолжительности жизни.

В связи с чем, во всех странах понятие «молодёжь» используется в различном возрастном диапазоне. Так, в одних странах под молодыми понимаются граждане от 16 до 24, в других - от 13 (12 лет) или 14 до 30 или от 15 до 30, в-третьих - от 14 до 29 – или до 35 (чаще для африканских стран). Например, Народная Республика Бангладеш: 15-30 лет, Кения: 18-35 лет, Бурунди и Танзания: 15-35 лет, Уганда: 18-30 лет, ЮАР: 14-35 лет, Нигерия: 18-35 лет, Австралия: 12-24 лет, Австрия: 13-30 лет, США: 13-29 лет, Аргентина: 15-24 лет, Армения: 16-30 лет, Афганистан: 15-30 лет, Узбекистан 14-30[20] и др.[21]. Помимо странового различия, в некоторых государствах понятие молодежь имеет несколько интерпретаций. К примеру, канадское государство помимо федеральной формы правления в государстве применяют множество определений молодежи: Статистический комитет Канады молодежь обозначает граждан в возрасте от 16 до 28 лет; Программа развития человеческих ресурсов Канады под молодежью понимает группу людей от 15 до 24 лет. В Стратегии развития национальной государственной молодежной политики Канады молодежь определяется в возрасте от 15 до 34 лет[22]. То есть можно видеть, что политика образования до 24 лет, а политика социальной адаптации до 34 лет. Следует, что «Молодежь» – это неоднородная, постоянно изменяющаяся группа и в разных странах вкладывают в понятие «молодой» неодинаковый смысл (UNESCO)[23], и он зависит от политики проводимой со стороны государства.

Возрастные рамки в международных организациях также разные, в структуре Организации Объединённых Наций (ООН) есть несколько возрастных рамок, например: ООН, Специализированное учреждение

[19]Лупадин В.Н Социология молодежи/ Орел, ул. Московская 65, 2017, С.239. Стр.43-44.
[20] Закона Республики Узбекистан О государственной молодежной политике от 14 сентября 2016 г. https://lex.uz/docs/3026250
[21]Информационные записки по молодежной политике стран мира//Проект Системных исследований Института изучения проблем молодежи при Академии государственного управления при Президенте Республики Узбекистан в период деятельности 2019-2020г.
[22]Сайт правительства Канады//Government of Canada
Источник:https://www.canada.ca/en/youth/programs/policy.html
[23]Youth Development Index Results Report September, 2013, Источник: https://thecommonwealth.org/

ООН по вопросам образования, науки и культуры (UNESCO) и Международная организация труда (ILO) определяет от 15 до 24 лет, Центр Организации Объединенных Наций по населенным пунктам (UN Habitat (Youth Fund)) - от 15 до 32 лет, Фонд народонаселения (United Nation Population Fund) - от 10 до 24 лет, Всемирная организация здравоохранения (WHO) - от 10 до 29 лет, Детский фонд ООН (UNICEF) детство - от 0 до 18 лет, подросток - с 10 до 19 лет и Мировой Банк (World Bank) - от 15 до 34 лет[24].

Заключение. В разных странах и международных организациях вопрос о верхней и нижней возрастной границе молодежи определен по-разному. Определения молодежи отталкиваются от таких аспектов, как биологический, социальный, профессиональный и продолжительности жизни, а также исторического контекста развития общества и государства.

Вместе с этим, молодые люди в отличии от других социальных групп особенно в своем социальном поведении, где триггером поведения выступают потребность, мотивация и ожидания. Поскольку у молодых людей разные потребности, их не удовлетворяют только естественные потребности, такие как пища, защита и прочие, они стремятся к самореализации (эгоистические потребности), что приводит к появлению конфликта в процессе социализации молодежи. В этой связи, для определения границ молодежи, мы должны исходить от возрастных кризисов в которые вступает молодой человек на каждом отрезке своей жизни начиная от биологических изменений до процесса интеграции его в общество и существующего контекста. Соответственно государство при разработке и реализации тех или иных проектов и программ для молодежи должно учитывать специфику возрастных границ для каждой категории молодежи.

Список использованной литературы

1. Закона Республики Узбекистан о государственной молодежной политике от 14 сентября 2016 г. https://lex.uz/docs/3026250

2. https://daccess-ods.un.org/tmp/4087405.20477295.html

3. https://www.un.org/ru/desa/world-population-prospects-2019

4. Пель В.С. Государственная молодежная политика//Новосибирск: Изд-во: СибАГС, 2015, С.143, Стр.26.

5. Вал. А., Луков В.А., и др. Социальные и культурные ценностные ориентации российской молодёжи / Образ российской молодежи в

[24]Источник: ООН: https://www.un.org/ru/; Мировой Банк: https://www.worldbank.org/

современном мире: ее самосознание и социокультурные ориентиры: доклады и материалы Всерос. науч. конференции, Москва, 6-7 декабря 2007 г. / отв. ред. Вал. А. Луков. М. Изд-во: Моск. гуманит. ун-та, 2007. Стр.13-14.

6. Маркс К., Энгельс Ф. О молодежи//Изд-во: М. 1972, С.464. Стр.134.
7. Манхейм К. Диагноз нашего времени Пер. с нем. и англ.- М.: Юристъ, 1994, С.697. Стр.337.
8. Белый О.И. Определение понятия молодёжь//Теория и практика общественного развития, №12, 2012, С.157.
9. Кон И.С. Юность как социальная проблема// Общество и молодёжь// М: Молодая гвардия, 1973, С.224. Стр.26.
10. Лисовский В.Т. Эскиз к портрету: жизненные планы, интересы и стремления советской молодёжи//М.: Молодая Гвардия, 1969, Стр.7.
11. Вишневский Ю.Р. Социология молодежи: учеб. для студентов вузов, обучающихся по специальности 040104 - Организация работы с молодежью//Ю. Р. Вишневский, В. Т. Шапко, Екатеринбург: УГТУ-УПИ, 2006, С. 504. Стр. 34.
12. Лупадин В.Н Социология молодежи/ Орел, ул. Московская 65, 2017, С.239. Стр.43-44.
13. Сайт правительства Канады//Government of Canada
14. https://www.canada.ca/en/youth/programs/policy.
15. Youth Development Index Results Report September, 2013, Источник: https://thecommonwealth.org/

Davlat boshqaruvida oliy ta’limning o‘rni

Sardorbek DIYOROV
Yoshlar muammolarini o‘rganish va istiqbolli kadrlarni tayyorlash instituti tatqiqotchisi

Hozirgi vaqtda davlat uchun asosiy resurs inson resurslaridan boshqa narsa emas. Mutaxassislar qanchalik malakali bo‘lsa, mamlakatning xalqaro maydondagi raqobatdoshligi shunchalik yuqori bo‘ladi. Shubhasiz, mamlakat uchun ta‘limning ahamiyati ortib bormoqda.

Davlat boshqaruvida oliy ta’limning o‘rni haqida turlicha qarashlar mavjud bo‘lib, davlat va boshqa davlat muassasalarida rahbarlik lavozimlariga shaxslarni tayyorlashda oliy ta’lim muhimligi va shaxslarga samarali davlat xizmatchisi bo‘lishlari uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalar, bilim va qadriyatlarni berishi mumkinligi takidlangan.

Boshqa olimlar iqtisodiy rivojlanish va innovatsiyalarni rag‘batlantirishda oliy ta’limning roliga e’tibor qaratadilar. Ularning ta‘kidlashicha, oliy ta’lim muassasalari innovatsiyalar va tadbirkorlikni rivojlantirish uchun jihozlangan yuqori malakali bitiruvchilarni ishlab chiqarish orqali iqtisodiy o‘sish dvigateli bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Yana boshqa olimlar ijtimoiy adolat va tenglikni ta’minlashda oliy ta’limning rolini ta’kidlaydilar. Ularning ta’kidlashicha, oliy ta‘lim ijtimoiy harakatchanlikni rag‘batlantirish va tengsizlikni kamaytirish uchun kuchli vosita bo'lishi mumkin, bu esa kam ta'minlangan oilalardan bo'lgan shaxslarga ish kuchida muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo‘lgan ko‘nikma va bilimlarni olish imkoniyatini beradi.

Olimlar o‘rtasidagi bahs-munozaralardan biri bu davlatning oliy ta’limga tegishli darajada ishtirok etishidir. Ba’zilar barcha fuqarolar sifatli ta’lim olish imkoniyatini ta‘minlash uchun oliy ta’limni moliyalashtirish va tartibga solishda hukumat faolroq rol o‘ynashi kerakligini ta’kidlaydi. Boshqalar esa, hukumatning haddan tashqari ko‘p aralashuvi oliy ta’limda innovatsiya va ijodkorlikni bo‘g‘ib qo'yishi mumkin, va institutlarga o'z tadqiqot va o'quv dasturlarini amalga oshirish uchun ko‘proq avtonomiya berilishi kerak, deb ta’kidlaydilar.

Umuman olganda, oliy ta’limning davlat boshqaruvidagi o‘rni bo‘yicha boy va xilma-xil stipendiyalar to‘plami mavjud. Olimlarning qarashlari va ustuvorliklari turlicha bo‘lishi mumkin bo‘lsa-da, oliy ta’lim yaxshi faoliyat ko‘rsatayotgan, demokratik jamiyatning asosiy tarkibiy qismi ekanligi va

siyosatchilar oliy ta’lim siyosatiga o‘ylangan va strategik yondashishlari kerakligi haqida umumiy fikr mavjud.

Oliy ta‘lim ko‘pincha mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishining asosiy tarkibiy qismi hisoblanadi. Natijada, dunyoning ko‘plab hukumatlari o'z mamlakatlarida oliy ta'limni rivojlantirish va tartibga solish siyosatini ishlab chiqdilar. Bu siyosatlar moliyalash mexanizmlari, me’yoriy-huquqiy bazalar va sifatni ta’minlash mexanizmlarini o‘z ichiga olgan turli shakllarda bo‘lishi mumkin.

Oliy ta’lim siyosatining asosiy maqsadlaridan biri, kelib chiqishi va ijtimoiy-iqtisodiy holatidan qat’iy nazar, barcha fuqarolarning sifatli oliy ta’lim olish imkoniyatini ta’minlashdan iborat. Bu kam ta’minlangan oilalardagi talabalarga moddiy yordam ko‘rsatishni, shuningdek, katta yoshdagi o‘quvchilar va noananaviy talabalar uchun imkoniyatlar yaratishni o‘z ichiga olishi mumkin.

Oliy ta’lim siyosati kirishni rag‘batlantirishdan tashqari, universitetlarda ta’lim va tadqiqot sifatini yaxshilashga ham qaratilgan bo‘lishi mumkin. Bu tadqiqot tashabbuslarini moliyalashtirish, professor o‘qituvchilarni tadqiqot va innovatsiyalar bilan shug'ullanishga rag‘batlantirish va muassasalarning muayyan standartlarga javob berishini ta’minlash uchun sifatni ta'minlash mexanizmlarini o‘rnatishni o‘z ichiga olishi mumkin.

Oliy ta’lim siyosatining yana bir muhim jihati xalqarolashtirish va institutlar va mamlakatlar o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirishdir. Bu universitetlar o‘rtasida hamkorlikni yo‘lga qo‘yish, talabalar va professor-o‘qituvchilar almashinuv dasturlariga ko‘maklashish va akademik malakalarning chegaralar orqali tan olinishini rag‘batlantirishni o‘z ichiga olishi mumkin.

Oliy ta’lim siyosati ko‘pincha kengroq siyosiy va iqtisodiy kuchlar, jumladan, globallashuv, demografik o'zgarishlar va texnologik yutuqlar tomonidan shakllantiriladi. Natijada, siyosatchilar ushbu o‘zgarishlarga javob berish va ularning siyosati dolzarb va samarali bo‘lib qolishini ta‘minlash uchun moslashuvchan bo‘lishi kerak.

Umuman olganda, oliy ta‘lim siyosati murakkab va ko‘p qirrali soha bo‘lib, diqqat bilan ko‘rib chiqish va rejalashtirishni talab qiladi. Hukumatlar kirish, sifat va xalqarolashtirishni rag‘batlantiradigan siyosatni ishlab chiqish orqali o‘z fuqarolarining global iqtisodiyotda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo‘lgan bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishini ta‘minlashga yordam berishi mumkin.

Hozirgi vaqtda davlat boshqaruvi tizimi oldida ko'plab vazifalar turibdi, ular orasida:

- Yuqori sifatli ta’limni ta’minlash, ta’lim natijalarini adekvat shaffof baholash va oliy ta’lim tizimida raqobat muhitini yaratish.
- Ta’lim jarayonlarini baynalmilallashtirishni kuchaytirish, turli mamlakatlardagi ta’lim muassasalarining ijobiy milliy urf-odatlarini saqlab qolgan holda yagona global ta’lim platformasini yaratishga intilish.
- Yangi ta'lim texnologiyalari va ta'lim darajalarini axborotlashtirish.
- Ijtimoiy-iqtisodiy tizim ehtiyojlari va kadrlar tayyorlash yo‘nalishlari o‘rtasidagi aloqalarni o‘rnatish.
- Davlat organlari va korporativ tuzilmalar bilan bevosita hamkorlik qiladigan oliy ta’lim muassasalarini qo‘llab-quvvatlash.

Mamlakat iqtisodiyotini zarur mutaxassislar bilan ta’minlash maqsadlariga erishish uchun oliy o‘quv yurtlari va xo‘jalik yurituvchi subyektlar bitiruvchilarning malakasini aniqlashda ish beruvchilar, tashkilotlarning davlat imtihon komissiyalari, talabalarning amaliyot va amaliyot o‘tashlari ishtirokida integratsiyani kuchaytirishga intilmoqda.[1]

Ko‘p tilli Evropada deyarli har bir universitetda ingliz tilida dasturlar mavjud. Shunday qilib, bir vaqtning o‘zida 3 ta maqsadga erishiladi: ta’lim muassasalarining byudjeti chet ellik talabalar hisobidan to‘ldirilmoqda, o‘z talabalarining ishga joylashish istiqbollari kengaymoqda va chet ellik professorlarni jalb qilish imkoniyati tufayli ta’lim muassasasining nufuzi ortib bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Николаевна, К. А., & Долгушина , М. (2011). Политика государства в области высшего образования в современных условиях. Полис, 79-90.

2. Сергеевна, Бузуева Юлия; Карнаухова Елена Евгеньевна; Сахно Анна Александровна; Политическая роль высшего образования в современном мире [Журнал] // Современное педагогическое образование. - Нижегород : [б.н.], 2019 г.. №- 8. - стр. 4-8.

3. Sherqulov R. Inson kapitalini rivojlantirishdagi uzilishlar// www.xs.uz/uzkr/post/inson-kapitalini-rivojlantirishdagi-uzilishlar

4. Diyorov S. Oliy ta’lim tizimini bozor iqtisodiyoti sharoitiga moslashtirish istiqbollari// Medialingvistika rivojlanishining zamonaviy tendensiyalari.

[1] Николаевна, К. А., & Долгушина , М. (2011). Политика государства в области высшего образования в современных условиях. Полис, 79-90.

New mechanisms for implementing state policy on youth: national and foreign experiences

Boburshokh YOLDASHALIEV
Student of the faculty of International Law
University of World Economy and Diplomacy

Abstract. In this article, the author examines Uzbekistan's current educational progress regarding implementing state policy on youth. The national experience and achievements, as well as the experience of foreign countries, will be analyzed. Key focus areas will involve education and entrepreneurship. By analyzing different approaches and strategies of developed countries to the policy on youth, the importance of collaboration and cooperation with these states will be highlighted.

Key words: policy on youth, youth, politics, youth problems, education, youth entrepreneurship.

Youth play a pivotal role in the progress and development of nations, as they can motivate innovation, creativity, and societal change within the country. Adopting policies focused on the young generation's support can facilitate the state's success. Like many developing countries, Uzbekistan realized this fact in the first years of its independence, and it is continuing to nurture a strong and competitive young generation. As of January 2023, Uzbekistan has a population of 36,197,788, of which approximately 11,582,332 are young people between the ages of 15 to 30.[1] This was the case across the decades of progress in Uzbekistan, where youth has been a major driving force in all aspects of the country.

Right after declaring independence on November 20, 1991, the legislative act "On the Basics of State Youth Policy in the Republic of Uzbekistan» was adopted. While the act was the significant first step towards creating opportunities for youth, several areas needed to be fully covered. In the following years, policies on youth became more sophisticated and compelling. On August 12, 2016, «The Law of the Republic of Uzbekistan on the State Youth Policy» was adopted and this act started to serve as a milestone for the rights of the young generation.[2] The fact that four amendments were made to this legislation shows that the state policy on youth is developing and changing to suit the needs of the young.

[1] "Demography." https://stat.uz/en/official-statistics/demography, Accessed June 14, 2023.
[2] "O‘RQ-406-сон 14.09.2016. Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida." https://lex.uz/docs/-3026246, Accessed 14 June 2023.

Within the scope of these acts, one of the major initiatives was, in fact, the creation of a Youth Agency that aims to enhance the state youth policy by finding effective solutions to problems in the youth sector and providing comprehensive support to young people.[3] The agency serves as a bridge to connect youth and government by solving problems and engaging in discussions. In recent years, the active involvement of youth in the political and social life of the state has been increasing dramatically. The emergence of new terms such as «legislations on youth» and «young experts» indicate the scope of such policies. As a result, according to World Bank data, Uzbekistan has achieved a high level of literacy rate of 100%[4]. This achievement is attributed to the government's efforts to make education accessible and free to all.

Besides efforts to improve education for youth, there were other initiatives, such as encouraging youth entrepreneurship. Starting in 2021, young entrepreneurs registered in the «Youth Register» received subsidies from youth organizations for purchasing necessary equipment and tools for self-employment. Also, young job seekers registered in the «Youth Register» were given preferential treatment for renting state property by business entities. In addition, professional training institutions provided young people registered in the «Youth Register» with a monthly subsidy from the state budget that is twice the amount of the calculated average.

According to data, within the «Youth-Our Future» State Program framework, more than 10,000 young people were given preferential credit amounts for their business projects, and more than 50,000 new jobs were created. In rural areas, the activities of young farmers are being expanded through the implementation of the «One Hectare for Each Youth» program.[5] These proactive decisions increased the involvement of youth in the political and social life of the state. They allowed them to develop their own business and start-up projects.

Despite the national achievement, there are much more things Uzbekistan can adopt from foreign experience. One of the prime examples of successful state policy on youth can be seen in Finland. Giving young people access to education, training, and employment opportunities made Finland internationally recognized for its comprehensive policies.

[3] "Agency." https://yoshlar.gov.uz/en/about-agency/, Accessed 14 June 2023

[4] Literacy rate, adult total (% of people ages 15 and above) – Uzbekistan https://data.worldbank.org/indicator/SE.ADT.LITR.ZS?locations=UZ

[5] "Yoshlarga tadbirkorlik yo‘lidagi imkoniyatlar." https://yoshlarovozi.uz/o‘z/news/yoshlarga-tadbirkorlik-yo‘lidagi-imkoniyatlar, Accessed 14 June 15, 2023

Uzbekistan can adopt some of Finland's innovative policies and programs to enhance its state policy on youth. For example, Uzbekistan could consider implementing a similar program to Finland's «Youth Guarantee» initiative, which aims to provide all young people with employment, continued education, or training within a specified timeframe. Uzbekistan could also learn from Finland's policies prioritizing young people's mental health and well-being. For instance, Uzbekistan could develop a program similar to Finland's «Student health care» initiative, which provides counselling and support to students in schools, to take proactive measures to address mental health issues among young people in Uzbekistan.[6]

If we look further into foreign experience, the government provides financial incentives to companies that hire apprentices in Germany as part of the Vocational Training Assistance Act (Berufsbildungsgesetz).[7] These incentives can be subsidies, tax credits, or exemptions from social security contributions. These actions aim to encourage companies to provide vocational training opportunities for young people and support the transition from school to work. Sometimes, young people struggle to get a job after graduation, forcing them to travel abroad and seek possible work opportunities there. Uzbekistan could implement a similar policy to encourage companies to hire young people, stimulating youngsters to pursue careers in Uzbekistan.

In conclusion, Uzbekistan has recognized the youth's important role in the country's progress and development. The government has adopted various policies and programs to support and empower young people, such as creating a state youth policy act and establishing a Youth Agency. Regarding foreign practice, Uzbekistan can cooperate and learn from the experiences of other countries, such as Finland and Germany, which have implemented successful policies and programs to support youth. By adopting similar policies and strengthening current legislation, Uzbekistan can enhance its state policy on youth and provide young people with more opportunities for education, training, and employment. It is crucial to continue investing in youth, facilitate the best conditions possible and create policies that support their growth and development.

[6] "Student health care - Ministry of Social Affairs and Health." https://stm.fi/en/student-health-care, Accessed June 13 15, 2023

[7] "Germany Vocational Training Act (BBiG).." ttps://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_isn=26096&p_lang=en, Accessed June 14 15, 2023

References

1.»Demography.» https://stat.uz/en/official-statistics/demography, Accessed June 14, 2023.

2. «O‘RQ-406-сон 14.09.2016. Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida.» https://lex.uz/docs/-3026246, Accessed 14 June 2023.

3. «Agency.» https://yoshlar.gov.uz/en/about-agency/, Accessed 14 June 2023

4. Literacy rate, adult total (% of people ages 15 and above) – Uzbekistanhttps://data.worldbank.org/indicator/

Ёшлар сиёсатини амалга оширишда маъмурий бошқарувнинг тадрижий ривожланиши

Эльёрбек ОТАЖОНОВ
Ёшлар муаммоларини ўрганиш ва истиқболли кадрларни тайёрлаш институти таянч докторанти

Маъмурий бошқарувнинг энг муҳим йўналишларидан бири эса ёшларга оид давлат сиёсатини амалга ошириш ҳисобланади. Бу борада мамлакатимиз ўзига хос йўлни босиб ўтди. Бу ўзига хослик ёшларга оид давлат сиёсатини дастлаб нодавлат ташкилотлар, кейин эса ҳам давлат органи, ҳам нодавлат ташкилот томонидан гибридлашган ҳолда бошқариш тажрибасидан иборат.

Мамлакатимизда мустақилликнинг дастлабки йилларидан бошлаб то бугунги кунга қадар ёшлар ташкилотлари нодавлат ташкилоти сифатида ишлаб келган. Масалан, 1991 йилда, Ўзбекистон ҳали Собиқ иттифоқ таркибида бўлган пайтда Ўзбекистон Ёшлар иттифоқи тузилганди. Ушбу ташкилот 1991-1996 йилларда фаолият юритган.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1996 йил 17 апрелдаги 1425-сон Фармони билан эса Ўзбекистон Республикаси “Камолот” ёшлар жамғармаси тузилган. У ёшларнинг нодавлат хайрия ташкилоти ҳисобланган. Ушбу жамғарма 1996-2001 йилларда фаолият юритди.

Лекин Ўзбекистон Ёшлар иттифоқи ҳам, “Камолот” ёшлар жамғармаси ҳам кутилган вазифаларни амалга ошира олмади. Натижада 2001йил 24 январь куни Биринчи Президентимиз И.А. Каримов “Камолот ёшларимизнинг чинакам суянчи ва таянчи бўлсин” мавзусида нутқ сўзлади ва янги ёшлар ижтимоий ҳаракатини ташкил этиш, ташкилотнинг мақсад-вазифаларини белгилашда муҳим аҳамият касб этди . 2001 йил 25 апрелда Ўзбекистон Республикаси “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракатининг таъсис қурултойи бўлиб ўтди. Унда ҳаракатнинг Дастури ва Низоми қабул қилинди . “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати 2001-2017 йилларда фаолият юритди. Ҳаракат барча ёшларнинг манфаатларини тўлиқ қамраб олмади. Унга 4 миллиондан ортиқ ёшлар аъзо бўлса-да, бу аъзолик ҳам, асосан, қоғозда эди.

2017 йил ёшлар сиёсати масаласида жиддий ўзгаришлар бўлди. Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев 2017 йил 30 июнда бўлиб ўтган “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракатининг IV қурултойида нутқ

сўзлади. У ўз нутқида “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракатининг самарали фаолият кўрсатмаётгани ва бу борадаги муаммоларни таъкидлаб, унинг ўрнига Ўзбекистон ёшлар иттифоқи ташкилотини тузишни таклиф этган эди: “Ўзбекистон ёшлар иттифоқи ҳозир мавжуд бўлган ва келажакда тузиладиган бу уюшмаларнинг барчасини бирлаштириб, уларга нафақат молиявий, моддий-техник нуқтаи назардан, аввало, ғоявий-услубий, маънавий жиҳатдан амалий ёрдам кўрсатадиган, уларнинг ишини мувофиқлаштирадиган асосий ташкилот сифатида фаолият олиб боради… Давлат бошқаруви академияси қошида Ёшлар муаммоларини ўрганиш ва истиқболли кадрларни тайёрлаш институтини ташкил этиш зарур.”

Натижада Ўзбекистон Республикаси Президентининг 5106-сонли Фармони билан Ўзбекистон ёшлар иттифоқи фаолияти йўлга қўйилди. Фармонга кўра, Ўзбекистон ёшлар иттифоқи раиси бир пайтнинг ўзида Ўзбекистон Республикаси Президентининг ёшлар, фан, таълим, соғлиқни сақлаш ва спорт масалалари бўйича маслаҳатчисининг биринчи ўринбосари ҳамда Олий Мажлис Сенатининг аъзоси ҳисобланиши белгиланди . Ушбу тартиб Ўзбекистон ёшлар иттифоқи нодавлат ташкилот бўлса-да, унинг бошқарувида давлат бошқаруви элементлари мавжудлигини кўрсатади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 14 августдаги 3206-сон Қарори билан қошидаги Ёшлар муаммоларини ўрганиш ва истиқболли кадрларни тайёрлаш институти ташкил этилди . Мазкур институт бир томондан, ёшларни реал муаммоларини таҳлил қилиб, уларни бартараф этиш бўйича илмий таклифлар тайёрласа, бошқа томондан ёш кадрларни давлат бошқаруви соҳаси учун тайёрлаш вазифасини ҳам бажаради.

Бугунги кунда Ўзбекистон ёшлар иттифоқи ҳам, Ёшлар муаммоларини ўрганиш ва истиқболли кадрларни тайёрлаш институти ҳам фаолият юритмоқда.

Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатини тубдан ислоҳ қилиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 30 июндаги 6017-сон Фармонига кўра, Ўзбекистон Республикаси Ёшлар ишлари агентлиги фаолиятини ташкил этилди. Эндиликда ёшларга оид давлат сиёсати нафақат нодавлат ташкилот, балки ваколатли давлат органи томонидан олиб бориладиган бўлди.

Шунингдек, ушбу фармон билан Ёшлар муаммоларини ўрганиш ва истиқболли кадрларни тайёрлаш институти Ёшлар ишлари агентлиги

тузилмасига ўтказилди .

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 19 январдаги 92-сон қарорига мувофиқ эса, 10 мингдан ортиқ маҳаллаларда ёшлар етакчиси лавозими жорий этилди. Улар Ёшлар ишлари агентлиги тузилмасига ўтказилди . Шундай қилиб, ёшлар сиёсати маҳаллалардан туриб, бевосита давлат хизматчилари томонидан амалга ошириладиган янги тизим яратилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 21 декабрдаги 269-сон ва 2023 йил 25 январдаги 14-сон Фармонлари асосида Республика ижро этувчи ҳокимият органлари ягона тизими белгиланди. Унга кўра, Ўзбекистон Республикаси Ёшлар сиёсати ва спорт вазирлиги ташкил этилиб, Ёшлар ишлари агентлиги вазирлик тузилмасига ўтказилди. Эндиликда ёшларга оид давлат сиёсати билан бевосита вазирлик шуғулланадиган бўлди.

Хулоса қилганда, мамлакатимиз ёшларга оид давлат сиёсатини бошқаришда нодавлат бошқарувдан давлат бошқарувига ўтиш йўлидан бормоқда. Ўрганишлар асосида ушбу жараённи қуйидаги босқичларга ажратиш мумкин:

1-босқич. 1991-2017 йиллардаги нодавлат бошқарув даври.

2-босқич. 2017-2020 йиллардаги давлат бошқаруви элементлари мавжуд бўлган нодавлат бошқарув даври.

3-босқич. 2020 йилдан бошлаб, ҳам давлат бошқаруви, ҳам нодавлат бошқарув даври.

Бизнингча, бошқарувда вазифаларнинг такрорланишини олдини олиш, давлат бюджетини оқилона сарфлаш мақсадида ёшларга оид давлат сиёсатини бошқаришда давлат ёки нодавлат бошқарувдан бирини танлаш лозим. Ушбу таклиф бугунги кунда амалга оширилаётган маъмурий ислоҳотларнинг мақсадига тўлиқ мос тушади. Аксарият ривожланган мамлакатларда ҳам ёшлар масаласи билан марказий даражада ёки давлат ташкилоти ёки нодавлат ташкилот шуғулланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. Ўзбекистон Республикаси ёшларининг “Камолот” жамғармаси тўғрисида // https://lex.uz/docs/-175454

2. Каримов И. А. Камолот - ёшларимизнинг чинакам суянчи ва таянчи бўлсин. - Тошкент: Ўзбекистан, 2001. - Б. 25.

3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори.

Ўзбекистон ёшларининг “Камолот” ижтимоий ҳаракати фаолиятини ташкил этишга кўмаклашиш тўғрисида // https://lex.uz/docs/-328187

4. Шавкат Мирзиёйевнинг “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракатининг IV қурултойидаги нутқи // https://uza.uz/o‘z/posts/jismoniy-va-ma’naviy-yetuk-yoshlar-ezgu-maqsadlarimizga-yetti-30-06-2017

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. Ёшларга оид давлат сиёсати самарадорлигини ошириш ва Ўзбекистон ёшлар иттифоқи фаолиятини қўллаб-қувватлаш тўғрисида // https://lex.uz/docs/3255680

6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви Академияси қошидаги Ёшлар муаммоларини ўрганиш ва истиқболли кадрларни тайёрлаш институти фаолиятини ташкил қилиш чора-тадбирлари тўғрисида // https://lex.uz/docs/4922150

7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатини тубдан ислоҳ қилиш ва янги босқичга олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида // https://lex.uz/docs/4880189

8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори. Маҳаллаларда ёшлар билан ишлаш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида // https://lex.uz/docs/5831865

9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. Янги Ўзбекистон маъмурий ислоҳотларини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида // https://lex.uz/uz/docs/6324756#6325290

10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. Республика ижро этувчи ҳокимият органлари фаолиятини самарали йўлга қўйишга доир биринчи навбатдаги ташкилий чора-тадбирлар тўғрисида // https://lex.uz/docs/6369997

Yangi O‘zbekiston yoshlar mamlakati

Dilmurod BOBOBEKOV
Sirdaryo viloyati yuridik texnikumi o‘qituvchisi
Uchinchi darajali adliya maslahatchisi

Sherzod YO‘LDOSHEV
Sirdaryo viloyati yuridik texnikumi o‘qituvchisi
Uchinchi darajali yurist

Yangi O‘zbekiston - yoshlar mamlakati. Davlatimiz rahbari har tomonlama yoshlarni qo‘llab-quvvatlayotganiga barchamiz guvohmiz. Ta’lim sohasida faoliyat yuritar ekanman, bugungi yaratilayotgan shart-sharoitlar, imkoniyatlarni ko‘rib rostini aytsam, juda xursand bo‘laman. Har bir amalga oshirilayotgan islohotlarda yoshlar huquqlari kafolatlangan. O‘zbekiston Respublikasining “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida“gi qonunida yoshlarni huquqiy va ijtimoiy muhofaza qilish, iste’dodini qo‘llab-quvvatlash masalalari qamrab olingan bo‘lsa, ”Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida»gi qonunda hokimiyat va boshqaruv organlarining bu boradagi vakolatlari hamda sohaga doir boshqa ijtimoiy munosabatlar huquqiy tartibga solingan.

Shuningdek, yangilangan Konstitutsiyamizning XIV bobi “Oila, bolalar va yoshlar” deb o‘zgartirilishi, 50-moddada bepul umumiy o‘rta va boshlang‘ich professional ta’lim olish huquqining yoshlar uchun kafolatlanganligi, 79-moddada “Davlat yoshlarning shaxsiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy, ekologik huquqlari himoya qilinishini ta’minlaydi, ularning jamiyat va davlat hayotida faol ishtirok etishini rag‘batlantiradi. Davlat yoshlarning intellektual, ijodiy, jismoniy va axloqiy jihatdan shakllanishi hamda rivojlanishi uchun, ularning ta’lim olishga, sog‘lig‘ini saqlashga, uy-joyga, ishga joylashishga, bandlik va dam olishga bo‘lgan huquqlarini amalga oshirish uchun shart-sharoitlar yaratadi.” mazmunidagi normalarning belgilanganligi ham e’tiborga molikdir. Shaxsning bilim olishga bo‘lgan huquqi Asosiy Qonunimiz asosida qabul qilingan “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”da ham mustahkamlab qo‘yilgan. Yoshlar o‘z iqtidor va iste’dodlarini to‘la namoyon etishga haqlidirlar.

Bu borada qator me’yoriy-huquqiy hujjatlar ishlab chiqildiki, ular yoshlarning intilish va iqtidorlarini qo‘llab-quvvatlash, rag‘batlantirishga oid, rahbar kadrlarning boshqaruv salohiyatini yuksaltirish yangi qadam va yangi tizimni shakllantiradi. Quvonarli tomoni shundaki, zamon talablari va

ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar sharoitida bugungi yoshlar talab va ehtiyojlarini o‘rganib, yangidan-yangi imtiyoz va imkoniyatlar eshigi ochib berilmoqda. Xorijiy ta’lim muassasalaridan mamlakatimizdagi oliy ta’lim o‘quv yurtlariga o‘qishini ko‘chirish, test jarayonlari, bir vaqtning o‘zida 5 ta OTMda bilimini sinab ko‘rish masalalari buning yorqin misolidir.

“Yangi O‘zbekistonni yangi mutaxassislarini tarbiyalab, voyaga yetkazish bugungi kunda eng dolzarb vazifalardan biri. Yangi O‘zbekiston yoshlari, ayniqsa, mutaxassislari hamma jihatdan yetuk, komil, barkamol bo‘lishlari talab etiladi. Mamalakatimizda 141 ta oliy o‘quv yurtlari faoliyat ko‘rsatmoqda. O‘n mingdan ortiq maktablar, kollejlar, texnikumlarda yoshlar yetuklik attestatsiyalariga, diplomlariga ega bo‘lmoqdalar. Mamlakat taraqqiyoti, xalq farovonligi, turmush tarzini yaxshilanishi, yurt obodligi, tinchligi, osoyishtaligi komil, yetuk, barkamol kadrlarni intellektual qobiliyatlariga, salohiyatlariga bog‘liq.

Ayni kunlarda yetuk, komil, barkamol inson deyilganda ruhiy, axloqiy, ma’naviy, ilmiy, jismoniy jihatdan barkamollik tushuniladi. Bunday ulug‘lik xislatlari bilimdonlik, ma’rifatlilik bilan omixta bo‘lishi talab etiladi. Har bir kasbni o‘ziga xos xususiyatlari, axloqiy jihatlari mavjud. Davlat rahbari tomonidan yosh avlodni tarbiyalash masalalariga alohida e’tibor qaratilayotganligi haqida yuqorida ta’kidlab o‘tdik. Jumladan, davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev deyarli barcha islohotlarning bardavomligini yoshlarni qo‘llab-quvvatlash siyosatida ko‘rmoqdalar. Buning yaqqol tasdig‘ini esa boshlang‘ich, o‘rta va oliy ta’lim tizimidagi islohotlarda ko‘ramiz. Bu islohotlarning yutug‘i, bu sohadagi korrupsiyaga qarshi kurashni, hamda yoshlarning davlat va qonunlarga ishonchini orttirmoqda.”[1]

Har yili yoshlar kuni 30-iyun sanasida davlatimiz rahbarining yoshlar bilan uchrashuvi bo‘lib o‘tishi ham yoshlarga qaratilgan siyosatning naqadar ahamiyatliligini isbotlab turibdi. Bu uchrashuvlar Yangi O‘zbekiston yoshlarining dunyoqarashini ham tubdan o‘zgartirishga asos bo‘lmoqda.

Tilimizda, dilimizda “Yangi O‘zbekiston”, “Uchinchi Renesans”, “Yangi O‘zbekiston orzusi” kabi inson ruhiyatini ko‘taradigan tushunchalar paydo bo‘ldi va muomalada keng qo‘llanilmoqda. Bugungi kunda mamlakatimizda yuz berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy-huquqiy va ma’naviy-madaniy sohalardagi o‘zgarishlarni maqsadi, mohiyati, birinchidan insonlar dunyoqarashini o‘zgartirayotgan, milliy g‘oyani rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratayotgan bo‘lsa, ikkinchidan mamalakatimiz taraqqiyotiga

[1] R.Mahmudov “Kasbiy Ma’naviyat” o‘quv qo‘llanma. Toshkent. 2021-y. 8-b.

mas’ul, har tomonlama jismoniy sog‘lom, ahloqan pok, ma’naviy yetuk mutaxasislarga ulkan ehtiyojni vujudga keltirmoqda. “Tarbiyaning o‘zagini ma’naviyat tashkil etadi.”[2] Tarbiya barcha davrlarda ham eng dolzarb vazifa sifatida qaralgan. Tarbiyalangan, vatanparvar, imon-e’tiqodli, mehr-oqibatli, o‘z kasbini mukammal egallagan, ma’naviyatli va ma’rifatli, madaniyatli shaxslarsiz mamlakat taraqqiyotini tasavvur qilish qiyin. Shuning uchun ham keyingi yillarda mamlakatimizda ma’naviy ma’rifiy ishlarni yanada jonlantirish uchun bir necha zaruriy me’yoriy hujjatlar qabul qilindi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 28-iyuldagi №PQ-3160 sonli “Ma’naviy ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko‘tarish to‘g‘risida”gi Qarori, “Ilm fan va ilmiy faoliyat to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasining Qonuni (2019-yil 29-oktyabr, O‘RQ-576), O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabrdagi “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori, “Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 2020-yil 29-oktyabrdagi Farmoni, “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun va shu kabi boshqa normativ-huquqiy hujjatlarda mamlakatimizda yoshlar tarbiyasiga bo‘lgan e’tiborni kuchaytirish, ma’naviy-ma’rifiy ishlarni yanada jonlantirish, rivojlantirish uchun aniq vazifalar va mablag‘lar manbalari ko‘rsatilib, aniqlab berildi.

Xulosa o‘rnida, jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni dolzarb masala ekanligini ta’kidlashni lozim ko‘rdik. Chunki fuqarolarning huquqiy bilimlari, qonunlarga amal qilishi va ulardan o‘z manfaatlarini himoya qilishda foydalana olishi jamiyat taraqqiyotiga bevosita ta’sir qiladi. Qonun ustuvorligi ta’minlanishi va qonuniylik mustahkamlanishi barcha sohalarda o‘sish, rivojlanish bo‘lishiga turtki beradi. “Mamlakatimizda 30 yoshgacha bo‘lgan yoshlar soni 18 milliondan ziyod. Bu – aholining qariyb 55 foizi demakdir.”[3] “Biz Yangi O‘zbekistonni yetuk ma’naviyatli jamiyat, erkin va baxtli insonlar yashaydigan yurtga aylantirishimiz lozim,”[4] degan edi O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev. Taraqqiyotning asosiy kuchi, tayanchi bo‘lgan yoshlarning huquqiy bilimlarini boyitish, huquqiy savodxonligi va madaniyatini oshirish ayniqsa muhimdir. Chunki bu jamiyat rivojiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadigan omil.

[2] R.Mahmudov “Kasbiy Ma’naviyat” o‘quv qo‘llanma. Toshkent. 2021-y. 5-b.
[3] Sh.Bahronov, O.Mamadaliyev. Yoshlar uchun – yuridik ensiklopediya “Adolat”. Toshkent – 2021. 3-b.
[4] Shavkat Mirziyoyev. Yangi O‘zbekiston strategiyasi Toshkent -2021, 274-bet.

O‘ylaymizki, yoshlar uchun yaratilgan bunday imkoniyatlar Yangi O‘zbekistonning Uchinchi Renessans yo‘lidagi ildam qadami bo‘ladi. Zero, tomirlarida Ulug‘bek, Navoiy, Boburlar qoni oqayotgan ushbu avlod imkoniyatlar samarasini tushunib yetadi va munosib harakat qila oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. R.Mahmudov “Kasbiy Ma’naviyat” o‘quv qo‘llanma. Toshkent. 2021-y.5-b.
2. Sh.Bahronov, O.Mamadaliyev. Yoshlar uchun – yuridik ensiklopediya “Adolat”. Toshkent – 2021. 3-b.
3. Shavkat Mirziyoyev. Yangi O‘zbekiston strategiyasi Toshkent -2021, 274-bet.

II. YOSHLARGA MUNOSIB MEHNAT SHAROITLARINI YARATISH, ULARNING IQTISODIY HUQUQ VA IMKONIYATLARINI KENGAYTIRISH

Yoshlar muammolarini klassifikatsiyalash

Akmal SHUKUROV
O‘zMU tayanch doktoranti

Yoshlar haqida so‘z borar ekan, shaksiz bu o‘zining o‘ta dolzarbligi bilan ijtimoiy doirada hamisha kun tartibining eng yuqorisida turadigan masalalarni o‘zida aks ettiradi. Buni davlat siyosatida ham ko‘rish mumkin bo‘lib, xususan amaldagi davlat rahbari Sh.M.Mirziyoyev davlat rahbari o‘laroq o‘z faoliyatini boshlashi bilan dastlab aynan yoshlar masalalariga e’tibor qaratdi. Ta’bir joiz bo‘lsa, 2016-yil 14-sentabrda “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”[1] O‘zbekiston Respublikasining Qonunining qabul qilinishi, O‘zbekiston Respublikasi prezidenti tashabbusi bilan O‘zbekiston “Kamolot” yoshlar ijtimoiy harakatining 2017-yil 30-iyun kuni bo‘lib o‘tgan IV qurultoyi qaroriga muvofiq, O‘zbekiston yoshlar ittifoqi tashkil etilishi va ayni sananing mamlakatimizda “Yoshlar kuni” sifatida nishonlanishi[2] fikrimizga yaqqol dalil bo‘la oladi.

Biroq qanchalik ko‘p e’tibor qaratilmasin, barbir yoshlarning ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy sohalarda muammolari mavjud va bu muammolarni klassifikatsiyalash ularning yechimi yo‘lida ishlab chiqiladigan chora-tadbirlar yo‘nalishini belgilash muhim ahamiyat kasb etadi deb o‘ylaymiz. Klassifikatsiyalashda ushbu muammolarning tabiati va uning yoshlarga ta’sirini hisobga olish lozim fikrimizcha. Yoshlarni jamiyatning harakatlantiruvchi kuchi sifatida ko‘rar ekanmiz avvalo e’tiborni ularning ijtimoiy muammolarini klassifikatsiyalashdan boshlash o‘rinli deb hisoblaymiz va yoshlarning ijtimoiy muammolarini quyidagicha klassifikatsiyalash mumkin:

- Uysizlik;
- Jinoyatchilik va huquqbuzarlik;
- Tengdoshlar va kattalarning bosimi;
- O‘zaro munosabatlardagi muammolari;
- Oilaviy nizolar;
- Diskriminatsiya va tengsizlik;

[1] https://lex.uz/docs/-3026246?ONDATE=26.01.2022 (Murojaat qilingan vaqt – 14.05.2023)
[2] https://lex.uz/docs/-3255680?ONDATE=06.07.2017 (Murojaat qilingan vaqt – 14.05.2023)

- Bulling;
- Ijtimoiy izolyatsiya va yolg‘izlik.

Yuqorida biz sanab o‘tgan ijtimoiy muammolar yoshlarning jamiyat bilan integratsiyalashuvi jarayoni bilan ham bevosita bog‘liq. Ularning ishsizlik, uysizlik, jinoyatchilikka moyilligi kishilar bilan muloqotidagi muammolarni namoyon qiladi. Bundan tashqari ta’limga oid muammolar ham o‘ta dolzarb bo‘lib, uni quyidagicha klassifikatsiyalash mumkin:

- Sifatli ta’lim olish imkoniyati cheklanganligi;
- Ta’limni tark etish darajasi yuqoriligi;
- resurslar va infratuzilmaning etishmasligi;
- ta’limdagi tengsizliklar;
- Ko‘nikmalarning real hayot voqeligi bilan nomuvofiqligi;
- Akademik bosim;
- Maktablardagi bullinglar;
- Cheklangan kasbiy ta’lim imkoniyatlari.

Sifatli ta’lim olish imkoniyati cheklanganligi zamon talablariga javob bermaydigan, barcha uchun majburiy bo‘lgan o‘quv dasturlari, qishloqlarda sifatli ta’lim yo‘qligi, oliy ta’lim olish imkoniyatlarining cheklanganligi kabi muammolar orqali o‘zbek yoshlarining har tomonlama rivojlanishi va o‘sishiga to‘sqinlik qilmoqda. Qolaversa, shu o‘rinda iqtisodiy muammolarni ham klassifikatsiyalash maqsadga muvofiq:

- ishsizlik va to‘liq bandlik muammosi;
- Qashshoqlik va iqtisodiy tengsizlik;
- ekspluatatsion mehnat amaliyotlari;
- moliyaviy savodxonlik va boshqaruv ko‘nikmalarining yetishmasligi;
- Ta’lim va mehnat bozori o‘rtasidagi ko‘nikmalarning nomuvofiqligi.

Umuman olganda, hukumat va boshqa manfaatdor tomonlar tomonidan ushbu iqtisodiy muammolarni hal etish va o‘zbek yoshlarining iqtisodiy imkoniyatlarini kengaytirish uchun yanada qulay shart-sharoitlar yaratish bo‘yicha sa’y-harakatlar amalga oshirilmoqda. Ko‘nikmalarni rivojlantirish dasturlari, tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash va inklyuziv iqtisodiy o‘sishga yordam beruvchi siyosat kabi tashabbuslar O‘zbekistondagi yoshlarning iqtisodiy istiqboli va farovonligini oshirishga qaratilganligiga guvoh bo‘lishimiz mumkin.

Diqqat qaratilishi lozim bo‘lgan muammolarning yana bir sohasi bu madaniy muammolardir va uni quyidagicha klassifikatsiyalash mumkin:

- madaniy merosning o‘zlashtirilishi va yo‘qolishi;
- Identifikatsion inqiroz va madaniy assimilyatsiya;

- Millat, din yoki jinsga asoslangan noto‘g‘ri qarash va kamsitish;
- An’anaviy qadriyatlar va zamonaviy ta’sirlar o‘rtasidagi to‘qnashuv;
- Ijtimoiy stigmatizatsiya[3] va marginalizatsiya[4];
- turli xil o‘ziga xosliklarning namoyon bo‘lishi va tan olinmasligi
- irqi, etnik kelib chiqishi, dini yoki jinsiga qarab kamsitish va noto‘g‘ri qarash;
- Madaniy qadriyatlar va jamiyat umidlarining to‘qnashuvi.

O‘zbek yoshlari o‘rtasidagi ma’naviy-madaniy muammolarni hal qilish ota-onalar, o‘qituvchilar, din peshvolari va butun jamiyatni qamrab olgan ko‘p qirrali yondashuvni talab qiladi. Axloqiy tarbiyani targ‘ib qilish, ochiq muloqotni rivojlantirish, ijobiy o‘rnak ko‘rsatish, hamdardlik, hurmat va shaxsiy mas’uliyat muhimligini ta’kidlash o‘zbek yoshlarida mustahkam ma’naviy-madaniy kompleks poydevorni shakllantirishga yordam beradi.

Qo‘shimcha ravishda yoshlarning salomatligiga oid muammolarni ham klassifikatsiyalash maqsadga muvofiq bo‘lar edi:

- ruhiy salomatlik bilan bog‘liq muammolar (depressiya, tashvish va boshqalar);
- Giyohvand va psixotrop moddalarni iste’mol qilish;
- Tartibsiz ovqatlanish;
- jinsiy va reproduktiv salomatlik muammolari;
- Semirib ketish va noto‘g‘ri turmush tarzini tanlash;
- salomatlik va gigiyena haqida xabardorlikning pastligi;
- muntazam shifokor ko‘rigidan o‘tmaslik.

Umuman olganda, yuqoridagi klassifikatsiyalash taqriban olingan va to‘la shaklda muammolar doirasini qamrab olmagan. Biroq shunday tahlil qilish va ayni mulohazalardan kelib chiqqan holda muammolar yechimiga qaratilgan ishlanmalar ishlab chiqish bir muncha masalani soddalashuviga va ko‘plab muqobil yechimlar variantini taklif qilishga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasining Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida qonuni https://lex.uz/docs/-3026246?ONDATE=26.01.2022 (Murojaat qilingan vaqt – 14.05.2023)

[3] Ijtimoiy stigma — bu shaxs yoki guruhni jamiyatning boshqa a’zolaridan ajratib ko‘rsatilishiga xizmat qiladigan ijtimoiy xususiyatlar asosida ularni ma’qullamaslik yoki kamsitish (https://uz.wikipedia.org/wiki/Ijtimoiy_stigma)

[4] Marginalizatsiya (lotincha marginalis — chekkada joylashgan) — sotsiologik hodisa, shaxsning har qanday ijtimoiy guruhlar o‘rtasidagi oraliq, “chegaraviy” pozitsiyasini bildiruvchi, uning ruhiyatida ma’lum iz qoldiradigan tushuncha. (https://ru.wikipedia.org/wiki/Маргинализация)

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O‘zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida farmoni https://lex.uz/docs/3255680?ONDATE=06.07.2017 (Murojaat qilingan vaqt – 14.05.2023)

3. Ijtimoiy stigma — bu shaxs yoki guruhni jamiyatning boshqa a’zolaridan ajratib ko‘rsatilishiga xizmat qiladigan ijtimoiy xususiyatlar asosida ularni ma’qullamaslik yoki kamsitish(https://uz.wikipedia.org/wiki/Ijtimoiy_stigma)

4. Marginalizatsiya (lotincha marginalis — chekkada joylashgan) — sotsiologik hodisa, shaxsning har qanday ijtimoiy guruhlar o‘rtasidagi oraliq, “chegaraviy” pozitsiyasini bildiruvchi, uning ruhiyatida ma’lum iz qoldiradigan tushuncha. (https://ru.wikipedia.org/wiki/Маргинализация)

Роль социального предпринимательства в усовершенствование социальной политики по поддержке молодежи

Умида ЙУЛДОШЕВА
Научно-исследовательский институт «Семья и махалля», докторант

Аннотация: В статье рассмотрены роль и существующие механизмы социального предпринимательства в усовершенствование социальной политики по поддержке молодого поколения.

Ключевые слова: социальная политика по поддержке молодого поколения, социальное предпринимательство, роль и существующие механизмы социального предпринимательства в системе социально-экономической поддержки молодого поколения.

Сегодня Узбекистан находится на новом этапе своего развития, где реализуется широкий спектр политических, административных, экономических и социальных реформ, что в свою очередь определяет необходимость разработки различных механизмов управления социальными процессами и эффективного решения социальных проблем. Проблема интеграции процессов экономической и социальной стабильности остается актуальной. Такие направления и основные цели социально-экономического развития отражены в Стратегии развития Нового Узбекистана на 2022-2026 годы и других нормативно-правовых документах. Одним из важнейших аспектов социальной политики в нашей стране является социально-экономическая поддержка молодого поколения. Например, были усовершенствованы нормативно-правовые документы, касающиеся поддержки молодежи, были внесены институциональные изменения, такие как создание Республиканского межведомственного совета по вопросам молодежи, Союза молодежи, Институт изучения проблем молодежи и подготовки перспективных кадров При Академии государственного управления.

Одним из наиболее эффективных инструментов в сфере социально-экономической поддержке молодого поколения может выступить социальное предпринимательство. Как относительно новое и инновационное явление, оно будет способствовать повышению качества жизни населения, конкурентоспособности и эффективности экономики, что станет важным фактором снижающейся в настоящее время динамики экономического и социального развития, которые в

настоящее время наблюдаются в мировой и национальной экономиках из-за пандемии.

Термин «социальное предпринимательство» вошел в научное сообщество только в 20 веке, но происхождение этого явления, вероятно, гораздо старше. Термины «Социальное предпринимательство» (анг. social entrepreneurship) и «ссоциальный предприниматель» (анг. social entrepreneur) впервые упоминаются в англоязычной литературе, посвященной социальным изменениям в 1960-х и 1970-х годах. По мнению Питера Друкера, «социальный предприниматель изменит продуктивность общества в целом».[1]

По мнению Грегори Диза, социальные предприниматели являются агентами изменений в социальной сфере, которые имеют следующие характеристики: принятие цели создания и поддержания социально значимого бизнеса; выявлять и неустанно реализовывать новые возможности, связанные с этой целью; участие в непрерывных инновациях, адаптации и обучении; неограниченное интенсивное передвижение с доступными ресурсами; повышенное чувство ответственности за судьбу социальных групп, в которых они работают, и результаты своей деятельности;[2]

Главной особенностью социального предпринимательства является данная социальная составляющая, означающая, что и целью данной деятельности, и основой деятельности субъектов являются вновь создаваемая ценность (социальная или (или) экономическая) и основная деятельность направлена на ее продолжение и расширение [3].

Таким образом, когда речь идет о социальном предпринимательстве, понимаются инвестиции ресурсов в справедливую, прозрачную и широкую социальную экосистему, где существует не только честное отношение к сотрудникам, но и вид бизнеса, который обеспечивает социальные и экономические выгоды людям за пределами компании, обществу и его социальным группам.

Виды социального предпринимательства, направленные на привлечение молодого поколения к социальному предпринимательству

[1]Дэвид Борнштейн Как изменить мир. Как изменить мир: социальные предприниматели и сила новых идей. – М.: Алиния Папплиер, 2015. - 496с.

[2] Джилл Кикал, Томас Лайонс. Социальное предпринимательство: миссия — сделать мир лучше Understanding Social Entrepreneurship: The Relentless Pursuit of Mission in an Ever Changing World. — М. Альпина Паблишер, 2014. — 304 с.

[3] Kickul J., Lyons T.S. Understanding social entrepreneurship: The relentless pursuit of mission in an ever-changing world. Routledge, 2016. 350 p.

или оказание экономической социальной поддержки молодому поколению и решение существующих проблем в этой связи, можно охарактеризовать следующими институциональными формами:

- институт самозанятости и финансовой стабильности (например, удаленная работа).

- институт регионального развития и вовлечения в решение социальных проблем;

- «дополняющий» институт в процессе создания социальных инноваций и реализации ресурсного потенциала.

Несмотря на то, что ученые проводят научные исследования по социальному предпринимательству, сохраняется актуальность системного подхода к разработке рекомендаций по развитию социального предпринимательства в Узбекистане.

Утверждение правового статуса социального предпринимательства и принятие нормативных документов, регулирующих социальное предпринимательство, а также установление льгот и субсидий для социального предпринимательства также являются важной вехой в нашей национальной экономике и социальной сфере. Также реализация таких социально значимых инициатив откроет дополнительные возможности и перспективы для населения, в том числе для молодых людей, и повысит эффективность социальной политики в поддержке молодого поколения.

Список использованной литературы

1. Указ Президента Республики Узбекистан от 28.01.2022 г. № УП-60 О Стратегии Развития Нового Узбекистана на 2022-2026 годы – www.lex.uz

2. Дэвид Борнштейн Как изменить мир. Социальное предпринимательство и сила новых идей=How to change the World: Social Entrepreneurs and the Power of New Ideas. – М: Альпина Паблишер, 2015. – 496с.

3. Джилл Кикал, Томас Лайонс. Социальное предпринимательство: миссия — сделать мир лучше = Understanding Social Entrepreneurship: The Relentless Pursuit of Mission in an Ever Changing World. — М. Альпина Паблишер, 2014. — 304 с.

4. Kickul J., Lyons T.S. Understanding social entrepreneurship: The relentless pursuit of mission in an ever-changing world. Routledge, 2016.350p.

Ўзбекистон ёшларини давлат бошқарувида иштироки: социологик таҳлил

Азаматжон ХУДАЙНАЗАРОВ
ЎзМУ Фуқаролик жамияти ва ҳуқуқ таълим кафедраси тадқиқотчиси

Аннотация. Мақолада Ўзбекистон ёшларини давлат бошқарувида иштироки бўйича олиб борилган социологик тадқиқот таҳлил этилган. Шунингдек, мақолада ёшлар давлат бошқарувида иштироки этиш тизимини шакллантириш ва янада мустаҳкамлаш мақсадида кенг кўламли ишлар амалга ошириш кераклиги ёритилган. Ўзбекистон ёшлари давлат бошқаруви тизимида иштирок этишда айрим муаммолар, ечимлар ва социологик сўровнома таҳлиллари берилган.

Калит сўзлари: ёшлар, ёшлар иштироки, давлат бошқаруви, ёшларни давлат бошқарувида иштироки, лидер ёшлар, ёш кадрлар.

Кириш. Ёшларни давлат бошқарув хизматига қизиқтириш, уларни давлат хизматига кенг жалб қилиш юзасидан амалий ишларнинг тизимли равишда ташкил этилмаётганлиги, ёш кадрлар тўғрисида ўрнашиб қолган эскича қарашлардан воз кечиш, айрим раҳбарларнинг ёш кадрларга нисбатан адолатсизлиги, тажрибасиз кадр сифатида қарашлари сақланиб қолмоқда. Шунингдек, иқтидорли ва лидер ёшлар қатламини тизимли равишда шакллантириб боришда муаммолар борлиги, ёшлар ва давлат ташкилотлари раҳбарлари ўртасида алоқа йўқлиги, ушбу ташкилотлар фаолиятида уларнинг бевосита иштирок эта олиш имконияти расмийлигича қолаётганлигини кўриш мумкин. Мана шу муаммоларни ижобий ҳал этилмас экан, ҳуқуқий тартибга солинмас экан, Янги Ўзбекистон деб бонг ураётган ғоялар амалга ошмайдиган пуч ғоя сифатида қолиб кетаверади.

Давлат бошқарув хизматига креатив фикрлайдиган, фуқаролар билан дипломатик алоқага кириша оладиган, юксак маънавиятли, илғор билим ва новатор дунёқарашга эга, соф виждонли, замонавий ИТ талабларга мос ёш кадрларнинг кириб келиши халқимизнинг фаровонлиги, мамлакатимизнинг равнақи ва тараққиётини жадаллаштиради, ёшларнинг порлоқ келажагини таъминлайди, мамлакатимиз обрўси ва нуфузини халқаро майдонда юқори ўринларга кўтаради.

Асосий қисм. Ёшларнинг давлат бошқаруви ва ижтимоий-сиёсий ҳаёт соҳаларида фаол иштирокини таъминлаш муҳим масалалардан бири бўлиб қолмоқда. Бу ёшларнинг ижтимоий-сиёсий муносабатларда объектив ижтимоий роли билан боғлиқ. Унинг у ёки бу сиёсий тизимга интеграцияси, улар билан мослашувчанлиги жамиятда ўзаро ҳамкорлик муносабатларнинг шаклланиши ва унинг бирлиги ҳамда хавфсизлигининг сақланиб қолиши омили ҳисобланади.

Президентимизнинг 2020 йил 25 декабрда ўтказган Ёшлар форумидаги нутқи, Олий Мажлисга Мурожаатномаси ҳамда жорий йил дастурида қайд этилган вазифалар ижросини таъминлаш мақсадида Давлат хизматини ривожлантириш агентлиги ҳудудий филиали қошида 20 ёшдан 35 ёшгача олий таълим муассасалари талабалари ҳамда давлат органлари ва ташкилотларида фаолият юритиб келаётган ёш давлат фуқаролик хизматчилари учун “Келажак лидерлари” клуби фаолияти ташкил этилди. Мазкур клубнинг асосий мақсади ёш ватанпарвар лидерлар қатламини шакллантиришга қаратилган. Улар ўз ортидан тенгдошларини эргаштириб, мамлакатимизда амалга оширилаётган ислоҳотларнинг мазмун-моҳиятини тарғиб қилиш ҳамда давлат фуқаролик хизматида истиқболли кадрларнинг улуши ортишига хизмат қилади.

Президент Шавкат Мирзиёев раислигида 2023 йил 11 апрель куни ёшлар сиёсати соҳасидаги ишлар натижадорлигини ошириш чора-тадбирлари юзасидан видеоселектор йиғилиши ўтказилди. Мазкур йиғилишда мамлакатимизда 30 ёшгача бўлган ёшлар 19 миллиондан ортиқ ёки аҳолининг 55 фоизини ташкил қилганлиги. Меҳнат бозорига ҳар йили 600 минг ёшлар кириб келаётган бўлса, келгуси 10 йилда бу рақам 1 миллионга етиши тўғрисида айтиб ўтилди.

Ёшларга сифатли таълим бериш, касб-ҳунарга ўқитиш ва бандлигини таъминлашга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бу ишларни маҳаллада ташкил этиш бўйича вертикал бошқарув тизими яратилди. 9 минг 500 та маҳаллага фидойи ва ташаббускор ёшлар етакчилари тайинланди. Бу тизим орқали ёшларга 100 дан ортиқ имкониятлар яратилди, уларни манзилли қўллаб-қувватлаш йўлга қўйилди.

Олий таълим муассасалари талабаларини ижтимоий-сиёсий жараёнларда фаоллигини аниқлаш мақсадида “Ўзбекистон ёшларининг ижтимоий-сиёсий жараёнларда фаоллигини юксалтириш: муаммо ва ечимлар” мавзусида социологик тадқиқот ўтказилди. Сўровда

Ўзбекистон Миллий университети, Урганч давлат университети ва Чирчиқ давлат педагогика университети талабалари иштирок этдилар.

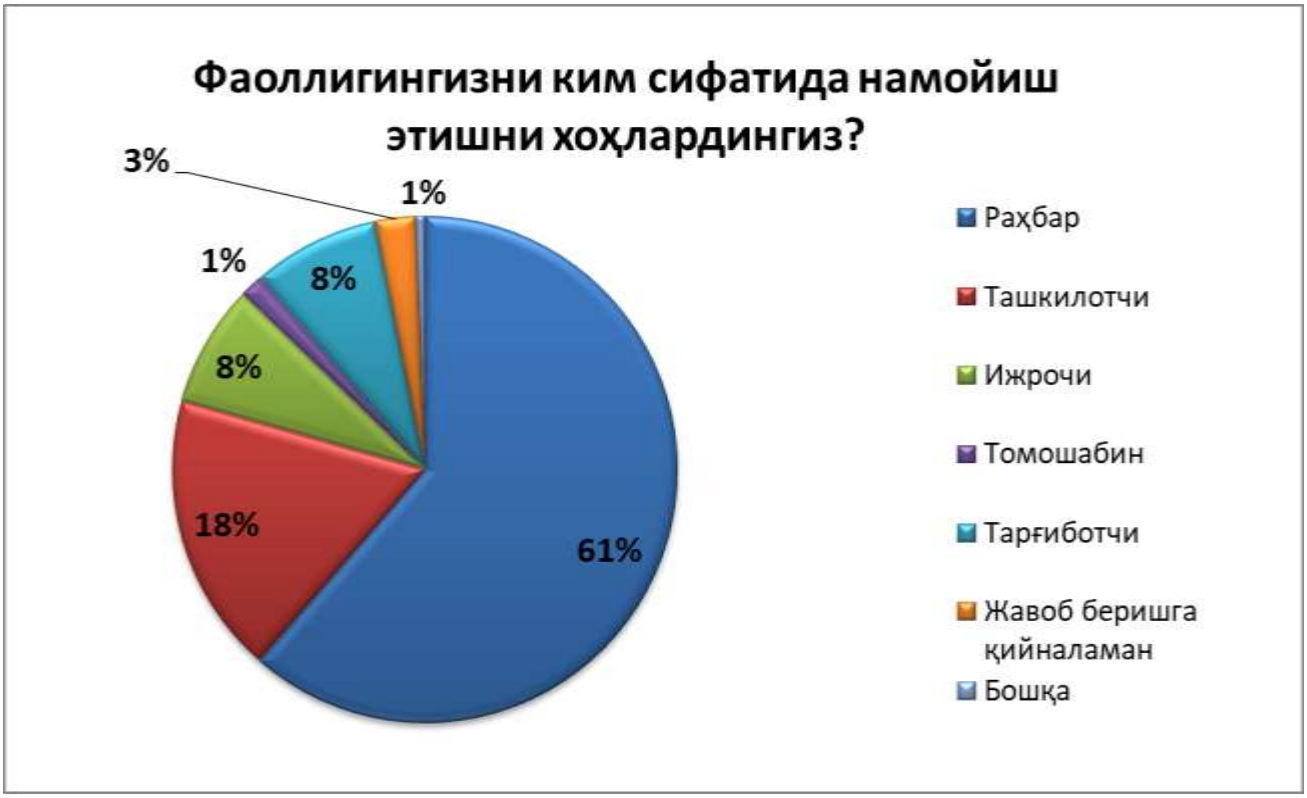
Социологик сўровномада жами 2031 нафар респондент қатнашди, жумладан, эркаклар – 486 киши (24,1%), хотин-қизлар – 1532 киши (75.9%).

Респондентларни ёш тузилмаси: 14-18 ёш – 249 киши (12,3%), 19-25 ёш – 1566 киши (77%), 26-30 ёш – 120 киши (5,9%), 31-35 ёш – 42 киши (2,1%), 36-40 ёш – 27 киши (1,3%) ва 40 ёшдан юқориси – 26 киши (1,2%) ташкил қилди.

Сўровнома иштирок этган ёшларнинг – 1861 нафари (92,5%) ОТМлари талабалари, давлат ташкилотида ишлайдигани – 92 нафар (4,5%), Хусусий корхона/фирмада ишлайди – 23 нафар (1,2%), Вақтинча ишсиз – 35 нафар (1,7%) ни ташкил этди.

Респондентлардан “Фаоллигингизни ким сифатида намойиш этишни хоҳлардингиз?” сўралганда 1233 нафари (61,4%) Раҳбар, 362 нафари (18%) Ташкилотчи, 156 нафари (7,8%) Ижрочи, 31 нафари (1,5%) Томошабин, 162 нафари (8,1%) Тарғиботчи, 53 нафари (2,6%) Жавоб беришга қийналаман, 12 нафари (0,6%) ўзининг фикрларини билдиришдилар(1 жадвал).

1 ЖАДВАЛ

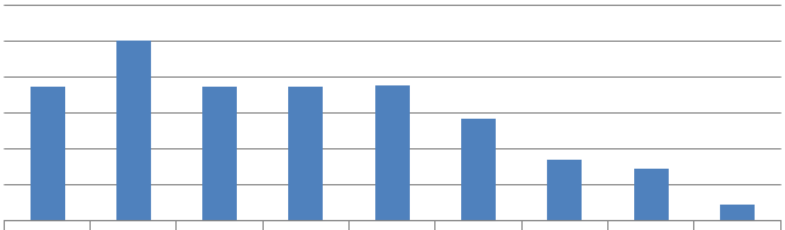

Мазкур сўровномада респондентлардан “Сизнинг фикрингизча, ёшларни давлат бошқаруви тизимига ишга жалб қилиш учун қандай шарт-шароитлар яратиш зарур? (4 тагача вариантни белгилашингиз мумкин)” сўралганида кўпчилик респондентларни 50,2% и (984 нафари) таълим муассаса билан давлат бошқарувида ишлашни хоҳлайдиган ёшларни аниқлаш бўйича яқин ҳамкорликни таъминлаш жавоб вариантларини белгилашган. Қолган жавоб вариантларига респондентлар қуйидагича белгилашган: 739 нафари (37,7%) ёшларни ишга жойлашиш бўйича очиқ танловларни ташкил этиш, 732 нафари (37,3%) давлат бошқарувидаги ёшларга уларнинг эҳтиёжлари ва кўникмалари доирасида иш ҳақи бериш, 732 нафари (37,3%) бюрократия ва коррупцияни олдини олиш, 731 нафари (37,3%) стажировка ўташ ва касби бўйича ўқиш имкониятларини бериш, 558 нафари (28,5%) давлат бошқарувида ишлашни хоҳлайдиган ёшларни аниқлаш бўйича ёшлар ташкилотлари билан бевосита ҳамкорликни таъминлаш, 330 нафари (16,8%) минтақавий даражадаги давлат тузилмаларида янги иш ўринларини яратиш зарур, 280 нафари (14,3%)

хизматда мансаб ўсиш имкониятларини бериш, 90 нафари (4,6%) Жавоб беришга қийналаман деган жавоб беришган (2 *жадвал*).

2 ЖАДВАЛ

Сизнинг фикрингизча, ёшларни давлат бошқаруви тизимига ишга жалб қилиш учун қандай шарт-шароитлар яратиш зарур? (4 тагача вариантни белгилашингиз мумкин)

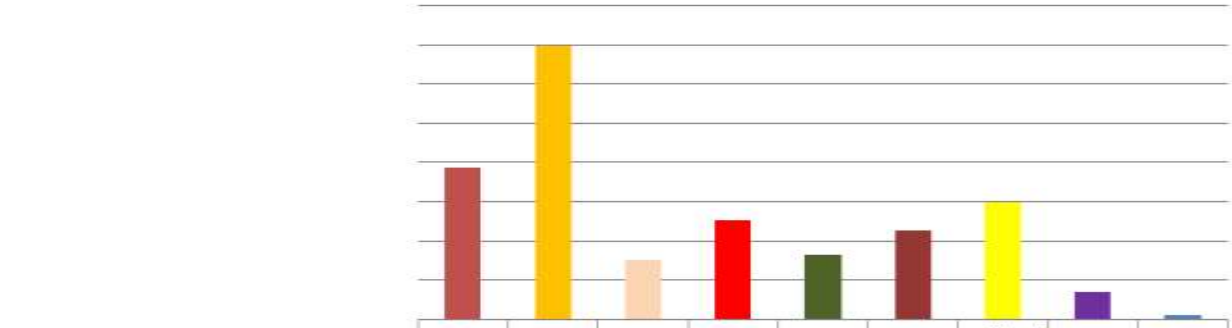
	стажировка ўташ ва касби бўйича ўқиш имкониятларини бериш	таълим муассаса билан давлат бошқарувида ишлашни хоҳлайдиган ёшла...	давлат бошқарувидаги ёшларга уларнинг эҳтиёжлари ва кўник...	бюрократия ва коррупцияни олдини олиш	Ф	давлат бошқарувида ишлашни хоҳлайдиган ёшларни аниқлаш бўйи...	минтақавий даражадаги давлат тузилмаларида янги иш ўринларини ярати...	хизматда мансаб ўсиш имкониятларини бериш	Жавоб беришга қийналаман
Сизнинг фикрингизча, ёшларни давлат бошқаруви тизимига ишга жалб қилиш учун қандай шарт-шароитлар яратиш зарур? (4 тагача вариантни белгилашингиз мумкин)	37,3	50,2	37,3	37,3	37,7	28,5	16,8	14,3	4,6

Яна шуни таъкидлаш керакки, мазкур сўровномада респондентлардан “Ўзингизни давлат бошқарувида ишлашни хоҳлашингиз сабабини айтинг? (4 тагача вариантни белгилашингиз мумкин)” сўралганда, улар қуйидагича жавоб вариантларини белгилашдилар: 1374 нафари (69,6%) мамлакат ва жамиятни ривожлантиришга ўз улушини қўшиш имконияти, 763 нафари (38,7%) муҳим бошқарув қарорларини қабул қилишда иштирок этиш имконияти, 589 нафари (29,9%) сиёсий партиялар иштирок этиш орқали сиёсий бошқарув соҳаларида фаол қатнашиш имкониятининг мавжудлиги, 501 нафари (25,4%) давлат хизматчилари тоифасига мансуб бўлиш имконияти, 445 нафари (22,6%) давлат бошқарувида иш ҳақи ва рағбатлантиришларнинг юқори даражада эканлиги, 324 нафари

(16,4%) хизматда мансаб ўсиш имконияти, 300 нафари (15,2%) шахсий манфаатларни амалга ошириш имконияти, 140 нафари (7,1%) жавоб беришга қийналаман ва 19 нафари (1%)ўзининг фикрларини билдиришган (3 жадвал).

3 ЖАДВАЛ

Ўзингизни давлат бошқарувида ишлашни хоҳлашингиз сабабини айтинг? (4 тагача вариантни белгилашингиз мумкин)

	муҳим бошқарув қарорларини қабул қилишда иштирок этиш имконияти	мамлакат ва жамиятни ривожлантиришга ўз улушини қўшиш имконияти	шахсий манфаатларни амалга ошириш имконияти	давлат хизматчиларитоифасига мансуб бўлиш имконияти	хизматда мансаб ўсиш имконияти	давлат бошқарувида иш ҳақи ва рағбатлантиришларнинг юқори даражада эканл…	сиёсий партиялар иштирок этиш орқали сиёсий бошқарув соҳаларида фаол қатна…	Жавоб беришга қийналаман	Бошқа
Ўзингизни давлат бошқарувида ишлашни хоҳлашингиз сабабини айтинг? (4 тагача вариантни белгилашингиз мумкин) *	38,7	69,6	15,2	25,4	16,4	22,6	29,9	7,1	1

Ёшларнинг ёш хусусиятлари муҳим стратегик субъект сифатида давлат ҳокимияти ва бошқарувидаги демократик ўзгаришлар билан боғлиқ ҳолда ёшларни давлат ҳокимияти ва бошқарувига жалб этишда янгича ёндашувни ва ёшларни давлат ҳокимияти бошқарув бўғинларида кенгроқ фойдаланиш стратегияси бошқарувда ёшларга хос бўлган янгича қараш, сиёсий маданий тафаккур, бошқарувни янгича ташкил этиш ва ундаги айрим ёш билан боғлиқ бўлган салбий ҳолатларни олдини олишга хизмат қилади. Ислоҳотларни амалга оширишга кенг демократик имконият яратиб беради. Давлат ҳокимияти

ва бошқаруви тизимида ёшларнинг иштироки ва давлат сиёсатида унга алоҳида аҳамият бериш стратегик хусусиятга эга. Бу мамлакат тараққиётининг истиқболини белгилаб берувчи кўрсатгичдир .

Хулоса қилиб айтганда, “ёшлар” ҳар бир жамият ижтимоий ва аҳоли таркибида ўзига хос ўринга эга бўлган демографик қатлам ҳисобланади. Ёшлар ижтимоий-сиёсий ҳаётнинг барча соҳалари билан узвий алоқадор бўлган стратегик субъектдир. Ёшлар давлат ҳокимияти ва бошқарувида, ўзига хос ижтимоий тузилишга, таркибга эга бўлган, узлуксиз динамик тарзда янгиланиб турадиган фаол социал қатламдир.

Янги Ўзбекистон тараққиёти стратегиясини қуриш борасида олиб борилаётган ислоҳотларда ёшлар давлат бошқаруви тизимида иштирокини ошириш, новатор ва креатив фикрлайдиган, кенг дунёқараш ва чуқур билимларга эга ташаббускор, мамлакат манфаати йўлида бор куч-ғайрати, билим ва салоҳиятини сафарбар қиладиган, мамлакат истиқболи учун масъулиятни ўз зиммасига оладиган ёшларни тарбиялаш зарур.

Давлат бошқарувида ёшлар иштироки ошиб бориши белгиланган ислоҳотларнинг самарали амалга оширилишига ижобий таъсир кўрсатади. Бу жамият тараққиётида ўз истиқболига эга. Юксак маънавий салоҳиятга эга бўлган ёшларсиз Янги Ўзбекистон келажагини тасаввур этиш қийин. Буни ёшлар ҳис этишлари ва алоҳида масъулият билан Янги Ўзбекистон ижтимоий ҳаёт соҳаларида фаол иштирок этишлари зарур.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. https://uza.uz/uz/posts/kelajak-liderlari-klubining-vazifalari-nimalardan-iborat_277492

2. Ўзбекистон ёшларининг ижтимоий-сиёсий жараёнларда фаоллигини юксалтириш: муаммо ва ечимлар мавзусида социологик сўровнома. https://www.researchgate.net/publication/369913300_O‘zbekis-ton_yoshlarining_ijtimoiy siyosiy_jarayonlarda_faolligini_oshirish_muammo_va_yechimlari _mavzusida_sotsiologik_so‘rovnoma

3. Эргашев И., Худайназаров А. У. Ўзбекистон жамияти бошқарувида ёшлар фаоллигини оширишнинг маънавий омиллари //Журнал Социальных Исследований. – 2020. – Т. 3. – №. 5.

4. Худайназаров А. У. Роль реформ в повышении активности молодежи узбекистана в социально-политических процессах //Экономика и социум. – 2021. – №. 4-2 (83). – С. 661-665.

5. Urinbaevich K. A. Factors for increasing the activity of youth of Uzbekistan in the field of science and education //Middle East Journal of Applied Science & Technology. – 2022. – Т. 5. – №. 1. – С. 33-37.

6. Abdurakhmonovich S. B., Urinbaevich K. A. The Role of Reading in increasing the activity of youth in Socio-Political Processes //Middle European Scientific Bulletin. – 2022. – Т. 23. – С. 222.

7. Urinbaevich K. A. Youth of Uzbekistan as a subject of changes in political processes //Open Access Repository. – 2023. – Т. 4. – №. 3. – С. 1455-1464.

8. Ergashev, I, Abdullayev, B.B, Xudaynazarov, A.O. & Berdiyeva, M.I. Transformation of Youth and the System of Values. Mediterranean Journal of Basic and Applied Sciences 6(4), 24–32 (2022).

9. Xidirov A, Mamatmurodov B, Mamatqulov, E, & Xudaynazarov, A. (2022). Yoshlar ongida milliylikka bo‘lgan ishonchni kuchaytirishda axloqning o‘rni. Conference, 344-347.

Камбағалликни қисқартиришда инсон капиталининг аҳамияти

Зафар ХУЖАНОВ
СамДУ таянч докторанти

Аннотация. Ушбу мақолада инсон капитали моҳиятини тавсифловчи назарий ёндашувлар илмий жиҳатдан таҳлил этилиб, инсон капитали тушунчасини шакллантириш ва ривожлантиришнинг камбағалликни қисқартиришдаги аҳамияти ҳамда Республикамизда инсон капиталини ривожланиш ҳолати тадқиқ қилингин.

Калит сўзлар: инсон капитали, камбағаллик, инсон тараққиёти, иқтисодий тизим, интеллектуал салоҳият, таълим, соғлиқ, инвестиция.

Жамият ва иқтисодиётни ривожланиши инсон томонидан тўпланган интеллектуал салоҳиятни чуқур тадқиқ этиш ҳаётий заруратга айланди. Шу боис, инсон капиталини ривожлантириш бутун дунё бўйлаб ҳукумат сиёсати даражасига кўтарилди. Инсон капитали тушунчаси ижтимоий-иқтисодий категория сифатида XX асрнинг 60-йилларида муомалага киритилган. Жамият турмуши ва иқтисодиётда инсон капитали тушунчасининг оммалашуви етакчи ривожланган давлатларда тадқиқотларнинг авж олишига олиб келди. Инсон капитали назариясига кўра, одамлар билим олиш, иш кўникмаларини ўрганиш, тажриба орттириш, пунктуаллик ва ҳалоллик каби фазилатларга эга бўлиш ва бошқа йўллар билан малакага эга бўлиш учун таълимга, соғлигига маблағ сарфлайди. Ушбу инвестициялар меҳнат унумдорлигини ошириши ва шу билан ишчиларнинг юқори даромад олишини таъминлайди.

Инсон капитали концепцияси илк бор Адам Смит томонидан “Халқлар бойлигининг моҳияти ва сабаблари хусусидаги тадқиқотлар” асарида халқларнинг бойлиги асосан ишчилар сони ва улар кўникмасининг сифати билан белгиланишини кўрсатган. Алфред Маршалл инсон капиталига узоқ муддатли инвестициялар самараси сифатида қараб бу жараёнда инсоннинг ролини таҳлил қилган. Ж.Кендрик инсон капитали қаторига умумий таълим ва махсус тайёргарлик учун, соғлиқни сақлаш ва иш кучи ҳаракатланиши ҳаражатларни киритади.

Америкалик иқтисодчи олим - Теодор Шульц инсон капитали назариясининг асосларини ишлаб чиқди. У инсон капиталига «... – шахснинг ўзи ва умуман, жамиятнинг кўп сонли эҳтиёжларини қоплашга хизмат қиладиган билими, қобилияти ва кўникмалари йиғиндисидир» - деб таъриф беради . Т.Шульцнинг фикрича, инсонга инвестиция киритишнинг асосий натижалари одамларда меҳнат қобилиятининг ортиши, уларнинг жамиятда самарали бунёдкорлик фаолиятини амалга ошириши, саломат бўлиши ва ҳоказоларда ўз ифодасини топади.

Инсон капитали назариётчиларидан бири Г.Беккер фикрича “инсон капиталини - шахсларнинг ўз меҳнат вазифаларини бажаришда самарали бўлишига имкон берадиган ва шу тариқа иш ҳақи ва бошқа турдаги компенсация ёки имтиёзларни қопланиши учун иқтисодий асосни таъминлайдиган билим, кўникма ва қобилиятларини англатади”. Бунда у ходимларни махсус ўқитиш, уларда махсус билим ва кўникмалар ҳосил қилишга алоҳида аҳамият берган. С.Фишер инсон капиталини “…-инсонда мужассамлашган даромад келтириш қобилияти мезонидир. Инсон капитали туғма қобилият ва истеъдод, шунингдек олинган таълим ва малакадан иборат” - деб кўрсатади.

Дастлабки пайтда инсон капитали деганда одамларнинг меҳнатга бўлган қобилияти – таълим ва касб кўникмаларига инвестициялар жамланмаси тушунилган. Кейинчалик инсон капитали тушунчаси жиддий равишда кенгайди. Жаҳон банки экспертлари томонидан амалга оширилган энг сўнги ҳисоб-китобларда инсон капиталига истеъмол харажатлари – оилаларнинг овқатланиши, кийим–кечак, турар жой, таълим, соғлиқни сақлаш, маданиятга ва ҳоказоларга сарфлари, шунингдек давлатнинг бу мақсадлар учун харажатлари киритилган .

Профессор Қ.Х.Абдураҳмоновнинг фикрича, “Инсон капиталини аҳамияти табиий ресурслар, моддий бойлик ва воситаларга қараганда юқорироқдир”. Шунинг учун инсон капитали иқтисодий ўсиш ва самарадорликнинг асосий омилидир. Ҳозирги даврда инсон капитали интеллектуал ва бошқарув меҳнатини, яшаш ва меҳнат фаолияти муҳитини қамраб оладиган иқтисодиётни, жамият ва оилани ривожлантиришнинг интенсив ишлаб чиқариш омилидир. Бу инсон капиталини ривожлантиришнинг ишлаб чиқарувчи омили сифатида самарали ва оқилона амал этишини таъминлайди. С.Алкире инсон капитали ёки қобилияти одамларга жамиятда яхши фаолият юритиш учун зарур бўлган кўникма ёки қобилиятни таъминлашини

таъкидлайди. Инсон қобилиятининг етишмаслиги одамни ишини йўқотиш, касаллик ёки оиладаги ўзгаришлар каби зарарли ҳодисаларга дуч келганда иқтисодий жиҳатдан заифроқ ҳолатга келтиради. Инсон капиталининг юқори сифатига эга бўлган шахслар меҳнат бозорида яхши натижаларга эришадилар.

БМТнинг Тараққиёт Дастури экспертлари томонидан 1990 йилдан бошлаб “Инсон тараққиёти” индекси ҳар йили турли мамлакатларда турмуш даражаси, саводхонлик, таълим, умр кўриш давомийлиги каби инсоннинг асосий хусусиятларини ўлчаш ва таққослаш учун ҳар йили ҳисоблаб чиқилади. У турли мамлакатлар ва минтақалар турмуш даражаси ўртасидаги умумий фарқларни аниқлашда стандарт ва восита вазифасини ўтайди.

1-жадвал: Инсон тараққиёти индексидаги тенденциялар, 1990-2021 йиллар

	Инсон Тараққиёти Индекси (HDI)								HDI Даражасининг Ўзгариши	Инсон Тараққиёти Индексининг Ўртача Йиллик Ўсиши		
	Қиймат									(%)		
	1990	2000	2010	2015	2018	2019	2020	2021	2015-2021	1990-2000	2000-2010	2010-2021
Ўзбекистон	..	0,607	0,673	0,701	0,720	0,726	0,721	0,727	11		1,04	0,70

Учта асосий йўналиши бўйича узоқ умр кўриш ва соғлом ҳаёт, билимга эга бўлиш ва муносиб турмуш даражаси билан ўлчанадиган инсон тараққиёти индекси бўйича Ўзбекистоннинг 2021 йилдаги кўрсаткичи 0,727 ни ташкил этди ҳамда мамлакатимиз инсон тараққиёти бўйича юқори тоифага кириб, 191 мамлакат ичида 101-ўринни эгаллади. 2000-2021-йилларда Ўзбекистоннинг Инсон тараққиёти индекси кўрсаткичи 0,599 дан 0,727 гача, яъни 20,8 фоизга ўсди. 1990-2019 йилларда Ўзбекистонда туғилишда кутилаётган умр кўриш давомийлиги 5,2 йилга, ўртача таълим йиллари 2,7 йилга ва кутилаётган ўқиш йиллари 0,8 йилга ошган. Ўзбекистонда аҳоли жон бошига ялпи ички маҳсулот 1990-2019 йилларда қарийб 115,6 фоизга ошган.

Инсон капитали одамларнинг бутун умри давомида тўплайдиган, жамиятнинг самарали аъзоси сифатида ўз салоҳиятини рўёбга чиқариш имконини берувчи билим, кўникма ва саломатликдан иборат. Инсон капиталини ривожлантириш орқали инклюзив жамиятлар яратишимиз ва камбағалликка барҳам беришимиз мумкин. Бу одамларга овқатланиш, соғлиқни сақлаш, сифатли таълим, иш ўринлари ва

кўникмалар орқали сармоя киритишни талаб қилади. Инсон капитали иқтисодий ўсиш ва камбағалликни камайтиришда ҳал қилувчи рол ўйнайди. Инсон капиталининг тўпланиши меҳнат унумдорлигини оширади, капиталнинг даромадлилигини оширади ва иқтисодий ўсишни янада барқарор қилади, бу эса, ўз навбатида, камбағалликни қисқартиришни қўллаб қувватлайди.

Инсон капитали назариясига мувофиқ, инсон капиталининг тўпланиши энг асосийлари таълим олиш ҳамда касбий тайёргарлик давомида қобилиятларни ривожлантириш асосида капитални тўплашдир. Одатда бу қатордан оиладаги тарбия ҳам ўрин олади. Камбағалликни бартараф этишда таълим муҳим рол ўйнайди. Таълим ва соғликни сақлаш каби инсон капиталини тўплашга қаратилган омилар, даромадлар тенгсизлиги йўқотиш ва иқтисодий ўсишни таъминлаш орқали камбағалликни қисқартиришда муҳим аҳамиятга эга.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Кендрик Дж. Совокупный капитал США и его функционирование. – М.: Прогресс, 1976. - С.113.

2. Курганский С.А. Введение в теорию человеческого капитала. - СПб.: ГУЭФ, 1999. -60 С.;

3. Becker, G. S. (1993). Human Capital (3rd ed.). Chicago: University of Chicago Press

4. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономическая теория. — М., Юнити, 2002. - С. 21.

5. Абдураҳмонов Қ.Х. Меҳнат иқтисодиёти. –Т.: Меҳнат, 2009. - Б.182.

6. Инсон тараққиёти. Дарслик Қ.Х.Абдураҳмонов таҳрири остида. – Т.: Иқтисодиёт, 2013. – 77 б.

7. Alkire, S. (2007). Choosing dimensions: The capability approach and multidimensional poverty. CPRC Working Paper, 88, 1-25

8. UNDP. Human Development Report 2021. http://hdr.undp.org/en/data

Туризм индустриясида ёшлар тадбиркорлигини рағбатлантиришнинг ташкилий жиҳатлари

Сирожиддин ХАЛИЛОВ
Тошкент шаҳридаги
“Alfraganus University”
доценти, и.ф.ф.д.

Туризм индустрияси жаҳон хўжалик тизимининг жадал суръатлар билан ривожланиб бораётган тармоғи саналади. Туризм индустриясининг мамлакат миллий иқтисодиётидаги улушини кўпайтириш учун креатив лойиҳалар ҳаётга татбиқ этилмоқда. Ана шундай илғор давлатлар сирасига Франция, Испания, Америка Қўшма Штатлари, Сингапур, Япония кабиларни киритиш ўринли. Бугунги кунда Ўзбекистонда ҳам туризм индустриясини ривожлантиришга устувор аҳамият қаратилган ҳамда мазкур тармоққа иқтисодиётнинг стратегик сектори мақоми берилган.

Ўзбекистонга туризмнинг махсус йўналишларида туристлар оқимини барқарор жалб қилиш учун, биринчи навбатда, бу соҳада ёш тадбиркорларнинг стартап-лойиҳалари ва инновацион ишланмаларини тизимли қўллаб-қувватлаш механизмини пухта ишлаб чиқиш тақозо этилади. Боиси, хорижий ва маҳаллий туристларга хизмат кўрсатишда анъанавий дастурлар ва қулай инфратузилмага эга йирик дестинацияларга таяниб қолинган. Масалан, тарихий-маданий, ишбилармонлик ва зиёрат туризми мақсадларидаги саёҳатлар асосий локомотив вазифасини бажармоқда. Тошкент, Самарқанд, Бухоро, Хива шаҳарлари етакчи аттракция ҳудудларига айланиб қолган. Бу ҳолат эса тақдим этилаётган туристик маҳсулотларни латерал диверсификациялашни талаб қилади. Пировард натижада Ўзбекистонга кирувчи ёшлар туристик оқими ортади. Шунингдек, туризмнинг альтернатив йўналишларида профессионал малакага эга ёшларнинг тадбиркорлик фаолияти кенгаяди. Шу маънода, Ўзбекистоннинг қуйидаги альтернатив йўналишлардаги салоҳиятидан рационал фойдаланиш зарурати долзарб аҳамият касб этмоқда: экстремал туризм; спелеотуризм; гастрономик туризм; караванинг; агротуризм; этнографик туризм; рекреацион туризм; экотуризм шулар жумласидан.

Латерал диверсификация чоралари, ўз ўрнида, глобал туризм бозорини сегментлашга таргетинг ёндашувини шакллантириш билан параллел амалга ошади. Қуйидаги жадвалда туризмнинг махсус йўналишлари кесимида миллий туристик маҳсулотни диверсификациялашнинг демографик спецификага кўра таргетинг ёндашуви ўз аксини топган (1-жадвал).

1-жадвал.

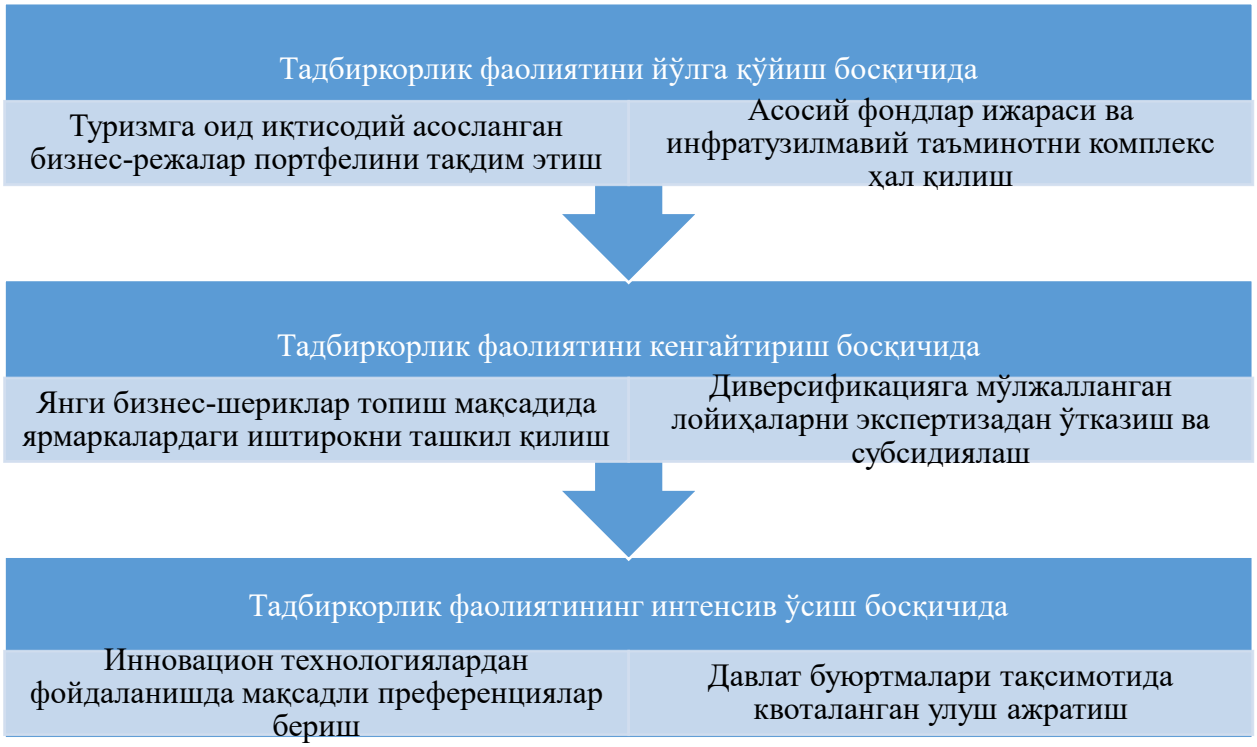
Ёшлар тадбиркорлигини ривожлантириш мақсадида демографик сегментация мезонларига кўра миллий туристик маҳсулотни диверсификациялаш йўллари[75]

Т/р	Туризмнинг муқобил йўналишлари	Иницатив туроператорлар фаолият олиб бораётган туристик оқимнинг потенциал импортёрлари
1.	Экстремал туризм	Испания, Малайзия, Қирғизистон
2.	Спелеотуризм	Португалия, Жанубий Корея, Таиланд
3.	Гастрономик туризм	Италия, Озарбайжон, Филиппин
4.	Караванинг	Германия, Индонезия, Покистон
5.	Агротуризм	Франция, Арманистон, Хитой
6.	Этнографик туризм	Буюк Британия, Ҳиндистон, Тожикистон
7.	Рекреацион туризм	Бельгия, Туркия, Қозоғистон
8.	Экотуризм	Чехия, Миср, Туркманистон

Ўзбекистоннинг миллий туризм бренди халқаро тарғибот кампаниясини ташкил қилишда юқорида келтирилган сегментация натижаларига амал қилиш мақсадга мувофиқ. Шу билан бирга, туризмни ривожлантиришга мўлжалланган давлат мақсадли жамғармаси йиллик бюджетидан молиялаштириладиган “устуворликлар триадаси”ни белгилаш орқали иқтисодий натижадорликни кафолатли таъминлаш лозим. Яъни ҳар йили энг камида учта йўналишда комплекс ривожланиш ва инфратузилма объектларини модернизациялаш дастурларини тасдиқлаш самарали ечим бўлади.

Таъкидлаш жоизки, туризм индустриясида ёшлар тадбиркорлик фаолияти давлат ваколатли органи томонидан алоҳида эътибор ва манзилли қўллаб-қувватлашга эҳтиёж сезади. Шундай экан, туризм индустриясида мустақил тадбиркорлик субъекти сифатида фаолият олиб бораётган ёки айни фаолият тури билан шуғулланиш истагида бўлган ёшларнинг бизнес-ташаббусларини рағбатлантиришнинг ташкилий жиҳатларини тизимлаштириш лозим (1-расм).

[75] Муаллиф тадқиқотлари асосида ишлаб чиқилган.

1-расм. Туризм индустриясида ёшлар тадбиркорлигини давлат томонидан рағбатлантириш бўйича ташкилий чоралар мажмуи

Хулоса қилиб айтганда, туризм индустрияси креатив ғоялар ва инновацион ечимларга ҳар қачонгидан ҳам муҳтож. Жаҳон туризм бозорида Ўзбекистоннинг рақобат позициясини қатъий эгаллаш ва мунтазам мустаҳкамлаб бориш ушбу тармоқда ёшлар қатламининг бизнес-ташаббусларини манзилли қўллаб-қувватлаш билан узвий боғлиқ. Конъюнктуравий ўзгаришларга адаптация хусусиятига кўра рақобат босимига қарши тактик кураш олиб боришда ёш тадбиркорлар нисбатан бардошли ҳисобланади. Бунда марказлашган стимуляцион ядро вазифасини Ўзбекистон Республикаси Маданият ва туризм вазирлиги бажаради. Ривожланишнинг замонавий трендлари эса вазирлик томонидан тасдиқланувчи ташкилий-административ тадбирларнинг стратегик оптималлигига эришишни тақозо қилмоқда.

Geologiya sohasida yoshlarga berilayotgan imkoniyatlar tarix zarvaraqalariga oltin harflar bilan muhrlanmoqda

Mirhomid MIRAKBAROV
Mirzo Ulug‘bek nomidagi
O‘zbekisiton Milliy universiteti
Tarix fakulteti mustaqil izlanuvchisi

Murodilla XAYDAROV
Mirzo Ulug‘bek nomidagi
O‘zbekisiton Milliy universiteti
Geologiya fanlari universiteti birinchi prorektori,
t.f.d., professor (Ilmiy rahbar)

“Bir paytlar O‘zbekistonda geologiya ancha rivojlangan, raqobatbardosh soha edi. Hatto boshqalar kelib, yurtimiz mutaxassislaridan tajriba o‘rganib ketardi. Lekin oxirgi o‘ttiz yilda bu soha e’tibordan chetda qolib ketdi. Bor salohiyatni saqlab qololmadik. Olimlarga yo‘nalish, rag‘bat bo‘lmadi. Zamonaviy kadrlar yetishib chiqmadi. Aslida, geologik tadqiqotlar iqtisodiyotning hamma sohalari uchun kerak. Tashxissiz bemorni operatsiya qilib bo‘lmaganidek, geologiyasiz sanoatni rivojlantirib bo‘lmaydi. Biz bugun shu soha rivojiga asos bo‘ladigan ilm dargohiga poydevor qo‘ymoqdamiz”

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2020-yl 31-yanvar kuni poytaxtimizning Olimlar ko‘chasidagi ilmiy-tadqiqot institutlariga tashrif buyurdi. Ma’lumki, 2020-yil mamlakatimizda Ilm, ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili deb e’lon qilindi. Davlatimiz rahbari Oliy Majlisga Murojaatnomasida shu boradagi maqsadlarga to‘xtalar ekan, har yili ilm-fanning bir nechta ustuvor yo‘nalishini rivojlantirish zarurligini ta’kidladi. 2021-yilda matematika, kimyo-biologiya, geologiyada fundamental va amaliy tadqiqotlar faollashtirilib, olimlarga barcha shart-sharoitlar yaratilishi belgilandi. Yurtimiz zamini tabiiy resurslarga boy. Ularni tadqiq qilib, samarali o‘zlashtirish uchun geologiya birlamchi asos. Shu bois, Prezidentimiz bu sohani alohida nazoratiga olib, uning rivojlantirish asoslarini yangidan tashkil etib bermoqda. Bugungi kunda yer qa’rini geologik o‘rganish bo‘yicha ilmiy-tadqiqot ishlari Tog‘-kon sanoati va geologiya vazirligi tizimidagi 4 ta muassasa – Geologiya va geofizika instituti, Gidrogeologiya va injenerlik geologiyasi instituti, Mineral resurslar instituti, Neft va gaz konlari geologiyasi hamda qidiruvi instituti tomonidan olib boriladi.

Davlatimiz rahbari tashabbusi bilan mazkur institutlar negizida yaxlit majmua – zamonaviy universitet tashkil etilishi rejalashtirilgan edi. Prezident Shavkat Mirziyoyev 2023-yil 31-yanvar kuni ushbu yangi universitet kampusiga tamal toshi qo‘ydi. Mazkur muassasa ta’lim va ilm-fan klasteri shaklida bo‘ladi. 4 ta institutning moddiy-texnik bazasi va ilmiy kadrlar salohiyati birlashtirilib, eng ilg‘or uskunalar bilan jihozlanadi. Sankt-Peterburg tog‘-kon universiteti va boshqa nufuzli dargohlar bilan hamkorlikda ta’lim dasturi yo‘lga qo‘yiladi.

Davlatimiz rahbari Geologiya fanlari universiteti qurilishiga oid loyihalar bilan tanishdi. O‘quv binolari va laboratoriyalarni chet el tajribasi hamda kasb spetsifikasidan kelib chiqib qurish, maydonlardan samarali foydalanish bo‘yicha ko‘rsatmalar berdi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-yanvarda Oliy Majlisga yo‘llagan Murojaatnomasida iqtisodiyotning qator muhim tarmoqlari, jumladan, kimyo, neft va gaz, energetika, elektrotexnika, qurilish materiallari, zargarlik sanoatini xomashyo bilan ta’minlash uchun, avvalo, geologiya-qidiruv sohasini tubdan rivojlantirish lozimligi qayd etilib, Tog‘-kon sanoati va geologiya vazirligi oldiga shu yilda yangi istiqbolli maydonlar va konlarni aniqlashni 35 foizga, kelgusi yilda esa 40 foizga oshirish vazifasini qo‘yilgan edi.

Tabiiyki, sohada foydali qazilmalar zaxiralarini ko‘paytirish va ulardan oqilona foydalanishni ta’minlash, hududlarda zamonaviy sanoat ishlab chiqarishini tashkil etishda yetarli xomashyo bazasini yaratish, bir so‘z bilan aytganda, mazkur vazifani sifatli bajarish uchun, eng avvalo, geologiya ilm-fani va ta’limini rivojlantirish zarur. Chunki, har qanday soha malakali va tajribali mutaxassislarning salohiyati va mehnati evaziga rivojlanadi. Mazkur dolzarb vazifani amalga oshirish 2020-yilgi Davlat dasturining 181-bandida belgilangan.

Davlat rahbarining joriy yil 8-iyun kuni imzolagan “Tog‘-kon sanoati va geologiya vazirligi tizimida Geologiya fanlari universiteti faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori bilan sohadagi kadrlar tayyorlash va malakasini oshirish bilan bog‘liq mavjud muammolar hal etiladigan bo‘ldi.

Qarorga ko‘ra, geologiya sohasida ta’lim, ilmiy-tadqiqot va amaliyot integratsiyasiga ixtisoslashgan, Tog‘-kon sanoati va geologiya vazirligi ta’sischiligida Geologiya fanlari universiteti tashkil etiladi.

Universitetning asosiy vazifalari va faoliyat yo‘nalishlari:

- yuqori malakali va zamonaviy fikrlovchi oliy ma’lumotli kadrlarni xalqaro ta’lim standartlariga muvofiq tayyorlash;

- zamonaviy ta’lim dasturlari va shakllarini ishlab chiqish va joriy etish, o‘quv jarayoniga ilg‘or pedagogika va axborot texnologiyalarini hamda fan va texnikaning eng yangi yutuqlarini qo‘llash;

- fan va ta’limning uzviyligi va uzluksizligi tamoyili asosida, mutaxassislar va ilmiy-pedagog kadrlarni tayyorlash sifatini oshirish;

- fundamental, amaliy va innovatsion loyihalarga iqtidorli talabalarni keng jalb qilish, ularni samarali rag‘batlantirish mexanizmlarini joriy etish;

- yer haqidagi fanlar sohasidagi ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirishning aniq mezonlari va samarali mexanizmlarini ishlab chiqish, ularning natijalarini geologiya sohasi amaliyotiga keng joriy qilish;

- xorijiy davlatlarning yetakchi ta’lim muassasalari, ilmiy-tadqiqot markazlari, biznes-hamjamiyatlari va xalqaro geologik jamiyatlar bilan uzoq muddatli hamkorlikni rivojlantirish hamda mustahkamlash;

- geologiya sohasi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish va boshqalar.

Universitet Tog‘-kon sanoati va geologiya vazirligi, tog‘-kon sanoati korxonalari va iqtisodiyotning boshqa tarmoqlari uchun geologiya yo‘nalishidagi malakali kadrlar tayyorlash hamda ilmiy-tadqiqot ishlarini bajarish bo‘yicha respublikaning ixtisoslashgan oliy ta’lim va ilmiy-tadqiqot muassasasi hisoblanadi;

H.M.Abdullayev nomidagi Geologiya va geofizika instituti, Mineral resurslar instituti, Gidrogeologiya va muhandislik geologiyasi instituti, Neft-gaz konlari geologiyasi va qidiruvi instituti, Geologiya sohasi kadrlari malakasini oshirish va qayta tayyorlash instituti hamda Davlat geologiya muzeyi Universitet tarkibiga kiradi;

Universitetga talabalar Tog‘-kon sanoati va geologiya vazirligi buyurtmalariga asosan shakllantiriladigan va har yili tasdiqlanadigan respublika oliy ta’lim muassasalariga o‘qishga qabul qilish parametrlaridan kelib chiqqan holda davlat buyurtmasi hamda to‘lov-kontrakt asosida qabul qilinadi;

Abituriyentlar 2020/2021-o‘quv yilidan boshlab mazkur Universitetga belgilangan tartibda hujjat topshirishlari mumkin.

Ta’lim dargohida talabalar O‘zbekiston Respublikasining davlat ta’lim standartlari asosida geologiya va konchilik yo‘nalishidagi yetakchi xorijiy oliy ta’lim muassasalari, shu jumladan, Sankt-Peterburg konchilik universitetining (Rossiya Federatsiyasi) qo‘shma ta’lim dasturlari bo‘yicha, ular bilan erishiladigan kelishuvlarga muvofiq o‘qitiladi;

Qaror bilan Geologiya fanlari universitetining Geoinnovatsion texnologiyalar markazi ham tashkil etildi.

Markazda sohada tadqiqotlar va ishlanmalarni yanada rivojlantirish uchun ilg‘or ilmiy-texnik baza yaratiladi, malakali kadrlarning yangi avlodi tarbiyalanadi, ixtirochilik g‘oyalari va loyihalari shakllanishi uchun noyob tadqiqot maydonchasi, izlanuvchanlik va ixtirochilik muhiti yaratiladi.

Universitet huzurida yetakchi geologiya va konchilik yo‘nalishidagi xorijiy oliy ta’lim muassasalarining, shu jumladan, Sankt-Peterburg konchilik universitetining maxsus umumta’lim va bazaviy texnik fanlarini o‘qitishga ixtisoslashgan Boshlang‘ich muhandislik tayyorlash markazi ham tashkil etiladi.

Ushbu oliy ta’lim muassasasi huzuridagi Boshlang‘ich muhandislik tayyorlash markazi bitiruvchilari o‘z o‘qishlarini mutaxassisligi bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi, Tog‘-kon sanoati va geologiya vazirligining nufuzli ta’lim muassasalari bilan kelishuviga asosan xorijiy oliy ta’lim muassasalarida, shu jumladan, Sankt-Peterburg konchilik universitetida yoki mazkur Universitetda davom ettirishlari mumkin.

Shuningdek, qaror bilan Geologiya fanlari universitetini tashkil etish va unda fan, ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasini yo‘lga qo‘yish bo‘yicha “yo‘l xaritasi”, Geologiya fanlari universitetida sanoat korxonalaridagi geologiya sohasiga oid muammolar yechimiga qaratilgan ilmiy-tadqiqot loyihalarini amalga oshirishning maqsadli dasturi hamda Vasiylik kengashi tarkibi tasdiqlandi.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, mazkur hujjatning qabul qilinishi, yer qa’rini geologik jihatdan o‘rganish, undan oqilona foydalanish va uni muhofaza qilish sohasida malakali yetuk kadrlar tayyorlash tizimini zamon talablari darajasida takomillashtirish orqali mamlakatimizda geologiya-qidiruv sohasini tubdan rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1.Mirziyoyev Sh.M. buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz.-Toshkent: “O‘zbekiston”, 2017.

2.Abu Rayhon Beruniy. Kitob al-jamohir fi-ma’rifat al-javohir. Mineralogiya. Tarjimon: akademik Aziz Qayumov. Mas’ul muharrir: Quvondiq Sanaqulov.-Toshkent: “O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti. 2017.

3.Baxtiyorzoda O.B. O‘zbek oltini. –Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2019.

Yangi O‘zbekiston yoshlari va ularga yaratilgan imkoniyatlar

Sherzod YO‘LDOSHEV
Sirdaryo viloyati yuridik texnikumi o‘qituvchisi
Uchinchi darajali yurist

Har qanday rivojlangan davlatning tarixiy taraqqiyot yo‘lidan ma’lumki, mamlakatning jadal rivojlanishi, muayyan yutuqlarga erishishi, xalqning farovon bo‘lishi o‘sha mamlakatda yoshlar ta’lim-tarbiyasi va kelajagiga beriladigan e’tibor darajasiga uzviy bog‘liq. Mamlakatimizda yuksak taraqqiy etgan, jahon hamjamiyatida munosib o‘rni va nufuziga ega Yangi O‘zbekistonni barpo etish yo‘lida jadal islohotlar davom etmoqda. Ushbu ko‘zlangan maqsadlarga erishishda unib-o‘sib, ulg‘ayib, hayotga dadil qadamlar bilan kirib kelayotgan yosh avlodning salohiyati muhim o‘rin tutadi. Shiddat bilan rivojlanib borayotgan xayotimizda ro‘y berayotgan yuksalish jarayonlari o‘zini barcha sohalarda namoyon etmoqda.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasidagi nutqida quyidagi fikrlarni bildirgan edi: “Sayyoramizning ertangi kuni, farovonligi farzandlarimiz qanday bo‘lib kamolga yetishi bilan bog‘liq. Bizning asosiy vazifamiz yoshlarning o‘z salohiyatini namoyon qilishi uchun zarur sharoitlar yaratishdan iborat”[1]. Shu borada, O‘zbekistonda yoshlar masalasi davlat siyosatining eng ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Yurtimizda yoshlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ularga zarur shart-sharoit yaratish borasida bir qator ishlar olib borilmoqda. Xususan bugungacha parlament tomonidan yoshlarga oid 40 dan ortiq qonun hujjatlari qabul qilindi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning BMT minbaridan turib, Yoshlar huquqlari to‘g‘risidagi BMT konvensiyasini qabul qilish taklifi ham xalqaro hamjamiyat tomonidan iliq kutib olindi. Prezidentimiz bunga asos qilib, bugungi kunda dunyo miqyosida yoshlarning soni 2 milliarddan oshib ketgani, xalqaro terrorizm va ekstrimizm shiddat bilan o‘sib borayotgan bir paytda, yoshlarga himoya zarurligini muhim omil sifatida asoslab berdi.

Davlatimiz rahbarining 2016 yil 14-sentyabrdagi “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi imzolagan qonun hujjati ham, aholining yarmidan ko‘pini yoshlar tashkil etuvchi mamlakatimizda yosh avlodni har tomonlama yetuk va barkamol, o‘z pozitsiyasiga ega, intellektual salohiyatli, maqsad sari intiluvchan, komil shaxslar sifatida tarbiyalash, O‘zbekistonni eng rivojlangan

[1] Shavkat Mirziyoev BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasidagi nutqi. 2017.

davlatlar qatoridan o‘rin egallashida eng muhim omil ekanini anglatadi. Shuni alohida qayd etish joizki, Prezidentimiz tomonidan 2018 yil 27 iyunda “Yoshlar-kelajagimiz Davlat dasturi to‘g‘risida”gi farmoni bilan “Yoshlar-kelajagimiz” jamg‘armasi tashkil etildi. Mamlakatimizdagi barcha o‘zgarishlarning negizi hisoblangan ta’lim-tarbiya tizimi uchun ajratilgan harajatlar kelajak uchun qo‘yilgan eng samarali sarmoya hisoblanadi. 2021-yil mamlakatimizda “Yoshlarni qo‘llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili”, 2023-yil “Insonga e’tibor va sifatli ta’lim yili” deb nomlandi. O‘zbekistonda 30 iyun - “Yoshlar kuni” deb e’lon qilinib, turli sohalarda yuksak natija va yutuqlarga erishayotgan fidoyi yoshlarni rag‘batlantirish maqsadida “Mard o‘g‘lon” davlat mukofoti va “Kelajak bunyodkori” medali ta’sis etildi. Yurtimizdagi islohotlar jarayonida yoshlar kamolotiga alohida e’tibor qaratilmoqda. So‘nggi yillarda bu yo‘nalishdagi ishlarning huquqiy asoslari zamon talabidan kelib chiqib takomillashib bormoqda. Yuqoridagilarga qo‘shimcha sifatida mamlakatimizda oliy o‘quv yurtlariga qabul kvotalari kengaytirildi. So‘nggi yillarda 15 dan ortiq rivojlangan davlatlarning nufuzli universitetlari filiallari ochildi.

Yoshlar – har qanday jamiyatning ertasi. Ular tom ma’noda, O‘zbekistonning eng katta boyligi, bebaho xazinasi hisoblanadi. Zero, yangi O‘zbekiston yoshlari — kelajagimiz va istiqbolimiz poydevoridir.

Yurtimiz boylab 6 millionga yaqin g‘ayrati baland, intiluvchan yoshlar ishtirokida “Yangi O‘zbekiston yoshlari, birlashaylik!” shiori ostida o‘tkazilgan festivallar barcha yoshlarimiz uchun yetuklik va haqiqiy vatanparvarlik ko‘rigi bo‘ldi. Albatta, yoshlikka xos shijoat, jo‘shqinlik va mardlikni, ezgu orzu-intilishlarni amaliy harakatga aylantirib, salmoqli natijalarga erishish uchun inson o‘z oldiga aniq maqsad qo‘yib yashashi kerak.

Bugungi kunda yoshlarni jismoniy va ma’naviy barkamol insonlar etib tarbiyalash davlatning muhim vazifasi sifatida maydonga chiqdi. Shu ma’noda, Abdurauf Fitratning: “Bu dunyo - kurash maydonidir. Bu kurashning quroli sog‘lom jism-u tan, o‘tkir aql va yaxshi axloqdir”, degan so‘zlari biz uchun dasturilamal bo‘lmog‘i kerak.

Bugun yurtimizda yoshlarning zamonaviy ilm-fan va yuqori texnologiyalarni mukammal egallashi uchun barcha kuch va imkoniyatlar ishga solinayotgani, xususan, Prezident va ijod maktablari tashkil etilayotgani zamirida katta ma’no mujassam. Hozir biz zamonaviy talablar asosida jihozlangan, barcha shart-sharoitlarga ega o‘quv binolarida ta’lim olayotgan yoshlarning yutuqlari bilan haqli ravishda faxrlana olamiz.

Prezidentimiz Oliy Majlisga Murojaatnomasida “Yangi O‘zbekiston – maktab ostonasidan, ta’lim-tarbiya tizimidan boshlanadi”, degan g‘oyani ilgari surgani bejiz emas. Zotan, yurtboshimiz ta’kidlaganidek, “Agar katta avlodning bilimi va tajribasini, uzoqni ko‘ra olish fazilatlarini yoshlarimizdagi g‘ayrat-shijoat, mardlik va fidoyilik bilan birlashtira olsak, ko‘zlagan marralarga albatta yetamiz”[2].

Agar jahondagi rivojlangan davlatlar tarixiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, ularda jamiyat hayotini o‘zgartirishga qaratilgan islohotlar avvalo, ta’lim tizimidan boshlanganini ko‘ramiz. Ta’lim va tarbiyaning asosi, poydevori bu – maktabdir. Shu jihatdan maktablardagi ta’lim sifati poytaxtda ham, olis qishloqlarda ham yuqori bo‘lishi lozim.

Xalqimizda “Ta’lim va tarbiya - beshikdan boshlanadi”, degan hikmatli so‘z bor. Faqat ma’rifat insonni kamolga, jamiyatni taraqqiyotga yetaklaydi. Shu sababli mamlakatimizda ta’lim sohasidagi davlat siyosati uzluksiz ta’lim tizimi prinsipiga asoslangan, bola tug‘ilganidan boshlab, 30 yoshgacha bo‘lgan davrda uni har tomonlama qo‘llab-quvvatlaydigan, hayotda munosib o‘rin topishi uchun ko‘mak beradigan, yaxlit va uzluksiz tizim yaratishga alohida e’tibor qaratilmoqda.

“Rivojlangan mamlakatlarda ta’limning to‘liq sikliga investitsiya kiritishga, ya’ni, bola 3 yoshdan 22 yoshgacha bo‘lgan davrda uning tarbiyasiga sarmoya sarflashga katta ahamiyat beriladi. Chunki ana shu sarmoya jamiyatga 15-17 barobar miqdorda foyda keltiradi. Bizda esa bu ko‘rsatkich atigi 4 barobarni tashkil etadi.” [3] Binobarin, inson kapitaliga e’tiborni kuchaytirish bugunning dolzarb vazifasi.

Bir o‘ylab ko‘raylik, dunyodagi rivojlangan davlatlar qanday qilib yuksak taraqqiyot va turmush farovonligiga erishmoqda? Eng avvalo, ilm-fan va ta’limga qaratilgan ulkan e’tibor tufayli emasmi?

Biz keng ko‘lamli demokratik o‘zgarishlar, jumladan, ta’lim islohotlari orqali O‘zbekistonda yangi Uyg‘onish davri, ya’ni, Uchinchi Renessans poydevorini yaratishni o‘zimizga asosiy maqsad qilib belgiladik.

Xulosa qilib aytganda, yoshlarning ta’lim olishi, kasb-hunar egallashi, yetuk, komil inson bo‘lib shakllanishida zamonaviy, qulay shart-sharoitlarni yaratib berish uchun mamlakatimiz bor kuch va imkoniyatlarini ishga solmoqda. Davlatimiz rahbari xam bu borada, mamlakatimizdagi yoshlar qatlamiga “muammo” deb emas, balki yurt ravnaqini ta’minlashdagi katta

[2] O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. Xalq so‘zi. 2020 yil 30 dekabr. №276. 3-bet.
[3] Shavkat Mirziyoyev. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. “O‘zbekiston”. Toshkent. 2022. 211-bet

kuch sifatida qaramoqda. Pirovardida esa, yuksak bilimli, zamonaviy fikrlaydigan, o‘z qat’iy pozitsiyasiga ega yoshlar yurtimizning taraqqiyotida tobora hal qiluvchi asosiy kuchga aylanib bormoqda. Yoshlar esa bunday sharoit va imtiyozlardan oqilona foydalanib, yurtimizning ertasi uchun kamarbasta bo‘lishmoqda desak aslo mubolag‘a bo‘lmaydi. Zero, buyuk yunon olimi, Sharqda “Birinchi muallim” deb ulug‘lanadigan Aristotel tabiri bilan aytganda: “Vatan taqdirini yoshlar tarbiyasi hal qiladi”.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Shavkat Mirziyoev BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasidagi nutqi. 2017.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. Xalq so‘zi. 2020 yil 30 dekabr. №276. 3-bet
3. Shavkat Mirziyoyev. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. “O‘zbekiston”. Toshkent. 2022. 211-bet

Ёшларни миллий қадриятлар асосида тарбиялашда Нилуфар Пазира ижодининг аҳамияти

Шахноза БЕГИМҚУЛОВА
ТКТИ Янгиер филиали “Умумий фанлар” кафедраси катта ўқитувчиси

Диёрбек АБДУСАТТОРОВ
ТКТИ Янгиер филиали ҚМКТ 203-22 гурух талабаси

Ҳар бир халқнинг миллий қадриятларини унинг тарихи, маънавияти, маданияти, ўзига хос урф-одатлари, анъаналарисиз тасаввур қилиш қийин. Миллий қадриятлар – миллат учун аҳамиятга эга бўлган этник жиҳат ва хусусиятлар билан боғлиқ хослик шаклидир. Дунёда ўзига хос қадриятлари бўлмаган миллат йўқ. Миллий қадриятлар миллатнинг тарихи, яшаш тарзи, маънавияти, маданияти билан узвий боғлиқ ҳолда намоён бўлади. Кейинги вақтларда Ўзбекистонда миллий қадриятларга эътибор кучайди. Бу она юртга эҳтиром, авлод-аждодлар хотирасига садоқат, катталарга ҳурмат, кичикларга иззат, ҳаё, андиша каби хусусиятларнинг устуворлиги билан тавсифланади. Қадриятларни фақат моддий ва маънавий бойликлар сифатида тушуниш, изоҳлаш илмий жиҳатдан тўғри эмас.

Қадриятлар ҳақида гапирар эканмиз, албатта миллий қадрият ҳақида ҳам тўхталишимиз лозим деб топдик. Миллий қадриятларнинг ҳар бир кўринишини узоқ тарихий тараққиётнинг ўзига хос хусусиятларини чуқур ўрганиш орқалигина тўғри тушуниб олиш мумкин. Миллий қадриятлар миллатнинг бойлигини, унинг муайян мустақил ижтимоий бирлик эканини белгилаб берувчи асосий омиллардан биридир. Ҳар бир миллат ўз миллий қадриятлари қобиғига ўралиб қолмасдан, бошқа миллатларнинг маданияти ва қадриятларини ҳам ўргана бориши, улардан фойдаланиши мақсадга мувофиқдир. Ҳар бир халқ қадрлаган моддий ва маънавий маданият унинг миллий қадриятлари билан боғлиқ бўлади. Миллатидан қатъий назар ҳар бир миллат ўзгаларнинг қадриятларини ҳурмат қилиши лозимдир. “Миллий қадриятларга ҳурмат билан қараш-миллатнинг ўзига ҳурмат билан қарашнинг асосий бўғинидир”. Адабиёт дурдоналари билан ёш авлодларда миллий қадрият, умуммиллий, умуминсоний тамойилларни

тарбиялаш мумкин. Ўқувчидан талаб қилинадигани фақатгина асрларни ўқишдир.

Афғон-америка адабиётнинг йирик адибаларидан бири Нилофар Пазира ва у автобиографик жанрида ёзган “Қизил гуллар ошёни: Афғонистонни излаб” (“A Bed of Red Flowers: in Search of My Afghanistan”) асари тўлоқонли умуминсоний ва миллий қадриятларни мужассам қилади. Ушбу ижодкорнинг асарида қадриятлар инсоний, миллий, оилавий ракурсларда талқин этилиб, унда афғон миллатининг ўзига хос сифатлари, фазилатлари, донишмандлиги, миллий ғурур орқали ўз аксини топади. Бошқача қилиб айтганда, миллатнинг маданияти, имон-эътиқоди, миллий урф-одатлари, меҳр-оқибати, миллий тарбиянинг барча қирралари ўзига хос қадриятларида намоён бўлган.

Миллий ва умуминсоний қадриятларнинг жаҳон адабиёти тарихида муайян ўрни, ҳиссаси бор. Миллий анъаналарни ҳурмат қилган ҳолда уни қардош халқлар ва жаҳон адабиёти ютуқлари билан бойитиш ҳақида ўйлаш ҳам ўша миллатга мансуб адиб, ижодкор ва зиёлиларнинг бурчидир. Ҳар бир бадиий асарнинг қиммати фақат бир халқ китобхонларига кўрсатган таъсири билан эмас, балки жаҳон китобхонлари орасида топган шуҳрати билан белгиланади. Биз танлаган афғон-америкалик адибанинг асари бунга яққол мисол бўла олади. Бу асарда ҳам ижод вазият қанчалар оғир бўлсада, оилавий қадриятлар сақланиб қолинишини моҳирона тасвирлашган.

Адибанинг раҳм-шафқат, ақл ва заковат билан ёзилган “Қизил гуллар ошёни: Афғонистонимни излаб” автобиографик асари – ишғол остида бўлган ҳаётнинг чуқур таъсирчан портрети ҳамда оила, халқ ва мамлакатнинг унутилмас ҳикояси тасвирланган чуқур ҳиссиётга бой асардир. Асар Нилуфар Пазиранинг болалик хотиралари яъни қамоқдаги отаси Ҳабибулони кўришга боргани билан бошланади. Воқеалар ривожи бола кўз ўнгида содир бўлади. Ҳаттоки оилада ака-укаанинг мамлакатда бўлаётган сиёсий ўзгаришларга қарашлари фарқли бўлиб, Ҳабибулло-ака мустақиллик, аёллар илм олиши, тенг ҳуқуқли бўлиши тарафдори бўлса, Асад-ука эски тузум тарафдори эди. Оила боши ҳақиқий ватанпарвар Совет ҳукуматига қарши бўлсада, онаси Жамила бундай нотинч мамлакатда яшай олмаслигини, она сифатида болаларининг ҳаёти хавф остида эканлиги учун тинмай эри билан баҳслашарди, яъни қизи Нилуфар билан мамлакатни тарк этиш керак деб ҳисоблашарди.

Асар автобиографик усулда муаллиф тилидан баён қилинган. Романдаги асосий ғоялар:

- мамлакат бошига ким келишидан қатъий назар аёлларнинг ҳуқуқлари поймол бўлаётгани;

- бош қаҳрамон ва унинг дугонаси, улар ортидаги икки оиланинг қарама-қарши фикрлари;

- Ҳабибуллонинг ватанпарварлиги, дўстининг эса демократияга қаршилиги;

- диний таълимотларнинг тўғри-нотўғри талқин қилиниши.

Асар тўлиқ реализм асосида ёзилган бўлиб, Нилуфар Пазиранинг отасидан фахрланиши мотив даражасига кўтарилади. Таъкидлаш жоизки, ушбу роман оилавий қадриятлардан кўра Афғонистоннинг тарихий тасвирига урғу беради ва тарихий далиллар асосида ҳужжатли асар хусусиятларини намоён этади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Фармонов.Ф. Қадриятлар-маънавий камолот асоси. Т: -2019. 35б
2. Tulanov J. Qadriyatlar falsafasi. –Toshkent: O‘zbekiston nashriyoti, 1998. – B.25. 3. Nelofer Pazira. A bed of red flowers: in Search of my Afghanistan. New York: Free Press, 2005. – 416 P.

Дети группы риска как объект педагогической работы в школе

Нодира ИСРАИЛОВА
к. ф.н., руководитель отдела по работе с детьми группы риска Республиканского центра социальной адаптации детей, г. Ташкент

Аннотация. В статье раскрываются характерные особенности детей группы риска. На основе анкетного опроса, проведенного среди педагогов общеобразовательных школ, представлены формы проявления среди них девиантного поведения, причины и факторы их дезадаптации. Акцентируется внимание на ключевые направления работы педагогов с детьми группы риска.

Ключевые слова: дети группы риска, школьная дезадаптация, факторы и причины девиантного поведения, воспитательно-профилактическая работа, реабилитация, комплекс мер, адаптация, интеграция, профессиональна деятельность педагогов.

Одной из актуальных задач государства и общества является воспитание всесторонне развитой личности.

В Стратегии развития Нового Узбекистана на 2022-2026 годы и в Государственной программе 2023 года «Года заботы о человеке и качественного образования» определены приоритетные задачи, направленные на «воспитание молодежи в духе патриотизма, гражданской ответственности, толерантности, уважительного отношения к законам, национальным и общечеловеческим ценностям, в качестве личности с твердыми убеждениями и взглядами на жизнь способной противостоять негативным влияниям и течениям» (цель 70) . Потому перед современными школами ставятся задачи превращение их «в истинные центры духовности и просветительства, культуры» (цель71) , из чего следует, что школы должны создать благоприятные условия для социального становления детей, с высокой нравственностью и общей культурой, обладающих правовым сознанием и законопослушным поведением.

В настоящее время в школах большое внимание уделяется детям группы риска, которые по разным причинам не овладевают социально приемлемыми формами поведения. У таких детей наблюдается снижение интереса к учебе, общения со сверстниками, обострение отношений в семье, склонности к воровству, лжи, вандализму . Утрата ребенком комфортного положения в школьном коллективе и нарушение отношений с классом, ведет к полному отсутствию желания

учиться и появлению много свободного времени . Неумение позитивно организовать свой досуг, объясняется тем, что у детей группы риска превалирует доминанта проводить время в соответствии со сложившейся искаженной системой ценностей и интересов, самоутверждения и развлечений в досуговых товарищеских группах . В таких группах дети быстро приобщаются к употреблению табака, спиртных напитков, наркотических и токсических веществ, так как отличаются отсутствием позитивных установок на ведение здорового образа жизни. У них отсутствует ясная «временная перспектива» будущего и позитивные социальные установки жизненных перспектив: получение образования, профессии [5;4], планирование своей дальнейшей жизни. Невозможность ребенка осуществлять позитивные социальные роли в школе способствуют проявлению школьной дезадаптации и девиантного поведения.

По оценкам ряда ученых причинами школьной дезадаптации детей являются:

- ошибки и упущения в процессе обучения и воспитания в образовательном учреждении; негативные нравственные ориентиры воспитания; научения подростка определенным негативным моделям жизни и деятельности (самореализация в жизни); средовые отрицательные «ожидания» по отношению к подростку из неблагополучной семьи .

- отсутствие необходимых нравственных представлений и навыков, мешающие учащимся правильно ориентироваться в общении со сверстниками, что ведет к возникновению конфликтов, к отчуждению … и, как правило, они становятся неуспевающими в классе , что приводит к школьной дезадаптации.

Поэтому предупреждение школьной дезадаптации и девиантного поведения среди учащихся групп риска, зависит от знания форм его проявления, его характерных особенностей, и в равной степени от правильности и полноты определения факторов, способствующих и обуславливающих различного рода девиации среди них.

Анкетный опрос педагогов образовательных учреждений (N=260), который проводился с целью изучения воспитательно-профилактической и реабилитационной работы с детьми группы риска показал, что педагоги считают проблему девиантного поведения детей одной из серьезных проблем образовательных учреждений, которое проявляется в различных формах его проявления.

Так, результаты опросов показали, что они относят к девиантному поведению, такие разновидности асоциального поведения, как агрессивное (драчливость, задиристость, конфликтность, злословие, без жалобность к друзьям, сниженная эмпатия, равнодушие, цинизм); аморальное (лживость, грубые выражения или сквернословие, некоммуникабельность, демонстративность поведения); делинквентное (воровство, хулиганство; дисциплинарные правонарушения).

Вместе с тем, ответы 85% педагогов позволили нам обозначить следующие формы его проявления:

• агрессивное поведение, включая физическое и психологическое насилие - 34, 1%;

• трудновоспитуемость, сниженная обучаемость (плохая успеваемость, отсутствие интереса к учебе), недисциплинированность - 26, 2%;

• пренебрежение нормам школьного распорядка и правилам, принятым в школе - 17 %;

• не подчинение общепринятым нормам и правилам в обществе - 4,4 %;

• равнодушие к друзьям, одноклассникам, нарушение взаимоотношений с одноклассниками и педагогами - 3,3%.

Причем, каждый шестой педагог (15%) отмечает, что различные отклонения в поведении детей и подростков, являются следствием неблагополучной обстановки в их семьях.

Таким образом, обобщая ответы педагогов, отметим, что они рассматривают девиантное поведение с позиций:

• во-первых, эмоциональных и поведенческих нарушений (агрессивное поведение, трудновоспитуемость, лживость, грубые выражения, нарушение дисциплины, конфликтность, физическое, психологическое насилие, воровство, хулиганство, конфликтность, жестокость и т.д.);

• во-вторых, нарушений с социальным окружением (с семьями, во взаимоотношениях с одноклассниками, друзьями и педагогами);

• в–третьих, школьной неуспеваемости и сниженной обучаемости (неуспеваемость, не желание учиться и т.д.).

К тому же результаты опросов свидетельствуют, что педагоги различают девиантное поведение по степени его общественной опасности, которое проявляться как от нарушений, противоречащих нормам школьного распорядка и правилам, принятым в

общеобразовательной школе (из ответов педагогов наибольшее количество выборов пришлось на этот аспект), до поведения несоответствующего нормам и правилам, принятым в обществе.

В числе причин и факторов девиантного поведения педагоги отмечают множество детерминантов. Ответы педагогов характеризуются самым широким спектром оценочных суждений, что позволили нам, сгруппировать и последовательно упорядочить, представленные ими причины и факторы, детерминирующие девиантное поведение детей. В числе них:

1.Социальные причины:

- неблагоприятная обстановка в семье: ссоры и развод родителей, особенности семейного воспитания, асоциальный образ жизни родителей, безнадзорность, отсутствие в семье атмосферы высокой нравственности, ориентация только на материальные ценности и т.д.;

- влияние окружающей среды (влияние друзей, судимых лиц (взрослых, несовершеннолетних, неформальных групп);

- влияние СМИ (Интернет, компьютерных игр, фильмов, различных сайтов).

2.Индивидуальные психологические и личностные особенности подростка:

- искаженные самооценки, ценностные ориентации, имеющиеся асоциальные установки;

- акцентуации и психопатические черты личности; неадекватное отношение ученика к учебной деятельности (поиск причин неудач во внешних обстоятельствах, сложности программного материала, несправедливости учителей);

- недостатки в учебной деятельности ученика (плохое понимание требуемых от него действий, несформированность правильных приёмов, навыков и умений учебной работы);

- негативные эмоциональные состояния учеников, вызванные нарушениями в общении со стороны учителя (высокая тревожность и страх посещения школы, уроков; страх получить низкую оценку, порицание или наказание);

- рассогласованность отношений ученика с родителями и учителями, что понижает социальную адаптированность, усиливает сопротивление воспитательным воздействиям; падение интереса детей к школе и получению образования.

3. Психологические причины: возрастные психологические особенности учащихся, наследственность, психические отклонения, заболевания.

4. Неэффективность воспитательной и профилактической работы специалистов с детьми: отсутствие организованного отдыха, досуга в семье, школе; недостаточное методическое обеспечение школы для организации работы с детьми групп риска; непринятие мер в школе по индивидуальной профилактике и реабилитации недисциплинированных учеников (групп социального и правового риска).

5. Личностные особенности педагога: постоянные низкие оценки и оценочные воздействия, предвзятое отношение к ученику со стороны учителей.

Выявленные педагогами факторы и причины девиантного поведение свидетельствуют о значимости целенаправленной работы педагогов с детьми группы риска, что актуализируют вопросы принятия комплексных мер, включающие многоаспектную работу с ними.

Комплекс мер в нашем понимании означает непросто количество различных мероприятий, и соответственно, сумму сопутствующих профессиональных действий педагогов и специалистов разного профиля, а их взаимодействие и социальное партнерство в общем процессе воспитательно-профилактической и реабилитационной работы с детьми группы риска.

Анкетный опрос педагогов показал, что большинство из числа опрошенных педагогов реализуют различные виды работ с детьми. Мы попросили педагогов проранжировать по степени значимости мероприятия, которые они проводят с детьми группы риска (таблица №1).

Так результаты опросов показали, что педагоги в своей профессиональной деятельности больше ориентируются на проведение профориентационной, диагностической, реабилитационной работы и менее всего ориентированы на индивидуальную работу с семьями детей группы риска, индивидуально-профилактическую и воспитательную работу, которые занимают 7, 8 и 9 строчку в рейтинге мероприятий.

Таблица 1. Ответы педагогов на вопрос о том, какая работа проводится с детьми группы риска в образовательных учреждениях (N=260)

№	Наименования мероприятий (направление профессиональной деятельности педагогов)	Ранжирование ответов по степени значимости проводимых мероприятий
1.	Профориентационная работа	1 (79%)
2	Диагностическая работа (вместе с психологом)	2 (63%)
3.	Реабилитационная работа	3 (62%)
4.	Работа с семьей и детьми группы риска при участии социальных партнеров (махалли, инспектора профилактики ОВД, комиссии по вопросам детей и т.д.)	4 (55%)
5.	Коррекционная работа (вместе с психологом)	5 (54%)
6.	Спортивно-оздоровительная работа	6 (50%)
7.	Индивидуальная профилактическая работа	7 (49,2%)
8.	Воспитательная работа	8 (48%)
9.	Индивидуальная работа с семьей	9 (45%)

Таким образом, ответы педагогов подтверждают, и указываю, что спектр педагогической работы с детьми группы риска разноплановый и включает воспитательную, профилактическую, коррекционную, реабилитационную, спортивно-оздоровительную, профориентационную и другие виды работ с детьми и их семьями.

1. Профориентационная работа направлена на помощь в жизненном и профессиональном самоопределении детей в соответствии с интересами, склонностями, способностями, состоянием здоровья.

2. Диагностическая работа (вместе с психологом) предполагает выявление индивидуальных личностных особенностей детей, их интересов, склонностей, способностей, причин их девиантного поведения, а также решение проблем, связанных с дезадаптацией в социальном окружении.

3. Реабилитационная работа обращена на восстановление утраченных ребенком общественных связей и отношений, его социального статуса, формирование личностных качеств, активной жизненной позиции, способствующих его адаптации и интеграции в общество.

4. Работа с семьей детей группы риска при участии махалли, инспектора профилактики ОВД, комиссии по вопросам детей

предполагает адресную помощь и поддержку семье, включающую медицинскую, правовую, психолого-педагогическую помощь; оказание социальных и правовых услуг семье, оказавшейся в трудной жизненной ситуации или находящейся в социально опасном положении.

5. Коррекционная работа (вместе с психологом) направлена на изменение в развитии личности и «исправление» сформированных негативных качеств личности, форм поведения и «лечение» социальных ситуаций, что предполагает работу с конкретными отклонениями ребенка. Коррекционная работа направлена на восстановление положительных качеств, которые были у ребенка до появления отклоняющегося поведения.

6. Спортивно-оздоровительная работа способствует готовности ребенка к ведению здорового образа жизни, формированию ценностей здорового образа и стиля жизни, направлена на просвещение по вопросам личной гигиены, профилактику вирусных заболеваний, следование здорового питания и соблюдение режима дня, занятия спортом и активной двигательной деятельностью, разъяснение последствий потребления алкоголя, табака, наркотиков.

7. Индивидуальная профилактическая работа направлена на устранение, сглаживание, снятие причин, условий и факторов, которые вызывают те или иные отклонения в поведении и развитии личности для предупреждения совершения правонарушений, асоциальных действий. В основе профилактики лежит изменение дезадаптивного рискового поведения на более эффективные формы, выработка здорового поведенческого стиля. Профилактика и коррекция направлены на позитивные стороны личности и на положительную установку в поведении в настоящем и будущем.

8. Воспитание как процесс помощи дезадаптированному ребенку в становлении его субъектности, жизненного самоопределения, самореализации, адаптации и социализации, оптимизации взаимоотношения между личностью и социумом. Поэтому воспитательная работа с такими детьми группы риска направлена на формирование законопослушного поведения детей, привитие им основ нравственности и правового сознания и культуры.

9. Индивидуальная работа с семьей направлена на налаживание детско-родительских отношений; повышение ответственности родителей за содержание, обучение, воспитание, развитие детей;

формирование мотивации изменить жизненную ситуацию и условия жизни ребенка в семье.

Надо признать, что все аспекты данной работы взаимосвязаны, упущения одного из компонентов снижают эффективность комплексного подхода в целом, а системное взаимодействие всех компонентов многоаспектной работы повышает качество педагогической работы с детьми группы риска. Потому что эффективно организованная педагогическая деятельность, ориентированная на детей групп риска, оказание им комплексной помощи и поддержки в решении их проблем позволят своевременно принять меры по снижению рисков их дезадаптации и девиантного поведения.

Список использованной литературы

1. Абашина А.Д. Создание комплекса дополнительных мер профилактики асоциального поведения несовершеннолетних: по материалам городской опытно-экспериментальной площадки // Социальная педагогика. №3. 2017. С.102.

2. Акажанова А.Т. Девиантология. – Алматы, 2008. С.36.

3.Воспитание трудного подростка: Дети с девиантным поведением: Учеб.-метод.пособие // Под ред. М.И.Рожкова. – М.:Гуманит.изд. центр ВЛАДОС, 2003. С.148, 163.

4. Кулешова Ю.А., Погребная О.С. Сравнительный анализ временной перспективы у продростков с девиантным поведением и нормально развивающих сверстников. Вестник науки и образования.№ 24 (78). 2019. С 97-101.

5.Никитская Е. А. Формы психолого-педагогической работы по преодолению негативных факторов в профессиональном самоопределении подростков с девиантным поведением. Психология и право.№7(1). 2017. С.25-33.

6.Овчинников. А., Потехина О. Экономическое образование детей-сирот. – Народное образование. №10. 2009. С.187.

7. Указ Президента Республики Узбекистан « О Стратегии развития Нового Узбекистана на 2022–2026 годы» от 28.01.2022 г., № УП – https://www.norma.uz/novoe_v_zakonodatelstve/utverjdena_strategiya_razvitiya_novogo_uzbekistana_na_2022-2026_gody (дата обращения: 07.02.2023).

Имконияти чекланган ёшларни касбга ўргатиш муаммолари ва ечимлари

Лола МУМИНОВА
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган ёшлар мураббийси,
РБИММ директорининг илмий ишлар
бўйича ўринбосари, п.ф.д. профессор

Имконияти чекланган ёшларни ҳаётга ижтимоий мослаштириш, касб-ҳунар ўқув дастурларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш, улар учун мос бўлган иш ўринларини яратиш борасида сезиларли ишлар амалга оширилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28-январдаги “2022-2026-йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”[1]ги ПФ-60-сонли фармони, 2017 йил 1 декабрдаги “Ногиронлиги бўлган шахсларни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”[2]ги ПФ-5270-сон, 2020 йил 13 октябрдаги “Алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган болаларга таълим-тарбия бериш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4860-сонли қарори[3], шунингдек, 2021 йил 21 декабрда “Ногиронлиги бўлган шахсларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, уларнинг бандлигига кўмаклашиш ҳамда ижтимоий фаоллигини янада оширишга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”[4]ги ПҚ-57-сонли қарори, 2022 йил 17 февралдаги “Ногиронлиги бўлган шахсларни ҳамда аҳолининг ижтимоий ҳимояга муҳтож қатламларини қўллаб-қувватлашнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида”[5]ги ПФ-74-сонли фармони ҳамда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг ногиронлар ҳуқуқларига оид мазкур фаолиятга тегишли бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга ошириш жараёнида ривожланишида нуқсони бўлган битирувчи ёшларнинг ҳаётга ижтимоий мослашувини асосида мустақил ҳаётга йўналтириш ишларни илмий, методик, моддий таъминотини такомиллаштириш, бу тоифа ёшларни мустақил ҳаётга йўналтиришнинг коррекцион (тузатувчи) - ривожлантирувчи таълим

[1] https://lex.uz/docs/5841063
[2] https://lex.uz/acts/3436192
[3] https://lex.uz/docs/5044711
[4] https://lex.uz/docs/5789981
[5] https://lex.uz/docs/5865484

муҳитини янгича, сифатли яратиш бизнинг олдимизда турган вазифадир.

Алоҳида таълимга эҳтиёжлари бор болаларнинг сифатли таълим олишларида касбга йўналтириш ва касбий таълим асосларини ўрганиш уларнинг муваффақиятли ижтимоийлашуви, жамият ҳаётида тўлиқ иштирок этишини таъминлаш, касбий ва ижтимоий фаолиятнинг турли соҳаларида ўзларини тўлиқ намоён эта олишларида муҳим аҳамият касб этади .

Нодавлат ташкилотларини бу соҳада алоҳида салмоқли вазифаларни бажармоқда. Республика болалар ижтимоий мослашуви маркази болаларни ижтимоий мослаштириш муаммоларини ўрганадиган ва мажмуавий ёрдам кўрсатувчи мустақил ташкилот ҳисобланади. Марказ фаолиятинг асосий мақсади имконияти чекланган болаларни тўлақонли ижтимоий-психологик-педагогик мослашувини таъминлашга кўмаклашишдан иборат. Марказ хизматларидан фойдалануви болалар жамиятимизнинг тўлақонли аъзолари бўлишлари, уларнинг ижтимоий мослашуви соҳаларида салмоқли натижаларга эришиб келинмоқда. Ана шундай ҳамкорликлардан бири Ўзбекистон Республикаси “Ҳунарманд” уюшмаси билан ўрнатилган бўлиб, ушбу ҳамкорлик доирасида ўтган 2021 йилнинг март ойида алоҳида эҳтиёжга эга бўлган болалар учун аппликация, мум шам билан чизиш; кулолчилик, ганчкорлик; уйғунлашган аппликация, яъни кигиз, бисер, тўр, тесмалардан фойдаланиб, тикиш, тўқиш, ясаш бўйича тўгаракларни қамраб олган “Ижодий устахона” фаолияти йўлга қўйилган бўлиб, 1 йиллик давр мобайнида, анчагина қувонарли ва салмоқли натижалар бериб келмоқда. Бу бир фаолиятимиз хам алоҳида эҳтиёжга эга бўлган болаларни ҳаётда ижтимоий мослашувини амалда, ўқувчиларни меҳнат ва касб-ҳунарга тайёрлашда бошқа болалар билан тўғри мулоқот қилиш кўникмаларини ривожлантириб келинмоқда. Махсус мактаб ўқувчиларини касб-ҳунарга тайёрлаш муаммоси долзарб бўлиб, айнан шу боисдан ҳам бу муаммони ҳал этиш шу куннинг муҳим педагогик муаммоси бўлибгина қолмай, балки, ижтимоий, сиёсий, иқтисодий муаммо ҳамдир.

Имконияти чекланган битирувчи ёшларни ҳаётда ижтимоий мослашувини амалга оширишдаги мавжуд муаммолар таҳлили ва уларга амалий ечим излаган ҳолда ушбу тоифа ёшларни мустақил ҳаётга йўналтириш орқали ўз-ўзига хизмат кўрсатиш, мустақил касб-ҳунарларни эгаллаш учун ўқувчиларнинг дарсдан кейинги бўш вақтларини мазмунли ташкил қилишда гуруҳлар ишини янада ривожлантириш зарурлиги аниқланди. Чунки дарсдан ташқари олиб

бориладиган меҳнат ишлари бошланғич синфларда таълим-тарбия ишлари самарадорлигини оширишда муҳим ўрин тутади. Махсус мактабларда дарсдан ташқари машғулотларда имконияти чекланган ўқувчиларнинг халқ ҳунармандчилиги моҳиятини чуқур англаб етишларига алоҳида эътибор берилса, унинг самарали шакл, усул ва воситаларини тўғри танлаб муайян тадбирлар ташкил этилса, уларда меҳнат қадриятлари орқали жамиятнинг ижтимоий, иқтисодий ва маънавий тараққиёти ҳақидаги тушунчалар шакллантирилади, шунингдек, ўқувчиларнинг қизиқиши, жисмоний ва руҳий ривожланишидаги ўзига хос хусусиятлари, ёш даражалари ҳисобга олиб, тўгаракларга жалб этилса, имконияти чекланган ўқувчиларда меҳнат ва касб-ҳунарга ҳавас ва қизиқиш туйғуси шаклланиб, кучайиб боради. Бунинг натижасида имконияти чекланган ўқувчиларда ёшликданоқ бирор касб-ҳунарни ўрганишга эҳтиёж сезадилар, уларда дастлабки меҳнат кўникма ва малакалари таркиб топади.

Дарсдан ташқари вақтларда меҳнат таълими ўқитувчисининг олиб борадиган касб-ҳунар танлашга йўллаш ишларининг самарадорлиги гуруҳ билан ишлашда иш шакллари ва усулларининг мувофиқ келадиган турини танлаш билан боғлиқдир. Булар - суҳбатлар, синфдан ташқари ўқишлар, мунозаралар, ўқувчиларнинг мустақил ишлари (иншо ёки баёни), кинофильмлар намойиш қилиш, ўзлари бажарган ишларининг кўргазмасини ташкил қилиш, унумли меҳнатда иштирок этиш, турли касб вакиллари билан учрашувлар, ишлаб чиқариш корхоналарига, касб-ҳунар коллежларига экскурсиялар. Ўқитувчининг ўқувчилар билан «Меҳнатнинг инсон ҳаётидаги роли», «Атрофимиздаги меҳнат қилаётган кишилар ҳақида», «Касбни қандай тўғри танлаш керак?», «Касбни эгаллаш йўллари», «Ота-оналаримизнинг касблари» каби мавзуларда суҳбатлар ўтказиши уларга фақат ишлаб чиқаришдаги ишчи меҳнатининг мазмунини, касблардаги қийинчиликларни яхшироқ билиб олишига ёрдам бериб қолмай, балки муайян касбни тўғри танлашига ҳам ёрдам берди.

Ушбу муассасаларда касб-ҳунар танлашга йўллаш ишлари тизими таълим жараёнини, синфдан ва мактабдан ташқари ишларни, имконияти чекланган ўқувчиларнинг қизиқиш ва қобилиятларини ўрганишни ҳамда касб-ҳунарга қизиқишларини таркиб топтиришни, ишга жойлаштириш ва ишлаб чиқаришдаги касбга кўникишни ўз ичига олади. Касб-ҳунар танлашга йўллаш тизимини ташкил этишда махсус ёрдамга муҳтож болаларни ишчи касбига йўллаш мақсадлари, мазмуни, ташкилий шакл ва методларининг ўзаро алоқадорлигига риоя қилиш муҳимдир. Ушбу тадбирлар махсус таълим муассасаларининг маҳаллий

шарт-шароитлари ва вазифаларини ҳисобга олган ҳолда амалга оширилиши керак. Жумладан, махсус мактабларда имконияти чекланган ўқувчиларни меҳнат ва касб-ҳунарга тайёрлаш юзасидан тўпланган тажрибаларни ўрганиш ҳамда таҳлил қилиш шуни кўрсатадики, меҳнат ва касб-ҳунар таълими мазмунини такомиллаштиришда Ўзбекистоннинг маҳаллий ва этнографик шароитлари, махсус мактаб, мактаб-интернатларда ўқувчиларнинг жисмоний ёки руҳий ривожланишидаги нуқсонлари ва уларнинг қизиқишлари ҳисобга олинмаганлиги; битирувчи ёшларнинг айримларида қўшимча иккиламчи нуқсонларнинг мавжудлиги ва бу уларнинг ўқув фаолиятига ва ижтимоий мослашувига салбий таъсир кўрсатилганлиги; имконияти чекланган болалар учун ихтисослаштирилган мактаб ва мактаб-интернатларида 6 та йўналишдагина касб турлари бўйича олиб борилади. Ўғил ва қиз болаларни касбга йўналтириш ва касб ўргатиш ишларини талаб даражасида деб бўлмайди, сабаби мактабларда ўргатиладиган касблар мазмунан эскирган, технология хоналарининг асбоблар ва ускуналар ва дастгоҳлар билан жиҳозланиши замонавий талабларга жавоб бермайди. Ҳозирги вақтда ишлаб чиқилган меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларни етарли даражада амалиётга жорий этиш, ривожланишида нуқсони бўлган болаларга имкониятларига мос янги касбга ўргатилмаётгани муҳим ва долзарб масаладир; касб-ҳунар таълими бўйича илмий-назарий ва методик қўлланмаларнинг етарли даражада эмаслиги ўқувчиларда меҳнат қадриятлари ва касб-ҳунар ҳақида чуқур билим, малака ва кўникмаларнинг етишмаслигига олиб келмоқда.

Бугунги кунда меҳнат ва касб таълимини олиб бориш учун махсус мактабларда катта имкониятлар мавжуд. Шунинг учун ўқувчиларнинг дарсдан кейинги бўш вақтларини мазмунли ташкил қилишда махсус ташкилотларини фаолиятини янада ривожлантириш зарурлиги, муаммоларни ечими куйидагилардан иборат:

1.Бошланғич синфларда таълим-тарбия ишлари самарадорлигини ошириш муҳим ўрин тутади, чунки имконияти чекланган бошланғич синф ўқувчиларда ёшликданоқ бирор касб-ҳунарни ўрганишга эҳтиёж сезадилар, уларда дастлабки меҳнат кўникма ва малакалари таркиб топади. Махсус мактабда таълим-тарбия олаётган ўқувчиларнинг кўпчилиги меҳнат машғулотларига қизиқишади, аммо касб-ҳунар турлари бўйича маълумотга эга эмаслар.

2.Махсус мактабда ўқувчиларни касб-ҳунарга қизиқтиришда ўқитувчилар бугунги кун меҳнат анъаналаридан ўқув-тарбия жараёнида самарали фойдаланишлари ва ўқувчиларнинг ота-оналари билан

мустаҳкам алоқада бўлишлари туфайли улар ривожланишида нуқсони бўлган ўқувчилар ҳаётда ўз йўлларини тўғри танлаб, касб-ҳунар эгаллашларига кўмак беришлари зарур.

3. Махсус мактаб ўқувчиларини касб-ҳунарга тайёрлашнинг педагогик шарт-шароитларини ўрганиш ва янги касбларни технология дарсларига киритиш ва янги касбга ўргатиш бўйича дастур, ўқув қўлланмалар, методик тавсиялар ишлаб чиқиш лозим, натижада республикамизда имконияти чекланган ўқувчиларни касб-ҳунарга тайёрлаш самарадорлиги ошади.

4. Мазкур тоифадаги битирувчи ёшларни мустақил ҳаётга йўналтириш, янги касбларга ўргатиш, инновацион технологияларни такомиллаштириш бўйича чет эл тажрибаларни ўрганиш.

5.Технология дарсларини олиб бораётган педагог-дефектологларни ўқиётган фани бўйича қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш

6. Республика ижтимоий мослашув марказида, ҳудудий филиалларида имконияти чекланган битирувчи ёшларни мустақил ҳаётга йўналтириш, янги касбларга ўргатиш бўйича тўгаракларни фаолиятини кенгайтириш ҳамда уларга касб-ҳунар ўргатиш ва турмуш малакаларини шакллантириш жараёнларида янги ташкил этилган Агентлик томонидан тайёрлаган лойиҳаларни қўллаб –кувватлаш.

7. Ихтисослаштирилган мактаб-интернатларида илғор миллий ва хорижий тажрибалар асосида касбга ўргатишнинг замонавий усулларидан самарали фойдаланиш орқали ўқувчиларда касб турлари бўйича меҳнат малакаларини шакллантириш.

8. Мактаб интернатининг касбга йўналтириш синфларини моддий техника билан жиҳозлаш. Алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган болалар билан шуғулланувчи педагог ходимларига технология фани дарслигидаги ўқув мавзулар юзасидан методик қўлланма ишлаб чиқиш.

Аминмизки, натижада, имконияти чекланган ёшларнинг ҳаётга ижтимоий мослашувини амалга ошириш, ижтимоий ҳаётга ва касбга йўналтириш ҳамда ўргатиш, ўз-ўзига хизмат қилиш ва шахслараро мулоқот қилиш кўникмалари шаклланишига эришилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. –Т. Ўзбекистон, 2023.

2. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 2019 йил 30 январь, 09/19/65/2549-сон; 2020 йил 19 июнь, 09/20/391/0777-сон.

3. Дакарские рамки действий. Образование для всех: выполнение наших общих обязательств // Текст, принятый Всемирным форумом по образованию Дакар, Сенегал, 26-28 апреля 2000 г. – Париж, 2000. – С.18.

4. Васенков Г.В. Формы и методы профессионально-трудовой подготовки умственно отсталых учащихся в новых экономических условиях // В сб. Инновации в Российском образовании (коррекционная педагогика). М.: 1999

5. Копылова Т.Г., Лапшина О.Л. Система профориентационной работы в коррекционной школе VIII вида.//Дефектология., 2006.

6. Пўлатова, П.М Нурмухамедова Л.,Якубжонова Д, Мамаражабова З., Махсус Педагогика. Тошкент –“Фан ва технология” – 2014. 327-б

7. Царев, А. М. Подходы к трудовой и допрофессиональной подготовке подростков с множественными нарушениями развития / А. М. Царев // Дефектология. –М., 2004. - № 3. – С. 67-71.

Имконияти чекланган ёшларни ижтимоий реабилитацияси ва мослашувида инклюзив таълимнинг ва ўқитувчи компетентлигининг ўрни

Хури КАЛБАЕВА
РБИММ алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган болалар муаммоларини ўрганиш бўлими бошлиғи

Ўзбекистонда узлуксиз таълим тизимимда амалга оширилаётган ислоҳотлар, қабул қилинган ҳуқуқий–меъёрий ҳужжатлар таълим-тарбия сифати ва натижавийлигини ошириш, ўқитувчи касбий компетентлигига қўйилган талабларни ўзгартиришни тақозо этмоқда. Ўзбекистон Республикаси “Таълим тўғрисида”ги Қонуни, “Ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқлари тўғрисида”ги Қонуни, “2020-2025 йилларда Ўзбекистон халқ таълими тизимида инклюзив таълимни ривожлантириш Концепцияси”га мувофиқ инклюзив таълим алоҳида таълим шакли сифатида самарали ривожланиб бориши учун алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган таълим олувчиларни умумий таълим жараёнларга уйғунлашуви воситасида ижтимоий мослашувини таъминлаш ҳамда ўқитувчи касбий компетентлигини юқори даражасига эришиши устувор йўналишлар этиб белгиланган.

Маълумки, ижтимоийлашув жараёнида инсон жамиятдаги ҳаёти учун зарур бўлган фазилатларни, ижтимоий хулқ-атвор ва шахслараро муносабатлар нормаларини ўзлаштириш, тегишли ижтимоий вазифа ва функцияларни муваффақиятли амалга ошириш учун зарур бўлган кўникма ва малакаларни эгаллашда фаол иштирок этади, бунда қобилиятлари, шахси ҳар томонлама шаклланади.

Ижтимоийлашув жараёнида психик функциялар ва ижтимоий хулқ-атворнинг дастлабки шакллари:ўзаро таъсир этиш, мулоқот қилиш, биргаликда фаолият кўрсатиш тажрибаси ривожланиб боради. Демак, имконияти чекланган болалар ижтимоийлашуви деганда умумэътироф этилган қадриятлар ва хулқ-атвор меъёрларини ўзлаштиришлари ва жамиятга қўшилишлари назарда тутилади.

Муваффақиятли ижтимоийлашувнинг шартларидан бири таълим-тарбия воситасида имконияти чекланган болаларни мустақил ҳаётга тайёрлашдир. Бунинг учун оилада ва таълим муассасаларида болаларнинг ижтимоий мослашуви учун педагогик шарт-шароитларни яратиш муҳим аҳамият касб этади. Имконияти чекланган болаларнинг инклюзив таълими ижтимоийлашувнинг асосий омили эканлигини эътироф этган ҳолда бунда ўқитувчининг касбий компетентлиги мазмун-моҳиятини кўриб чиқиш талаб этилади.

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, ҳозирги кунда «касбий компетентлик» таърифига ягона ёндашув мавжуд эмас, илмий манба ва норматив ҳужжатларда “касбий маҳорат”, “педагогик компетенция”, “касбий компекция”, “педагогик компетентлик”атамалари юритилади. М.А.Инназаров фикрича касбий компетентлик – шахснинг фаолиятида мустақил, муваффақиятли иштирокини таъминлашга йўналтирилган таълим ва ижтимоийлаш жараёнида мавжуд билимлари, тажрибасига асосланувчи ҳамда касбий фаолият самарадорлигини таъминловчи билим, кўникма ва малакалари, тажриба, шахсий сифатлари йиғиндисидир.

Н.А.Муслимов ва С.Турғуновларнинг фикрича, компетентлик фаолиятда назарий билимлардан самарали фойдаланиш, юқори даражадаги касбий малака, маҳорат ва иқтидорни намоён эта олиш маъносини билдиради. Касбий компетентликнинг психологик, креатив, информацион, инновацион, коммуникатив ва бошқа турдаги компонентлар қаторида методик компетентликни ажратадилар. А.Т.Турдалиев, М.С.Усмонова, Р.Б. Матхолиқовлар ўқитувчининг методик компетентлигини касбий педагогик компетентлигининг турларидан бири сифатида кўриб чиқадилар. Ўқитувчининг методик компетентлигини – “таълим-тарбия жараёнини амалга ошириш учун унинг назарий ва амалий тайёргарлиги, шунингдек, умумпедагогик ва методик билим, кўникма, тажриба ва интегратив шахсий фазилатлар йиғиндиси”-деб таърифлайдилар.

Т.Брендон ва Д.Чарлтонлар фикрига кўра ўқитувчининг касбий компетентлиги ўқувчиларнинг ўзлаштириш даражасини ва таълимга бўлган мотивациясини ривожлантиради. Ўқитувчи касбий компетентлигининг негизини ўқув фанлар мазмунига доир сифатли билимлар, кучли эътиқод, касбига йўналтирилган мотивация, ўз-ўзини бошқариш қобилияти ташкил этади. Австралиялик тадқиқотчи К.Скоржи ўқитувчиларнинг бошқа мутахассислар ва ота-оналар билан ҳамкорлик қилиш; таълим олувчиларнинг турли эҳтиёжларини баҳолаш ва натижаларини режалаштириш; таълим олувчиларнинг маданий (тил) ва ривожланиш хилма хиллигини ҳисобга олиш ва ривожлантирувчи ресурс сифатида қўллаб-қувватлаш; инклюзив таълим мазмуни ва дастурларини режалаштиришда барча(соғлом ва соғлиғида чекловлари бўлган) таълим олувчилар иштирокини, позитив кайфияти ва ижобий муносабатлар ривожини таъминлаш; инклюзив таълимнинг турли методларини (гуруҳда ишлаш ва мустақил иш) қўллаш, таълимнинг мақсадини белгилашда таълим олувчиларнинг ёш хусусиятлари, қобилияти, ривожланиш даражаси ва имкониятларини ҳисобга олиш ҳамда қўлланилган методлар натижавийлигини баҳолаш; ўз фаолиятини таълим олувчиларнинг фаровонлиги ва саломатлигини

мустаҳкамлашга қаратиш компетенцияларини муҳим деб ҳисоблайди. О.В.Муллер олий таълим педагоглари инклюзив методик компетентлигини“ педагогик қадриятларни шакллантиришга, инклюзив таълим соҳасидаги методик билимлар, кўникмалар, фаолият усулларини ўзлаштиришга қаратилган, инклюзив таълим жараёнида методик фаолиятни амалга ошириш қобилияти ва тайёрлиги билан белгиланадиган интегратив шахс сифати”- деб тавсифлайди. Инклюзив-методик компетентликнинг мотивацион ва қадрият компоненти; назарий (методик, умумий касбий, инклюзив таълим соҳасидаги) билимлари ривожланишини рағбатлантирувчи когнитив компонент; методик компетентликнинг амалий функциясини ривожланишини таъминловчи ташкилий ва амалий компонент (инклюзив таълимда методик фаолиятни амалга оширишда касбий кўникма ва малакалар)ни эътироф этади.

И.Н.Хафизулина, О.С.Бородина, О.А.Козиревалар инклюзив методик компетентликни инклюзив амалиётни амалга ошираётган ўқитувчининг касбий фаолияти самарадорлигини таъминлайдиган ажралмас шахсий сифатлар деб таърифлайди. Методик компетентликнинг мотивацион, когнитив, рефлексив ҳамда операцион таркибий қисмларини фарқлайди.

Юқорида келтирилган ўқитувчилар методик компетентлигининг илмий-методологик асосларининг таҳлили бошланғич синф ўқитувчисининг инклюзив таълим соҳасидаги методик компетентликка қуйидаги таъриф беришимизга асос бўлди. Методик компетентлик деб, ўқув фанларни ўқитиш жараёнида барча таълим олувчиларда, шу жумладан алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлганларда таълим олишга мотивацияси, сифатли билим, кўникма ва таянч компетенцияларини ривожланишини таъминлайдиган, шахсий фазилат ва қадриятлар билан уйғунлашган, методик билим, кўникма, малакалар мажмуасига айтилади.

Инклюзив таълим жараёнида ўқитувчининг махсус билимлари, малакалари, шахсий сифатлари ва қадриятлари даражасини белгилайдиган методик компетентлик таркибида ўзаро уйғунлашган шахсий қадрият, ахборот-билиш, амалий фаолият, баҳолаш-таҳлил компонентлари (мезонлари)да намоён бўлади.

Инклюзив-методик компетентликнинг шахсий қадрият элементи ўқитувчининг шахсий сифатларини белгилайдиган қарашлари ва қадриятлари, эътиқоди, касбий майллари ва интилишларида намоён бўлади. Шахсий қадрият компонентнинг кўрсаткичлари қуйидагилардан иборат: шахсий қадриятлари; коммуникатив

қобилияти; перцептив қобилияти, ўз-ўзини идора қилиши, креативлиги билан ифодаланади. Ахборот-билиш компонент - ўқитувчи инклюзив-методик компетентлигининг когнитив-назарий жиҳатини: ахборот билан ишлаш малакалари, тизимли назарий билимлар даражасини акс эттиради. Ахборот-билиш компонентининг кўрсаткичлари: ўқув фанларни ўқитиш соҳасидаги билимлар ва улардан инклюзив таълим сифатини ошириш мақсадида фойдаланишга оид билимлари; самарали коррекцион-ривожлантирувчи методик фаолият учун зарур бўлган махсус методик билимлар тизимида намоён бўлади.

Инклюзв-методик компетентликнинг фаолиятга доир компоненти ўқитувчининг методик фаолиятини режалаштириш ва бошқариш малакалари, танқидий таҳлилий тафаккури, коммуникатив малакаларида акс эттирилади. Амалий фаолият компоненти кўрсаткичлари ўқитувчининг ўқув фаолиятни ташкил этиш ва бошқариш соҳасидаги малакалари, медиа компетентлик, таълим олувчиларнинг ахборотларга асосланган билиш фаолиятни ташкил этиш соҳасидаги малакаларида намоён бўлади. Баҳолаш-таҳлил компоненти таълим жараёнини самарали ташкил этилишини, турли тоифадаги ўқувчилар билан ишлашда оптимал дарс шакллари, ёндашувлари, усул ва воситаларининг танланишини, доимий таҳлил этилиб, баҳоланишини назарда тутади. Баҳолаш-таҳлил компонентининг кўрсаткичлари: ўқитувчининг таҳлил қилиш қобилияти; таълим-тарбия натижаларини башорат қилиши, синтез қилиши, ўқув жараёнини лойиҳалаш-қуриш қобилиятларида ифодаланади.

Бошланғич синф ўқитувчиларининг инклюзив - методик компетентлигининг ривожланганлик даражасини ўрганиш бўйича диагностик экспериментда Тошкент шаҳар, Хоразм, Бухоро, Наманган вилоятидаги 229 нафар бошланғич синф ўқитувчилари иштирок этиб, тадқиқотда сўровнома, тест топшириқлари, кузатув усулларидан фойдаланилган.

Тажриба-синов давомида аввал инклюзив-методик компетентликнинг таркибий компонентлари баҳоланиб, кейин компетентликнинг умумий даражаси чиқарилганди.(1-жадвал)

Бошланғич синф ўқитувчиларининг инклюзив-методик компетентлигининг ривожланиш даражаси

1-жадвал

№	Мезонлари	Паст даража (Фоизи ва сони)	Ўрта даража (Фоизи ва сони)	Юқори даража (Фоизи ва сони)
1.	Шахсий-қадрият	41,9(97)	46,9(107)	10,9(25)
2.	Ахборот-билиш	49,7(114)	45(103)	5,2%(12)
3.	Амалий фаолият	44,9 (103)	48,9(113)	6(13)
4.	Баҳолаш-таҳлил	47,9(111)	45,8(105)	6 (13)
5.	Ўртача кўрсаткич	49(112)	44,1(101)	7(16)

Жадвалдаги кўрсаткичлардан кўриниб турибдики, респондентларнинг 42 фоизида шахсий-қадрият, 50 фоизида ахборот-билиш, 45 фоизида амалий фаолият, 48 фоизида баҳолаш-таҳлил компонентлари паст даражада ривожланган. Бундай ҳолатни педагоглар иш тажрибасининг камлиги ёки тўлиқ бўлмаган педагогик маълумоти, малакасини оширмаганлиги билан изоҳлаш, ҳамда инклюзив-методик компетентликни тизимли равишда такомиллаштириб бориш зарурлигини ҳақида хулоса чиқариш имконини берди. 6 фоиз ўқитувчиларнинг амалий фаолият, ўқитувчиларнинг атиги 6 фоизида баҳолаш-таҳлил, 5 фоизида хборот-билиш, 11 фоизида шахсий қадрият компонентларида юқори даражаси ифодаланганлиги, бу соҳада тизимли комплекс ишларни олиб бориш заруратидан далолат беради.

Ўтказилган сўровномалар натижалари бошланғич синф ўқитувчиларини инклюзив таълимга тайёрлаш бўйича малака ошириш курслари, инклюзив-методик компетенликни ривожлантириш йўналишидаги семинарлар, тренинглар, маслаҳат, тажриба алмашиш ва бошқа узлуксиз касбий ривожлантириш тадбирларидан иборат психологик-педагогик кузатув тадбирларини олиб бориш муҳимлигини кўрсатади.

Олиб борилган ўқув тадбирларида бошланғич синф ўқитувчиларининг инклюзив методик компетентлигининг шахсий қадрият компонентини ривожлантириш учун ақлий ҳужум, муваффақият ва рағбатлантириш вазиятларини яратиш, асосий атамалар билан танишиш, интервью, эссе, педагогик вазиятни танқидий таҳлил қилиш технологияларидан фойдаланилди. Фаолиятга доир компонентини такомиллаштириш мақсадида ишбилармон, ролли ўйинлар, педагогик жараён, индивидуал таълим дастурини лойиҳалаш, визуаллаштириш техникасидан фойдаланилган. Шунингдек, ўқув

дастурлар, дарсликлар ва услубий материалларни таҳлил қилиш, алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган болалар имкониятлари ва эҳтиёжларига мослаштириш, индивидуал ривожланиш траекториясини белгилаш, таълим ресурслари сифатини баҳолаш компетенцияларини ривожлантиришга эътибор қаратилди. Тажриба-синов иш жараёнида инклюзив-методик компетентликни ривожлантиришнинг қуйидаги ташкилий ва педагогик шартларини амалга оширилиши самарадорлиги исботланди.

- давлат таълим стандартлари ва таълим талаблари асосида ўқитувчининг услубий компетенциясини шакллантириш даражаларини ҳисобга олган ҳолда ўқув фанларни ўқитиш бўйича малака ошириш дастурларини жорий этиш;

- ўқитувчиларнинг малака оширишдан кейинги даврда инклюзив таълим соҳасидаги методик компетенцияни ривожлантиришнинг индивидуал траекториясини ишлаб чиқиш ва уларнинг илмий-методик таъминотини амалга ошириш;

- малака оширишдан кейинги даврда педагогик тажрибани оммалаштиришда ўқитувчиларнинг илмий ва методик таъминот воситасини такомиллаштириш.

Бу эса ўз навбатида индивидуал ёндашув асосида ўқитувчиларнинг инклюзив таълим соҳасидаги малакасини оширишига, узлуксиз касбий ривожланишига ва методик компетентлигини такомиллаштиришига ёрдам берди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси 2023 йил 1 май. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 2023 йил 1 май., 03/23/837/0241-сон)

2. Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрдаги “Таълим тўғрисида”ги ЎРҚ-637-сонли қонуни. https://lex.uz/docs/5013007

3. Ўзбекистон Республикасининг 2008 йил 7 январдаги “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги ЎРҚ-139-сон Қонуни –http:// www.lex.uz

4. Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 16 декабрдаги “Мактабгача таълим ва тарбия тўғрисида”ги Қонуни, ЎРҚ-595-. http:// www.lex.uz

5. Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 15 октябрдаги” Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари тўғрисида”ги Қонуни ЎРҚ-641-сон http:// www.lex.uz. docs/5049511

6. Кантор, З. В. Инклюзивное образование детей с ограниченными возможностями здоровья: проблемы подготовки кадров / З. В. Кантор,И. П. Волкова, А. А. Богданова // Здоровьесберегающее образование. – 2014.– № 4. – С. 20-23.

7. Кузьмина, О. С. Подготовка педагогов к работе в условиях инклюзивного образования :дис. … канд. пед. наук: 13.00.08 /О. С. Кузьмина. – Омск, 2015. – 319 с.

8. Масюкова Н.Г. Развитие методической компетентности учителя в процессе повышения квалификации с использованием дистанционных образовательных технологий / Монография. – Ставрополь: СКИРО ПК и ПРО, 2018 г. – 216 с.

9. Муллер О.Ю. Развитие методической компетентности преподавателей вуза в условиях инклюзивногообразования диссертация на соискание степени кандидата педагогических наук 13.00.08 Казань,2010.-269 с.

10. Педагогик компетентлик ва креативлик асослари /Н.А.Муслимов, Усмонбоева М.Ҳ., Сайфуров Д.М., Тўраев А.Б. – Тошкент, 2015. – 120 бет.

11. С.Т.Турғунов, Б.Х.Дониёров, Д.М.Отажонова Ўқитувчиларнинг касбий компетентлигини ривожлантиришда таълим муассасаси раҳбарларининг функционал вазифалари” Т.: 2011. 51-58 б.

12. Хафизуллина, И. Н. Формирование инклюзивной компетентностибудущих учителей в процессе профессиональной подготовки :автореф. дис…. канд. пед. наук: 13.00.08 / И.Н. Хафизуллина. – Астрахань, 2008. – 23 с.

13. Хитрюк, В. В. Формирование инклюзивной готовности будущих педагогов в условиях высшего образования :дис. д-ра пед. наук : 13.00.08 /В. В. Хитрюк. – Калининград, 2015. – 390 с.

14. Хуторской, А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской// Ученик в обновляющейся школе : сборник научных трудов / под ред. Ю. И. Дика,

А. В. Хуторского. – М. : Педагогика, 2002. – С. 23–30.

15. Brendon T., Charlton D. Opit Anglii v sozdanii i razvitii sentra podgotovki pedagogov k inklyuzivnomu obrazovaniyu. // Mejdunarodniy jurnal inklyuzivnogo obrazovaniya. – 2011. – Vip. 15, № 1. - S. 165 – 178. http://www.informaworld.com/smpp/sectioncontent (Data dostupa 18.12.2021)

16. Skordji K. Kratkoye i effektivnoye pogrujeniye v roditelstvo: razmishleniya o virtualnoy programme podgotovki inklyuzivnыx pedagogov.

Проблемы социальной адаптация молодежи с расстройством аутистического спектра

Мехрибон МУСАЕВА
Ведущий специалист РЦСАД
Преподаватель ТГПУ им. Низами

В течение долгого времени исследователи изучали теорию умственных способностей людей с расстройством аутистического спектра (РАС). Они включают в себя взгляд с других точек зрения и чтение выражений лица. Предполагалось, что люди с РАС имеют нарушения в развитии, из-за которых им трудно понимать людей и их эмоции. Однако РАС проявляется в широком спектре - от высокофункциональных личностей до низкофункциональных невербальных личностей, так что это противоречиво.

Долгое время исследователи отчаянно пытались понять, почему люди с РАС обычно не обращают внимания на лица или не учитывают точку зрения других людей. Мы - социальные существа, мы эволюционировали, чтобы устанавливать глубокие связи с другими людьми и получать от этого удовольствие. Наши глаза ориентируются на лица через несколько минут после нашего рождения, это начало нашего увлечения человеческим лицом. Была предложена идея, и она удивительно проста. Гипотеза утверждает, что у людей с РАС нет особых отклонений или проблем с функциями мозга, которые лежат в основе распознавания эмоций и социального взаимодействия, но они просто не развили эти навыки на экспертном уровне, как большинство “нормотипичных” людей. Это связано с присущим им отсутствием интереса к общению с большинством людей.

Родители аутичных детей могли бы очень подробно объяснить, как им трудно заставить своего ребенка делать то, чего они не хотят. В отличие от типично развивающихся детей, которые жаждут похвалы, привязанности и признания и готовы выполнять задания, которые им не нравятся, чтобы получить их, дети с РАС гораздо более эгоцентричны. Конечно, это не означает, что люди с РАС лишены чувств, сопереживания или любви, просто они меньше заинтересованы в том, чтобы доставлять удовольствие для других. К сожалению, в жизни никто не вознаграждает нас каждый раз, когда мы успешно вступаете в общение с людьми.

Почему мы тратим сотни часов на терапию с РАС, предлагая им вознаграждение за зрительный контакт или словесную перепалку, когда предполагаемая причина, по которой они не делают этого естественным образом, заключается в том, что им это изначально не нужно и не доставляет удовольствия?

Мы учим детей с РАС приспосабливаться к нашему нейротипичному миру, где взаимодействие невероятно запутанно. Малейшая интонация в чьем-либо голосе или поднятие брови могут заставить человека усомниться в намерениях собеседника. Разница между нейротипичным человеком и аутистом заключается в том, что мозг нейротипичного человека на самом деле заинтересован в выяснении этого взаимодействия. Людям с аутизмом, как правило, все равно.

Почему же они должны это делать?

Мы не должны пытаться принуждать людей с аутизмом к участию в наших практиках независимо от того, хотят они быть их частью или нет. Подростки с аутизмом особенно склонны испытывать социальную изоляцию и в подростковом возрасте и во взрослой жизни. Чтобы поддерживать успешные отношения, люди должны уметь общаться друг с другом, заботиться и опираться на опыт друг друга. Это может стать трудным для подростков с РАС, когда они сталкиваются с ситуациями в отношениях, с которыми они не знают, как справиться. В то время как большинство подростков хорошо отреагировали бы на добродушное поддразнивание, флирт, сарказм и другие подростковые нормы, часто подростки с РАС не знают, как реагировать на эти социальные заигрывания. Их беспокойство и неловкость в таких ситуациях могут привести к тому, что они будут отстраняться от любой социальной ситуации, и вы можете заметить, что они находят любой предлог, чтобы избежать общественных мероприятий. Когда подростки испытывают социальную изоляцию из-за отвержения, непринятия или издевательств, они также подвергаются риску развития проблем с психическим здоровьем, таких как депрессия, тревога или суицидальные мысли. Если ваш подросток борется с социальной изоляцией, есть ряд вещей, которые вы можете сделать, чтобы способствовать позитивному общению.

Как помочь подросткам из группы риска быть более общительными? Существует множество стратегий, которые можно попробовать, чтобы помочь своему ребенку с РАС развить позитивные

социальные навыки. Ниже приведены несколько советов, которые помогут подросткам с РАС социализироваться.

1. Моделирование социальных взаимодействий. Дети и подростки учатся, наблюдая за окружающими. Будучи самой влиятельной моделью в их жизни, это может помочь родителям как можно чаще моделировать соответствующее социальное поведение. Поскольку ребенок может не понимать социального поведения, найдите время, чтобы объяснить ему сценарии, подчеркнув то, что только что произошло, включая выражения лица, тон голоса и язык тела.

2. Ролевая игра. Спросите своего подростка, с какими социальными ситуациями он сталкивается, и разыграйте эти конкретные взаимодействия. Предоставьте ему возможность попрактиковаться в обеих сторонах социального взаимодействия и хвалите, когда он демонстрирует социально приемлемые реакции. Ролевые игры дают подросткам возможность попрактиковаться в том, как реагировать на ситуацию в среде с низким уровнем риска, прежде чем столкнуться с ней лицом к лицу со сверстником.

3. Просмотр телевизора. Хотя сокращение просмотра телевизора может быть хорошей идеей, есть много социальных преимуществ, которые можно извлечь из просмотра телевизора. Понаблюдайте вместе со своим подростком и сделайте паузу во время социального взаимодействия, чтобы спросить, что бы он сделал дальше в такой ситуации.

4. Метод самоконтроля. Когда подростки учатся распознавать и регулировать свое поведение, это также может помочь им развить социальные навыки. Одной из стратегий самоконтроля является использование контрольного листа, если цель вашего подростка - установить зрительный контакт, когда он с кем-то разговаривает, попросите его использовать контрольный лист, чтобы отслеживать свои успехи.

Таким образом, можно прийти к заключению, что дефицит социальных навыков является одной из определяющих характеристик детей с РАС. Эти нарушения проявляются в приобретении и сохранении друзей, надлежащем выражении чувств, демонстрации самоконтроля, контроле эмоций, решении социальных проблем, управлении гневом и обобщении приобретенных социальных навыков в различных условиях. Альтернативный подход фокусируется на обучении модели решения проблем, которую ребенок способен применять самостоятельно. Вместо

того, чтобы сосредотачиваться на обучении конкретному поведенческому навыку, основное внимание уделяется обучению модели решения социальных проблем, которую учащийся мог бы использовать в качестве “набора инструментов”. Хорошо известная поговорка “дайте человеку рыбу, и он будет есть её целый день, но научите его ловить рыбу, и он будет есть её всю жизнь” особенно актуален.

Список использованной литературы

1. Бурменская Г.В., Карабанова О.А., Лидере А.Г. Возрастно-психическое консультирование: Проблемы психического развития детей. М.: Изд-во МГУ, 1990. 16-20 стр.

2. Брин И.Л. К медико-психолого-педагогическому обследованию детей с аутизмом. М.: Сигнал, 2002. 17 стр.

3. Воронков Б.В. Аутизм. Диагностика у взрослых и детей. – Санкт-Петербург: Наука и Техника, 2018. – 220 стр. ISBN 9785943877650. – т.

4. Пашковский В.Э. 10 лекций об аутизме: учебное пособие. 2020. – 83 стр.

Yetim bolalarni ijtimoiy himoyalash tizimining institutsional asoslari

Xurshida BO‘TAYEVA
O‘zbekiston Respublikasi Yoshlar ishlari agentligi huzuridagi Yoshlar muammolarini o‘rganish va istiqbolli kadrlarni tayyorlash instituti tayanch doktoranti

So‘nggi yillarda mamlakatda ijtimoiy yetimlikning oldini olish, aholi va yoshlar o‘rtasida sog'lom oila barpo etishga mas'uliyatli munosabatni targ'ib qilish, oilaviy qadriyatlarga ma'naviy-axloqiy munosabatni shakllantirish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar amalga oshirildi. Hozirgi vaqtda Yangi O‘zbekistonni qurish jarayoni tabiiy ravishda uning barcha institutlari, shu jumladan yetim bolalar va ota-ona qaramog'isiz qolgan bolalarni ijtimoiy himoya qilish institutining o‘zgarishi bilan birga keladi. Shu bilan birga, bolalarning farovonligini ta'minlash har qanday davlatning ijtimoiy siyosatining eng muhim vazifalaridan biridir. Bu ayniqsa, ota-ona qaramog'isiz qolgan bolalar uchun to‘g'ri keladi va shuning uchun davlat va jamiyat tomonidan alohida himoya va yordamga muhtoj.

O‘zbekistonning zamonaviy sharoitida yetim bolalarni ijtimoiy himoya qilish nafaqat ijtimoiy xizmat ko‘rsatish muassasalari va normativ-huquqiy hujjatlar to‘plami, balki samaradorligi nafaqat tashkiliy-huquqiy, moliyaviy, balki ijtimoiy-madaniy omillarga ham bog'liq bo‘lgan maxsus ijtimoiy institutdir. Ushbu institutning o‘zgaruvchan jamiyat sharoitida muvaffaqiyatli ishlashi uchun institutsionalizatsiya siyosatini amalga oshirish jarayonida yuzaga keladigan asosiy to‘siqlarni aniqlash va tavsiflash, shuningdek, O‘zbekistonda yetim bolalarni ijtimoiy himoya qilish muammosini hal qilish uchun ularni yengib o‘tish yo‘llarini aniqlash kerak.

Hozirgi kunda O‘zbekiston Respublikasida yetim bolalar umuman 18 yoshgacha bo‘lgan bolalarni huquqlarini himoya qiluvchi bir qator qonunchilik qabul qilingan. Ushbu qonunchilik hujjatlari qatorida mustaqillik yillaridan bugungi kungacha bolalar manfaatlari muhofazasi yo‘lida qator me’yoriy hujjatlar ishlab chiqildi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi “Bola huquqlari kafolatlari to‘g’risida”gi Qonuni, O‘zbekiston Respublikasi “O‘zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatining asoslari to‘g’risida”gi Qonuni, O‘zbekiston Respublikasi “Voyaga yetmaganlar o‘rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasi to‘g’risida”gi Qonuni,

O‘zbekiston Respublikasi “Vasiylik va homiylik to‘g’risida”gi Qonuni shu bilan birgalikda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 4-avgustdagi PQ-345-sonli qarori shular jumlasidan. Bundan tashqari aynan yetim bolalarni huquqlarini himoya qilish maqsadida yetimlikning oldini olish tizimini takomillashtirish haqida ham quyidagi qaror qabul qilingan. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining “Yetim bolalar va ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarni joylashtirishning muqobil shakllarini tanlash, oila institutini mustahkamlash hamda ijtimoiy yetimlikning oldini olish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2019-yil 30-sentabrdagi 824-son qaroriga muvofiq 2019-yil 1-noyabrdan boshlab yetim bolalar va ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarni oilaga tarbiyaga (patronat) olayotgan yoki oilaviy bolalar uyi tashkil etish orqali qabul qilayotgan nomzod fuqarolarni (keyingi o‘rinlarda tutingan ota-onalar deb ataladi) tayyorlash maqsadida “Mehribonlik” uylari va bolalar shaharchalarida Tutingan ota-onalarni tayyorlash kurslari (keyingi o‘rinlarda Tayyorlov kurslari deb ataladi) tashkil etilishi va Tayyorlov kurslari mashg‘ulotlarini o‘tkazish uchun tegishli tarmoq vazirliklari, idoralar va tashkilotlarning ijtimoiy ishlar sohasida tutingan ota-onalarni maslahat yordami, ijtimoiy, huquqiy, psixologik-pedagogik, tibbiy jihatdan kompleks qo‘llab-quvvatlashni ta’minlovchi mutaxassislari hamda davlat tarbiya muassasalarining ijtimoiy-psixologik-pedagogik ko‘maklashuv xizmati xodimlari jalb etilishi belgilab qo‘yilgan.

Ammo shuni ta'kidlash kerakki, yetim bolalarni ijtimoiy himoya qilish muammosi hali tizimli ravishda o‘rganilmagan. Xususan, ushbu muammoni hal qilishda idoralararo hamkorlikka kam e'tibor qaratildi; yetimlarni ijtimoiy himoya qilish muammolarini hal qilishda mamlakatning turli mintaqalarida mavjud bo‘lgan davlat, jamoat institutlari va biznes tuzilmalarining o‘zaro hamkorligi tajribasini har tomonlama sotsiologik tahlil qilishni talab qiladi. Yetim bolalarni ijtimoiy himoya qilish sifatiga ta'sir qilishning ijtimoiy, iqtisodiy va me'yoriy-huquqiy usullarining nisbati yetarlicha o‘rganilmagan. Ijtimoiy yo‘naltirilgan iqtisodiyotni shakllantirish davrida ijtimoiy siyosat sohasida ota-ona qaramog'isiz qolgan bolalarning ijtimoiy integratsiyasi tizimini ishlab chiqish alohida ahamiyatga ega.

Yuqoridagilardan tashqari Birlashgan Millatlar Tashkilotining bolalar jamg'armasi (UNICEF) ijtimoiy yetimlikning oldini olish tizimini isloh qilish bo‘yicha uslubiy materiallar ishlab chiqargan.

Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko‘rsatdiki, yetim bolalar muammosiga katta qiziqish bo‘lsa-da, yetim bolalarni ijtimoiy himoya

qilishning institutsional jihati yetarli darajada ishlab chiqilmagan va birinchi navbatda mintaqaviy darajada ilmiy tushunish va uslubiy o‘rganishni talab qiladi.

Ota-ona qaramog'isiz qolgan bolalarni aniqlash, boshqa tomondan, bolalarni disfunktsional homiylik ostidagi oilalarga shoshilinch joylashtirish. Shu sababli, etim bolalar va ota-ona qaramog'isiz qolgan bolalar uchun oilaviy hayotni boshqarishning yangi modeli uchun samarali mexanizmlarni yaratish va sinovdan o‘tkazish vazifasi dolzarbdir.

Institutsional o‘zgarishlarning sabablari orasida *S.G.Kirdina* ichki va tashqi omillarni aniqlaydi. Institutsional o‘zgarishlarning asosiy ichki omili ijtimoiy hayotning doimiy ravishda murakkablashishi bo‘lib, bu davlatni mamlakatning iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy rivojlanishining yangi ehtiyojlariga mos keladigan institutsional muhitni rivojlantirishga undaydi. *S.G.Kirdina*ning fikricha, bunday o‘zgarishlarning mazmuni zaif davlatga kuchliroq davlatga tanish yoki xarakterli bo‘lgan institutsional modellarni yuklashdir. Bu kuchli tomonning iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy makonni birlashtirishga intilishiga asoslanadi, chunki bu unga o‘z vazifalarini o‘z ta'sir maydonida yanada samarali amalga oshirishga imkon beradi. Bir qator mamlakatlarda AQSh tomonidan amalga oshirilgan bozor va federal institutlarni joriy etishga urinishlar bunga misoldir.

Lotin Amerikasi va Sharqiy Yevropa tarixi shuni ko‘rsatadiki, taklif etilayotgan institutsional shakllarning ushbu davlatlarning milliy-madaniy xususiyatlariga mos kelmasligi aholining ijtimoiy-iqtisodiy ahvoli yomonlashishiga va jamiyat rivojlanish sur'atlarining cheklanishiga olib keladi.

Xulosa. Yetim bolalarni ijtimoiy himoyalash tizimini to‘g’ri yo‘lga qo‘yishning dolzarbligi quyidagicha izohlanadi:

Birinchidan, bolalarning erkin hayotining muhofazasini ta'minlash har qanday davlatning ijtimoiy siyosatining eng muhim vazifalaridan biri. Tadqiqotchilarning fikriga ko‘ra, mehribonlik uyida tarbiyalanayotgan bolalar sonini qisqartirish muhimdir. Buning uchun bolaning oilasiga yordam berish yoki, zarur hollarda, muqobil oila vasiyligini ta’minlash kerak.

Ikkinchidan, jamiyatning asosiy bo‘g’ini bo‘lgan oilada tarbiya topish, oiadagi mehrni his qilish har bir mehribonlik uyida yashayotgan bolaning orzusidir.

Uchinchidan, Zamonaviy sharoitda yetim bolalarni ijtimoiy himoya qilishning o‘zi nafaqat sof protektsionistik funktsiyalarni amalga oshirishga, balki yetim bolalarni mustaqillik, harakatchanlik va tadbirkorlik bilan ajralib

turadigan to‘laqonli a'zolari sifatida jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiya qilish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishga ham e'tibor qaratishi kerak.

To‘rtinchidan, Yetimlik-bu murakkab ijtimoiy hodisa bo‘lib, u bir tomondan jamiyat anomizatsiyasining muqarrar hamrohi, boshqa tomondan esa ijtimoiy anomiyaning ko‘payishi va mustahkamlanishiga yordam beradi. Ushbu hodisalarning uzoq vaqt birga yashashi bilan ijtimoiy tartibni saqlash istiqbollari muammoli bo‘lib qoladi. Shu sababli, yetim bolalarni ijtimoiy himoya qilish institutining asosiy vazifasi yetim bolalarga davlat kafolatlarini amalga oshirishga asoslangan yetimlikning salbiy ijtimoiy oqibatlarini minimallashtirish bo‘lib, aholining ushbu toifasini o‘z-o‘zini anglash uchun teng boshlang'ich imkoniyatlar bilan ta'minlashga qaratilgan.

Beshinchidan, Zamonaviy jamiyat sharoitida yetim bolalarni ijtimoiy himoya qilish ushbu hodisaning ijtimoiy-iqtisodiy (qashshoqlik), ijtimoiy - madaniy (axloqiy inqiroz) va ijtimoiy-siyosiy (ijtimoiy beqarorlik) shart-sharoitlarini yo‘q qilishga asoslangan yetimlikka qarshi kurashning yaxlit davlat-ijtimoiy tizimining ajralmas qismidir. Ushbu tizimdan tashqarida yetim bolalarni ijtimoiy himoya qilish nafaqat o‘z vazifalarini to‘liq bajara olmaydi, balki ma'lum darajada yetim bolalarni ko‘paytirishga yordam beradi.

Yetim bolalar va ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarni tarbiyalashning tubdan yangilangan tizimini joriy etish, bolalarni joylashtirishning oilaviy hamda boshqa muqobil shakllarini amaliyotga kiritish, ularni mustaqil hayotga tayyorlash uchun qulay shart-sharoitlar yaratish maqsadida qator qoidalar qabul qilinishi quvonarli hol desak mubolag’a bo‘lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Лутошкина Светлана Юрьевна. Формирование института социальной защиты детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, в России: диссертация ... кандидата социологических наук: 22.00.04

2. Социальная защита детства в современной России: институциональный анализтема диссертации и автореферата по ВАК РФ 22.00.04, доктор социологических наук Филипова, Александра Геннадьевна

3. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение. - 3-е изд., доп. и испр. / Пер. с фр., состав., вступ. т. и примеч. А. Гофмана. - М.: ТЕРРА - Книжный клуб, 2008. - 400 с;

4. ПарсонсТ.Оструктуресоциальногодействия. Изд. 2-е. - М.: Академический Проект, 2002. - 832 с;

5. ВебленТ.Теорияпраздногокласса:пер.сангл./Вступ. ст. и примеч. С.Г.Сорокиной;Общ.ред.В.В.Мотылева.М:Книжныйдом«ЛИБРОКОМ»2011. - 368 с;

6. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологиизнания.-М.:«Медиум», 1995. - 322 с;

7. Институционализация социальной защиты детей-сирот в современном российском обществетема диссертации и автореферата по ВАК РФ 22.00.04, кандидат социологических наук Клементьев, Валентин Вячеславович

The importance of research and economics literacy for boosting the potential of youth in Uzbekistan

Dr. Nargiza ALIMUKHAMEDOVA
Course Leader (MSc Research Methods),
Westminster International University in Tashkent

1. Introduction and motivation

Education and its quality have been always important for youth and their personal and professional career. With a population of nearly 35 mln. habitants, Uzbekistan has very “young” as the ratio of youth is very high. While school and education enrollment of youth has been very high traditionally in Uzbekistan, the quality of education has been challenging. The President of Uzbekistan Sh. Mirziyoyev declared 2023 as the year of Caring for People and Quality Education[1]. While most of the national reforms, and numerous government initiatives already focus on improving the quality of education for youth, training on what is research, and what is research methods, is almost absent in school and undergraduate curricula. All existing pieces of training and school/university syllabuses contain obsolete information about contemporary research methods. In the given thesis, we, therefore, suggest that youth academic potential could be boosted a lot if with rigorous training on research, research methods, and methods of producing scholarly articles based on international standards.

2. Why research is important for youth?

*Research elements should be started teaching at school and bachelor studies:*The importance of research is particularly important for those who wish to pursue a later Ph.D. locally or internationally. However, rigorous training in contemporary research methods, and the use of statistical packages such as Stata, R, Python, SPSS (used for quantitative data analysis) and NVivo, CAQDAS (used for qualitative data analysis) are not included in the school and undergraduate training. As a result, thinking the long term, when young people wish to pursue Ph.D., they face difficulties in producing high-quality research at international standards. In most cases, young researchers are forced to produce many publications in journals with low quality, that do not have any Impact Factors (Web of Science database) or CiteScore (Scopus database) journal metrics. As a result, the whole country’s image in the international academic arena is challenged, and scholars who wish to publish

[1]https://www.uzdaily.uz/en/post/78028

in high-quality journals are facing severe barriers because of deteriorated country’s image. The situation is particularly severe in research in social sciences areas.

Therefore, thinking of the state of science, and research of Uzbekistan in the very long-term perspective, it is highly important to provide rigorous training in research, focusing on contemporary research methods, and clear applications of quantitative and qualitative research methods at all levels, i.e. starting from schools, progressing in undergraduate bachelors, and progressing at master’s levels. As a result, youth will be prepared for research at postgraduate and Ph.D. levels progressively.

Research is a new labor market skill: Understanding contemporary research, research tools, and methods, is also very important for youth in the labor market. The current challenges include increasing competition, and trade-offs in salaries in low and high-skilled positions, which requires gaining additional/new skills which go beyond the standard school curriculum. Examples of how research elements are used in the current labor market positions include (i) conducting market review and analysis, (ii) collecting primary data collection, (iii) surveying customers, (iv) forecasting sales and number of visitors, and many others. As such, research skills and elementary research practice are very important for youth and should be considered separate types oflabor market skills. The most contemporary one is gaining research skills which are also versatile and already part of today’s labor market skill requirements.

*Research is an important skill for youth to become competitive while going abroad.*Every adolescent and youth in Uzbekistan is dreaming of going abroad, for either travel, work, or studies. While international travel is very beneficial for broadening life horizons and gaining international work experience, it is highly recommended that the youth of Uzbekistan join foreign markets with good qualifications, and high labor market skills on hand and thus be competitive abroad. In most cases, young generations think that they should leave abroad first, and they will gain the best education and skills there. However, being young and with no prior preparations, they are facing double challenges in terms of surviving in the foreign country (i.e. finding a job, and earning money to cover tuition fees and other living expenses), and taking education. The potential solution to these challenges could be - being ready for abroad and rather “succeed” position rather than “survive” mode. In this regard, one way to gain a competitive advantage for leaving abroad is to gain research skills that are currently highly valued internationally. What is

very promising and inspirational, is that the youth of Uzbekistan has very strong human capital, rich genes, and practical understanding. In couple with hard working abilities,

3. Why Economics Literacy is important for youth?

Every day we make many decisions. Some decisions are short-term (i.e. purchase certain items or not, go to a concert or stay with children, etc.), and some decisions are long-term (i.e. leave abroad or stay home, to pay the tuition fee for a child or use money otherwise etc.). In most cases, people make decisions intuitively, following someone's advice, or following the strict guidance of senior family members, or traditions. While there is no harm in such a way of decision-making, there is another, more informed, more versatile, more reflective way of decision-making that is following economic thinking.

What is *economic thinking*? Well, first, it is similar to having an "economic lens" on eyes and looking at any personal and life situations through these lenses. More important, behind any decision-making there is an underlying certain economic principle, i.e. opportunity cost and benefit, incentives, and many others. If people are aware of these fundamental economic principles - they will make more informed and better decision-making, thus improving their personal well-being and the whole nation in the long term. Unfortunately, school and university curricula in Uzbekistan is lacking contemporary training on the principles of economics. The existing ones are either too sophisticated or not clear for regular households. In addition, there are weak linkages between the study of economics and real-life applications. The youth of Uzbekistan could benefit substantially from economic literacy. It should be acknowledged that the current initiative of the Central Bank of Uzbekistan on promoting "Financial Literacy" is very important and timely, broader principles of economic literacy are still missing in the market. In this regard, it is highly recommended for the youth of Uzbekistan to join Economic Fundamentals Initiative international project and gain basic education on economics by reading the "Common Sense Economics: What Everyone Should Know About Personal and National Prosperity" book.

References

1. MSc Research Methods Course, Westminster International University in Tashkent: https://www.wiut.uz/research-methods

2. Economic Fundamentals Initiative: https://www.econfun.org/en/about

3. “Common Sense Economics: What Everyone Should Know about Personal and National Prosperity” book in Uzbek: https://econfun.s3.eu-central 1.amazonaws.com/books/Common_Sense_Economics_%5Buz%5D.pdf

4. “Common Sense Economics: What Everyone Should Know about Personal and National Prosperity” book in English: https://econfun.s3.eu-central 1.amazonaws.com/books/Common_Sense_Economics_%5Ben5D.pdf

5. “Common Sense Economics: What Everyone Should Know about Personal and National Prosperity” book in Russian: https://econfun.s3.eu-central1.amazonaws.com/books/Common_Sense_Economics_%5Bru%5D.pdf

Образование как потенциал личностного роста

Элеонора МИРЗАЖОНОВА
старший преподаватель
Ферганского государственного университета

В современном Узбекистане интеграция науки, образования и производства занимает важное место в развитие страны. Время требует ускоренного развития науки, поднятия её на более высокий уровень и в этой деятельности высока роль молодёжи. 2023 год объявлен «Годом заботы о человеке и качественного образования». В своем обращении к парламенту Президент Шавкат Мирзиёев акцентировал внимание и на проблемах образования. Радует и то, что поддержка сферы высшего образования и молодых учёных является одной из приоритетных задач государства.

В современном обществе Узбекистана образование стало одной из самых обширных сфер человеческой деятельности. В ней занято более миллиарда учащихся и почти 50 млн педагогов. Заметно повысилась социальная роль образования: от его направленности и эффективности сегодня во многом зависят перспективы развития человечества. В последнее десятилетие мир изменяет свое отношение ко всем видам образования. Образование, особенно высшее, рассматривается как главный, ведущий фактор социального и экономического прогресса. Причина такого внимания заключается в понимании того, что наиважнейшей ценностью и основным капиталом современного общества является человек, способный к поиску и освоению новых знаний и принятию нестандартных решений.

Следует подчеркнуть, что практически все развитые страны, в том числе и Узбекистан проводили различные по глубине и масштабам реформы национальных систем образования, вкладывая в них огромные финансовые средства. Реформы высшего образования обрели статус государственной политики, ибо государства стали осознавать, что уровень высшего образования в стране определяет ее будущее развитие. В русле этой политики решались вопросы, связанные с ростом контингента студентов и числа вузов, качеством знаний, новыми функциями высшей школы, количественным ростом информации и распространением новых информационных технологий и т.д.

Современное развитие общества требует новой системы образования - «инновационного обучения», которое сформировало бы у обучаемых способность к проективной детерминации будущего, ответственность за него, веру в себя и свои профессиональные способности влиять на это будущее. Необходимо подчеркнуть, что Правительством Узбекистана предпринимаются немалые усилия, направленные на успешное реформирование высшей школы. В частности, главное внимание уделяется перестройке системы управления высшим образованием, а именно: широкое развитие форм самоуправления, прямое участие вузов в выработке и реализации государственной образовательной политики, предоставление вузам более широких прав во всех сферах их деятельности. Итак, основные задачи реформирования системы вузовского образования сводятся к решению проблемы как содержательного, так и организационно-управленческого характера, выработке взвешенной государственной политики, ее ориентации на идеалы и интересы обновляемого Узбекистана. Очевидно, что проблема долговременного развития высшего образования не может быть решена только за счет реформ организационно-управленческого и содержательного характера.

В связи с этим, все более настойчиво встает вопрос о необходимости смены парадигмы образования. Мы остановили свое внимание на концепции, разработанной учеными Международной академии наук высшей школы (АНВШ) В.Е.Шукшуновым, В.Ф.Взятышевым и др. Но их мнению, научные истоки новой образовательной политики следует искать в трех сферах: философии образования, науках о человеке и обществе и «теории практики».

Философия образования должна дать новое представление о месте человека в современном мире, о смысле его бытия, о социальной роли образования в решении ключевых проблем человечества. Науки о человеке и обществе (психология образования, социология и др.) нужны, чтобы иметь современное научное представление о закономерностях поведения и развития человека, а также модель взаимодействий между людьми внутри образовательной системы и самой системы образования с обществом.

Вуз призван подготовить специалиста, способного к постоянному саморазвитию, самосовершенствованию, и чем богаче будет его натура, тем ярче она проявится в профессиональной деятельности. Итак, главными направлениями реформы современного образования должны

стать поворот к человеку, обращение к его духовности, борьба с цинизмом, технократическим снобизмом и интеграция частных наук.

При этом современная программа развития образования должна содержать механизмы, гарантирующие:

- единство образовательного пространства;
- открытое восприятие и понимание всей палитры мирового культурного-исторического и образовательного опыта;
- выведение образования на такой уровень, который даст новое видение мира, новое созидательное мышление.

Воспитание многомерной творческой личности в вузе должно реализовываться через оптимальное сочетание фундаментального, гуманитарных и профессиональных блоков дисциплин, их взаимопроникновение на основе межпредметных связей, интегрированных курсов, междисциплинарных форм контроля, обеспечивающих формирование целостного сознания на основе системного знания.

Подготовка высококвалифицированных профессионалов всегда остается важнейшей задачей высшей школы Узбекистана. Однако в настоящее время данную задачу уже невозможно выполнять без фундаментализации образования. Это объясняется тем, что научно-технический прогресс превратил фундаментальные науки в непосредственную, постоянно действующую и наиболее эффективную движущую силу производства, что относится не только к новейшим наукоемким технологиям, но и к любому современному производству.

Если вуз не сформирует у своих выпускников способности осваивать достижения фундаментальных наук и творчески их использовать в психологической деятельности, то он не обеспечит своим клиентам необходимую конкурентоспособность на рынке труда. Поэтому в современном вузе уже с первого курса должно культивироваться стремление студентов к глубокому освоению фундаментальных знаний.

В качестве исходного теоретического положения фундаментализации образования принимается идея единства мира, проявляющаяся во всеобщей взаимосвязи в сфере неживого, живого, духовного. Эти связи неизбежно должны быть отражены в моделях специалистов, учебных планах, программах, учебниках и организации учебного процесса. Отсюда следует необходимость формирования новой модели системы образования в университете, которая основана на

переосмыслении взаимосвязи фундаментальной и технической составляющих, формирования многоуровневой интеграции технического и фундаментального знания.

Фундаментализация высшего образования предполагает его постоянное обогащение достижениями фундаментальных наук. Тот факт, что прикладные науки возникают и развиваются на основе постоянного использования фундаментальных законов природы, делает общепрофессиональные и специальные дисциплины также носителями фундаментальных знаний. Следовательно, в процесс фундаментализации высшего образования должны быть вовлечены наряду с естественнонаучными общепрофессиональные и специальные дисциплины.

Список использованной литературы

1. Стратегия Действий по пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан в 2017-2022, http://strategy.regulation.gov.uz/ru/document/2.
2. Мирзиёев Ш.М. Обеспечение верховенства закона и интересов человека – гарантия развития страны и благополучия народа. Доклад на торжественном собрании, посвященном 24-й годовщине принятия Конституции Республики Узбекистан. Пресс-служба Президента Республики Узбекистан. http://www.press-service.uz/ru/news/report/
3. Указ Президента Республики Узбекистан “О стратегии развития нового Узбекистана” от 28.01.2022 г. № УП-60.
4. Будущее образование: глобальная повестка. – [Электронный ресурс] URL: http://edu2035.org/pdf/GEF.Agenda_ru_full.pdf
5. Постановление Президента Ш.Мирзиёева “О мерах по кардинальному совершенствованию системы работы с молодежью в махаллях” (https://news.mail.ru/politics/49682030/frommail)
6. Интернет-источник: https://center-yf.ru/data/economy/Kachestvo-chelovecheskogo-kapitala.php

Art terapiya asosida nutq nuqsoniga ega bo‘lgan bolalar nutqini faollashtirish

Dilnoza KAYUMOVA
Respublika bolalar ijtimoiy moslashuvi markazi, logoped

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 22-dekabrdagi 802-son qarorida bolaning rivojlanish sohalari kompetensiyalari bola rivojining quyidagi sohalarida: jismoniy rivojlanish va sog‘lom turmush tarzining shakllanishi; ijtimoiy-hissiy rivojlanish; nutq, muloqot, o‘qish va yozish malakalari; bilish jarayonining rivojlanishi; ijodiy rivojlanish belgilanadi.

“Ilk qadam” davlat dasturiga asosan ushbu vazifa bilan bog‘liq holda dasturning maktabgacha katta yoshdagi bolalar (katta va tayyorlov guruhlari) ta’lim va tarbiyasiga bag‘ishlangan qismining “Nutq, o‘qish va savodga tayyorgarlik” bo‘limida nutqning tovush madaniyatini shakllantirish, lug‘atni faollashtirish, so‘zdan tovushni ajratish, nutqning grammatik tuzilishini shakllantirish, yorqin badiiy-tasvir vositalaridan sifatlash, o‘xshatish, metafora, jonlantirish haqidagi boshlang‘ich tasavvurlarini shakllantirish, so‘z shakllari (antonimlar, omonimlar va sinonimlar)ning o‘ziga xos xususiyatlarini ochib berish va ularni o‘z o‘rnida qo‘llashga o‘rgatish, ovoz sifatlari va nutq sur’atini tarbiyalash vazifalari qo‘yilgan bo‘lib, ushbu vazifalarga erishish yo‘llaridan biri sifatida bolalarda tasviriy san’atga bo‘lgan qiziqish va mayda qo‘l motorikasini shakllantirish asosida nutqni faollashtirish, fikrlab javob berish»ga o‘rgatish kerakligi ham alohida ta’kidlab o‘tilgan.

Darhaqiqat, bola nutqini rivojlantirishda bolalarga ta’sir ko‘rsatadigan turli-tuman vositalar va usullar majmuida qo‘llanadi. Ularning yordamida bolalar nutqini o‘stirish va dunyoqarashini rivojlantirishga qaratilgan deyarli barcha masalalarni hal qilish mumkin. Ushbu maqsadni amalga oshirishda qo‘llanadigan o‘quv va didaktik materiallar qatorida Art-terapiya usullaridan foydalanish ham katta o‘rin egallamog‘i lozim.

Bundan tashqari art-terapiya namunalari asosida bolalar nutqida uchraydigan nutq nuqsonlarini korreksiyalash va bartaraf etishda foydalanish ham katta samara berishi maxsus ta’lim mutaxassislari amaliyotida o‘z isbotini topgan. Ular bolada bir vaqtning o‘zida hamma sensor imkoniyatlarni birlashtirish va foydalanishga keng yo‘l ochib beradi.

“Art terapiya” (art-terapiya) atamasi birinchi bo‘lib 1938 yilda Adrian Xill tomonidan sanatoriylarda sil kasalligi bilan og‘rigan bemorlarning badiiy mashg‘ulotlarini tasvirlashda ishlatilgan. Keyin bu atama terapevtik san’atning barcha turlariga qo‘llanila boshlandi. Kasbiy faoliyatning maxsus turi sifatida artoterapiya Ikkinchi Jahon Urushidan keyin Buyuk Britaniyada psixoterapiya bilan bog‘liq holda rivojlana boshladi. Ijodkorlikda qasddan o‘zini oshkor qilish bilan terapiya Z.Freydning psixoanalizidan, C. Jungning analitik psixologiyasidan Moreno psixodramasidan va amerikalik o‘qituvchi M. Naumburgning grafik ifodasi bilan terapevtik yordamning dinamik nazariyasidan kelib chiqdi.

«Art Therapy» atamasi ikkita so‘zning qo‘shilmasidan hosil bo‘lgan. “Art” inglizcha so‘zdan olingan bo‘lib- “san’at”, “terapiya” so‘zi esa yunoncha “therapeia” so‘zidan olingan bo‘lib – “davolash” degan ma’noni anglatadi. Bugungi kunda art-terapiya ayniqsa nutq nuqsoniga ega bo‘lgan bolalar bilan ishlashda qo‘llash muhim va zarur bo‘lib kelmoqda. Deyarli har bir bola ishtirok etishi mumkin, hech qanday iste’dod talab qilmaydi, art-terapiya ishi tasviriy faoliyat qobiliyati yoki badiiy mahoratni rivojlantiradi. Bundan tashqari, tasviriy ijod mahsullari obyektiv nutq nuqsonli bolalarni ruhiy va fikrlarining dalillari ulardan diagnostika sifatida foydalanishga yordam beradi. Shunday qilib, art-terapiyaning nutqida kamchiliklari bor bolalarning nutqini faollashtirishda qo‘llanilishi, ularni hayotga faol shaxs qilib tayyorlash vazifa qilib olinganligi va bu muammo deyarli ilmiy tomondan ishlanmaganligi uning dolzarbligini belgilab beradi.

Ushbu makola art-terapiya texnologiyasi asosida nutqida nuqsoni bo‘lgan bolalar nutqini faollashtirish masalasiga bagishlandi. Art-terapiya yordamida nutqi rivojlanmagan bolalar nutqini faollashtirish jarayoni Toshkent shahridagi Respublika bolalar ijtimoiy moslashuv markaziga (RBIMM) baza sifatida tanlandi, og‘ir nutq nuqsoniga ega bolalar jalb etildi.

Tadqiqotda 3 yoshdan 13 yoshgacha bo‘lgan 50 nafar 1, 2, 3-darajali nutqi rivojlanmagan bolalar ishtirok etdi. Art-terapiya asosida nutq kamchiliga ega bo‘lgan bolalarning nutqini faollashtirish uchun quyidagi vazifalar qo‘yildi: bolaning muloqotga bo‘lgan ehtiyojini aniqlash va rivojlantirish; bola bilan aloqa o‘rnatish (rasm chizishga dastlabki motivatsiyani rivojlantirish, negativizmlarni yengish, tasviriy faoliyatga qiziqishni rivojlantirish); chizmachilik ko‘nikmalarini rivojlantirish; rasm chizish jarayonida savol-javob, suhbat, imo-ishoralar, klaster usullari orqali fikrlashni, dadil gapirishni, nutqni faollashtirishni o‘rgatish.

Art-terapiya metodikasini qo‘llashda bir nechta chizish usullaridan foydalandik: bo‘yoqlar bilan barmoq vositasida chizish; qo‘l kafti bilan chizish; mo‘yqalam yordamida chizish; qalam bilan chizish; turli xil buyumlar yordamida chizish. Baholash mezonlari: 3-ball- topshiriq to‘liq bajarildi, faqat sekinlashgan sur’atda. Savollar javobga qaraldi;2 ball -topshiriq logoped yordamida bajarildi;Savollarga javob yo‘q; 1 ball - topshiriq logoped yordamida bajarildi. Sharchalar to‘liq bo‘yalmadi. Savollarga javob yo‘q.

Topshiriqni bajarish uchun logoped tomonidan jihozlar tayyorlab qo‘yilgan. Endi bolalar oldiga rangli bo‘yoqlar va rangli qalamlar kukuni qo‘yiladi. Ularga bo‘yab berish taklif qilinadi. Bolalar xohishiga qarab bo‘yoq yordamida yoki rangli kukun yordamida barmoqlari vositasida bo‘yab berishadi.

Natijalar bo‘yicha 1 ball bilan motor alaliya, ZRR, ZPRR, Daun sindromli 21 nafar bolalar natija ko‘rsatishdi chunki ulardagi mayda barmoqlar harakatchanligi sust bo‘lganligi, diqqat tarqoqlik va gipper harakatchanlik kuchliligi sabab bo‘ldi. 2 ball bilan motor alaliya, duduqlanuvchi, BSF, Zprr bo‘lgan 13 nafar bola natija ko‘rsatdi, Bolalardagi harakatchanlik sustligi diqqat tarqoqligi sabab bo‘ldi. 3 ball bilan BSF, motor alaliya, duduqlanish, Zprr, bolalar nevroz, zaif eshituvchi 16 nafar nutqi faol bo‘lmagan harakatlarida, mushaklarida tortishishlar mavjudligi sabab bo‘lib ko‘rsatildi (Jadval 1).

Art-terapiya metodining mezonlari, ko‘rsatkichlari va samaradorligi darajasi og‘ir nutq kamchiligiga ega bolalar nutqini faollashtirishda o‘z natijasini berdi.

Art-terapiya texnologiyasi asosida nutqida nuqsoni bo‘lgan bolalar nutqini faollashtirish natijalari. Natijalar bo‘yicha 1 ball bilan 14 nafar bolalar, motor alaliya, duduqlanuvchi, ZPRR, bolalar nevrozi, Zaif eshituvchi bolalr tashkil qildi chunki bolada kirishuvchanlik, tortinchoqlik va qol harakatlari sustligi sabab bo‘ldi. 2 ball bilan 15 nafar bola natija ko‘rsatdi, motor alaliya, duduqlanuvchi, ZPRR, BSF bolalar tashkil qildi chunki bazi bolalarda mushaklar tortishuvchanlik, harakatning cheklanganligi kuzatildi. 3 ball bilan esa 21 nafar motor alaliya, ZRR, ZPRR, BSF nutqi faol bo‘lmagan bola natija ko‘rsatdi.

Jadval-1

Nuqsonli bolalar tashhisi	Motor alaliya	Duduqlanish	ZRR	ZPRR	RAS	BSF	Bolalar nevrozi	Daun	SDVG	Aqli zaif esgituvchi	Natija
3 ball	4		1	5		10		1			21
2 ball	2	3		4		6					15
1 ball	1	1		4		3	2			3	14
Jami	7	4	1	13	3	16	2	1	1	4	50

Zamonaviy imkon beruvchi ko‘p qirrali pedagogik texnologiyalardan foydalanish bir vaqtning o‘zida bir necha vazifalarni hal qilishga ko‘maklashadi. Bunday texnologiyalar ichida art-terapiyadir.

Taklif qilingan pedagogik texnologiyalar, nutq kamchiligiga ega bolalarda Art-terapiya ishini tashkil etish va bunda bolani jalb qilish, Art-terapiyada ishlab chiqilgan tizim orqali nutq kamchiligiga ega bolalarni bosqichma-bosqich kiritish; bolalarning hissiy nutq sohasini tuzatish dasturi ishlab chiqilgan va amalga oshirilgan va tajriba davomida olingan ma’lumotlar Art-terapiyani nutqni rivojlanish va faollashtirish ta’sirining samaradorligini tasdiqlaydi.

Art-terapiya asosida nutq nuqsoniga ega bo‘lgan bolalar nutqini faollashtirish bo‘yicha pedagogik tavsiyalar qo‘llanilishi tavsiya etiladi:

1. Art-terapiyaning mazmuni har qanday yoshdagi bola uchun tanlanishi mumkin, chunki ushbu texnikada ko‘plab yo‘nalishlar mavjud. Art-terapiya ishlarida deyarli har bir bola ishtirok etishi mumkin.

2. Art-terapiyaning vizual ijod mahsulotlari bolaning kayfiyati va fikrlarining obyektiv dalilidir, bu ularni diagnostika sifatida ishlatishga imkon beradi.

3. Art-terapiya o‘zingizni va atrofingizdagi dunyoni bilishga imkon beradi. Ko‘pgina hollarda Art-terapiya ishlari bolalarda ijobiy his-tuyg‘ularni va qiziqishni uyg‘otadi, passivlik va tashabbusning yetishmasligini yengishga yordam beradi va yanada faol hayotiy pozitsiyani shakllantiradi.

4. Og‘ir nutq kamchiligiga ega bo‘lgan bolalar bilan art-terapiyani defektologlar va ota-onalar faoliyatida qo‘llanilishi mumkin.

Foydalanilgan dabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 2020-yil 22-dekabrdagi 802-son qarori
2. Qishki I.A. nutq faoliyatining Lingvopsixologiyasi. M.: Moskva psixologik-ijtimoiy instituti, Voronej: “NPO modek”, 2001 y. 432-b.
3. Levina, R. E. bolalarda nutq va yozuvning buzilishi. Tanlangan asarlar. M.: “Arkti Nashriyoti”, 2005 y. 222-b.
4. Leontiev, A. A. Til, nutq, nutq faoliyati. M.: “Ma’rifat”, 1989 y. 214-b.
5. Luriya, A. R. Til va ong. // E. D. Xomskaya tahriri ostida. M., 2001 yil. 416-
6. Tkachenko, T. A. Biz to‘g‘ri gapirishni o‘rgatamiz. M.: GNOME va D, 2003
7. Muminova L. R. Logopedya. T. 2014
8. Maxus ta’limda badiiy pedagogika va Art-terapiya: o‘rta va oliy pedagogika o‘quv yurtlari talabalari uchun darslik. E. A. Medvedeva, I.Y. Levchenko, L.N. Komissarova, T. A. Dobrovolskaya M.: “Akademiya”, 2001y. 248-b.
9. Valdez Odriosola M. Art-terapiya yordam dasturi rivojlanish mummolari M.: Gnome va D, 2004 64 b.
10. Kopitin, A. I. Art-terapiya nazariyasi va amaliyoti / A. I. Kopitin. SPb: “Nutq”. 2002 366-b.
11. Lebedeva, L. D. Art-terapiya amaliyoti: yondashuvlar, diagnostika, darslar tizimi St.Peterburg 2003 y. 256-b.
12. Rybakova G. Zpr bilan qasallangan bolalar uchun Art-terapiya “Nutq”. 2007 y. 139-b.
13. Sakovich, N. A. Art-terapiya ijodi usullari / N. A. Sakovich Sankt-Peterburg: nutq.2006.-172 b.

III. YOSHLARNI UMUMINSONIY VA MILLIY QADRIYATLARGA HURMAT, VATANGA SADOQAT RUHIDA TARBIYALASH

“Ustoz-shogird” an’analari va unga tarixiy va zamonaviy qarashlar

Nuriddin RUZIYEV
Andijon davlat universiteti
Tasviriy san’at va muhandislik grafikasi kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada qator Ustoz-shogird qadriyatlari bo‘yicha faoliyat yuritgan va o‘zining an’anasiga ega bo‘lgan mutafakkirlar haqida so‘z boradi. Ma’lumki, ta’lim tizimi ustoz va shogirdlar faoliyatini o‘z ichiga oladi. Ustozning faoliyati va shogirdlar faoliyati o‘zaro bog‘liq, ammo ustozning o‘quv faoliyati va shogirdlarning tarbiyaviy ishlari taniqli farqlar bilan ajralib turadi. Masalan, amaliy mashg‘ulotlarni tashkil etishning guruh shaklida ustoz, qoida tariqasida, barcha shogirdlar bilan bir vaqtda ishlashi haqida ma’lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: Ustoz-shogird, ta’lim, tadqiqot, bilim, ko‘nikma, zamonaviy ta’lim, ijtimoiy guruh, modellar, intellektual salohiyat, an’ana.

Ayni paytda mamlakatimiz ta’lim va ijtimoiy-madaniy sohadagi tub o‘zgarishlarga intilmoqda, bunga ehtiyoj fikrlash, maqsadlarni belgilash va harakatlar shakllarining o‘zgarishi, shuningdek, iqtisodiy sektorning istiqbollari bilan bog‘liq.

Ushbu sohalarni uyg‘un va tizimli ravishda o‘zgartirishning ahamiyati ta’lim tizimida o‘z aksini topgan bo‘lib, unda barcha ta’lim muassasalari oldiga ikkita asosiy maqsad qo‘yilgan: ta’limining global raqobatbardoshligini ta’minlash va xalqlarning ma’naviy-axloqiy qadriyatlari va madaniy an’analariga asoslangan barkamol rivojlangan va ijtimoiy mas’uliyatli shaxsni tarbiyalash. Ushbu maqsadlarga ko‘nikmalar, iste’dodlar va kompetensiyalarni qo‘llab-quvvatlash va rivojlantirish tizimini yaratmasdan erishish mumkin emas. Ushbu tizim barcha talabalarni o‘z taqdirini o‘zi belgilash va kasbiy yo‘naltirish muammosini hal qilishga hissa qo‘shishi kerak.

Yuqorida aytib o‘tilgan maqsad va vazifalarga javob beradigan eng samarali strategiya “Ustoz-shogird” metodologiyasidan foydalanish bo‘lib, uning doirasida turli darajadagi va ta’lim shaklidagi talabalarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash mumkin.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev O‘qituvchi va murabbiylar kuni munosabati bilan o‘tkazilgan tantanali marosimda so‘zlagan nutqida ta’lim sifatini oshirishda “Ustoz-shogird” tizimini qaror toptirish zarurligi haqida

to‘xtalib, “Bugun har bir o‘qituvchi va tarbiyachi, oliygoh domlasi ta’lim va ilm-fan sohasidagi eng so‘nggi ijobiy yangiliklarni o‘quv jarayonlariga tatbiq eta oladigan, chuqur bilim va dunyoqarash egasi, bir so‘z bilan aytganda, zamonamiz va jamiyatimizning eng ilg‘or vakillari bo‘lishlari kerak. Bunday ustozlar qo‘lida ta’lim olgan farzandlarimiz biz orzu qilgan O‘zbekistonning yorug‘ kelajagini bunyod etishga qodir avlod bo‘lib kamol topadi”, deb ta’kidladi.

O‘qituvchining o‘z ustida ishlashi, pedagogik mahoratini oshirib borishida “Ustoz-shogird” usuli kutilgan natija berishi shubhasiz. Zero ustoz-shogirdlik azaldan xalqimizning tabiatiga xos xususiyat bo‘lib, uni tizimga aylantirish ta’lim samaradorligini oshirishda g‘oyat muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun ham “Ustoz-shogird” an’anasini ta’lim-tarbiya tizimida mustahkam qaror toptirish juda muhimdir. “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasi”da “Ustoz – shogird” an’analarini tiklash ta’lim tizimida ma’naviy tarbiyani amalga oshirishning muhim vazifasi sifatida belgilanganligi ayni muddao bo‘ldi .

“Ustoz-shogird” tizimida mafkuraviy tayyorgarlik masalalari g‘oyat muhimdir. Shogirdning siyosiy ongi, mafkuraviy tayyorgarligi, tafakkur madaniyati qancha kuchli bo‘lsa, uning kelgusida “ustozdan ham o‘zib ketishi” uchun mustahkam zamin hozirlanadi. Bunday zaminni yaratish uchun esa ustozning o‘zi kuchli bilim va saviyaga ega bo‘lishi lozim. Buyuk Arastu “oldinga ketganlarni quvib etadigan va ortda qolganlarni kutmaydigan shogird har narsaga ulguradi” , deb bejiz aytmagan.

“Ustoz-shogird” an’anasi faqat ta’limni rivojlantirishga qaratilgan tor doiradagi usul emas, u eng avval, shaxsni barkamol qilish orqali jamiyatni farovon, saodatli qilishdan iborat ezgu g‘oyadir. Ayniqsa, bu g‘oya islom falsafasidan oziqlanganda yanada to‘laqonli ma’no kasb etadi. Buyuk ajdodlarimiz Ibn Sino, Beruniy, Forobiy, Alisher Navoiy asarlarida, Imom Buxoriy hadislari-yu, Bahouddin Naqshbandning “Dil va yoru, dast ba kor» tamoyilida bu ezgu g‘oyaga doir qimmatli hikmatlar mujassam. Mutafakkir ajdodlarimiz ijodida ko‘plab ustozlik timsollari yaratildi.

Darhaqiqat, ta’lim tizimi taraqqiyoti davomida Sharq va G‘arb davlatlarida intellektual salohiyatning o‘sishi o‘ziga xos ravishda rivojlandi. Bu jarayon Qadimgi Hindistonda braxman va gurular, Xitoyda Konfutsiy, Yunonistonda Suqrot maktabi, Aflotun akademiyasi, Arastu litseyi, o‘rta asrlar Sharqida Bag‘dod Ma’mun akademiyasi yoki Xorazm Ma’mun akademiyasida ta’lim tizimining yangi ilg‘or an’analarini shakllantirdi.

“Ustoz-shogird” an’analarining o‘lmas qadriyatlarini asrlar davomida shogirdlar tomonidan e’zozlanishini Suqrot va uning shogirdlari timsolida tahlil etish mumkin. Uning “Kuch – bilimda”, “Qanchalik ko‘p bilsam, shunchalik ko‘p bilmasligimni bildim”, “O‘z-o‘zingni angla” aforizmlari bugungi kunda ham o‘ta dolzarb. Suqrotchilar maktablari eramizdan avvalgi V asrda uning shogird va izdoshlari tomonidan shakllantirilgan yunon falsafiy maktablari: Aflotun akademiyasi, Megar maktabi, Elida-eretreya maktabi, Keren maktabi va kiniklar oqimi shular jumlasidandir.

Ustozga hurmat va ehtirom oliy qadriyat sifatida Aflotun asarlarida yorqin ifoda etiladi. Uning “Suqrotchilar dialogi”da alloma ustozi qarashlarini haqqoniy aks ettirishga, g‘oyalarini tizimli va mufassal targ‘ib qilishga harakat qiladi. O‘zi tashkil etgan akademiyada qariyb qirq yil davomida rahbarlik qilar ekan, ustozi qarashlari targ‘ibotini ham muttasil olib boradi. Aflotun akademiyasining 900 yildan ortiqroq faoliyati davomida bu an’ana saqlanib qolganligi Suqrot butun insoniyatning ma’naviy ustoziga bejizga aylanmaganligini ko‘rsatadi.

VIII-XI hamda XV asrlar insoniyat tarixida Sharq Uyg‘onish davri sifatida e’tirof etiladi. Bu davrda mamlakatimiz hududlarida yashab ijod etgan olimlarning ilmiy tadqiqotlari Bag‘dod, Marv va Xorazmdagi ilmiy-ma’rifiy markazlarda olib borildi. O‘rta asrlarda tashkil etilgan ilmiy maktablarda dunyoviy va diniy fanlar rivojiga vatandoshlarimiz ulkan hissa qo‘shdilar. Natijada “ustoz–shogird” an’analarining davomiyligi asosida mazkur ilmiy maktablarda buxoriylar, farg‘oniylar, xorazmiylar, termiziylar, samarqandiylar avlodi ulkan ilmiy yangiliklari bilan insoniyat tarixida o‘chmas iz qoldirdi.

Suqrotning asosiy didaktik yutug‘i – ustoz tomonidan o‘ylab qo‘yilgan savollar yordamida haqiqatga eltuvchi dialogik tortishuv. Ustoz shogirdning kuchli ruhiy jihatlarini uyg‘otishi va uning o‘zini yaratib olishiga ko‘maklashishi kerak.

Aflotunning fikricha, ustozlik vazifasini, eng avvalo, yoshi katta kishilarga ishonish mumkin. Bu borada J.J.Russoning fikricha, ustozning eng asosiy va qiyin san’ati – shogird bilan hech narsa qilmaslikni bilishdir.

XX asr boshlarida ustozlik muammolari haqida K.D.Ushinskiy ham o‘z fikrlarini bayon etgan. U tajribalilik bilan maqtanmaslik, o‘z tarbiyaviy faoliyati yillarini sanab g‘ururlanmaslik kerakligini ta’kidlab, kasbiy tajriba nazariy tayyorgarlik yo‘qligini qoplab yuboradi, degan xato fikrga bormaslikni maslahat beradi.

Sharq xalqlarining yozma yodgorliklari “Panchatantra”, “Kalila va Dimna”, “Avesto” kitoblarida, Konfutsiy “Hikmatlari”da, Abu Homid G‘azzoliyning “Ilm kitobi” asarida, Husayn Voiz Koshifiyning “Futuvvatnomai sultoniya” asarida “Ustoz–shogird” an’analarining sharqona qadriyatlari ifodalangan.

Ma’lumki, ta’lim tizimi ustoz va shogirdlar faoliyatini o‘z ichiga oladi. Ustozning faoliyati va shogirdlar faoliyati o‘zaro bog‘liq, ammo ustozning o‘quv faoliyati va shogirdlarning tarbiyaviy ishlari taniqli farqlar bilan ajralib turadi. Masalan, amaliy mashg‘ulotlarni tashkil etishning guruh shaklida ustoz, qoida tariqasida, barcha shogirdlar bilan bir vaqtda ishlaydi. Shogirdlari tomonidan ustozning ko‘rsatmalarini o‘zlashtirish, bilim, ko‘nikma, shaxs fazilatlari, dunyoqarashini shakllantirish har bir shogird uchun uning aqliy va jismoniy rivojlanishi, dastlabki tayyorgarligi, o‘rganishga qiziqishi, irodali fazilatlari va boshqa xususiyatlariga qarab individual ravishda sodir bo‘ladi. Bularning barchasi ustozdan har bir shogirdning shaxsiy xususiyatlari va farqlarini iloji boricha hisobga oladigan o‘quv faoliyatining bunday usullaridan foydalanishni talab qiladi, ya’ni darsdagi har bir shogirdning faoliyatiga qo‘yiladigan talablar uning imkoniyatlariga mos keladigan bo‘lsa, o‘quv jarayonining bunday sharoitlarini yaratish o‘z samarasini beradi.

Bugungi kunda Hasan Basriyning “Olimlar bo‘lmaganda odamlar hayvonlardek bo‘lib qolishardi”, “Olimlar yulduzlarga o‘xshaydi. Agar ko‘rinib tursa, odamlar ular yordami bilan o‘zlariga yo‘l topishadi. Agar ular ko‘zdan yo‘qolib, o‘zlari zulmatda qolishsa, qayoqqa yurishni bilmay hayron qolishadi”, degan fikri juda ahamiyatlidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Faxriddin, Rizouddin ibn. Ilmning o‘n to‘rt qanoti / Shogirdlik odobi /tarj. Jamalov Sagdulla. – Toshkent: G‘afur G‘ulom, 2018. – 88 b.

2. Ron J. Aql vitaminlari. – Toshkent: Future-books, 2021. – 383 b.

3. Rtveladze E. Taraqqiyotning mangulik chashmasi. http://www.Adolat gzt.uz/society/ munosabat / 4390

4. To‘raev B. Uchinchi muallim – O‘zbekiston falsafasi yutuqlarini targ‘ib qilgan vakil // https://uza.uz/uz/posts/uchinchi muallim O‘zbekiston falsafa-si-yutuqlarini-targ‘ib-qilgan-vakil_332585

5. Tursun, Ahmad Muhammad Hasan Basriy. – Toshkent: Qaqnus media, 2019. – 55 b.

6. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Ijtimoiy odoblar. – Toshkent: Hilol-nashr, 2016. – 456 b.

7. Sharafiddinov O. Domlalar. – Toshkent: Ma’naviyat, 2009. – 280 b.

Жамиятнинг трансформациялашув жараёнида ёшлар маънавий қиёфасини шакллантиришга таъсир этувчи ижтимоий-психологик омиллар

Наргиза НОРКУЛОВА
Ўзбекистон Республикаси Ёшлар ишлари агентлиги ҳузуридаги Ёшлар муаммоларини ўрганиш ва истиқболли кадрлар тайёрлаш институти доценти, псх.ф.ф.д. (PhD)

Ёшларнинг жамиятдаги ижтимоий фаоллигини оширишда, ҳаётий ролини аниқлашда маънавий омилнинг ўрни салмоқлидир. Буни илмий-назарий жиҳатдан асослаб бериш ва амалиётда маънавий етук ёшларни етказиб беришга мўлжалланган дастурларни ишлаб чиқиш ҳозирги замоннинг ўта мураккаб ва долзарб муаммоларидандир.

Бугунги кунда келажаги буюк давлат фуқароси бўлган комил инсонни вояга етказмасдан, унинг сиёсий онги, маданияти, маънавияти, ижтимоий ва яратувчанлик, креатив фаолиятини юксак даражага кўтармасдан туриб, барқарор умумтараққиётга эришиш мумкин эмас. Шунинг учун ҳам, маънавий омилнинг сиёсий, амалий моҳияти ҳамда ёшлар ижтимоий фаоллигининг ошиб боришига таъсир этувчи муаммоларини тадқиқ қилиш ҳаётий эҳтиёжга айланмоқда.

Миллий ҳамда маънавий қиёфанинг шахс ҳаётида нечоғлик муҳим аҳамият касб этишини Ғайбуллоҳ ас-Салом “... Ўз қиёфасига эга бўлмаган киши шахс эмас. Ўз қиёфасига эга бўлмаган жамоа, оломон – халқ ёҳуд жамият эмас. Ўз қиёфасига эга бўлмаган қавм миллат эмас” деб таърифлаган экан[1].

Дунё тараққиёти ижтимоий-сиёсий муносабатларининг, инсоннинг моддий-маънавий ҳаёти фаолиятининг бирлиги негизида амалга ошади. Жамият тараққиётини муҳим йўналтирувчи иқтисодиёт ва маънавиятнинг ўзаро уйғунлиги ҳисобланиб, улар ўртасидаги ўзаро боғлиқлик тараққиётнинг шартларидан бирига айланади. Бунда шахснинг маънавий ривожланиши, уни таъминловчи ижтимоий-иқтисодий, ижтимоий-психологик омилларнинг ўрни катта. Ҳар бир ривожланиш даврида шахс шаклланишининг ўзига хос устувор фаолияти бўлганидек, ёшлар маънавияти, уларнинг маънавий қиёфаси,

[1] Ғозиев Э.Ғ., Маматов М.М., Л.С.Турсунов, А.И.Расулов ва бошқалар. Ижтимоий-психологик қиёфанинг илмий-услубий асослари. // Монография. – Тошкент: ЎзМУ, 2010. – 103б.

унинг фаоллиги, ҳаётий позициялари, энг аввало, ўқув ва меҳнат фаолиятларида рўёбга чиқади.

Фикримизча, ёшларимизнинг маънавий қиёфасини яратишда миллий урф-одатлар, қадриятлар, этнопсихологик хусусиятлар, энг муҳими бизнинг мавзуимиз ҳисобланмиш аффилиация, яъни ёшларни бирлаштирмоқ, гуруҳий фаолият, уларда якдиллик туйғуларини шакллантирмоқ ўта муҳим. Инсон қаерга бормасин инсонлар билан мулоқот ўрнатиши, шахслараро муносабатлар доирасига киришига тўғри келади ва бунга эҳтиёж ҳам сезади. Шундай экан, ҳар қандай шахс муомала усулларини билиши, уларни ҳаётда қўллай олиши муҳим, чунки унинг муомаласи асл инсоний фазилати ва қобилиятларини ифода этади.

Шахс ижтимоий хулқи, одобини тартибга солишда аффилиация мотиви билан биргаликда миллий урф-одатларнинг ҳам хизмати катта бўлиб, улар онгни ортиқча зўриқишдан ҳоли қилади ва кишилардаги истак ва мақсадлар бирлигини юзага келтиради. Ташқи стимул ҳисобланган миллий урф-одатлар, анъаналар ижтимоий хулқни барқарорлаштиради, маънавий қиёфани шакллантиришга асосий омиллардан бири бўлиб хизмат қилади.

Агар маълум бир мотивлар ундовчи вазифани бажарса, одатлар тартибга солувчи вазифани бажаради. Маънавий баркамолликнинг асосий вазифаларидан бири шахснинг жамиятга, шахсий ва умумий интилишга бўлган муносабатидир. Таъкидлаш лозимки, аффилиация мотивининг юқори даражаси, сўзлашув маданияти шахснинг ахлоқий ривожланишининг асосий омилларидан биридир. М.Тўйчиеванинг таъкидлашича, «...шуни ҳам унутмаслик керакки, таълим ва маданиятнинг ўзи маълум бир йўналтирилган тарбия тизими шахснинг маънавиятини тўлиқ таъминлаб бера олмайди. Бу тизимда ижтимоий-психологик воситалар бўлиб ҳисобланган анъаналар, педагогик-психологик фанлар, оиладаги бола тарбияси, дарсдан ташқари ўтказиладиган тадбирларнинг ўрни ҳам каттадир»[161, б. 10].

Муаллиф яна шуни таъкидлайдики, инсонда турли аҳамиятга эга хулқ-атвор мотивлари мавжуд. Баъзилари бир вазиятли мотивлар бўлса, иккинчилари инсон характери ва йўналганлигини ифода этувчи мотивлар бўлиб, фаолият жараёнида қуйи мотивлар юқори мотивларга айланади. Бунда инсон ўзи қилаётган ишига шунчалик берилиб кетадики, натижада бу унинг ҳаётининг мақсадига айланиб кетади. Бу

феноменал ҳодиса маънавий эҳтиёжнинг шаклланиш жараёнида ҳам кузатилади.

С.Тўйчиеванинг назарий психологик фикрларидан келиб чиққан ҳолда, ёшларнинг маънавий қиёфаси қуйидаги фазилатлардан таркиб топиши мумкин: ватанпарварлик, одоб-аҳлоқли бўлиш, хушмуомала бўлиш, меҳнатсеварлик, инсонийлик, жонкуярлик, дўстлик, камтарлик, маънавий бойлик, интизомлилик, фаоллик, мақсад сари интилиш, байналминаллик, ростгўйлик, ишбилармон, тадбиркор бўлиш, оилани мустаҳкам сақлаш руҳида тарбиялаш, ор-номусли бўлиш, соғлом, жисмонан етукликка интилиш, масъулиятни ҳис этиш, виждонлилик»[1].

Юқорида келтирилган мезонларни ўзида мужассамлантирган талаба «Маънавий етук» шахс деб қабул қилиниши мумкин, лекин бу рўйхатда унинг гуруҳдаги позитив ўрнини белгиловчи, жамоавийликка интилишни кучайтирувчи аффилиатив хусусиятлар назаримизда инобатга олинмаган ва олиб борилган эмпирик тадқиқотимиз ушбу муҳим омилларни инобатга олган ҳолда муаллифлик моделини яратилишига асосий сабаб бўлди.

Биз аффилиация мотивацияси ва маънавий қиёфани ҳозирги давр ёшларида шакллантириш борасида олиб борган илмий-тадқиқот ишлари билан чуқур танишган ҳолда, қуйидаги ўз муаллифлик «Аффилиация мотивацияси таъсирида талабаларда маънавий қиёфани шакллантириш» моделимизни таклиф этдик (1-расмга қаранг)[2]. Ушбу моделда инсон фаолият муваффақиятини таъминловчи, умуман олганда комиллик сари етакловчи омил сифатида маънавий қиёфани шакллантиришга хизмат қилувчи хислатни маънавий қобилият деб атадик. Ушбу маънавий қобилиятни таркибий қисми сифатида даставвал «Етакчи фаолиятни», яъни инсоннинг кунлик мезонига асосланиб бажарадиган индивидуал-ижтимоий фаолияти доирасида одатлар тусига кирган хатти-ҳаракат, амалларни назарда тутдик. Кейинги ўринда маънавий қиёфани шакллантиришга хизмат қилувчи барча маънавий-ахлоқий фазилатлар, хислатлар ва хис-туйғуларни хисобга олдик. Ундан кейин инсонни тўлақонли шахс, фаол фуқаролик позициясига эга жамият аъзоси сифатида тан олинишини таъминлашга

[1] Тўйчиева С.М. Мактаб битирувчиларининг маънаий қиёфаси. Монография / 1 мас.мухар.: М.Г.Давлетшин. – Тошкент: ТДПУ, 2000. – 19 б.

[2] Норкулова Н.Т. Аффилиация мотиви- талабалар маънавий қиёфасини шакллантирувчи ижтимоий-психологик омил сифатида // Псих.фан.фал. док. ... дис. Т: ТДИУ., – 2017. – 144 б.

хизмат қилувчи ижтимоий масъулият хиссини киритдик, бунинг сабаби барча мураккаб иродавий акт билан боғлиқ бўлган виждонлилик, кучли иймон, эътиқод каби умуминсоний сифатлар индивидуал бўлиб, фикримизча, ушбу масъулият ҳиссида мужассам бўлади. Кейинги ўринда альтруистик хатти-ҳаракатлар, ўзганинг кечираётган ҳолатига ҳамдардлик билдира олиш сингари эмпатия, бошқаларни ёқтириш симпатияни, кейинги ўринда ижтимоий киришимлилик, яъни, инсоннинг ижтимоий муносабатлар тизимига муваффақиятли кириб боришига хизмат қилувчи сифат ва хислатларни киритдик.

Ҳозирги даврдаги ёшларимизда маънавий қиёфани шакллантиришга хизмат қилувчи ижтимоий-психологик омиллар, аффилиатив хулқ-атвор сифатида англанилган когнитив билишга интилиш, конатив хулқ-атвор сифат ва хислатларини ўзида мужассамлаштириш, жамиятда ўз-ўзини таъкидлаш, тан олдириш таълим жараёнидаги ҳамкорлик, шерикчилик муносабатлари, мулоқотнинг англанилган жабҳалари асос қилиб олинди(1-расмга қаранг).

Ҳақиқий бозор муносабатлари фақат юксак маънавият, аҳлоқий ва ватанпарварлик негизидагина яратилиши мумкин. Ўзбекистон умуминсоний қадриятларга чуқур ҳурмат, маданиятда умуминсоний тамойиллар устуворлиги йўлини танлаганлигини бутун жаҳонга маълум.

Аффилиация мотивининг шахс маънавий қиёфаси ва қадриятларга алоқасини тадқиқ этиш натижасида биз шу нарсага амин бўлдикки, ёшлар маънавий қиёфасида содир бўлаётган салбий ўзгаришларни таълим жараёнида айнан гуруҳий ҳамжиҳатлик орқали маънавий ҳаётда юз бераётган жараёнларни ижтимоий онги тарафидан янгича қабул қилиши, халқимизнинг маънавий меросини мустаҳкамлаши, ўзининг маънавий қобилиятлари, имкониятларини эркин ифода этиши, бирдамлик, Ватанпарварлик, бурч, ғурур, инсонийлик, масъулият, ахлоқий поклик каби сифатларни шу йўл орқали шакллантириш мумкин. Чунки айнан маънавият – инсонни инсон қиладиган, уни инсонийликка олиб борадиган қудратли йўлдир[3].

[3] Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Т.: «Маънавият», 2010. – 176 б.

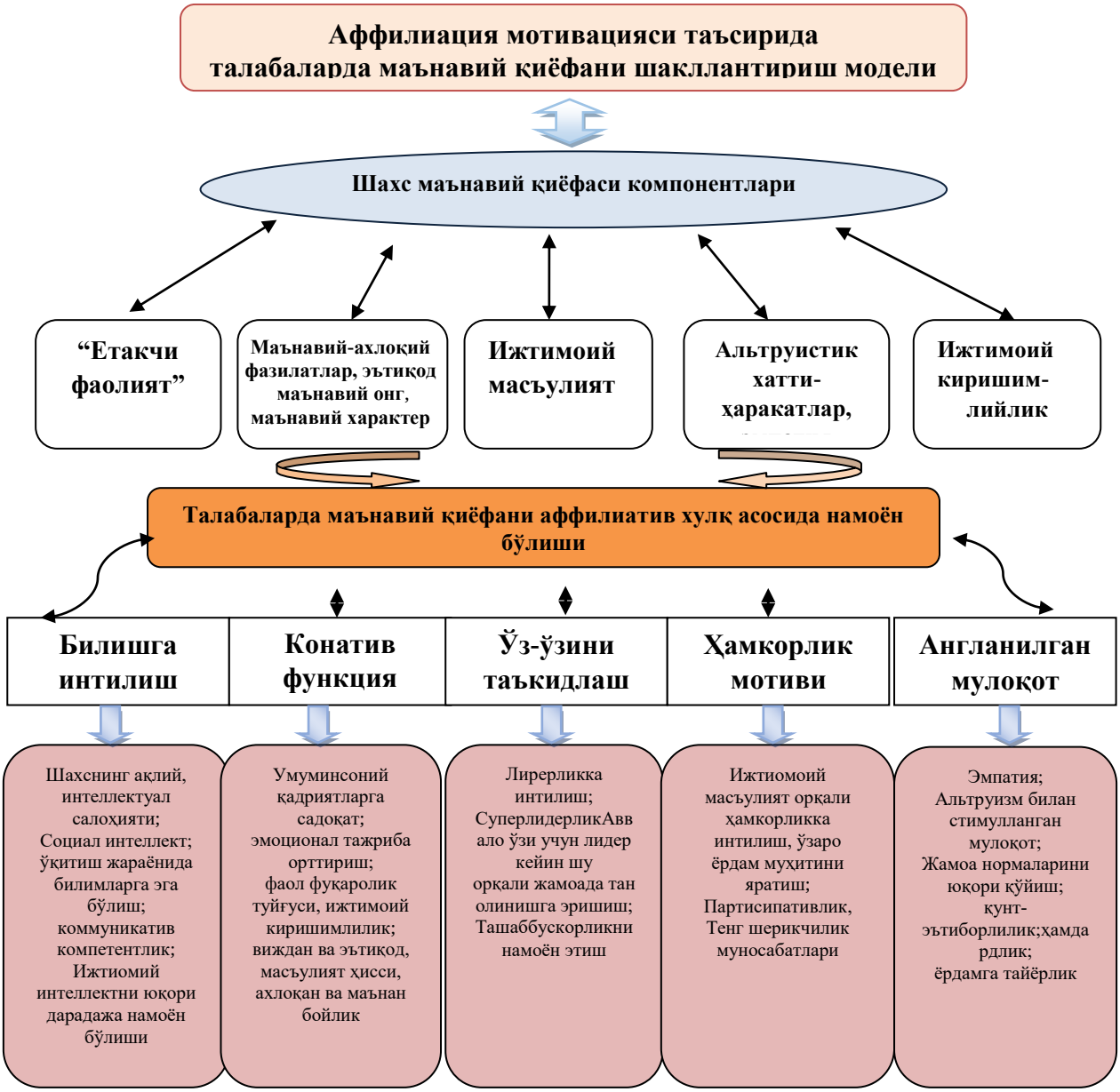
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ғозиев Э.Ғ., Маматов М.М., Л.С.Турсунов, А.И.Расулов ва бошқалар. Ижтимоий-психологик қиёфанинг илмий-услубий асослари. // Монография. – Тошкент: ЎзМУ, 2010. – 103б.

2. Тўйчиева С.М. Мактаб битирувчиларининг маънаий қиёфаси. Монография / 1 мас.мухар.: М.Г.Давлетшин. – Тошкент: ТДПУ, 2000. – 19 б.

3. Норкулова Н.Т. Аффилиация мотиви- талабалар маънавий қиёфасини шакллантирувчи ижтимоий-психологик омил сифатида // Псих.фан.фал. док. ... дис. Т: ТДИУ., – 2017. – 144 б.

1-расм. Ёшларда маънавий қиёфани шакллантириш модели

Ёшларни ҳарбий-ватанпарварлик руҳида тарбиялашда ҳамда ҳарбий ислоҳотлар тарғиботида телекўрсатувларнинг аҳамияти

Шунқор БЎРИЕВ
Мудофаа вазирлиги Ахборот ва оммавий коммуникациялар департаменти бўлим бошлиғи, ЎзЖОКУ мустақил изланувчиси

Аннотация. Мазкур мақолада ёшларни ҳарбий-ватанпарвалик руҳида тарбиялашда ҳарбий кўрсатувлар, видеороликлар, ҳужжатли фильмлар тайёрлаш ва уларнинг эфирга узатилиши, жанр, услуб ва тил масалалари муҳокама қилинган. Бунда ҳарбий хизматчиларнинг мардлиги, жасурлиги, юртга фидойилиги муҳим ўрин тутиши, она Ватан учун бор куч, билим ва садоқатини ўзида акс эттирган бир нечта кўрсатувлар мисоллар билан таҳлил қилинган ва таклифлар берилган.

Калит сўзлар: ёшлар, ҳарбий-ватанпарварлик, ҳарбий кўрсатувлар, медиа, жанр, услуб, таҳлил.

Сўнгги йилларда барча соҳада амалга оширилган ислоҳотлар сингари мудофаа тизимида ҳам қатор янгиланишлар, ўзгаришлар амалга оширилди. Хусусан, 2017 йил 17 ноябрда “Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучларида ёшларга оид давлат сиёсати самарадорлигини янада оширишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори имзоланди.[1]

Ушбу қарорга асосан, Қуролли Кучларимизнинг эшиклари ёшлар учун очилди. Ҳар бир ҳарбий қисм ва муассасаларда Ёшлар иттифоқининг бошланғич ташкилотлари фаолияти йўлга қўйилди. Армияда хизмат қилаётган ёш ҳарбий хизматчилар орасидан иқтидорли, ташаббускорларни аниқлаш, жамиятимизнинг турли соҳаларида фаолият юритаётган ёшлар билан ўзаро узвий алоқа ўрнатиш, фикрлар алмашиш имкониятига эга бўлди. Бир сўз билан айтганда армия ва халқ якдиллиги амалда кўзга ташланди.

Эскича қарашлар, эскича ёндашувлардан бутунлай воз кечилди. Бугуннинг ёш ҳарбий хизматчиси ўз таклиф ва ғоялари, ташаббусларини тенгдошлари билан ўртоқлашиб, миллий армиямизнинг нуфузи, шону шавкатини оширишда муносиб ҳисса қўшиб келмоқда.

1https://kun.uz/70263677

Албатта, ҳарбий хизмат — шарафли ва машаққатли касб. Юрт ҳимоячиси бўлиш эса кишидан нафақат, билим, жисмоний чиниқиш, саломатликни, балки она Ватанга бўлган садоқат, киндик қони тўкилган юртга бўлган юксак меҳр-муҳаббатни ҳам талаб этади. Ана шу туйғулар эса ҳарбий хизматнинг ҳар қандай машаққатларини енгиб ўтишга ундайди. Юқори қўмондонликдан тушган топшириқни бекамукўст бажаришда, бурчини мардонавор ўташда мустаҳкам пойдевор бўлади. Келажагимиз ворислари бўлган ўғил-қизлар қалбида ҳарбий-ватанпарварлик туйғуларини ошириш, уларнинг шарафли касбга бўлган қизиқишларини қатъий мақсадга алйнтиришда албатта ҳарбий хизматчиларнинг жасорати, мардлиги, юрт, ватан ҳимояси йўлида собитқадам эканлигини акс эттирувчи видеоролик, телекўрсатув ва ҳужжатли фильмларнинг ўрни беқиёс.

Бунда асосан Мудофаа вазирлиги Ахборот ва оммавий коммуникациялар департаменти ижодий ходимлари томонидан тайёрланиб келинаётган “Ўзбекистон армияси”, “Vatanparvar” ҳамда “Armiya sporti” ҳарбий-ватанпарварлик кўрсатувлари, “Bolajon”телеканали орқали “Men harbiy bo‘laman” кўрсатуви ёритиб борилади ва шу орқали ҳарбий соҳа олами халқимизга, ёш авлодга таниш. “Yoshlar” телеканалида узатиладиган “Vatanparvar” кўрсатуви канал номидан келиб чиққан ҳолда, армия ва ёшлар ҳаётини ўзида акс эттиради. Мазкур кўрсатув хронометражи 40 дақиқа бўлиб, бунда 5-7 тагача турли лавҳалар, хусусан, ҳарбий хизматчиларнинг жанговар ва маънавий-маърифий тайёргарлик машғулотлари, ҳарбий хизматчилар ҳамда ёшлар иштирокидаги турли тадбирлар, мусобақалар, халқаро танлов ва беллашувлардаги ёш ҳарбийлар иштироки, инсонни жасоратга ундовчи видеороликлар ёритиб борилади. Унинг ўзига хослиги шундаки, армия ва ёшлар ҳаёти, юрт ҳимоячиларининг хизмат фаолиятига алоҳида эътибор қаратилади. Бошқа телеканалларда ҳарбий мавзудаги лавҳалар 2-3 дақиқани ташкил қилса, “Vatanparvar” кўрсатувининг 60 фоизи айнан ёшларни ҳарбий-ватанпарварлик руҳида тарбиялашга бағишланган лавҳалардан иборат. Масалан, жорий йилнинг 11 июнь куни эфирга узатилган “Vatanparvar” кўрсатувининг навбатдаги сонида “Янги Ўзбекистон – ёшлар мамлакати” шиори остидаги турли тадбирлар, “Қўмондон ва ёшлар”, “Генерал ва ёшлар”, “Мен аскар бўламан” мавзулардаги учрашувлари, ҳарбий қисмга ёшлар

ташрифи, ёш ҳарбий хизматчиларнинг қўлга киритган ютуқлари шарҳланган.[2]

Кўрсатувдаги лавҳаларда ёшларни ватанпарварлик руҳида тарбиялаш, уларни ҳарбий соҳага қизиқтириш, қолаверса, ҳарбий хизматчиларнинг билими, маънавий дунёқараши, тафаккур ва идрок эта олиш қобилияти, юртга бўлган садоқати каби мавзулар ёритилса, жанговар тадбирларда мамлакат мудофаасига ҳар дақиқа, ҳар томонлама шай эканлиги, ўзбек ўғлонининг мардлиги, жасурлиги турли ёндашувларда кўрсатиб берилади.

“Ўзбекистон армияси” кўрсатувини кузатсак, унинг асосий лавҳалари жанговар тайёргарликларга бағишланса-да, кўрсатувнинг негизида юртга фидойилик, ватанпарварлик туйғулари ўз аксини топади. Буни кўрсатувнинг 2023 йил 7 июнь куни “O‘zbekiston 24” телеканали орқали эфирга узатилган сонида ҳам кўриш мумкин. Эфирга берилган ҳар бир телелавҳаларда халқимиз тинчлиги, юртимиз осойишталиги учун юрт ҳимоячилари билимини, жисмоний ва жанговар тайёргарликларини ошириб бораётганлигни ўзида ифодалайди.[3]

Бундай ёндашувлар орқали албатта келажак авлод қалбида шарафли касбга бўлган қизиқиш ортади, уларда юрт корига камарбаста инсон бўлишдук қарашлар, эзгу мақсадлар пайдо бўлади.

Албатта, спорт—саломатлик гарови. Мудофаа вазирлиги Ахборот ва оммавий коммуникациялар департаменти томонидан тайёрланиб, “Sport” телеканали орқали эфирга узатиб келинаётган “Armiya sporti” кўрсатувининг ўзига хос жиҳатларидан бири телеочерк жанридан кенг фойдаланишдир. Унда асосан армия ўйинларида, турли ҳарбий спорт мусобақаларида юқори натижаларни қўлга киритган ҳарбий спортчилар ҳаёти, хизмат фаолияти, эришган ютуқлари ёритилади. “Armiya sporti” кўрсатуви бугунги кунда ёшларни нафақат ҳарбий хизматга, балки спортга бўлган қизиқишини ҳам ошириб келмоқда.

Яна бир кўрсатувни алоҳида таъкидлаш жоиз, бу кичик ёшдаги болажонларни ҳарбий соҳа ҳақидаги тасаввурларини бойитиш, уларни аскар бўлишга қизиқтириш ва бўш вақтларини мазмунли ўтказишга бағишланган “Bolajon” телеканалида “Men harbiy bo‘laman” кўрсатуви ҳам эфирга узатилади. Сизу бизга маълум, болани узоқ муддат бир

[2]https://t.me/mtrkuzofficial/152791
[3]https://t.me/mtrkuzofficial/152247

нарсага қизиқтириб ушлаб туриш қийин. Аммо мазкур кўрсатув 14-15 дақиқа давом этади ва ҳар сонида болажонлар учун қизиқарли бўлган, уларни ҳам жисмонан, ҳам руҳан, ҳам маънан чиниқишлари учун керакли бўлган кўплаб маълумотлар улашади. Болаларга хос бўлган содда тилда тайёрланадиган мазкур кўрсатув келажак авлод онгу шуурида Ватан, она юрт деган тушунчаларни шаклланишида, ҳарбийлик шарафли касб эканлигини англашда муҳим аҳамият касб этмоқда.

Умуман олганда, ҳарбий-ватанпарварлик материалларни ОАВда ёритишда ёндашувларнинг янгиланганлиги, қарашлар ва эфирга узатилаётган маълумотларнинг теранлигига алоҳида эътибор қаратиб келинмоқда. Шу боис мавзуга оид кўрсатувларнинг жанр ва услубий хусусиятларига эътибор қаратиш, бугунги кун талабларига мос бўлган телевизион жанрлар элементларини киритиш алоҳида эътибор қаратиш замон талабидир.

Хулоса қилиб айтганда, ҳарбий журналистика ўзбек медиа майдонида янги йўналиш бўлса-да, тез суръатда ривожланиб бормоқда. Ушбу мақолада ўзбек телевидениясида ёшларни ҳарбий-ватанпарварлик руҳида тарбиялашга қаратилган телекўрсатувларнинг ўрни вааҳамиятининг асосий тамойилларини кўриб чиқдик. Бизнинг амалий тажрибамизни умумлаштириш, шунингдек, назарий материалларни тушуниш қуйидаги хулосалар чиқаришга имкон беради:

а) ёшларбоп телевизион дастур, айниқса, ҳарбий-ватанпарварлик мавзусидаги лавҳалар тайёрлашда креатив ёндашув зарур;

б) замон талаби асосида ҳарбий ватанпарварликни тарғиб этувчи видеороликлар, телеочерк ва ҳужжатли фильмлар тайёрлаш, уларнинг жозибадорлигини ошириш;

в) ҳарбий хизматчилар ва ёшлар иштирокидаги учрашувларни нафақат телеканалларда, балки ижтимоий тармоқда ҳам кенг тарғиб этиш тизимини жорий этиш таклиф этилади.

Ёш ҳарбий хизматчиларнинг жисмонан ва руҳан чиниқишида спортнинг аҳамияти ҳамда унинг медиада ёритилишига тўхталиб ўтдик. Мақола турли кузатувлар натижалари билан бойитилди. Шунингдек, ҳарбий спорт мавзусидаги лавҳалар, репортажлар ва кўрсатувлар алоҳида таҳлил қилинди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. https://t.me/mtrkuzofficial
2. https://kun.uz/70263677

Jadidlarning xalq ta’limini isloh qilish va vatanga sadoqat ruhida tarbiyalash yo‘lida olib borgan harakatlari

Alisher NAZAROV
O‘zDJTU tayanch doktoranti

Annotatsiya. Maqolada Turkistonda Rossiya mustamlakachiligining so‘nggi davrida xalq ta’limidagi islohotlarning tarixiy tahlili yoritilgan.Maqolada mahalliy aholining boy madaniy an’analariga asoslangan va Yevropa sivilizatsiyasi yutuqlari asosida boshqariladigan, mustamlakachi hokimiyat siyosatida xalq ta’limini tashkil etilishi sifati hamda jadidchilikning madaniy-ma’rifiy faoliyatiga baho berilgan.

Kalit so‘zlar: pan-islomizm, pan-turkizm, mustamlakachilik siyosati, ta’lim, jadidchilik.

Insoniyat yaratilibdiki ezgulik va farovonlikka intilib yashab kelgan. Mustamlakachilik zulmini ko‘rgan xalqimiz ham mustaqillikning qadrini juda yaxshi biladi. Istiqlol, mustaqillik bu nafaqat siyosiy, balki ijtimoiy-iqtisodiy va ta’lim-tarbiyaga bevosita taalluqli voqelikdir. Mustaqillik, butun bir xalqning taqdiri, uning millat sifatida har tomonlama rivojlanishiga javobgarlikni kuchaytiradi, mustaqil iqtisodiy va madaniy rivojlanishning, boshqa millatlardan kam bo‘lmagan taraqqiyotga erishish yo‘llarini izlashga undaydi. Qadimiy tarixga ega bo‘lgan, Sharq va dunyo sivilizatsiyasiga salmoqli hissa qo‘shgan, ko‘plab alloma-yu fuzalolar yashab o‘tgan tabarruk Turkiston zaminida mustamlakachilikka qarshi kurash olib boradigan erkparvar kishilarning ko‘p bo‘lishi tabiiy edi. Bu haqda Respublikamiz Prezidenti Sh. M. Mirziyoyev 2022 yil 22 dekabrda Oliy Majlis Murojaatnomasida shunday fikr bildiradi: “Najot – ta’limda, najot – tarbiyada, najot – bilimda. Chunki, barcha ezgu maqsadlarga bilim va tarbiya tufayli erishiladi”. Ma’rifatparvar jadid bobolarimizning bu so‘zlari deputat va senatorlarimiz, siyosiy partiyalar, mahalliy kengashlar, butun davlat apparati, keng jamoatchilikning amaliy harakatiga aylanishi kerak. Shu bois, maktablarda ta’lim sifati hamda jamiyatda o‘qituvchi kasbining nufuzini oshirish, muallimlarning sharoitlarini yaxshilash 2023 yildagi eng asosiy vazifalarimizdan biri bo‘ladi.

Jadidchilik harakati davrning eng ilg‘or va mazmunli oqimiga aylandi. Uning eng ko‘zga tashlangan vakillaridan: Toshkentda – Mahmudxo‘ja Behbudiy, Ubaydulla Asadullaxo‘jayev, Munavvar Qori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Xo‘ja Mo‘yin, Abduqodir Shakuriy, Obidjon Maxmudov, Ashurali Zoxiriy, Ishoqxon Ibrat; Buxoroda – Sadriddin Ayniy, Fayzulla Xo‘jayev, Abdurauf Fitrat, Musa Saidjonov, Abdulvoxid Burxonov, Mirkomil Burxonov, Muhiddin Rafoat, Abduqodir Muxitdinov va boshqalar; Xivada –

Polvonniyoz Yusupov, Avaz O‘tar, Xusayn Matmurodov, Otajon Abdalov, Xudoybergan Divanov, Matyoqub Pozachi, Otajon Sadayev va boshqalar xalq ta’limini takomillashtirish yo‘lida salmoqli va asosli faoliyat olib bordilar. Ular o‘zlarining asosiy vazifasini xalq ta’limining yangi tizimini tashkil etishda deb bildilar.

Turkiston jadidlarini o‘z davrining islohotchilari sifatida baholab, ularning siyosat va madaniyat sohasidagi taraqqiyparvar qarashlarini ijobiy baholagan va uning o‘ziga xos jihatlarini ochib bergan xorijlik olimlardan biri Adib Xoliddir. A. Xolid chorizm hukmronligi davrida O‘rta Osiyo, jumladan Turkistondagi kitob bosish, nashriyotchilik va islohotchilik tarixiga bag‘ishlangan maqolasida XIX asrning oxiri – XX asrning boshlarida o‘lkadagi nashriyotchilik sohasidagi rivojlanishda jadidlarning tadbirkorlik faoliyatiga to‘xtaladi . A. Xolid keltirgan ma’lumotlarning qiymati shundaki, bu materiallar taraqqiyparvarlarni yangi davriy nashrlar orqali o‘lka aholisi ongi va turmush tarziga ta’sir etishga harakat qilishganini anglashga yordam beradi. A.Xolid aksariyat mahalliy ma’rifatparvarlar kabi turkistonlik taraqqiyparvarlar yangi zamonaviy texnologiyalardan xabardor, yetarli iqtisodiy bilimlarga ega shaxs bo‘lganliklari, o‘z tajribalaridan kelib chiqib to‘g‘ri fikr yuritganliklarini e’tirof etadi .

Mamlakatda kuchli madaniy-ma’rifiy harakat – jadidchilik Chor Rossiya imperiyasi tomonidan amalga oshirilgan xalq ta’limiga muqobillik sifatida vujudga kelganligi tarixan isbotlangan. Biroq sovet tarixshunosligidagi bu tarixiy voqelik ham ataylab buzib ko‘rsatilib, “pan-islomizm”, “pan-turkizm” kabi siyosiy tamg‘alarga ega bo‘ldi. Mustamlakachi hokimiyat tomonidan boshlangan jadidchilik g‘oyasiga qarshi siyosiy repressiya sovet totalitar tuzumida ham davom ettirilib, qat’iy mafkuraviy tus oldi. Jadidlarning ta’lim-tarbiyani yangilash haqidagi milliy xususiyatlarni hisobga olgan holda vujudga kelgan pedagogik qarashlari sovet hokimiyati tomonidan mutlaqo qabul qilinmadi va tan olinmadi.

Hukumatning yangi maktablarga salbiy munosabati mintaqadagi mahalliy xalqlarning milliy o‘ziga xosligini rivojlantirishdan qo‘rqish bilan bog‘liq edi. Shuning uchun ham jadid maktablarining rivojlanishi va tarqalishiga har qanday yo‘l bilan to‘sqinlik qildilar. Yuqorida qayd etilgan sabablarga ko‘ra viloyat ma’muriyati “qadimchilar” (konservativ ruhoniylar) to‘liq nazorati ostidagi konfessiyaviy tipdagi siyosiy jihatdan ishonchli, ammo samaradorligi past bo‘lgan eskirgan maktablarni afzal ko‘rdi, chunki ular ta’lim tizimi imkoniyatlarini kengaytirishdan mutlaqo manfaatdor emas edi”.

Ammo qadimchilar va jadidchilar o‘rtasidagi qarama-qarshilik podshoning o‘lka boshqaruvida u xohlayotgan tizim edi.

“Mahalliy ma’muriyat mahalliy xalqlarning ma’naviy hayotidagi shunday muhim hodisani, jumladan, viloyatimizning turli hududlarida rus-davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari bilan bir qatorda yangi ta’lim usullariga asoslangan rus mahalliy maktablar ochilganini to‘liq e’tibordan chetda qoldira olmaydi” deb N.Ostroumov ta’kidlaydi. Yangi maktablarni yashirish va e’tiborsiz qoldirib bo‘lmaydi, aksincha - ular bilan hisoblashish kerak, chunki ular “biz uchun (Chor Rossiya imperiyasi) hayratlanarli darajada paydo bo‘lgan va aftidan, mahalliy xalqning ehtiyojlari bilan bevosita bog‘liq holda mavjudligini ko‘rsatadi”.

Taraqqiyotga erishishning kaliti ziyolilar ma’rifiy g‘oyalarining amaliyot bilan birlashtirishni talab qildi. Umuman olganda, jadidchilik islohotchilik harakati sifatida dastlab ta’lim-tarbiya muammolarini amaliy hal etishni asosiy vazifa qilib qo‘ydi. Biroq, birinchi navbatda, jadidlar ta’lim, ilm-fan, dinni qonuniylashtirish, yevropacha ta’limning afzalligini isbotlash asosida g‘oyani nazariy konsepsiyaga aylantirdilar. Jadidlar intellektual salohiyatli bo‘lganliklari uchun Sharq va Yevropa madaniyatini yaxshi bilishgan. Ular o‘rta asr sharq donishmandlarining falsafiy qarashlari asosida tarbiyalangan, ammo chet el adabiyotini, ham sharq, ham Yevropa adabiyotini mukammal bilishgan. Aynan shu narsa jadidlarning islohotchilik faoliyatida aks ettirilgan falsafiy dunyoqarashining o‘ziga xos xususiyatlarini belgilab berdi.

Jadidlar Turkistondagi rus ma’muriyatining mustamlakachilik boshqaruv tizimi nafaqat milliy maqsadlarga mos kelmasligi, balki ulkan ma’naviy-iqtisodiy zarar yetkazishini ham tushunib yetdilar. Dunyoviy ta’limni yangi uslublar, milliy o‘ziga xoslik va madaniyatga asoslangan jadal rivojlantirishni maqsad qilgan ilg‘orlar nihoyat siyosiy tus oldi va mustaqillik va boshqaruvning demokratik shakllari uchun kurashga aylandi. Biroq, jadidchilikning dastlabki bosqichdagi ma’rifiy faoliyati rus millatchilari harakatidagi kabi siyosiy tus oldi. Bu harakat milliy o‘zlikni anglash vazifasini ham o‘z ichiga oladi. Jadidlar Turkiston hududi islom olamining bir bo‘lagi bo‘lgan, jahon tarixida o‘ziga xos hodisa bo‘lgan XX asrning murakkab va ziddiyatli kelajagida o‘zining munosib o‘rnini topish arafasida ekanligiga ishonch hosil qilgan edilar.

Xulosa qilib aytganda, Chor Rossiya imperiyasi ham Turkistonda xalq ta’limi muammolarini hal qila olmadi. Buning asosiy sabablari imperiya siyosatining mustamlakachilik manfaatlari bo‘lsa, bu manfaatlarning asosiy maqsadi mustamlaka qilingan xalqlarni madaniy ruslashtirish edi. Xalq

ta’limining mustamlakachilik modeliga muqobil sifatida shakllangan madaniy-ma’rifiy harakat – jadidchilik milliy ozodlik harakatining shakllangan mafkurasiga ega bo‘lgan holda mustamlakachilik bosimiga qarshi dalillarni asoslab bera oldi va siyosiy kurashga turtki berdi. Milliy taraqqiyparvarlik harakati tarixi, harakat yetakchilarining Turkistonni siyosiy, madaniy hayotidagi rolini yoritib beruvchi ko‘plab tadqiqotlarning mavjudligi bugungi kunda Respublikada bu borada mustaqil ilmiy maktab shakllandi deb aytishga asos bo‘ladi. Taraqqiyparvar jadidlarning xususiy mulkni saqlab qolish va rivojlantirish, qishloq xo‘jaligi, hunarmandchilik va sanoatda islohotlar o‘tkazish, zamonaviy texnologiyani joriy etish, ichki va tashqi savdoni jonlantirish, zamonaviy bank tizimini shakllantirish borasidagi qarashlari, namuna bo‘ladigan amaliy ishlari, sa’y-harakatlarini o‘rganish O‘zbekiston tarixining mazkur davrini yangicha nuqtai nazardan, xolis yoritib berishda muhim ahamiyatga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Mirziyoyev Sh. M. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 22 dekabrdagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi ma’ruzasi. https://review.uz/uz/post/O‘zbekiston-Respublikasi-Prezidenti-Shavkat-Mirziyoyevning-2023-yil-uchun-murojaatnomasi-to‘liq-matn

2. Khalid A. Printing, publishing and reform in Tsarist Central Asia // International Journal of Middle East Studies, 1994. – No 2. – Vol. 26. – P.187-200.

3. Khalid A. Tashkent 1917: Muslim Politics in Revolutionary Turkestan // Slavic Review. – 1996. – No 2. – Vol. 55. – P.270-296.

4. Xudoyqulov A.M. Prosvetitelskaya deyatelnost djadidov Turkestana (kones XIX – nachalo XX vv.), avtoref. diss. kand. ist. nauk. – Tashkent, 1995. – S.15, 63

5. Ostroumov, N.P. Report of the Turkestan Teachers’ Seminary for 25 years of its existence (April 30, 1879 - August 30, 1904). F. and G.Br. Kamensky, Tashkent. P 98.

Yoshlarni milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalashda musiqaning o‘rni

Nasibaxon IBROHIMOVA
Andijon davlat universiteti talabasi

Shaxsni rivojlantirish, tarbiyalash va shakllantirish - bu insonning jismonan, aqlan manaviy tomondan kamolga yetish jarayonidir. Bu jarayonning o‘ziga xos obyektiv va subyektiv tomonlari mavjud.

Musiqa madaniy hayotimizda keng o‘rin tutgan va inson shaxsiyatining shakllanishida muhim rol o‘ynaydigan san’at turidir. Eramizdan oldingi IV asrdanoq grek faylasufi Platon shunday degan edi: «Eng katta tarbiyaviy omil musiqiy san’atda emasmikan, zeroki, ritm va garmoniya hammadan ko‘proq shu vaqtda qalbga chuqur yo‘l topadi va salobat baxsh etib, uni ko‘rkam qiladiki, agar tarbiya to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilgan bo‘lsa, aks xolda uning teskarisi bo‘lib chiqadi.

Uning shogirdi Aristotel (Aflotun) komil ishonch bilan mazkur fikrni quvvatlaydi. «Musiqa kishi ruhining axloqiy tomoniga ma’lum darajada ta’sir etadi, bas shunday ekan, u yoshlarning tarbiyasiga ta’sir etadi». Milliy madaniyatimiz bobokaloni Abu-Nasr al-Farobiy esa musiqaning shaxs shakllanishiga aniq ta’sirini quyidagicha bayon etadi: «Bu fan (ya’ni musiqa) shu ma’noda foydaliki, kimning fe’l atvori muvozanatni yo‘qotgan bo‘lsa, tartibga keltiradi, kamol topmaganlarni kamolotga yetkazadi va muvozanatda bo‘lganlarning muvozanatini saqlaydi. Bu fan tanning sog‘ligi uchun ham foydalidir».

Musiqa inson ruhi va aqliy rivojiga bebaho ta’sir o‘tkazadi. Ch.Darvin umrining oxirlarida quvvati hofizasi (xotirasi) va fikrlash qobiliyatining pasayishidan shikoyat qilib yozadi: «Agar menga ikkinchi bor dunyoga kelish nasib bo‘lganda edi, endigi hayotimda loaqal haftada bir marta bo‘lsa ham, bir necha she’r o‘qishni o‘zimga qoida qilib olardim». Shu bois o‘quvchilarda inson ma’naviy madaniyatining tarkibiy qismi bo‘lgan musiqa madaniyatini tarbiyalash musiqa tarbiyasining bosh maqsadi bo‘lib turadi.

Aqliy va jismoniy rivojlanishning garmonik qo‘shilishiga axloqiy soflik, san’atga va hayotga estetik munosabat - shaxsning to‘laqonli kamolga yetishida muhim shartlardir. Bu olijanob maqsadga erishishda to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilgan bolalar musiqa tarbiyasi katta ahamiyatga egadir.

Bolalar qobiliyati aktiv musiqa faoliyati davomida rivojlanib boradi. Qobiliyatlar deganda insonning kerakli ko‘nikma, malaka, ilmlarni olishi va

uni amaliyotda muvaffaqiyatli qo‘llay olishga qaratilgan psixologik xususiyatlari tushuniladi.

Ma’lum bir faoliyat turiga bo‘lgan qobiliyat. Nerv sistemasining (tizim) analizatorlari sezgirligi, kuchi, nerv jarayonlarining harakatlanganligi, muvozanatlashganligi kabi omillar asosida rivojlanadi. Masalan: bir sinfda o‘qiyotgan ikkita o‘quvchiga o‘qituvchi bir xil asar she’rni etyudini beradi. Lekin o‘quvchilardan biri etyudni bir haftadan keyinroq, yana biri darhol chaqqon, tez o‘zlashtira boshlaydi. Boshqa o‘quvchi esa bu ishni bir oy o‘tganda ham bajara olmaydi va ko‘p xatolar qiladi. Muvaffaqiyatga erishishdagi bu farqni xohlagan bir pedagog ana shunday holatlarda o‘quvchilardagi qobiliyatlar darajasiga bog‘laydi.

Tug‘ma qobiliyatlarning irsiy berilishi, masalan: tibbiyot ilmida va unga muvofiq pedagogikada ham alohida ahamiyat kasb etadi. Masalan, ichkilikbozlikka berilgan ayrim oilalardagi bolalarda ba’zi bir irsiy ko‘chib o‘tadigan ruhiy kasalliklarga chalinish hollari uchraydi. Sog‘lom kishilar farzandlarida aqliy faoliyat darajasi va sifati yuqori bo‘lishi kuzatiladi. Jismoniy va ruhiy sog‘lom bo‘lgan kishilarda ma’lumotlilik hamda bilish jarayonlarining rivojlanishi ko‘p jihatdan ular qanday sharoitda o‘qitilayotganligi yoki qanday sharoitga qo‘yilganligi bilan belgilanadi.

Bizning talim-tarbiya tizimimiz hamma o‘quvchilar uchun bir xil imkoniyatlar yaratadi. Shu bilan birga har bir kishida mavjud bo‘lgan iqtidor, qobiliyatni rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratishga qaratiladi, o‘quvchilarga ularning individual o‘ziga xosliklarini hisobga olgan xolda tabaqalashtirilgan xolda yondashuvni inkor etmaydi. Qobiliyatlar namoyon bo‘lishi uchun esa uning egasi ko‘p mehnat qilishiga to‘g‘ri keladi.

Xalqimizda «Qush uyasida ko‘rganini qiladi» degan maqol bor. Har bir bola birinchi tarbiyani o‘z ota-onasidan, oila a’zolaridan, o‘z atrofidagi yaqin kishilardan oladi. Oiladagi ijobiy muhit, oila a’zolarining o‘zaro munosabatlari, bir-biriga bo‘lgan hurmat va e’tibor, mehribonlik, o‘zaro yordam va ularning musiqaga bo‘lgan munosabatlarini bolalarda dastlabki tushuncha va ko‘nikmalarining rivojlanib borishida asosiy o‘rin tutadi. Bolalar shaxsi uning faoliyati jarayonida tarkib topdi. Zotan, o‘quvchining faoliyati juda maroqli, o‘ziga xos go‘zal va shakl jihatidan rang-barangdir. Bu xil fazilatlar bolalarga xos bo‘lgan doimiy ehtiyojga aylangandagina ulardagi faollik yanada ortadi. Maroqli va ma’naviy zavq beruvchi ana shu go‘zal tuyg‘u bolalar va o‘quvchilarning ayniqsa, nafosat tarbiyasiga kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Binobarin, bolada namoyon bo‘ladigan ilmiy badiiy-estetik tarbiya muhim ma’naviy go‘zallikka puxta, zamin hozirlaydi.

Bolalar yoshlik xususiyatlarini e’tiborga olib uni ilk yoshidan tashkil qilish va yo‘naltirish - pedagog vazifasidir. Aks xolda bola rivojlanishida orqada qolish seziladi. Misol uchun bolalarni ilk yoshida musiqaviy tovushlarning balandligi bo‘yicha ajratib borishga o‘rgatilmasa u yetti yoshida bu vazifalarni uddalay olmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Z. Koday “Избранные статьи” M. 1982.
2. Lashenko “Хоравая культура как предмет изучения” Kiyev 1990.
3. R.Myunnik Germaniya “Yalen” tizimi. Solfedjio. Qo‘shiqchilik.
4. B.Trichkov Bolgariya “Solfedjio”
5. T. Sudzuki Yaponiya “Skripka ijrochiligiga o‘rgatish orqali musiqiy malakalarini rivojlantirish”.

Qadriyatlar tarannumi aks etgan muzeylar faoliyatida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish

Dilshoda MUSAYEVA
Namangan davlat universiteti 3-bosqich talabasi

Narimon DEHKANOV
Namangan davlat universiteti birinchi prorektori, s.f.d. (Ilmiy rahbar)

Annotatsiya. Ushbu maqolada tarixiy xotirani jonlantirish omili bo‘lgan muzeylar va muzeylar faoliyatini tubdan yaxshilash, ularga axborot texnologiyalarini jalb qilish, O‘zbekiston muzeylarini jahon talablariga javob bera oladigan muzeylar darajasiga olib chiqish va bu jarayonlarda zamonaviy texnologiyalarning tutgan o‘rni va ahamiyati, dolzarbligi va so‘ngi yillarda O‘zbekiston muzeylarining taraqqiyoti, sohada sodir bo‘layotgan tub burilish va islohotlar haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: IKOM, AMIKO, server, eksponat, fond, kartoteka, kommunikatsiya, ADIT missiyasi, assotsisatsiya,NATO, YUNESKO, BMT.

Fan-texnika taraqqiyoti ilg‘or yutuqlarining boshqa barcha sohalari qatori muzey ishiga ham kirib kelishi tabiiy hol bo‘libgina qolmasdan, hayotiy zarurat hamdir. Xususan, XX-asrning 90-yillarda hozirgi tushunchamizdagi kompyuterlar yaratilishi bilan muzey sohasida ma’lumot tizimini shakllantirish, axborotni to‘laqonli yetkazish imkoniyatlari kengaydi. Ayniqsa, muzey mutaxassislari kompyuterni egallashi va yagona tarmoqning vujudga kelishi muzey fondlarini hujjatlashtirishda ko‘pgina qulayliklarni yaratdi. Jumladan, eksponatlarning tasviri raqamli fotokamera orqali bevosita kompyuterga kiritilmoqda. Ularning tahlili va boshqa ma’lumotlar esa ilova qilinib, zaruriyat tug‘ilganida mutaxassislar tomonidan qo‘shimchalar va tuzatishlar kiritiladi. Bu muzey ishida doimiy harakatda bo‘lgan katalog va kartotekaning sifati keskin yaxshilanishini ta’minladi.

Internet tarmog‘ining kirib kelishi mazkur jarayonni xalqaro miqyosda faollashtirib yubordi. Hozir undagi «Muzeylar», «Madaniyat» bo‘limlariga kirib dunyoning xohlagan muzeyi bo‘ylab «sayr» qilish, muzeylar haqida umumiy ma’lumotlardan tashqari, fond eksponatlari, yangiliklar, maxsus tadbirlar va ilmiy anjumanlar haqida, soha mutaxassis-xodimlar manzili, ularning internetdagi elektoron pochtalari va boshqa ma’lumotlarni olish mumkin. “AQShdagi AMIKO konsortsiumi tarqatgan ma’lumotga qaraganda, Internet tarmog‘ida ikki yarim milliondan ortiq muzey eksponatlarining suratlari aks ettirilgan kartoteka tizimi mavjud.”

O‘zbekiston muzeylari ham internetda o‘zlarining saytlarini yaratish ustida ish olib bormoqdalar. Buxoro Davlat me’moriy-badiiy muzey-qo‘riqxonasida muzey xodimlarini shaxsiy kompyuter texnikasi bilan ta’minlash masalasi asta-sekin ijobiy hal etilmoqda. Muzeyda Internet tarmog‘iga ulanish, sayt yaratish va ma’lumotlar bazasini barpo etish ustida ayrim ishlar amalga oshiriladi. Ilk qadam sifatida, muzey fondidagi qo‘lyozmalar to‘plamini elektoron lazer diskiga ko‘chirish ishlari boshlab yuborildi. Lekin, aslida respublikamiz muzeylarida bu sohadagi ishlar ancha sust bormoqda.

Ma’lumki, muzeyning asosiy vazifasi yig‘ish, saqlash va namoyish etishdan iborat. Bugungi kunda muzeylar zamonaviy axborot texnologiyalarini qo‘llash orqali o‘zlariga tegishli eksponatlarning saqlanishini ta’minlashlari mumkin. Chunki, aniq hisobga olish muzey boyliklarini but saqlash va ularga egalik qilish huquqini kafolatlaydi.

Hozirgi kunda tarixchi, san’atshunos, muzeyshunos tadqiqotchilar va ijtimoiy sohaning boshqa vakillari muzey boyliklarini to‘laqonli ilmiy o‘rganishda ayrim muammolarga duch kelmoqdalar. Avvalo, yirik muzeylarimizda joriy etilgan tartib - qoidalar chetdan kelgan mutaxassis-olim va muzey ma’muriyati o‘rtasida aksar hollarda kelishmovchilik va ba’zan qarshiliklarga olib kelmoqda. Amaliyotda shunday hodisalar kuzatilmoqdaki, o‘zi xizmat qilayotgan ilmiy muassasaning rasmiy yo‘llanma xati bilan murojaat qilgan tadqiqotchiga bo‘limlardagi kartoteka bilan tanishishga ruxsat beriladi, xolos; ayrim muzeylar esa pulli xizmat turini taklif qilmoqdalar. Xorij mamlakatlaridan kelgan tadqiqotchilarning tijorat nashrlari uchun bunday xizmat turi maqsadga muvofiq bo‘lishi mumkin. Lekin respublikaning ilmiy muassasalaridagi xodimlar madaniy boyliklarimizni hech qanday to‘siqsiz o‘rganishlariga sharoit yaratilishi lozim. Chunki, birinchidan, ularga bu kabi izlanishlar uchun davlat byudjetidan qo‘shimcha mablag‘ ajratilmaydi. Ikkinchidan, bunday tadqiqotlar respublikamiz ilmiy, ma’naviy-madaniy taraqqiyotini, jumladan, o‘sha muzeylar manfaatini ko‘zlab amalga oshiriladi.

Yuqoridagi muammo sababli O‘zbekistondagi muzeylar fondi eksponatlarining bo‘lsak, u yerda muzeylar faoliyati bilan shug‘ullanuvchi qator uyushma va markazlar faoliyat ko‘rsatmoqda. “Internetda «Музеи России» serveri, «Всероссийский реестр музеев» va boshqa saytlarda muzeylar hayotining hamma jihatlari batafsil yoritib borilmoqda. Davlat Tarix muzeyi (Moskva) 1997 yildan e’tiboran eksponatlarini Internet tizimi orqali namoyish etib kelyapti. Muzeyning uch mingdan ziyod eksponatlari

Umumevropa «Museum online» tarmog‘iga kiritilgan. Davlat Ermitaj muzeyi ham zahirasidagi to‘rt mingdan ortiq asarlarini shu yo‘l bilan namoyish qilmoqda. “Ribinskiy badiiy muzeyi o‘z sohasida ilg‘orlik qilib, 2000 yil 10 martda Moskva shahrida 45000 kartochkadan iborat elektron sayti taqdimotini o‘tkazdi.

Muzeylarda elektron tizimining joriy etilishi unda namoyish qilinadigan saytlarning shakli, tartibi, ko‘rinishlari, tuzilishi va sohaning boshqa masalalariga bag‘ishlab qator ilmiy-amaliy anjumanlar o‘tkazilmoqda.

Ular orasida “ADIT (Автоматизация деятельности музеев и информационная технология) uyushmasi nodavlat tashkilot va idoralari bilan hamkorlikda muzey sohasiga zamonaviy kommunikatsiya tarmoqlarini olib kirishda ko‘pgina ishlarni amalga oshirmoqda. Jumladan, uyushma har yili Rossiyaning turli shaharlarida ilmiy anjumanlar o‘tkazib kelmoqda 2001 yil 28 may- 1 iyun kunlari Tula shahrida «Muzeylar va axborot maydoni: axborotlashtirish muammolari va madaniy meros» mavzuida ilmiy anjuman bo‘lib o‘tdi.” Anjumanda muzey mutaxassislaridan tashqari, kutubxona, arxiv universitet, elektron nashriyot va texnika bilan shug‘ullanuvchi firmalar, ko‘plab xorijiy tashkilotlarning vakillari hamda muammoga aloqador boshqa sohalarning mutaxassislari qatnashadilar.

Anjuman o‘z doirasida «ADIT missiyasi – muzeyi hujjatlari bo‘yicha milliy Assotsiatsiya sifatida», «Informatsion menejment», «Hisobga olish va saqlash faoliyatini ma’lumotlash», «Muzeylarning ilmiy tadqiqot va ekspozitsiya-ko‘rgazmalar faoliyatiga avtomatika tarmoqlarini olib kirish», «Tomoshabinlar bilan ishlashda ma’lumot tarqtish» mavzulari bo‘yicha sektsiya majlislari o‘tkazildi. Shuningdek, muzeylar uchun SD-ZOM elektron nashr va Internet-saytlardan namunalar namoyish etildi.Ommaviy axborot vositalari va Internet paydo bo‘lishi bilan jamiyatdagi muzeyning o‘rni sezilarli darajada o‘zgardi. Hozirgi kunda muzeyga tegishli madaniyat tarqalishining asosiy funktsiyalari ilgari bosma, televidenie, radio, Internetga ko‘chirilgan. Boshqa tomondan, mutaxassislar madaniy merosning global «radioeshittirish» muzey va muzey tarmoqlarining o‘sishiga e’tibor qaratmoqdalar.1980 yillarning boshlarida ham Xalqaro muzeylar Kengashi (ICOM) muzeylar faoliyatida axborot texnologiyalarini keng joriy etish zarurligini e’lon qildi. Shu bilan birga, muzeylar Kengashida - Xalqaro hujjatlar - Cidoc kompaniyasi Kengashida ixtisoslashgan bo‘limi tashkil etildi. XXI asr boshlarida. CDDOC dunyoning 65 mamlakatidan 800 ga yaqin mutaxassislarni birlashtiradi. Har yili xalqaro konferentsiyalarda, CIDCC, ular axborot texnologiyalarini rivojlantirish va tajriba almashish bo‘yicha umumiy

tendentsiyalarni muhokama qiladilar. Muzey faoliyatini axborotlashtirish sohasidagi milliy dasturlarga alohida e’tibor qaratilmoqda.So‘nggi yillarda xalqaro loyihalar kinidokal axborot resurslarini yaratish va foydalanish sohasidagi turli mamlakatlarning turli mamlakatlarining milliy dasturlarini uyg‘unlashtirish va birlashtirish bo‘yicha xalqaro loyihalarda faol tarqatilmoqda. XXI asr boshlarida. Cidot Global muzey aloqalari sohasida muvofiqlashtirish va maslahatlashuv funktsiyalarini amalga oshiradigan transmilliy shilliq va maslahat funktsiyalarini amalga oshiradigan ilmiy va dizayn-maslahat-fikr yurituvchidan o‘tadi.EIning to‘rtinchi doirasi doirasidagi (1994 - 1998 yillarda), shuningdek, axborot jamiyatiga o‘tish paytida madaniyat sohasini takomillashtirish maqsadida, bunday niyatlar qatorida, bunday niyati deb e’lon qilindi: «Harakat va muvozanatli sharoitlar yaratish uchun shartlar Xizmat va dasturiy ta’minot va telekommunikatsiya komponentlari bozorini rivojlantirish, Yevropa madaniy merosiga kirish imkoniyatini beradi. «1996 -2002 pp-ga Yevropa hamjamiyatining qo‘shma tashabbusi (Kengaytirilgan kommunikatsiya texnologiyalari va xizmatlari). Ikkita yirik loyihalar amalga oshirilmoqda:»Multimedia Yevropa madaniy merosiga kirish» (Yevropa madaniy merosiga ega bo‘lgan «(ko‘p ommaviy axborot vositalarining Yevropa merosi), qisqartirildi -» Loyiha MO «, amalga oshirish muddati 1 996 -1998 pp.» Madaniy tashabbuslarning integratsiyasi orqali ta’lim olish uchun multimedia» (madaniy tashabbuslarni integratsiyalashgan madaniy tashabbuslar hisobiga yollash bo‘yicha multimedia), qisqartirildi - «Medici Loyiha» va 1998 yildan boshlab amalga oshirildi 2002 yil HP.

«MO» loyihasi doirasida Evropa hamjamiyatining komissiyasi uning mavqeini ikkita asosiy hujjatni e’lon qildi: «Tushunish memorandumi» va «Evropa madaniy merosiga elektron kirish».

Birinchi hujjatning asosiy qoidalari:

- tushunish g‘oyalarini tiklang;
- tushunish memorandumi tashkilotlar (muzeylar va galereyalar, davlat va jamoat tashkilotlari, o‘quv va ilmiy markazlar, elektron nashriyot va dasturiy majmualarda ixtisoslashgan kompaniyalar, masalan, masalalar bo‘yicha konsensusga erishish uchun faol targ‘ib qilinadi);
- o‘zaro manfaatli a’zolarini aniqlash.

O‘zaro eoporozumin memorandumi bunga asoslangan shartnomalarni amalga oshirish uchun majburiy javobgarlikni kiritmaydi. Bu faqat belgilangan tamoyillarga rioya qilish va ma’lum umumiy rejani va konsensusga erishishga intilishdir.

Tushunish memorumlari 465 turli institutlar vakillari, shu jumladan 297 muzey, 47 ta davlat muassasalari (ilmiy va o‘quv yurtlari), 76 tijorat kompaniyalari va 45 ta nodavlat tashkilotlari tomonidan imzolangan. Memorandumni imzolash orqali «Mo» loyihasi ishtirokchilari muayyan majburiyatlarni olishdi:

xususiy sektor bilan muzeylar va galereyalar hamkorligi uchun sharoit yaratadi;

intellektual mulk va mualliflik huquqi sohasidagi qonun hujjatlariga zarurona tushunchalar; to‘g‘ridan-to‘g‘ri jamoatchilik yoki tijoriy manfaatlar bilan bog‘liq bo‘lmagan hollarda elektron axborot resurslarini yaratish xarajatlarida ishtirok etish; maktablar, universitetlar va jamoat tashkilotlarida axborot tarqatish va ma’lumot tarqatishni ta’minlash;elektron marketing mexanizmlarini saqlash (shu jumladan muzeylar va mualliflik huquqi va intellektual mulk egalari).

Ishlab chiqaruvchilarning majburiyatlari (apparat va dasturiy ta’minot komplekslari, telekommunikatsiya tarmoq operatorlari, xizmatlari va elektron nashriyotlari bilan shug‘ullanadigan tashkilotlar):

- yuqori moslik protokollarini yaratish, ma’lumotlar, kirish protseduralari va hk;
- obuna to‘lovi va mualliflik huquqi egalari o‘rtasida abonent to‘lovi va uni qayta taqsimlashni o‘tkazish uchun intellektual mulk huquqlarini himoya qilish uchun bozor mexanizmlari va texnologiyalarini ishlab chiqish;
- muzey kollektsiyalarining elektron to‘plamlarini va bunday tovarlar va xizmatlarning keng bozorlarini tashkil etish bo‘yicha moliyalashtirish ishlarini moliyalashtirishda ishtirok etish;

maktab va universitet o‘quv rejalari ishtirok etish uchun Evropaning madaniy merosiga elektron kirish huquqini beradi.

Muzeylar va galereyalar bo‘yicha majburiyatlar:

- montajning katta qismiga kirish huquqini elektron tarmoqlar orqali amalga oshirishni ta’minlash;
- elektron rasmlar va tarmoqqa kirish huquqini yaratish uchun yagona tartibni belgilash;
- yevropa Ittifoqi hududida va undan keyingi hududlardagi maktab va universitetlar uchun narx siyosatini, tarmoqqa kirish tartibi, tavsifi to‘g‘risidagi maqbul qoidalar va protokollar to‘g‘risida kelishib olish;
- axborot resurslaridan turli darajadagi kirish darajasini tashkil etish to‘g‘risida kelishib olish;
- muzey axborot resurslariga elektron kirish huquqini kengaytirish

sifatida muzeylarga to‘g‘ridan-to‘g‘ri tashriflar va Jahon madaniy merosi to‘g‘risidagi bilim va g‘oyalarni tarqatish usuli sifatida.

«MO Loyiha» doirasida olingan natijalar Evropa Ittifoqining beshinchi va 1999 -2002 HP doirasida Medici loyihasini amalga oshirish orqali hamjamiyat komissiyalarining quyidagi tashabbuslarini rag‘batlantirdi.

Loyiha amalga oshiriladi (individual subprojnektorlar hozirgacha to‘rtta asosiy yo‘nalish bo‘yicha tadbirlar to‘plami:tezkor tematik virtual ko‘rgazmalar;

- madaniy meros va ta’lim sohasida yangi axborot texnologiyalari;
- madaniy meros va turizm sohasida yangi axborot texnologiyalari;
- foydalanuvchi uchun eng muhim masalalar (huquqiy masalalar, standartlar, moliya va boshqalar) tarkibidagi aniq tavsiyalar bo‘lgan amaliy qo‘llanmani tayyorlash.Standartlashtirish bo‘yicha xalqaro standartlashtirish bo‘yicha xalqaro tashkilot (ISO) Yaqinda kompyuter rasmlari ma’lumotlar bazalari uchun ISO-10918 8 muzey standarti. Ushbu standart Muzey ob’ekti («yorlig‘i» ning minimal tavsifi, kompyuterdagi rasmlarning yagona formati va kompyuter rasmlarining bitta formati mavjud. Kompyuter indekslash to‘g‘ridan-to‘g‘ri rasm faylida standart qisqacha tavsifni biriktirish orqali amalga oshiriladi.

Ushbu standartga asoslanib, yagona Yevropa tasvirlari «Muzeydagi muzey», shuningdek dunyoning muzeylari uchun standartlar paketi yaratildi.

Ushbu yozish paytida Yevropa Ittifoqining o‘quv qo‘llanmalari muzeylar, ta’lim va turizm madaniy merosi sohasida va boshqalarga qaraganda, Yevropa Ittifoqining qo‘shnilarida. XXI asr boshlarida. Yevropa insoniyat global madaniy merosining global madaniy merosining tarkibiy qismi sifatida milliy muzey merosimizni insonparvarlik va demokratlashtirishning yangi axborot texnologiyalari to‘plami bilan qiziqmoqda. Ukraina muzeylari davlat tomonidan e’lon qilingan Yevropa muzeylari Yevropa ma’lumotlari va madaniy maydon tashqarisida mavjud va rivojlanishi mumkin emas. Endi ukrainalik muzeylari o‘zlarining Yevropa hamkasblari bilan jadal etib borishi va qo‘shma muzey va axborot loyihalarini amalga oshirishda faol qo‘shilishlari kerak. Axir, ularning ortida post-sanoat jamiyatining muzey biznesi kelajagi.Axborot jamiyati Axborotni boshqarish va boshqaruv printsipiga asoslangan holda, axborotni boshqarish va boshqaruv printsipiga asoslangan holda o‘tkaziladi. Axborotni boshqarish - bu axborot makonini shakllantirish va tashkil etish, ma’lumotlarning yordami bilan boshqarish - ushbu maydondan faoliyatni talab qilish sifatida foydalanish.

Bugungi kunda yangi texnologiyalar yordamida muzeyni kompyuterlashtirish va axborotlashtirish tizimini, balki davlat va global tarmoqlar va shirkatchilikka oid doimiy kommunikation va axborot almashinuvi tizimini yaratishingiz mumkin.

Dunyoning eng yaxshi menejmenti va kommunikatsion axborot tizimining eng yaxshi milliy standartlari - «Monarx» (Buyuk Britaniya) va «Meriee» (Frantsiya).

1990-yillarning o‘rtalarida Angliya tarixiy yodgorliklari bo‘yicha Qirollik komissiyasida «Monarx» ning ingliz tilidagi elektron ma’lumotlar bazasi (Angliya, Raxm, Raxme) va 1999 yilda P. Ingliz merosi xizmati tarkibiga (ingliz merosi) birlashtirilgan. Ushbu xizmatning rasmiy veb-sayti «Monarx» davlat kompyuterlari ma’lumotlar bazasi 400 mingdan ortiq arxeologik joylar, qazish va arxivlar, marinika va boshqa ob’ektlar mavjudligi haqidagi statistik guvohnoma mavjud. Qurilish va faoliyat ko‘rsatish tamoyillariga, axborotni jamlash printsiplariga yaqin, Fransiya Madaniyat vazirligi va «Merimee» ning birinchi yarmida yaratilgan. Ular bilan taqqoslaganda, Ukrainaning muzeyi, bu tadqiqotchi uchun juda qiyin bo‘lgan yopiq turdagi axloqiy eskirgan arxiv shaklida qanchalik afsuslanishiga qaramay (ayniqsa chet ellik) ushbu fondlar to‘plamlari bilan tanishish cheklangan rejim.

XXI asrda axborot texnologiyalari. Muzeyning barcha sohalarini bajaring: axborotni boshqarish va an’anaviy ekspozitsiyalarning elektron tijoratidan.

Internetning global axborot sohasida dunyoning barcha muvaffaqiyatli muvaffaqiyatli muzeylarining marketing xizmatlari ularning faoliyatini ochdi. Internet orqali ular ushbu yoki ushbu muzeyga tashrif buyurganlar orasida marketing tadqiqotlarini o‘tkazadilar va potentsial tashrif buyuruvchilar orasida muzeylar ommabop anketalari. Internet tarmog‘idagi madaniy boyliklarni ommalashtirish va singdirish uchun Internet muzeyi orqali tajovuzkor yoki rasmli reklama kampaniyalari uchun xizmat qiladi.

Yangi axborot texnologiyalari bir qator strategik afzalliklarga ega muzeyni ta’minlaydi. Ular orasida, xususan, bunday:I. Muzey Buxgalteriya hisobi shakllarining kompyuter tizimlari, muzeylar to‘plamlari davlat tizimlarini yaratish nafaqat davlat organlari, balki boshqa muzeylar va jamiyatning o‘zi ham bo‘lishi uchun mumkin.III. Aloqalarning axborot kanallari sheriklarni topish va ular bilan qo‘shma muzeylar va loyihalar doirasida o‘zaro aloqada bo‘lish uchun samarali vosita sifatida amalga oshiriladi. Korporativ ma’lumotlar va axborot resurslari, elektron yozishmalar, o‘zaro kelishuvlar, masofadan turib konsalting va qo‘shma

harakat rejalarini muvofiqlashtirish, hamkorlik aloqalarini faollashtirish, kuchaytiradi va kengaytiradi - bu barcha muzeylar o‘rtasidagi hamkorlik aloqalarini faollashtiradi va kengaytiradi Boshqa tashkilotlar. Muzey veb-saytining interaktivligi tufayli uning xodimlari global Internetning ko‘plab foydalanuvchilariga bir qator pullik qidiruv, axborot va maslahat va ekspert xizmatlarini ko‘rsatish imkoniyatiga ega. Har kuni muzey saytlariga kiradigan kompyuter so‘rovlarini qayta ishlash va texnik xizmat ko‘rsatish, statistikaga ko‘ra, XXI asr boshlarida Yevropa Ittifoqining minglab muzeylarini katta foyda keltiradi. Elektron kataloglar mavjud bo‘lsa va ko‘plab tadqiqotlar va ommabop bo‘lsa, muzey buyumlari ma’lumotlar bazalari, u o‘z xavfsizligiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadigan narsalarni amalga oshiradigan va narsalarni bajarmasdan amalga oshiriladi. Yangi axborot texnologiyalarining qo‘llanilishi muzeylarni nashriyot faoliyatini sezilarli darajada oshirdi va ilmiy-moddalar (monografiyalar, entsiklopediyalar) nashriyotlarning, shu jumladan elektron ommaviy axborot vositalarida (DVD, SD-R) nashr etish jarayonini tezlashtirdi. Dastlabki buyurtma berish va muzey chiptalari, kataloglar, Internet orqali suvenirlar qo‘llaniladi. Bu, ayniqsa muzey mahsulotining korporativ mahsulotlarining korporativ iste’molchisi uchun ancha qulayroq, u turistik shaxsning madaniy hordiq chiqaradigan sayyohlik kompaniyalari uchun foydali, bu G‘arb mentalitetining odami uchun osonroq, Bu iste’mol qilingan xizmatlar uchun naqd pulsiz to‘lovlarga ko‘nikib turadi va bu tejamkor, an’anaviy ravishda Internet orqali buyurtma qilingan chiptalar va tovarlarga kichik chegirmalarni taqdim etadi. Muzeyning mahalliy tarmog‘iga kiritilgan aktsiyalar muzeyiga kiritilgan va shu sababli cheklangan muzey mahsulotini ishlab chiqarishda faol ishtirok etadi (ham material - ko‘rgazma, bosma va virtual).

Yangi axborot texnologiyalari muzeyga virtual tashrif buyuruvchilar tinglovchilarini sezilarli darajada kengaytiradi, o‘zlarini va boshqalarni eslatib turishga yoki dunyo bo‘ylab muzeyning muzeyini, ekspozitsiyasini va imidjini ommalashtirishadi. Ularning yordami bilan foydalanuvchi zudlik bilan yangi tadbirlar va muzey va muzey aktsiyalari, ulardan foydalanadigan narsalar va ularning kataloglari haqida ma’lumot olish, elektron qo‘llanma va shunga o‘xshash narsalar haqida ma’lumot olishi mumkin.

Bu erda ular muzeyning konservativ puxta o‘ylangan xodimlari uchun ta’kidlash kerak - virtual sayohat muzey zallariga haqiqiy turini almashtirishga qodir emas. Monitor ekranidagi kichik rasmlar Arthyume asarlarini almashtirish mumkin emas, kompyuter rasmlari odatdagi axborot va psixologik «o‘lja», bu odamning xotirasida tasvirlangan va unga bo‘lishni

xohlaydi Ushbu muzey. Kompyuterning kompyuterning kompyuterining maqsadi shakllantiriladi (Aytgancha, kompyuterning mavjudligi sababli biron bir joyga tortish qiyin), u badiiy va umumiy madaniy qadriyatlarga jalb qilinadi, Internet odamni jalb qiladi Institutlarga tashrif buyurish majburiy yoki ixtiyoriy dasturga kiritilgan Muhexnik yoki ixtiyoriy dasturda kognitiv sayohatlarga sayohat qiling.

Hozirgi kunda boshqa ilmiy-tadqiqot muassasalarida bo‘lgani kabi, respublika muzeylarida aynan nashr masalasi katta moliyaviy muammolarga duch kelmoqda. yevropa va Amerikaning muzey, kutubxona va arxivlari mazkur muammoni yana o‘sha Internet tarmog‘idan keng foydalanish orqali hal qilishga intilmoqdalar.” Masalan, nemis mutaxassislari 2001 yil 19-22 iyun kunlari Myunxenda bo‘lib o‘tgan IV Xalqaro «Muzey ishi, komplektlashtirish, ta’mirlash va ko‘rgazmalar uchun texnologiya» mavzuidagi ixtisoslashgan ko‘rgazma materiallarini maxsus saytda e’lon qilishdi. Rossiya muzeyshunoslari «Музеи будущево: информационные технологии культурное наследие» nomli maqolalar majmuining bir qismini va boshqa nashrlarni Internet tarmog‘ida yoritdilar. Ulardan ayrimlari rus tilida muzeylarimizning boshqa xorijiy tillarni bilmaydigan mutaxassislari uchun qulaylik yaratadi.”

Yuqoridagilardan kelib chiqib, muzeylarni qo‘llab-quvvatlash respublika «O‘zbekmuzey» jamg‘armasi qoshida muzeylar uchun elektron dasturlar yaratuvchi mutaxassislardan iborat maxsus markaz tashkil etish kun tartibidagi dolzarb masala, deb hisoblaymiz. Chunki, aynan shunday markaz orqali O‘zbekiston muzeylarida ma’lumot tarqatish va saytlar yaratishning yagona tizimini joriy qilish mumkin. Yirik muzeylarimiz xorijiy sarmoyalarni jalb qilgan holda xalqaro standartlar negizida elektron axborot majmuini yaratishlari mumkin. Lekin bunda muzeylarda ma’lumotlar to‘plashning turlicha uslub va ko‘rinishlari hosil bo‘lib, ayrim chalkashliklarni keltirib chiqarishi ehtimoldan xoli emas. Shuni hisobga olgan holda respublikaning turli yo‘nalishdagi 80 dan ortiq muzeyda saytlar, hisobga olish va kartotekaning yagona andozasi tayyorlansa, bu keyinchalik respublika muzey fondining yagona katalogini nashr qilishda juda asqotgan bo‘lardi.

Xullas, boshqa madaniy muassasalar qatorida muzeylarimizning ham elektron nashrlari bilan dunyo ma’lumotlar oqimiga qo‘yilishlarini tabiiy hol va zamon talabi deb qabul qilmog‘imiz lozim. Zero ma’lumot tarqatish bilan muzey o‘zini jamiyatda reklama qilishi, tomoshabinlarni ko‘paytirishi va horijiy hamkasblar bilan tez va qulay aloqa o‘rnatishi mumkin. Elektron axborot tarqatish vositalari tizimini joriy etish muzeylarimiz boyligini keng

omma, xususan, yoshlar orasida targ‘ib qilishda ham o‘zining ijobiy rolini o‘ynaydi.

“Xalqaro Tinchlik yili nishonlangan 1986 yilda Samarqand shahrida Xalqaro tinchlik va birdamlik muzeyi ochilgan bo‘lib, 1989 yili unga «Xalq muzeyi» nomi berildi.” O‘ziga xos axborot – aloqa markazi vazifasini bajaruvchi bu muzey ko‘plab ta’limiy dasturlar, xalqaro loyihalar va badiiy ko‘rgazmalar o‘tkazib turish bilan birga doimiy ekspozitsiyasiga ham ega.

Muzey bisotida barcha qit’alardan keltirilgan yigirma mingdan ko‘proq eksponat-plakatlar, rasm, gobelen, bayroq, vimpel, kitob, nishonlar, videofil m, audiokasseta, kompakt-disklar va boshqa ko‘plab ashyolar mavjud. “ Ular orasiga Nagasakida atom bombasi portlashi natijasida erib ketgan uy tomi cherepitsasining parchasi, Stalingrad janggohlari, Osventsim, Xirosimadagi Tinchlik bog‘i to‘prog‘i solingan. kapsulalar, Berlin devori bo‘lagi, yo‘q qilingan «Pershing-2» Amerika yadro raketalarining soati, astronavt R.Furrerning «Chellenjer» kemasida o‘zi bilan parvozga olib chiqqan sovg‘asi qo‘yilgan; tug‘ma nogiron bo‘lgan frantsuz rassomi Denis Legrining go‘zallik va hayotga muhabbat ruhi bilan chizgan rasmlari hayratga soladi, ekspozitsiyada bolalarning ham ko‘plab tasviriy asarlari qo‘yilgan.”

Muzey ko‘pgina xalqaro va milliy (hukumatlararo hamda nodavlat) tashkilotlar hamda barcha qit’alardagi pok niyatli insonlar bilan keng aloqa bog‘lagan. BMT, OBSE, yevropa Kengashi, yevropa Ittifoqi Komissiyasi, YuNESKO, IKOM, NATO, Xalqaro PEN- klub, Norvegiya Nobel instituti, Umumjahon Cherkovlar Kengashi, Jahon Banki, Xalqaro Qizil Xoch Qo‘mitasi va boshqa tashkilotlarning muassasalari muzeyga o‘z nashrlarini yuborib turadi.

Jenevadagi Xalkaro tinchlik byurosiga va Jahon muzeylarining umumjahon tarmog‘iga a’zo bo‘lgan muzey fondidagi ko‘rgazmalar Kipr, Frantsiya, Gollandiya, Rossiya va boshqa mamlakatlarda namoyish qilindi. Uning faoliyati ko‘plab maqolalarda, teleko‘rsatuv va radioeshittirishlar dasturlarida aks ettirilgan. Kezi kelganda shuni aytib o‘tish lozimki, Xalqaro muzeylar kengashi tomonidan Parijda ingliz, frantsuz, ispan tillarida nashr etiladigan «IKOM N yus» jurnalining 2000 yildagi birinchi soni Samarqanddagi Xalqaro tinchlik va birdamlik muzeyi faoliyatiga bag‘ishlangan maqola bilan ochilgan.

Muzey faoliyat ko‘rsatayotgan davrda uning muayyan ish yo‘nalishlari shakllanadi. Bunga mashhur arboblar, shoirlar, olimlar, musiqachilar, san’atkorlarning dastxatli surat va shaxsiy nomlarini qamrab oluvchi «Tinchlik dasxati», bolalar ijodiga bag‘ishlangan «Dunyo va mamlakatlar

bolalar nigohida» yo‘nalishlarini misol keltirish mumkin. Istiqbolda doimiy amal qiluvchi Bolalar rasmlari xalqaro galeriyasi, «Urush o‘yin emas. Harbiy o‘yinchoqlar o‘ynash nimaga kerak? Tinchlik mendan boshlanadi» shiori ostida «Tinchlik va qurolsizlanish bolalar festivali», O‘zbekistonda xorijlik rassomlarning tabiat fusunkorligini tasvirlovchi «Go‘zallik dunyoni asraydi» nomli ekspozitsiyalarini tashkil etish ko‘zda tutilgan. Bu asarlarning bir qismi muzeyning doimiy ekspozitsiyasiga kiritilgan. Kelajakda Samarqandda «Go‘zallik dunyoni asraydi», «Dunyo jismoniy imkoniyatlari cheklangan bolalar nigoxida», «Tabassum olami», «Esperanto» baynalmilal klubi nomli badiiy galereyalarni vujudga keltirish nazarda tutilmoqda. Shuningdek, muzeyda «Buyuk Ipak yo‘li» galereyasi tashkil etgan holda o‘z vositalari yordamida qadimda shu yo‘l tufayli yuzaga kelgan an’analarni qayta tiklash, xalqlar orasidagi madaniy ayirboshlash va iqtisodiy hamkorlikni rivojlantirish maqsadi ko‘zda tutilgan.

O‘tgan davr mobaynida muzey MDH va Boltiqbo‘yi mamlakatlarida o‘ziga xos betakror muzey sifatida istiqbolli salohiyatini ko‘rsata oldi. Biroq yetarli moddiy – texnikaviy sharoitlar bo‘lmaganligi sababli uning juda katta imkoniyatlari to‘liq ishga solinmayapti. Muzeyning barcha ishlari asosan uning faollarining beg‘araz mehnati va do‘stlari yordamida amalga oshirilmoqda. Hozirgi paytda muzey tashabbuslarini qo‘llab -quvatlovchi Muzey do‘stlarining jamiyati tashkil topmoqda.

70 foizi o‘zining fundamental tadqiqotini kutib yotibdi. Kutubxonalardagi mavjud nashrlar esa ko‘pi bilan ularning 10 foizini yoritadi, xolos.

Holbuki, hozirgi paytda dunyoda muzey ishi juda ilgarilab ketganining guvohi bo‘lmoqdamiz. Jahondagi deyarli barcha zabardast muzeylar internet tarmog‘i orqali tinimsiz chiqishlar qilib, o‘z saytlarini muntazam yangi axborotlar bilan to‘ldirib borishyapti.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Aleks Muur.Ta’lim berish va ta’lim olish: pedagogika, ta’lim dasturi va tarbiya.- Rutledj.Ikkinchi nashr.2012.02-bet

2. Mirziyoyev SH.M Buyuk kelagagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz.”O‘zbekiston” NMIU, 2017.-485-bet

3. Karimov I.A Yuksak ma’naviyat-yengilmas kuch. Toshkent, “Ma’naviyat”, 2008.148-bet

4. Egamberdiyeva N.M “Ijtimoiy pedagogika”-T. A.Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009 y

5. Z. Xaydarov “Muzeyshunoslik” fanidan o‘quv uslubiy majmua.-Namangan-2022

6. www.wikipediya.uz

7. Xs.uz

8. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz.Toshkent, “O‘zbekiston” NMIU, 2017.-29 b.

9. Mavlanova R. va boshqalar Pedagogika nazariyasi va tarixi.-T.:2010 y. “Fan va texnologiya” nashriyoti.461-bet

10. Pedagogika.M. Toxtaxodjayeva umumiy tahriri ostida.T.: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati,2010-y

Milliy qadriyatlar va an’analarning yosh avlod tarbiyasida tutgan muhim o‘rni

Sevinch QURBONOVA
O‘zDJTU Ingliz tili 3-fakulteti

Shohsanam SHUKUROVA
O‘zDJTU ingliz tili amaliy fanlar №3 kafedrasi o‘qituvchisi (Ilmiy rahbar)

Annotatsiya. Ushbu maqolada oltinga teng buyuk tariximizni asrlar davomida saqlab kelinishi va shu yo‘lda jonini fido qilgan ota-bobolarimizning sa’y harakatlari yosh avlodni milliy qadriyatlar va an’analarga hurmat ruhida tarbiyalash haqida so‘z boradi. Shu bilan birga, milliy qadriyatlarni saqlash maqsadida yo‘lga qo‘yilgan islohotlar ham ta’kidlab o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: oila, milliy ruh, Abdulla Avloniy, tarbiya, an’ana, tarix.

“Tarixsiz, milliy qadriyatlarsiz yorqin kelajak bo‘lmaydi” – deb ota-bobolarimiz bejizga oldinlardan buyon ta’kidlamaydilar. Chunki, tarix va milliy qadriyatlarimiz bir-biri bilan uzviy bog‘liqdir. Bugungi kunda tarixini va an’analarini saqlab qolish va dunyo bo‘ylab yoyishga harakat qilayotgan davlatlar sifatida O‘zbekiston davlati va uning xalqini misol qilsak bo‘ladi. Mamlakatimiz juda katta tarixga ega, qadimdan nishonlanib kelinadigan urf-odatlar ostida katta esa hikmat yotadi. Bu urf-odatlarni va ulkan tariximizni asrash va kelajak avlodga yetkazish bu bizning oliy maqsadlarimizdan biridir.Qadimda bobolarimiz, “tarix bu eng katta muallim”, “tarixi yo‘q davlat o‘zligini anglay olmaydi” shu kabi maqol va ibratli so‘zlardan eshitganmiz. Darhaqiqat, mamlakatimiz yoshlarini tarixni, urf-odatlarimizni bilgan holda va ularga hurmat ruhida tarbiyalashimiz lozim, bu esa o‘z navbatida dolzarb masalalardan biriga aylanmoqda. Xususan davlatimizda, tariximizni davlatlararo tanitish, yosh avlodni milliy qadriyat va an’anaga bo‘lgan qiziqishini oshirish ustida olib borilayotgan islohotlar bir talay desak adashmagan bo‘lamiz.

Jamiyatimizda tarbiya muhim ahamiyat kasb etadi. Ma’rifatparvar olim Abdulla Avloniyning yozishmalarining ko‘pini tarbiya mavzusi hisoblanadi. Shu o‘rinda hazratning so‘zlarini tilga olsak, “tarbiya yo hayot - yo mamot, yo najot - yo halokat, yo saodat - yo falokat masalasidir” - deb berilgan ta’rif ham uning naqadar buyuk kuchga ega ekanligini yaqqol tasvirlab turibdi. Tarbiya - inson tug‘ilganidan to uning hayotining so‘ngi daqiqalarigacha bo‘lgan tabiiy jarayon hisoblanadi. Farzand oilaning nasliy davomchisi bo‘lish bilan bir

qatorda uni bog‘lab turuvchi zanjir hamdir. Oila esa barkamol avlodni tarbiyalovchi muqaddas maskan deb atasak bo‘ladi. Yoshlar odatda o‘z uyida shakllangan ma’naviy tarbiyani jamiyatga ko‘rsatishga moyil bo‘lishadi. Avvalo, oilada sog‘lom muhitni shakllantirish, ya’ni ota-ona munosabatlari, farzandlar uchun ota-onalar har taraflama ibrat bo‘lishlari darkor. Shundagina farzandlar ongida ota-onaga va vatanga bo‘lgan mehr shakllanib boradi.

O‘zbek xalqining uzoq asrlardan asrlarga o‘tib kelayotgan an’ana va milliy qadriyatlari mavjud va ular uzoq tarixiy o‘tmishda paydo bo‘lgan. Jumladan, o‘z tug‘ilib o‘sgan muqaddas diyoriga bo‘lgan ehtirom, vatani uchun jonini fido qilgan ajdodlarga sadoqat, kattalarga doimiy hurmatda bo‘lish, yashash tarzi va turmushi doimo toza va pok bo‘lmog‘iga katta e’tibor berishlik singari ko‘plab fazilatlar bizning milliy qadriyatlarimiz hisoblanadi. Qadriyatlar asosan xalqni bir-biriga yanada yaqinlashtiruvchi, hamjihatlikka undovchi kuchdir. Millatning o‘tmishi, buguni va ertasining muhim omili sifatida qadriyatlar va milliy an’analarni belgilashimiz boisi ham shu. Milliy qadriyatlar va umuminsoniy qadriyat bir-biri bilan uzviy bog‘liq tushunchalar hisoblanadi. “Qadriyatlar”, “o‘zlikni anglash”, “milliy g‘oya”, “milliy g‘urur” singari atamalar bolaga ona allasi bilan birga ongiga singadi.

Yoshlarimizning ma’naviy yetuk inson sifatida tarbiyalanishida oila bilan bir qatorda mahalla va o‘qitish muassasalarining ham o‘rni beqiyosdir. Mahalla va ta’limgohlar azaldan urf-odatlar, udumlar va an’analarga tayangan holda ulkan ma’naviy tarbiya vazifasini bajarib kelgan. Keksa qariyalarning pand nasihatlari va o‘gitlari sababli odamlarning ongiga ezgulik g‘oyalari singdirilgan va hozirda ham shunday. Bejizga aytishmaydi axir “qarisi bor uyning, parisi bor deb”.

Bugungi kunda davlatimiz tomonidan ham milliyligimizni, qadriyatlarimizni, buyuk tariximizni saqlab qolish maqsadida bir qancha islohotlar yo‘lga qo‘yilgan. Bunga misollar sifatida, viloyatlarda tarixiy joylarni yanada obod qilish, olim va tarixchilar tomonidan olib borilayotgan izlanishlar, tadqiqotlar va ular natijasida hududlarda muzeylarning sonini ko‘paytirish ham keng yo‘lga qo‘yilgan. Bu islohotlar esa o‘z navbatida buyuk tariximizning keng yoyilishiga asosiy sabablardan biri desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Chunki har yili O‘zbekistonga minglab chet ellik mehmonlar va olimlar uning tarixiy joylarini ko‘rish, o‘rganish va hatto uning tarixi, milliyligi va qadriyatlari haqida kitob yozish uchun ham tashrif buyurishadi. Bu esa o‘z navbatida davlatimiz rivoji uchun katta yutuqlardan biri.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, tarix - bu bizning ertamiz, o‘zligimizni anglashimizda eng katta ustoz, bizning ajdodlarimiz va shuni unutmaslik kerakki tarix - bu bizning ildizimiz. Bilamizki daraxt ildizsiz ko‘karmas.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. http://erus.uz/index.php/er/article/view/470
2. https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/download/5540/3509/15243
3. https://muhaz.org/yoshlarni-milliy-va-umuminsoniy-qadriyatlar-ruhida-tarbiyalash.html
4. https://xs.uz/uz/post/milliy-qadriyatlar-va-ananalarni-rivojlantirishning-bebaho-manbai

Yoshlar tarbiyasida umuminsoniy va milliy qadriyatlarning o‘rni

Ruxshona TOSHEVA
UzDJTU 1-bosqich talabasi

Aziza TALIBJANOVA
UzDJTU Ingliz tili amaliy fanlar №3 kafedrasi katta o‘qituvchisi (Ilmiy rahbar)

Annotatsiya. Ushbu maqolada yosh avlodning tarbiyasida milliy qadriyatlarimizning ahamiyati va ularning ta’lim olishida tutgan o‘rni haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: ta’lim, tarbiya, qadriyat, o‘gitlar, urf-odat, ma’rifat, Vatan, maktabgacha bo‘lgan ta’lim, egosentrizm.

Xalqimiz orasida milliy qadriyatlarga bo‘lgan hurmat va sadoqat yildan yilga rivojlanib, O‘zbekistonning ma’naviy-axloqiy jihatdan ham yuksalishiga poydevor bo‘lmoqda. Ayni shu umuminsoniy qadriyatlar yoshlarni kitoblar va ota-bobolarimizning hayotiy o‘gitlari orqali komillikka yetaklovchi bir kuchdir desak, adashmagan bo‘lamiz. Hozirgi kunda qadriyatlarimiz tiklanishiga ham katta e’tibor berilmoqda. 2021-yil 19-yanvar kuni bo‘lib o‘tgan ma’naviy-ma’rifiy ishlarni tubdan takomillashtirishga bag‘ishlangan yig‘ilishda yurtboshimiz Sh.Mirziyoyev shunday fikrlarni bildirganlar: “ Agar jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo‘lsa, uning joni va ruhi ma’naviyatdir. Biz yangi O‘zbekistonni barpo etishga qaror qilgan ekanmiz, ikkita mustahkam ustunga tayanamiz. Birinchisi- bozor tamoyillariga asoslangan kuchli iqtisodiyot. Ikkinchisi – ajdodlarimizning boy merosi va milliy qadriyatlarga asoslangan kuchli ma’naviyat”.

Bundan tashqari, milliy qadriyatlarimizning tiklanayotganligini butun dunyo tan olmoqda. Xususan, Amir Temur, A.Navoiy, Bahouddin Naqshband, Mirzo Ulug‘bek kabi dunyo tan olgan buyuk allomalar-u Buxoro, Xiva, Toshkent, Samarqand kabi keng tarixga ega shaharlarga bag‘ishlab qilingan yubileylarda ellikdan ortiq davlat vakillari ishtirok etganligi milliy qadriyatlarimizning nafaqat O‘zbekiston, balki butun jahonda bir butun yaxlit holda insonlar qalbidan chuqur joy olayotganligining o‘zi yorqin bir dalildir.

Bilamizki, dunyoda har bir xalqning o‘z milliy an’analari bor. Ularni kelajak avlodga ham o‘rgatish va ularga sodiq qolgan holda hurmat qilish yosh avlodga kichikligidan o‘rgatilishi kerak. Umuman olganda, mamlakatimizda olib borilayotgan islohotlardan ko‘zlangan asosiy maqsad yoshlarni vatanparvarlik, insonparvarlik ruhida tarbiyalash, ma’naviy-axloqiy barkamol

qilish, an’analariga sodiq farzand sifatida shakllantirishligini hisobga oladigan bo‘lsak, kelajak avlodga bular haqida kichikligidan uqtirilsa, ularning zamirida katta hikmat borligini his qilsalar, demak, bu qadriyatlar yashab qoladi. Bu uchun yana turli xil yo‘llar ham bor: yoshi katta insonlarning o‘git va nasihatlarini tinglash, undan o‘zlariga kerakli xulosa chiqarish qobiliyatini rivojlantirish orqali, turli vositalar bilan yoshlarning tarbiyasiga samimiy yondashish va tinimsiz izlanishlar orqali erishish mumkin.

Qo‘shimcha qilib aytganda, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ham qadriyatlarimiz o‘z aksini topgan. Bularni bunyodkorlik g‘oyalariga asoslangan sodiqlik, yuksak mas’uliyat, ijtimoiy adolatparvarlik, insonparvarlik, milliy totuvlik, xalqimizning urf-odatlari va an’analari, mafkuralar xilma-xilligi va erkinligi, fuqarolarning qonun oldida tengligi, vijdon erkinligi, mehnat tamoyillari misolida ko‘rish mumkin. Qadriyat deganda, asosan, ota-onaga ehtirom, tozalik, o‘zbek tili, diniy bag‘rikenglik, so‘z erkinligi, lafz, yelkadoshlik va mehmondo‘stlik, rozi-rizolik kabilar tushuniladi. Bularning bari xalqimizning boy tarixi, ma’naviy merosi, hayotiy qarashlari va turmush tarzi, e’tiqodidan kelib chiqqan desak, adashmagan bo‘lamiz.

Tarbiya haqida gapiradigan bo‘lsak, u inson umrining oxirigacha davom etadigan, rivojlanib boradigan jarayondir. Axloqiy tarbiyaning bir qancha ko‘rinishlari mavjud:

Oilada axloqiy tarbiya. Bolani tarbiyalash katta xizmat va mas’uliyat talab qiladi. Avvalambor , bola tug‘ilgan kunidan boshlab oila muhitida tarbiyalanadi. Ota-ona yoki tarbiyachilarning bolalarni sevishi, ularning harakatlarini qo‘llab-quvvatlab mehribonlik bilan munosabatda bo‘lishi bolaning sog‘lom, odob-axloqli bo‘lishiga olib keladi.

Maktabgacha ta’lim muassasalarida axloqiy tarbiya. Bu davr bolaning ayni dunyoni bilishga intilayotgan, o‘z munosabatlarini ifodalashga istagi kuchayayotgan bo‘lib, bola tarbiyasidagi eng kerakli nuqta shudir.

Boshlang‘ich ta’limda axloqiy tarbiya. Bolalar maktabga kelgach yangi muhit, yangi ustoz, yangi do‘stlar va yangi tartib –qoidalar bilan tanishadi. Ularning ta’lim olishi ancha aniq bir tizimga o‘tadi. Xususan, ularning ma’naviy bilimi uchun odobnoma darslari qo‘yiladi. Bundan tashqari, boshqa fanlarda ham qo‘shimcha ravishda axloqiy tarbiya ham berib boriladi.

O‘rta ta’limda axloqiy tarbiya. Bunda o‘quvchi o‘rganishi kerak bo‘lgan narsalar ancha murakkablashadi. Endi o‘quvchilar burj, vijdon, nomus, adolat, ezgulik kabi tushunchalarning haqiqiy mag‘zini tushuna boshlaydilar.

Oliy o‘quv yurtlarida axloqiy tarbiya. Yoshlar biror mutaxassislikni tanlagan holda o‘zlarining intellektual qiziqishlari ustida ko‘proq ishlaydilar. Internet va barcha informatsion vositalardan, turfa xil kitoblardan foydalangan holda ko‘proq izlanish olib boradilar. Bu esa axloqiy tarbiya va bilimi uchun katta samara beradi.

Ta’limdan keyingi faoliyatda axloqiy tarbiya. Uzoq muddatli ta’lim natijasida o‘zlari mutaxassis sifatida shakllanganliklari uchun bevosita o‘zlari yosh avlodga bilim ulashadilar, o‘quvchilarni axloqiy ruhda tarbiyalashga o‘z hissalarini qo‘shadilar. Xalq farovonligi, mamlakat taraqqiyoti, yurt tinchligi uchun bilimli, yaxshi xulq-atvorli, sofdil, xalqsevar,salohiyatli, mard, umuman olganda, sog‘lom avlodni tarbiyalash kerak. Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov sog‘lom avlod haqida fikr yuritib: “ Sog‘lom avlod deganda, shaxsan men, eng avvalo, sog‘lom naslni, nafaqat jismonan baquvvat shu bilan birga ruhi-fikri sog‘lom, iymon-e’tiqodi butun, bilimli, ma’naviyati yuksak, mard va jasur, vatanparvar avlodni tushunaman” –deb ta’kidlab o‘tganlar. Tarbiyaga e’tiborli bo‘lishga katta urg‘u berilmoqda. Bugun yurtimizda qadriyatlarni qadrlaydigan, ezgu an’analarga muhim omil sifatida qaraydigan yoshlar talaygina. Lekin, o‘z istiqboli va hayotida ularni ahamiyatga olmaydigan e’tiborsizroq bo‘lgan yoshlarimiz borligini ham inkor eta olmaymiz. Ijtimoiy hayotimizda ko‘plab ijobiy jarayonlar bilan birga yosh avlodning qalbi va ongini egallashga intilayotgan ma’naviy tahdidlar ham ko‘paymoqda. Bilamizki, ijtimoiy hayotni ko‘p yillardan beri qadrlanib kelayotgan an’analarimizsiz tasavvur qilish qiyin. Biroq qadriyatlarimizga qarshi buzg‘unchi g‘oyalar, ya’ni “shaxs erkinligi”ga qarshi jamiyat oldidagi mas’uliyatni, “individualizm”ga qarshi mahalladoshlikni, “egosentrizm”ga qarshi ota-ona, qarindosh-urug‘larni hurmat qilish va mehrni saqlash orqali jamiyatimiz barqarorligiga tahdid soluvchi mafkuraviy illatlardan uzoqlashib, qadriyatlarimizni asrab qolishimiz mumkin. Zero, Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov aytganlaridek: “...g‘oyaga qarshi faqat g‘oya, fikrga qarshi faqat fikr, jaholatga qarshi faqat ma’rifat bilan bahsga kirishish , olishish mumkin”.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, mustaqil O‘zbekistonda madaniy –ma’rifiy sohada olib borilayotgan ishlarning barini hukumat zimmasida deb o‘ylamasdan biz ham farzandlarimizni umuminsoniy, milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashni o‘z oldimizga dolzarb mavzu sifatida qo‘ya olmog‘imiz darkor.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. I.Karimov –“Yuksak ma’naviyat–yengilmas kuch”, Toshkent – “Ma’naviyat” 2008-y.

2. Munavvarov A.K. “Oila pedagogikasi” –T : “O‘qituvchi” 1994-y

3. “O‘zbekiston XXI asr bo‘sag‘asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik, shartlari va taraqqiyot kafolatlari”. 1997-y. 6-jild. Milliy istiqlol g‘oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. T. “O‘zbekiston”, 2000-y

4. https://oyina.uz/uz/article/1605

5. https://lex.uz/docs/-3864155

Yangi O‘zbekiston: Yangilanish va taraqqiyot omillari

Murodjon ESHBEKOV
BuxDU, talabasi

Iroda SAIDMURATOVA
BuxDU, talabasi

Bugungi kunda mamlakatimiz prezidentining o‘zining ilg‘or olib borayotgan siyosatlari va ma’naviy-milliy yangilanib borayotgan xalqimiz jahon hamjamiyati va reytinglarida o‘zining munosib o‘rnini egallab kundan-kunga rivojlanish tendensiyalarini oshirib bormoqda. Bu borada xalqimiz-“milliy tiklanishdan, milliy yuksalish sari “deya jipslashib dadil qadamlar tashlamoqda. Hozirgi murakkab globallashuv asrida xalqimizning bir necha ming yillik tarixga ega bo‘lgan milliy va umuminsoniy qadriyatlarini ko‘z qorachig‘idek asrab-avaylash, yangi taraqqiyot strategiyasini amaliyotga tatbiq etish, uni amalga oshirish, jamiyatimizning har bir sohasida rivojlanishni ta’minlash bugungi kunimizning eng muhim maqsad va vazifasiga aylangan.

Mamlakatimizda so‘ngi yillarda ilm-fan, sport, adabiyotga qaratilayotgan e’tibor va berilayotgan imkoniyatlar keng jamoatchilikning ijobiy fikriga sabab bo‘lmoqda. Mamlakatimizda taraqqiyot strategiyasini tizimli tashkil etish, uning ta’sirchanligini oshirish, xalqimizning ong-u tafakkurini yuksaltirish, vatanga sadoqat tuyg‘usini har bir jamiyat a’zosida shakllantirish, barkamol avlodni tarbiyalash ushbu kunning eng dolzarb vazifalari ekanligidan dalolat beradi.

Mamlakatimizning ma’naviy hayotini yangilash va uni yanada yuksaltirish bo‘yicha o‘ziga xos yangi tajribalar paydo bo‘lib rivojlanib bormoqda. Shu jumladan : 2017-2021-yillarda O‘zbekistonni rivojlantirishning beshta muhim tashabbus bo‘yicha belgilangan vazifalar amalga tatbiq etildi. Shu yillarda amalga oshirilgan “Obod qishloq” “Obod mahalla” “Beshta muhim tashabbus” kabi konsepsiyalar aholimiz va jamiyatimiz a’zolarini yangicha fikrlashga da’vat etdi. Islohotlar natijasida, respublikamizdagi bir necha chekka hududlardagi mavjud muammolar hal etildi, ularning qiyofasi tubdan o‘zgardi. Hozirgi kunda yoshlarning ma’naviy va ma’rifiy yuksaltirish maqsadida madaniyat va san’at arboblaridan, ijodkor ziyolilardan iborat targ‘ibotchilar guruhlari tashkil etilmoqda. Respublikamizda yoshlarni ongi va qalbida vatanga muhabbatni, ma’naviyatni, milliy qadriyatlarni o‘z yoshiga mos, bosqichma-bosqich

shakllantirish asosida yuksak fazilatli, barkamol avlodni voyaga yetkazishda Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabrdagi “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasi”ning ishlab chiqilishi mamlakatimiz yoshlarini umuminsoniy va milliy qadriyatlarga hurmat, Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalash uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Mazkur konsepsiya o‘z ichiga to‘rt bosqichni qamrab oladi:

Birinchi bosqich: oilalarda (farzand tug‘ilgandan to 3 yoshgacha bo‘lgan davr);

Ikkinchi bosqich: maktabgacha bo‘lgan 3-6 yoshgacha bo‘lgan davr ;

Uchinchi bosqich: umumiy o‘rta ta’lim 7-10 yoshgacha boshlang‘ich sinf, 11-17 yosh yuqori sinf davri;

To‘rtinchi bosqich: ishlab chiqarishda faoliyat ko‘rsatayotgan, band bo‘lmagan, shuningdek, o‘rta-maxsus kasb-hunar va OTM tizimidagi yoshlar;

Ushbu konsepsiyadan asosiy maqsad qilib xalqimizning farzand tarbiyasi bo‘yicha bilimlarini oshirish, milliy qadriyatlarga, ma’naviyatga befarq bo‘lmagan avlodni tarbiyalash bo‘yicha samarali usullar va amalga oshirish yo‘llari ko‘rsatilib o‘tilgan.

Shuni alohida ta’kidlash joizki, mamlakatning rivojlanish sur’atlari va ko‘rsatkichlari, jamiyatdagi fuqarolararo munosabatlarning takomillashuvi, ma’naviyat sohasida olib borilayotgan targ‘ibot ishlarining samarasi bilan ham belgilanadi. Bu jarayonga bevosita OAV, ta’lim tizimi, teatr , kino, adabiyot, san’at, falsafa ta’sir ko‘rsatadi. Ushbu sohalarda yoshlar uchun olib borilayotgan so‘ngi yillardagi islohotlarni ilmiy tahlil qilish maqsadga muvofiqdir:

Yoshlar o‘rtasida adabiyotshunoslik va kitobxonlik sohasida madaniyatni yuksaltirish bo‘yicha. Bu haqida to‘xtalsak, Toshkent shahrida Adiblar xiyobonining bunyod etilganligi, u yerda eng mashhur adiblarning haykali o‘rnatilganligi, Jizzax shahrida atoqli ijodkorlar: Hamid Olimjon, Zulfiya, Sharof Rashidov, Xorazm viloyatida Komiljon Otaniyozov xotiralarini abadiylashtirish ishlari tizimli amalga oshirilganligi e’tirofga loyiq. “Eng kitobxon talaba”, “Eng kitobxon o‘quvchi”, “Eng kitobxon oila” kabi tanlovlarning o‘tkazilishi yoshlar o‘rtasida kitobga bo‘lgan qiziqishini oshirib, milliy qadriyatlarimizga bo‘lgan hurmati oshmoqda.

Milliy festivallarimiz misolida yoshlar ma’naviyatini yuksaltirish: bugungi kunda mamlakatimizda o‘tkazilayotgan milliy festivallarimiz mamlakatimizning xalqaro maydondagi imijini oshirish, yoshlar o‘rtasida ma’naviy-marifiy ishlarni amalga oshirish,milliy qadriyatlarimizni tarannum etish vazifasini bajarmoqda. Ushbu zaruratlar taqozosida, mamlakatimizda

turli festivallar o‘tkazilmoqda. Masalan: “Sharq taronalari” xalqaro musiqa festivali, “Xalqaro hunarmandchilik festivali”, joriy yilning 24-26-aprel kunlari Sirdaryo viloyatida III “Xalqaro baxshichilik festivali” o‘tkazildi. Unda shaxsan Madaniyat va Turizm vazirining tashabbusi bilan, 74 davlatdan 160dan ortiq turli xalqaro tashkilotlari vakillarining ishtiroki e’tirofga sazovor. Ushbu sa’y harakatlar biz yoshlarga nasl nasabimiz, milliy qadriyatlarimiz, tarixiy ildizlarimizni chuqur anglagan holda, kelajak sari birlashib harakat qilishimizga ko‘maklashadi.

Milliy o‘zbek kinosi misolida yoshlarni umuminsoniy va vatanga muhabbat ruhida tarbiyalash : O‘zbekiston Prezidenti tashabbusi bilan beshta muhim tashabbus doirasida yoshlarni san’at va kino sohasi orqali vatanga muhabbat va sadoqat ruhida tarbiyalash bo‘yicha keng islohotlar amalga oshirildi. Jumladan 2019-yil 1-sentabrdan mustaqilligimizning 29 yilligi munosabati bilan “O‘zbekiston tarixi” va 2020-yildan “Renessans” telekanallarining ishga tushganligi buning yorqin misolidir. Shu jumladan, O‘zbekiston va Turkiya o‘rtasida Jaloliddin Manguberdi siymosiga bag‘ishlangan kinoning suratga olinganligi, Abdulla Avloniy, Shiroq kabi tarixiy shaxslarimizning hayotini yoritib beradigan kinolarni ko‘proq suratga olish jamiyatimiz va biz yoshlar taraqqiyotining muhim omili hisoblanadi.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib xulosa o‘rnida yoshlarni umuminsoniy va milliy qadriyatlarga hurmat, Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalash uchun quyidagi tavsiya va takliflarni mavjud :

1. Respublikamizning har bir hududi o‘ziga xos madaniyat va qadriyatlarga ega bo‘lganligini inobatga olib, yoshlar o‘rtasida Vatanga muhabbatni yuksaltirish uchun har bir viloyat, shaharlar o‘z maqsadlari va strategiyalarini ishlab chiqish.

2. Xalqaro hamjamiyatdagi imijimizni mustahkamlash uchun, madaniyatimizni dunyoga tanitish, turli xildagi milliy tadbirlarni amalga oshirish, yoshlarimiz o‘rtasida ommalashtirish va bu borada qardosh xalqlar bilan aloqani mustahkamlash.

3. YUNESKO ro‘yxatiga kiritilmagan boshqa madaniy meroslarimizni kiritish masalalarini ko‘rib chiqish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosati. 23-son 2021-yil 18-yanvar.

2. Mirziyoyev.Sh.M. Erkin va farovon demokratik davlatni birga barpo etamiz-T. O‘zbekiston,2016

Yoshlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda “O‘tkan kunlar” romanining o‘rni

Zarina SUYUNOVA
Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti 1-bosqich tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada yoshlarni umuminsoniy va milliy qadriyatlar hamda ular sirasiga kiruvchi Vatanga sadoqat tuyg‘usida tarbiyalashda Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanining o‘rni ochib berilishi ko‘zda tutiladi.

Kalit so‘zlar: Urf-odat, ma’naviy yetuklik, Vatanga sadoqat, yurt qayg‘usi, qadriyatlar, Otabek, Yusufbek hoji, ittifoqsizlik, bee’tibor munosabat.

Texnika-texnologiyalar asri sifatida tarixga kirgan XXI asr nafaqat sanoatni, shuningdek, insonlarning turmush tarziga ham o‘z ta’sirini o‘tkazmay qolmadi. Bugungi zamonimizning dolzarb mavzularidan biri – bu mamlakatimiz yosh avlodini vatanparvarlik, milliy urf-odat va an’analarimizga sodiq, umuminsoniy hamda millatimizgagina tegishli bo‘lgan qadriyatlarimizga hurmat ruhida tarbiyalash, jismonan sog‘lom, ma’nan barkamol inson sifatida shakllantirish hisoblanadi. Bularning natijasi o‘laroq 2016-yil 14-sentabrda qabul qilingan “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonun, uning uzviy davomi bo‘lgan 2017-yil 5-iyulda qabul qilingan “Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O‘zbekiston Yoshlar ittifoqi faoliyatini qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida”gi PF-5106 kabi farmon, farmoyish va qarorlar ijrosida ko‘rishimiz mumkin.

Butun dunyo hayotidagi eng muhim masalalardan biri sifatida tarbiyani ko‘rsatishimiz mumkin. Jadidchi olimlarimiz ham XIX-XX asrdayoq buni ta’kidlaganlar. Birgina Abdulla Avloniydek ma’rifatparvar mutafakkirimiz “Al-hosil tarbiya bizlar uchun yo hayot – yo mamot, yo najot- yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidur”[1] deya yozganlarida naqadar haq bo‘lgan. Tarbiya – inson dunyoga kelgan kundan boshlab to umrining oxiriga qadar davom etadigan tabiiy jarayondir. Tarbiya oiladan boshlanadi. Odamzod naslining davomchisi bo‘lgan farzandlar oiladan tarbiya topadi, qadriyatlarni o‘rganadi. Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanida o‘zbek millatiga xos bo‘lgan tarbiya usullarini ko‘ramiz. Yusufbek hoji ila a’zolari bilan gaplashish sahnasiga e’tibor qaratsak: ota o‘z dilbandi bilan gaplashmoqchi bo‘lsa uni mehmonxonaga chaqirtirib olar, unga fikrlarini muloyimlik bilan tushuntirar;

[1] . Abdulla Avloniy.Turkiy guliston yoxud axloq. –Toshkent: “O‘qituvchi”, 1992.-160-b.

Kumush Toshkentga kelgandan so‘ng kundoshlik uyda bo‘lib turadigan janjallar vaqtida qaynota ikkala kelinini ham yoniga o‘tqazib nasihatlar qiladi, qo‘l berdirib salomlashtiradi. Yoki yana bir holat: Marg‘ilondan kelgan Kumushni kutib olayotgan Yusufbek hoji Kumushning peshonasiga kaftini tegizib, so‘ng o‘z kaftini o‘pdi va “Marg‘ilonda ham shunday kelinimiz bor ekan-da, biz bilmay yurgan ekanmiz” so‘zlarini aytadi. Qahramon nutqida ishlatilgan birgina “ham” iborasi “Toshkentda ham kelinimiz bor” mazmunini berib O‘zbekoyim xohishi bilan qilingan Zaynabni ham ko‘nglini ko‘tarib o‘tadi. Yana bir sahna bor, soxta taloq xatini deb uyida halovat qolmagan Mirzakarim qutidor namozga ketayotgan payti kuyovi Otabekni darvozasi qarshisida ko‘rib “Ketingiz, uyatsizga uyimda joy yo‘q” deydi xolos. Bu ham millatimizgagina tegishli bo‘lgan tarbiyamizning ko‘rinishidir.

Vatanga muhabbatni bugungi kun yoshlari Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanidan o‘rgansa ham bo‘ladi. Chunki bu asarda qalamga olingan ijtimoiy-siyosiy, ma’rifiy-axloqiy, madaniy va ma’naviy, oilaviy-ishqiy muammolar o‘zini namoyon etadi. O‘sha davrda yurtni boshqaruvchi zolim xonlar istibdodi xalqda ozodlik, farovon turmush tarziga bo‘lgan qadriyati tobora ildiz otib borayotgani yuqorida sanab o‘tilgan muammolar orasida eng muhimlaridan hisoblanadi. Yurtning kattalaridan biri bo‘lgan Yusufbek hoji hamda uning komillikda kamol topgan yagona farzandi Otabek yurt mustaqilligi yo‘lida harakat qilib, jonini ham ayamagan bosh qahramonlar sirasiga kiradi. Yusufbek hoji Toshkentni yetmish kunlik qamalda ham taslim bo‘lmay himoya qilgan xalqining begi bosqinchilar kelgan yurtlari tomon qaytgach, Azizbek o‘zini Toshkent xoqoni hisoblab Yusufbek hojini oldiga chaqirtiradi. Azizbek *“javohir qadalgan tojlar, oltin taxtlar, nozanin parivashlar, dongdor mahramlar”* haqidagina o‘ylab turgan vaqtda Yusufbek hoji Azizbekning chaqirig‘i sababini *“fuqaroning tinchligi, rayosatning rohati, hukumatning barqaror turmog‘i”*dan deb o‘ylab fikrini izhor etadi, fikri orqali Azizbekni o‘ylashga majbur qiladi. Hamma o‘zidan kelib chiqib o‘ylaydi deganlari rost gap. Xalqning sho‘rini quritib, o‘z cho‘ntagining to‘lishigina, o‘zining aysh-ishratini yaxshilashnigina o‘ylaydigan Azizbek kabi yurt boshliqlari xalqning qiynalgan jonini yanada battar qiynaydi. Hoji o‘z nomi bilan hojidir. Yusufbek hoji esa faqat xalqning turmush tarzi yaxshilanishini, farovon va baxtli yashashi tarafdoridir. Uning quyidagi xayollari ham so‘zimizga isbot bo‘la oladi: *“o‘ttiz ekki tangadan soliq yig‘, emish... Bir haftadan keyinga qolmasin emish... Soliq yig‘ishda qarshilik qilganni darraga yotqizish, muvofiq ko‘rilganda ostirish haqqi ham menga berilgan emish... Go‘yo Yusufbek ham o‘zidek bir qonxo‘rga, bir zolimga aylansin, emish... Men*

qonxo‘rlik uchun Xudoning farz qilgan hajini ado qilmadim, oldimda o‘g‘lim bor, menda boshqalarning o‘g‘lini darraga yotqizish chog‘ida ko‘ndalang keladigan vijdon bor, din bor, diyonat bor. Bizning xalq Azizbekning tulkiligiga uchdi-da, uning kechagi zulmlarini unutdi, yetmish kunlar bir zamon jon berib-jon olib, nihoyat xizmat haqi uchun o‘ttiz ikki tanga mukofot, eng keyingi burda noningni ber!”.[2] Yusufbek hoji birovga ziyon yetkazish oldidan vijdon azobini o‘ylaydi, ozor bermaydi.

Tarbiya oiladan boshlanib keyingi bo‘g‘inda mahallada davom etadi. Keyin jamiyatga birlashadi. “Bir bolaga yetti mahalla ota-ona” degan ibratli so‘zda har bir farzandga mahalladagilar javobgarligi nazarda tutilgan. Milliy qadriyatlarimizning yosh avlod ma’naviy dunyosidan joy egallashida umumxalq bayramlari, hasharlarning o‘rni beqiyos. Shu kabi jamoaviy ishlarga yoshlarimiz ishtirokini kengaytirib, ularni ko‘proq jalb etish yoshlarimiz tarbiyasida birdamlik, bir-biriga yordam berish kabi insoniy tuyg‘ularning shakllanishiga sabab bo‘ladi. Mahalla yoshlarni tarbiyalashda tarixiy merosimizga va milliy tarbiyamizga asoslanishimiz lozim. Milliy an’ana, urf-odatlarimiz xalqimiz hayotining mazmuniga, kundalik turmush tarziga singib ketgan. Buni yosh avlodlarga to‘g‘ri yetkazish yoshlarning o‘zaro munosabatlariga ijobiy ta’sir ko‘rsatibgina qolmay, balki dunyoni aslidek tushunish va eng asosiysi, inson ma’naviy qiyofasini mukammallashuviga olib keladi.

Xulosa qilib aytganda, hozirgi vaqtda yoshlarni umuminsoniy va milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalashda Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romani muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki birinchi romanimiz bo‘lmish “O‘tkan kunlar”da oilaviy munosabatlar, tarbiya va qadriyatlar go‘zal til bilan ifodalangan. Vatanga sadoqatni Yusufbek hoji, Otabek va ularning yor-birodarlari orqali o‘rgansak, muallif tomonida asarga singdirib yuborilgan milliy urf-odat va qadriyatlarimizni qahramonlarning gap-so‘zlari-yu harakatlaridan bilib olamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Mirziyoyevning Sh.M. O‘qituvchilar va murabbiylar kuniga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. 2020-yil, 30-sentabr.

2. Mirziyoyev Sh. M. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Qatag‘on qurbonlarining merosini yanada chuqur o‘rganish va ular xotirasini abadiylashtirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” Farmoyishi.

[2]Abdulla Qodiriy. Tanlangan asarlar. T.: “Sharq” nashriyoti. Toshkent-2018. B253.

3. 2020-yil, 18-oktabr.

4. Mirziyoyev Sh.M. O‘zbekiston yoshlari forumida so‘zlagan nutqi. 2020, 30-sentabr.

5. Abdulla Avloniy.Turkiy guliston yoxud axloq. –Toshkent: “O‘qituvchi”, 1992.

6. Abdulla Qodiriy.O‘tkan kunlar.-T.: Yangi asr avlodi, 2011

7. Barkamol avlod – O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori. Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi. – T.: Sharq, 1997

Yoshlarni umuminsoniy va milliy qadriyatlarga hurmat, vatanga sadoqat ruhida tarbiyalash

Barchinoy SUYUNOVA
Mehnat va ijtimoiy munosabatlar akademiyasi talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada yoshlarimizning vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ularning ongiga umuminsoniy va milliy qadriyatlarga hurmat qilishni, boy tariximizni o‘rganish buning uchun barcha dalillar va ko‘nikmalar ko‘rsatib o‘tilgan. Yoshlarimizni ongiga singdirish uchun ta’lim va tarbiyasidagi asoslarni yo‘nalishlarga bo‘lib tahlil qilib muammoli taraflarini bartaraf qilish chora tadbirlarini ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar:Yoshlarga oid davlat siyosati, ustuvor yo‘nalishlar, qadriyat, urf-odat, umuminsoniylik, vatanga sadoqat, yoshlarning intellektual salohiyati, tarbiya.

Hozirgi zamonamizning dolzarb mavzularidan biri bo‘lgan-Yoshlarni umuminsoniy va milliy qadriyatlarga hurmat, vatanga sadoqat ruhida tarbiyalash, yoshlarimizning ma’naviyatini, intellektual salohiyatini yuqori darajada rivojlantirish hisoblanadi. Bularning natijasi sifatida biz 2016-yil 14-sentabrdan qabul qilingan “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risidagi“ Qonuni uning davomi bo‘lgan 2017-yil 5-iyuldagi “Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O‘zbekiston Yoshlar Ittifoqi faoliyatini qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risidagi” PF-5106 kabi ko‘plab qaror va farmonlari ijrosini ko‘rishimiz mumkin.

Ushbu mavzumizni biz avvalambor ijro etilayotgan hamda yangidan ya’ni bizning ehtiyojlarimizdan kelib chiqarilayotgan qonunlarga to‘xtalib o‘tamiz. 2016-yil 14-sentabrda qabul qilingan Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risidagi qonunga nazar soladigan bo‘lsak, ushbu qonunda yoshlarga oid davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlari belgilab qo‘yilgan.

Shuni alohida ta’kidlash joizki ushbu asosiy yo‘nalishlarga yoshlarni vatanparvar, fuqarolik tuyg‘usi, bag‘rikenglik, qonuniylik, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida zararli ta’sirli va oqimlarga qarshi tura oladigan, hayotga bo‘lgan qat’iy ishonch va qarashlarga ega qilib tarbiyalash ustuvor yo‘nalishlarimizga kiritilgan.

Biz shunday buyuk insonlar avlodlarimizni bizning bobokalonlarimiz dunyoni zarb etishgan. Ularning noyob asarlaridan hali ham dunyoni zarb etishgan. Ularning noyob asarlaridan hali ham dunyo miqyosida foydalanib kelinmoqda. Ibn Sino, Beruniy, Navoiy, Behbudiy, Abdulla Avloniy va boshqa buyuk allomalarimizning avlodlari ekanmiz biz albatta ularga munosib bo‘lishimiz kerak.

Ushbu mavzuning dolzarbligi hamda undagi muammolarni ko‘rib chiqish ularni bartaraf etish haqida o‘z fikr mulohazalarimizni yuritamiz. Biz yoshlarimizni umuminsoniy va milliy qadriyatlarga hurmat, vatanga sadoqat ruhida tarbiyalashdagi kamchiliklar va ustuvor yo‘nalishlarni belgilab olishimiz kerak.

Birinchidan: Yoshlarni yoshligidan erkin fikrlashga, fikrni bayon etishga, hayot mazmunini tushunishga ko‘maklashishga yoshligidan tarbiyalash.

Ikkinchidan: Yoshlarni boy madaniyatimizga, umuminsoniy qadriyatlarga, ma’naviy merosimizni o‘rgatib, ularga vatan tuyg‘usi, vatanga muhabbat ruhida tarbiyalashimiz, yoshlarimiz ongiga singdirishimiz kerak.

Uchinchidan: Yoshlarimizni ta’lim sohasida erishayotgan yutuqlariga, ularning qiziqishlariga, bilimdonligi va ijodkorligiga e’tibor qaratgan holda rivojlanishiga yordam berib yanada qo‘llab-quvvatlashga bor imkoniyatimizni qaratishimiz zarur.

To‘rtinchidan: Milliy qadriyatlarimizga urf-odat an’analarimizga hurmat ruhida tarbiyalashimiz, keng madaniy va ma’rifiy boy tariximizni o‘rganishga bizning avlodlarimiz kimligini biz kimning ajdodlarimiz ekanligimizni ularga munosib bo‘lishimiz kerakligini o‘rgatib shu asnoda tarbiyalaymiz.

Beshinchidan: Biz yoshlarimizni ta’lim sohasidagi salohiyatini ustuvor yo‘nalish deb olgan bo‘lsak shu qatorda tarbiyani ham bir xil olib borishimiz kerak. Bu bilan tarbiya sohasini ham bir xil olib borishimiz kerak.

Buyuk allomamiz, so‘z mulkining sultoni Alisher Navoiyning shunday buyuk fikrlari borki, uning har bir jumlasida katta ma’no jamlangan. “Bo‘ladigan boladan tarbiyangni ayama, bo‘lmaydigan bolaga tarbiyangni behuda sarflama deganlar”. Bu jumlalar inson hayoti davomida doimo duch keladigan va amal qilishi kerak bo‘lgan jumla deb o‘ylayman. Bolani tarbiyasini yoshligidan boshlash kerak tarbiya avvalo oiladan boshlanadi oila tarbiya o‘chog‘idir.

Har bir ota-ona farzandiga tarbiya berishidan uning kelajagi uchun harakat qiladigan komil inson bo‘lib yetishishi uchun o‘zidan boshlashi kerak deb o‘ylayman. Bizning xalqimizda shunday maqol bor “Qush uyasida ko‘rganini qiladi”. Bu bilan oiladagi muhit bolaning tarbiyasiga uning kelajagiga ta’sir ko‘rsatadi. Demak yuqoridagi fikrlarimizga asoslanib oila tarbiya maskani ekanligini bilib oldik oilada yoshlarimiz tarbiyasida ularga erkin fikrlashni, ularni fikrini eshitishni va hurmat bilan qarashni, yoshligidan ularga kattalardek munosabatda bo‘lish bilan ularni katta hayotga bolaligidan tarbiyalashimiz kerak. Hattoki hadisi sharifda ham shunday jumlalar keltirib o‘tilgan “Beshikdan qabrgacha ilm izla”, “Ilm ibodatdan ustundir”. Bu bilan

shunga guvoh bo‘lishimiz mumkinki nafaqat dunyoviy bilimlarimizda hattoki diniy bilimlarda ham ilm haqida alohida urg‘u berilgan.

Yoshlarimiz tarbiyasida ularning har tomonlama komil inson bo‘lishlarida, vatanimiz bizning kelajagimizda mustahkam poydevor bo‘lishlari uchun bor kuch g‘ayratimiz bilan e’tibor qaratib, keng imkoniyatlar eshigini ochib kelmoqdamiz.

Xulosa qilib shuni ta’kidlamoqchimanki o‘zbek xalqi, o‘zbek farzandlari milliy ma’naviyatimiz va qadriyatlarimiz davomchilari hisoblanadilar. Bizning xalqimiz ongi shuuriga qon-qoniga do‘stlik, mehmondo‘stlik, insonparvarlik, axloqiy poklik, saxiylik, xushmuomalalik, hayolilik, xushfe’llik, samimiylik, kamtarlik, mardlik, diyonatlilik, insoflilik, rostgo‘ylik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik, millatparvarlik,g‘urur, kattalarga hurmat kichiklarga izzat tuyg‘ulari avloddan-avlodga meros bo‘lib shakllangan. Hozirgi kunda globallashgan davrda axborot rivojlangan bir paytda biz ko‘proq e’tibor qaratishimiz ularning ta’lim tarbiyasini birinchi o‘rinda qo‘yishimiz kerak. Buning uchun biz asosan bugungi kunda yoshlarni ongiga singdirishimiz har bir ota-onani nafaqat ota- ona barchamiz e’tibor qaratishimiz har bir yoshlarni tarbiyasiga o‘z hissamizni qo‘shishimiz kerak. Ta’lim va tarbiyada nafaqat oiladagi muhit shu bilan birgalikda tashqi muhit ham muhim rol o‘ynaydi. Prezidentimizning shunday jumlalari bor vatanimizning har bir yoshlari bizning farzandlarimizdir ularning taqdiri bizning taqdirimizdir deb aytib o‘tganlar. Avvalo oilani mustahkam qilsak farzandlarimizga, yoshlarimiz kelajak avlodimizni umuminsoniy va milliy qadriyatlarga hurmat, vatanga sadoqat ruhida tarbiyalashga poydevor qurgan bo‘lamiz. Yoshlarimiz bizning kelajagimiz, kelajagimiz ularning qo‘lida kelajakni mustahkam qilish uchun yosh avlodlarimizga bo‘lgan e’tiborni yuksak darajada qo‘yishimiz kerak. Biz har birimiz bunga e’tiborsizlik qilmasdan o‘z hissamizni qo‘shishimiz kerak deb o‘ylayman. Biz yoshlarimizni vatanga sadoqat, mehr-muhabbat tuyg‘usidir tarbiya qilsak zamonaviy dunyoqarashi ham rivojlanadi. Kelajakda dunyo bilan hamjihatlik dunyoga tenglashadigan o‘zbek yoshlari vatanimiz sharafini himoya qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Shavkat Mirziyoyev Yangi O‘zbekiston taraqqiyotlar strategiyasi O‘zbekiston “Toshkent 2022”.

2. Islom Abdug‘aniyevich Karimov Yuksak ma’naviyat yengilmas kuch O‘zbekiston “Toshkent 2008”.

3. Barkamol avlod – O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori. Kadrlar tayyorlash

Milliy dasturi. – T.: Sharq, 1997.

4. Hamdamova M. Ma’naviyat asoslari. T., Fan va texnologiya, 2008.

5.Musurmonova O. Ma’naviy qadriyat va yoshlar tarbiyasi. – T. O‘qituvchi, 1996.

Инклюзия асосида таълим олаётган алоҳида эҳтиёжга эга бўлган ёшлар ва ота-оналар муносабатларидаги муаммоларнинг назарий ва амалий ечимлари

Гулбаҳор ШАРИПОВА
Республика болалар ижтимоий Мослашуви маркази мутахассиси

Аннотация. Инклюзия асосида таълим олаётган, алоҳида эҳтиёжга эга бўлган ёшлар ва ота-оналар ўртасида ва атрофдагилар билан муносабатларда бўладиган муаммолар ва уларнинг ечимлари хақида сўз боради.

Калит сўзлар: инклюзия, оила, ота-она, фарзанд, тарбия, психологик ва педагогик тавсиялар, жамият, таьлим муассасаси.

Маълумки ҳар бир шахснинг жамиятдаги қадри унинг оиладаги тарбиясига боғлиқ бўлади. Табиийки болаларга илк тарбиячи ота-она ҳисобланади. Болаларни оилада тарбиялаш давомида уларга ҳаёт ҳақидаги, одамларнинг яхши ёмон хулқлари, жамиятда бажарадиган ишлари ҳақида дастлабки тасаввурларни бериш лозимдир. Болаларнинг оиладаги фойдали одатларни ўзлаштиришлари хамда ҳаёт тажрибаларини орттиришлари улар тарбиясида муҳим аҳамиятга эга.

Болани ривожланиш босқичлари, камолоти ва баркамол бўлиб вояга етишида оилада ота-оналарнинг педагогик ва психологик муносабатлар асосий роль ўйнайди. Шубҳасиз, хар бир ота-она фарзандининг соғлом ва бенуқсон дунёга келишини, келажакда баркамол шахс бўлиб етишишини истайди. Шунга кўра бола тарбиясига эътибор қаратади. Аммо айрим оилаларда руҳий ёки жисмоний камчиликка эга бўлган фарзандлар тарбияланаётганлиги хам маълум. Бу вазият ота-оналарнинг руҳий ҳолатига кучли таъсир қилади. Имконияти чекланган бола мавжуд бўлган оилаларнинг аксариятида, айниқса бола туғма нуқсонли бўлса психологик муҳит ва болага бўлган муносабат нормал ривожланишдаги болаларга бўлган муносабатдан фарқ қилади. Имконияти чекланган фарзанди бор оилада бола билан ота-она муносабати ўта муҳим ва мураккаб кўриниш касб этади. Ҳамма гап шундаки, имконияти чекланган болаларнинг ижтимоий мослашуви ота-онанинг тарбиясига ва муомаласига ва фарзандига бўлган муносабатига боғлик. Болаларнинг ривожланишидаги камчиликлар ўз навбатида ўз ота-онаси билан ўзаро яхши муносабатда бўлишига тўсқинлик қилиши, шахслараро мулоқот усулларини шакллантиришни

қийинлаштириши мумкин. Шунинг учун хам кўплаб мутахассис олимлар ногирон боланинг ижтимоий мослашувида оиланинг роли катта эканлигини алоҳида таъкидлаб ўтганлар. Имконияти чекланган болаларга оилада ота-оналар муносабат турлари:

- ✓ авторитар услубдаги муносабатлар;
- ✓ невротик ҳолатдаги муносабатлар;
- ✓ психосоматик ҳолатдаги муносабатлар;
- ✓ меъёрдаги оддий муносабатлар.

Кўпинча, имконияти чекланган фарзанди бўлган ота-оналар оғир психологик стрессни бошдан кечиришади, улар ўз фарзандлари билан мулоқот қилишга ва ундан ҳам кўпроқ унинг ривожланишига ёрдам беришга тайёр эмаслар. Шу маънода, ота-оналар биринчи навбатда психологик ва педагогик ёрдамга муҳтож, чунки имконияти чекланган болага ёрдамнинг кенг қамровли тизимини яратишда боланинг жамиятга муваффақиятли киришишига асос сифатида оиланинг салоҳиятига таяниш зарур.

Оилада имконияти чекланган фарзандни тарбиялаш ва вояга етказиш баъзи оилалар ҳаётида инқирозли вазиятнинг пайдо бўлишига олиб келиши мумкин ва унинг барча аъзолари учун оғир психологик стрессдир. Кўпинча оилавий муносабатлар сусаяди, чалкашлик ҳисси, депрессия, касал болага нисбатан доимий ташвиш, жисмоний ортиқча юк ва сурункали чарчоқ оилавий муносабатларнинг беқарорлашишига сабаб бўлиши мумкин. Умуман олганда, алоҳида эҳтиёжга эга боланинг ота-онаси ўзини психологик жиҳатдан қанчалик қулай ҳис қилса, болани психокоррекцияси шунча яхши бўлади.

Имконияти чекланган бола билан муомалада бўлган катталарнинг психологик ҳолатини тушуниш ва ҳисобга олиш, ўқувчини инклюзив таълими ва унинг оиласига самарали ёрдам кўрсатишда психологик-педагогик қўллаб-қувватлаш тизимини яратишни биз ўз олдимизга мақсад қилиб қўйдик. Чунки имконияти чекланган болани оиладан ажратиш мумкин эмас: бола барча турдаги оилавий муносабатларга яъни, ота-оналар билан, ака-ука ва опа-сингиллари билан, кекса авлод билан муносабатларга киришиши лозим,. Нафақат оиладан балки жамиятдан ҳам ажратиб қўймаслик керак.

Барча ижтимоий ва таълим муассасаларнинг (ихтисослаштирилган реабилитация марказлари, болалар боғчалари, мактаблар, қўшимча таълим муассасалари ва бошқалар) ресурс имкониятлари тўплами сифатида микро жамиятнинг тиббий-

психологик ва педагогик инфратузилмасини ривожлантириш муаммоси алоҳида ўрин тутади. Бу имконияти чекланган болаларни жамиятнинг тўлақонли аъзолари сифатида муваффақиятли ижтимоийлаштириш учун барча шарт-шароитларни яратади. Инклюзив таълим жорий қилинган муассасада албатта психолог фаолият юритиши лозим. Психологнинг фаолияти хар бир боланинг руҳий саломатлигини ўрганиш, руҳий ривожланишидаги камчиликларини бартараф этиш ва коррекциялашга қаратилади. Муассаса психологи хар бир болани психологик жиҳатдан текширади, доимий равишда психолог-педагогик жиҳатдан ўрганиб боради, индивидуал ривожлантириш дастурларини тузади, алоҳида эҳтиёжли болани оилада тарбиялаш бўйича ота-оналарга маслаҳатлар беради, инклюзив таълим муассасасининг педагогик ходимларига психологик ривожлантириш масалаларида методик ёрдам кўрсатади.

Оилада фарзандлар билан айниқса имконияти чекланган фарзандлар билан муносабатларда вазият тақозо қилганида айтиш керак бўлган гаплар мавжуд. Мисол учун, мақташ, ачиниш, қўллаб-қувватлашга оид бўлган иборалар. Аксинча фойдаланганда эҳтиёткорликни талаб этадиган сўз бирикмалари бор. Яна бир турдаги иборалар бор-ки, уларни фарзандлар олдида умуман айтмаслик мақсадга мувофиқ бўлади.

Аҳмоқона гапларни гапирма! Болалар катталардан фарқли равишда “бекорчи” гапларни ҳеч қачон гапиришмайди. Кичкина одам бизга маълум қилишга қарор қилган ҳар бир маълумот у қанчалик кулгули ва ақлга сиғмас кўринишига қарамай, болакай учун муҳим саналади. Бу ибора билан ота оналар фарзандига унинг сўзлари у қадар муҳим эмаслигини намойиш этади. Кейинчалик, унинг ота-онасидан яширадиган сирлари эрта пайдо бўлганига ажабланадилар.

Боланинг сўзини бўлишдан аввал, уни диққат билан тинглаш керак. Агар болакай сизга ўзининг янги кашфиёти ҳақида гапириб берса, у билан бирга қувонинг, муаммосидан сўз очса, биргаликда ечим топишга ҳаракат қилинг.

Мана ол, лекин кет. Бу боланинг талабларига рози бўлишнинг энг ёмон усули. Ота-онани тинч қўйиши учун бирор нарса беришдан ташқари, у эвазига ҳаётингиздан кетиши керак. Имконияти чекланган болалар бунинг натижасида ўзларини кераксиз ҳис қила бошлайдилар. Ота-оналар эса кейин ҳайрон бўладилар: бегоналик ҳисси болада қаердан пайдо бўлди?

Ҳеч ким фарзандига доимий равишда йўқ дея олмайди, бу талаб ҳам этилмайди.

Сенинг қўлингдан келмайди, кел буни яхшиси мен бажараман.

Синаб кўриш имконияти ҳуқуқидан маҳрум этиб, ота-она болага қўлидан келмаслик ҳиссини сингдиради ва уни муваффақиятсизлик сари етаклайди. Психологияда мазкур ҳолатнинг натижаси “ўрганиб қолинган ёрдамга муҳтожлик” деб аталади-инсон мазкур ҳолатда олдиндан, ҳали ҳеч нимага қўл урмай туриб, ҳеч нимани ўзгартира олмаслигини билади. Айниқса бу имконияти чекланган болаларда ва ўсмирларда ўзларига бўлган ишончнинг пасайиб кетишига олиб келади.

Агар фарзандингиз қўлидан келмайдиган ишни амалга оширмоқчи эканлигини кўрсангиз, яхши унга “Кел сенга ёрдам берай” деганингиз маъқул. Ёки унга сизга ёрдам беришига рухсат беринг.

Бошқа болалар бажара олади, сен эса эплай олмайсан.

Болани ўзгаларга қараганда ёмон дея ҳис этишга мажбур этиб, унда тўла қимматга эга эмаслик ҳиссини шакллантирадилар. Баъзилар айнан шу йўл билан болада яхшироқ бўлишга сабаб пайдо бўлади, дея фикрлашади. Бироқ катталар билан ҳам мазкур усул ҳар доим ҳам натижа беравермайди. Болага келсак-бу жуда ёмон ҳолатларга олиб келиши мумкин.

Бунинг ўрнига нима дейиш мумкин? Зигмунд Фрейдга тегишли дея айтиладиган бир фикр мавжуд: “Ўзингизни таққослашингиз мумкин бўлган ягона одам бу-ўтмишдаги ўзингиздир”. Мазкур фикр муаллифи Фрейд эканлиги номаълум, бироқ мазкур принсипга кўра иш кўриш оқилона бўлади.

Сени кўрмасам эди. Мазкур сўзлар болага унинг ўзи ҳам, унинг муаммолари ҳам ота-онасига керак эмаслиги ҳақида хабар беради. Баъзида ота-оналар шу йўл билан содир бўлиши мумкин бўлган можаронинг олдини олмоқчи бўладилар, бироқ муаммодан қочиш уни ҳал этишни англатмайди, аксинча у янада чуқурлашади.

Бунинг ўрнига нима дейиш мумкин? Фарзандларни тинглаш, уларга ёрдам бериш лозим. Можароли вазиятлар содир бўлиб туриши табиий ҳол, бундай вазиятларда ўзгача усулларни қўллаш лозим.

Агар сен бўлмаганингда... Бундай иборалар болада айбдорлик ҳиссини уйғотади. У ўзининг мавжудлиги билан ота-онасига оғриқ, ёмонлик олиб келаётганлиги ҳиссини ўзлаштиради. Бу эса бола психикаси учун онгни зарарлантирувчи ҳолатдир.

Бундай ўйлар-ўзингизни англаб олиш учун сабаб ҳисобланади. бу ҳолатда ота-она фарзандини шахсий муваффақиятсизлик ва омадсизлигида айблаётган бўлади.

Сен ёмонсан!

Болалар ўз ота-оналари томонидан берилган баҳоларга жуда ишонадилар. Ота-оналар бундай тавсифномалар берганида фарзандингиз уни ўзлаштириб, айнан шундай бўлишга ҳаракат қилишига тайёр бўлишлари керак. Бу эса келажакда ўзига паст баҳо бериш ва муаммоларни англатади. “Сен ёмонсан” дейиш ўрнига “сен ёмон иш қилдинг”. “Сен аҳмоқсан” эмас, “бу нотўғри қарор”. Болани эмас, унинг ҳаракатларини баҳолаганингизда уни яхшироқ бўлиш учун руҳлантирасиз.

Мен сени яхши кўрмайман!

Ота-онанинг муҳаббати ҳеч қандай шартларсиз бўлиши лозим. Ундан айрилиб қолиш таҳдиди ҳаётга бўлган таҳдид билан тенг. Агар ота-она ҳақиқатан ҳам фарзандини яхши кўрмаса у ҳолда бу даражада қўрқинчли ёлғонни унга айтишнинг нима кераги бор?

Мен сени ташлаб кетаман

Нима учун мумкин эмас? Ота-она фарзанд учун энг муҳим инсонлардир. Унинг ҳаёти айнан уларга боғлиқ, фарзанд онасиз мавжуд бўлишни хаёлига ҳам келтира олмайди. Бемаъни таҳдидларни бола тезлик билан қабул қилмай қўяди. Натижада шаклланиб улгуриши учун вақт бемалол етарли бўлади. Жисмоний жазо билан таҳдид қилиш одатда болани ташлаб кетиш, яхши кўрмай қўйиш билан қўрқитишнинг олдида у қадар қўрқинчли усул бўлмай қолади. Яхшиси бола билан қўрқув ва жазога асосланмаган муносабатларни ўрнатиш лозим. Бу осон эмас, бироқ натижа бунга арзийди.

Ота-оналарга психологик ёрдам бериш каби жиҳатларга чуқурроқ эътибор бериш лозим, чунки кўпинча мутахассислар асосий эътиборни бола билан психологик-педагогик ишларга, ота-оналар билан болаларнинг таълим ва тарбияси бўйича маслаҳатларга берадилар, ота-оналарнинг ўзларининг психологик ҳолатига кам эътибор қаратилади. Бу шароитда уларга ижтимоий-психологик тренинглар ёрдам бериши мумкин. Тренинг доирасида улар ўзлари билан бир хил ҳаётий вазиятда бўлган одамлар билан ўзаро муносабатда бўлишади. Бу ерда улар ўз ҳолатларидан хижолат бўлишмайди, муаммоларни ечишда янги тажрибалар орттириши мумкин. Тренинг гуруҳларда ота-она болани бошқа томондан, унинг ижобий фазилатларини кўриши ва шаклланган

муносабатларни қайта кўриб чиқиши мумкин. Тренинг давомида мунозаралар, ролли ўйинлар, визуал машғулотлар, эртак терапияси ва бошқаларни қўллаш мақсадга мувофиқдир.

Бундан ташқари имконияти чекланган болали оилаларни ривожлантиришнинг яна бир муҳим йўналиши бу- ота-оналар ва болаларни таълим муассасаларидаги турли хил ижодий танловларга, болалар иштирокидаги байрам тадбирларига жалб қилиш орқали, уларни фаол ижтимоий ҳаётга қўшишдир.

Бу борада жамоатчилик онгида имконияти чекланган болаларга нисбатан бағрикенглик, ҳурмат қилиш ва қабул қилиш каби фазилатларни шакллантириш лозим. Жумладан, имконияти чекланган болаларнинг барча турдаги мусобақаларда, тадбирларда бошқа болалар билан тенг ҳуқуқли иштирок этиши, нафақат болаларнинг ўзлари учун, шахслараро ривожланиши учун ҳам кучли туртки бўлиб ҳисобланади.

Хулоса қилиб шуни айтиш лозимки, имконияти чекланган болаларнинг ота-оналарини ҳам қўллаб-қувватлаш, уларга ижтимоий-психологик ёрдам беришни такомиллаштириш инклюзив таълим жараёнида муҳим аҳамият касб этади. Руҳий жиҳатдан соғлом ва барқарор ота-онагина имконияти чекланган фарзандининг соғлиғига, таълим тарбиясига етарли даражада эътибор бера олади. Оиладаги инклюзив маданият - инклюзив жамиятга ўтишда , инсон ривожланишининг барча даврларини ўз ичига олган ҳолда ҳал қилувчи роллардан бирини ўйнайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. “Имконияти чекланган болаларни оилада тарбиялаш” (ота-оналар учун илмий-услубий қўлланма) Р. Ш. Шомахмудова, Л. Ш. Нурмухаммедова, Д.Р. Тулагонова Тошкент-2013.

2. “Инклюзив таълимнинг долзарб масалалари: муаммо ва уларнинг ечимлари мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференция материаллари тўплами” Тошкент- 2021.

3. Инклюзив таълим амалиётини ташкил этишнинг педагогик психологик асослари. Х.Д Калбаева

Ўқувчи ёшларни миллий ва умуминсоний қадриятлар асосида ватанга садоқат руҳида тарбиялаш Янги Ўзбекистон жамиятининг муҳим шарти сифатида

Норқобил ҚУЛМАТОВ
Самарқанд давлат ветеринария медицинаси, чорвачилик ва биотехнологиялар университетининг Тошкент филиали катта ўқитувчи, ёшлар масалалари ва маънавий-маърифий ишлар бўйича декан ўринбосари

Биз Янги Ўзбекистонни барпо этишга қарор қилган эканмиз, иккита мустаҳкам устунга таянамиз. Биринчиси – бозор тамойилларига асосланган кучли иқтисодиёт, Иккинчиси – аждодларимизнинг бой мероси ва миллий ва умуминсоний қадриятларга асосланган кучли маънавият. (Шавкат Мирзиёев). Дарҳақиқат, бугунги куннинг энг долзарб масалаларидан бири бу, Янги Ўзбекистон ўқувчи ёшларини миллий ва умуминсоний қадриятлар асосида ватанга садоқат руҳида тарбиялаш экан, бунинг учун аввалambор уларнинг сиёсий онги ва сиёсий маданиятини ошириш, маънавий дунёсини бойитиш ва маданиятини юксалтиришдек кечиктириб бўлмайдиган вазифаларни амалга ошириш ҳар бир ота-она, оила, маҳалла ва таълим муассасаларининг муқаддас бурчи ҳисобланади. Ўқувчи ёшларимиз жисмоний ва маънавий жиҳатдан етук, маданиятли, тафаккур тарзлари юқори бўлса, улар жамиятда тезроқ ўзлигини англайдиган, ижтимоий жараёнларда ўз муносабатларини билдира оладиган онгли, сиёсий дунёқарашга эга шахслар бўлиб камол топади. Натижада, янги Ўзбекистон ўқувчи ёшларида ватанни севиш ва ватанга садоқат руҳида меҳнат қилиш қобилиятлари шаклланиб боради.

Юртимиз ўз мустақиллигини қўлга киритганидан кейин, мамлакатимиз олдида ечимини топиш зарур бўлган бир қатор кечиктириб бўлмайдиган муаммолар пайдо бўлди. Бу муаммоларнинг ечими бевосита ўқувчи ёшларимизнинг тарбияси билан чамбарчас боғланган бўлиб, ўқувчи ёшларимиз эртанги кунимизнинг яратувчилари сифатида халқимизнинг миллий давлатчилиги тарихини чуқур англаб етиши, ўз қалби, онги ва шуурларида миллий маънавий қадриятларимиз асосида ватанпарварлик туйғуларини шакллантириб боришлари лозим бўлади. Шу боисдан ҳам ўқувчи ёшларни ватанпарвар ва баркамол инсонлар қилиб тарбиялашда аввалambор миллий маънавий ва умуминсоний қадриятларнинг нақадар муҳим ва долзарб

эканлигини бугунги кунда ҳар бир таълим муассасасининг таълим-тарбия берувчи мутахассислари унутмаслиги лозимдир.

Бу ҳақида муҳтарам президентимиз Ш.М.Мирзиёевнинг қуйидаги фикрлари сўзимизнинг исботи бўла олади: “ёшларимизни ватанпарварлик руҳида тарбиялаш бўйича узлуксиз олиб бориладиган ишлар биз учун долзарб аҳамиятга эгадир. Барчамизга яхши маълумки, ватанпарварлик ҳар бир давлат ҳаётининг маънавий асоси ҳисобланади ва жамиятни ҳар томонлама ривожлантириш борасида энг муҳим сафарбар этувчи куч сифатида намоён бўлади” деб таъкидлаб ўтади. Мамлакатимиз таълим тизимида ўқувчи ёшларнинг маънавий юксалиш жараёнида унинг барча ҳуқуқий, сиёсий, ахлоқий, маданий ва мафкуравий тасаввурлари ижтимоий тузум ва тузилмаларнинг таъсири туфайли шаклланиб ва ривожланиб боради. Натижада ўқувчи ёшлардаги соғлом, нафис жисмоний қиёфа, юксак маънавий ҳис-туйғулар, миллий тафаккур ва умуминсоний тушунчалар бирлиги асосида ватанпарварлик таркиб топади. Миллий тафаккур ва умуминсоний тушунчалар уйғунлашган ҳолда ўқувчи ёшларнинг онги ва қалбида маънавий баркамолликни вужудга келтиради. Ўқувчи ёшларнинг ватанпарварлигини ахлоқий қадриятлар қонун-қоидаларига риоя этган ҳолда миллий руҳда тарбиялаш биринчи навбатда ёшларда меҳнатсеварлик, инсонпарварлик, ватанпарварлик, меҳр-оқибат сингари инсоний фазилатларни шакллантира боради. Миллий маънавий қадриятлар эса, ўз навбатида, жамиятимиз тараққиётининг инсонийлашуви, халқимизнинг фаровонлиги ҳақидаги тасаввурларининг рўёбга чиқиши ва оммавийлашувида жуда катта ижтимоий сиёсий аҳамият касб этади. Янги Ўзбекистон жамиятимизда бугунги кунда амалга оширилаётган ижтимоий, сиёсий ва маънавий-маърифий соҳалардаги демократик ислоҳотлардан кўзланган асосий мақсад ўқувчи ёшларимизнинг юксак маънавиятли шахсларга эришувини таъминлаш, баркамол авлодни тарбиялаб вояга етказиш, ижтимоий сиёсий тараққиёт жараёнларида ҳар томонлама камол топган инсонларни шакллантириш, миллий ва умуминсоний қадриятларни ўзида мужассам этган етук баркамол шахсларни вояга етказишдир.

Шундай олийжаноб мақсадларни кўзлаган кўп миллатли Ўзбекистонимизда бир мақсад сари интилиш, ўқувчи ёшларнинг келажакдаги ўрни ва уларда янгича дунёқарашни шакллантириш бугунги янги жамиятимизнинг долзарб масалаларидан бири ҳисобланади. Бу ҳақида мамлакатимиз президенти Ш.М.Мирзиёев

жумладан шундай дейди: “Бизнинг ҳавас қилса арзийдиган буюк тарихимиз бор. Ҳавас қилса арзийдиган улуғ аждодларимиз бор. Ҳавас қилса арзийдиган беқиёс бойликларимиз бор. Ва ишонаман, Худо хоҳласа, ҳавас қилса арзийдиган буюк келажагимиз ҳам бўлади” деб таъкидлаб ўтганлар. Ўқувчи ёшларимизнинг маънавий баркамол бўлиши уларнинг соғлом, ақл-заковатли, маърифатли, маданиятли, инсонпарвар, меҳнатсевар, миллатпарвар ҳамда масъулиятлилик сингари инсоний фазилатларга эга бўлишини тақозо этади.

Бу ҳақда Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти Ислом Каримов ўз даврида жумладан шундай деган эди: “Биз ҳаётга катта орзу-умидлар билан кириб келаётган ёшларимизга бир ҳақиқатни, яъни, Эй болам, сенинг Ватанинг битта – барчамизга азиз, бетакрор мана шу Ўзбекистон. Ота-боболарингнинг хоки шу ерда ётибди. Шу муқаддас замин сени дунёга келтирган, сен уни обод этишинг, ҳимоя қилишинг шарт. Нафақат сенинг ўз ҳаётинг, балки сенга умид кўзини тикиб турган ота-онанг, опа-сингилларинг, ёш гўдаклар, нуроний қарияларимизнинг ҳаёти ҳам ана шу бурчингни нечоғлик адо этишингга боғлиқ деган тушунчани уларнинг қалбига, онгу шууруга сингдиришимиз даркор”. Янги Ўзбекистонда амалга оширилаётган ижтимоий, маънавий-маърифий соҳалардаги демократик ислоҳотлардан кўзланган асосий мақсад ўқувчи ёшларимизнинг юксак маънавиятга эришувини таъминлаш, баркамол авлодга таълим-тарбия бериб вояга етказиш, ижтимоий ривожланиш ва тараққиёт жараёнида ҳар томонлама камол топган инсонларни шакллантириш, миллий ва умуминсоний қадриятларни ўзида мужассам этган ҳамда етук комил инсонларни вояга етказишдир. Шундай олийжаноб мақсадларни кўзлаган кўпмиллатли янги Ўзбекистонимизда ягона бир мақсад сари интилиш, ўқувчи ёшларимизнинг ёрқин келажагини ўйлаш мамлакатимизнинг биринчи президенти Ислом Каримовнинг бир қатор маърузаларида ҳам ўз аксини топган. Жумладан бу ҳақида шундай деган эдилар: “Бундай эзгу интилиш, бундай ҳаракатларнинг негизида, айни бизнинг миллатимиз ва халқимизга мансуб бўлган бағрикенглик ва олижаноблик фазилатлари, шу билан бирга, мустақиллик йиллари давомида юртдошларимиз дунёқарашининг тубдан ўзгаргани, аввало, ёш авлодимизни тарбиялаш ва маънавий юксалтириш йўлида қилаётган барча-барча ишларимиз ўз ифодасини топган” дея ўз даврида айни ҳақиқат гапларни айтиб ўтган эдилар. “Ҳозирги шиддатли замоннинг реал ҳақиқати шундан иборатки, интеллектуал ва маънавий

бойликка эга халқ ва миллат, ҳеч шубҳасиз, ҳақли равишда бугунги ва эртанги кунга эгалик қила олади. Биз ёш авлодимизни миллий қадриятларга садоқат руҳида тарбиялаш билан бирга, уларнинг умумбашарий тараққиёт ютуқлари, замонавий билимларни ҳар томонлама чуқур ва пухта эгаллаши учун барча шарт-шароитни яратиб беришимиз лозим. Чунки ҳозирги пайтда давр бизнинг олдимизга қўяётган юксак талабларга жавоб беришга қодир бўлиб яшаш, турли-туман мураккаб муаммоларни ўз вақтида ва оқлоно ечиш учун, албатта, замонавий билим ва тафаккур сув билан ҳаводек зарур”.

Хулоса қилиб айтганимизда, ўқувчи ёшларимизнинг янги жамият қуриш ва янгича яшаш тарзига асосланган миллий-маънавий тафаккури ва дунёқарашини шакллантириш бугунги куннинг энг муҳим вазифаларидан бири саналади. Мамлакатимизда олиб борилаётган сиёсий, иқтисодий, ва маънавий ислоҳотларга мос равишда ўзбек миллий давлатчилик тарихимиз, миллий ўзлигимиз, анъана ва қадриятларимиз руҳини, замонавий ислоҳотларнинг маънавий-мафкуравий моҳиятини ўқувчи ёшларимиз онгига сингдирадиган ва ундаги ватанпарварлик, миллатпарварлик, меҳнатсеварлик ва ўзбекона ахлоқ-одоб, миллий маданият руҳида тарбиялай оладиган ижтимоий-маданий тараққиётни ривожлантириш доимий ва узлуксиз жараён бўлиб кун тартибидаги энг муҳим ва долзарб вазифалардан бири бўлиб қолаверади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Мирзиёев Ш.М. Халқ сўзи. 2017 йил.14 январ. №10

2. Мирзиёев Ш.М.Озод ва обод ватаннинг баркамол фарзандлари // Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Т.1.Т.: “Ўзбекистон”, 2018/, 415-бет.

3. Каримов И.А. Ватанимизнинг тинчлиги ва хавфсизлиги ўз куч қудратимизга, халқимизнинг ҳамжиҳатлиги ва букилмас иродасига боғлиқ // Тинчлик ва хавфсизлигимиз ўз куч-қудратимизга, ҳамжиҳатлигимиз ва қатъий иродамизга боғлиқ.12-жилд, - Тошкент: Ўзбекистон,2004. 273 – бет.

4. Каримов И.А. Асосий мақсадимиз – юртимизда эркин ва обод, фаровон ҳаёт барпо этиш йўлини қатъият билан давом эттиришдир // Мамлакатни модернизация қилиш ва иқтисодиётимизни барқарор ривожлантириш йўлида. 16-жилд,-Тошкент:Ўзбекистон, 2007. 161-бет.

5. Каримов И.А. “Мамлакатимиз тараққиёти ва халқимизнинг ҳаёт даражасини юксалтириш – барча демократик янгиланиш ва иқтисодий ислоҳотларимизнинг пировард мақсадидир” китоби

Копинг-поведение у молодежи в процессе цифровой трансформации в системе образования

Гулрух АСКАРОВА
преподаватель кафедры
«Практическая психология»
факультета «Педагогика и психология»
ТГПУ им. Низами

Аннотация. В статье рассматриваются теоретический анализ психологических особенностей копинг-поведения у молодежи в процессе цифровой трансформации в системе образования. Актуальность нашего изучения копинг-поведения молодёжи обусловлена тем, что процесс учебы сопровождается переживанием различных стрессовых ситуаций.

Ключевые слова: копинг-поведение, адаптация, совладающее-поведение, цифровая трансформация, учебный процесс.

В течении всей жизни человек, независимо от возраста, сталкивается с различными трудностями. Эти трудности связаны не только с проблемами развития и возрастными кризисами, но и с обыденными жизненными ситуациями. Человеку требуется знание о способах и умение эти способы применять для преодоления повседневных трудных ситуаций, условиях и возможностях, необходимых для реализации своих усилий. Это знание приходит по мере взросления и накопления определенного жизненного опыта. Поведение, направленное на преодоление трудных жизненных ситуаций, в психологической науке принято обозначать как совладающее или копинг-поведение.

Понятие «копинг» происходит от английского «to cope» – («справляться, преодолевать»). Термин «копинг» (англ. coping) впервые упоминается в психологической литературе в 1962 г. при изучении преодоления детьми кризисов развития. Р. Лазарус описал копинг как стратегию совладания с тревогой и стрессом. Сегодня копинг-стратегии описываются как осознанно используемые человеком приемы совладания с кризисными ситуациями, состояниями. То есть, копинг-стратегии есть совокупность различных поведенческих приемов, меняющиеся попытки в когнитивной и поведенческой областях справиться со специфическими внешними или внутренними требованиями, которые оцениваются как чрезмерные или превышающие ресурсы человека .

В российской психологической литературе его переводят как «адаптивное, совладающее поведение» или «психологическое преодоление» .

Р. Лазарусь и С. Фолкман рассматривают копинг как динамичное взаимодействие человека с ситуацией, как когнитивные, поведенческие и эмоциональные усилия, на устранение внешних или внутренних противоречий. Авторы этого определения говорят о попытках, об усилиях человека, т. е. о самом процессе совладания с жизненными трудностями. При этом усилия могут быть успешными, а могут и не дать желаемого результата. Как бы то ни было, задача совладания с негативными жизненными обстоятельствами состоит в том, чтобы либо преодолеть трудности, либо уменьшить их отрицательные последствия, либо избежать этих трудностей, либо просто терпеть их присутствие .

Е.В. Битюцкая отмечает, что в частности, копинг пластичен и целенаправлен, учитывает особенности ситуации, защита ригидна и автоматизирована; копинг включает процессы обдумывания, анализа ситуации и высоко дифференцирован, защитные механизмы предполагают большее количество неосознаваемых реакций .

Т.Л. Крюкова пишет, что в «отличие от психологической защиты копинг–поведение — это осознанная стратегия действий, направленная на устранение угрозы, помехи, лучше адаптирующая человека к требованиям ситуации и помогающая преобразовать ее в соответствие со своими намерениями, либо выдержать, вытерпеть те обстоятельства, изменить которые человек не может» .

Когда говорим про образование, мы непременно подразумеваем будущее время. Начальное, среднее и высшее образование — это внушительные отрезки времени и объемы информации, которые закладывают фундамент дальнейшей профессиональной жизни человека. Но нынешние обстоятельства и тенденции говорят нам, что образование — это не только про будущее, но и про то, каким специалистом нужно быть уже сейчас, в современном мире. Образование — система воспитания и обучения личности, а также совокупность приобретаемых знаний, умений, навыков, ценностных установок, функций, опыта деятельности и компетенций.

Цифровая трансформация образования – это системный процесс формирования и распространения новой модели организации образовательного процесса, основанный на внедрении цифровых технологий.

Цифровая трансформация образования основана на комплексном преобразовании содержания образования. Цифровые технологии грамотно встраиваются в образовательный процесс, позволяя оптимизировать функционирование организации, обеспечивая оперативную и своевременную передачу информации, организовывая обратную связь для быстрого решения поставленных задач.

Целью цифровых преобразований в образовании является самоуправляемая личность обучающегося, который сам может строить стратегию своего поэтапного развития в системе непрерывного обучения . Достижение этой цели возможно при условии:

– эффективного обеспечения, обучающегося элементам и составляющим цифровой инфраструктуры (доступ к сети Интернет, доступ к информационным сервисам, наличие инструментов и ресурсов универсального и учебного назначения и др.);

– наличия насыщенной цифровой среды для организации учебного процесса с использованием новых эффективных технологий и педагогических средств обучения, методических решений с учетом неизбежных тенденций, требующих быстрого реагирования в неопределенной и динамичной среде;

– формирования эффективной модели непрерывного повышения квалификации педагогов и развития навыков для цифровой трансформации образования.

Цифровая трансформация образования – достаточно сложный процесс. Трансформация способна принести положительные изменения в жизнь, но только в том случае, если она проведена правильно. Так же и в процессе образования. Во время трансформации в процессе образования молодежь могут попасть в трудную ситуацию.

Это связано как со способностью самостоятельно находить оптимальные приемы и копинг-поведения выхода из травмирующих ситуаций, так и с готовностью работать со стрессом в процессе образования

Трудные ситуации встречаются и в обычной жизни, и в образовательном процессе, в связи с этим для молодежи важно владеть разнообразным репертуаром способов копинг-поведения и использовать эффективный копинг для выхода из стрессовых ситуаций. Люди, попадая в стрессовую ситуацию используют копинг-поведения, следовательно, должны иметь понятие о стрессе.

Р. Лазарус и С. Фолкман выделяют два стиля совладания со стрессом:

– «эмоционально-ориентированный» (управление негативными чувствами, вызванными трудной ситуацией);

– «проблемно-ориентированный» (действия, направленные на изменение ситуации) .

В своих работах Э.З. Усманова даёт характеристику вышесказанным стилям совладания как психологического пути преодоления стресса.

Эмоционально–ориентированное преодоление стресса – предполагает контроль эмоционального ответа на стрессогенные ситуации. Люди могут этого добиться путем изменения своего поведения (бихевиоральный подход), что позволяет им отвлечься от проблем. Например, использование алкоголя, наркотиков, поиск эмоциональной, социальной поддержки друзей и родственников, занятие спортом, увлечение телевидением и т.д. Так же люди могут регулировать свои эмоциональные ответы на стресс через изменения своих мыслей, изменяя значение ситуации для себя (когнитивный подход) .

Список использованный литературы

1. Аскарова Г., Усманова Э.З., факультет Психологии филиала МГУ им. М.В. Ломоносова в г. Ташкенте, Основные подходы к изучению копинг – стратегий в трудных жизненных ситуациях, «Scientific Progress» Scientific Journal ISSN: 2181-1601, 2021. С. 308.

2. Битюцкая Е.В., Современные подходы к изучению совладания с трудными жизненными ситуациями, Вестн. Моск. Ун-та. Сер. 14. Психология. 2011. № 1., С. 100.

3. Крюкова Т.Л., Человек как субъект совладающего поведения // Под ред. А.Л. Журавлева, Т.Л. Крюковой, Е.А. Сергиенко. М.: Ин-т психологии РАН, 2008. С. 55–65.

4. Слесаренко Л.А., Исследование копинг-стратегий у ординаторов, УДК 159.9, Теоретическая и экспериментальная психология 2020 Т. 13, № 3, С. 22–28.

5. Усманова э.з., к вопросу о психологических путях борьбы со стрессом. - В сб.: Психология фани 21 асрда. Халкаро илмий – амалий анжуман материаллари, Тошкент, С. 210 (2-3 окт. 2002 й.).

6. Федоров И. М. Переход от образовательной среды к образовательной экосистеме // Молодой ученый. 2019. № 28 (266). С. 246–250. URL: https://moluch.ru/archive/266/61494/ (дата обращения: 01.08.2022).

Ёш раҳбар ходимларни умуминсоний ва миллий қадриятларга руҳида тарбиялаш

Лазиз ТУРАЕВ
Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви Академияси мустақил изланувчиси

Буюк мутафаккир шоир Алишер Навоий ўз даврида ёшларга мурожаат қилиб, “Қуёшлик истасанг, касби камол эт”, деб ёзганлар. Чиндан ҳам, одамларга қуёшдек беминнат нур таратишни, яхшилик қилишни истайдиган инсон, камолотга интилиб, турли илм ва касб-ҳунарларни ўзлаштириши лозим деганлар.

Президент, ислоҳотларимиз халқимизнинг кундалик ҳаётида ўз ифодасини топиши, кутган натижаларимизга эришиш кўп жиҳатдан давлат бошқарувидаги самарадорликка бевосита боғлик деб мурожаатномасида ҳам алоҳида таъкидлаб ўтди.

Афлотун гўёки ғолиблар - доимо энг яхши одамлар, мағлублар - энг ёмонлар деган тушунчадан огоҳлантиради.

Афлотун инсон табиатидаги зарурий хислатларни ва уларнинг қарама- қарши жиҳатларини фарқлаш кераклигини тушунтиради. Масалан камтарлик- таҳсинга сазовор, аммо камтарлик ҳаддан ошиб кетса, у ҳолда ўз кучини йўқотади ва зарарли бўлиб қолади. Одамлар ҳақида яхши фикрлаш ва уларга нисбатан очиқ кўнгиллилик таҳсинга сазовор, лекин булар душманга тааллуқли бўлса, улар зарарлидир. Ҳушёрлик ҳам таҳсинга сазовор, аммо ҳаддан ошиб кетса, у ҳам қўрқув ва ўзини тийишга айланиб, зарарли бўлиб қолади. Аллома агар инсон ўз мақсадига эришиб, ҳурматга сазовор бўлса-ю, аммо мақсадга эгрилик билан эришса, бу ҳам зарарли ҳисобланади деб тушунтиради. Энг яхшиси, мақсад чиройли ва покиза йул билан эришишдир деб таъкидлаганидек, яхши фазилатларга эришмоқчи бўлган одам яхши хислатларга қарши турган ўзидаги иллатларни йук қилишга интилиш зарур. Чунки фазилатларга эришиш кийин. Одам фақат иллатлардан фориғ бўлгандан сўнггина яхши фазилатларга эриша олади. Сўнгра у хар бир инсон табиатига маълум бир хислат тўғри келишини айтади. Ҳар бир айрим шароитда ўзининг ё маъқулловчи ёхуд номақбул дегувчи қарорини чиқариши учун соҳиби қонун ҳам, инсоннинг ўзи ҳам шу нарсаларни (яъни, инсондаги бу хусусиятларни) билишлари керак, бу ўша қарорнинг йуқолмаслиги учун ҳам зарур. Агар бирор қарор ноўрин чиқарилса, бу холда у йуқолиб кетади ва ундан ном-нишон қолмайди.

Афлотун раҳбарлар учун зарур бўлган турли фазилатларни тушунтиради. Энг биринчи фазилат - оққўнгиллик, иккинчиси меҳр-шафқат, учинчиси - келажаги порлоқ бўлиши, тўртинчиси - обрў-эътибордир.

Хориж олимлари раҳбар фазилатлар (компетенциялар) тўғрисида қўйидаги фикрдалар:

Шундай қилиб, О.И.Логинова фикрига кўра компетенция инсоннинг маълум бир фаолиятни бажаришга тайёрлигини акс эттиради ва нафақат (билим, малака, кўникмалар) шунингдек (мотивация, қадрият йўналишлари, ахлоқий муносабатлар ва бошқалар) таркибий қисмларни ҳам ўз ичига олади.

Компетенция бугунги ўзгарувчан шароитда фаолиятнинг муваффақиятини таъминлайди.

Патриса Лотикхар бир раҳбар ўзига юклатилган вазифаларни самарали бажариши учун, раҳбарда бўлиши керак бўлган асосий 12 та компетенцияни айтиб ўтган.

Кузатиш, муаммоларни ҳал этиш, ҳиссий ақл, ҳамкорлик маҳорати, иш жараёнини бошқариш, суҳбатлашиш қобилияти, жамоа билан ишлашни билиш, мотивация, ходимларни ўзгартириш, мураббийлик, масъулиятлилик, бошқаларни рағбатлантириш.

Ғарб давлатларида қалб, инсонийлик, қадриятлар, эътиқод, урф-одатлар, иймон, виждони каби буюк фазилатлар деярли раҳбар компетенцияларини баҳолаш ва уларни ривожлантиришда ҳисобга олинмайди.

Афлотун айтганидек, қалб шундай аъзоки, у баданнинг бошқа ҳеч қандай аъзолари билан идора қилинмайди. Ўндан кейин мия келади. У ҳам асосий аъзолардан саналади. Мия яна қалбга хизмат қилади, у ҳис асабларга ёрдам беради, бу асаблар (ўз навбатида) озиқлантирадиган қувватларни сезадиган кучларни қўллаб-қувватлайди. Мия асабларнинг истаган ҳаракатларини таъминлаб унга ёрдам беради.

Илк бошланғич билимлардан фойдаланиб, янги билимга эга бўлиш инсонга берилган биринчи имкониятдир. Инсон шу имкониятдан фойдаланиб, камолотга етишади. Бу бахт-саодат бўлиб, унга етишган одамнинг руҳи бу дунёнинг моддийликка хос ғам-ташвишлардан кутилиб, руҳий олам мавжудотларига яқинлашади.

Дуч келган, ҳар қандай одам шаҳар - давлатга раҳбарлик қилолмайди.

Раҳбар бўлишнинг аввалги икки шарти:

Инсон табиатида раҳбарлик қилиш қобилияти (маънавий ва ақлий етуклик) бўлиши зарур. Бундай одам юқори мавқеи, инсоний фазилатлари, қобилиятлари билан халқ орасида ҳурмат қозонган бўлиши зарур. Раҳбарлик соҳасида тажриба орттириш ҳам муҳим.

Раҳбар табиатан ўн икки хислат-фазилатни ўзида бирлаштириши ва уларни ривожлантириши лозим:

Биринчидан: Турт мучаси соғ-саломат бўлиб, ўзига юкланган вазифаларни бажаришида бирор аъзосидаги нуқсон халал бермаслиги лозим. Аксинча у соғ-саломатлиги туфайли бу вазифаларни осон бажариши лозим.

Иккинчидан: Табиатан нозик фаросатли бўлиб, суҳбатдошининг сўзларини, фикрларини тез тушуниб, тез илғаб олиши, шу соҳада умумий аҳвол қандайлигини равшан тасаввур қила олиши зарур.

Учинчидан: Қуввати ҳофиза, англаган, кўрган, эшитган, идрок этган нарсаларни хотирасида тўла-тўкис сақлаб қолиши, барча тафсилотларни унутмаслиги зарур.

Тўртинчидан: У зеҳни ўткир, зукко бўлиб ҳар қандай нарсаларни билинар-билинмас аломатларини ва у аломатлар нимани англатишини тез билиб, сезиб олиши зарур.

Бешинчидан: Фикрини равшан тушунтира олиш мақсадида фаросатли ифодалай олиши зарур.

Олтинчидан: У устозлардан таълим олиши, билим, маърифатли бўлиши, ўқиш, ўрганиш, жараёнида сира чарчамайдиган, бунинг машаққатидан қочмайдиган бўлиши зарур.

Еттинчидан: Таом ейишда ичимликда, аёлларга яқинлик қилишда очофат эмас, аксинча, ўзини тия оладиган бўлиши (қимор, ёки бошқа) ўйинлардан завқ, ҳузур олишдан узоқ бўлиши зарур.

Саккизинчидан: У ҳақ ва ҳақиқатни, одил ва ҳақгўй одамларни севадиган, ёлғонни ва ёлғончиларни ёмон кўрадиган бўлиши зарур.

Тўққизинчидан: Ўз қадрини билувчи ва номус-ориятли одам бўлиши, пасткашлардан юқори турувчи, улуғ олий ишларга интилиши зарур.

Ўнинчидан: Бу дунё молларига, (мол-дунё кетидан қувмайдиган) бўлиши зарур.

Ўн биринчидан: Табиатан адолатпарвар бўлиб, одил одамларни севадиган, истибдод ва жабр-зулмни, мустабид ва золимларни ёмон кўрувчи, ўз одамларига ҳам, бегоналарга ҳам ҳақиқат қилувчи, барчани адолатга чақирувчи, ноҳақ жабрланганларга мадад берувчи, барчага

яхшиликни ва ўзи суйган гўзалликларни раво кўрувчи бўлиши зарур. Ўзи ҳақ иш олдида ўжарлик қилмай, одил иш тутгани ҳолда, ҳар қандай ҳақсизлик ва разолатларга муросасиз бўлиши зарур.

Ўн иккинчидан: Ўзи зарур деб ҳисоблаган чора-тадбирларни амалга оширишда қатъиятли, саботли, журъатли, жасур бўлиши, қўрқоқлик ва ҳадиксирашларга йул қуймаслиги зарур.

Мана шу барча хислатларнинг бир одамда жамланиши амри маҳол, зеро бундай туғма фазилатлар соҳиби бўлган одамлар жуда кам учрайди ва улар нодир инсонлардир. Мабодо фозиллар шаҳрида шундай баркамол инсон топилиб қолса, унда юқоридаги фазилатлардан олтитаси ёки бештаси камол топганида ҳам, у ақл ва заковатда беназирлиги туфайли фозиллар шаҳрига раҳбарлик қилади.

Замонавий бошқарув жараёнларини ўрганиш муайян мамлакат, ҳудуд ёки соҳанинг реал ҳолати ва тараққий эттириш имкониятларини илмий таҳлил этиш ва уни тизимли ривожлантиришга доир мавжуд имкониятларни асослантиришни назарда тутади.

Шарқ халқларининг ҳаётга ва ижтимоий бошқарувга бўлган социологик қарашлари моҳият эътиборга кура, Ғарб социологларининг ижтимоий ёндашувларидан фарқ қилади. Қадимги Шарқ кишиси ўзликни англаш, маънавий комилликка эришиш, озодликни қадрлаш моддий борликдан воз кечиш, ташқи дунё ташвишларини инкор этиш, ўзликда сокинлик топишга интилиш ҳаракатларидан иборатдир. Индивидуализм ҳамиша ҳалокат, жамоат уйғунлашув эса сокинлик ва бехавотирлик омили бўлиб келган.

Ғарб демократияси, турмуш тарзи мамлакатимизнинг дунёвий давлат сифатида қарор топтиришда, шубҳасиз, катта рол ўйнайди. Ғарб дунёсидаги умуминсоний тамойиллар устуворлиги, индивид имкониятларини тўлароқ намоён этиш, ўз фикрини эркин ифодалаш, ҳаётда аниқ-равшан асосли қарашларга эга бўлиш борасидаги назариялар замонавий бошқарув жараёнларини оптималлаштириш учун илмий-амалий манба вазифасини ўтайди.

Раҳбар ва комил инсон сифатида ривожланишда унинг куйидаги жиҳатлари алоҳида эътиборга моликдир:

Ватанпарварлиги, билими, малакаси, кўникмалари, масъулияти, виждони, эътиқоди, дунёқараши, одамларни рози қилишга бўлган руҳияти, мақсадлари, қадриятлари, ижтимоий мўлжаллари, хулқ-атвори, кимлардан ибрат олиши ва кимларга тақлид қилиши, инсон капитали кўлами, салоҳияти ва қобилияти, одамлар орасидаги мавқеи, обрў-

эътибори, жамоадаги маънавий муҳитдаги ўрни ва бошқалар киради.

Инсонни раҳбар сифатида шакллантириш асосан касбий билим, малака ва кўникмаларини ўзлаштиришига боғлик.

Муҳтарам Президентимизнинг “Ҳақиқий раҳбар, ҳақиқий етакчи одамларнинг бардошини синаш учун эмас, балки уларга муносиб шарт-шароит яратиб бериш, оғирини енгил қилиш учун раҳбар этиб тайинланади” деган иборалари барчамизга дастур амал бўлмоғи лозим.

Раҳбар ходимлар давлат бошқарувидаги самарадорликка эришиш, уларни компетенцияларини баҳолаш ҳамда ривожлантириш учун куйидаги вазифаларни бажаришимиз лозим.

Биринчидан: Раҳбар ходимлар фаолиятини тубдан такомиллаштириш талаб қилинади.

Кўпгина раҳбарлар фаолиятида қарор қабул қилиш ҳаддан ташқари марказлашган. Уларнинг вазифалари аниқ ва тўлиқ белгиланмагани сабабли фаолиятларида бир-бирини такрорлаш ҳолатлари мавжуд. Сабаби - кўпчилик раҳбарлар масалани ҳал қилиш учун ташаббус кўрсата олмайди ва уларда етарлича ричаглар мавжуд эмас.

Иккинчидан: Раҳбар ва ходимларни иш самарадорлиги ўлчаш механизмини жорий қилиш мисол учун KPI (KeyPerformanceIndicator), ишлашнинг асосий кўрсаткичи - бу маълум бир фаолиятда ёки маълум мақсадларга эришишда муваффақият кўрсаткичи. Айтиш мумкинки, KPI - бу эришилган натижаларнинг миқдорий жиҳатдан ўлчанадиган кўрсаткичидир.

Учинчидан: Асосий раҳбар фазилатларини белгилаб олиш ва уларни ривожлантириш.

Тўртинчидан: Баҳолаш маркази, (Ассессмент-центр, или центр оценки (от англ. assessment center)) ходимларнинг ҳақиқий фазилатларини, уларнинг психологик бошқарув ва касбий хусусиятларини, лавозим талабларига мувофиқлигини, шунингдек, потенциални аниқлашга қаратилган қўшимча услублардан фойдаланишга асосланган ходимларни хар томонлама баҳолаш усулларидан фойдаланиш.

Бешинчидан: Ҳозирда мавжуд аттестациялар раҳбар ва ходимларни компетенцияларини аниқлаш, уларга баҳо бериш ва компетенцияларини ривожлантиришга мўлжалланмаган.

Олтинчидан: Кейс-методи (Case-Stady), IQ тестлар, Психологик тестлардан фойдаланиб раҳбар ходимларни компетенцияларни

баҳолашда фойдаланиш.

Хулоса: Раҳбар ходимлари учун зарур бўлган компетенцияларини аниқлаш уларнинг қай даражада эканлигини баҳолаш ва раҳбар ходимлар базавий билимга эга бўлиши керак бўлган компетенцияларни тўзиб олиб, оқсаб қолаётган компетенцияларини ривожлантириб бориш йул харитасини ишлаб чиқиш, хизмат фаолияти самарадорлигини ошириш, малакали мутахассислар билан етарли даражада таъминлаш, замонавий раҳбар эҳтиёжларни мувофиқлаштириш, ходимларни самарали бошқариш ва инсон капитали ҳамда инсон ресурсларини ривожлантириш, бошқарув, шахсий ва касбий-профессионал сифатларини саралаб олишнинг шаффоф механизмларини шакллантириш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Абу Наср Фаробий Фозил одамлар шаҳри, Тошкент-2018й.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 29 декабрь кунидаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси.
3. Мансур Бекмуродов. Замонавий бошқарув социологияси, Тошкент- 2020й.
4. Азизов Х., Алимов Б., Султонов М. Бошқарув кадрлари фаолияти самарадорлигини таъминловчи компетенциялар: модели, аниқлаш методикаси ва баҳолаш мезонлари. Рисола. - Тошкент: «Yangi kitob» нашриёти, 2020.
5. Логинова И.О., психология фанлари доктори, доцент, КрасГМУ проф. В.Ф. Воино-Ясенецкий Россия Соғлиқни сақлаш вазирлиги, Красноярск.
6. May 22, 2019 by Patricia Lotich.

Янги Ўзбекистонда ёш раҳбар кадрларни бошқарув салоҳиятини ривожлантиришда тренинг таълим технологиясининг ўрни

Назира ТУРАЕВА
Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси стажёр тадқиқодчиси

Ҳозирги вақтда, давлат бошқаруви жараёни анча мураккаб ва аҳамиятли эканлигини англаш орқали жамият ва мамлакат фаровонлиги учун ишлаб чиқилган режаларни амалий амалга оширишга қаратилган, ёш раҳбарларни тайёрлаш тобора муҳим ва долзарб бўлиб қолмоқда. Шубҳасиз, раҳбар самарали ишлаш учун маълум бир компетенцияларга эга бўлиши керак. Ёш раҳбарларнинг камчиликлари, кекса ҳамкасбларидан фарқли ўлароқ, раҳбарлик тажрибасининг етишмаслиги, бу борада ёш раҳбарларни ўқитиш дастурлари уларнинг ривожланишининг энг муҳим таркибий қисми ва ўз позициясидаги фаолияти самарадорлигини оширишда биринчи қадамдир. Бу шахснинг муҳим касбий аҳамиятга эга хусусиятлари - компетенцияларининг шаклланиши ва ривожланишига бевосита таъсир кўрсатадиган яхши ишлаб чиқилган ўқув дастури.

Шуни ҳам таъкидлаш керакки, сўнгги пайтларда кадрлар сиёсати тизимида «компетентлик» ва «компетенция» тушунчалари тез-тез тилга олинади. Бунда энг зўр эмас, балки компетенцияга эга, яъни, мос ёки маълум бир лавозим учун зарур бўлган кўникма ва билимларга эга ходим биринчи ўринга қўйилади.

Кўриниб турибдики, ҳар бир йўналиш ва лавозим ўзига хос функционал мажбуриятларга эга бўлиб, у учун номзоддан турли билим ва кўникмаларни талаб қилади. Давлат хизматлари соҳасига эътибор қаратиш айниқса муҳимдир, чунки халқ манфаати учун режалаштирилган муҳим стратегик вазифаларни бажаришга қаратилган. Шу билан бирга, давлат хизматининг бир қатор хусусиятларини ажратиб кўрсатиш мумкин, бу турли бўлимларнинг давлат хизматчилари ўртасида ўтказилган сўровномадан келиб чиқади:

- юқори масъулият, бажарилган вазифаларнинг аҳамияти;
- кўп вазифаларни бажариш, вазифаларни тез ўзгариши;
- ахборотдан стресс ва шахсиятни ҳаддан ташқари зўриқиши эҳтимоли юқорилиги;
- доимий ташаббускор ёки “ҳушёр ҳолатда” бўлиш муҳимлиги;

- ижодий фикрлаш, инновацияларни яратиш муҳимлиги;
- жамоа билан ишлаш («бир жангчи майдонда қўшин эмас»);
- идоралараро ҳамкорликнинг мавжудлиги;
- унумдорлик, натижалар ва бошқаларга йўналганлик.

Ўзбекистон давлат хизматчилари томонидан қайд этилган рўйхатдаги хусусиятлар, раҳбарларнинг лавозим тавсифлари таҳлили ва ёш ва катта ёшдаги бошқарув кадрларининг қиёсий таҳлили асосида биз ёш раҳбарлар учун компетенциялар моделини ишлаб чиқдик (1-жадвалга қаранг).

Мамлакатимиз кадрлар сиёсатига компетенцияларга асосланган ёндашувни жорий этиш ушбу соҳа самарадорлигига бевосита таъсир кўрсатадиган давлат хизмати сифатини оширишда катта қадамдир. Бу ушбу малакаларни асосий деб қабул қилиш, уларнинг даражасини аниқлаш ва уларни ривожлантириш муҳимлигини кўрсатади.

Ўқув дастурларини ишлаб чиқишда биз ушбу ёш раҳбарлар компетенциялари моделидан фойдаланишимиз керак.

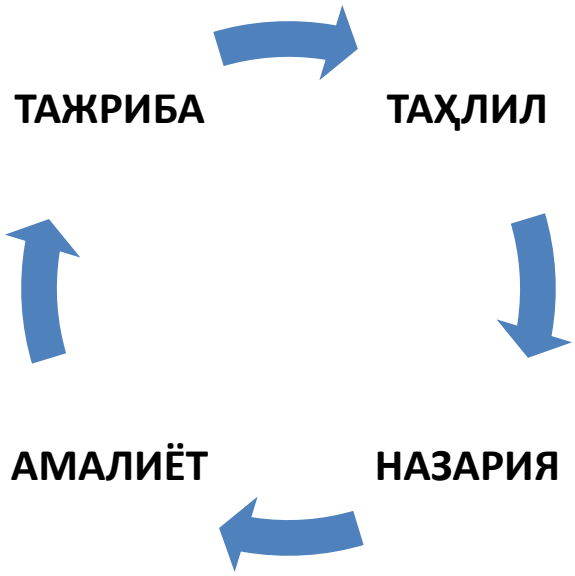
Тренинг дастурларига ўтишдан олдин, ушбу турдаги машғулотнинг хусусиятларини баён қиламиз.

Тренинг - бу интерактив таълим шакли, унинг мақсади шахслараро ва касбий хулқ-атвор компетенциясини ривожлантиришдир.

Тренинг (инглиз тилидан “training” - «ўргатиш, тарбиялаш») бу билим, кўникма ва малакаларни ҳамда ижтимоий муносабатларни ривожлантиришга қаратилган фаол таълим усули.

Биз биламизки, билимларни ўрганиш осонроқ ва тезроқ, аммо кўникма ва малакаларга келсак, улар тушунчаларнинг турли хил интерактив амалий ва назарий таркибий қисмларини бирлаштириш орқали «ўқитиш» керак.

Тренингнинг ўзига хос хусусияти шундаки, у қисқа муддатли ва осон тушунарли шаклда тақдим этилган бўлиб, у асосан ишларнинг гуруҳ турларини ўз ичига олади: турли хил машқлар, рол ўйинлари, ақлий ҳужум, гуруҳ муҳокамаси, тақдимот, мини-маъруза ва бошқалар. Тренингларни ривожлантиришга турли хил ёндашувлар мавжуд. Д.Колбнинг назариясига кўра ўқитишни ривожлантириш технологияси бажарилган ишнинг чуқур из қолдиришига ва керакли самарани олишга ёрдам беради деб ўйлаймиз (1-расмга қаранг).

1- расм. Д.Колб услуби

Д.Колб цикли - бу ақлий ҳаракатларни босқичма-босқич шакллантиришга асосланган ўқув моделларидан бирининг муаллифи Девид А.Колб, катталарни ўқитиш психологиясининг мутахассисининг фикрига кўра, ўқув жараёни бу цикл ёки спиралнинг бир тури. Бу шахсий тажрибани тўплаш, кейинчалик – ўйлаб кўриш ва фикрлаш ва натижада - ҳаракат циклининг бир тури.

Колб моделининг асосий 4 босқичи қуйидагилар:

1) тўғридан-тўғри, аниқ тажриба (concrete experience) - ҳар қандай одам аввалдан ўрганмоқчи бўлган соҳада оз бўлсада тажрибага эга бўлиши керак.

2) кузатиш ва рефлексия ёки ақлий кузатувлар (observation and reflection)- бу босқич инсон томонидан ўз тажрибаси ва билимларини ўйлаш ва таҳлил қилишни ўз ичига олади.

3) мавҳум тушунчалар ва моделларни шакллантириш ёки мавҳум концепциялаштириш (forming abstract concepts) - бу босқичда олинган маълумот, тажрибани тавсифловчи маълум бир модел қурилади. Ғоялар яратилади, муносабатлар ўрнатилади, ҳамма нарса қандай тузилгани ва қандай ишлаши ҳақида янги маълумотлар қўшилади.

4) Фаол экспериментлар (янги вазиятларда синовдан ўтказиш) - охирги босқичда тажриба ва яратилган модел, концепциянинг амал қилиши учун синовлар ўтказилади. Ушбу босқичнинг натижаси дарҳол янги тажриба зарур. Кейин цикл ёпилади.

Раҳбарлик маҳоратини шакллантиришда айниқса психологик тренинг услуби алоҳида ўрин эгаллайди. Тренинг машғулотларида хизмат юзасидан юзага келувчи турли муаммоли вазиятларни сунъий

тарзда яратиш ва ушбу вазиятларда самарали ҳаракат қилиш услубларига ўргатиш имконияти юзага келади. Масалан, ташкилот миқёсида учраши мумкин бўлган раҳбар ва ходим муносабатларидаги бирон муаммоли вазият таҳлил мавзусига айланиши мумкин. Тренинг машғулотлари доирасидаги имкониятлардан яна бири – муҳокама қилинаётган муаммлоларни ҳал этиш жараёнини видеотасвирга тушириш ва масала ечимини гуруҳ билан биргаликда излашдан иборатдир. Видеотасвир услубини қўллаш тренинг иштирокчиларининг муаммоли вазиятдаги ҳаракатларини қайта ва қайта кўриш имконини беради. Тасвирга туширилган ҳолатни вақтинча тўхтатиш (пауза) ҳисобига иштирокчиларнинг изоҳларини йиғиш ва мақбул ечим вариатини танлаб олиш имконияти туғилади. Видеотренинг каби интерфаол таълим услуби нафақат муаммоли вазиятларда мақбул ҳаракатларни шакллантириш, балки иштирокчиларда ўз-ўзига ишончнинг ошиши каби ижобий таъсирга ҳам эга. Интерфаол услубларни қўллаш ва бунда техник воситалардан фойдаланиш зарур малакаларни қисқа фурсат давомида ривожлантириш имконини беради.

Ёш раҳбарларнинг компетенциялар модели асосида қуйидаги ўқув дастурларининг жорий этиш лозим.

1. Тренинг: «Бошқарув маҳорати»
2. Кино-тренинг: «Лидерлик малакасини ривожлантириш»
3. Тренинг: «Ижодкорликни ривожлантириш»
4. Тренинг: «Ёш раҳбарнинг лидерлик салоҳиятини ривожлантириш: ўзини ўзи тақдим этиш қобилиятлари».

Ёш раҳбар кадрларда бошқарув кўникмаларини шакллантириш ва ривожлантиришнинг энг самарали ва қисқа муддатли усуллари сифатида қуйидаги тренинг турлари тавсия этилади: «Коммуникатив компетенция», «Жамоани шакллантириш» (Гуруҳни бирлаштириш), «Бошқарув кўникмалари», «Фикрлаш мослашувчанлиги», «Зеҳнлиликни фаоллаштириш», «Ҳиссиётларни тартибга солиш ».

Раҳбарнинг иш фаолияти хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда таъкидлаш мумкинки, бундай фаолиятда инсонлар ўртасидаги муносабатлар етакчи ўринда туради ва шахслараро муносабатларни бошқариш муҳим профессионал малака бўлиб ҳисобланади. Ходимларни бошқариш, персонални ташкилот мақсади сари йўналтириш ҳақиқий маҳоратдир. Лекин, инсон психологиясига оид билимни амалиётга қўллай олиш малакаси шакллантиришда айнан тренинг услуби энг самарали таълим услуби бўлиши мумкин. Умуман олганда, раҳбар

фаолиятини такомиллаштириш ва ёшларда бошқарувга хос кўникма ва малакаларни шакллантиришда тренинг услубини энг илғор таълим шакли қаторига киритиш ўринли.

Хулоса қилиб айтганда, бугунги кунда ижтимоий ва давлат бошқаруви органларида малакали раҳбарларни шакллантириш масаласига катта эътибор қаратилмоқда. Гап шундаки, кўпгина малакали ва уддабурон раҳбарлар бизнес бошқаруви соҳасида ўзларини синаб кўрмоқдалар, давлат бошқаруви соҳасидаги рахбарлик эса инсондан анчагина тажриба ва оқилликни талаб қилувчи жабҳадир. Кўп жиҳатдан бундай ҳолатни тўғрилаш, жойларда малакали кадрларни тайёрлаш, ташкилот ва муассаса миқёсида бошқарув кадрлари захирасини яратиш билан боғлиқ бўлиб қолмоқда. Ташкилотга келадиган ёш кадрлар бирданига ўз салоҳиятни намойиш этиши қийин, чунки давлат хизмати соҳаси шундай хусусиятга эгаки, ходим токи раҳбарлик статусини эгаллагунча жуда катта синовлар ўтиши, касбий–психологик мослашув ва ўсиш босқичларини бошидан ўтказиши жуда муҳим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Симанова Н.А. Обоснование категории саморазвития личности в контекстеограниченной возможности бытия // Научные проблемы гуманитарных исследований. 2010. № 12. 247-б

2. Сабирова Р.А. Оптимизация профессионального саморазвития учителя какпсихолого-педагогический феномен // Образование и саморазвитие. 2009.№ 3. 32-б

3. Корниенко А.Ф. Сознание и осознание как основа саморазвития человека //Вестник Вятского государственного гуманитарного университета. 2012.№ 1-3. 151-б

4. Романова Л.Ю. Профессионально-нравственное саморазвитие учителя: сущность и категориальный статус // Образование и саморазвитие. 2009. № 3. 27-б

5. Фахрутдинова Л.Р. Переживание субъекта как фактор саморазвития сознания // Образование и саморазвитие. 2009. № 3. 39-б

6. Братченко С.Л., Миронова М.Р. Личностный рост и его критерии // Психологические проблемы самореализации личности. СПб., 1997.

Замонавий кадрлар тайёрлаш сиёсатининг ҳуқуқий ва маънавий асослари

Алишер РАВШАНОВ
“ТИҚХММИ” Миллий тадқиқот университети
катта ўқитувчиси, ф.ф.д (PhD)

Бугунги кунда ёшларимизни ҳар томонлама етук шахс қилиб тарбиялаш давлатимиз учун муҳим вазифалардан бири ҳисобланмоқда. Эртанги кун эгалари бўлмиш ушбу ёш авлод камолоти, уларнинг ҳар томонлама баркамол инсон бўлиб вояга етишларига, замон талаблари даражасида билим олишларига катта эътибор қаратилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев таъкидлаганидек: “...ҳозирги вақтда ёшлар тарбияси биз учун ўз долзарблиги ва аҳамиятини ҳеч қачон йўқотмайдиган масала бўлиб қолмоқда”[1].

Мамлакатимизда олиб борилаётган кенг кўламли ислоҳотлар қаторига ёш кадрларга қаратилаётган эътибор алоҳида аҳамият касб этади. Шундай экан эртанги кунимизда ҳаётимиз фаровон бўлиши ёш кадрларимизни ҳар томонлама баркамол инсонлар қилиб вояга етказишимиз зарурлиги муҳим вазифалардан ҳисобланади. Бу ўз-ўзидан ёш авлодни ҳар томонлама билимли, жисмонан соғлом, юқори интеллектуал салоҳиятга эга бўлиши зарурлигини тақозо қилади.

Ҳуқуқий давлатдаги муҳим мезон, яъни қонун устуворлиги тамойилини ёшлар онгига сингдириб бориш муҳим аҳамиятга эга. Давлатимизда ёшларнинг ҳуқуқий тарбияси учун етарли шарт-шароитлар, ташкилий-ҳуқуқий ва институционал механизмларни такомиллаштириш лозим. Жамиятда адолат қарор топишида ёшларнинг тарбияси муҳим ўрин тутар экан, уларни тарбиялашда профессор-ўқитувчилар намуна кўрсатишга алоҳида эътибор бериши, айниқса ёшларни яхши кишилардан юксак фазилатларни ўрганишга, улардан ибрат олишга, уларнинг даврасида бўлишга, улар билан тез-тез суҳбатлашишга, маърифат зиёсидан баҳраманд бўлишга чақириши лозим. Ёшларни тарбиялашда профессор-ўқитувчиларининг ва ота-оналарнинг жавобгарлиги ҳар бир талабанинг оилада яшаш ва

[1] Мирзиёев Ш. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. Ўзбекистон Республикасининг Президенти Ш.Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. /Халқ сўзи.2016 йил 8 декабрь, №243 (6678).

тарбияланиш ҳуқуқидан келиб чиқади. Оила қонунчилигида мустаҳкамланганидек, ота-она ўз болаларини тарбиялаш ҳуқуқига эга ва тарбиялаши шарт. Шунингдек, ота-она ўз болаларининг тарбияси ва камолоти учун жавобгардир. Улар ўз болаларининг соғлиғи, жисмоний, руҳий, маънавий ва ахлоқий камолоти ҳақида ғамхўрлик қилишлари шарт.

Ёшлар шахс сифатида камол топишига ота-онасининг ўзаро ва унга нисбатан бўлган муносабатининг аҳамияти катта. Ҳар бир ота-она фарзандларини ватанпарварлик руҳида тарбиялашга, умуминсоний қадриятларга ҳурмат билан қарашга, маънавий қадриятларни ривожланишини муҳофаза қилиш, қонунларга оғишмай риоя қилиш руҳида тарбиялашга мажбурдирлар.

Ёшлар манфаатларини таъминлаш ота-она ва университет раҳбарияти ғамхўрлигининг асосини ташкил қилиши лозим. Ота-оналик ҳуқуқини амалга оширишда ота-она болаларининг жисмоний ва руҳий соғлиғига, ахлоқий камолотига зарар етказишга ҳақли эмас.

Ёшларни ҳуқуқий тарбиялаш самарадорлигини ошириш ва ҳуқуқий таълимни замон талаблари асосида ривожлантириш юзасидан қуйидаги жиҳатларга алоҳида эътибор қаратиш лозим, деб ҳисоблаймиз:

- ҳуқуқий таълимни амалга оширишда ёшларнинг ҳуқуқий нормаларни идрок этишининг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олиш;

- ҳуқуқий тарбия самарадорлиги ахлоқий нормаларнинг талабларига қай даражада таянишига кўп жиҳатдан боғлиқлигини ҳисобга олиш;

- ёшлар ҳуқуқий фаоллигини ҳар томонлама ривожлантириш, уларда қонунийлик ва ҳуқуқ-тартиботни бузишнинг ҳар қандай кўринишларига нисбатан муросасизликни тарбиялаш;

- ҳуқуқий адабиётларнинг янги авлодини тайёрлаш;

- давлат ва нодавлат ташкилотлари билан биргаликда ёшларнинг ҳуқуқий онги ва маданиятини шакллантириш юзасидан ҳамкорликда иш юритиш;

- ёшларнинг ўзини ва бошқа шахсларнинг хатти- ҳаракатларини баҳолашда, амалий фаолиятда олинган ҳуқуқий билимларни мустақил татбиқ этиш кўникмаларини ҳосил қилиш;

- қонун ва бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга мувофиқ фақат қонуний хатти-ҳаракатларни амалга ошириш йўл-йўриқларини шакллантириш;

- ҳар қандай ҳуқуқбузарликка нисбатан қатъий муносабатда бўлиш фазилатини тарбиялаш кабилар. Самарали ташкил этилган ҳуқуқий таълим-тарбия тизими ёшлар ҳуқуқий онги ва маданиятини шакллантиришнинг зарурий воситаси, ҳуқуқий давлатнинг таянчидир.

Ҳар қандай жамиятни ривожлантирувчи, ислоҳотларни амалга оширувчи - бу кадрлар. Кадрларнинг салоҳиятига қараб, ислоҳотлар ҳам тез ва сифатли амалга ошади. Мамлакатимиз Президенти, бир неча чиқишларида давлатимизга бугун малакали билимли мутахассислар, замонавий кадрлар етишмаётганлигини, бу борада жуда катта бир тақчиллик мавжудлигини таъкидлаган эдилар. Мурожаатномани оладиган бўлсак, 2030 йилгача улкан режалар қўйилган. Лекин бу режаларни ким амалга оширади, албатта кадрлар амалга оширади. Аммо бу кадрлар, ҳозирги замонавий жамиятнинг талабларига, олиб борилаётган сиёсий ислоҳотларга жавоб бера оладими? Кадрлар тайёрлаш сиёсатида бугунги муаммо аслида нимада? Муаммо шундаки, бугун биз истаётган кадрларимиз янги замонга хос ва мос бўлиши керак. Ҳар қандай соҳадаги кадрлар бугунги замонавий тизимга ўтмас экан, биз олдимизга қўйган олий мақсадга етиша олмаймиз. Хўш, бунда нима қилиш, мақсадга мувофиқ деб ўйлаймиз? Кадрларни тайёрлашни тизимли режалаштириш лозим. Ҳар бир раҳбар кадрлар у ҳоким бўладими, вазир бўладими, олий таълим ректори бўладими бир йилдан кейин шу ташкилотда нима бўлади, уч йилдан кейин, беш йилдан кейин қандай ўзгаришлар амалга оширилади буни олдиндан режалаштириши лозим. Бу борада уларнинг стратегик режалари бўлиши керак.

Ёшларда маънавий, ҳуқуқий тарбияни юксалтириш борасида Ўзбекистон Президенти Ш.Мирзиёев таъкидлаганидек, “ёш авлод тарбияси ҳамма замонлардан ҳам муҳим ва долзарб аҳамиятга эга бўлиб келган. Аммо биз яшаётган XXI асрда бу масала ҳақиқатан ҳам ҳаёт-мамот масаласига айланиб бормоқда”[2] деган гапларини эслашимиз керак бўлади. Ушбу фикрлардан келиб чиқиб, маънавий ва ҳуқуқий тарбия талаба-ёшларнинг онги ва қалбида ўз ифодасини топиши муҳим эканлигини англаб олиш қийин эмас. Маънавият инсоннинг онги, билими ва эътиқодида жамланган руҳий сифат бўлиб, шахс камолотини белгилаб берувчи асосий мезонлардандир.

И.В.Гётенинг бир гапи бор: “Кўп билган одам эмас, ўзини ўзи билган одам ақллидир”. Шу ўринда Д.Галифакснинг “Ақл етишмайдиган жойда

[2] Ш.Мирзиёев“Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарами”. “Ўзбекистон” НМИУ,2017. 504-505б

ҳамма нарса етишмайди” деган фикрларини ҳам келтириб ўтиш жоиз. Маънавиятлилик тақдирнинг туҳфаси эмаслиги барчамизга маълум. Шундай экан ҳар бир инсон ўз меҳнати орқали юксаклик сари ҳаракат қилиши керак.

Ўз ҳуқуқини билмайдиган маънавий ва ҳуқуқий қашшоқлик миллатни қашшоқ, давлатни қолоқ қилиши ва жамият тараққиётига тўсқинлик қилиши ижтимоий тараққиёт тарихида исботланган. Шу нуқтаи назардан қараганда бугунги кунда маънавий ва ҳуқуқий қашшоқлик тараққиётга тўсқинлик қилувчи муҳим омиллардан ҳисобланади. Демак, маънавий ва ҳуқуқий илм софлигини сақлаб қолиш ҳар бир жамиятнинг муҳим шарти экан, қашшоқ маънавият маҳсулидан воз кечиш зарур бўлади. Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш керакки, халқнинг фаровон ҳаёт кечириши, қудратли ҳуқуқий давлатнинг барпо бўлиши замирида кучли маънавият ётади. Шундай экан талаба-ёшларга ҳуқуқий таълим-тарбия беришга масъул шахсларнинг маънавий дунёси гўзал бўлиши, эгалланган билим ва кўникмалар ҳар бир инсоннинг онгида шаклланиб, унинг турмуш тарзига айланиши керак.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Мирзиёев Ш. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. Ўзбекистон Республикасининг Президенти Ш.Мирзиёевнинг Ўзбекистон
2. Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. /Халқ сўзи. 2016 йил 8 декабрь, №243 (6678).
3. Ш.Мирзиёев “Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарами”. “Ўзбекистон” НМИУ,2017. 504-505 бетлар

Milliy an’analar, urf-odatlarni bilish va hurmat qilish - asosiy burchimiz

Ozoda ABDUGAFFAROVA
O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi, ilmiy izlanuvchisi

O‘zbek xalqi barcha zamonlarda o‘zining rang-barang va yuksak madaniyati, urf-odat va an’analari bilan ajralib turgan. Ma’lumki, milliy, urf-odat, an’analar va udumlar ming yillar davomida yaratilgan va xalqning turmush tarziga aylanib ketgan. Ular millatning hayot tomiri, mustahkam ildizlaridir.

Barcha davrlarda bosqinchi-mustamlakachilar xalqning ustidan hukmronlik qilish uchun ularni milliy urf-odatlari, an’analari, qadriyatlari, tili, dini, umuman, milliy o‘zligidan ayirishga harakat qilganlar. Bizning xalqimiz ham o‘zining uzoq tarixiy taraqqiyoti davomida mana shunday harakatlarni boshidan o‘tkazgan. Birgina qadimgi yunon sarkardasi Aleksandr Makedonskiy yurtimizga bostirib kelgan vaqtida ajdodlarimizning ma’naviy boyligi bo‘lgan “Avesto” kitobini yoqib, yo‘q qilishi bunga yorqin misol bo‘la oladi.

Xalqimizni milliy an’ana va urf-odatlaridan mahrum qilish siyosati sho‘rolar mustamlakachiligi davrida ham yaqqol namoyon bo‘ldi. Ular xalqimiz turmush tarzining tarkibiy qismiga aylanib ketgan udumlar, urf-odat va an’analari, turli bayramlari, marosimlari, hattoki, do‘ppisi, sumalagi, beshigini cheklab qo‘yish uchun turli bahonalarni o‘ylab topdilar va ustalik bilan amalga oshirdilar.

“Hosil bayrami”, “Mehnat bayrami”, “Qovun sayli”, gap-gashtaklar, ko‘pkari, nikoh to‘yi va boshqa udumlarimiz “eskilik sarqitlari” deb qoralandi. “Dorboz” kabi milliy xalq o‘yinlarimizga e’tibor berilmadi.

Milliy urf-odat, an’ana va udumlarimizga ayovsiz munosabatda bo‘lish, ularni mensimaslik xalqimizga, madaniyatimizga hurmatsizlikning yorqin namunasi bo‘ldi.

O‘tmishni hadeb yomonlayverib, qoralayverib, shu darajaga borib etdikki, kattani hurmat, kichikni izzat qilishni unuta boshladik. Odamlardan iymon-e’tiqod ko‘tarila boshladi, birovlarning dilini og‘ritish odatiy hodisaga aylandi. Yetim-yesirlarning haqiga xiyonat qilish, og‘ir jinoyatlardan ham tap tortmaslik boylik va mansabga qarab odamlarni hurmat qilish, tamagirlik singari eng yaramas, eng razil illatlar paydo bo‘lib, tomir otdi.

Urf-odat va an’analar har bir xalqda o‘ziga xos tarzda namoyon bo‘ladi. O‘z xalqining urf-odat va an’analarini bilish va hurmat qilish zarurdir. Chunki milliy urf-odat va an’analarga hurmat - o‘z millatiga hurmatning tarkibiy qismi hisoblanadi.

Mamlakatimiz kelajagi yoshlar qo‘lida. Yoshlarimizni har tomonlama yetuk insonlar qilib shakllantirishda milliy urf-odat va an’analarning o‘rni beqiyos. Har bir yetishib kelayotgan yosh avlodni, avvalambor oilada, so‘ngra ta’lim-tarbiyaning keyingi bosqichlarida milliy urf-odat, an’analar ruhida tarbiyalash lozim. Ularda milliy urf-odat va an’analarimizga hurmat tuyg‘usini shakllantirish barkamol insonni shakllantirishning muhim omillaridan biridir.

Millat, xalq bor ekan, uning ma’naviy dunyosida milliy jihatlar doim saqlanib qoladi. O‘zbeklarning milliy ma’naviyati, erkak va ayollarning o‘ziga xos sharqona axloqiy fazilatlari, ota-ona, farzandlar, qo‘ni-qo‘shnilar, mahalla-ko‘y aloqalari, halollik, iymon, vijdon bilan bog‘liq, ma’naviyati faqat o‘tmish sadosi emas, balki hozirgi kun uchun ham xosdir.

Yoshlarda kelajakka intilish bilan bog‘liq bo‘lgan tashabbus, kuch va g‘ayrat bo‘ladi. Keksalarda esa hayot yo‘lida ko‘p issiq-sovuq kunlarni boshdan kechirib, boy tajriba orttirganlari uchun uzoqni o‘ylab, bosiqlik bilan ish qilish, yetti o‘lchab bir kesish singari ma’naviy boylik va yetuk tafakkur salohiyati bor. O‘zbeklarning “Qari bilganni pari bilmas”, degan hikmatida ko‘p ma’no bor. Yoshlarning tashabbusi, kuchi, g‘ayrati keksalarning boy hayotiy tajribasi bilan bog‘lan-gandagina ko‘zlangan ijobiy samaraga erishish mumkin. Keksa avlodning bilimi, hayot tajribasi yoshlar uchun ma’naviy kamolot va ibrat maktabidir.

Xalqimizning axloq,andisha, sharmu hayo, halol, ma’naviy qadriyatlariga zid bo‘lgan yevropacha an’analar yoshlar ma’naviyatiga salbiy ta’sir o‘tkazdi. Shu tufayli ma’naviy tubanlik yuzaga keldi. Yoshlarda asriy milliy ma’naviyatimizga zid bo‘lgan bag‘ritoshlik (farzandni, ota-onani tashlab ketish singari), qotillik (o‘z farzandini o‘ldirib yashirish), xudbinlik, maishiy buzuqlik, giyohvandlik kabi ma’naviyatimizga zid qiyofa yuzaga kelib, ildiz ota boshladi.

“Tarbiya, - degan edi Abdulla Avloniy, - bizlar uchun yo hayot - yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat - yo falokat masalasidir”.

Bu fikrlarning ahamiyati hozirda ham kamaygani yo‘q. O‘zbek millati faqat milliy-ma’naviy kamolot orqaligina yuzaga kela boshlagan milliy-ma’-naviy buzilishning oldini olishi mumkin.

Milliy tarbiyaning asosiy yo‘nalishlarini millatparvarlik, xalqparvarlik, vatan-parvarlik, mehnatsevarlik va insoniylikni yuksaltirish, fan, texnika,

texnologiya-larni o‘zlashtirishga intilishni rivojlantirish, mehr-oqibat, iymon-e’tiqod, or-nomus, insof-diyonat, urf-odat, qadriyatlar, milliy va umuminsoniy qadriyatlarning mohiyatini tushunib yetish va unga amal qilish ruhiyatini shakllantirish kabilar tashkil etadi.

Milliy tarbiyaning yana bir yo‘nalishini ota-ona, qarindosh-urug‘larning hurmatini joyiga qo‘yish, oilaning muqaddasligi tuyg‘ularining barkamol bo‘lishiga erishish, o‘zaro munosabatlarda yonma-yon yashayotgan o‘zga millatlar va elatlar vakillarining manfaatlarini hisobga olish kabilar tashkil etadi.

O‘z taraqqiyoti uchun har bir millatning umuminsoniy ma’naviyat boylik-laridan foydalanishi, unga suyanishi tarixiy, zaruriyatdir. Bu siz zamonaviy ilg‘or millat haqida orzu qilish mumkin emas. Umuminsoniy ma’naviyat boyliklaridan foydalanish milliy cheklanganlik qobig‘idan chetga chiqishga, olamni kengroq ko‘rish va kuzatishga undaydi.

Millatlar o‘rtasida turli munosabatlarni uyg‘unlashtirish mustaqil milliy davlatlarda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu masala ziyraklik va noziklik bilan yondashishni talab qiladi. Ko‘p millatli davlatlarda milliy masalani barcha millat xalqlari manfaatlarini hisobga olmasdan hal qilishga urinish salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Shu nuqtai nazardan qaraydigan bo‘lsak, ko‘p elatli davlatlar jumlasiga kiruvchi O‘zbekiston Respublikasi uchun ham millatlararo munosabat juda muhimdir. Bu hududda asosiy millat - o‘zbeklar bilan bir qatorda o‘z madaniyati, an’analari va ma’naviyatiga ega bo‘lgan yuzdan ortiq millat vakillari istiqomat qiladilar. Ularning mamlakat aholisi umumiy tarkibidagi ulushi 20 foizdan ortiqni tashkil etadi. Islohotlar strategiyasining borishini umumiy baholab, aytish mumkinki, O‘zbekistonda millatlararo munosabatlar masalasiga alohida, ehtiyotkorlik bilan yondashilmoqda.

Mustaqillik yillarida millatlararo ma’naviy va madaniy-ma’rifiy munosabat-larning kengayishi va chuqurlashuvi ana shu qonun doirasida rivojlanib kelmoqda. Shu yillar mobaynida milliy uyg‘onish jarayoni faqat o‘zbeklar orasidagina kechib kelmayotir. O‘zbekistonda yashayotgan boshqa millatlarning vakillari orasida ham etnik-madaniy, ma’naviy asoslarda jipslashish jarayonlari faollashib bormoqda.

Hozir O‘zbekistonda 80 dan ortiq milliy-madaniy markazlar mavjud. Koreys madaniy markazlari assossiatsiyasi (1993 y.), Qozoq madaniy markazi (1995 y.). Qirg‘iz madaniy markazi (1995 y.), Nemislar “Videgeburg” madaniy markazi (1994 y.), Rus madaniy markazi (1994 yil), Turklar “Axisxa” turk madaniy markazi (1994 yil) va boshqalar shular jumlasidandir.

O‘zbekistonda etnik guruhlar va millatlar o‘rtasida shu hududda yashaydigan har qanday odamga o‘zini erkin va teng huquqli his qilish imkonini beradigan o‘zaro munosabatlar o‘rnatilmoqda, milliy ayirmachilikning har qanday ko‘rinishlari qoralanib kelinmoqda.

Asosiy maqsadimiz yurtimizda istiqomat qiluvchi barcha insonlar uchun millati, tili va dinidan qat’iy nazar, munosib hayot sharoiti yaratib berish, rivojlangan demokratik mamlakatlardagi kafolatlanadigan turmush darajasi va erkinliklarini ta’minlashdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Abdulla Avloniy. Tanlangan asarlar. T. 2014.
2. O‘zbekiston Respublikasining «Mudofaa to‘g‘risidagi qonuni» 2001-y.
3. E.Umarov. Estetika “Nafosatshunoslik” Toshkent. 1995-yil.

Yangi O‘zbekistonda yoshlarni umuminsoniy va milliy qadriyatlarga hurmat, vatanga sadoqat ruhida tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri

Shahnoza ORIPOVA
Andijon davlat pedagogika instituti magistranti

Bugungi kunda yurtimizda olib borilayotgan bir qator islohotlar qatorida yoshlar va ularning har tomonlama yetuk bo‘lib yetishishlari uchun olib borilayotgan ishlar davlat siyosati darajasiga ko‘tarilganligi davlatimizda yoshlarning tutgan o‘rni va ularga bo‘lgan e’tiborning yuksak belgisidir. Hozirgi juda ham jadal rivojlanayotgan globallashuv davrida yoshlarni Vatanga sadoqat va umuminsoniy va milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash davlatimizning yoshlarga oid siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biridir.

Mamlakatimiz Prezidenti Sh.Mirziyoyev ta’kidlaganlaridek: *“Yuksak ma’naviyatli, zamonaviy bilim va kasb-hunarlarga, o‘z mustaqil fikriga ega bo‘lgan yoshlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash biz uchun eng muhim masalalardan biridir”* [2,89]

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasining “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonunning 5-moddasida ham:

“Yoshlarga oid davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlari quyidagilardan iborat: ... yoshlarni vatanparvarlik, fuqarolik tuyg‘usi, bag‘rikenglik, qonunlarga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida, zararli ta’sir va oqimlarga qarshi tura oladigan, hayotga bo‘lgan qat’iy ishonch va qarashlarga ega qilib tarbiyalash...” deb alohida ta’kidlab o‘tilgan.

O‘zbek xalqining milliy qadriyatlari bu asrlardan asrlarga o‘tib kelayotgan va uzoq tariximiz davomida shakllangan milliy urf-odatlar, an’analar, qadriyatlar ya’ni yuksak insonparvarlik, mehmondo‘stlik, bag‘rikenglik, Vatanga, ota-onaga bo‘lgan hurmat va yuksak e’tibor tuyg‘ularini o‘ziga jamlagan qadriyatlar yig‘indisidir. Umuminsoniy qadriyatlar tushunchasi ostida esa “barcha xalq va elatlarga xos bo‘lgan, ularning insoniy fazilatlarini ifodalaydigan an’analar, urf-odatlar, intilishlar g‘oyalar sog‘lom fikr va yuksak did bilan baholash qobiliyati va shu asosda qilinadigan harakatlar va hokazolar” tushuniladi. [4,114]

Milliy va umuminsoniy qadriyatlar asrlar davomida shaxsning shakllanishida, ma’naviy-axloqiy fazilatlarning yuksalishida asosiy ahamiyat kasb etadi. Chunki har bir inson oilada dunyoga keladi va ulg‘ayadi.

Yoshligidan oiladagi an’analar urf-odatlar keyinchalik jamiyat va davlat miqyosiga ko‘tarilgan barcha milliy qadriyatlar inson hayotida uning tarbiyasiga, xulqi-axloqiga, fikrlash doirasiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Lekin hozirgi kunda butun dunyodagi turli xil zararli ma’naviy holatlar, “ommaviy madaniyat”ning keskin tarqalishi, millatlar o‘rtasidagi turli xil nizolar sonining ortib borishi va buning xalqaro darajaga ko‘tarilishi, millatchilik, irqchilik kabi harakatlarni rivojlantirishga urinayotgan kuchlarning borligi va ularning tahdidi barchamizni doimo hushyor turishga undaydi. Ayniqsa, yoshlar va ularning tarbiyasi borasida bu dolzarb muammo bo‘lib, yechimini kutayotgan masalalardan biri hisoblanadi. Ushbu muammo yechimlaridan biri sifatida esa har doim yoshlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat asosida tarbiyalash, diniy bag‘rikenglik, millatlararo totuvlik, tolerantlik g‘oyalarini yoshlar ongiga singdirish hisoblanadi. Shu asosda yosh avlodning ta’lim-tarbiya jarayonida ziyraklik va ijodkorlik bilan milliy tarbiyani yo‘lga qo‘yish bugungi kunimizning muhim masalalaridan biridir. Bu o‘rinda sharqona madaniyatimiz, milliy bayramlar, urf-odatlarning als mohiyati, Vatanga sadoqat tushunchasi va uning tarixiy ildizlari, har bir xalqning o‘ziga xosligi va ularning tarbiyaviy jihatlarini yoshlarga yetkazib berish, ularning ongiga singdirish alohida o‘rin tutadi.

Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasida yashab kelayotgan 130 dan ortiq millat va elatlarning har biri o‘ziga xosligi, o‘zining boy tarixi va o‘z milliy qadriyatlari bilan ajralib turadi. Hozirgi davrday millatlarning keskin to‘qnashuvlari paytida O‘zbekistonda ko‘p millatli xalqning birgalikda teng va farovon hayot kechirishi bizning doim eng katta yutuqlarimizdan biri va davlatimizning oqilona siyosatining yaqqol namunasidir. Bu jarayonning davom etishi va kelajakda yana ham gullab-yashnashi so‘zsiz yoshlarga berilgan bugungi ta’lim-tarbiya asosida bo‘ladi. Shuning uchun ham yoshlarning milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat bilan tarbiyalash davlatimizning yoshlarga oid siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biridir. Nafaqat yoshlarimiz balki butun O‘zbekiston xalqi har doim yuksak insonparvarlikni oliy namunasi sifatida bag‘rikenglik va umumbashariy qadriyatlarga cheksiz hurmatini ko‘rsatib keladi. 2023 yil 30-aprelda O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga kiritilgan o‘zgartirish va qo‘shimchalarda ham, ya’ni Yangi Konstitutsiyaning muqaddimasida “Biz, O‘zbekiston xalqi, inson huquq va erkinliklariga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga ... sodiqligimizni tantanali ravishda e’lon qilib...” [1, 3]deb boshlanishining o‘ziyoq yurtimizdagi milliy va umuminsoniy qadriyatlarning o‘rni va ahamiyati yuksakligini isbotlab beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi
https://constitution.uz/oz/clause/index#section1
2. Mirziyoyev Sh.M. “Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz”, - Toshkent, O‘zbekiston; 2017 yil 1 tom
3. https://lex.uz/docs/-3026246?ONDATE=26.01.2022
4. Nazarov Q. Aksiologiya - qadriyatlar falsafasi, - Toshkent, Akademiya nashriyoti; 2011 yil.

Information consumption culture in students

Bekzod KHAITOV
Kokand State Pedagogical Institute,
Doctoral student

Abstract. Recently, the tendency to look at the concept of information culture as a whole in the situation of integration of information and culture components of a person is increasing. As a result, information culture is considered as a part of universal culture. It is this view that allows us to reveal the true essence of information culture. This article discusses exactly this issue.

Key words: information consumption, communication, communication, society, globalization, internet system, culture, consumer culture.

Introduction

Content and essence of the culture of information consumption. The rapid development of information and communication technologies shortens time and distance, opening a wide path to the knowledge of world civilization. If at one time the resources in the libraries of a certain region were used for the sphere of science, culture, education and business, today it will be possible to include all the resources on the Internet in the volume of resources that they can use. The rapid increase in the amount of information resources emerging in society is creating an information storm. We do not believe that all the information in these resources is reliable, based on accurate facts, and serves for the development of society.

Formation of information culture in them is a very urgent problem in protecting society members, especially young people, who are the future of society, from the information storm that is forming in society.

What is information culture and why do we need information culture?

The concept of «information culture» is based on two fundamental concepts: information and culture. Based on this, there are differences in the «culture» and «information» approaches to the interpretation of this concept. Within the framework of the cultural approach, information culture is considered as a way of human life in an information society, as an organizer of the process of human culture formation. In the framework of the information approach, it is considered as a set of knowledge of all information activities aimed at satisfying the information demand.

Recently, the tendency to look at the concept of information culture as a whole in the situation of integration of information and culture components of

a person is increasing. As a result, information culture is considered as a part of universal culture. It is this view that allows us to reveal the true essence of information culture.

The transition of human civilization to the information society has started to create serious problems, such as timely preparation of people for new life conditions and professional activity in a highly automated information environment, teaching them to act independently in this environment, to effectively use the opportunities of the environment, and to protect themselves from negative influences. Problems in the formation of the information society, first of all, the problem of the place of man in this society are today the subject of attention of the international community. The need for special preparation of people for life in the information society is considered at the summits of prestigious international organizations, and special programs are being adopted. As an example of this

UNESCO‘s «Information for All» program and IFLA’s «Information Literacy» department can be mentioned. It is not difficult to see that the mentioned problems are reflected in the definition of information culture.

The importance of information culture in the educational system

The main reforms in the socio-economic life of the country, in turn, have a great impact on the requirements for graduates of higher education institutions. In the formation of the important aspects for the professional qualification of the graduate in the new conditions, the higher education institution should develop criteria not only for fullness of certain knowledge and skills, but also for enriching one’s own knowledge, posing various problems and solving them, offering alternative solutions, choosing the most effective among them. should also be directed to exits. Achieving these goals depends to some extent on the level of information culture.

The structural structure of a person’s information readiness is as follows: the ability to express his information needs, form information requests; knowledge of information resources; the ability to know and use the capabilities of libraries; the ability to search for information; information processing knowledge and skills; skills of critical approach to information, understanding and evaluation, and creative use of information; ability to use modern information and communication technologies.

Today, in the world, there is a large amount of information flow, both in the real environment and in the virtual environment, and thus the level of complexity of its search, collection, processing, analysis and synthesis is also increasing. Therefore, in such an information flow today, it is a vital necessity

to acquire the skills of adaptation using various information resources. Today’s student must acquire a certain information culture, and continuous education and independent education are unthinkable without it. Based on this, while work is being carried out on the improvement of the state educational standards, it is appropriate to make changes in the creation of the standard of the «Information and library science» education course to give the graduate of this course the qualification of a librarian-pedagogue.

The reforms carried out in the field of education in our country put the need to reorganize and improve the activities of libraries of educational institutions based on modern requirements and needs. Because they have to fulfill the important task of receiving, gathering and presenting the strong flow of information that is being created at a time when the educational system is being updated in content and form, and present it to the general public, professors, teachers, students and pupils in the most pleasant ways. These sources of information include, first of all, educational literature, regulatory documents, methodical manuals and other sources directly related to the educational process.

In the process of modernization of education in our republic, rapid informatization of society, establishment of the market of educational publications, and development of information technologies are taking place harmoniously. All this requires the transformation of an integral part of the libraries of educational institutions, a real information supply center, into a base that forms the information culture of a person. It should be noted that every educational institution should receive, process and use the information it needs from the global information network. Previously, great importance was attached to the accumulation of material goods, but now information and knowledge are becoming the main resources of society, that is, the attitude to information has changed fundamentally, and it has begun to be understood as a strategic resource that stands alongside natural, financial, labor and other resources for the development of society and the state. The description and characteristics of modern information resources, the flow of documents in the information system are increasingly changing. According to the current level of information technology development, paper information carriers are being transferred to electronic media. This applies not only to documents and references, but also to artistic texts, theoretical, pedagogical and methodical literature. The possibility of using the Internet enables the transmission and reception of information at an unprecedented speed, from any point on the Earth.

In conclusion, creating information culture guides in the educational system and harmonizing them with learning management systems is a good way to ensure the effectiveness of the knowledge imparted to students. In addition, if information acquisition culture, i.e. training on information literacy, is included in the curriculum, it would have a great impact on the students' use of quality scientific resources and the improvement of their skills.

References

1. Khaitov, Bekzod Shukhratovich. «Improving the system of work with parents of schoolchildren in the activities of directors of general education schools.» Galaxy International Interdisciplinary Research Journal 11.1 (2023): 396-400.

2. Khaitov, Bekhzod Sh. «Creation of e-learning environment in educational institutions in the context of digital education.» International Scientific and Current Research Conferences. 2022.

3. Khaitov, Bekhzod Sh. «Creation of e-learning environment in educational institutions in the context of digital education.» International Scientific and Current Research Conferences. 2022.

4. Khaitov, Bekzod Shukhratovich . «Methods of increasing the information and communication competence of the head of a general educational institution in the process of education». International interdisciplinary research journal Galaxy 10.12 (2022): 928-931.

5. Shukhratovich , Khaitov Bekhzod . «Innovative methods for the development of communicative competence of the head of an educational institution.» American Journal of Social and Human Research 3.5 (2022): 196-202. Khaitov B.S. Improvement of the system of work with parents of schoolchildren in the activities of directors of comprehensive schools // International interdisciplinary scientific journal «Galaktika». - 2023. - T . 11. - no. 1. - S. 396-400.

6. Khaitov behzod Shukhratovich «Innovative methods for the development of communicative competence of the head of an educational institution» isn : 2690-9626v.3, No. 5, 2022

7. Khaitov, Bekzod . «Methodology for improving the communicative competence of the head of an educational institution.» Collection scientific articles science web (2022).

8. Khaitov, B. S. (2022, May). Creation of e-learning environment in educational institutions in the context of digital education. In International Scientific and Current Research Conferences (pp. 57-61).

Umumta’lim maktablarida media ta’limni rivojlantirishda ommaviy axborot vositalarining o‘rni: Xalqaro va milliy tajriba

Shaxnoza TAYLAKOVA
O‘z JOKU kafedra mudiri, PhD, dotsent

Zamonaviy odam bolaligidanoq ulkan axborot oqimiga duch kelmoqda. Hali ham ma’lumotni filtrlay olmagan, faktlarni fikrlardan va sof axborot targ‘ibot materiallaridan ajrata olmaganligi sababli, bola ommaviy axborot vositalarining ta’siriga ayniqsa moyil. Bu bolalar auditoriyasi uchun mo‘ljallangan ixtisoslashtirilgan ommaviy axborot vositalarining jamiyat uchun alohida ahamiyatini anglatadi, ularning asosiy vazifasi shaxsning birlamchi ijtimoiylashuvini amalga oshiradigan ijtimoiy mas’uliyatdir.

YuNESKO Media ta’lim deklaratsiyasini 1982 yilda qabul qilgan. Unga ko‘ra, “Media ta’lim medianing barcha turlari (bosma, grafik, ovozli, ekranli va boshqalar) va turli texnologiyalar bilan chambarchas bog‘langan. U insonlarga ommaviy kommunikatsiyadan ijtimoiy ongda qanday foydalanishni tushunish, boshqa odamlar bilan kommunikatsiya paytida mediadan foydalanish ko‘nikmasini o‘zlashtirish kabi bilimlarni beradi.

Shuningdek, quyidagi malakalar ham shakllantiriladi:

media matnlar tahlil etish, tanqidiy qarash va yaratish;

media matnlarning manbalarini, kontekstda ularning siyosiy, ijtimoiy, tijoriy yoki madaniy qiziqishlarini aniqlash;

media tarqatayotgan media matnlar va ularning ahamiyatini izohlash;

o‘z shaxsiy media matnlarini yaratishga muvofiq keluvchi o‘zga media matnlarni tanlash va unga qiziquvchi auditoriyani topish;

mediaga ochiq kirish yo‘li imkoniyatini qo‘lga kiritish”.[1,39]

Media ta’lim shaxsning axborot olish va tarqatish huquqining bir qismi. YuNESKO tomonidan media ta’lim dunyoning barcha mamlakatlari ta’lim tizimlari milliy o‘quv rejalariga joriy etishni tavsiya etiladi. Hozirgi kunda Yevropa davlatlari, AQSh, Avstraliya va Rossiya singari mamlakatlarda media ta’lim majburiy fan sifatida ta’lim tizimiga kiritilgan. Rostov davlat iqtisodiyot universiteti o‘qituvchisi И.В.Челышеванинг “Методика и технология медиа образования в школе и вузе”[2,67] nomli monografiyasining o‘quvchilar va talabalar auditoriyasida media ta’lim darslarini tashkil etish, media ta’lim jarayonining shakllari, usullari va texnikasi bo‘limida media ta’limni o‘rganishda davriy nashrlar ahamiyati borasida shunday misol keltirilgan:

“OAV manbalarini jalb qilgan holda darsda ishlashning yana bir qiziqarli shakli davriy matbuotdagi ilmiy-texnikaviy maqolalarni ko‘rib chiqish bo‘lishi mumkin. Muntazam ravishda, u yoki bu ilmiy ommabop jurnallar nashr etilishi bilan maktab o‘quvchilari auditoriyani og‘zaki yoki yozma (referat yoki ijodiy ish shaklida) eng qiziqarli nashrlar bilan tanishtiradilar. Keyinchalik bu ishlar maktab devoriy gazetasida chop etilishi mumkin.”

“Media ta’lim” so‘zi MDH davlatlari hududiga o‘tgan asrning 80 yillarida kirib keldi. Inglizcha “media education” so‘zini shunchaki so‘zma- so‘z tarjima qilish yaramaydi. U matndagi o‘rniga ko‘ra turli ma’nolarda qo‘llanilishi mumkin. Shunga qaramay, media ta’limning tayanch tushunchasini aniqlab olishimiz kerak. А.А. Журин ularni uch turga bo‘lgan:

1. Ommaviy axborot vositalarining bolalar va o‘smirlarga ta’sirini o‘rganuvchi va nazariy masalalarini ishlab chiquvchi, ta’lim oluvchilarni OAV dunyosi bilan uchrashuvga tayyorlovchi pedagogik fan.

2. Bolalar va o‘smirlarni ommaviy axborot vositalaridan foydalanish, medianing dunyodagi rolini tushunishga tayyorlovchi o‘qituvchi va o‘quvchilarning birgalikdagi amaliy faoliyati.

3. Ta’limning ommaviy axborot vositalarining madaniyat va dunyoni tushunishdagi roli haqida bilim beruvchi va media axborotlari bilan samarali ishlash ko‘nikmasini shakllantiruvchi qismi. [3,24]

Hozirgi vaqtda media ta’lim bir qator fanlarni (pedagogika, sotsiologiya, psixologiya, tilshunoslik) o‘zida mujassam etgan, ommaviy kommunikatsiya qonuniyatlarini va turli ijtimoiy guruhlar tomonidan media resurslardan foydalanish imkoniyatlarini o‘rganuvchi fanlararo soha sifatida belgilanadi.

Rossiyada bolalar uchun 200 dan ko‘p nomda gazeta va jurnal chop etilmoqda. Shuning uchun ham Rossiya bolalar nashrlari tipologiyasida nashrlar tarqatilish qamrovi bo‘yicha bir nechta guruhga bo‘linadi: Rossiya bo‘ylab tarqatiladigan nashrlar, MDH davlatlari va yaqin xorijiy mamlakatlar bo‘ylab tarqatiladigan nashrlar (“Пионер”, “Мы”, “Штучка”, “Путеводная звезда”, “Круто”, “Tom i Djerri” va h.k. jurnallar); Rossiya va MDH davlatlari bo‘ylab tarqatiladigan nashrlar (“Мурзилка”, “Маруся”, “Бумеранг”, “Молоток”, “Браво”, “Yes!” va h.k. jurnal); faqat Rossiya bo‘ylab tarqatiladigan nashrlar (“Для самых-самых маленьких”, “Карапуз” va h.k. jurnallar); mintaqa bo‘ylab rus va milliy tillarda, ko‘p hollarda ikki tilda chop etiladigan nashrlar(bugungi kunda Rossiyada 90 ta ana shunday jurnal chop etilmoqda. Ular orasida Cheboksarida chuvash tilida chiqadigan “Танташ” (“Tengdosh”), Saranskda mokshan tilida chop etiladigan “Якстер Тяштеня” (“Qizil yulduzcha”), Vladikavkazda osetin tilida chiqadigan “Nogdzau” (“Pioner”),

Elistada qalmoq va rus tillarida chop etiladigan “Bair” (“Quvonch”), Qozonda tatar va rus tillarida bosiladigan “Sabig‘a” (“Bolajon”) va boshqa jurnallar bor. Garchi mazkur oylik adabiy-badiiy bolalar jurnallari 2-3 ming nusxada chop etilsa-da, matbuot bozorida o‘z o‘rniga ega); Rossiya Federatsiyasining alohida hududiy birliklari bolalariga mo‘ljallangan viloyat (bunday nashrlar har bir viloyatda ikkitadan sakkiztagacha bor) va tuman hamda shahar nashrlari (Caviloyatida chiqadigan “Знайка”, Volgagrad viloyatida chop etiladigan “Новая улица” jurnallari) va h.k. nashrlari mavjud. Bundan tashqari, biror bir o‘quv yurti, masalan, maktab, litsey, gimnaziya, kollej, texnikumlar muassisligida chop etiladigan bolalar nashrlari ham o‘ziga xos o‘ringa ega.

F.M.Dostoevskiy bir marta o‘ziga shunday savol beradi: “Olamni yovuzliksiz, biroq bolalarsiz qabul qila olish mumkinmi? Va shunday javob beradi: Yaxshisi hammasi o‘z holicha qolsin, lekin bolalar bilan bo‘lsin. Bolalar – dunyodagi bema’niliklarni va yovuzlikni muvozanatda ushlaydi. Insonda buyuk, oliyjanob qobiliyat bor – bu kelajakda sodir bo‘lish-bo‘lmasligidan qat’iy nazar kelajak haqida o‘ylashdir. Nega? Chunki kelajakda bizning farzandlarimiz yashaydi. Bolalar bu dunyoning abadiy mavzusidir. Ular hamisha insoniyatning asosiy tashvishi, fikr va umid markazida bo‘lgan.”[4,55]

Hozirgi zamon bolalarini internet tarmoqlari, xususan Telegram, Instagram, Facebook va ayniqsa You tube dan mutlaqo ajratishni iloji bo‘lmasligini hisobga olgan holda, jurnalda ushbu tarmoqlarda bolalar uchun qiziqarli va asosiysi aniq axborotlarga ega kanal va sahifalarni ma’lum qilib borish, ushbu kanal va sahifalar bilan hamkorlik qilish ijobiy ijodiy muhit hosil qilish ehtimoli bor. Zamonaviy bolalar qo‘llaridagi gadjet orqali ma’lumot olishga ko‘nikkan bo‘lsa, aynan ana shu gadjetlar yordamida ularni bosma nashrlarga qaytarish, eng to‘g‘ri yo‘l bo‘lishi mumkin. Bugungi kunda dunyoning yetakchi mamlakatlarining OAVda bolalarning huquqlari muntazam ravishda yoritilib kelinmoqda. 1999 yilning noyabr oyida Norvegiyaning Oslo shahriga OAV xodimlari, jurnalistlar, bola huquqlari bo‘yicha ekspertlar to‘planib, OAV butun dunyoda bola huquqlari rivojlanishiga qanday hissa qo‘shishi mumkin, degan savolga javob izladilar va bu borada 5 ta yo‘nalishni belgilab oldilar. Bu yo‘nalishlar quyidagilar:

- bolalarning OAVga, shu bilan birgalikda yangi OAVda qatnashish huquqi;
- bolalarning OAVda ta’lim olish huquqi;
- bolalarning OAVga ega bo‘lish huquqi;

- bolalarning OAVdan kelayotgan zarardan himoyalanish huquqi;
- OAVning bolalar huquqlarini himoyalash va rag‘batlantirishdagi roli.

Bolalarning OAVdan kelayotgan zarardan himoyalanish huquqi punkti aynan bolalar media ta’limining funksiyalari orqali amalga oshiriladi. Bolalarga ma’lumot tarqatuvchi bolalar nashrlarining bu huquqni poymol qilgan taqdirida javobgarlikka tortilish ehtimoli mavjudligini tasdiqlaydi. OAVda bolalarning qanday yoritilishi boshqalarda ularga nisbatan shunday munosabatning shakllanishiga turtki bo‘ladi. Aynan OAV bolalar masalalarini ijobiy yoki salbiy hal qilinishiga sabab bo‘lishi mumkin. OAVda aksariyat holatlarda bolalar passiv, indamas qurbonlar sifatida tasvirlaydi. Bolalar va o‘smirlarning o‘zlarining nomlaridan gapirishga imkon berish OAVda ular nima istashlari, o‘zlarining yutuqlari, o‘ylantirayotgan masalalari haqida fikrning shakllanishiga sabab bo‘ladi. Xalqaro jurnalistlar federatsiyasining xabariga ko‘ra, bolalar obrazlarini shakllantirishda OAV aksariyat holatlarda bir xil afsonadan foydalanadilar.[5,43] Bular: o‘z individualligi va insoniyligini yo‘qotgan, rivojlanayotgan mamlakatlarda istiqomat qilayotgan oilalarning ahvoli, qashshoqlikda yashayotgan bolalar, urush va tabiiy falokatlar qurbonlari.[6,36]

O‘zbekiston umumta’lim maktablarida “Tarbiya” fani bilan media ta’limni integratsiyalash samarali bo‘lishi mumkin. O‘zbekiston uzluksiz ta’lim tizimida esa media ta’limdan foydalanish samaradorligini oshirishga maktabgacha ta’lim muassasasi, maktab, litsey, kasb-hunar kolleji, shuningdek, oliy o‘quv yurtlarida e’tibor qaratish maqsadga muvofiqdir. Bunda biz qanday natijalarga erishishimiz mumkin.

Maktabgacha ta’lim muassasasida bolaning yoshi va rivojlanishidan kelib chiqib, mediani turlarga ajratishga o‘rgatish:

- verbal - ko‘rish va kuzatish: turli multfilmlar, bolalar uchun dasturlar va ko‘rsatuvlarning asl mohiyatini tushuntirish;
- noverbal - eshitayotgan axborotlari: ertak, afsona, hikoya va she’rlarining mazmunini sharhlash;
- audiovizual - radiodasturlar, ovozli yozib olingan disklardagi ma’lumotlarni bolalarga tushunarli tarzda, real hayot bilan bog‘lab sharhlab berish.[7,56]
- ushbu media turlariga mansub axborotlarni tarbiyaviy ahamiyatini to‘laligicha, soddalashtirilgan holda bola ongiga yetkazish, eng muhimi bolani real hayot va vizual olamning farqini anglashga o‘rgatish zarur.

Boshlang‘ich va o‘rta (5-6) sinflarda:

- media shakllari va vositalarini tanlay olish(masalan, fotografiya, rasmlar, jurnal illustrasiyalarini tanlash va farqlash); vizual matn yoki qisqa syujet rejasini tuzish va aniqlash (fotografiya, video, komiks, ertak, kompyuter grafikasi va h.k)
- o‘z media loyihasi taqdimotini tayyorlash va taqdim etish.[8,45]

Maktabning yuqori sinflarida:

- surat asosida turli syujetlar yaratish(surat shakli va elementlarini o‘zgartirgan holda);
- mavjud media shakllardan foydalanish yuzasidan qarorlar qabul qilish (fotografiya, video, matbuot va h.k), o‘z qarorlarini muhokama qilish va asoslab berish;
- o‘z media loyihasini bajarish va taqdim etish.

Akademik litsey va kasb-hunar kollejlarida:

- maxsus matnlar va “xabarlar” jo‘natish shakllari va texnologiyalaridan foydalanish asosida tajribalar o‘tkazish;
- media matnlar tuzish va rejalashtirishda turli texnikadan foydalanish, natijani aniq va tanqidiy tahlil qilish;
- maxsus auditoriyaga mo‘ljallangan media mahsulotlarni o‘sha auditoriya qanday qabul qilishini oldindan ko‘ra olgan holda yarata olish;
- o‘z medialoyihasini bajarish va taqdim etish. 8 yil avval masalaga konkret taklif berilganiga qaramay, muammo hali hanuz dolzarb va hal etilmaganicha qolmoqda.

Xulosa qilib aytganda, umumta’lim maktablarida mediata’limni rivojlantirishda ommaviy axborot vositalarining o‘rni bugun mustaqil shaxslar uchun turli-tuman mavzudagi gazeta jurnallar soni ko‘p. Bilimga tashna, oqni qoradan ajrata olmaydigan yoshdagi bolalar uchun esa, narxi hamyonbop, mazmuni oltinga teng ilmlardan iborat bolalar davriy nashrlari esa sanoqli ekani eng dolzarb muammoning o‘zidir. Bolalarni fikrlashga undash faqatgina badiiy adabiyot bilan cheklanmasligi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Recommendations Addressed to the United Nations Educational Scientific and Cultural Organization UNESCO. In: Education for the Media and the Digital Age. Vienna: UNESCO, 1999.

2. Челышева.И.В. Методика и технология медиа образования в школе и вузе. –М.: Директ-медиа, 2013.

3. Журин А.А. Интеграция медиаобразования с курсом химии средней общеобразовательной школы. Медиаобразование. – М., 2005.

4. Лебедева.А.Э. Приобщение детей к чтению классики как международная социальная и педагогическая проблема. –М., 1999г.

5. Права ребенка и журналистика. Практический аспект: опираться на права. Учебная программа,одобренная региональным офисом ЮНИСЕФ по Центральной и Восточной Европе и Содружеству Независимых Государств(ЦВЕ\СНГ)© UNICEF - Дублинский технологический институт, 2007.

6. Qosimova N. Toshpo‘latova N. O‘zbekiston OAVda bolalar mavzusining yoritilishi. O‘quv qo‘llanma. –T.: 2014.

7. Бэзэлгэт К. Ключевые аспекты медиаобразование. Доклад на российско-британском семинаре по медиаобразованию. –М., 1995

8. Федоров А.В., Медиобразование и медиаграмотность. Учебное пособие для вузов. –М., 2007.

Ёшларни ватанпарварлик руҳида тарбиялашда ҳарбий нашрлар ва виртуал платформаларнинг роли

Дилшод РЎЗИҚУЛОВ
Тошкент давлат шарқшунослик университети ўқитувчиси, фил. ф.ф.д.

Мамлакатимизда ёш авлодни ватанпарварлик руҳида тарбиялаш ёшларга оид давлат сиёсатининг асосий мақсадларидан биридир. Давлат ва ҳукуматнинг мудофаа соҳасига бўлган муҳим эътибори ҳамда ҳарбий хизматчиларнинг жамиятдаги нуфузи сабабли ёшларда қудратли миллий армиямиз билан фахрланиш туйғуси, Ватан ҳимоячисидек шарафли касбга ҳурмат-эҳтиром ҳиссини уйғотмоқда. Бунда шу соҳага ихтисослаштирилган оммавий ахборот воситалари ва интернет ресурслари алоҳида ўрин тутади.

Ҳозирги кунда ўрта махсус, касб-ҳунар таълими муассасалари, умумтаълим мактабларининг битирувчиларида мазкур соҳани танлаб, келажакда етук олий ҳарбий мутахассис бўлишга иштиёқ, қизиқиш кучли. Бу бўйича керакли маълумот олишда ахборот тақчиллигига дуч келади. Чунки ҳарбийлашган вазирликлар тасарруфидаги 8 та олий ҳарбий таълим муассасасининг интернет тармоғида веб-сайти, ижтимоий тармоқларда саҳифалари мавжуд эмас ёки мунтазам юритилмайди. Юритилганларида эса, бу ҳақида янги маълумот топиб бўлмайди. Масалан, Фавқулодда вазиятлар вазирлиги тасарруфидаги Ёнғин хавфсизлиги институтининг веб-сайти ва ижтимоий тармоқларда бирор электрон саҳифаси йўқ. Фавқулодда вазиятлар вазирлиги академиясининг www.ipb.uz сайти асосий меньюсидан «Abiturientga» бўлимига киришга ҳар қанча уринилмасин, экран ойнасида намоён бўладиган «Error» белгиси бу ерда ахборот йўқлигини ифодалайди.

Мудофаа вазирлиги Ахборот-коммуникация технологиялари ва алоқа ҳарбий институти, Ўзбекистон олий ҳарбий авиация билим юрти, Чирчиқ олий танк қўмондонлик-муҳандислик билим юрти, Қуролли Кучлар ҳарбий тиббиёт академияси бўйича абитуриентларнинг ахборотга эҳтиёжи қониқарли даражада таъминланмаган. Ҳолбуки, буларнинг барчаси очиқ маълумотлар сирасига киради.

Ўзбекистон Қуролли Кучлари академиясининг тест режимида ишлаётган www.akad.uz, Ички ишлар вазирлигининг www.akadmvd.uz веб-манзилларида абитуриентлар учун маълумот келтирилган, аммо бу

ахборотлар сайтга ўтган йили жойланган. Ушбу ахборот билан танишгач, курсантликка номзодларда ўзларини қизиқтирган саволлар туғилиши табиий. Аммо бу электрон манзилларда масъул ходимлар билан қайта алоқа ўрнатиш механизми тўлақонли йўлга қўйилмаган.

Бундай пайтда блогинг ва электрон журналистика материаллари қўл келади. Жумладан, Мудофаа вазирлиги Ахборот ва оммавий коммуникациялар департаменти томонидан юритиладиган mudofaa.uz веб-сайти, унинг «Facebook» ижтимоий тармоғидаги «Uz_armiya» блогидаги ахборотлар мунтазам ёритилади. Аммо ёшлар хоҳлаётган маълумотларга чуқур ёндашилмайди. Тўғри, «Ватанпарвар», «Постда–На посту», «Ўзбекистон армияси», «Қалқон» сингари ихтисослаштирилган газета-журналларда юрт посбонларининг мардлик фазилатлари ёритилиши билан бир қаторда, абитуриентлар учун керакли маълумотлар берилади. Аммо унда барча олий ҳарбий таълим муассасалари қамраб олинмайди. Ўқишга қабул бўйича материал чоп этилган ҳарбий матбуот нашрларининг айнан ўша сонини эса сотувда, матбаа дўконларидан топиш жуда мушкул.

Табиийки, бу пайтда, ахборот технологиялари тараққий этган замонамизда ёшлар глобал ахборот тармоғига юзланади, ундан ўзига зарур ахборотни қидиради. Ахборот тақчиллиги натижасида ҳаётини Ватанни ҳимоя қилишдек энг улуғ ва олижаноб ишга бағишлаш ниятидаги абитуриент сохта янгиликларга дуч келмаслиги кафолатланмаган. Тармоқ фойдаланувчиларининг аксариятида медиа-саводхонлик етишмайди.

Ижтимоий тармоқларда ўзлари ташкил этган онлайн гуруҳлар уларни ягона мақсад, бир маслак атрофида бирлаштиради. Ижтимоий тармоқлардаги бундай мулоқот платформалари ёшларга ўзаро фикр алмашиш, ахборот узатиш, маълумот етказиш имкониятини бермоқда. Мисол учун, «Telegram» мессенжерида Чирчиқ олий танк қўмондонлик-муҳандислик билим юртига жорий йилда ўқишга кириш истагидаги ёшлар ўзлари учун алоҳида гуруҳ яратган (линки: t.me/Chirchiq_oliy_tank_qomondon). Маълумки, бошқа олий ўқув юртларидан фарқли ўлароқ, олий ҳарбий таълим муассасаларига кириш имтиҳонлари вақтлироқ бошланади. 2020 йилнинг февраль ойида очилган мазкур гуруҳ 930дан ортиқ аккаунт эгасини ўзида жамлаган. Унда гуруҳ аъзолари оммавий ахборот алмашади, уларнинг ўртача ёши 18-22 ёшни ташкил этади. Фуқаролик журналистикасининг бир кўриниши бўлган бу гуруҳни кузатганимизда, тармоқ

фойдаланувчиларининг мулоқотида этика қоидаларига риоя қилинавермаслиги, шу боис гуруҳ қоидаси сифатида ўзаро ҳурмат, чиройли муомала қилиш зарур, гуруҳда жанжал кўтариш, реклама ташлаш мумкин эмаслиги қайд этилганига амин бўлдик.

Интернет журналистикаси миллий медиа майдонида ижтимоий онг ва дунёқарашнинг тўғри шаклланишига катта таъсир кўрсатади. Интернет тармоғида ёшлар мулоқотининг ижтимоий томонларини тадқиқ этар эканмиз, илмий ва жиддий ёндашилмаган бу мавзу ҳамон ўз ечимини кутмоқда ва изчил чора, механизмларни амалиётга татбиқ этишни тақозо этяпти.

Халқимизнинг ёш, ботир ўғлонлари тақдирини ўйлар эканмиз, уларнинг жамиятда ўз ўрнини топишига журналистик ахборот орқали кўмаклашиш, муносиб ҳисса қўшиш зарур. Бунинг учун:

- интернет ва ижтимоий тармоқларда ёшлар ўртасида сўровнома ўтказиш орқали айнан қайси турдаги ахборотга эҳтиёж сезаётганини аниқлаш;
- мутахассислар билан ёшлар ўртасида савол-жавоб, соҳа мутасаддилари, олий ҳарбий таълим муассасалари ўқув бўлими бошлиқлари билан ўқувчиларни қизиқтирган мавзу юзасидан суҳбат, интервью жанрларида туркум материаллар тайёрлаш;
- уларни ижтимоий тармоқлардаги саҳифа ва блоглар (масалан, facebook.com/UzArmiya, instagram.com/uzbekistanarmy/), «Telegram» каналлари (@mudofaa_press), ҳарбий матбуот нашрлари, уларнинг веб-сайтлари (mv-vatanparvar.uz)да мунтазам равишда бериб борилишини йўлга қўйиш керак.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Мирзиёев Ш. Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари ташкил этилганининг 30 йиллиги ва Ватан ҳимоячилари кунига бағишланган байрам табриги. www.uza.uz. 2022 йил, 14 январь.
2. http://www.ipb.uz/ru. 2023 йил, 15 март.
3. http://www.akad.uz, http://www.akadmvd.uz. 2023 йил, 16 март.

Yangi O‘zbekistonda ijtimoiy va dunyoviy davlat qurishda yoshlar ma’naviyatini yuksaltirish masalalari

Ulug‘bek O‘RINBOYEV
Sirdaryo Viloyati Yuridik texnikumi
Mutaxassislik fanlari o‘qituvchisi
3-darajali yurist
Guliston davlat pedagogika instituti magistranti

Bugun yurtimizda tinchlik va barqarorlik hukm surayotganiga qaramay, bundan buyon ham mustaqillikni asrab-avaylash, himoya qilish va mustahkamlash ustuvor maqsad bo‘lib qolaveradi. Bu, bir tomondan, mustaqillik biz uchun, avvalo, o‘z taqdirimizga o‘zimiz egalik qilish huquqi, kelajagimizni o‘z qo‘limiz bilan barpo etish, yurtimiz boyliklaridan faqat xalqimiz va vatanimiz manfaati yo‘lida foydalanish huquqini bergani O‘zbekiston yoshlari ham ana shu oliy ne’matdan bahramand bo‘layotgani bilan bog‘liq bo‘lsa, ikkinchidan, mustaqillik yillarida ana shu muqaddas qadriyat va milliy an’analarga tayangan holda yashash huquqini ham berdi. Uni saqlab qolish uchun mustaqillikni asrab-avaylash kerak bo‘ladi.

Ma’lumki, mustaqillikgacha milliy o‘zlikni anglashga bo‘lgan tabiiy intilish johilona inkor etilar edi. Navro‘z, ramazon, qurbon hayiti kabi muqaddas milliy bayramlar taqiqlangan edi. Amir Temur, Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Ahmad Farg‘oniy, Bahouddin Naqshband, xo‘ja Ahmad Yassaviy, Najmiddin Kubro kabi ajdodlarimizning, Abdulla Qodiriy, Abdurauf Fitrat, Abdulhamid Cho‘lpon, Mahmudxo‘ja Behbudiy kabi milliy-ozodlik harakati fidoyilarining nomlarini xalqimiz xotirasidan o‘chirib tashlashga harakat qilinar edi. Bugun mustaqillik tufayli ularning nomlari, milliy-ma’naviy qadriyatlarimiz tiklanib, o‘zligimizni chuqurroq anglab bormoqdamiz. Bugun yoshlar o‘z milliy tarixini o‘rganmoqda. Ona tili, madaniyat, urf-odat va an’analarining qayta tiklanib borayotgani ularni o‘zligini anglashga shart-sharoit yaratib berayotgani ham muhim yutuqdir. “Bugun yoshlar shunchaki milliy-ma’naviy qadriyatlarini o‘rganib qolayotgani yo‘q. Ular dunyo xalqlari erishgan yutuqlardan bahramand bo‘lmoqda. Xorijiy davlatlarda o‘qish, bilim olib, fan-texnika yutuqlari, ilg‘or texnologiyalarni egallab jamiyatimiz ijtimoiy hayotiga joriy etish imkoniyatiga ega bo‘lmoqdalar”[1].

[1] Shavkat Mirziyoyev “Niyati ulug‘ xalqning ishi ham ulug‘, hayoti yorug‘ va kelajagi farovon bo‘ladi” 2019 O‘zbekiston

Mazkur maqolani tahlil qilish jarayonida ilmiy bilishning mantiqiylik, tarixiylik, izchillik va obyektivlik usullaridan keng foydalanildi. Yoshlarda ijtimoiy faollik holati va amalga oshirish shakllari haqida tahlil olib borildi. Tursunova N.ning “Yoshlarning ijtimoiy faolligi: tushuncha va fazilatlari” nomli o‘quv qo‘llanmasi metodologik manba bo‘lib belgilandi. Shavkat Mirziyoyev “Niyati ulug‘ xalqning ishi ham ulug‘, hayoti yorug‘ va kelajagi farovon bo‘ladi” Ma’lumki, 2020 yilda mamlakatimizda 18 yoshgacha bo‘lgan yoshlar 18 million 720 ming nafarni yoki umumiy aholining taxminan 40 foizini, 30 yoshgacha bo‘lganlar esa 14 million 80 ming nafarni yoki 64 foizni[2] tashkil etgan edi. O‘z-o‘zidan ayonki, aholimizning aksariyat qismini tashkil etadigan yoshlarimizning hali-beri yechilmagan muammolariga e’tiborimizni jalb etish, ularni hayotimizda haqiqatdan ham hal qiluvchi kuchga aylantirish masalasi jamoatchiligimizning diqqat markazida turibdi. Zero, Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov ta’kidlaganlaridek “-Oldimizda nihoyatda muhim, kelajagimizni hal qiluvchi yangi vazifa turibdi. Bu vazifa erkin fuqarolik jamiyatining ma’naviyatni shakllantirishda, boshqacha aytganda, ozod, o‘z haq-huquqini yaxshi taniydigan, boqimandalikning o‘zi uchun or deb biladigan, o‘z kuchi va aqliga ishonib yashaydigan, ayni zamonda o‘z shaxsiy manfaatlarini xalq , Vatan manfaatlari bilan uyg‘un holda ko‘radigan komil komil insonlarni tarbiyalashdan iborat” [3].

Ma’lumki, tarbiya inson shaxsi ma’naviyatini, e’tiqodini, o‘zini anglash, yon atrofga bo‘lgan munosabatini shakllantirishga qaratilgan jarayondir. Shunday ekan, ushbu jarayon mutanosibligini ta’minlashda ta’lim- tarbiya ishini uyg‘un tarzda olib borish lozim bo‘ladi. Ta’lim orqali yoshlar hayotida o‘z o‘rinlarini topishda ma’lum bir kasb- hunarni o‘rganish bilan birga, o‘zlarini bo‘lajak hayotga tayyorlab boradilar.

Xalqning ma’naviyati va madaniyati, uning haqiqiy tarixi va o‘ziga xosligi, qayta tiklanayotganligi, jamiyatimizni yangilash va taraqqiy ettirish yo‘lida muvaffaqiyatli ravishda olg‘a siljitishda hal qiluvchi, ta’bir joiz bo‘lsa, boshlovchi ahamiyatga egadir. Birinchi prezident I.A.Karimov ta’kidlaganidek, “Huquqiy demokratik adolatli davlat qurishni maqsad qilib qo‘ygan ekanmiz, xalqimizning madaniy va eng nozik tuyg‘ularini, chuqur falsafiy, siyosiy, huquqiy tushunchalarini o‘zida mujassam etadigan ma’naviyatni yuksaltirish asosiy va ustuvor vazifalardan biriga aylandi”[4]. Yoshlar dunyoqarashida

[2] Мадалиева З. Ҳуқуқий маданият ва ёшлар.- Т.: “Академия”, 2020. 5- бет.
[3] Каримов И.А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурамиз.7- жилд. –Т.: “Ўзбекистон”, 1999. 304-бет.
[4] Каримов И.А. биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурамиз.7- жилд. –Т.: “Ўзбекистон”, 1999. 306-бет.

milliy-ma’naviy qadriyatlarga tayanish, uning talqini va jamiyatimizda iqtisodiy-siyosiy islohotlarni amalga oshirishda tutgan o‘rni bugungi muhim muammolar jumlasidandir. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev “Millat uchun erkinlik adolat tantanasining oliy ifodasidir. Erkinlik birovni o‘ziga qaram qilishga, birovning mol-mulkini talon-taroj etishga, birovga xiyonat qilishga, birovni o‘ldirishga yoki zarar yetkazishga yo‘l qo‘ymaydi.”[5] deb ta’kidlaydilar. Erkinlik qonunga asoslanadi: qonun doirasida olib borilgan ishlar va xatti-harakatlar axloqiy hamda huquqiy qadriyatlar jihatidan haqli hisoblanadi. Kundalik turmushda, o‘zaro munosabatlarda inson erkinligi qonun hamda axloqiy normalar bilan cheklangan bo‘ladi. Erkinlikni to‘g‘ri tushunib, uni hayotimizga to‘g‘ri tatbiq etganimizdagina, bu buyuk ne’mat-adolat va erkinlikni saqlab qolishimiz va undan keyingi avlodlarimiz ulardan bahra olishlari mumkin.

Yoshlar dunyoqarashida milliy – ma’naviy qadriyatlarga tayanish muayyan maqsad va vazifalarni o‘z ichiga oladi. Ular quyidagilar :

- Yoshlar o‘z dunyoqarashida milliy – ma’naviy qadriyatlarga tayanmasa, ularning ongi va tafakkuridan mutlaqo begona qadriyatlar joy oladi. O‘zining milliy, ma’naviy qadriyatlariga nisbatan bepisandlik bilan qarash shakllanadi.
- Yoshlarning milliy, ma’naviy qadriyatlarga bo‘lgan munosabatining hozirgi holatini o‘rganish, ularning amaliy faoliyatlarida ko‘proq qaysi qadriyatlar ustuvor bo‘lib borayotganini aniqlashga yordam beradi. Bundan ko‘zlangan asosiy maqsad ularning milliy-madaniy meros va qadriyatlarga nisbatan ishonch va e’tiqodni mustahkamlashdan iborat.
- Yoshlarning milliy-ma’naviy qadriyatlarga nisbatan ishonch va e’tiqodining mustahkam bo‘lishi O‘zbekiston tanlagan o‘ziga xos va mos taraqqiyot yo‘li talablaridan kelib chiqadi hamda yoshlar oldiga aniq vazifalarni qo‘yadi.[6]

Shu nuqtai nazardan, yoshlar bilan bog‘liq muammolarni hal etishda milliy qadriyatlardan, ilg‘or taraqqiyotga xizmat qiluvchi diniy qadriyatlardan foydalanish, ularni zamonaviy demokratik qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirgan holda, yosh avlodni har tomonlama yetuk va barkamol qilib tarbiyalash masalasiga bugun yurtimizda katta ahamiyat berilmoqda. Ayni paytda yoshlarni ma’naviy himoyalash tizimining mexanizmini ishlab chiqishga ham e’tibor qaratilmoqda. Chunki hozirgi globallashuv sharoitida, bir tomondan,

[5] Shavkat Mirziyoyev “Niyati ulug‘ xalqning ishi ham ulug‘, hayoti yorug‘ va kelajagi farovon bo‘ladi” O’zbekiston 2019

[6] Ergashev I. Yoshlarning ijtimoiy faolligi. –T.: “Akademiya”, 2020. 15-16- betlar.

milliy qadriyatga, ikkinchi tomondan, zamonaviy qadriyatlarga asoslangan ma’naviy- huquqiy yangilash jarayonlarini amalga oshirish alohida dolzarb bo‘lib qolmoqda.

O‘zbek xalqining ibratomuz, ayniqsa yoshlarni tarbiyalashda katta ta’sir eta oladigan urf-odatlari, an’analari, rasm-rusumlari va marosimlari borki, bularni bugungi kunda oilada bolalar ongiga, kundalik hayot tarziga singdirish yoshlarning ma’naviy tahdidlar ta’siriga tushib qolishining oldini olishdagi muhim vazifalarimizdan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Shavkat Mirziyoyev “Niyati ulug‘ xalqning ishi ham ulug‘, hayoti yorug‘ va kelajagi farovon bo‘ladi” 2019 O‘zbekiston
2. Мадалиева З. Ҳуқуқий маданият ва ёшлар.- Т.: “Академия”, 2020. 5-бет.
3. Каримов И.А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурамиз.7- жилд. –Т.: “Ўзбекистон”, 1999. 304-бет.
4. Ergashev I. Yoshlarning ijtimoiy faolligi. –T.: “Akademiya”, 2020. 15-16-betlar.

Badiiy kulolchilik mashg‘ulotlarini tashkil etish shakllari va usullari

Jahongir BEGIJONOV
Andijon davlat universiteti “Tasviriy san’at va muhandislik grafikasi” kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada mashg‘ulotlarning faol shakllari ma’ruza-dialog, muammoli ma’ruza, maslahat, suhbat, referat, ekskursiya, ishbilarmonlik o‘yini, munozara, davra suhbati, konferensiya. Mashg‘ulotlarni o‘tkazishning faol usullari: ko‘rgazmali qurollar, o‘z-o‘zini tarbiyalash darslari, muammoli ta’lim, amaliy topshiriq, muammoli topshiriq, muayyan vaziyatlarni tahlil qilish, dialog, munozaralar haqida ma’lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar. Mashg‘ulot, ko‘rgazmali qurollar, o‘z-o‘zini tarbiyalash darslari, muammoli ta’lim, amaliy topshiriq, muammoli topshiriq, muayyan vaziyatlarni tahlil qilish, dialog, munozara, polemik.

Pedagogikada ta’lim shakllari – bu mashg‘ulot turlari. Ular o‘quv jarayonini talabalarning ehtiyojlari va o‘quv-kognitiv faoliyat doirasida qo‘yilgan vazifalarga muvofiq tashkil etish imkonini beradi. Maqsadga erishish uchun mos shaklni tanlashga alohida e’tibor berish kerak, chunki u asosan jarayonning samaradorligini belgilaydi.

O‘quv mashg‘ulotlarini o‘tkazishning shakllari va usullari – bu quyidagi rag‘batlantiruvchi ta’sir yo‘llari va usullaridir:

- aqliy faoliyat;
- ta’lim sifatini oshirish yo‘llarini topishda kreativ yondashuvni ko‘rsatish;
- olingan bilimlarni amaliyotga tatbiq etish.

Mashg‘ulotlarni o‘tkazishning shakllari va usullaridan unumli foydalanishning zaruriy sharti o‘qituvchining yuqori nazariy tayyorgarligi va uslubiy mahoratidir.

Shakllar va usullar bir-biri bilan bog‘liq. Bir tomondan, usullar yordamida shakllar aniq tarkib bilan to‘ldiriladi, boshqa tomondan, shakllar usullarni tanlashga ta’sir qiladi.

Darslarni o‘tkazish usullari quyidagilarga bo‘linadi:

Bilim, ko‘nikma, malakalarni egallash manbasiga ko‘ra:

- og‘zaki;
- vizual;
- amaliy.

Talabalarning faolligi va mustaqilligi darajasiga ko‘ra:

- tushuntirish va illyustrativ;
- axborot;
- qisman-qidiruv tizimlari;
- muammoli;
- tadqiqot.

Mashg‘ulotning shakli – bu ta’lim muassasasi o‘quv tizimi, ichki tuzilishi, uni o‘tkazishning ma’lum tartibi. Mashg‘ulotlarning faol shakllari – bu o‘rganilayotgan mavzu mazmunini to‘g‘ri tushunishga qaratilgan muammolarni jamoatchilik muhokamasi, tinglovchilarning faol o‘zaro aloqasi, ular o‘rtasida fikr almashish uchun mo‘ljallangan o‘quv jarayonini tashkil etish.

Mashg‘ulotlarning faol shakllari: ma’ruza-dialog, muammoli ma’ruza, maslahat, suhbat, referat, ekskursiya, ishbilarmonlik o‘yini, munozara, davra suhbati, konferensiya.

Mashg‘ulotlarni o‘tkazishning faol usullari: ko‘rgazmali qurollar, o‘z-o‘zini tarbiyalash darslari, muammoli ta’lim, amaliy topshiriq, muammoli topshiriq, muayyan vaziyatlarni tahlil qilish, dialog, munozara, polemik.

Mashg‘ulotlarning faol shakllari quyidagilardan iborat:

Ma’ruza – bu ommaviy nutqning bir turi bo‘lib, uning davomida ma’ruzachi tinglovchilar bilan jonli aloqada bo‘lib, ma’lum bir mavzu, hodisa haqidagi g‘oyalar tizimini ochib beradi, tinglovchilarga muammoni tushunishga va ma’lum bir xulosaga kelishga yordam beradi.

Eng ko‘p ishlatiladigan ma’ruza turlari: ma’ruza-dialog, muammoli ma’ruza. Ma’ruzaga quyidagi eng muhim talablar qo‘yiladi: ilmiy, yuqori nazariy daraja, hayot bilan bog‘liqlik, ravshanlik, tushunarlilik, ilmiy dalillar.

Konsultatsiya (maslahat) – bu o‘qituvchining murakkab va dolzarb nazariy savol, muammoni tushuntirishi; nazariyani, muammoni samarali mustaqil o‘rganish uchun zarur.

Maslahat turlari: shaxsiy, guruhli, sharhli, alohida masalalar bo‘yicha.

Suhbatlashish – bu mavzu bo‘yicha maxsus tashkil etilgan suhbat. Uning maqsadi o‘rganilayotgan muammoni yaxshiroq tushunish uchun fikr almashish orqali yordam berishdir.

Suhbatlashishning asosiy vazifalari: mashg‘ulotda – o‘z-o‘zini tarbiyalashda yordam berish, olingan bilimlarni amalda qo‘llash usullari bilan tanishish bajariladi, bilimlarni sinashda – tavsiya etilgan adabiyotlar o‘qilganmi? amaliy topshiriq bajarildimi? talaba olgan bilimlarini amalda qanday qo‘llashni biladimi? savollariga javob olinadi.

Konferensiya dolzarb nazariy va ilmiy–amaliy muammolarni jamoaviy o‘rganish va muhokama qilish shaklidir.

Konferensiyalar turlari va ularda ko‘rib chiqiladigan masalalar quyidagilardir:

nazariy konferensiya – o‘qitish va tarbiyalash nazariyasining dolzarb muammolari;

ilmiy-uslubiy – psixologik-pedagogik muammolar; o‘qitish va tarbiyalash metodikasi masalalari, ishning eng samarali shakl va usullaridan amaliy foydalanish; pedagogik tajribani umumlashtirish va ta’lim va tarbiya masalalari, pedagogika fanining so‘nggi yutuqlari;

ilmiy-amaliy – ishning mazmuni, shakllari va usullarini tahlil qilish; muayyan ta’lim muassasasida tarbiyaviy ishlarning dolzarb masalalarini ko‘rib chiqish.

Konferensiyada sinfda muhokama qilinganda eng yaxshi deb topilgan ilmiy ishlar (loyihalar), tezislar, ma’ruzalar mualliflarini nutq so‘zlash uchun jalb qilish tavsiya etiladi.

Davra suhbati fan, nazariya va amaliyotning dolzarb masalalarini jamoaviy muhokama qilish shaklidir. Ishtirokchilarni taklif etilganlarning tarkibi, muhokama qilinishi kerak bo‘lgan masalalar bilan oldindan tanishtirish kerak, shunda ular suhbatda ishtirok etishlari mumkin.

Bahs – bu munozarali masalani ommaviy og‘zaki muhokama qilish, unda ushbu masala bo‘yicha hisobotlar va qoida tariqasida, raqiblarning nutqlari eshitiladi. Bahs mavzusi: o‘tkir nazariy muammolar, dolzarb masalalar, axloqiy muammolar, davriy nashrlardagi o‘tkir maqolalar va boshqalar bo‘lishi mumkin. Muhokama qilinadigan masalalarning matni haqida yaxshilab o‘ylab ko‘rish, ularga muammoli xarakter berish va ishtirokchilarni ular bilan oldindan tanishtirish muhimdir.

Yakuniy so‘zda ishtirokchilarning e’tiborini munozara o‘z ishtirokchilariga bergan qimmatli va foydali narsalarga qaratib, natijalarni umumlashtirish kerak.

Ishbilarmonlik o‘yini – bu muayyan amaliy vaziyatlarni simulyatsiya qiladigan faoliyat shakli, o‘quv jarayonini faollashtirish vositalaridan biri. Ishbilarmonlik o‘yinlari turlari va ular erishadigan maqsadlar: muayyan ko‘nikma va malakalarni o‘zlashtirish; talabalar tomonidan olingan bilim va ko‘nikmalarni baholash; yangi yoki ma’lum bir faoliyatning ma’lum usullarini ishlab chiqish va takomillashtirish.

Ishbilarmonlik o‘yinini tayyorlash va o‘tkazish elementlari:

1. Taqlid obyekti yoki o‘yin obyekti.

2. Maqsad, vazifalar.

3. Natijalar doirasi.

4. O‘yinchilarning rollari, funksiyalari.

5. Qoidalar, o‘yin shartlari.

6. O‘yin va rol o‘ynash.

7. Hujjatli qo‘llab-quvvatlash.

8. Reytinglari.

Ekskursiya – vizual o‘rganish, tarbiyaviy ishlarning eng samarali shakllaridan biridir. Kursni, mavzuni o‘rgangandan so‘ng ekskursiyalarni o‘tkazish tavsiya etiladi.

Mavzuni o‘rganishdan oldin ekskursiyalar o‘tkazish mumkin. Ular talabalarni sinfda ko‘rib chiqilishi kerak bo‘lgan masalalarga yo‘naltiradilar. Ekskursiyaga borishdan oldin talabalar aniq o‘quv vazifalarini qo‘yishlari, ularni ekskursiya rejasi bilan tanishtirishlari kerak.

Ko‘rgazmali qurollar – o‘quv jarayonida qo‘llaniladigan ko‘rgazmali qurollar, texnik o‘quv qo‘llanmalari idrok samaradorligini sezilarli darajada oshirishi mumkin.

Ko‘rgazmali qurollarning turlari:

Tabiiy-ishlab chiqarish obyektlari.

Vizual: 1) majoziy – fotosurat, rasm, plakat; 2) shartli-sxematik – xarita, diagramma, sxema, jadval.

O‘qitishning texnik vositalari: 1) ommaviy axborot vositalari – televideniya, kino; 2) o‘qitishning mahalliy texnik vositalari: ekran, ovoz, ekran-ovoz.

Ko‘rgazmali qurollardan quyidagicha to‘g‘ri foydalanish lozim: muammoni o‘rganish vaqtini 20-25 % ga qisqartirish; ko‘rib chiqilayotgan muammoni tushunishni 25 % ga yaxshilash; o‘quv materialini yodlash darajasini 35 % ga oshirish.

Mashg‘ulot uchun ko‘rgazmali qurollar oldindan tanlanadi. Shu bilan birga, o‘qituvchi nafaqat vizualizatsiya vositalarini namoyish etadi, balki ularning mazmunini tushuntiradi, tafsilotlarga e’tibor qaratadi.

Ko‘rgazmali qurollar o‘qituvchini almashtirmaydi, faqat uning nutqini to‘ldiradi. Amaldagi ko‘rgazmali qurollar soniga nisbatan mutanosiblik tuyg‘usini kuzatish kerak, ular bilan haddan tashqari qiziqish yangi materialni idrok etishga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Muammoli ta’lim – bu talabalar bilimlarni tayyor shaklda emas, balki mustaqil faoliyat natijasida, ta’lim muammolarini hal qilish natijasida oladigan

usullar tizimi. Bu kognitiv vazifalarni mustaqil hal qilish uchun harakatlar tizimini o‘rgatishga yordam beradi.

Muammoli ta’lim darajalari:

1. O‘qituvchi muammoni qo‘yadi va shakllantiradi, talabalarni mustaqil ravishda uning yechimini izlashga yo‘naltiradi.

2. O‘qituvchi faqat muammoni nomlaydi va talabalar o‘zlari uni shakllantiradilar va yechimini topadi.

3. Talabalar muammoni mustaqil ravishda anglaydilar va shakllantiradilar, uni hal qilish yo‘llarini o‘rganadilar.

Muammoli ta’limni tashkil qilish usullari:

1. O‘quv materialining muammoli taqdimoti.

2. Qidiruv suhbati, uning davomida talabalar o‘qituvchi rahbarligida ta’lim muammolarini hal qilishadi.

3. Qidiruv xarakterining mustaqil ishi.

Muammoli ta’limning ajralmas sharti – olingan bilimlarni amaliy faoliyatga kiritish; olingan bilimlarni muayyan sharoitlarda qo‘llashni o‘rganish. Muammoli vazifalarning maqsadi haqiqiy muammolarni nazariy tushunish, ularni amalda hal qilish yo‘llarini izlash bo‘lishi kerak.

Dialog – bu ma’lum bir fikr yoki qarashlar tizimini isbotlash maqsadida ikki yoki undan ortiq odamlar o‘rtasida suhbat, intervyu, fikr almashish. Dialog – bu fikrlarni oshkor qilishning dogmatik bo‘lmagan usuli; bahs, munozara shakli; birgalikda aks ettirish shakli.

Mashg‘ulotlarni o‘tkazish usuli sifatida dialogning xususiyatlari quyidagilardir: rejasiz muloqot; so‘roq gaplarning ko‘pligi; kontekstuallik (dialog qismlarining bir-biri bilan semantik aloqasi); fikrlar, dalillarni taqdim etishning aniqlanmagan, erkin shakli; suhbatdoshlarning nusxalari; vaziyatlilik (ko‘rib chiqilayotgan vaziyatga munosabat).

Munozara – bu turli masalalarni muhokama qilish, kognitiv faoliyatni rivojlantirishning samarali usullaridan biri. Munozaraning vazifalari: turli nuqtai nazarlarni taqqoslash orqali haqiqatni aniqlash; o‘z g‘oyalari, qarashlari, pozitsiyalarini asoslash va himoya qilish; nizo jarayonida qarama-qarshiliklarni hal qilish; ilmiy qarashlarni rivojlantirish.

Muhokama – munozarali masalani jamoaviy muhokama qilish, ularni hal qilish yo‘llarini topish; o‘quv jarayonini faollashtirish usullaridan biri.

Muhokama mavzusi: bilim va jaholat, to‘liq va to‘liq bo‘lmagan bilimlar, ilmiy va kundalik bilimlar, bilimlarni amalda qo‘llash qobiliyati va qobiliyatsizligi o‘rtasidagi qarama-qarshilikning aksi sifatida yuzaga keladigan muammolar.

Muhokama qoidalari: o‘z fikrlarini aniq shakllantirish; mohiyat bo‘yicha bahs; haqiqatni o‘rnatish istagi; raqib nuqtai nazarini hurmat qilish; kamtarlik va o‘zini tanqid qilish; o‘zini tutish. Muhokama uchun mavzu talabalarning qiziqishlari va talablarini hisobga olgan holda tanlanishi kerak.

Muayyan vaziyatlarni tahlil qilish – dolzarb muammolarni o‘rganish, nazariya va amaliyot o‘rtasidagi aloqani mustahkamlashning faol usullaridan biridir.

Vaziyat turlari: vaziyatlar-illyustratsiyalar; vaziyatlar-mashqlar; vaziyatlar-baholash; muammoli vaziyatlar.

Vaziyatlarning mazmuni: rivojlanish, o‘zgarish bosqichidagi hodisalar yoki jarayonlar; yuzaga kelish, rivojlanish manbalari va sabablari, har qanday faktlar, hodisalarning me’yoridan chetga chiqish; ko‘rib chiqilayotgan vaziyatlarda ishtirok etadigan muayyan shaxslarning xatti-harakatlari yoki harakatlari.

Amaliy vazifa – bu olingan bilimlarni amaliy faoliyatda qo‘llash ko‘nikma va malakalarini rivojlantirishga qaratilgan mustaqil ish turi. Vazifalar shakllari: shaxsiy va jamoaviy.

Xalq ijodiyoti an’analari talabaning estetik g‘oyalarini shakllantirish, shuningdek, uning maxsus qobiliyatlarini rivojlantirish uchun asos bo‘lishi kerak. O‘qituvchining vazifalaridan biri bu qobiliyatlarni, xususan, kreativlikni tan olish, ularni to‘g‘ri yo‘nalishga yo‘naltirish, tanlangan material – loyni qayta ishlash uchun bilim va ko‘nikmalar asoslarini berishdir. Talabalarning kreativ kompetensiyasini rivojlantirish samarali bo‘lishi uchun ushbu materialning o‘ziga xos xususiyatlarini (loy) va uni qayta ishlash usullarini batafsil o‘rganish kerak bo‘ladi.

Kulolchilik mahsulotlarini sanoat ishlab chiqarishning zamonaviy texnologiyasi murakkab uskunalardan foydalanishni o‘z ichiga oladi. Bizning eksperimental ishimizning vazifalaridan biri ommaviy materiallar, asbob-uskunalar va asboblardan foydalangan holda loyni qayta ishlash texnikasini, shuningdek, o‘quv jarayonida kulolchilik mahsulotlarini tayyorlashning oddiy usullarini ishlab chiqishdir.

Xom ashyo va materiallar. Kulolchilik mahsulotlarini ishlab chiqarishdagi eng muhim nuqtalardan biri – bu xom ashyo – loyni tayyorlashdir. Rassom g‘oyasining muvaffaqiyati va mahsulot sifati loyning qanchalik ehtiyotkorlik bilan tayyorlanishiga bog‘liq. Shuning uchun xom ashyo va materiallarni tanlash va tayyorlashga bo‘lgan talab oshadi. Xom ashyoni tanlash bir necha bosqichlardan iborat.

Xulosa qilib shuni ta’kidlash kerakki, tabiiy xom ashyoning xususiyatlari va uni qayta ishlash texnologiyasi, asbob-uskunalar va jihozlarga ishonchli egalik qilish g‘oyalarni samarali amalga oshirishga yordam beradi va natijada kreativ kompetensiyani rivojlantirish bilan bog‘liq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Usmonov O. Kamoliddin Behzod va uning naqqoshlik maktabi. –T.: Fan, 1977. -149 b.

2. Egamov X. Bo‘yoqlar bilan ishlash. – T.: O‘qituvchi, 1981. – 56 b.

3. Ergashev Q. Yoshlarning ma’naviy tarbiyasi. –T.: Ma’naviyat, 1999. -40 b.

4. Xolmatov. B. Naqqoshlik. – T.: Iqtisod-moliya, 2007. – 64 b.

5. Xudoyberganov. K. Yozuvlarga yashiringan tarix. Xiva: Xorazm, 1996. – 72

6. Forobiy, Abu Nasr. Fozil odamlar shahri. –T.: Xalq merosi, 1993. – 224 b.

7. Qosimov Q. Naqqoshlik: Badiiy shakl to‘garagi mashg‘ulotlarining mazmuni va metodikasi. (To‘garak rahbarlari uchun qo‘l.) -T.: O‘qituvchi, 1982. -72 b.

8. G‘ulomov. K. Naqqoshlik. –T.: Iqtisod-moliya, 2007. -96 b.

9. Haqqulov A. Ta’mir san’ati. -T.: Mehnat, 1991. -100 b.

10. Pugachenkova G.A. Temurning me’moriy merosi. – T.: Glavnaya redaksiya ensiklopediya, 1996, - 126 b.

11. Pritsa I. Tashkentskaya rezba po ganchu. - T.: Mehnat, 2001.

12. Bulatov S.S., Mansurov O‘. Milliy me’morchilikda naqqoshlik falsafasi. – T.: Fan, 2005. -152 b.

O‘zbekistonda gender tenglik

Nazokat XUDOYQULOVA
O‘zbekiston Respublikasi Yoshlar ishlari agentligi huzuridagi Yoshlar muammolarini o‘rganish va istiqbolli kadrlarni tayyorlash instituti tayanch doktoranti

Gender lotincha genus (inglizchada gender) so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, o‘zbek tilida jins ma’nosini beradi. Fanga genderlik tadqiqotlari tushunchasi XX asr o‘rtalarida kirib kela boshladi. Gender terminini 1952-yilda Yangi Zelandiyalik ruhshunos olim Jon Mani (5) o‘z ilmiy tadqiqotlarida birinchi qo‘llagan. Keyinchalik 1963-yilda Stokgolmda ruhshunoslarning xalqaro anjumanida AQShlik olim Robert Stoller (6) jamiyatda ijtimoiy jinsning o‘z-o‘zini anglash tushunchalari to‘g‘risidagi ma’ruzasi orqali gender terminini ilm ahliga taqdim etdi hamda jinsni biologik va madaniy turlarga bo‘lib o‘rganishni taklif qildi. R.Stoller, biologik jinsni (inglizcha sex) biologiya va fiziologiya, madaniy jins (gender), ya’ni genderni ruhshunoslik va jamiyatshunoslik sohalari tadqiqot obyekti sifatida o‘rganish maqsadga muvofiq deb hisoblagan. Shuningdek, 1972-yilda ingliz sotsiologi Enn Oukli (4) ham “Jins, gender va jamiyat” nomli ilmiy ishida bu terminni izohlab o‘tgan. Gender konsepsiyasi biologik jins bilan (inglizcha – sex) ijtimoiy jins (inglizcha – gender) farqlanishiga hamda jinslar orasidagi ijtimoiy munosabatlar faqat erkaklar va xotin-qizlarning biologik o‘ziga xosligi bilan belgilanmasligi, ular o‘rtasidagi ijtimoiy rollar fiziologik farqlardan sezilarli ravishda kengligini anglashga qurilgan. Jins anatomik, fiziologik tushuncha, ya’ni individning biologik jinsga oidligini belgilovchi biologik xususiyatlar birligidir.

Gender tengligi va jinsiy tenglik, aniqrog‘i: erkaklar va ayollar o‘rtasidagi tenglik — bu oilada erkaklar va ayollar o‘rtasida teng huquqlarga erishishni nazarda tutadigan tushuncha va boshqa qonuniy munosabatlar. Ba’zi tadqiqotchilarning fikriga ko‘ra, gender tengligi — bu patriarxal tizimdan keyingi ijtimoiy-jinsiy munosabatlarning keyingi bosqichi. Gender tengligi tamoyili insonning shaxs sifatida paydo bo‘lishiga to‘sqinlik qiladigan barcha ijtimoiy to‘siqlarni o‘rganish va yo‘q qilish, shuningdek, hayotning barcha sohalarida erkaklar va ayollar shaxsiyatini anglash uchun teng ijtimoiy imkoniyatlarni yaratishdan iborat.

O‘zbekiston gender tengligi ko‘rsatkichi ro‘yxatida 2019-yildan boshlab qatnashishni boshladi. 2019-yil holati bo‘yicha O‘zbekistonning gender tengligi ko‘rsatkichi ro‘yxatdagi 189 mamlakat ichida 62-o‘rinni egalladi. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Aholishunoslik jamg‘armasi (UNFPA) ekspertlarining fikriga ko‘ra, O‘zbekistondagi har 100 000dan 29 ayol gender tengsizlik tufayli vafot etishi va 15-19 yoshdagi har ming o‘spirin qiz uchun tug‘ish ko‘rsatkichi 23,8 ni tashkil qiladi.

Gender tengligi ko‘rsatkichi ro‘yxati bo‘yicha 62-o‘rinda O‘zbekiston bilan bir qatorda Kosta-Rika va Urugvay ham 0,288 ko‘rsatkichi bilan qayd etilgan. O‘rta Osiyo davlatlari o‘rtasida Qozog‘iston 44-chi, Qirg‘iziston 82-chi, Tojikiston 70-chi o‘rinlarni egallashgan, Turkmanistonda esa bu ro‘yxatda hech qanday ma’lumot ko‘rsatilmagan.

O‘zbekistonda 2019-yil 2-sentabrda 562-sonli O‘zbekiston Respublikasi „Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida“gi Qonuni qabul qilingan. O‘zbekistonda Gender tenglik bo‘yicha Komissiya 2019-yildan boshlab ish yuritib keladi. Oliy Majlis Senati Raisi Tanzila Narbayeva O‘zbekiston Respublikasi Gender tenglikni ta’minlash masalalari bo‘yicha komissiyasining raisi hisoblanadi.

Ushbu konsepsiyani tanqid qiluvchilar asosiy postulatlarni keltirib, tenglik tushunchasi hamma uchun teng imkoniyatlar berishdir, deb ta’kidlaydilar. Gender tengligi konsepsiyasini tanqid qiluvchilar buni deyarli imkonsiz deb bilishadi, chunki “erkak va ayol bir-biridan farq qiladi va nafaqat fiziologik, balki ruhiy jihatdan ham” va shuning uchun “tenglik” haqida gap borganda “hech qanday savol bo‘lishi mumkin emas”, chunki jamiyat erkaklarni ayollar sevadigan ishlariga majbur qilsa (do‘konlarga borish, kiyim-kechak sotib olish, yuzlarini kosmetika bilan bezash, bolalarga g‘amxo‘rlik qilish, uyni shinam qilish) ular baxtli bo‘lolmaydi. Ayol, o‘z navbatida, jamiyat uni faqat erkaklar ishini bajarishga majbur qilsa: baxtli bo‘lmaydi: o‘tin kesish, mashinalarni ta’mirlash, buldozer haydash». Biroq, gender tengligi nazariyasining tarafdorlari, bu fikr ko‘p avlodlar davomida patriarxal ta’lim va insonlarning ilmga qarshi nazariyalar, stereotiplar va jamoatchilik fikrlarini idrok etishiga katta ta’sirga ega deb ta’kidlaydilar. Ba’zi sotsiologlarning fikriga ko‘ra zamonaviy jamiyatda psixika, xulq-atvor motivlari va fikrlash uslubi jinsga bog‘liq degan fikr hukmronlik qilmoqda.

Tenglik tushunchasini tanqid qiluvchilar, umuman tushunchaning mohiyatini tan olsalar-da, unga yana bir ta’rif berishadi: Gender tengligi — bu ayolning ayol sifatida, erkak esa erkak sifatida 2015-yilda Pokiston Birlashgan Millatlar Tashkilotining Gender tengligi va ayollarning huquqlarini

kengaytirish bo‘yicha bo‘limi tomonidan hisobot tayyorlandi. Bu hisobot „BMT-ayollar“ deb tanilgan.

Hisobotning markaziy masalalaridan biri ayollarni ish bilan ta’minlash masalasi edi. Hisobot mualliflarining fikriga ko‘ra, oliy ma’lumotli ayollar soni tarixiy maksimal darajaga yetganiga qaramay, ularning ish bilan ta’minlanish holati achinarli ko‘rinishga ega. Universitetlarni imtiyozli diplom bilan tugatgan yosh qizlar, ayniqsa, tibbiyot va matematika kabi fanlardan yosh yigitlarni tobora ortda qoldirishlariga qaramay, ish topa olmaydilar. Hatto ish topishga muvaffaq bo‘lganlar ham har doim ham ijtimoiy ishonchsizlik tufayli o‘zlarini ishonchli his qila olmaydilar. Ushbu masala rivojlanayotgan mamlakatlarda ayniqsa dolzarb bo‘lib, ularda ayollarning 75 foiz ish o‘rinlari, ish beruvchi tomonidan qonuniy majburiyatlari himoyalanmaganini tashkil etadi.

Hisobotda ta’kidlanganidek, rivojlangan mamlakatlarda gender tengligi holati ham ideal darajadan uzoq emas. Masalan, Shvetsiya va Fransiyada ayollar erkaklarnikiga nisbatan maoshlaridagi farq 31 foizga kam, Germaniyada 49 foizga kamroq, Turkiyada esa 75 foizga teng. Hisobot mualliflarining fikriga ko‘ra, gender tengsizligiga qarshi kurashning asosiy choralari butun dunyo bo‘ylab ayollarni yaxshi ish joylari bilan ta’minlash huquqi kerak.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Gender, avvalo erkak va ayol, o‘g‘il va qiz bolalar munosabatlarining ijtimoiypsixologik hamda pedagogik tomonlarini qamrab oladi. Bu tushuncha yangi ijtimoiy qarashlar va madaniyatga bog‘liq holda rivojlanib boradi. Tarixdagi matriarxat yoki patriarxat tushunchalari ham bunga yaqqol misoldir. Ta’lim-tarbiya yo‘nalishida gender tushunchasi faqat qizlarga taalluqli emas, chunki u o‘z xususiyatiga ko‘ra o‘g‘il va qiz bolalar orasidagi munosabatlarni tavsiflab ta’riflaydi, ya’ni, ijtimoiy rollar, faoliyat shakllarining bo‘linganligi, xatti-harakat va individlarning psixologik xarakteristikalarida o‘ziga xosliklar mavjudligini o‘rganadi. Ko‘rinib turibdiki, olimlarning gender so‘zini termin sifatida o‘rganishni taklif qilishlari nafaqat psixoanalitika yoki jamiyatshunoslik, balki turli sohalar, jumladan pedagogika va tilshunoslikda ham keng qo‘llanishiga yo‘l ochib berdi. Bugungi kunda bu yo‘nalishlar tarkibida gender pedagogikasi va tilshunosligi shakllanib, gender munosabatlari, gendercha tahlil, gendercha tenglik kabi mavzularda tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Ma’lumki, biologik va ijtimoiy xususiyatlardan tashqari gender omillarga madaniy xususiyatlar ham ta’sir ko‘rsatadi. Muayyan madaniyat insoniyat tomonidan dunyo haqidagi bilimlarni anglash

va tartibga solish davomida vujudga kelgan narsapredmet, voqeliklar bo‘lib, u milliy gender qarashlar shakllanishida muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Genderchilikda gender farqlarning tashkil topish jarayoni odatda ijtimoiylashtirish jarayoni bilan bog‘lanadi. Ijtimoiylashtirish – bu, individ tomonidan jamiyatning to‘laqonli a’zosi sifatida faoliyat yuritish imkonini beruvchi bilim, me’yor va qadriyatlarni o‘zlashtirish jarayonidir. Ijtimoiylashtirish o‘z ichiga ta’sir etishning ijtimoiy nazorat qilish jarayonlarini qamrab oladi. Masalan, ta’lim-tarbiya, yoki uning shakllanishiga ta’sir qiluvchi tabiiy jarayonlar. Bugun ijtimoiylashtirishning muhim qismi bo‘lgan gender munosabatlar psixologiya, sotsiologiya, pedagogika kabi fanlar tomonidan jadal o‘rganilayotganligi bu yo‘nalishda qilinishi kerak bo‘lgan ishlar ko‘pligidan darak beradi.

Xususan, O‘zbekistonda ijtimoiy hayotda gender masalalari, gender tenglik munosabatlari berilayotgan chuqur e’tiborni amalga oshirilayotgan qator loyihalarda ko‘rish mumkin. Masalan, 2019-yil 2-sentabr, O‘RQ-562-sonli “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi qonun qabul qilindi, unga ko‘ra, xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari, xotin-qizlarni ijtimoiy-huquqiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash, onalik, otalik va bolalikni himoya qilish tizimini takomillashtirish, xotin-qizlarning erkaklar bilan teng ravishda ijtimoiy va ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish yuzasidan va hokazo. Shu qatorda, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Barqaror rivojlanishning Beshinchi maqsadi – Gender tenglikni amalga oshirish doirasida O‘zbekistonda gender tenglikni ta’minlash hamda barcha xotin-qizlarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirishga oid to‘qqizta vazifa ishlab chiqilganini ham ta’kidlash mumkin. U 2030-yilga kelib barcha xotin-qizlarga nisbatan kamsitishlarning har qanday shakliga barham berish, siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy hayotda qarorlar qabul qilishning barcha darajalarida ayollarning to‘liq va samarali ishtirokini ta’minlash va yetakchilik qilish uchun teng imkoniyatlarni yaratish zarurligini o‘z ichiga oladi. Gender munosabatlarda xalqaro standartlarga haqiqiy yaqinlashuvga erishish, eng muhimi, ayollarni jamiyatning barcha jabhalarida faol ishtirok etishi uchun teng imkoniyatlarni ta’minlash bo‘yicha qator oddiy, ammo samarali chora-tadbirlar mavjudligini ta’kidlash mumkin. Mamlakatimizda, kvota tizimining ayollarga yo‘naltirilganligining ortib borayotganligini, ayniqsa, oliy ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan voqeliklar, magistraturaga qabul qilingan xotin-qizlarga kontrakt to‘lovlarini to‘liq davlat tomonidan qoplanishi haqidagi amaliy chora-tadbirlarni yaqqol misol tariqasida keltirish mumkin.

Shuningdek, xotin-qizlarning mahalliy darajada va ijroiya hokimiyatida vakilligining oshib borishi, ularning parlament faoliyatidagi faol ishtirokini ham ta’kidlash zarur.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, davlatimizda gender siyosatining muhim strategik maqsadi millat oilasida xotin-qizlarning o‘rni, ularning moliyaviy ahvolini va ijtimoiy farovonligini yaxshilashga qaratilgan. Oilada gender tengligiga erishish, ya’ni ayol kishini kamsitilishi kabi illatlarni yo‘qotishga erishish turli ijtimoiy institutlar va sohalarga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirishga olib keladi. Ta’kidlash kerakki, ijtimoiy-iqtisodiy muammolarning kuchayishi kundalik hayot va mehnat faoliyati sohasidagi gender munosabatlariga yetarlicha e’tibor bermaslik bilan ham bog‘liq. Zotan, suveren jamiyatda gender tengligi muammolari ustuvor ahamiyatga ega bo‘lishi kerak. Bizning fikrimizcha, gender tengligi sohasidagi asosiy muammolarni yanada samarali hal etish uchun quyidagi ishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq: gender masalalarini hal etishga qaratilgan institutlarning samarali faoliyat yuritishi uchun shart-sharoit yaratish; gender siyosatini amalga oshirishni barcha darajalarda, jumladan, hududiy, milliy va sektoral muvofiqlashtirishning aniq tizimini shakllantirish; ayollarning iqtisodiy qaramligini va zaifligini yumshatish uchun oilaviy yuklarni teng taqsimlashga intilish; davlat mehnat bozorini tartibga solishga qaratilgan chora-tadbirlarni yanada ko‘paytirishga erishish, ya’ni kam haq to‘lanadigan joylarda ayollar ulushini kamaytirish yoki ish haqini ko‘paytirish; turmush darajasini oshirishga va tengsizliklarni bartaraf etishga, shu jumladan ta’lim, sog‘liqni saqlash va kasbiy o‘sishga yordam beradigan hayotiy ko‘nikmalarni o‘rganish imkonini beruvchi amaliy ta’lim tizimini kuchaytirish, qizlarni ta’lim olishiga past nazar bilan qarovchi oilalarda tushuntirish ishlarini olib borish zarur; hududiy gender kamsitish amaliyotini keskin cheklash, ushbu sohadagi muammolarni huquqiy tizim kontekstida hal qilish imkoniyatlarini kengaytirish, sohalarda gender tengligiga erishish kabilar shular jumlasidandir. Zero, gender tenglikka erishish nafaqat demokratik qadriyatlardan biri, balki ijtimoiy-iqtisodiy va ma’naviy taraqqiyotning muhim omili hisoblanadi. Jahon miqyosida orttirilgan tajriba shundan dalolat beradiki, aynan erkaklar va ayollar uchun teng imkoniyatlar mavjud davlatlarda aholi turmush farovonligi va ijtimoiy-siyosiy faolligi yuqori darajada bo‘lib, islohotlar muvaffaqiyati ta’minlanadi (10). Umuman olganda, O‘zbekistonda gender sohasidagi o‘zgarishlarning huquqiy va institutsional asoslari yaratildi. Mamlakatda gender siyosatini har jihatdan amalga

oshirishda davlat organlari va xotin-qizlar tashkilotlari birgalikda harakat qilib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Kalabixina Irina Yevgenevna kandidat ekonomicheskix nauk, dotsent kafedri narodonaseleniya ekonomicheskogo fakulteta MGU.

2. Kalabixina I.Ye. Kratkiy ponyatiyniy slovar po gendernim issledovaniyam // Sotsialniy pol: ekonomicheskoe i demograficheskoe povedenie Uchebno-metodicheskie materiali po kursu. M., 1998.

3. Gender tenglik bo‘yicha butunjahon statistikasi.

4. Gender tengligi ko‘rsatkichi ro‘yxati (PDF).

Yoshlarni umuminsoniy va milliy qadriyatlarga hurmat, vatanga sadoqat ruhida tarbiyalashda nodavlat-notijorat tashkilotlarning o‘rni

Elyor G‘OYIBOV
O‘zbekiston Respublikasi Yoshlar ishlari agentligi huzuridagi Yoshlar muammolarini o‘rganish va istiqbolli kadrlarni tayyorlash instituti tayanch doktoranti

So‘nggi yillarda mamlakatimizda nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarini qo‘llab-quvvatlash, ularga qulayliklar yaratish, faoliyati erkinligini kafolatlash, davlat organlari va ular o‘rtasida ijtimoiy sheriklikni kuchaytirish, shuningdek, ushbu sohani tartibga soluvchi huquqiy bazani takomillashtirish borasida izchil islohotlar amalga oshirib kelinmoqda

Ta’kidlash lozimki, nodavlat notijorat tashkilotlariga davlat tomonidan qulaylik va yengilliklar yaratish, ular faoliyatining erkinligini ta’minlash sohasida bosqichma-bosqich islohotlar amalga oshirilayotgan bo‘lsada, davlat organlari va tashkilotlari tomonidan byudjetdan tashqari mablag‘lar hisobidan nodavlat notijorat tashkilotlari uchun ajratiladigan davlat ijtimoiy buyurtmalari sonini oshirish, shuningdek, nodavlat notijorat tashkilotlarini ijtimoiy ahamiyatga ega grant loyihalarini tayyorlash hamda ularni amalga oshirish bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarini oshirish maqsadga muvofiq.

Shu bilan bir qatorda, nodavlat notijorat tashkilotlari vakillarining huquqiy bilim va savodxonligini oshirish, qonunchilikda belgilangan talablardan xabardor etish maqsadida nodavlat notijorat tashkilotlari vakillarini jalb etgan holda malaka oshirish kurslari va turkum seminar tadbirlarini tashkil etish lozim.

Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash mavzusi hech bir davrda o‘z dolzarbligi va ahamiyatini yo‘qotmaydigan masaladir. Unga davlatning muhim ijtimoiy masalasi deb qaraladi.

2022-yil 29-yanvar kuni “Yangi O‘zbekistonning 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan taraqqiyot strategiyasi” qabul etilgani to‘g‘risida xabar tarqaldi. Hujjatning 70-maqsadi: “Yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish” etib belgilangan. Xususan, bunda “Yoshlarni vatanparvarlik, fuqarolik tuyg‘usi, bag‘rikenglik, qonunlar, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida, zararli ta’sirlar va oqimlarga qarshi tura oladigan, hayotga bo‘lgan qat’iy ishonch va qarashlarga ega shaxs sifatida tarbiyalash” mas’uliyati yuklatilgan.

Demak, davlat rahbari takroran bundan buyon ham yoshlarning harbiy bilim, ko‘nikma va malakalarini oshirishda targ‘ibot-tashviqot ishlarini olib borish ishlarini jadal davom ettirilishini takidlamoqda.

Harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi umumiy tarbiyaning tarkibiy qismi bo‘lib, yoshlarda Vatanni sevish, uni fidokorona himoya qilishga tayyorgarlik va bunga qodirlikni shakllantirishga yo‘naltirilgan. Uning ma’naviy-ma’rifiy va nazariy asosi Vatanni himoya qilish to‘g‘risidagi zamonaviy tegishli ilm-fan sohalarining xulosalari, xalqimizning Vatan va uni himoya qilish haqidagi tarixiy va zamonaviy amaliy tajribasi, ilmiy merosi hamda mazkur masala bilan bog‘liq umuminsoniy qadriyatlar va zamonaviy talablar hisoblanadi.

Yoshlarni turli yot g‘oya va tahdidlardan asrash, o‘z mustaqil fikriga ega, irodali, fidoyi va vatanparvar insonlar etib tarbiyalash eng asosiy maqsadlardan biriga aylanmog‘i lozim. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta’kidlanganidek, “Tarbiya va ta’limni bir-biridan alohida ajratib bo‘lmaydi, bu ikki jarayon o‘zaro uyg‘un, uzluksiz asosda tashkil etilgandagina odobli, yuksak ma’naviyatli, shu bilan birga, bilimdon, zukko, ruhan va jismonan sog‘lom, keng dunyoqarash, tafakkur va zamonaviy kasb-hunar egasi bo‘lgan vatanparvar yoshlarni yetishtirib beradi”.

Bugungi kunda mamlakatimizda Yangi O‘zbekistonni barpo etishdek ulug‘ maqsadga erishish yo‘lida asosiy tayanchimiz bo‘lgan azmu shijoatli yoshlarga e’tibor va g‘amxo‘rlik ko‘rsatish, ularga barcha sohalarda o‘z iqtidori va salohiyatini to‘liq namoyon etishi uchun zarur sharoit va imkoniyatlar yaratib berilmoqda. Yangi O‘zbekistonning Uchinchi Renessans poydevorini yaratish barcha vatandoshlarimizning ezgu orzu umidlaridan biriga aylanmog‘i kerak.

Darhaqiqat, “Yangi O‘zbekiston – barchamizning ezgu orzuimiz, mehnatkash, tinchliksevar xalqimizning orzusi. Unda xalqimizning azaliy umid-niyatlari, yuksalish sari intilishlari o‘ziga xos tarzda aks etmoqda. Uzoq o‘tmishdan hozirgi davrgacha milliy tafakkurimiz negizida shakllanib kelgan, turli g‘oya va amaliy harakatlarda o‘z ifodasini topgan el-yurtimizning orzu-umidlari bugungi kunda Yangi O‘zbekiston tushunchasiga jamuljam bo‘ldi. Barchamiz jipslashib, tinimsiz o‘qib-o‘rgansak, ishimizni mukammal va unumli bajarsak, zamonaviy bilimlarni egallab, o‘zimizni ayamasdan mehnat qilsak, albatta hayotimiz va jamiyatimiz o‘zgaradi”, deydi davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev.

Jamiyatdagi barqarorlikni mustahkamlash va davlatning xavfsizligini ta’minlash barcha zamonaviy davlatlari qatori O‘zbekiston uchun ham hayotiy zaruratdir. Shularni nazarda tutib, O‘zbekiston Respublikasi mustaqil davlat

va xalqaro munosabatlarning sub’yekti sifatida o‘zining mudofaa siyosatini barcha mamlakatlarning tinch-totuv yashashi, boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik, ularning mustaqilligini, shuningdek, davlatlararo tarkib topgan chegaralarning buzilmasligi va o‘zgarmasligini hurmat qilish prinsiplariga asoslaydi.

O‘qituvchi va o‘quvchi yoshlarni o‘z millatiga, ona Vataniga, yurtiga sadoqatli bo‘lishga, ularda sog‘lom kuch-quvvat, tafakkur, iymon-e’tiqod va pok vijdonni shakllantirish, millat manfaati yo‘lida yashash, Vatan oldidagi mas’uliyatni tarbiyalash, o‘z ongiga singdirish, har tomonlama sog'lom turmush tarzini shakllantirishga o‘rgatishi kerak. Yurt ravnaqi, millat obro‘-e’tiborini yuksaltirishga hissa qo‘shish, foyda keltirish, fidoyilik va halollik bilan mehnat qilish, xalq sha’ni va manfaatini o‘ylash, rag'batlantirish uchun turli yo‘l va vositalarni topishga harakat qilgandagina ularning insonparvar bo‘lishlari uchun o‘quvchilarda vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirish uchun keng imkoniyatlar yaratiladi. O‘quvchilarda vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirish uchun yangi pedagogik texnologiyaning barcha ko‘rinishlaridan foydalanish, uning yangi shakllarini topish va yaratish, eng avvalo, o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga, ona Vatanni hurmat qilish va qadrlashga o‘rgatish zarur. Zero, vatan go‘zalligi shu qadar yoqimli tushunchaki, u har bir zamin egasi qalbida g'urur va iftixor uyg'otishi mumkin. Odamlar o‘rtasida adolat va tinchlikni ta’minlash ham vatanparvarlik hamda insonparvarlikdir. O‘z navbatida, bu jarayonlar kishilarning ma'naviy-ma'rifiy axloqiy sharoitlariga ta'sir qiladi. Ayni paytda yoshlarni insonparvarlik ruhida tarbiyalashning muhim vositasidir.

Xulosa. Ayni paytda yoshlarimizni vatanparvarlik tuyg‘usini kamol toptirish, ularga Vatan mazmun-mohiyatini teran anglashga o‘rgatish, vatanparvarlik yuksak axloqiy tamoyil ekanligini tushuntirish axloqiy qadriyatlarimiz asosini tashkil etadi. Shuning uchun ham vatanparvarlik tarbiyasi davr talabidir. Milliy vatanparvarlik g‘oyalari bilan sug‘orilgan teran tafakkurli yoshlarni tarbiyalash milliy o‘zlikni anglashning asosiy omilidir. Shunday ekan, Vatan himoyasiga tayyorlanayotgan har bir yoshimiz yuksak vatanparvarlik ruhida tarbiyalanishi zarur. Zero, vatanparvarlik ijtimoiy hayotimizning asosiy zaruratdir, chunki usiz bunyodkorlik ham taraqqiyot ham bo‘lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Sh.M.Mirziyoyev, Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2017. – 488 b.

2. Sh.M.Mirziyoyev, Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent: O„zbekiston, 2017. - 488 b.

3. Rustamov A. Adiblar odobidan adablar. - T.: “Ma’naviyat”, 2003.

4. Aliqulov X. Ma’naviy-axloqiy qadriyatlar mutafakkirlar talqinida. - Andijon. 2003. 260 b.

5. Umurzoqov O.P. Umuminsoniy qadriyatlar: milliy an’ana va urf-odatlar takomillashmoqda. G‘.G‘. O‘zbekistonda ijtimoiy fanlar, 1992 №2.

6. A.Allayarov, G‘.Amanov. Yoshlar tarbiyasida innovatsion yondashuv (ilmiy ommabop nashr). Guliston 2020. - 114 bet.

IV. YOSH KADRLARNI TAYYORLASHDA YANGICHA YONDASHUVLAR: GLOBAL TENDENSIYA VA MILLIY AN’ANALAR

Yosh kadrlarni tayyorlashda global tendensiyalar va milliy yondashuvlar: qarashlar va imkoniyatlar

Bahodir ILXOMOV
O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi O‘quv markazining “Davlat moliyasi” kafedrasi dotsenti v.b. (PhD)

Jahon ta’lim tizimidagi islohotlar va ta’lim bozorida raqobat muhitini shakllanishi, mutaxassislar tayyorlash tizimini kompetentli yondashuv asosida tashkil etish va ta’lim standartlarida belgilangan malakaviy talablarni uzluksiz takomillashtirishni taqozo etmoqda.

Respublikamizda ta’lim tizimini isloh qilish va kasbiy ta’limning xalqaro andozalarga to‘liq mosligini ta’minlash maqsadida izchil va keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni bilan tasdiqlangan 2022 - 2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasining “Yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish” deb nomlangan 70-maqsadida yoshlar uchun ochiq va sifatli ta’limni ta’minlash, ta’limning barcha bosqichlarida yoshlarning mukammal ta’lim olishini ta’minlash, hududlarda inklyuziv ta’lim rivojlanishi uchun shart-sharoit yaratish kabi ustuvor vazifalar belgilangan.

O‘zbekistonda yosh kadrlar tayyorlashga yangicha yondashuvlarni joriy etish zarurati tobora dolzarb bo‘lib bormoqda. Innovatsion usul va texnologiyalarni joriy etish, amaliy mashg‘ulotlar va kasbiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga e’tibor qaratish, shuningdek, ta’lim va mehnat bozori o‘rtasidagi aloqalarni mustahkamlash yosh kadrlar tayyorlash va ta’lim sifatini oshirishda muhim o‘rin tutadi. O‘qitishning innovatsion usullari yosh kadrlar tayyorlashga yangicha yondashuvning asosiy jihatlaridan biridir. Turli mamlakatlarda yoshlarning ta’lim va tarbiya sifatini oshirishga yordam beradigan turli innovatsion usullar joriy etilmoqda. Bunday usullarga misollar:

Faol va amaliy ta’lim: ushbu yondashuv amaliy tajribaga va talabalarni faol o‘quv faoliyatiga jalb qilishga qaratilgan. Bu talabalarning amaliy ko‘nikma va malakalarini rivojlantirish uchun simulyatsiyalar, amaliy topshiriqlar, loyiha ishlari va guruh vazifalaridan foydalanishni o‘z ichiga

oladi. Simulyatsiyalar talabalarga haqiqiy vaziyatlarni qayta tiklashga va tahlil qilingan qarorlar qabul qilishga imkon beradi. Amaliy topshiriqlar va loyiha ishlari ham faol ta’limning muhim tarkibiy qismidir. Ular talabalarga o‘z bilim va ko‘nikmalarini amalda qo‘llash, muammolarni hal qilish va aniq vazifalarni bajarish imkoniyatini beradi. Bu ijodiy fikrlash, mustaqillik, muloqot qobiliyatlari va jamoada ishlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. O‘qituvchilarni faol va amaliy mashg‘ulotlar bo‘yicha axborot, uslubiy tavsiyalar va materiallar bilan ta’minlaydigan maxsus resurs markazlarini yaratish muhimdir. Ushbu markazlar turli ta’lim muassasalari o‘qituvchilari o‘rtasida tajriba almashish va hamkorlik qilish uchun platforma bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanish: interfaol doskalar, onlayn platformalar, vebinarlar va mobil ilovalar kabi zamonaviy texnologiyalar yosh kadrlarni tayyorlash va rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Ular interaktiv va individual o‘quv materiallarini yaratishga, dolzarb ma’lumotlar va o‘quv manbalariga kirishni ta’minlashga imkon beradi. Jahon miqyosida XXI asr ta’limi bevosita Internet va elektron ta’lim texnologiyalari bilan integratsiyalashib bormoqda. Ta’lim jarayonida quyidagi AKTdan foydalanish mumkin: interfaol doskalar, onlayn platformalar, vebinarlar, mobil ilovalar

Fanlararo ta’lim: ushbu yondashuv murakkab muammolarni hal qilish uchun turli fanlarni birlashtirishni o‘z ichiga oladi. Turli mutaxassislik sohalari talabalari innovatsion yechimlarni tadqiq qilish va ishlab chiqish uchun hamkorlik qiladilar. Fanlararo ta’lim-bu murakkab va fanlararo muammolarni hal qilish uchun turli fanlar va fanlarni birlashtirgan yondashuv. Talabalar har bir fanni alohida o‘rganish o‘rniga, haqiqiy muammolarni tahlil qilish, tushunish va hal qilish uchun turli sohalardagi bilim va ko‘nikmalarni qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Fanlararo ta’limning asosiy tamoyillaridan biri bu turli bilim sohalari talabalari o‘rtasidagi hamkorlikdir. Turli fanlar vakillari bilan jamoaviy ishlash ijodiy fikrlashni rag‘batlantiradi, chunki talabalar muammoga o‘ziga xos nuqtai nazardan qarashni va innovatsion yechimlarni taklif qilishni o‘rganadilar. Mazkur innovatsion usullarni turli mamlakatlarda qo‘llash milliy an’analarga va ta’lim tizimining kontekstiga qarab farq qilishi mumkin.

O‘zbekistonda yosh kadrlar tayyorlashda global tendensiyalarni integratsiyalash, o‘qitishning innovatsion usullarini moslashtirish kabi amalga oshirilishi mumkin bo‘lgan turli yondashuv va strategiyalar mavjud. Jumladan: *Zamonaviy o‘quv dasturlarini yaratish:* jahon tendensiyalariga

muvaffaqiyatli moslashishning muhim jihatlaridan biri raqobatbardosh kadrlarga bo‘lgan talab va yoshlar ehtiyojlarini hisobga olgan holda zamonaviy o‘quv dasturlarini ishlab chiqishdir. Bunda o‘qitishning yangi usullarini joriy etish, amaliy tajribaga e’tibor qaratish, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish kabi jihatlar muhim. *Milliy an’ana va qadriyatlarni hisobga olish:* global tendensiyalarni moslashtirishda milliy an’ana va qadriyatlarni hisobga olish muhimdir. Bunga o‘zbek madaniyati, tarixi va milliy qadriyatlari elementlarini ta’lim jarayoniga singdirish orqali erishish mumkin. *Hamkorlikni rivojlantirish:* ta’lim muassasalari, biznes va davlat o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish global tendensiyalarning muvaffaqiyatli integratsiyasining muhim omili hisoblanadi. Bu turli sohalar o‘rtasida o‘zaro hamkorlik va tajriba almashishni ta’minlash, shuningdek, real ish muhitida innovatsion yondashuvlarni qo‘llash uchun sharoit yaratish imkonini beradi. Masalan, korxona va tashkilotlar bilan hamkorlik aloqalarini o‘rnatish talabalarga amaliy tajriba orttirish va o‘z bilimlarini amalda qo‘llash imkonini beradi.

O‘qitishning innovatsion usullarini moslashtirish va qo‘llash tegishli infratuzilma, resurslar va malakali o‘qituvchilar tomonidan qo‘llab-quvvatlanishi kerak. Zamonaviy texnologiyalar va o‘qitish usullariga mos keladigan zamonaviy o‘quv materiallari, o‘quv dasturlari va platformalarini yaratish lozim. Ta’limni rivojlantirishning muhim jihatlaridan biri bu raqamli texnologiyalarni rivojlantirish va ularning o‘quv jarayoniga tatbiqi bo‘lib, kompyuterlar, Internet, mobil ilovalar va onlayn platformalar kabi raqamli texnologiyalar yosh kadrlarni tayyorlash va rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Bundan tashqari, zamonaviy mehnat bozori yosh kadrlardan nafaqat texnik bilimlarni, balki ma’lum ko‘nikma va malakalarni rivojlantirishni ham talab qilmoqda. Ushbu ko‘nikmalarni rivojlantirishga yondashuvlar muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish, tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish, ijodkorlik, yetakchilik va jamoaviy ishlashga e’tiborni o‘z ichiga oladi. Ko‘pgina mamlakatlar o‘zlarining ta’lim dasturlariga bitiruvchilar zamonaviy mehnat bozori talablariga tayyor bo‘lishlari uchun ushbu ko‘nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan maxsus kurslar va modullarni kiritmoqdalar.

Xulosa qilib aytganda o‘qitishning innovatsion usullarini rivojlantirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish va talab qilinadigan ko‘nikma va malakalarni rivojlantirish O‘zbekistonda yosh kadrlar tayyorlashda e’tiborga olinishi zarur bo‘lgan muhim jihatlardir. Bu mehnat bozorining o‘zgaruvchan

talablariga muvaffaqiyatli moslasha oladigan zamonaviy va raqobatbardosh ishchi kuchini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni bilan tasdiqlangan “2022 -2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi”

2. O‘zbekiston Respublikasining 2016-yil 14-sentabrdagi O‘RQ-406-son ”Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonuni

3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 18-yanvardagi 23-son qarori bilan tasdiqlangan “O‘zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosatini 2025-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”.

4. «The Future of Learning: Education in the Era of Partners in Code» by Carla Aerts (2020) - Journal: EdSurge.

5. «Educational Innovation in Economics and Business: Educating Knowledge Workers for Corporate Leadership» edited by William B. Walstad and Charles A. Ingene (2003) - Journal: Springer.

Давлат фуқаролик хизматини ёш кадрлар билан таъминлашнинг ташкилий-ҳуқуқий механизмлари

Дилмуроджон РАХИМОВ
Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси таянч докторанти

Сўнгги йилларда мамлакатимизда давлат хизмати фаолияти самарадорлигини ошириш ва ёшларни давлат хизматига ҳамда раҳбарлик лавозимларига танлаб олиш ва тайёрлашга қаратилган кенг кўламли ислоҳотлар амалга оширилмоқда. Мазкур ислоҳотлар соҳага оид норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар яратилиши билан бир қаторда бўлиб ўтмоқда. Шундан келиб чиқиб, охирги бир неча йилда ёш кадрларни давлат фуқаролик хизматига жалб этиш ва тайёрлаш бўйича фаолиятнинг ташкилий-ҳуқуқий асосларини таҳлил қилиш ва уларни такомиллаштириш борасида таклифларни илгари суриш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Ёшларни давлат фуқаролик хизматига тайёрлашнинг асосий тизими олий таълим тизими ҳисобланади. Давлат фуқаролик хизматчилари олий таълим муассасалари битирувчилари ичидан шаклланади. Олий таълим муассасалари сони 2016 йилда 77 тани ташкил этган бўлса, бугунги кунда уларнинг сони 210тага етди. Олий таълим билан қамров даражаси эса 9 фоиздан 38 фоизга етди. Ушбу натижалар, шубҳасиз, давлат фуқаролик хизматига малакали, рақобатбардош кадрларнинг келишига замин яратади.

Давлат фуқаролик хизмати тизимида ёш раҳбар кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш масаласи ҳам муҳим ўрин тутади. Бу борадаги дастлабки ҳуқуқий қадам 2017 йил 5 июлда қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ёшларга оид давлат сиёсати самарадорлигини ошириш ва Ўзбекистон ёшлар иттифоқи фаолиятини қўллаб-қувватлаш тўғрисида”ги 5106-сонли Фармони бўлди, дейиш мумкин. Унда билимли ва ташаббускор, ёш раҳбар кадрларни тайёрлаш ва уларни масъул лавозимларига тавсия этиш устувор вазифалардан бири этиб белгиланди. Натижада мазкур Фармон ва Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 14 августдаги “Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви Академияси қошидаги Ёшлар муаммоларини ўрганиш ва истиқболли кадрларни тайёрлаш институти фаолиятини ташкил қилиш чора-тадбирлари

тўғрисида”ги ПҚ-3206-сон Қарори билан Ёшлар муаммоларини ўрганиш ва истиқболли кадрларни тайёрлаш институти ташкил этилди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 30 июндаги “Ўзбекистон Республикаси Ёшлар ишлари агентлиги фаолиятини ташкил этиш тўғрисида”ги фармонига биноан эса Ёшлар муаммоларини ўрганиш ва истиқболли кадрларни тайёрлаш институти Ёшлар ишлари агентлиги тузилмасига ўтказилди. Ўтган давр мобайнида институт томонидан аксарият ёшлар давлат фуқаролик хизматининг бошқарув ва раҳбарлик лавозимлари учун муваффақиятли тайёрлаб берилди.

“Ўзбекистонда ёшларга оид давлат сиёсатини 2025 йилгача ривожлантириш концепцияси” ёшларни давлат фуқаролик хизматига жалб этишнинг стратегиясини белгилаб берган. Концепцияда ёш салоҳиятли кадрларни қўллаб-қувватлаш ва уларни давлат фуқаролик хизматига тайёрлаш, меҳнат бозорида рақобатбардошлигини таъминлаш йўналишида бир қанча вазифаларни амалга ошириш белгиланган бўлиб, мазкур йўналишлар умумий мазмунга эга эканлигини кўриш мумкин. Уларни хусусийлаштириш ва аниқ механизмларни белгилаш мақсадга мувофиқ саналади. Хусусан, ёшларни давлат фуқаролик хизматига жалб этиш бўйича Республика танловларини жорий этишни таклиф этиш мумкин.

Ёшларни давлат фуқаролик хизматига тайёрлаш бўйича Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат хизматини ривожлантириш агентлиги ва Давлат бошқарув академияси томонидан янги тизим ҳам яратилмоқда. Хусусан, “Келажак лидерлари”, деб номланган махсус малака ошириш дастури ишлаб чиқилиб, давлат органлари ҳамда ташкилотларининг ўрта бўғинида фаолият юритиб келаётган 30 ёшгача бўлган бошқарув раҳбарлари орасидан 200 нафари танлов асосида саралаб олиниб, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академиясида илғор замонавий таълим технологиялари асосида қисқа муддатда малакаси оширилди. Назаримизда, ушбу дастурга ёшларни танлаб олишнинг тартиб-қоидалари ва механизмларини аниқ белгилаш лозим. Унда танловнинг ўтказилиш муддатлари, босқичлари, мазмун доираси каби масалалар белгиланиши мумкин. Бу, бир томондан, ушбу махсус дастурга қизиққан ёшларни танловга олдиндан тайёргарлик кўриб боришига имкон яратса, бошқа томондан, очиқлик, шаффофлик каби давлат фуқаролик хизматининг принципларини таъминлашга хизмат қилади.

“Ўзбекистон Республикасида кадрлар сиёсатини ва давлат

фуқаролик хизмати тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 5843-сонли Президент Фармонида танлов саралашлари натижалари ҳамда давлат органлари ва ташкилотларининг кадрлар захирасини интеграциялаш асосида Миллий кадрлар захирасини шакллантириш белгиланган. Шу мақсадда жорий йилнинг апрел ойида тажриба тариқасида Давлат хизматини ривожлантириш агентлигининг Самарқанд вилояти ҳудудий филиали қошида 50 нафар ёшлардан иборат “Келажак лидерлари” клуби ташкил этилди. Президентимиз Шавкат Мирзиёев Ёшлар кунига бағишланган тантанали маросимда нутқ сўзлар экан, ёшлар орасидан энг иқтидорлилари танлаб олиниб, “Келажак лидерлари” клублари ташкил этилишини таъкидлади. Шундан сўнг ҳар бир вилоятда “Келажак лидерлари” клубларни ташкил этиш ишлари амалга оширилди. Бунинг учун 2021 йил июль ва август ойларида 4 босқичли танловлар ўтказилди. Жами 6246 нафар номзодлар орасидан тест ва суҳбат асосида ҳар бир вилоятдан 50 нафардан (Тошкент ва Сирдарё вилоятларида 40 нафардан) энг муносиб номзодлар Келажак лидерлари” клубларига тавсия этилди. Шундай қилиб, Республикамизнинг 12 та вилояти, Қорақалпоғистон Республикаси ва Тошкент шаҳрида “Келажак лидерлари” клублари фаолияти йўлга қўйилди ва бу клублар жами 680 нафар ёш кадрлардан иборат бўлди. Клубларнинг асосий мақсади давлат хизмати учун янги муносиб авлод кадрларини шакллантириш, ёшлар, хусусан, ёш аёлларни давлат хизматига жалб қилиш ва ёш истиқболли кадрлардан бошқарув кадрлари захирасини шакллантиришдан иборат.Ижобий мақсадларда ёшлар орасида давлат хизматчиларининг захирасини шакллантиришга эътибор берилаётган бўлса-да, “Келажак лидерлари” клубларини шакллантириш ва фаолият юритишининг тартиб-қоидалари белгиланмаган. Ушбу масалалар норматив-ҳуқуқий ҳужжат билан тартибга солиниши лозим.

Хулоса қилганда, ўтган даврда ёш кадрларни танлаб олиш ва тайёрлаш бўйича тизимли ишлар бирмунча йўлга қўйилди. Эндиликда ушбу тадбирларни янада ривожлантирган ҳолда давом эттириш ва юқорида таъкидланган қонунчилик асосларини такомиллаштириш мақсадга мувофиқ.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. Ёшларга оид давлат сиёсати самарадорлигини ошириш ва Ўзбекистон ёшлар

иттифоқи фаолиятини қўллаб-қувватлаш тўғрисида // https://lex.uz/docs/3255680

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви Академияси қошидаги Ёшлар муаммоларини ўрганиш ва истиқболли кадрларни тайёрлаш институти фаолиятини ташкил қилиш чора-тадбирлари тўғрисида // https://lex.uz/docs/4922150

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. Ўзбекистон Республикаси Ёшлар ишлари агентлиги фаолиятини ташкил этиш тўғрисида //https://lex.uz/docs/4880129

4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Қарори. Ўзбекистонда ёшларга оид давлат сиёсатини 2025 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида // https://lex.uz/docs/5234746

5. “Келажак лидерлари” – истиқболли ёшлар учун имконият // https://uza.uz/uz/posts/kelajak-liderlari-istiqbolli-yoshlar-uchun-imkoniyat_269599

6. Азму шижоатли ёшларимиз билан биргаликда Янги Ўзбекистонни албатта бунёд этамиз.

Сиёсий лидерликни тадқиқ этишнинг айрим назарий хусусиятлари

Камол МАХМУДОВ
Тошкент молия институти
“Ижтимоий фанлар” кафедраси доценти,
Сиёсий фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD)

Бугунги замонавий сиёсий жараёнда сиёсий лидерларнинг роли ортиб бормоқда. Шу муносабат билан муайян ҳокимият субъектлари томонидан энг муҳим бошқарув функцияларини амалга ошириш механизмлари билан боғлиқ бўлган сиёсий лидерликнинг фаоллик хусусиятини ўрганиш муҳимдир. Турли сиёсий режим, ижтимоий тузилмалар ва умуман жамиятнинг фаолияти сиёсий лидерликларнинг бошқарув ҳаракатлари самарадорлигига боғлиқ бўлиб турибди.

“Сиёсий лидерлик” тушунчаси замонавий сиёсий жараённи ўрганишда универсалликка эришди. Инглиз тилидаги “лидер” атамасининг бошқа тилларга ўзгаришсиз киритилгани унинг универсаллигидан далолат беради, бунга қисман инглиз тилининг замонавий дунёда халқаро мулоқотнинг универсал тилга айланиши ёрдам берди. Сиёсий лидерлик кенг тарқалган ва қоида тариқасида, интуитив равишда тушунилган ҳодисаларни англатади. Сиёсий лидерлик тушунчасини, аксинча, аниқлаш қийин, чунки у институционал, маданий ва тарихий контекстларга, умумий ва хусусий вазиятга боғлиқ.[1]

Қисқача Оксфорд инглизча луғати раҳбарни гуруҳ, ташкилот ёки мамлакатни бошқарадиган ёки унга буйруқ берадиган шахс сифатида белгилайди. “Раҳбарлик қилиш” дегани, одам ёки ҳайвонни унга эргашишга мажбурлаш (мажбурлаш), эскорт орқали манзилга йўл кўрсатишни англатади.[2] Бошқача қилиб айтганда, “лидерлик” XIX асрда кўплаб мамлакатларда лингвистик жиҳатдан мослаштирилган. Раҳбарлик оммавий сиёсатнинг юзага келиши, ижтимоий гуруҳлар ўрнининг ошиши, оммавий жамиятнинг шаклланиши, коммуникатив алоқаларнинг ривожланиши муносабати билан тадқиқотларнинг умумий объектига айланган. Ўзбек тилида ҳам “сиёсат” ва “етакчилик”

[1]Biondel J. Political Leadership. London. Sage, 1987; Klenke K. Women and Leadership: A Contextual Perspective. New York: Springer, 1996; Wildavsky A.A. Culture Theory of Leadership//Leadership and Politics: New Perspectives in Political Science. Lowrence: University Press of Kansas, 2006, p.p. 87-113.
[2] 2 The Concise Oxford English Dictionary.

тушунчалари бир хил маънода келади. “Бошчилик”, “бошлаб бормоқ”, “раҳбарлик”.[3]

Кўпинча лидерлик ва бошқарув ҳақидаги адабиётларда маҳаллий ва миллий даражадаги сиёсий лидерлик одатда ижтимоий етакчиликнинг кичик тури сифатида қаралади. Етакчилик ташкилотларда, бизнесда, динда, касаба уюшмаларида, хайрия ташкилотларида, норасмий ташкилотларда ва бошқаларда мавжуд. Етакчиликнинг мавжудлиги учун гуруҳларнинг мавжудлиги зарур ва гуруҳлар пайдо бўлган жойда етакчилик пайдо бўлади. Етакчилик гуруҳ ичидаги ҳодиса сифатида норасмий муносабатлар таркибида алоҳида ўрин тутади. Бу шахсий таъсирга асосланиб, гуруҳнинг маълум бир қисмини ўз ниятларига мувофиқ ҳаракат қилишга ёки ўзини тутишга ундайдиган шахсдан келиб чиқадиган норасмий етакчилик ёки таъсир функцияси билан боғлиқ. Ушбу функцияни бажарадиган ёки ўз зиммасига олган шахс етакчидир.[4] Лекин сиёсий лидер эмас. Сиёсий лидер давлат ва жамият объектини тўлиқ қамраб олади ҳамда уйғунлаштиради.

Ижтимоий етакчилик тоифасига ташкилий, диний, технологик ва бошқа етакчилик турлари, шу жумладан ижтимоий турлардан бири бўлган сиёсий етакчилик киради. Кўп жиҳатдан сиёсий лидерлик ижтимоий етакчиликнинг бошқа турлари билан бир хил эканлигига асосланиб, шунинг учун баъзи олимлар буни кенгроқ категория контекстида кўриб чиқади. Дарҳақиқат, ҳар қандай етакчилик воқеалар ривожини аниқлаш ва ўзгартириш қобилияти билан узвий боғлиқдир. Бироқ, сиёсий лидерликнинг ўзига хос хусусиятлари бор. Сиёсий лидерликнинг бошқа ижтимоий етакчилик турларидан фарқи шундаки, раҳбарлар кучга эга, яъни воқеалар ривожини ўзгартириш учун ижтимоий таъсирнинг барча усулларидан фойдаланиш қобилият-таъсири (ҳокимият ва ишонтириш, рағбатлантириш, моддий ва маънавий ва мажбурлаш (зўравонлик ва тўғридан-тўғри зўравонлик таҳдиди). [5]

Жамият фаолиятининг ўта оғир шароитида унга миллий ҳаракатни бошқаришда ёрдам берадиган фазилатларга эга бўлган

[3]Ўзбек тилининг изоҳли луғати. https://n.ziyouz.com/books/o‘zbek_tilining_izohli_lug‘ati/.
[4]Блондель Ж. Политическое лидерство. Путь к. всеобъемлющему анализу. - М.: 1992.С-45.
[5]КупчинН. Политическое лидерство как феномен гражданского обществатема диссертации и автореферата по ВАК РФ 23.00.02, доктор политических наук, 2008. С-34.

миллий миқёсдаги сиёсий раҳбарга эҳтиёж туғулиши бугун илмий аксиомасига айланган. У қуйидаги фазилатларда намоён бўлади:

- аввалги анъаналари йўқолган, пароканда жамият ҳукмронлик қилган шароитда мақсадлар, дастурлар, мафкураларни шакллантириш қобилияти;

- муайян тарихий давр учун асосий миллий қадриятларни акс эттириш қобилияти;

- экстремал вазиятда қарор қабул қилишда бюрократик процедуралардан ташқарига чиқишга қодирлик;

- асосий миллий манфаатларни мамлакат тарихи, замонавий ва олдинги авлод анъаналари билан боғлаш қобилияти;

- элитадан бутун жамиятга тарқаладиган хулқ-атвор ва фикрлашнинг тубдан янги моделини яратиш санъати;

- миллатнинг ишончи ва оптимистик руҳиятини илҳомлантириш, унга мавҳумлик ва бошбошдоқликни енгишга ёрдам бериш қобилиятлари билан белгиланади.[6]

Ҳокимиятдан ташқари, сиёсий лидерлик ижтимоий етакчиликдан сиёсий раҳбар ҳал қилиши керак бўлган муаммолар кўлами билан фарқ қилади. Ж. Блонделнинг таъкидлашича, “сиёсий лидерлик -бу кенг кўламли масалалар ва муаммолар бўйича амалга ошириладиган маънода ҳокимиятнинг алоҳида тури. Агар кўпчилигимиз гуруҳ устидан ҳокимиятга эга бўлсак ва узоқ вақт давомида, натижада улар ҳам етакчи бўлишлари мумкин, аммо сиёсий лидерлар ўз кучларини халқаро ишлар, мудофаа, фуқароларнинг иқтисодий ва ижтимоий фаровонлигини ўз ичига олган соҳада амалга оширадилар, ҳатто маданият ва санъат”.[7]

Контекстли ўзгаришлар юз бериши мумкин бўлса-да етакчиликка риоя қилиш ҳар доим гуруҳнинг турмуш тарзи ёки қадриятларига қарши турадиган атроф-муҳит ёки контекстга янгилик ва мослашувнинг ижтимоий жараёнидир. Раҳбарнинг вазифаларига қуйидагилар киради: муаммони талқин қилиш; муаммони ҳал қилиш йўлларини таклиф қилиш; муаммонинг шахсий қарашларини тарқатиш ёки тарғиб қилиш ва уни ҳал қилиш; муаммони ҳал қилиш йўлларини амалга ошириш учун тарафдорларни сафарбар қилиш.

[6]Мухаев Р.Т. Теория политики: учебник для студентов вузов, обучающихся по гуманитарно-социальным дисциплинам (020000) и специальности «Международные отношения» (350200). М., 2005. С.447-448.

[7]БлонделЖ. Политическое лидерство. Путь к всеобъемлющему анализу.–Москва, 1992. –С.15.

Бошқача қилиб айтганда, бошқарув ва бошлиқ, биринчи навбатда, расмий тузилманинг воситаси ва функцонери. Жамият субъекти сифатида жамоа ҳаётининг барча жабҳаларини расмий тартибга солиш жараёнларини амалга ошириш учун раҳбар бутун жамоанинг расмий раҳбари ролига тайинланади ёки сайланади. Бошлиқ - баъзи умумий ижтимоий меъёрларни ифодаловчи шахс. Ушбу стандартлар жамоанинг барча аъзолари учун мажбурийдир. У уларнинг хўжайини, жамоаси умуман жамият ўртасида ташувчи ва воситачи. Ва агар менежер жамият талабларига жавоб бермаса, унда янада барқарор даражадаги гуруҳ нормалари бузилади ва жамоа деформацияланади.

Менежер гуруҳнинг тартибга солиш функцияларининг ҳуқуқий асосларига таянади. У муҳим расмий функцияни бажаради ва обрўли мақомни эгаллайди, чунки у маълум бир куч даражасида. Бу жамоа аъзоларини унинг расмий ваколатларини тан олишга мажбур қилади. Бундай раҳбарнинг ҳаракатларининг асоси ҳокимиятнинг ваколатидир. Менежер жамият миқёсида бир неча бор ижтимоий муносабатлар воситачилигидаги умумий фаолият дастурини тузишда қарор қабул қилиш учун жавобгарликни ўз зиммасига олади. Бошлиқ макро муҳит ҳодисалари билан кўпроқ боғлиқдир. Менежмент жамоа ҳаётини ташкил этишнинг барқарор омилидир.[8]

Сиёсий лидерлик етакчиликнинг турли шакллари орасида алоҳида ўрин тутади, чунки унинг жамоат ҳаётига ва кўплаб одамлар тақдирига оид воқеаларга таъсири айниқса муҳимдир. Сиёсий лидерлик етакчиликнинг барча шаклларини бирлаштирадиган хусусиятларга эга[9].

Биринчидан, сиёсий лидерлик билвосита характер билан ажралиб туради. Сиёсий раҳбарлар ва жамият ўртасидаги алоқа кўплаб институтлар воситачилигида амалга оширилади; сиёсий партиялар, манфаатдор гуруҳлар, давлат органлари, оммавий ахборот воситалари, шаҳар маъмуриятлари, корхоналар, муассасалар ва бошқалар.[10]

Иккинчидан, замонавий сиёсий лидерлик хилма-хиллиги билан ажралиб туради. Масалан, “президентлик” тушунчаси мураккаб тузилмани ва катта аппарат ишини назарда тутади. Ҳар қандай сиёсат баёнотни эълон қилишдан олдин Президент соҳадаги мутахассислар билан маслаҳатлашади. Президент маслаҳатчилари мавжуд вазиятни

[8]GrintK. Leadership: Limits and Possibilities. - New York: Palgrave Macmillan, 2005, 192 p.
[9]БлондельЖ. Политическое лидерство. Путь к всеобъемлющему анализу.–Москва, 1992. –С.87.
[10]Heifetz R. Leadership Without Easy Answers. Cambridge MA: Harvard University Press, 1994; Tucker R.C. Politics as Leadership, 2nd edn. Columbia MO: University of Missouri Press, 1995.

баҳолашда муҳим рол ўйнайди, нутқ муаллифлари баёнот матнининг сайқаллашувида иштирок этадилар. Сиёсий лидерлик кичик гуруҳлар раҳбариятидан шундай фарқ қилади.

Учинчидан, тўғридан-тўғри алоқаларга асосланган кичик гуруҳлар ўз раҳбаридан етакчи ролини бажариш қобилияти ва тайёрлигини талаб қилса, кўп сонли одамларни жалб қиладиган сиёсий соҳа раҳбарлари лавозимларини расмийлаштиришни талаб қилади. Шундай қилиб, сиёсий лидерлик ҳокимиятга асосланган ва жамият томонидан раҳбарнинг ўз ролини енгиш қобилиятини тан олишни назарда тутадиган норасмий жиҳатларни ҳам, маълум бир шахснинг ташкилот аъзоларига устувор таъсирини ифодаловчи расмий жиҳатларни ҳам ўз ичига олади.

Тўртинчидан, сиёсий раҳбарларнинг аксарияти эркаклардир. Маргарет Тетчер (Буюк Британия), Беназир Бхутто (Покистон), Индра Гандти (Ҳиндистон), Ангела Меркел (Германия) каби машҳур аёл сиёсатчиларнинг сиёсий мартабалари камдан-кам истисно ҳодиса. Парламентлараро Иттифоқ маълумотларига кўра, аёллар бутун дунё бўйлаб депутатлар корпуси аъзолари умумий сонининг атиги 13 фоизини ташкил қилади, шу билан бирга уларнинг ҳаммаси ҳам сиёсий лидер тушунчаси мезонларига жавоб бермайди[11].

Маданий контекст сиёсий лидерлик таърифига катта мазмун беради. Масалан, ўзбек маданий контекстида сентементал ҳамдард ёки заиф характерга эга бўлган раҳбар муваффақиятсиз шахс сифатида рад этилади. Чунки, сиёсий режим ва сиёсий лидерлик феномени жамият маданий даражаси орқали ҳам шаклланади. Тоталитар психология устувор бўлган жамиятда демократик режим ривожланмайди. Бироқ, аксарият тадқиқотчилар сиёсий лидерлик таърифининг қуйидаги элементлар аҳамияти тўғрисида якдил қарашлар мавжуд: лидернинг шахсияти ва хусусиятлари, шу жумладан ахлоқий ва ақлий, раҳбарнинг ўзига хос хусусиятлари ва у билан мулоқот қиладиган издошларнинг ахлоқий-маданий характери, умумий маданият, сиёсий маданият, сиёсий иқлим, нормалар ва институтлар, ҳар бир аниқ тарихий вазиятда раҳбарлар ва уларнинг издошлари дуч келадиган жамоавий муаммолар, раҳбар ҳукмларининг табиати ва уларнинг атроф-муҳит томонидан талқин қилиниши, раҳбар ўз ва умумий мақсадларига эришиш, шунингдек, ўз позициясини қўллаб-қувватлашни таъминлаш учун

[11]Молчанова Е.Н. К вопросу о тендерной психологии лидерстве // Сборник «Социальное партнерство в решении тендерных проблем». - Набережные Челны, 2002. - С. 77.

фойдаланадиган воситалар, раҳбарнинг саъй-ҳаракатлари натижаларининг самарадорлиги, ҳақиқий ёки рамзий, узоқ муддатли ёки қисқа муддатли оқибатлари[12] билан ифодаланади. Ш.Рашидов тоталитар шароитда айнан шундай сифат ва фазилатлари билан тоталитар муҳитни либераллаштиришга эришади. Бундай сиёсий ҳодиса тоталитар режимнинг ҳам типологияларга бўлиниши мумкинлигини вужудга келтирадики, бу жиҳатлар ҳамон ўрганилган эмас.

Шундай қилиб, сиёсий етакчилик нафақат фуқаролик жамиятининг ривожланиши, унинг институтлари томонидан маълум даражада етукликка эришиш натижаси, балки шаклланишнинг зарурий шарти, омили сифатида тоталитар, авторитар ва демократик жамиятлар сиёсий режими шароитида кўриб чиқиш ва лидерликнинг барча даврларга хос умумий хусусиятларини аниқлаш лозим бўлади. Аксинча, лидерлик феноменини белгилашга доир бугунги илмий тадқиқот нуқсонлари такрорланиб келаверади. Яъни илмийликдан кўра, тор доирадаги миллийлик хусусиятлари устуворлик қилади. Яъни башарият учун диспотик раҳбар, айни бир пайтда, миллат учун сиёсий лидер даражасига кўтарилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Biondel J. Political Leadership. London. Sage, 1987; Klenke K. Women and Leadership: A Contextual Perspective. New York: Springer, 1996; Wildavsky A.A. Culture Theory of Leadership//Leadership and Politics: New Perspectives in Political Science. Lowrence: University Press of Kansas, 2006, p.p. 87-113.

2. 2 The Concise Oxford English Dictionary.

3. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. https://n.ziyouz.com/ books/o‘zbek_ tilining_izohli_lug‘ati/.

4. Блондель Ж. Политическое лидерство. Путь к. всеобъемлющему анализу. - М.: 1992.С-45.

5. GrintК. Leadership: Limits and Possibilities. - New York: Palgrave Macmillan, 2005, 192 p.

6. КупчинН. Политическое лидерство как феномен гражданского обществатема диссертации и автореферата по ВАК РФ 23.00.02, доктор политических наук, 2008. С-34.

7. Мухаев Р.Т. Теория политики: учебник для студентов вузов, обучающихся по гуманитарно-социальным дисциплинам (020000) и

[12]Mascinlli J., Molchanov M.A., Knight W.A. Op. cit., p. 5-6.

специальности «Международные отношения» (350200). М., 2005. С.447-448.

8. БлонделЬЖ. Политическое лидерство. Путь к всеобъемлющему анализу. –Москва, 1992. –С.15.

9. БлонделЬЖ. Политическое лидерство. Путь к всеобъемлющему анализу. –Москва, 1992. –С.87.

10. Heifetz R. Leadership Without Easy Answers. Cambridge MA: Harvard University Press, 1994; Tucker R.C. Politics as Leadership, 2nd edn. Columbia MO: University of Missouri Press, 1995.

11. Молчанова Е.Н. К вопросу о тендерной психологии лидерстве // Сборник «Социальное партнерство в решении тендерных проблем». - Набережные Челны, 2002. - С. 77.

12. Mascinlli J., Molchanov M.A., Knight W.A. Op. cit., p. 5-6.

Organization of new personnel in the Republic of Uzbekistan

Shaxzoda ZAYNUTDINOVA
EMU University Dentistry facculty
205B-group student

Gulnoza MASUDOVA
EMU University (Scientific advisor)

Abstract. This article is about the training and organization of new personnel for the country of Uzbekistan. The national training program has been prepared in accordance with the provisions of the Law of the Republic of Uzbekistan "On Education", based on an analysis of domestic experience and world-class achievements in the education system, a high general and professional culture focused on creative and social activities.

Key words: personnel, profession, experience, achievement, creative, social, culture.

The national training program has been prepared in accordance with the provisions of the Law of the Republic of Uzbekistan «On Education», based on an analysis of domestic experience and world achievements in the field of education, a high general and professional culture aimed at creative and social activities, at the formation of new personnel with the desire to achieve an independently set goal in socio-political life, able to put forward and set long-term tasks.

The program provides for socio-political, legal, psychological-pedagogical and other conditions for the implementation of the national training model, the conscious selection of educational and professional programs that are mature in all respects, adapted to life in society, and then comprehensively mastered. means the creation, education of citizens who feel their responsibility to society, the state and the family.

The achievement by the Republic of Uzbekistan of state independence and the choice of its own path of economic and social development necessitated the reorganization of the structure and content of training and a number of activities: «Education - the introduction of the Law on» (1992); introduction of new curricula, programs, textbooks, development of modern didactic support; certification and accreditation of educational institutions, the creation of educational institutions of a new type.

The state policy of support for gifted children and students is steadily pursued. Special funds have been created to search for talented teenagers and girls, to provide them with assistance, to develop their abilities and talents, to

train and educate talented youth in leading educational institutions and scientific centers abroad. transmission has begun. International relations in the field of science and education are expanding.

However, the changes introduced could not improve the quality of personnel training and meet the requirements of the country’s socio-economic development.

Monitoring the implementation of the national training program.

At this stage, children from six to seven years old are accepted into the school, taking into account their physical and mental development. The necessary student places are being consistently prepared, provided with the necessary material and technical conditions and teaching staff.

-Based on the results of monitoring the implementation of the first stage, clarifications will be made to the directions for the implementation of the National Program.

-Second stage (2001-2005) Full implementation of the national program, development of the labor market and real socio-economic conditions.

The transition to compulsory general secondary and secondary specialized, vocational education, as well as differentiated education, depending on the abilities and capabilities of students, has been fully implemented.

The staffing of educational institutions with specially trained and qualified teaching staff is ensured, and an environment based on competition is created in their activities.

Training and retraining of personnel is aimed at updating and deepening the professional knowledge and skills of specialists. Based on the results of training in educational institutions for the training and retraining of personnel, a certificate or certificate of a state sample is submitted.

-For the organization and development of the system of training and retraining of personnel, it is necessary:

- Formation of a new content, content and management system in the system of advanced training of personnel and their retraining;

-Training highly qualified staff of specialist teachers and ensuring that they fill the area;

-creation of a regulatory framework for a system of advanced training of personnel and their retraining, which ensures the formation of an environment based on competition and effective activities in this area;

-Development and implementation of a system of state certification and accreditation of educational institutions for staff development and retraining;

- to promote the creation and development of state and non-state educational institutions that provide prompt retraining of personnel and specialists and improve their skills in accordance with the requirements of the state and non-state sectors of the economy, organizations and institutions of various forms of ownership;

-Development, creation and practical development of advanced technologies and equipment for vocational training, as well as simulators for complex technological processes that require scientific achievements.

In conclusion the program is aimed at the implementation of the national model of personnel training, at the conscious choice of educational and professional programs, and then at their thorough development. and other means of creating conditions, educating citizens who feel their responsibility to society, the state and the family.

References

1. https://lex.uz/acts/-48401
2. http://buxpxti.uz/?p=1654

Талаба ёшларда лидерлик кўникма ва малакаларини шакллантиришда ижтимоий-гуманитар фанларнинг аҳамияти

Камол МАХМУДОВ
Тошкент молия институти
“Ижтимоий фанлар” кафедраси доценти.,
с.ф.ф.д. (PhD)

Аннотация. Мазкур мақолада талаба ёшларда лидерлигининг мазмун-моҳияти, ёшлар ўртасида лидерлик кўникмаларини шакллантирувчи ва ривожлантирувчи ташкилотларни ўрни ва аҳамияти, талаба ёшларда лидерликни шакллантириш йўллари ва усуллари ёритилган бўлиб, бугунги кунда ижтимоий, сиёсий, маданий ва маънавий ҳаётда олиб борилаётган туб ўзгаришлар даврида ёшлар лидерлиги, етакчилик, билим, малака ва кўникмаларни шакллантириш услубиёти очиб берилган.

Таянч сўзлар: лидер, етакчилик, раҳбарлик, ҳақиқий етакчилик, глобаллашув, ҳиссий интеллект, гамификация усул, етакчилик симуляциялари усул.

Тарихдан бизга маълумки, ҳар бир даврда мавжуд бўлган жамият ва давлатлар жамиятнинг ҳаракатга келтирувчи кучи (драйвери) бўлган ёш авлодни баркамол ва комил инсонлар бўлиб улғайишлари учун давлат бюджетидан миллион ва миллиардлаб бюджет маблағларини эртанги кунининг устуни бўлган ёшлар камолоти учун сарфлаб келмоқда. Бугунги кунда сайёрадаги барча жамиятлар ва давлатлар ёш авлод таълим ва тарбияси масаласига катта аҳамият бериб келмоқда.

Шу ўринда Ўзбекистон Республикасида хам ёшлар сиёсати борасида бир қатор ишлар амалга оширилди. Жамиятимизнинг эртанги куни, фаровонлиги фарзандларимиз қандай инсон бўлиб камолга етиши билан боғлиқлигини ҳеч қачон унутмаслигимиз керак. Жамият (ота-она, маҳалла, боғча, мактаб ва олий таълим муассасалари)нинг асосий вазифалари ёшларнинг мавжуд бўлган қобилият ва салоҳиятини ўз вақтида намоён этишлари учун барча зарурий шарт-шароитларни яратиш, ёшлар ўртасида миллий маънавиятимизга ёт бўлган ғоя ва қарашларни тарқалишини олдини олиш ва уларга қарши ёшларда мафкуравий дунёқарашни шакллантириш давр талабларидан биридир.

Давлат ва жамият ёш авлодни ижтимоий-иқтисодий ва маънавий жиҳатдан қўллаб-қувватлаши, ёшлар ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя

қилиш ва рўёбга чиқариш борасида намуна бўлиши ҳамда кўп томонлама ҳамкорликларни ривожлантириши зарур.

“Шу муносабат билан Ўзбекистон глобаллашув ва ахборот-коммуникация технологиялари жадал ривожланиб бораётган бугунги шароитда ёшларга оид сиёсатни шакллантириш ва амалга оширишга қаратилган умумлаштирилган халқаро ҳуқуқий ҳужжат – БМТнинг Ёшлар ҳуқуқлари тўғрисидаги халқаро конвенциясини ишлаб чиқишни таклиф этади.

Бизнинг назаримизда, мазкур ҳужжатни имзолайдиган давлатлар ушбу соҳани ўз ижтимоий сиёсатининг асосий ва муҳим ҳаётий устувор йўналишларидан бири даражасига кўтариш бўйича қатъий мажбуриятларни ўз зиммасига олиши керак”[1].

Ёшларнинг онгу-тафаккури ва дунёқарашини, ақли, билим ва маърифатини ижтимоий-гуманитар фанлардаги бой маънавий мерос ва қўлга киритилган илмий-назарий ютуқлар орқали шакллантириш ҳамда тарбиялаш жамият олдидаги энг муҳим вазифалардан бири десак адашмаган бўламиз.

“Бугунги дунё ёшлари – сон жиҳатдан бутун инсоният тарихидаги энг йирик авлоддир, чунки улар 2 миллиард кишини ташкил этмоқда ҳамда экстремистик фаолият ва зўравонлик билан боғлиқ жиноятларнинг аксарияти 30 ёшга етмаган ёшлар томонидан содир этилмоқда”[2]. Бугунги вазият ҳар қачонгидан ҳам мураккаб ва зиддиятли даврда ёш авлодни глобал вазият ва муаммолар бўйича билими, дунёқарашини шакллантиришда бир қатор амалий ишларни амалга оширишимиз даркор. Бунинг учун аввало, ёшлар таълим ва тарбиясига катта эътибор қаратиш, ижтимоий дастурларни сони ва ҳажмини ошириш, оилаларда камол топаётган ёш авлодни оилавий таълим даврасидаги тарбия ва таълим сифатини ошириш, таълим масканларида ташкил этилаётган маънавий ва маданий тадбирларни сонига эмас сифатига эътибор қаратиш зарур. Жамият аъзолари ёшлар олдида масъуллик ҳиссини унутмаган ҳолда жамоат намуналари кўрсатиш орқали ёшлар тарбияланишини унутмасликлари шарт. Ёшларнинг камол топиши учун шарт-шароит яратиш, уларни масъулият, меҳнатсеварлик, ўзгаларга ҳурмат ва маданий меросга ўргатиш муҳим

[1] https://www.uzavtoyul.uz/cy/post/O‘zbekiston-Prezidenti-Shavkat-Mirziyoyev-BMT-Bosh-Assambleyasining-72sessiyasida-nutq-so‘zladi.html
[2]https://www.uzavtoyul.uz/cy/post/O‘zbekiston-Prezidenti-Shavkat-Mirziyoyev-BMT-Bosh-Assambleyasining-72sessiyasida-nutq-so‘zladi.html

аҳамиятга эга. Шунингдек, ёшларнинг севимли машғулотлари ва қизиқишларини қўллаб-қувватлаш, уларнинг салоҳиятини рўёбга чиқариш, ўз олдига қўйган мақсадларига эришишда кўмаклашиш муҳим аҳамиятга эга.

Бугун дунё ёшларини чалғитувчи, ёшларни ўз домига тортишни истовчи турли ташқи кучлар кўпайиб бормоқда. Энг ачинарлиси, дунёнинг қайси бурчагида бирор бир кўнгилсизлик ёки жиноят содир бўлса, албатта бу жараёнда ёшларнинг “қўлидан” фойдаланилганлигини кўриш мумкин.

“Ёшлар тарбияси ҳар бир даврнинг ўта долзарб масаласи бўлиб келгани айни ҳақиқат. Муаррихларнинг ёзишича, Геродот шарққа қилган сафарлари чоғида Миср эҳромларидаги бир битикка ажабланган: “Ёшлар тарбияси бузилиб кетяпти. Нима қилиш керак?!”. Муаррих бу ёзувни ўқиганига ҳам икки минг йилдан ошиб кетди. Ёзувнинг битилганига эса, ким билсин қанча вақт бўлган? Демак, ёшлар масаласи ҳамиша ўз долзарблигини йўқотмаган, бунга ҳамма даврларда ҳам турли даражада муносабат билдирилган экан-да”[3].

Ёшларда етакчилик фазилатларини шакллантириш узоқ муддатли жараён бўлиб, жамият, давлат ва таълим муассасаларининг биргаликдаги саъй-ҳаракатларини талаб қилади. Бироқ, бу жамият тараққиёти учун масъулиятни ўз зиммасига олишга қодир бўлган янги авлод раҳбарларини шакллантиришга ёрдам берадиган келажакка сармоядир.

Бу комплекс ёндашув ва барча манфаатдор томонларнинг фаол иштирокини талаб қилувчи муҳим вазифадир. Энг аввало, ёшларда билим олиш, ташкилот ва жамият ҳаётида иштирок этиш каби етакчилик фазилатларини ривожлантириш учун шароит яратиш зарур.

Қолаверса, ёшлар онгига етакчилик қадриятини, ўз ҳаракатларига масъулиятни сингдириш муҳим аҳамиятга эга. Буни турли дастур ва тадбирлар орқали амалга ошириш мумкин, бу эса ёшларга етакчилик нафақат имтиёз, балки жамият олдидаги масъулият эканлигини тушунишга ёрдам беради.

Ниҳоят, ёш етакчиларни қўллаб-қувватлаш, уларни руҳлантириш, уларнинг ғоя ва лойиҳаларини амалга оширишлари учун шароит яратиш зарур. Бу уларга тажриба орттириш, ўзига ишонч ва ўз қобилиятларига ишончни оширишга ёрдам беради.

[3] https://xs.uz/uzkr/post/yoshlar-ta’lim-tarbiyasi-eng-ustuvor-vazifa

Умуман олганда, ёшларда етакчилик фазилатларини шакллантириш доимий эътибор ва ҳаракатни талаб қиладиган вазифадир. Бироқ бу келажак сармояси бўлиб, ўз ҳаёти ва жамият тараққиёти учун масъулиятни ўз зиммасига олишга қодир бўлган раҳбарларнинг янги авлодини шакллантиришга хизмат қилади.

Лидерлик ҳар қандай муваффақиятли ташкилотнинг муҳим жиҳати ҳисобланади. Бу одамларни умумий мақсадларга эришиш учун илҳомлантириш ва йўналтириш қобилиятини ўз ичига олади. Яхши раҳбар – бу нафақат билимли ва малакали, балки одамлар билан алоқа ўрнатиш ва уларни ўз имкониятларини тўлиқ рўёбга чиқаришга илҳомлантириш қобилиятига эга бўлган одамдир.

Етакчилик фақат одамларга нима қилиш кераклигини айтишдан иборат эмас. Бу кўришни яратиш, йўналишни белгилаш ва одамларга ўз ҳаракатларига эгалик қилиш ва масъулиятни оширишга қаратилган. Яхши раҳбар – бу ўз жамоасини умумий мақсад сари биргаликда ишлашга ундай оладиган ва илҳомлантирадиган одам. Улар ўз жамоасининг кучли ва заиф томонларини қандай аниқлашни биладилар ва бу маълумотлардан ҳар бир аъзони ўзларининг тўлиқ салоҳиятини ривожлантириш учун фойдаланадилар.

Бундан ташқари, вояга етган ёшларга сиёсий ҳуқуқ ва эркинликларидан фаол фойдаланишлари учун ёшларни сайловларда қатнашиш ёки нодавлат ва нотижорат ташкилотларда фаол бўлиши ва ишлаш орқали жамият ва давлат ҳаётида иштирок этишга ундаш керак. Бу уларга жамоа бўлиб ишлаш ва жамоада ишлаш кўникма ва малакаларини шаклланишида ёрдам беради хамда етакчи ёшларни қарорлар қабул қилиш ва муаммоларни ҳал қилишда тажриба орттиришга ёрдам беради.

Умуман олганда, ёшлар етакчилигини ривожлантириш доимий амалиётга боғлиқдир. Ёшлардан етакчилик ва гуруҳни бошқариш кўникмаларини ривожлантиришга ёрдам берадиган турли тадбирларда иштирок этишни талаб қилади.

1. Мулоқот, конфликтларни бошқариш, ташкилотчилик, қарор қабул қилиш ва ҳоказолар каби етакчилик қобилиятлари ва малакаларини ўргатиш.

2. Ёшларнинг самарали етакчи бўлиб етишишига кўмаклашувчи онг, интроспекция ва ўз-ўзини акс эттиришни ривожлантириш бўйича тренинг ва семинарлар ташкил этиш.

3. Ёшларнинг ўзаро тажриба, билим ва илғор тажриба алмашиши учун етакчиликка оид мавзуларда давра суҳбатлари ва суҳбатлар ўтказиш.

4. Ёшларга жамоада ишлаш, етакчилик ва етакчилик бўйича тажриба орттиришга ёрдам берувчи лойиҳа ва дастурий тадбирларда иштирок этиш.

5. Ёшларнинг ўз етакчилик фазилатлари ва маҳоратини ҳаётда намоён этиши учун платформа ва имкониятлар яратиш.

6. Ёш етакчилар билан ўз тажриба ва билимларини баҳам кўра оладиган тажрибали етакчилар томонидан устозлик ва устозлик қилишни таъминлаш.

7. Ёшларнинг етакчилик фазилатларини намоён этиши, ўз ғоя ва лойиҳаларини амалга ошириши учун етакчилик ташаббуси ва тадбиркорлигини қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш.

Ёшларда етакчилик фазилатларини шакллантириш узоқ муддатли жараён бўлиб, жамият, давлат ва таълим муассасаларининг биргаликдаги саъй-ҳаракатларини талаб қилади. Бироқ, бу жамият тараққиёти учун масъулиятни ўз зиммасига олишга қодир бўлган янги авлод раҳбарларини шакллантиришга ёрдам берадиган келажакка сармоядир.

Бу комплекс ёндашув ва барча манфаатдор томонларнинг фаол иштирокини талаб қилувчи муҳим вазифадир. Энг аввало, ёшларда билим олиш, ташкилот ва жамият ҳаётида иштирок этиш каби етакчилик фазилатларини ривожлантириш учун шароит яратиш зарур.

Қолаверса, ёшлар онгига етакчилик қадриятини, ўз ҳаракатларига масъулиятни сингдириш муҳим аҳамиятга эга. Буни турли дастур ва тадбирлар орқали амалга ошириш мумкин, бу эса ёшларга етакчилик нафақат имтиёз, балки жамият олдидаги масъулият эканлигини тушунишга ёрдам беради.

Ниҳоят, ёш етакчиларни қўллаб-қувватлаш, уларни руҳлантириш, уларнинг ғоя ва лойиҳаларини амалга оширишлари учун шароит яратиш зарур. Бу уларга тажриба орттириш, ўзига ишонч ва ўз қобилиятларига ишончни оширишга ёрдам беради.

Умуман олганда, ёшларда етакчилик фазилатларини шакллантириш доимий эътибор ва ҳаракатни талаб қиладиган вазифадир. Бироқ бу келажак сармояси бўлиб, ўз ҳаёти ва жамият тараққиёти учун масъулиятни ўз зиммасига олишга қодир бўлган раҳбарларнинг янги авлодини шакллантиришга хизмат қилади.

Лидерлик ҳар қандай муваффақиятли ташкилотнинг муҳим жиҳати ҳисобланади. Бу одамларни умумий мақсадларга эришиш учун илҳомлантириш ва йўналтириш қобилиятини ўз ичига олади. Яхши раҳбар – бу нафақат билимли ва малакали, балки одамлар билан алоқа ўрнатиш ва уларни ўз имкониятларини тўлиқ рўёбга чиқаришга илҳомлантириш қобилиятига эга бўлган одамдир.

Етакчилик фақат одамларга нима қилиш кераклигини айтишдан иборат эмас. Бу кўришни яратиш, йўналишни белгилаш ва одамларга ўз ҳаракатларига эгалик қилиш ва масъулиятни оширишга қаратилган. Яхши раҳбар – бу ўз жамоасини умумий мақсад сари биргаликда ишлашга ундай оладиган ва илҳомлантирадиган одам. Улар ўз жамоасининг кучли ва заиф томонларини қандай аниқлашни биладилар ва бу маълумотлардан ҳар бир аъзони ўзларининг тўлиқ салоҳиятини ривожлантириш учун фойдаланадилар.

Етакчилик - бу доимий ривожланиш ва малакани оширишни талаб қиладиган динамик сифат. Ёш талабалар учун етакчилик қобилиятларини ривожлантириш уларнинг келажакдаги муваффақиятлари учун жуда муҳимдир. Бироқ, етакчиликни ўргатишнинг анъанавий усуллари ҳар доим ҳам ёш талабалар учун самарали бўлмаслиги мумкин. Ушбу мақолада биз ёш талабаларда етакчилик қобилиятлари ва малакаларини шакллантиришнинг илғор ва инновацион усулларини ўрганамиз.

Тажрибали таълим усули: Тажрибали ўрганиш - бу етакчилик қобилиятлари ва малакаларини ўргатишнинг тасдиқланган усули. Бу ёш талабаларга амалий тажриба орқали ўрганиш имкониятини беришни ўз ичига олади, уларда реал вазиятларда қўлланилиши мумкин бўлган амалий кўникма ва билимларни ривожлантиришга имкон беради.

Эҳтиёткорлик ва ҳиссий интеллект бўйича тренинг усул: Эҳтиёткорлик ва ҳиссий интеллект бўйича тренинглар ёш талаба ва ўқувчиларга ўз-ўзини англаш, эмпатия ва самарали мулоқот қобилиятларини ривожлантиришга ёрдам беради. Ушбу кўникмалар самарали етакчилик учун жуда муҳимдир, чунки улар раҳбарларга ўз жамоа аъзолари билан боғланиш ва уларнинг нуқтаи назари ва эҳтиёжларини тушуниш имконини беради.

Гамификация усули: Гамификация етакчилик қобилиятлари ва малакаларини ўргатиш учун ўйин элементлари ва механикадан фойдаланишни ўз ичига олади. Бу усул ёш ўқувчилар учун самарали бўлиши мумкин, чунки у ўрганишни қизиқарли ва самарали қилади

Шахсийлаштирилган таълим усули: Шахсийлаштирилган таълим ўрганиш тажрибасини индивидуал талабаларнинг эҳтиёжлари ва манфаатларига мослаштиришни ўз ичига олади. Ушбу усулдан фойдаланган ҳолда, ўқитувчилар ёшларнинг етакчилик қобилиятлари ва малакаларини мазмунли ва уларга мос келадиган тарзда ривожлантиришга ёрдам беришлари мумкин.

Етакчилик симуляциялари усули: Етакчилик симуляциялари ёш талабаларга хавфсиз ва бошқариладиган муҳитда ўзларининг етакчилик қобилиятлари ва малакаларини қўллаш имконини берувчи реал сценарийларни яратишни ўз ичига олади. Бу усул ёшларда танқидий фикрлаш, қарор қабул қилиш ва муаммоларни ҳал қилиш кўникмаларини ривожлантиришга ёрдам беради.

Ёш талабаларда етакчилик кўникма ва малакаларини шакллантиришнинг ушбу илғор ва инновацион усуллари самаралидир, чунки улар ёшларга амалий кўникма ва билимларни шакллантириш имконини берувчи шахсийлаштирилган ва қизиқарли ўқув тажрибаларини тақдим этади. Тажрибали ўрганиш, зеҳн ва ҳиссий интеллектни ўргатиш, ўйинлаштириш, шахсийлаштирилган ўрганиш ва етакчилик симуляцияларидан фойдаланиш орқали талабаларга келажакда самарали етакчи бўлишлари учун зарур бўлган кўникма ва малакаларни ривожлантиришга ёрдам бериши мумкин.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, талаба ёшларга таълим муассасаларида ижтимоий-гуманитар фанларни чуқур ўқитиш орқали ёш талабаларимизда етакчилик кўникма ва малакаларини шакллантириш уларнинг келажакдаги муваффақиятлари учун ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Бироқ, етакчиликни ўргатишнинг анъанавий усуллари ҳар доим ҳам самарали бўлмаслиги мумкин, айниқса ёш талабалар учун. Тажрибали ўрганиш, зеҳнлилик ва ҳиссий интеллектни ўргатиш, ўйинлаштириш, шахсийлаштирилган таълим ва етакчилик симуляцияси каби илғор ва инновацион усуллардан фойдаланган ҳолда профессор-ўқитувчилар ёш талабаларга самарали лидер ва етакчи бўлиш учун зарур бўлган кўникма ва малакаларни ривожлантиришга ёрдам бериши мумкин. Шундай қилиб, бугунги кун талаба-ёшларини таълим муассасаларда ҳамда ёшларнинг қизиқиши асосида шаклланган интеллектуал жамоаларда, ёшлар ўзларини эркин ҳис қиладиган жамоаларида ва ундан ташқарида ижобий таъсир кўрсатиш орқали келажак авлод раҳбарларини тайёрлашимиз мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. https://www.uzavtoyul.uz/cy/post/O‘zbekiston-Prezidenti-Shavkat-Mirziyoyev-BMT-Bosh-Assambleyasining-72sessiyasida-nutq-so‘zladi.html

2. https://xs.uz/uzkr/post/yoshlar-ta’lim-tarbiyasi-eng-ustuvor-vazifa

3. 140-сон 2018 йил 23 февраль . Ёшларни ҳарбий-ватанпарварлик руҳида тарбиялаш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида (lex.uz)

Yosh kadrlarni tayyorlash va kadrlar zaxirasini shakllantirish usullari

Ozoda ABDUG‘AFFAROVA
O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi, ilmiy izlanuvchisi

Abdusattar ABDUG‘AFFAROV
Toshkent to‘qimachilik va yengil sanoat instituti texnika fanlari nomzodi, dotsent

Ayrim sohalarda lavozimga tayinlangan rahbarlarning ishni talab darajasida olib keta olmayotganligi, tashkilot faoliyatini strategik maqsadlar asosida tashkil qila olmayotganligi, qolaversa, jamoada o‘z atrofiga kompetent kadrlarni jamlab ola bilmayotganligi kabi qator kamchiliklar sababli rahbarni yana almashtirish zarurati kelib chiqayotganligi holatlarining negizi kadrlar zaxirasini tayyorlash va shakllantirish masalasiga borib taqaladi. Chunki hech qachon biron bir soha bo‘yicha mutaxassis, u qanchalik kuchli mutaxassis bo‘lmasin, o‘z-o‘zidan rahbar bo‘lib shakllanmaydi. Buni uzoq yillik jahon tajribasi isbotlab bergan va dunyoning rivojlangan va rivojlanib borayotgan barcha mamlakatlarida kadrlar, eng avvalo, rahbar kadrlar zaxirasi bilan ishlash masalasiga alohida e’tibor qaratilib kelinmoqda, bu masala bo‘yicha ilmiy asoslangan tizimlar yaratilgan, amaliyotga tatbiq etilgan va bu tizimlar hayotda sodir bo‘ladigan o‘zgarishlar va tendensiyalarni oldindan prognoz qilish yo‘nalishida takomillashtirib borilmoqda.

Kadrlar siyosatidagi mavjud bunday holat kadrlar zaxirasini shakllantirish va zaxira bilan ishlash masalasiga ilmiy nazariy jihatdan yondashish butun dunyo mamlakatlari qatorida bizning mamlakatimizda ham juda dolzarb ekanligidan dalolat beradi. Chunki kadrlar zaxirasini shakllantirish, ular bilan tizimli ishlash, zaxiradagi kadrlardan to‘g‘ri va o‘z o‘rnida foydalanish, rahbar kadrlarni lavozimda o‘sib borish mexanizmi va texnologiyasini to‘g‘ri qo‘llashga o‘rganish orqaligina kadrlar siyosatini samarali tashkil etish va pirovard natijada jamiyatimizning umumiy rivojiga erishish mumkin bo‘ladi.

Fanda nazariy asoslar deganda tadqiq etilayotgan jarayonlar yoki hodisalarning mazmunini, qonuniyatlarini, amal qilish omillari va sharoitlarini, va shuningdek, boshqaruvning mexanizmlari, tamoyillari, metodlari, vositalari va asosiy funksiyalarini ochib beruvchi isbotini topgan

ilmiy qoidalar tushuniladi. Kadrlar zaxirasi bilan bog‘liq masalalarni asosiy ikkita: “zaxira” va “kadrlar” tushunchalari aks ettiradi. Zaxira (lot. Reservare - ehtiyot qilmoq, saqlamoq) so‘zi: 1) yangi vositalar, kuchlar hosil qilinadigan, to‘planadigan manba; 2) nimanidir zarurat holati uchun saqlab qo‘yiladigan xazinasi; 3) ma’lum bir vaqtgacha saqlab turiladigan va jang vaziyatidagi o‘zgarishlarga bog‘liq ravishda harakatga kiritiladigan qo‘shinlar qismi; 4) safarbarlikka binoan armiyaga chaqiriladigan harbiy xizmat yoshidagi tarkib mazmunini bildiradi. “Kadrlar zaxirasi” tushunchasi asosan boshqaruv faoliyati amaliyotini ochib beradigan Rossiya ilmiy va maxsus adabiyotida qo‘llaniladi. Xorijiy mualliflar bu atamani deyarli qo‘llamaydilar, faqat uning sinonimlarini ishlatadilar.

Misol uchun, R.U.Mondi, R.M.Nou, X.T.Grexem, R.Bennettlar kadrlar zaxirasini “izchillikning rivojlanishi, ichkaridan martabasi oshishi” bilan,M.Amstrong, A.Mamfrod, D.Gold “boshqaruv tizimi rahbarligining (succession management system) izchilligi” bilan, U.S.Bayxem, O.B.Smit, M.D.Pizi “guruhiy tezlashtirilgan rivojlanish” bilan aynan bir xil tarzda qaraydilar. Tadqiqotchilar fikrlarining, shuningdek, “kadrlar” va “zaxira” atamalarining normativ huquqiy aktlarda biriktirib qo‘yilgan mazmuniy yuklamasining tahlili “kadrlar zaxirasi” tushunchasining mazmunida qarama-qarshiliklar borligini e’tirof etish imkonini beradi. Shu sababli biz T.A.Shavirina tomonidan amalga oshirilgan “kadrlar zaxirasi” atamasining barcha ta’riflarini umumlashtirish va unda qator asosiy xarakteristikalarni ajratib ko‘rsatishga oid ilmiy pozitsiyaga qo‘shilamiz va bu quyidagilardan iborat: 1. Kadrlarni tanlash va undan keyin joy-joyiga qo‘yish onda-sonda bo‘ladigan emas, balki tizimli xarakterga ega, chunki shaxsiy tarkibni yangilash jarayoni doimiy bo‘lib turadi (bu obyektiv va subyektiv omillar bilan bog‘liq: shtatlar miqdorining oshishi yoki qisqarishi, xizmat lavozimida o‘rinlar o‘zgarishlari, boshqa bo‘linmalarga o‘tkazish, ishdan bo‘shatish) va har kuni amalga oshadi. 2. Zaxira bilan ishlash kompleks bo‘lib, u ham tashkilotning xodimlarga bo‘lgan ehtiyojini baholash va kadrlarga taalluqli vaziyatning tahlili bilan, xuddi shunday har bir alohida xodimning lavozimda o‘sishini rejalashtirish bilan chambarchas bog‘liq. 3. Rahbarlik lavozimlariga zaxiraga ko‘rsatilayotgan xodimlar rejalashtirilayotgan lavozim tomonidan qo‘yiladigan talablarga javob beradigan ma’lum bir qobiliyatlar va sifatlarga ega bo‘lishi.

Kadrlar zaxirasini shakllantirishning psixologik-pedagogik tamoyillarini tahlil qilish bizga barcha tamoyillarni quyidagi 3ta guruhga jamlash imkonini berdi: 1) shaxs rivojlanishining bazaviy tamoyillari; 2) rivojlantiruvchi va

ta’lim beruvchi ta’sir ko‘rsatish tamoyillari; 3) kompleks tizimli yondashuv tamoyillari.

Kadrlar zaxirasini shakllantirishda umumiy tamoyillar quyidagilar: 1) tashkilotning har bir xodimi uchun lavozimda o‘sishda ochiqlik va barchaga teng huquqlik; 2) nomzodlarni tanlashda va ularni kadrlar zaxirasiga kiritishda obyektivlik; 3) nomzodlarning professionalizmi va kompetentligi; 4) kasbiy o‘sishda xodimlar imkoniyatlarining tengligi; 5) xizmat lavozimida o‘sish istiqboliga ega xodimlarni motivatsiyalash; 6) kadrlar zaxirasiga kiritish va unda bo‘lishning ixtiyoriyligi.

Rahbarlikka kadrlar zaxirasini shakllantirishning asosiy maqsadlari qilib quyidagilar belgilanadi: 1) rahbarlik lavozimlarini to‘ldirishga bo‘lgan kundalik va istiqboldagi ehtiyojlarni ta’minlash; 2) kompaniya(tashkilot)ning rahbarlik lavozimlarni to‘ldirishga bo‘lgan ehtiyojlarni o‘z vaqtida qondirish uchun kadrlarni tanlash va joy-joyiga qo‘yish faoliyatini takomillashtirish; 3) tashkilot xodimlarining sifat tarkibini yaxshilash; 4) tashkilotning kadrlarga bo‘lgan ehtiyojini o‘z vaqtida qondirish.

Mutaxassislar va boshqa xodimlar kadrlar zaxirasi bilan ishlash quyidagi maqsadlarda amalga oshiriladi: 1) tashkilot xodimlarining kasbiy o‘sishga bo‘lgan motivatsiyasi darajasini oshirish; 2) xodimlarning kasbiy faoliyati natijalarini yaxshilash; 3) xodimlarning kasbiy tayyorgarligi darajasini oshirish; 4) xodimlar kasbga kirishganda ularning moslashuvi davrini qisqartirish.

Muammoni tahliliy nuqtai nazardan o‘rganish orqali olingan natijalar ko‘rsatishicha, kadrlar zaxirasini shakllantirish ishiga ilmiylik, tizimlilik, amaliyotga yo‘nalganlik tamoyillari orqali yondashish orqaligina samarali natijaga erishish mumkin. Bu tizim kadrlar zaxirasi tushunchasiga aniqlik kiritishni, masalaga metodologik jihatdan yondashuvni, masalaning pedagogik-psixologik jihatlarini tahlil qilishni, zaxira bilan ishlashning aniq maqsadlarini belgilab olishni o‘z ichiga olgandagina kadrlar zaxirasini shakllantirish va u bilan ishlash jarayonida adashishlar va xatoliklar oldi olingan bo‘ladi. Ilmiy asosli yondashuv o‘z natijadorligi bilan kadrlar bilan bevosita ishlayotgan mutaxassis va mas’ul shaxslar uchun ham kadrlar bilan, ayniqsa rahbar kadrlar bilan ishlashda to‘g‘ri yo‘nalish beruvchi mayoq vazifasini bajarishi aniq va ravshandir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Amstrong M. Inson resurslarini boshqarish amaliyoti / M. Amstrong. Per. ingliz tilidan. S.K. Mordovin. -Sankt-Peterburg: «Peter», 2014. b. 524.

2. Byham W.S. Rahbaringizni ko‘taring. Qanday qilib iqtidorli yetakchilarni topish, rivojlantirish va saqlab qolish mumkin / U.S. Byham, O.B. Smit, M.D. Pisi. Per. ingliz tilidan. -M.: ID «Uilyams», 2012. b. 45.

3. Bulyko A.N. Xorijiy so‘zlarning katta lug‘ati. 35 ming so‘z. Ed. 2, rev. - M.: “Martin”, 2018. b. 493.

4. Galanin O.A. Ma’muriy islohot talablaridan kelib chiqqan holda Rossiya Federatsiyasi Ichki ishlar organlarining rahbarlik lavozimlariga tayinlash uchun zaxira bilan ishlashni tashkil etish: muallif. diss. qonuniy Fanlar. -M .: 2010. P.12.

5. Graham H.T. Inson resurslarini boshqarish / X.T. Graham, R. Bennett. Per. ingliz tilidan. ed. T.Yu. Bazarov va B.N. Eremin. -M.: UNITI-DANA, 2013. b. 353.

Developing young professionals' soft skills: The global relevance

Nargizakhon VALIEVA
Student of the 3rd English faculty, UzSWLU

Zafar ABDUSAMADOV
PhD in Philology,
Associate Professor of General Linguistics Department,
UzSWLU (Scientific advisor)

Abstract. This article explores the development of young professionals' soft skills, and investigates international trends and cultural contexts. Soft skills are essential personal attributes and interpersonal competencies that contribute to professional success. The study examines the changing nature of work, the demand for specific soft skills, and the role of education, vocational training, mentorship, and continuous learning.

Keywords: soft skills, young professionals, professional development, teamwork.

At the moment, special attention is paid to preparing young personnel for future professions by the head of our state, which can be reflected in the resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan «On measures to create a center for training young students for future professions in the system of the Ministry of Public Education» . In today's rapidly evolving and interconnected global workforce, the significance of soft skills in shaping the success and employability of young professionals cannot be overstated. As technological advancements reshape the nature of work, employers are increasingly recognizing the value of soft skills in fostering effective collaboration, problem-solving, adaptability, and leadership. However, the development and application of soft skills are influenced by a multitude of factors, including international trends and cultural contexts.

This article aims to explore the importance of developing soft skills in young professionals, delving into international trends and examining the influence of cultural contexts on the acquisition and application of these skills. By understanding the global landscape and cultural nuances, policymakers, educators, and employers can implement targeted strategies to enhance the soft skills of young professionals, promoting their personal growth, employability, and long-term career success.

Soft skills are a set of personal attributes, communication abilities, and interpersonal competencies that are crucial for success in the professional

arena. They encompass a wide range of skills that can be categorized into different domains, including communication, teamwork, adaptability, problem-solving, leadership, emotional intelligence, critical thinking, and time management . Effective communication skills enable professionals to articulate ideas clearly, listen actively, and engage in meaningful interactions with colleagues, clients, and stakeholders. Teamwork skills foster collaboration, cooperation, and the ability to work harmoniously within diverse teams. Adaptability skills empower individuals to navigate change, embrace new technologies, and thrive in dynamic work environments. Problem-solving skills equip professionals with the ability to analyze complex issues, generate innovative solutions, and make informed decisions. Leadership skills enable individuals to inspire and motivate others, drive initiatives, and create a positive work culture. Emotional intelligence skills, including self-awareness and empathy, contribute to building strong relationships and effectively managing interpersonal dynamics. Critical thinking skills promote logical reasoning, creativity, and the ability to evaluate and solve complex problems. Finally, time management skills ensure efficient task prioritization, organization, and the ability to meet deadlines. Each of these domains plays a vital role in the professional context, contributing to individuals' overall effectiveness, collaboration, and success in their careers. By developing and honing these soft skills, young professionals can enhance their employability and thrive in today's global and diverse workforce .

The global relevance of soft skills in the contemporary work landscape is increasingly prominent due to the changing nature of work and the growing recognition of their importance. As automation and artificial intelligence continue to reshape job roles, there is a heightened need for individuals to possess a strong foundation of soft skills that complement technical expertise. International trends reveal a shift in the demands of the workforce, with a greater emphasis on soft skills such as communication, adaptability, emotional intelligence, and collaboration. Employers across industries and geographical boundaries seek professionals who can effectively navigate diverse teams, communicate with clarity and cultural sensitivity, and adapt to evolving technologies and market demands . The impact of soft skills on employability and career advancement is substantial, as these skills contribute to improved teamwork, problem-solving, and leadership abilities. Professionals who possess well-developed soft skills not only excel in their current roles but also demonstrate the potential for growth and progression, opening doors to new opportunities and enhanced career trajectories. In a

globally interconnected job market, the possession and continuous development of soft skills can significantly enhance individuals' employability and competitiveness, allowing them to thrive in diverse cultural and professional contexts .

Several strategies can be implemented to effectively develop soft skills in young professionals. Educational institutions play a crucial role in fostering soft skills development by integrating them into their curriculum. By incorporating activities that promote communication, teamwork, critical thinking, and problem-solving, educational institutions can provide a foundation for young professionals to develop and enhance their soft skills. Additionally, vocational training programs and experiential learning initiatives offer practical experiences and real-world challenges that allow individuals to apply and refine their soft skills in professional settings. These programs often simulate workplace scenarios, providing young professionals with opportunities to collaborate, adapt, and communicate effectively . Mentorship and coaching programs are also instrumental in soft skills development, as they provide guidance, support, and feedback to individuals as they navigate their careers. The continuous learning aspect is essential for maintaining and improving soft skills throughout one's professional journey. Young professionals should actively engage in ongoing professional development, attend workshops, seminars, and industry conferences to stay updated with the latest trends and practices. Best practices and successful case studies of soft skills development programs can serve as valuable references for organizations and individuals seeking to enhance their soft skills. By analyzing and implementing successful approaches, organizations can tailor programs that align with their specific cultural contexts and workforce requirements, ensuring effective soft skills development in young professionals.

In conclusion, this article has explored the development of soft skills in young professionals, considering the global relevance. The key findings indicate that soft skills play a critical role in the success and employability of young professionals in today's evolving workforce. The domains of soft skills, including communication, teamwork, adaptability, problem-solving, leadership, emotional intelligence, critical thinking, and time management, are universally important in the professional context. The research has highlighted the changing nature of work and the growing demand for specific soft skills globally, necessitating their integration into education and training programs. Developing soft skills in young professionals, we can better prepare

individuals to thrive in a globally connected and diverse professional landscape.

References

1. Adams, M. (2017). Soft Skills Training in the Workplace. International Journal of Humanities and Social Science, 7(10), 1-8.

2. Alipour, F., & Hafezimehr, N. (2018). Developing Soft Skills for the Global Workplace: A Systematic Review. European Journal of Training and Develpment Studies, 1(1), 1-9.

3. Chaudhary, R., & Chauhan, N. (2018). The Role of Soft Skills in Employability: A Review. International Journal of Research in Engineering, Science and Management, 1(1), 75-81.

4. Choudhary, A., & Pathak, R. D. (2019). Developing Soft Skills for Enhancing Employability of Engineering Graduates: A Literature Review. International Journal of Applied Engineering Research, 14(2), 260-265.

Yoshlar kasbiy raqobatbardoshligini oshirishga doir sotsiologik yondashuvlar

Nilufar NAZAROVA
Toshkent davlat transport universiteti
Ijtimoiy fanlar kafedrasi katta o‘qituvchisi

Yoshlarni mamlakatimiz kelajagi, ijtimoiy taraqqiyot davomchilari sifatida tadqiq etish va ular bilan bog‘liq masalalarni o‘rganish Yangi O‘zbekistonda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ta’kidlanishicha, «Jamiyatni taraqqiy ettirish, fan-texnika va texnologiya taraqqiyoti sur’atlarini jadallashtirish, mamlakat hayotini takomillashtirish zamirida yosh avlodni o‘qitish va tarbiyalash mujassamki, mamlakatimizda olib borilayotgan islohotlar yoshlarning yuksak bilim darajasiga ega bo‘lishlarini ta’minlash bilan birga XXI asrda turgan murakkab muammolarni muvaffaqiyatli hal etishdek jiddiy mas’uliyat yuklaydi»[6. 78-80].

Yoshlar raqobatbardoshlik sifatlariga doir zamonaviy sotsiologik yondashuvlar haqida munosabat bildirganimizda, mazkur mavzu bo‘yicha nafaqat sotsiolog olim va tadqiqotchilar balki, iqtisodchilar, menejment vakillari, psixolog va pedagog olimlar tomonidan ham katta qiziqish bilan o‘rganilganligini kuzatishimiz mumkin. «Raqobat» konseptining sotsiologik o‘ziga xosligi shundaki, bunda V.V.Radayev yozishicha, «bir-biriga bog‘liq bo‘lmagan va mustaqil ishtirokchilar o‘rtasidagi raqobat sifatida emas, balki boshqa bozor ishtirokchilariga qaratilgan ijtimoiy harakat sifatida tushuniladi»[7. 16-25]. Shunga ko‘ra, raqobatbardoshlik faoliyatining o‘ziga xos xususiyati raqobatchiga nisbatan yuqori natijalarga erishishdir.

Sotsiologik talqin doirasida, raqobat jarayonida agentlar, ijtimoiy aloqalarga kirishadilar va raqobat jarayonining muvaffaqiyatli kechishini ta’minlashga ko‘maklashishi bilan birga, shaxs tomonidan bilim va kasbiy ko‘nikmalarni o‘zlashtirishga va shaxsning bunday aloqalarga tayyor bo‘lishiga ham ta’sir qiladi. Tadqiqotchi D.N.Gerasimchukning yozishicha, samarali raqobat strategiyasining eng muhim elementi ijtimoiy tarmoqlardir. «Agar shaxs ko‘p sonli ijtimoiy aloqalar va ijtimoiy tarmoqlarda ishtirok etish shaklida kuchli qo‘llab-quvvatlansa, u turli manbalardan ma’lumot olish imkoniyatiga ega bo‘ladi va natijada esa yanada raqobatbardoshlik sifatlari ortadi»[4. 50]. Tadqiqotchi bunda, raqobatbardoshlikni oshirishda axborot omiliga e’tibor qaratadi. Negaki, axborotlashuv jarayoni taraqqiyot tendensiyasiga kuchli ta’sir ko‘rsatishi bilan bir qatorda, jarayonlar sur’atining

tezlashuviga ham sabab bo‘layotganligini inobatga olish lozim. Shu bilan birga mehnat bozorida muvaffaqiyatli agentlar, ma’lum insoniy (ta’lim, ko‘nikma va qobiliyatlar) va ijtimoiy kapitalga ega bo‘lgan shaxslardir. Inson va ijtimoiy kapitalga investitsiyalar shaxsiy raqobatbardoshlikni oshirishning eng foydali strategiyasidir. Bu borada professor M.Bekmurodov yozishicha, «agar dunyoda insonning 3 yoshidan 22 yoshigacha bo‘lgan davrida unga kiritilgan investitsiya 19-22 marta foyda keltirsa, O‘zbekistonda bu ko‘rsatkich atigi 4 marta foyda berishi kuzatilmoqda»[3. 22-25]. Demak, yoshlarda raqobatbardoshlik sifatlarini shakllantirishdan nafaqat yosh mutaxassis kadrlarning o‘zi balki, butun bir jamiyat va qolaversa davlat manfaatdordir. Shu bois professor T.U.Abdullayev yoshlarning raqobatbardoshlik sifatlarini shakllantirish jarayonining murakkab ekanligini nazarda tutib, «Bu jarayon bir tekisda kechmaydi, chunki yoshlar bilimi va saviyasi turli darajada namoyon bo‘ladi. Shuning uchun fanning vazifalaridan biri – hayot tajribasi bilan birga yoshlar bilimini va bilish qobiliyatini oshirib borishdir»[1. 5-7] deya masalaga funksional tarzda yondashdiki, bizningcha bu jarayonda ijtimoiy omillar rolini ham e’tiborga olish maqsadga muvofiq sanaladi. Yoshlardagi raqobatbardoshlik sifatlarini shakllantirishda baholash bo‘yicha ilmiy izlanishlar olib borgan tadqiqotchi G.Z.Yefimova fikricha, «raqobatdoshlik darajasi «ijtimoiy qatlamga mansublik», «hayotdan umumiy qoniqish», «sog‘lig‘ini qadrlash», «sog‘lom turmush tarziga intilish» kabi ijtimoiy omillarga to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘liq bo‘lib, bunda ta’lim-tarbiya muhim o‘rin egallashini qayd etadi»[5. 97]. Demak, raqobatbardoshlikning yuqori darajasini ta’minlash uchun ta’lim, sog‘liqni saqlash va shaxsning hayot sifatiga investitsiyalar tikish kabi omillar ham strategik ahamiyat kasb etadi.

Tor talqinda raqobatbardoshlik ko‘pincha yoshlarning mehnat bozori talablariga muvofiqligi bilan belgilanadi, bu unga ma’lum bo‘sh ish o‘rinlariga ariza berish imkonini beradi. Biroq, ba’zi mualliflar shaxsiy raqobatbardoshlik va martaba (karyera) raqobatbardoshligini farqli jihatlarini ajratib ko‘rsatishgan. Shaxsiy raqobatbardoshlikka ko‘pincha maishiy-ijtimoiy hayotdagi muvaffaqiyat sifatida qaralsa, martaba (karyera) raqobatbardoshligiga esa kasbiy muvaffaqiyatga erishish sifatida qaralishini ko‘rsatishgan[2. 468]. Garchi bu ikkala raqobatbardoshlik turi sinonimi sifatida ishlatilsada, ammo bu turli xil konseptlar ekanligini ko‘rsatuvchi ilmiy izlanishlar ham mavjud[8. 146-152].

Yuqorida keltirilgan nazariy manbalarining qiyosiy tahlili asosida quyidagi xulosalarni ilgari surishimiz mumkin:

1. Sotsiologik nuqtai nazardan yoshlar raqobatbardoshligining asosiy parametrlari ishlab chiqilgan, raqobatbardoshlikning ijtimoiy-psixologik hamda siyosiy-psixologik talqini amalga oshirilgan, yoshlar raqobatbardoshlik sifatlarining shakllanishiga ta’sir etuvchi sotsial omillar aniqlanib, ular ichida hayotdan qoniqish darajasi dinamik xarakterga egaligi asoslangan.

2. Yoshlar raqobatbardoshligiga ta’sir etuvchi sotsiopsixologik omillar tahlili shuni ko‘rsatadiki, yoshlarda raqobatda sinmaslik uchun doimiy ravishda o‘qib o‘rganish, yangilikka intilish, o‘z kasbiy faoliyatiga innovatsion texnologiyalarini joriy eta olishi ko‘nikmalarni shakllantirishga e’tibor qaratish lozim. Buning uchun esa oliy ta’lim tizimi o‘quv rejalariga «Raqobat sotsiologiyasi», «Raqobat psixologiyasi», «Raqobatbardoshlik strategiyasi va taktikasi» nomli o‘quv kurslari, malaka oshirish va qayta tayyorlash tizimiga «Raqobatbardoshlik ko‘nikmalarini shakllantirishning metodologik asoslar» nomli modulni kiritish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Абдуллаев Т.У. Ёшлар фаоллигини ўсиб боришида фалсафанинг ўрни. / Ўзбекистон Республикасини 2017-2021 йилларда ривожлантиришнинг Ҳаракатлар стратегиясини жамиятга тадбиқ қилишда фалсафа фанининг ўрни ва аҳамияти. Республика илмий-назарий анжуман материаллари. – Фарғона: ФарДУ, 2019. – Б. 5-7.

2. Андреев В.И. Конкурентология. - Казань: Центр инновационных технологий, 2013. - 468 с.

3. Бекмуродов М. Ижтимоий ривожланиш жараёнларининг социологик асослари. /Ахборотлашган жамиятда замонавий социологиянинг долзарб масалалари. Республика илмий-амалий конференцияси материаллари. – Тошкент: ЎзМУ, 2019. -Б. 22-25.

4. Герасимчук Д. Н. Социальный капитал как фактор конкуренции субъектов регионального рынка труда. / Дис. … канд. социол. наук. - Южно-Сахалинск, 2015. - С. 50.

5. Ефимова Г. З. Конкурентоориентированность и конкурентоспособность в оценке студенческой молодежи. //Образование и наука. Том 19, № 7. 2017 /The Education and Science Journal. Vol. 19, № 7. 2017. -С. 97.

6. Исақова З.Р. Миллий ва умуминсоний қадриятлар-ёшлар маънавий камолотининг муҳим омили. Ўзбекистон Республикасини 2017-2021 йилларда ривожлантиришнинг Ҳаракатлар стратегиясини жамиятга тадбиқ қилишда фалсафа фанининг ўрни ва аҳамияти. Республика илмий-назарий анжуман материаллари. – Фарғона: ФарДУ, 2019. – Б. 78-80.

Arts and culture management (management arts) scientific approaches and its modern classification

Odiljon TOPILDIYEV
Head of the Department of Cultural Studies of NamSU, Candidate of History, Associate Professor

Jakhongir MAKHMUDOV
Student of Namangan State University

Abstract. Practical management methods used in art management learning, summarizing, drawing conclusions. Achievements of creativity in art managemen Adaptation to the conditions of Uzbekistan, new technological mechanisms of management based on study, the activities of all art institutions in our Republic are correct develop recommendations to help manage. The chosen topic is theoretical although it is devoted to problems; it is only a theory during the writing of the article not to be limited to, but also serious about the practical importance of the issue attention was paid. Because the goal of any theoretical idea is to improve the practical situation, is to increase the level of the achieved result in terms of quality. This research best practices and recommendations of the field of art management were widely used.

Key words: art, culture, management, scientific approach.

The first President of the Republic of Uzbekistan I.A. Karimov and the President the ideas and thoughts put forward in the works of Sh. Mirziyoyev, as well as the scientific literature within the scope of the topic, serve as a theoretical basis for the wide coverage of the topic. Management and marketing of the field of art and culture theoretical generalization of the achieved scientific achievements, its most advanced methods and methodologies creative learning, modern in the perspective of the art and culture of Uzbekistan using art management recommendations. This work is primarily culture and art for employees, cultural and artistic institutions for, theoretical importance for specialists of culture and sports system earns. Research conclusions, as well as art institutions, theaters, museums, also theoretical in the activity of recreation parks, exhibitions, concert-tour associations can be applied. In addition, with art management, with the art market that our work becomes of practical importance for practicing art managers we hope The management of art and culture in our country is different classes of population educating its representatives in artistic, aesthetic, moral, socio-political directions, organization of spiritual and creative activity of people, a well-rounded person it has a great place and role

in its formation. Changes in the field of culture and art, in particular, culture and recreation centers, palaces of culture and art, museums, culture and recreation parks, neighborhood events, information resources centers, libraries, art galleries. During the time of the former Soviets, this activity was carried out under the name of cultural education. The main content of the work is the ideology of the totalitarian system of the population through artistic means served to reach the lower layers. The club of that time People hardly enter the institutions, organized in the name of artistic amateur creativity were killed.

The doors of libraries in rural areas are locked. The number of books in them does not exceed 3-5 thousand, and they are mostly political literature consisted of Management is an English word, given in the Oxford English Dictionary by definition it is:

• Management authority and art;

• Exceptional resource management and administrative skills understood.

Culture and art management is in culture and art institutions means managing processes and personnel.

The history of culture and art is ancient. Its roots are the first of mankind goes back to the period of associations. The first forms of association in scientific literature are stone, It is interpreted that it was formed during the bronze and iron ages. People in this period cultural socialization, ensuring life, determining its stable duration arose out of necessity. People to provide material aspects of life hunting, fishing, planting crops, attracting the opposite sex who learned to achieve it in various games and exercises. Teaching is continuous, continued continuously. Continuity and continuity of teaching is a separate field of education caused its formation as Therefore, the activities of the cultural sphere of education can be said to be the basis.

The concept of «manager» is as follows in the National Encyclopedia of Uzbekistan explained:

«Manager» (English - manager):

1. Non-owners of enterprises and companies, who have received special training, a qualified specialist who knows the rules of management, hired manager;

2. Company, firm, enterprise, bank, finance in developed countries a manager, director, leader who has executive power of institutions, director, administrative manager, executive employee;

3. Issuance of bonds and their transfer on the capital market leading participant of bank syndicate groups dealing with.

There are two ways to talk about culture and art management. Firstly, in a broad sense, a person as a social reality, styles of human living conditions thoughts about the system of social events and not related to socialization: culture and art represent the material and spiritual environment, human formation and makes it possible to rise. Secondly, in a narrow sense, it is clear in the life of society thoughts about the circle: (circle of culture and art). Preservation of cultural and historical heritage and covers their use (museum, library, archival works, national and local traditions, holidays, etc.). Art education and children’s creativity, art, creative (harmonious to artistic) activity, concert activity, entertainment in free time organization of work, hobby, ethnographic arts and crafts, as well as them providing activities (cultural economy, financing, management, information, vocational training and retraining). Within culture activities of various official agencies (state, municipal, private, public organizations and etc.) are also carried out by some people. After that, theirs all are called firms for short.

The current globalization process also affects the labor mentality. «Later, the term «organizational culture» was introduced into scientific circulation. M. Bekmurodov, a well-known sociologist who is conducting research on this issue in his opinion, the organization represents not only the business nature of the cultural institution, rather, the culture characteristic of the organization is reflected in the behavior of each employee means that a person’s character will rise to the level of motive. Organization culture is not mastered by employees on their own, but on a planned basis it is consistently instilled into the minds and psyches of experts.»

In conclusion, the study of the research conducted by the above scientists, art management and development of art, formation and support of art plays an important role in supporting and freedom in all areas of the cultural sector, helps to achieve freedom and equality. Art policy and management your understanding of art and the principles, methods and principles of art serves to deepen.

References

1. Constitution of the Republic of Uzbekistan. -Tashkent: Uzbekistan, 2016.

2. Actions on further development of the Republic of Uzbekistan strategy» collection of legal documents of the Republic of Uzbekistan. -2017 year.

3. «Culture and creating conditions for the development of public-private partnership in the field of art Resolution No. PQ-3892 of October 16, 2017, PQ 3325-number.

4. Decision of the President of the Republic of Uzbekistan Republic of Uzbekistan Fund for the development of culture and art under the Ministry of Culture on establishment, August 1, 2018, No. PQ-3892.

Ta’lim tizimida samaradorlikni oshirishda boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining o‘rni va ahamiyati

Azizaxon NURIDDINOVA
Namangan davlat universiteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta’lim tizimini boshqarish, ta’lim samaradorligini oshirishda o‘qituvchining o‘rni, tarbiya masalasi, o‘quvchilarga bilim berishda o‘qituvchining vazifalari, rahbar mas’uliyati, ta’lim-tarbiya jarayonida o‘quvchilarning bilim ko‘nikmalarini shakllantirish haqida ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Ta’lim, tarbiya, rahbar, maktab, o‘qituvchi, o‘quvchi, bilim, ko‘nikma, malaka, subyekt, muomala madaniyat.

Ta’lim, tarbiya masalasi hamma zamonda dolzarb bo‘lib kelgan. O‘tmishda ham kishilar ta’lim olishgan, ta’lim berishgan. Bugun ham o‘quv yurtlari, bilim maskanlari faoliyati jamiyatning diqqat markazida. O‘ylaymanki, kelajakda ham ta’limga bo‘lgan e’tibor kuchaysa, kuchayadiki, aslo kamaymaydi.Ta’limda , eng avvalo “ta’lim oluvchi”ni tilga olish to‘g‘riroq bo‘lsa kerak. Agar ta’limga ehtiyoj bo‘lmasa, uning keragi ham bo‘lmaydi. Shu nuqtai nazardan olib qaraydigan bo‘lsak, ta’lim oluvchi bor ekan – ta’lim ham bo‘ladi.

Ta’limda ishtirok etuvchi va o‘z navbatida muhim subyektlardan biri bu – oila, ota-onadir. Endi, sizga ma’lumki, har qanday ish, har qanday loyiha ma’lum reja, qonun-qoida asosida amalga oshadi. Uning boshqaruvchisi bularni belgilab berib, borishini nazorat qiladi. Ta’limda ham bunday vazifani o‘z bajaruvchisi bor.Ta’lim tizimini tashkil etib, isloh qilib, unda ishtirokchilar vakolatlari, huquq va majburiyatlarini belgilab, bu ishning borishini nazorat qiluvchi subyekt bu – Davlatdir. Davlat deyilganda Respublika Prezidenti, Oliy vakillik organlaridan boshlab to rektor, direktor va uning o‘rinbosarlarigacha bo‘lgan boshqaruv tizimi tushunilishi lozim.Chunki ular bu sohada Davlat nomidan ish ko‘rishadi. Ushbu ro‘yxatga shuningdek, fuqarolarning o‘zini-o‘zi boshqarish organlari, mahalla, nodavlat notijorat tashkilotlari, jamoat birlashmalari va boshqalarni ham kiritishimiz mumkin. Ular ham o‘z vakolat doirasidan kelib chiqqan holda ta’lim tizimida o‘z o‘rniga ega.

Maktab – bola ma’lum yoshga yetgach, uni o‘z bag‘riga olib, unga ta’lim-tarbiya beradigan maskan. Hozirda jamiyatimizda o‘quvchi birinchi sinfdan o‘n birinchi sinfgacha umumiy o‘rta ta’lim maktabida ta’lim –tarbiya oladi. Ya’ni o‘quvchilar umrining o‘n bir yilini shu dargohda o‘tkazadi. Maktab pedagoglari esa o‘quvchilarga o‘z mutaxassisligi bo‘yicha ta’lim berishadi.

O‘quvchilarning birgina vazifasi bor bo‘lib, bu ham bo‘lsa – ta’lim olish, mustahkam bilim egallash. Agar diqqat bilan nazar tashlasak, hozirgi kunda o‘qituvchi – murabbiylarga alohida mas’uliyat yuklatilgan. Chunki, ta’limdan maqsad – barkamol, sog‘lom avlodni tarbiyalash. Bu sohada tarbiyalanuvchi bilan eng ko‘p muloqotda bo‘ladigan shaxs bu – o‘qituvchidir. O‘qituvchi – qadimdan turli davlatlarda nafaqat oddiy aholi, balki davlat rahbarlari tomonidan hurmatlanib, ardoqlanib kelgan kasb egalari. Ularni turlicha atash mumkin: o‘qituvchi, murabbiy, ustoz, mudarris, muallim va boshqalar.

O‘quvchilar – o‘qituvchining eng xolis, eng adolatli hakamlari. Ular bilan ikki-uch og‘iz suhbatlashsangiz, har qanday o‘qituvchi haqida yetarli ma’lumotga ega bo‘lasiz. Yuqoridagi so‘rov natijalari hamda shaxsan o‘zimning kuzatuvlarim asosida o‘qituvchilar quyidagilarga rioya etishlari lozim deb o‘ylayman:

- bolalarni sevishi;
- o‘z sohasini yetarlicha egallagan bo‘lishi
- muomala madaniyatiga ega bo‘lishi;
- shaxsiy hayot va kasbiy faoliyatni aralashtirib yubormasligi;
- o‘z ishiga mas’uliyat bilan yondashishi;
- boshqalar(turli komissiya va tekshiruvchilar) uchun emas, balki O‘zbekiston kelajagining taqdiri o‘zini qo‘lida ekanligini anglagan holda faqat va faqat barkamol avlodni tarbiyalash uchun mehnat qilishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston kelajagi yosh avlod qo‘lida! Shunday ekan bugun biz qanday ta’lim bersak, ertaga bizdan ta’lim olgan yosh avlod shunday hayot kechiradi. Shunday ekan, keling, bizga yuklatilgan sharafli vazifani dildan his etaylik, mas’uliyat bilan bajaraylik. Biz yashab turgan jamiyatning haqiqiy vatanparvar, madaniyatli, ma’naviyatli a’zolarini tarbiyalaylik.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Mahmudov M. Ta’lim natijasini loyihalash. // «Pedagogik mahorat», 2003 yil, 1-son, 8-10 betlar.

2. To‘raqulov X.A. Ilmiy ijodiyot metodologiyasi. T-2006y.

3. Farberman B.L., Musina R.G., Jumaboyeva F.A. Oliy o‘quv yurtlarida o‘qitishning zamonaviy usullari. T., 2002 yil

Pedagogical factors for the development of professional competence of students

Gozzal GUBENOVA
Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz
Theory and history of pedagogy
1-year independent researcher

Abstract. *In this thesis, opinions and reflections are made on the pedagogical factors of the development of professional competence of students. The development of professional competence of students involves the acquisition of knowledge, skills and relationships necessary to become a competent and responsible specialist in their field. Teachers must clearly set learning goals for their courses and communicate them to their students. Academic goals must meet the professional standards of the field and help students develop relevant competencies.*

Key words: *Students, ethnicity, competence, development, pedagogical factors, methods, professional skills, relationships.*

Actual assessments, such as Case Studies, simulations, or project-based assignments, are more closely related to actual work situations than traditional exams. These assessments help students develop professional skills and knowledge in Real-world conditions. Regular, timely, and constructive feedback is important to help students develop their professional skills. Feedback should be specific to educational goals and aimed at identifying areas of improvement.

Professional competence requires not only knowledge and skills. Students must also develop the ability to analyze complex problems, think critically, and develop evidence-based solutions. Teachers can promote critical thinking and problem solving by giving students the opportunity to engage in challenging questions and scenarios.

Effective communication is an important skill for professionals in all areas. Teachers can help students develop communication skills, including oral and written communication, and encourage them to engage in conversation and discussion. Moral and social responsibility is an important component of professional competence. Teachers can provide opportunities for students to reflect.

The development of professional competence in students is influenced by various pedagogical factors that play a significant role in their educational

journey. Here are some key factors that contribute to the development of professional competence:

- Curriculum Design: The design of the curriculum plays a crucial role in developing professional competence. A well-structured curriculum should include a balance between theoretical knowledge and practical application, providing students with opportunities to gain hands-on experience in their field of study.
- Active Learning: Active learning methods, such as problem-solving activities, case studies, group discussions, and project-based learning, promote the development of critical thinking, problem-solving skills, and practical application of knowledge. These approaches encourage students to engage actively in the learning process and develop their professional competence through real-life scenarios.
- Competency-Based Education: A competency-based approach focuses on defining specific learning outcomes and assessing students' mastery of those outcomes. By clearly articulating the required competencies for a particular profession or field, educators can align their teaching methods and assessments to help students develop the necessary skills and knowledge.
- Practical Training and Internships: Providing students with opportunities for practical training and internships in relevant professional settings enhances their understanding of real-world contexts and develops their practical skills. These experiences bridge the gap between theory and practice, allowing students to apply their knowledge and acquire industry-specific competencies.
- Collaborative Learning: Collaborative learning environments, such as group projects and teamwork, promote effective communication, interpersonal skills, and cooperation among students. These skills are essential for professional competence, as many professions require individuals to work effectively in teams and collaborate with colleagues.
- Guidance and Mentoring: Effective guidance and mentoring by experienced professionals in the field can significantly contribute to the development of students' professional competence. Mentors can provide valuable insights, advice, and support, helping students navigate their educational journey and gain a deeper understanding of their chosen profession.
- Continuous Assessment and Feedback: Regular assessment and timely feedback are vital for students to monitor their progress and identify

areas for improvement. Constructive feedback from educators and mentors helps students enhance their professional competence by highlighting their strengths and addressing any weaknesses.

- Technology Integration: Integrating relevant technologies into the learning process can enhance students' digital literacy and familiarize them with industry-specific tools and practices. Technological advancements in various fields have transformed professional practices, and equipping students with technological skills prepares them for future professional roles.
- Professional Ethics and Values: Emphasizing professional ethics, integrity, and values throughout the educational journey helps students develop a strong moral compass. Professional competence is not only about technical skills but also about ethical decision-making and responsible behavior in their chosen field.
- Lifelong Learning: Encouraging a mindset of lifelong learning is essential for the development of professional competence. Students should be motivated to stay updated with the latest advancements, research, and trends in their field, fostering a commitment to continuous self-improvement and professional growth.

By considering these pedagogical factors and integrating them into the educational process, educators can enhance the development of professional competence in students, preparing them for successful careers in their chosen fields.

Conclusion. Actual assessments, such as Case Studies, simulations, or project-based assignments, are more closely related to actual work situations than traditional exams. These assessments help students develop professional skills and knowledge in Real-world conditions. Regular, timely, and constructive feedback is important to help students develop their professional skills. Feedback should be specific to educational goals and aimed at identifying areas of improvement.

REFERENCES

1. Asqarov A. Some theoretical and scientific methodological foundations of ethnogenesis and ethnic history of the Uzbek people. «History of Uzbekistan» magazine. 2002.

2. Holikov.A, pedagogical skill, T., 2021yil.

3. Munavvarov A.Q. Pedagogy. T., 2016.

4. Gaibullaev N., Khabirov R., Mamatqulova R., Toshmurodova Q., Pedagogical lecture text. T., 2016.

5. Shanyozov K. The process of formation of the Uzbek people. - Tashkent, 2001. P. 19

6. Yakubovsky A.Yu. About the issue of the emergence of the Uzbek, people. - Tashkent. 1941.

7. Khojaev A. Ethnonyms related to Turkic peoples in ancient Chinese sources. «Uzbekistan in the Middle Ages: history and culture». - Tashkent, 2003. Pp. 178-184.

8. Asqarov A. History, archaeology and Ethnology in the years of independence. Journal of Social Sciences in Uzbekistan. 1996.

Tibbiyot oliy ta’lim muassasalari talabalarida o‘quv motivatsiyasi muammosining dolzarbligi va ilmiy o‘rganilishi darajasi

O‘tkirbek ARZIQULOV
Andijon davlat tibbiyot instituti o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada tibbiyot oliy o‘quv yurti talabalarida o‘quv motivatsiyasining namoyon bo‘lishining aktual tomonlari haqida mulohaza yuritiladi.

Kalit so‘zlar: motivatsiya, talaba, ta’lim, tibbiyot, o‘quv motivatsiyasi, kasbiy motivatsiya, motiv, maqsad, ehtiyoj, kasbiy tayyorgarlik.

Kirish. Bugungi kunda mamlakatimizda uzluksiz ta’lim tizimining yuqori bosqichi bo‘lmish, oliy ta’lim tizimida bir qator tub islohotlar amalga oshirilmoqda. Mustaqil fikrga ega va yuksak saviyali kadrlar tayyorlash masalasiga davlat siyosati darajasida ahamiyat qaratilmoqda. Xususan Prezident Sh.M.Mirziyoyevning “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora tadbirlar to‘g‘risida”gi 2018-yil 5-iyundagi PQ-3775-son qarori aynan shu masalaga qaratilgandir . Jumladan, tibbiyot oliy ta’lim muassasalariga ko‘rsatilayotgan e’tiborni tasdig‘i sifatida 09.07.2020 yil holatiga kelib, Respublikamizda faoliyat yuritayotgan davlat tibbiyot oliygohlari soni 11 tani tashkil etilganligi e’tiborga molikdir . Ularda ko‘plab bo‘lg‘usi shifokor o‘g‘il–qizlar ta’lim olyapti va ular bugungi Yangi O‘zbekistonni qurishda o‘zining bor kuchi hamda imkoniyatlarini safarbar qilgan holda, o‘z hissalarini qo‘shib kelmoqdalar.

Tibbiyot oliy o‘quv yurtlari talabalari o‘rtasida motivatsiyani o‘rganishga qiziqish yuqori darajadagi ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lib, ushbu kasbni o‘zlashtirishning murakkabligi bilan bog‘liq muammolar ko‘plab ilmiy-tadqiqot ishlarida qayd etilganligi ahamiyatlidir .

Tibbiyot oliy o‘quv yurti talabalarining bilim olishi tibbiyot va umuman sog‘liqni saqlashni rivojlantirishning muhim bosqichlaridan biridir. Bo‘lajak shifokorlar orasida eng yuqori motivatsiya klinik bo‘limlarning yuqori kurslarida o‘qiyotganda, talaba kelajakdagi kasbiga “yaqinroq” bo‘lganda kuzatiladi. Bu borada talabalar o‘quv faoliyatiga ta’sir qilayotgan muammolar ham mavjuddir. Ulardan biri sifatida past darajali o‘quv motivatsiyasini misol qilishimiz mumkin.

Shu o‘rinda, “motivatsiya” tushunchasining psixologik mohiyatiga to‘xtalib o‘tsak, to‘g‘ri bo‘ladi. Psixologiyada inson xulq-atvoridagi qo‘zg‘atuvchi holatlarni tasvirlash va tushuntirish uchun qo‘llaniladigan

tushunchalar orasida motivatsiya va motiv tushunchalari eng umumiy va asosiy bo‘lib hisoblanadi.

«Motivatsiya» atamasi «motiv» atamasiga qaraganda kengroq tushunchaga ega. «Motivatsiya» - hozirgi zamon psixologiyasida xulq-atvorni determinatsiyalovchi omillardir. Bunga, xususan, ehtiyojlar, motivlar, maqsadlar, intilishlar va boshqa ko‘pchilik tizimini belgilovchi va xulq-atvor faolligini ma’lum darajada tutib turuvchi, rag‘batlantiruvchi jarayon xususiyati sifatida ikkilangan ma’noda qo‘llaniladi. Biz motivatsiya tushunchasini birinchi ma’noda qo‘llaymiz. Demak, motivatsiya inson xulq-atvori, uning kelib chiqishi, yo‘nalishi va faolligini tushuntirib beruvchi psixologik xususiyatga ega bo‘lgan sabablar yig‘indisi sifatida belgilash mumkin.

Motivatsiya – ehtiyoj yoki istak, stimullashtirilgan va yo‘naltirilgan xulq - atvordir. “Motivlar – insonni u yoki bu faoliyat bilan shug‘ullanishga majbur etuvchi ichki turtki kuchi”dir. Hozirgi zamon bixevioristlari stimulni tashqi qo‘zg‘atuvchi sifatida talqin qiladilar va organizmning ichki energiyasini faollashtiruvchi deb hisoblaydilar .

Har qanday kasbni egallash, nafaqat egallash, balki uni mahorat bilan amalga oshirishda faoliyatning barcha qonuniyatlari va mexanizmlari amal qiladi. Oddiygina biror kasb malakasini egallash uchun ham unga aloqador bo‘lgan ma’lumotlarni eslab qolish va kerak bo‘lganda yana esga tushirish orqali uni bajarish bo‘lmay, balki ham ichki (psixik), ham tashqi (predmetga yo‘naltirilgan) harakatlarni ongli tarzda bajarish bilan bog‘liq murakkab jarayonlar yotishini unutmaslik kerak. Lekin tibbiyot oliy o‘quv yurti talabalarining insonlar salomatligini tiklash yoki tibbiy jihatdan yordamni adekvat tashkil etish bilan bog‘liq faoliyatni amalga oshirishlariga majbur qilgan psixologik omillar - sabablar muhim bo‘lib, bu sabablarni - faoliyat motivlari deb aytiladi.

Zamonaviy ta’lim jarayonida birinchi o‘rinda talabaga faqat ma’lum ko‘nikma, bilim va malakalarni o‘rgatish emas, balki ta’lim jarayonining natijasini aks ettiruvchi shaxsning xususiyatini va individualligini shakllantirish , shaxsning ehtiyojlari va motivlari tizimini ishlab chiqish zarur bo‘lib, bu o‘z navbatida ta’lim sifatining ko‘rsatkichidir .

Tibbiyot oliy o‘quv yurti talabalari kelgusi kasbiy faoliyatning motivatsiyasini shakllantirishga ilmiy yondashuvga binoan motivatsiyaning ichki salbiy ta’siri va ijobiy ta’siriga oid ma’lumotlar mavjudligi mazkur maqolada ko‘rilayotgan mavzuning naqadar muhim ekanligini tasdiqlaydi.

Shu bilan birga kasbiy motivatsiyaning xususiyatlarini ochib beruvchi qarama-qarshi yondashuvlar ushbu yo‘nalishda yangi tadqiqotlarni olib

borishni talab qiladi. Ya’ni, alohida jihati bo‘lajak shifokorlarda talabalarning muvaffaqiyatiga qarab ichki va tashqi kasbiy motivatsiyaning o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlash muammosini dolzarblashtiradi.

Motivatsiyaning ichki turida faoliyat shaxsning o‘zi uchun muhim bo‘ladi. Tashqi kasbiy motivatsiyada faoliyatning mazmuniga nisbatan boshqa tashqi ehtiyojlarning qondirilishi istagini tushuniladi (ijtimoiy obro‘ - e’tibor, ish haqi va boshqalar), ular o‘z navbatida: tashqi ijobiy va tashqi salbiy turlarga bo‘linadi. Tashqi ijobiy motivlar, tashqi salbiy motivlarga qaraganda har tomonlama samaraliroq va istalgan bo‘lishi shubhasizdir .

Bizga ma’lumki, talabalardagi o‘quv motivatsiyasi yondosh tushunchalardan bo‘lgan kasbiy motivatsiya bilan ham bog‘liq bo‘lib rivojlanadi. Ya’ni yuqori darajadagi o‘quv motivatsiyasi o‘z navbatida kasbiy motivatsion rivojlanishga xizmat qiladi.

Shaxsning kasbiy rivojlanishi muammosi zamonaviy ijtimoiy-madaniy sharoitda o‘z ahamiyatini yo‘qotmaydi. Buning bir misoli etib insoniyat umri va hayoti uchun ta’sirli bo’lgan koronavirus infeksiyasi bo‘lgan Covid–19ning asoratlarini bartaraf etishda tibbiyot sohasida raqobatbardosh yangi kasblar va mutaxassisliklarning paydo bo‘lishi zarurati ko‘rsatadi. Kasbning rivojlanish mantig‘i shundaki, u boshlanishida odamlarning ma’lum bir talablaridan paydo bo‘ladi. Keyin amaliy tajribani yig‘ish va uni chuqur mulohaza qilish orqali amalga oshiriladi .

Psixologiyada shaxsning kasbiy motivatsiyasini o‘rganish, birinchi navbatda, motivatsiya psixologiyasining umumiy nazariy yondashuvlariga asoslangan; ikkinchidan, kasbiy va mehnat faoliyati nazariyalarining konseptual asoslariga asoslangan.

Kasbiy motivatsiyani tushuntirishda xorij olimlari tomonidan quyidagi nazariyalar taqdim etilgan: F.Herzbergning ikki omil nazariyasi (1959); S.R.Alderferning ERG nazariyasi (1972); K.Levinning kutish nazariyasi (2001); A.Maslouning ehtiyojlar ierarxiyasi nazariyasi (2003); D.Mc.Clellandning orttirilgan ehtiyojlar nazariyasi (2007); D.Mc.Gregorning maqsadlarni belgilash nazariyasi (1985); V.H.Vroomning mehnat motivatsiyasining “paternalistik” konsepsiyasi(1964); J.S.Adamsning tenglik/adolat nazariyasi (1965) va boshqalar. Masalan, biogenetik nazariya namoyondasi Uilyam McDugall (1871-1938) motivatsiyaning irsiy (tabiatdan beriladigan) xususiyatga ega degan o‘z qarashini isbotlash uchun tug‘ma instinktlar masalalari bilan mazkur voqelikni bog‘lab tushuntirishga harakat qilgan.

Shuni ta’kidlash kerakki, kasbiy motivatsiyaning xorijiy nazariyalari aksariyat holda boshqarish psixologiyasiga mos ravishda ishlab chiqilgan

(Xekxauzen H.,2003; Kixler E., Roder K., 2003; Shults D., Shults S., 2003; Muchinski P., 2004; Nutten J., 2004; Ritchi Sh, Martin P., 2004), ya’ni, ularning ta’limotlari asosan subyekt tomonidan bevosita bajariladigan mehnat faoliyati va kasbiy majburiyatlarga tegishlidir.

Shaxsning kasbiy motivatsiya darajasiga bir nechta tashqi va ichki ijtimoiy – psixologik omillar ta’sir ko‘rsatadi. Oliy o‘quv yurti talabalarida ham kasbiy motivatsiyaning turlicha bo‘lishi ham aynan yuqoridagi omillarga bog‘liq bo‘lishi mumkin. Ammo oliy o‘quv yurtiga qabul qilingan va kasbiy motivatsiya darajasi yuqori bo‘lgan talabalarda keyinchalik, yuqori bosqichlarga o‘tgan sari kasbiy motivatsiya darajasi birmuncha pasayish hollari uchraydi. .

A.K.Markova fikriga ko‘ra, ta’lim motivatsiyasi tarkibiga quyidagilar kiradi:

1) shaxsning hissiy namoyon bo‘lishiga asoslangan to‘g‘ridan-to‘g‘ri rag‘batlantiruvchi motivlar;

2) umumiy bilimning va xususan, predmetning ahamiyatini tushunishga asoslangan o‘quv faoliyatining istiqbolli motivatsion motivlari;

3) bilish jarayonining o‘zidan qoniqishga asoslangan aqliy motivatsion motivlar .

E.Yu.Patyaeva ta’lim motivatsiyasi o‘quv vaziyatlari asosida turlicha namoyon bo‘lishini ajratadi: berilgan ta’lim uchun motivatsiya; spontan o‘qitish motivatsiyasi; motivlar va his-tuyg‘ular to‘qnashuvi sharoitida qaror qabul qilish; o‘z pozitsiyasini shakllantirish, uni asoslash va himoya qilish, turli pozitsiyalarni hisobga olgan holda qaror qabul qilish, harakat qilish qobiliyatini o‘z ichiga olgan o‘z-o‘zini o‘zi belgilaydigan o‘quv faoliyati uchun motivatsiya va boshqalar .

Oliy o‘quv yurtlari talabalarining ta’lim motivatsiyasi muammosini qarasak, mazkur muammoning ko‘p o‘rganilgan jihatlari quyidagilardir: B.G.Ananiev, T.A.Matis, V.A.Yakunin va boshqalar talabalarning motivatsion sohasi tuzilishidagi aloqa motivatsiyasining o‘rnini; M.I.Dyachenko, L.A.Kandibovich, S.L.Kandibovich, L.F.Jeleznyak va boshqalar ta’lim samaradorligi va kelajakdagi kasb talablariga muvofiq ijtimoiy qadriyat motivlarini rivojlantirish o‘rtasidagi bog‘liqlikni; S.V.Bobrovitskaya, A.N.Pechnikov, G.A.Muxina, M.V.Vovchik-Blakitnaya va boshqalar universitet, institutlarga kirish motivlari va o‘qish jarayonida motivlarning o‘zgarishi dinamikasini; A.A.Rean, V.A.Yakunin, N.I.Meshkov va boshqalar talabalarning turli o‘quv fanlariga munosabatini; I.R.Altunina, R.I.Tsvetkova, R.S.Nemov va boshqalar talabalarning xulq-atvoriga, o‘quv kasbiy va kasbiy faoliyatiga ta’sir

etuvchi motivatsion omillar va mexanizmlarni; P.S.Vaysman, O.N.Arestov, P.R.Bibrich, M.G.Rogov va boshqalar o‘quv jarayonida yutuq motivining rolini; S.A.Gaponova, E.P.Ilin va boshqalar kursantlarni tayyorlash jarayonini motivatsion qo‘llab-quvvatlash masalalarini ilmiy tadqiq etganlar.

E.P.Ilinning ta’kidlashicha, Institutga kirish, ta’lim olish sabablarini aniqlash amaliy ahamiyatga ega, ya’ni – bu hozirgi ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy sharoitlar bilan belgilanadi. Muallifning ta’kidlashicha, shunga qaramay, ijtimoiy-hayotning boshqa ko‘rinishlarida o‘z ahamiyatini yo‘qotmaydigan doimiy ravishda namoyon bo‘ladigan motivlarni ajratib ko‘rsatish mumkin. Institutga kirishning asosiy motivlari: talaba yoshlar davrasida bo‘lish istagi, kasbning katta ijtimoiy ahamiyati va uni qo‘llash doirasining kengligi, kasbning qiziqish va mayllarga muvofiqligi, ijodiy imkoniyatlarini izlash.

E.P.Ilinn bu borada qizlar va o‘g‘il bolalarda motivlarning ahamiyatidagi farqlarni ta’kidlaydi: qizlar ko‘pincha kasbning katta ijtimoiy ahamiyatini, uni qo‘llash doirasining kengligini, yirik shaharlarda va ilmiy markazlarda ishlash imkoniyatini, talabalarning badiiy havaskorlik faoliyatida ishtirok etish istagini va kasbning yaxshi moddiy ta’minlanganligini inobatga olishlari , lekin bizning mentalitetimizda qizlarga ko‘proq kasb bo‘yicha topiladigan ishning o‘zi yashab turgan mintaqada ish topishning osonligi, qulayligi, yaxshi moddiy ta’minlanganligi, o‘zi yashab turgan oilaning ijtimoiy muhitiga mos kelishi asosiy ahamiyat kasb etadi. Boshqa tomondan, yigitlar ko‘pincha tanlangan kasbi ularning qiziqishlari va moyilliklariga, oilaviy an’analarga ham mos kelishi muhimdir.

M.V.Gamezo, E.A.Petrova, L.M.Orlovaning ta’kidlashicha, talabalarning o‘qitish motivlari bevosita kasbiy tayyorgarlik sifati shakllanishiga ta’sir qiladi. Mualliflarning ba’zilariga mazmunli tavsif beradilar: shaxsiy obro‘-e’tibor motivi, mavqeni saqlash va ko‘tarish motivi, o‘zini o‘zi anglash motivi, o‘zini o‘zi anglash motivi, tasdiqlash, moddiy motivlar va boshqalar .

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, tibbiyot oliy o‘quv yurti talabalari o‘quv motivatsiyasi bo‘yicha nazariy va amaliy o‘rganishlar asosida hamda mutaxassislarning ta’riflariga asoslanib talabalarning o‘qishga bo‘lgan ishtiyoqini oshirish bo‘yicha quyidagi tavsiyalarni berish mumkin.

1. Talabalar institutga nima uchun va nima sabab kirganliklarini imkon qadar erta tushunishlari, ushbu harakatning muhimligini anglab etishlari va yanada muvaffaqiyatli o‘qishga harakat qilishlari uchun ularning o‘quv faoliyatida pragmatik va rag‘batlantiruvchi motivlarning ahamiyatini baholash zarur.

2. Institutda quyidagi yo‘nalishlarga e’tibor berish muhim bo‘ladi:

a) talabalar bilan ishlash (talabalarga kerakli mutaxassislar haqida ma’lumot berish, kasbiy yo‘nalishni shakllantirish, ta’lim faoliyati uchun muhim motivlarni va o‘qishga ongli qiziqishni shakllantirish, ijtimoiy va kasbiy mavqeini aniqlashga yordam berish va boshqalar);

b) o‘qituvchilar bilan ishlashning ijtimoiy - pedagogik dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish, ijtimoiy-pedagogik yordam berish, o‘quv jarayonini tashkil etishda uslubiy yordam berish va boshqalar;

c) ota-onalar bilan ishlash (ularga farzandlari o‘qishlarida qanday yordam berishni o‘rgatish va boshqalar.

3. Tibbiy yo‘nalish maskanlarining yetakchi mutaxassislari, shuningdek, oliy o‘quv yurtlari o‘qituvchilari tomonidan elektiv kurslarni joriy etish;

4. Turli treninglar, tanlovlar, loyihalar va boshqalarni tashkil etish va o‘tkazish;

5. Fan va kompleks olimpiadalarni tashkil etish, unda turli mutaxassislik va kurs talabalari imkon qadar ko‘proq jalb etilish maqsadlidir.

Ushbu tavsiyalarni amalga oshirishda talabalarning ta’lim motivatsiyasini oshirishdagi qiyinchiliklar va muammolar to‘g‘risida o‘rganish natijasida olingan ma’lumotlar dolzarb bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Sh.M.Mirziyoyevning “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora –tadbirlar to‘g‘risida”gi 2018 yil 5-iyundagi PQ – 3775 – sonli Qarori //http://lex.uz.

2. Karimova V.M., Akramova F.A. va boshqalar. Psixologiya. Darslik. - T.: TDIU, 2012. - 387 b.

3. Б.А.Рахимов. Психология фанида талабалар касбий мотивациясини ўрганишга қаратилган тадқиқотлар таҳлили // “Ёшлар маънавиятини юксалтириш, уларнинг бўш вақтини мазмунли ташкил этиш масалалари” мавзусидаги Республика илмий-амалий семинари материаллари. Тошкент-2020. 84-85 б.

4. Башмаков О.А., Петросов С.Н., Гурдус В.О., Соловьев В.В. Профессиональная деятельность современного врача: ее особенности и мотивация // Вестник Всероссийского общества специалистов по медикосоциальной экспертизе, реабилитации и реабилитационной индустрии. – 2014. – № 2. – С. 90-94.

5. Долганов Д.Н., Законнова Л.И., Седовских М.Е. Мотивационная

готовность и отношение студентов технического ВУЗа к осуществлению научно-иссследовательской деятельности // Вестник Кузбасского государственного технического университета. – 2015. – № 3(109). – С.172-181.

6. Черных А.В., Косянчук Н.М. Динамика учебно-профессиональной мотивации студентов-медиков // Педагогическое мастерство и педагогические технологии. – 2015. – № 3 (5). – С. 123-125.

7. https://oliygoh.uz/post/tibbiyot-sohasidagi-oliy-ta’lim-muassasalari

8. Ковалевская А. В. Влияние учебной мотивации на успеваемость подростков // Научно-методический электронный журнал «Кон-цепт». – 2015. – № S1. – С. 126–130. – URL: http://e-koncept.ru/2015/75026.htm.

9. Соловьев В.Н. Влияние адаптации и мотивации учебной деятельности на успеваемость студентов // Фундаментальные исследования. – 2004. – № 5. – С. 81-83.

10. Луцкова Л.Н., Русина Н.А. Исследование факторов, влияющих на учебную мотивацию студентов медицинского вуза // Медицинская психология в России: электрон. науч. журн. – 2012. – № 1. URL: http://medpsy.ru (дата обращения: 12.07.2018).

11. Ковалев В.И. Мотивы поведения и деятельности. М., 1988.

12. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. СПб.: Питер, 2002.

13. Маркова А.К. Формирование мотивации учения / А.К. Маркова, Т.А. Матис, А.Б. Орлов. М.: Просвещение, 1990.

14. Патяева Е.Ю. Мотивация учения: заданное, стихийное и самоопределяемое учение. Современная психология мотивации/ под ред Д.А. Леонтьева. М.: Смысл, 2002. 343 с. С.289-314.

O‘smirlar sotsial intellekti muammosi va uni psixologiyada o‘rganilishi

Akromxon ORIFOV
Guliston davlat universiteti o‘qituvchisi

Tadqiqot muammomiz O‘smirlar sotsial intellektining o‘ziga xos xususiyatlarini o‘rganishdan iborat. Aqliy qobiliyatni tadqiq etishning bosh maqsadi ham sotsial intellektni shakllantirishdir. Shunday ekan sotsial intellektning individual xususiyatlari hamda o‘ziga xos jihatlarini o‘rganish va tadqiq qilish, ularni boshqarishning samarali metodlarini izlash bugungi kun psixologiya fanining eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Hozirgi kunda bu sohadagi faqat yaxlit nazariy ta’limotgina fanning amaliyotga sezilarli ta’sirini ta’minlay olishi mumkinligi haqidagi qarashlar har tomonlama tan olinmoqda. Shu sababli ayni vaqtda jahon psixologiyasida sotsial intellekt va u bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan xususiyatlar va ko‘rinishlarining nazariy asoslarini jadal suratda ishlab chiqishga alohida ahamiyat berilmoqda.

Sotsial intellekt tushunchasini birinchi marta 1920 – yili Amerikalik psixolog bixeviorizm maktabi vakili Edvard Torndayk ishlatadi. U bu tushuncha yordamida shaxslar o‘rtasidagi munosabatlarni oldindan ko‘ra bilishni tasvirlaydi va uni insonlar o‘rtasidagi xatti – harakat va munosabatlarga aqliy yo‘l bilan yondashib qiyoslaydi.

E.Torndayk talqiniga ko‘ra intellektning uchta turini ajratib ko‘rsatadi:

- Abstrakt intellekt – bu abstrakt intellekt, verbal va matematik belgilarni tushunish va ular yordamida turli xil harakatlarni amalga oshirish qobiliyatidir;
- Sotsial intellekt – odamlarni tushunish va ular bilan munosabatlarga kirishish qobiliyati.

E.Torndaykning intellektning abstrakt turi haqidagi yondashuviga o‘xshash holat rus psixologi V.A.Kruteskiy ishlarida ham ko‘zga tashlanadi. Uning ta’kidlashicha intellekt xususiyati bo‘lgan matematik belgilar va qobiliyatlar tez va aniq hisoblash qobiliyatidan iborat deb hisoblaydi. Aslida esa, hisoblash qobiliyati chinakam matematik qobiliyatni tarkib toptirish bilan hamma vaqt ham bog‘liq bo‘lavermaydi va matematik belgilarga qobiliyatli bo‘lgan shaxslar formulalar, raqamlar va sonlarni eslab qolish uchun juda yaxshi xotiraga ega bo‘ladilar deb hisoblanadi. Qobiliyatli shaxslarning matematik belgilar jarayonidagi ijodiy tafakkuri: a) tez va keng umumlashtirish bilan; b) tugal xulosa chiqarish tendensiyasi bilan; v) fikrlash

jarayonlarining harakatchanligi, masalalarni yechishga yondashishlarning xilma – xilligi, bir aqliy faoliyatdan ikkinchisiga oson va erkin o‘tish bilan; g) masalani yechishda aniqlikka, oddiylikka va ratsionallikka intilish bilan xarakterlanadi deb ta’kidlaydi.

1937-yili Amerikalik mashhur psixolog Gordon Ollport sotsial intellektni odamlarni to‘g‘ri baholay bilish, ularning xulqini to‘g‘ri bashorat qilish va shundan kelib chiqqan holda ular bilan munosabatga kirishish qobiliyati deb tavsiflaydi. U boshqa odamlarni yaxshi tushunishni ta’minlovchi bir qator sifatlarni ajratib ko‘rsatgan. Bu sifatlar tarkibiga sotsial intellekt alohida qobiliyat sifatida kiritilgan.

Intellektual faollikning oliy bosqichi kreativlikdir. Aksariyat o‘smirlar o‘spirinlik davrida bo‘lganligi uchun ularda tafakkurning o‘sishi, ijodiy qobiliyatni rivojlantirish bilan chambarchas bog‘liq. 1950 – yildan buyon psixologlar kreativlik masalasi bilan qiziqib kelmoqdalar. Chunki ijodiylik sotsial intellekt imkoniyatlarini yanada kengaytiradi. 1962 – yili Getsels va Jekson intellekt va ijodiylik ko‘rsatkichlari orasida bog‘liqlik yo‘q degan ma’lumotni matbuotda e’lon qilishadi. Ular ijodiylikni o‘lchash uchun o‘zlarining (Cr) koeffisentini kiritishadi.

1960-yillarda sotsial bilish va kommunikativ kompotentlikka oid ishlar paydo bo‘la boshlandi. Shu yillarda sotsial persepsiya muammosiga odamlarning bir – birlarini tushunishlariga katta e’tibor qaratilgan va hosil bo‘lgan sotsial intellektning tabiati va tarkibi to‘g‘risidagi konseptual tasavvurlar asosida uni o‘rganishning metodik apparatini yaratishga uringanlar.

Sotsial intellektni o‘lchashga mo‘ljallangan birinchi ishonchli testni yaratgan J.Gilford uni umumiy intellekt omilidan mustasno bo‘lgan va eng avvalo xulq-atvorga oid bo‘lgan axborotlarni tushunishi bilan bog‘liq bo‘lgan intellektual qobiliyatlar tizimi sifatida o‘rgangan. Gilford va uning izdoshlari aqliy ijodiylikni xarakterlaydigan aqliy qobiliyatning 16 faktorini ishlab chiqdilar. Ular ko‘chuvchanlik, ravonlik, tafakkur aniqligi, o‘ziga xosligi, muammoni izlashda ziyraklik va boshqalardan iborat.

Kengroq fazoga chiqish hodisasi shunchalik muhimki, buni Gilford o‘zi yaratgan aql nazariyasida maxsus holat qilib ajratib ko‘rsatadi. Bu holat ,,har tomonlama fikrlash’’ qobiliyatiga mos bo‘lib, uni divergent tafakkur deb atagan. Keyingi o‘n yillikda ,,divergentlik’’ chet el psixologlarining ,,ishonch ramzi’’ bo‘lib qoldi. Hozir mazkur tushuncha bilan aqliy ijodiylikning barcha ko‘rinishlarini bog‘lamoqda. Odatda tafakkur divergentligi kreativlik (aqliy ijodiylik) testlari asosida yotadi. Gilford fikricha, o‘ziga xoslik (originallik) – bu

divergent tafakkur yordamida yangi aql yoki sun’iy g‘oyalarni olishdir. Ijodiyotning muhim intellektual tarkibiy qismi – divergent tafakkurning ustunligidir. Divergent tafakkurda bitta savolga har xil to‘g‘ri va teng huquqli javoblar to‘plamini topish ko‘zda tutiladi. Konvergent tafakkurda bitta savolga bittagina javob topiladi. Bu haqda L.Durik shunday deb yozadi.

1980-yillarda D.Kiting axloqiy yoki odob bilan fikrlashni baholash uchun test yaratgan. M.Ford va M.Tisak intellektni baholashning negizida muammoli holatlarni to‘g‘ri yechish yotishini ta’kidlaydilar. Ular sotsial intellekt sotsial axborotlarni qayta ishlash bilan bog‘liq bo‘lgan mental qobiliyatlarning aniq va mutanosib guruhini o‘z ichiga olishini ko‘rsata bildilar. Bu qobiliyat guruhi esa o‘z o‘rnida ,,formal’’ tafakkur asosini tashkil qiluvchi va ,,akademik’’ intellekt testlari bilan tekshiriluvchi qobiliyatlardan tubdan farq qiladi.

N.Kentor sotsial intellektni odamlarga sotsial hayotda bo‘layotgan hodisalarni avvaldan ko‘ra bilish va ulardan unumli foydalanish imkoniyatini beradigan kognitiv kompotentlikka tenglashtiradi. Aynan sotsial intellektni tashkil etuvchi hodisalar va ularni talqin qilish odamlarni kelajakdagi hodisalarga avvaldan tayyor turishlariga yordam beradi. Amaliy masalalarni hal qila olish qobiliyati, verbal va sotsial kompotentlik – sotsial intellektning tarkibini tashkil etuvchi asosiy kompotentlar hisoblanadi.

Sotsial intellekt to‘g‘risida oddiy odamlar qanday tasavvurga ega ekanliklarini tushunish maqsadida R.Shternberg (1981) tadqiqot o‘tkazgan va bu tadqiqot natijasi odamlar sotsial intellekt tushunchasiga quyidagilarni kiritishlarini ko‘rsatgan:

- Amaliy masalalarni hal qilish qobiliyati: odam mantiqiy fikr yuritadi, muammoni barcha tomonlarini ko‘ra biladi, yaxshi yechimga kela oladi, zarur axborotlarning original manbalariga murojaat etadi va barcha dalillarni eshitadi;
- Verbal qobiliyat: aniq va ravon tilda gapiradi, o‘qiganini yaxshi tushunadi, lug‘at boyligi kuchli va yaxshi, yozuv nutqida muammolarga duch kelmaydi, odamlar bilan oson va samimiy muomalaga kirishadi va hokazo;
- Sotsial kompotentlik: boshqa odamlarni qanday bo‘lsalar shundayligicha qabul qiladi, uchrashuvlarga kechikmaydi to‘g‘ri xulosa va qarorlarga kela oladi, boshqalarning xohish va ehtiyojlarini seza biladi, qiziquvchan va hokazo.

Shternberg shuni ko‘rsatdiki, odamlar aqlli insonga xos bo‘lgan sifatlarni sanab o‘tar ekanlar ,,akademik intellekt’’ ni tasvirlaganlarida

keltirilgan tavsiflardan farq qiladi. Sotsial intellektni juda ko‘p hollarda donolik deb biladilar.

Sotsial intellekt mustaqil hodisami? degan savolga E.Torndayk sotsial intellektni oddiy intellektdan farqli deya ta’kidlagan. Ko‘plab mualliflar Kiting va Gilford sotsial intellektni akademik va formal intellekt qobiliyatlaridan farq qiluvchi mental qobiliyatlarning mustaqil guruh sifatida tavsiflaydilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Анастази А.Урбина С.Психологическое тестирование. СПб. 2001. с – 686.

2. Адизова Т.М.Психокоррекция.Т.2006.б-37.

3. Боцманова М.Э.Новые исследования в психологии и возрастной физиологии.М.Педагогика.1989.с – 141.

4. Виноградов Р.И,Фадеева И.П.Диалоговое обучения развитие мышления.1998.с – 33.

5. Getzels, Jackson.Creativity and intelligence. New York.1992.p – 173.

6. Guilford G.Isolation and prescription occupational stereotypes. Psychol.1997.p – 57 – 67.

7. Guilford G.Intellectual factors in productive thinking.New York.1997.p – 48.

Modern ideas on organizational and management skills of master's students in socio-cultural activity

Gulsanam KHASANOVA
Journalism and Mass Communications
University of Uzbekistan
Associate Professor, PhD

The formation of managerial competencies of a master's student is one of the complex and large-scale problems, while having certain social, organizational and pedagogical features. Such authors as G.P. Kornev, V.A. Slastenin, V.S. Serikova, V.I. Stolbov and others devoted their research to the problem of training managerial personnel, considering it from the point of view of professional pedagogy. Later, O.V. Popova studied the formation of managerial competencies among university students in the process of extracurricular activities, in their studies, N.A. Ran and A.E. Shastina studied the features of the formation and problems of modeling managerial competencies among students of technical specialties. And today this problem is underdeveloped .

The change in the socio-economic conditions taking place in the modern world has led to a change in the role of education in society, led to the introduction of a multi-level system of education, the implementation of which is associated with the development of the institute of magistracy .

Organizational and managerial activity in scientific research is presented as a problem associated with the formation of organizational and managerial abilities of students and in this aspect is formulated based on understanding it as a complex of general and special abilities necessary to ensure the life of an institution ; it is noted that organizational and managerial activity consists of a complex of activities (cognitive, projective, stimulating, educational), the specificity of which determines their qualitative certainty, and its content (organizational and managerial activity) comes from the process moments of the designated types of activity: taking into account the terms of the concept organizational and managerial activity researchers put managerial activity in the first place, which includes organizational aspects.

In this aspect, management activity is a complex intellectual activity of a person, which requires special knowledge and experience and is one of the most important factors in the functioning and development of an organization in a market economy; at the same time, approaching the professional accents

of managerial activity, a type of professional activity is considered, aimed at co-organizing the activities of other people in achieving goals .

R.G. Panteleev defines the organizational and managerial competence of a specialist as an integrative characteristic, which includes a set of acquired knowledge, skills, professionally important qualities that determine his ability and motivational readiness to carry out organizational and managerial activities and manifests itself in the process of self-realization .

In the structure of the professional competence of a master’s student, as one of the key ones, many authors, including us, single out organizational and managerial competence. So S.G. Markovchin and S.A. Kravtsov understand organizational and managerial competence as “... an individual, integral, dynamically changing, relatively stable characteristic of a person, which is the result of his continuous professional and personal development and manifests itself in an independent and responsible solution of the tasks of ensuring optimal relationships».

As V.A. Belikov notes, denoting the structure of organizational and managerial competencies formed among students, and the structure “...should be clear and logical so that the future specialist, receiving theoretical knowledge at a university, could be able to solve problems based on this knowledge...”

We understand the organizational and managerial competence of a master’s student as a systemic psychological and personal characteristic, including the following fundamental components: cognitive, motivational, activity, design-research and personal, designed to provide him with the effective performance of organizational and managerial functions in the course of the implementation of high-tech production technologies .

In modern conditions of development of innovative technologies, the problem of uninterrupted and reliable control is of particular relevance. First, this requires the formation of organizational and managerial competence of undergraduates in the process of their professional training. In turn, the promotion of this competence is ensured by the creation of the necessary pedagogical conditions, which we outlined in the study . This complex of pedagogical conditions represents those conditions, the provision of which leads to the successful promotion of its structural components.

For us, the most preferable analysis of the structure of the organizational and managerial competence of the student in the implementation of master’s programs, proposed by E.V. Savenkova

Based on the foregoing, we note that the process of professional training of a master's student at a university is a targeted training in theoretical aspects, the formation of professional knowledge, skills, and their development, consolidation through practice-oriented classes that enrich the student with personal experience.

The specificity of the master's program is that the student receives a deep theoretical training, acquires professional competence of a higher level. This program includes in-depth educational and research components, conducting research and scientific-pedagogical practices and writing a dissertation. A large number of hours are given to the master for independent work, which is extremely relevant on the way to becoming a master in his professional activity.

Thus, we note that university education should be based on motivating students to be true subjects of the educational process, since only personal work will allow a student to turn into a competitive, highly qualified specialist.

References

1. Беликов, В.А. Философия образования личности: деятельности аспект: монография/ В.А. Беликов. – М.: Владос, 2004. –357 с.

2. Ильмушкин Г.М., Нечаева Н.Ю. Педагогические условия формирования организационно-управленческой компетентности будущих специалистов атомной отрасли // Современные наукоёмкие технологии. 2018. № 12. С. 193–198.

3. Ильмушкин Г.М., Нечаева Н.Ю. Критерии и уровни сформированности организационно-управленческой компетентности будущих специалистов атомной отрасли // Современные наукоемкие технологии. – 2019. – № 3-1. – С. 100-106.

4. Карпов А. В. «Психология менеджмента». – М., 1999 г.

5. Климова, Т. Е. Развитие научно-исследовательской культуры учителя Текст / Т. Е. Климова: Автореф. дис. д-ра пед. наук. Оренбург,2001 – 35 с

6. Марковчин С.Г., Кравцов С.А. Проблемы управленческой деятельности офицера и формирование организационно-управленческой компетентности в военном вузе / С. Г. Марковчин, С. А. Кравцов // ЦИТИСЭ. 2020. № 4(26). С. 321–333.

7. Савенкова Е В. Развитие организационно-управленческой компетентности менеджеров образования при реализации магистерских программ: дис. …канд. пед. наук: 13.00.08 / Савенкова Елена Викторовна. Москва, 2018. 212 с.

8. Сидоровский К. Ю. Формирование организационно-управленческих способностей у будущих менеджеров социально-культурной деятельности: Дис. канд. пед. наук, М., 2012. – 173 с

9. Panteleev R.G. Organizational and managerial competence of the future military specialist in the field of telecommunications / R.G. Panteleev, A.I. Kozachok // Scientific notes of the Orel State University. Orel: FSBEI VO “OSU named after I.S. Turgenev “, 2017. No. 4 (77). Pp. 229–233

Zamonaviy mehnat bozorida yosh mutaxassislarni masofaviy ish bilan ta’minlash va munosib mehnat sharoitlarini yaratish mexanizmlari

Samad TOLLIBOYEV
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Inson Resurslarini boshqarish fakulteti tayanch doktoranti

Annotatsiya. O‘rta va oliy ma’lumotli yosh mutaxassislarni bandligini ta’minlash va masofaviy ish bilan ta’minlash masalalari ko‘rib chiqiladi. To‘g‘ridan-to‘g‘ri yosh mutaxassislar uchun masofaviy ish formatlarini ko‘rib chiqish. Yosh mutaxassislarning masofaviy ish tajribasi bor yo‘qligi, masofaviy ish bilan ta’minlash formatida yoshlar duch kelayotgan qiyinchiliklar, masofaviy ish bilan shug‘ullanuvchi yosh mutaxassislarga bo‘lgan talab, yoshlar uchun masofaviy ishlashning ijobiy va salbiy tomonlari, zamonaviy mehnat bozoridagi tendensiyalar.

Kalit so‘zlar: masofaviy ish, yosh mutaxassislar, mehnatni tashkil etish, yuqori malakali mutaxassislar, mehnat bozori tendensiyalari, mehnat bozoridagi o‘zgarishlar, O‘zbekiston iqtisodiyoti.

O‘zbekiston aholisi tarkibida yoshlarning salmog‘i yuqori ekanligi bilan ajralib turadi. Mehnat bozorida yoshlarning ish bilan bandligi va ularni kasbga tayyorlash ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan alohida ahamiyatga ega. Bugungi globallashuv sharoitida dunyoning barcha mamlakatlarida yoshlar orasida ishsizlikning yuqori darajada ekanligi kutilmoqda. Bugungi kunda yoshlar mehnat bozorini tartibga solish va qishloqda ishsizlikni va avvalo 30 yoshgacha bo‘lgan yoshlar orasida bartaraf etish masalalari haligacha o‘rganilmoqda. Yosh kadrlar uchun ish o‘rinlarini tahlil qilish va saqlab qolishga hamda yaratishga moddiy rag‘bat va imtiyozlar yo‘qligi, qishloq yoshlari tadbirkorligini davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash tizimini rivojlanmaganligi, yoshlarda malaka yetishmasligi, mehnat bozori infratuzilmasining yaxshi rivojlanmaganligi, istiqbolda ish bilan bandlikni rivojlantirish bo‘yicha ilmiy jihatdan asoslangan dasturlarning ishlab chiqilmaganligi bilan belgilanadi.

Bugungi shiddat bilan o‘zgarib borayotgan dunyoda yosh mutaxassislarni bandligini ta’minlash va mehnat bozorini rivojlantirish masalalari dolzarbligicha qolmoqda. So‘nggi ikki yil ichida masofaviy ish formati O‘zbekiston Respublikasi aholisi orasida faol ravishda rivojlana boshladi. Ko‘p jihatdan bu jarayonga turli sohalar, jumladan, mehnat bozoridagi faoliyatning o‘ziga xos xususiyatlarini sezilarli darajada

o‘zgartirgan COVID-19 pandemiyasi katta ahamiyat ega va bu jarayonlar va o‘zgarishlar tugallanmagan bo‘lsada, allaqachon sezilarli o‘zgarishlar va ma’lum tendensiyalar mavjud. Mehnat bozorida Koronavirus pandemiyasi ko‘plab ekspertlar tomonidan davlat va xalqaro iqtisodiyot hamda mehnat dunyosiga salbiy ta’sir ko‘rsatgan salbiy omil sifatida baholanishiga qaramay, mehnat munosabatlarining yangi shakllarini rivojlanishiga sezilarli turtki bo‘lgani aniq.

Pandemiya davrida ko‘plab ish beruvchilar va mutaxassislar masofaviy bandlik formatida nafaqat qiyinchilik va to‘siqlarni, balki yangi imkoniyatlarni ham ko‘rdi. Xodimlar uchun bu ish va shaxsiy vaqtni yanada samarali rejalashtirish, ish joyiga borish va qaytish vaqtini tejash, qulayroq, uy sharoitida ishlash va boshqa hududda ish topish imkoniyatini anglatadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida yoshlar bandligini ta’minlash va bo‘sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish chora-tadbirlari muhokamasi yuzasidan videoselektor yig‘ilishida Mamlakatimizda 30 yoshgacha bo‘lgan yoshlar soni 18 milliondan ziyod. Bu – aholining qariyb 55 foizini tashkil etadi. Zamon talablarini ilg‘ash va amalga oshirish, soha va tarmoqlarni olg‘a boshlashda bu juda katta tayanch, bebaho xazinadir. Bugungi kunda 18-30 yoshlilar orasida rasmiy ishsizlik 17 foiz ekani qayd etildi.Yoshlar mehnat bozorining talab va taklifini shakllantirish va tartibga solish, yoshlarning mehnat munosabatlari, u yoki bu darajada mavzuga bag‘ishlangan ko‘plab ilmiy maqolalar, tadqiqotlarga qaramasdan oliy ma’lumotli yosh mutaxassislarning ushbu yo‘nalishdagi masofaviy bandlik shakllari va imtiyozlari yetarli darajada ko‘rib chiqilmagan. Zamonaviy iqtisodiy voqelikda masofaviy ish formatlari mavzusining yangiligi, oliy ma’lumotli yosh mutaxassislarning ushbu sohadagi bandligi va afzalliklarini hisobga olgan holda. Shuning uchun Yangi O‘zbekistonda ushbu mavzuni batafsil o‘rganish juda muhim hisoblanadi. Yosh mutaxassislarning masofaviy faoliyati bo‘yicha tadqiqotning nafaqat nazariy, balki sifatli empirik bazasini yaratish muhim hisoblanadi.

Shunisi e’tiborga loyiqki, yosh mutaxassislar doimiy ravishda masofadan turib ishlashni xohlashlarini kuzatishimiz mumkin. Masofaviy bandlik formatiga tayyor bo‘lmaslik sabablari orasida o‘z-o‘zini tashkil etishdagi qiyinchiliklar, ish vaqtini masofadan boshqarishning qiyinligi, hamkasblar, mijozlar va mijozlar bilan shaxsiy muloqot va o‘zaro munosabatlarga intilish kiradi. Yosh mutaxassislarning doimiy intilishlarini belgilovchi omillarga bugungi kunda masofaviy ish odatiy (kunduzgi, ofis) ish formatini almashtirmoqda, deb aytish mumkin emas. Aksincha, masofaviy

bandlik yuzma-yuz ish formatlariga qo‘shimcha hisoblanadi. Qayd etilishicha, har qanday holatda ham yaqin yillarda masofaviy mehnatga o‘tkazib bo‘lmaydigan bandlik sohalari paydo bo‘ladi.

Mamlakatimizda yosh mutaxassislar orasida masofaviy bandlik eng ko‘p talab qilinadigan va qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan ish sohalari orasida IT sohasi eng ko‘p qo‘llanilmoqda. Aynan IT-sohasi (jumladan, dasturlash, qo‘llab-quvvatlash, grafik dizayn, Big Data bilan ishlash va tahlil qilish, veb-ishlab chiqish va h.k.) yosh mutaxassislar masofaviy bandlikni rivojlantirish nuqtai nazaridan eng istiqbolli yo‘nalish deb hisoblaydi. Shu bilan bir qatorda iqtisodiy sohalar jumladan Masofaviy bandlikka talab yanada ortib bormoqda jumladan, quyidagi yo‘nalishlar: marketing, reklama, dizayn, konsalting xizmatlari, advokat maslahati, ta’lim, sotish, ishga qabul qilish, internet savdosi. Yosh mutaxassislar tomonidan ko‘p o‘rganilmoqda.

Mamlakatimizda yosh mutaxassislar orasida faol raqamlashtirish va internet aloqalarining kuchayishiga qaramay, qaysi kasblar har doim aholi orasida eng yuqori talabga ega bo‘lishini muhokama qilar ekan, bu odamlar bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri muloqotni talab qiladigan yoki qo‘l mehnatini talab qiladigan kasblar ekanligini ta’kidlash lozim jumladan: shifokorlar, sanoat korxonalari xodimlari (zavodlar), restoran/kafe xodimlari, oshpazlar, xizmat ko‘rsatish xodimlari (sartaroshlar, kosmetologlar, manikyurchilar va boshqalar), quruvchilar, ishchi kasblar (elektriklar, chilangarlar, avtomexaniklar va boshqalar), uy-joy kommunal xo‘jaligi xodimlari.

Mamlakatimizda oliy ma’lumotli yosh mutaxassislar orasida masofaviy ish bilan ta’minlashga bo‘lgan talabning o‘sishiga katta hissa qo‘shayotgan bir qator sabablarni aniqlash imkonini berdi. Ularni ikki guruhga bo‘lish mumkin: xodimlar uchun va ish beruvchi uchun.

Yosh mutaxassis xodimlarni masofaviy ishga joylashishiga qiziqishning asosiy sabablari;

- Ish uchun qulaylik (hech bir joyda yig‘ilishning hojati yo‘q, qulay va maishiy muhit);
- Ish joyiga hududiy bog‘liqlik bo‘lmasligi (siz istalgan joydan ishlashingiz mumkin);
- Siz shaxsiy vaqtni tejash (yo‘lda, to‘lovlar va boshqalarda vaqtni behuda sarflashning hojati yo‘q);
- Siz ma’lum bir erkinlik darajasi ega bo‘lishingiz mumkin (siz o‘z jadvalingizni rejalashtirishingiz, vaqtni o‘zingiz belgilashingiz mumkin);
- hamkasblar bilan shaxsiy muloqotni minimallashtirish qobiliyati (jamoada qiyin munosabatlarga ega bo‘lganlar uchun, introvertlar uchun).

Ish beruvchi uchun masofaviy bandlikka talabning o‘sishining asosiy sabablari quyidagilardan iborat:

- xarajatlarni optimallashtirish (ijara narxini pasaytirish, ish joylarini jihozlash va boshqalar);

- statsionar ishlarni tashkil qilmasdan xodimlarni tez kengaytirish imkoniyati;

- boshqa shahar, viloyat, shtatdan malakali xodimni yollash imkoniyati.

Bugungi kunda yoshlarning katta qismi zamonaviy kasbga intilib bormoqda. So‘ngi yillarda yoshlarning sifatli oliy ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirish davlat siyosatining asosiy ustuvor vazifasi bo‘lib kelmoqda. Xususan, yoshlarning oliy ta’lim bilan qamrov darajasi 4 barobar (2016-yildagi 9 foizdan 2022-yilda 40 foizga) oshdi.

Ta’lim xizmatlari bozorida xorijiy va nodavlat ta’lim xizmatlari vakillarining ishtiroki kengaydi. Jumladan, oliy ta’lim muassasalari soni 3 barobar (2016-yildagi 65tadan 2022-yilda 177taga), nodavlat OTMlar soni 13 karra (2016-yildagi 4tadan 2022-yilda 53taga) ko‘paydi. Buning barchasi yoshlarni bandligini ta’minlash maqsadida olib borilmoqda. Zamonaviy kasbga yo‘naltirilgan yoshlar davlatimiz tomonidan yaratilayotgan imkoniyatlardan foydalangan holda masofaviy ish joylarini tanlashmoqda. Buning natijasida mamlakatimiz yoshlari o‘zlarining ish jadvallarini mustaqil ravishda rejalashtirish, vaqt va moliyaviy xarajatlarni minimallashtirish (sayohat, ish uchun to‘lovlar, korporativ kiyinish holatini saqlash va boshqalar) istagini namoyon etadilar. Masofaviy ish yosh mutaxassislarga nafaqat vaqtini tashkil qilish, balki ish beruvchi, qiziqarli ish tanlashda ham ko‘proq erkinlik beradi. Bandlikning hududiy chegaralari asosan o‘chiriladi. Shunday qilib, mamlakatimizda va xorijda ishga joylashish uchun ko‘proq imkoniyatlar mavjud. Ma’lum bo‘lishicha, 30 yoshgacha bo‘lgan yosh mutaxassislar ko‘p jihatdan masofaviy ishning o‘ziga xos xususiyatlarini belgilab beruvchi internet aloqalari, raqamlashtirish vositalari va yangi texnologiyalarni joriy etishning faol rivojlanishiga bemalol moslasha oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi 2022-yil 30-dekabr. Xalq so‘zi №276(7778).

2. Abdurahmonov Q.X. Mehnat iqtisodiyoti: nazariya va amaliyot. Darslik. Qayta ishlangan va to‘ldirilgan 3-nashri. - T.: «FAN», 2019. - 592 b.

3. Economic progress Report.- London. : 1981

4. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika Qo‘mitasi ma’lumoti 2022 yil.

5. Shulgina Yu. V., Vertakova Yu. V., Maltseva I. F., Plotnikov V. A.Masofaviy ishlashga o‘tish sharoitida mehnat va ijtimoiy-mehnat monitoringini tashkil etishni o‘zgartirish//Zamonaviy fan: nazariya va amaliyotning dolzarb muammolari. Seriya: Iqtisodiyot va huquq. 2020. № 11. S. 97102

Digitization of the teaching system of specialized subjects in technical universities and use of innovative technologies

Saidakhon ATAJONOVA
Andijan machine-building institute
Doctor of philosophy (PhD) in pedagogical sciences

Abstract. This article is devoted to the modernization and improvement of training and education in technical universities, which causes the fourth industrial revolution, also called industry 4.0 (Industry 4.0). The purpose of this study is the qualitative modernization of education in technical universities based on innovative ideas and digital technologies.

Key words: training, educational programs, modernization, innovative ideas, digital technologies, innovative and interactive teaching methods.

Introduction. Over the past 30 years, the science of learning and related technologies have made significant and breakthrough advances, and they will no doubt continue to advance in the foreseeable future. To act wisely, analyze the past intelligently and examine how we got to where we are today, what achievements and pitfalls we have encountered, and what lessons can be applied in the future learning ecosystem.

Technological progress today is faster than ever before. Technology has changed the world unimaginably over the past decades; The fourth industrial revolution, also called industry 4.0, is being reflected in all segments, not only in factories and manufacturing, but in society as a whole. However, even high and complex technologies are not enough if we do not have people who can understand them, manage them, use them and take advantage of them, and last but not least, update and improve them.

Research methods. The main goal of education within the framework of the new modernization approach is to produce a «modern man». Since only education can easily change society, in order to create a «modern man», this theory increases the «need for achievements» of people, emphasizing the formal education of children using modern technology, where children learn in a very disciplined way. The educational approach and curriculum of the New Modernization Theory aims to train skilled workers with traditional values. Priority is also given to the use of modern science and technology. The new modernization theory implies traditional values, cultures and the synthesis of old and new values to ensure the country’s sustainable economic growth.

The promise of education as a path to opportunity and social justice continues to drive widespread investment, policy development and practical achievement around the world. This growing interest in the leading driver of social improvement has led to a corresponding increase in the number of academics involved in the study of education. In the United States alone, the number of PhD degrees increased by 65% between 2000 and 2015 [1, 6]. This explosive growth in education research is indicative of a sustained interest in the field.

The critique of modernization is very well known for linking development and growth with education. This theory of development can have a positive impact on the masses of people and society only when it affects education. It mainly focuses on the positive effects that «developed» countries play in modernizing and promoting sustainable development in «developing» or «less developed» countries. This «development» is also defined by a «developed» country or nation, which means to be a «developed» country, a «less developed» country must seek help or learn from them.

Although this development theory is formed by a Western country, it also makes people aware of their rights and opportunities in society. It also helps the public to think confidently and form their own independent opinion.

To date, the modernization of educational programs is carried out by integrating digital technologies into the education system, in particular, into the higher education system. This leads to the integration of courses and disciplines into curricula for the development of digital competencies of future teachers of special disciplines. But along with the modernization and improvement of education, one should not forget about the main fundamental stage of the theory of the development of education - about didactics [2, 10].

All over the world, scientists have come to a common conclusion that the use of the latest information technologies in the classroom increases the motivation and cognitive activity of students, allows you to apply a student-oriented, interactive and educational technology. Contributes to overcoming the psychological barrier in the use of theoretical subjects (theory, i.e. physics and mathematics) as a means of applying natural knowledge in the study of new specialized subjects of engineering education. It makes it possible to avoid subjective assessment and increases the effectiveness of training and the quality of education. The use of multimedia technologies is well combined with the technology of developing education, as well as with problem-based and differentiated learning [2, 3, 4].

Conceptual formulations of modernization:

In the technical sciences, modernization is understood using four conceptual formulations.

1. Psychological formulation. Man’s motivation and orientations, his way of thinking, beliefs, opinions, attitudes and actions are all conceived in a psychological formulation.

2. Normative formulation - The normative approach to modernization emphasizes such norms and values as idealism, humanism, rationalism, individualism, pragmatism, liberalism and secularism.

3. Structural formulation. The structural conceptualization of modernization emphasizes the structural components of society, such as bureaucracy, democratic associations, and a complex economy. At the same time, he recognizes the importance of both psychological and normative formulations.

4. Technological formulation. The technological approach to modernization emphasizes economic resources and the use of non-living energy in the production system.

Results. The ability of teachers to know why, when and how best to implement educational technologies has been identified as a critical factor in the successful implementation of educational technologies in higher education. However, the introduction of educational technologies by teachers is a complex process, which is influenced by many factors, both external and internal.

Important issues in the training of engineers in the field of mechanical engineering are, first of all, identified by engineering organizations (regional associations of engineers) and organizations of enterprises in the engineering industry (regional engineering plants), the discrepancy between the expected competencies of graduates of engineering and master’s programs in the field of mechanical engineering. These problems may be related to: lack of interpersonal skills, lack of competencies related to entrepreneurship and innovation, limited practical experience, limited competencies in modern technologies (IT, mobile technologies, energy management), very limited language skills (minimum requirement), insufficient international experience [5, 6, 7, 11].

The main way to increase the effectiveness of student learning is to develop their activity in solving educational problems. In the pedagogy of higher education, enough promising concepts, theoretical provisions and technologies have been accumulated that are directly aimed at intensifying the educational process.

The result of the ongoing research in this direction is the modernized curriculum, curriculum and educational and methodological equipment for the bachelor's degree in the direction «Mechatronics and Robotics» developed by the author of this article at the Andijan Machine-Building Institute. The new modernized curriculum must meet all modern requirements so that students can solve the practical problems that they face in everyday life. [8, 9, 10].

The modernized curriculum takes into account the three activities of bachelors and thus differs from the old existing curricula. As modern types of professional activity in accordance with the new standards, we have chosen:

1. research;
2. design;
3. production and technological activities.

In order to increase the conciseness of education within the above types, as well as to achieve modern requirements, the following changes were introduced into the curricula: the curriculum consists of 240 credit hours, 3120 hours of classroom studies, 3510 hours of independent work. 35 disciplines. Academic hours are divided into 2 modules.

1. compulsory subjects
4. elective subjects.

State final certification:

1. In a foreign language, exams are taken corresponding to the world, as well as state standards IELTS or CEFR;

2. State exam in 4 subjects of the specialty of the direction or defense of the final qualified work

Based on the research hypothesis, it is necessary to study the current state of development of creative competencies of future teachers of vocational education institutions, develop the necessary didactic tools and develop pedagogical conditions, forms and methods for developing creative competencies based on interactive teaching methods and technology. Meeting these requirements, we tried to determine the level of formation of their creative competencies and the possibility of developing an interactive learning system based on the methodology proposed by the respondents in the course of empirical experimental work, which serves to highlight the practical aspects of developing the creative abilities of students' competence in interactive learning. For this purpose, methods of assessing academic performance, observation, questionnaires, interviews, self-assessment in

small groups, introspection, performance evaluation through control methods, such as role-playing games, setting pedagogical tasks, were used.

Conclusion. Our main goal is to change the philosophy of knowledge transfer in our educational system and achieve some positive social movements. Among other things, we would like to accelerate the adoption of technologies for the modernization of education and learning, contribute to the emergence of a digital learning ecosystem in Europe, contribute to the goals of the Open Education initiative and increase quality and efficiency of the educational process (achieving higher cognitive levels of knowledge).

An increase of 15% was achieved, the results were confirmed by mathematical and statistical methods. The obtained results confirm the effectiveness of the methodological model and methodology developed by us.

The theoretical assumptions, analysis and experimental studies carried out on the conduct of technical disciplines, with the study of machine elements and mechanisms from semiconductor devices, show that, unlike humanitarian subjects, teaching in technical schools requires a special approach.

References

1. Касимахунова, А., & Атажонова, С. (2023). Модернизация обучения в технических вузах, перспективы и результаты в цифрах: Модернизация обучения в технических вузах. Engineering Problems and Innovations, 1(1), 10–19.

2. Atajonova S.B., Modul kredit tizimi “O‘zbekistonda bakalavriat ta’lim yo‘nalishini innovatsion g‘oyalar va raqamli texnologiyalar asosida modernizatsiya qilish”// “Talim-tarbiya, ilm-fan, wa texnologiya hamda innovation yo‘nalishlarda olima ayollarning o‘rni” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman, Andijon 15.03.2021. 406-410 betlar.

3. Atajonova S.B., Normatov A.M., Egamberdieva D.A., Modernization of the bachelor’s degree curriculum “Mechatronics and robotics” STJ NETI, special issue 25.12.2020, pp 452-457 (05.00.00.33)

4. Atajonova S.B., Turgunova N., Reforming and modernizing the education system based on innovative ideas and digital technologies// Indonezia 16.02.2021(01.00.00.13)

5. Kasimakhunova A.M., Atajonova S.B. Method of teaching students to study the electrophysics properties of semiconductors and mathematical formula// Eurasian Journal of Engineering and Technology, 2022.07 pp 81-87 (01.00.00.13).

6. Kasimakhunova A.M., Atajonova S.B., The development of professional training of students as a result of the improvement of new pedagogical technologies and teaching methods// Scientific Bullettin of

NamSU 2022 № 7 (13.00.00.30)

7. Abdullaeva M.A, «Improvement of training of semiconductor relay protection devices by new interactive methods.» CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS 3.10 (2022): 28-33. https://inlibrary.uz/index.php/crjp/article/view/14053

8. Atajonova S.B. Methodology of teaching general educational disciplines with a professional focus in technical universities // Scientific and technical journal machine building STJ AndMI. 25.12.2022 № 5. Issue 2. pp. 509-515.

9. Atajonova S.B. Texnika oliy o‘quv yurtlarida maxsus fanlarni o‘qitishning yangi innovatsion usullarini joriy etish metodikasi algoritmi //NamMTI ilmiy-texnika jurnali 25.12.2022, № 1 maxsus son, -B.617-623

10. Атажонова С.Б. Применение цифровых технологий в модернизации педагогической науки//“Международная научно-практическая конференция «Цифровые технологии, инновационные идеи и перспективы их применения в сфере производства» Андижан, 28.05.2021 г. - Б.95-97.

11. Атажонова С.Б. Техника олийгоҳлари талабаларига мутахассислик фанларини ўқитишда ўқитувчи креативлигини ошириш//Энергиядаги перспективалар ва муаммоларнинг замонавий ечимлари халқаро илмий-амалий конференция. Наманган муҳандислик-технология институти 28-29-октябр. Наманган. 2022 й. –Б.89-92.

Ёшларда тадбиркорлик маданиятини шакллантиришда масофадан ўқитиш тизимининг ўрни

Жавоҳир ХАЙДАРОВ
Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви Академияси стажёр-тадқиқотчиси

Аннотация. Ушбу мақолада ёшларда тадбиркорлик маданиятини шакллантиришда масофадан ўқитиш таълим тизимининг ўрни таҳлил қилинган. Шунингдек, ёшларда тадбиркорлик маданиятини шакллантиришда масофавий таълим моделлари изоҳланган.

Калит сўзлар: масофавий таълим, модел, платформа, виртуал ўқитувчи, стратегия, босқичма-босқич ўтиш йўл харитаси.

Мамлакатимиз таълим тизимида сезиларли ўзгаришлар рўй бераётганлиги кун сайин яққол кўриниб бормоқда. Турли таълим шакллари қатори айниқса, масофадан ўқитиш кенг қўлланилаётганлиги ҳам қувончли ҳол. Ҳар қандай тадбиркор ўз ишини бошлар экан, у тадбиркорлик фаолиятини муваффақиятли юритиш учун ўзидаги бор билим, савия, тажриба ва пул маблағларини ишлатади. Бунда у кўпинча ўзининг ҳаёт тажрибасига, ўқиган ўқув муассасасида олган билимларига, ота-онасидан ёки яқин инсонларидан билиб олган билимлар мажмуасига ва қандайдир этик қоидаларга риоя қилади. Ҳаётдан хоҳлаётган орзуларингизга тадбиркорлик орқали эришиш учун шубҳасиз тажрибали йўл бошловчилик мавқеига эга бўлиш лозим ва раҳбар ёрдамида ҳамда унинг фойдали маслаҳатлари асосида маълум бир йўналиш раҳбари (лидери) бўлиш муваффақият гарови бўлади. Ҳар бир соҳада бўлганидек, тадбиркорлик жараёнини амалга оширишда ҳам йўл бошловчи (лидер) таъсири туфайли жуда кўп нарсалар амалга ошади[1].

Интернетнинг имкониятлари кундан - кунга ошиб бормоқда. Интернетдан фойдаланишнинг янги босқичи бошланди. Яъни интернет турли соҳаларга татбиқ қилинди. Масалан: масофадан ўқитиш, электрон кутубхоналар, телемедицина, телеметрология, электрон тадбиркорлик, электрон магазин ва бошқалар.

Ёшларда тадбиркорлик маданиятини шакллантиришда масофавий таълим моделлари. Масофавий таълим - бу ўқитувчи ва ўқувчи орасидаги масофа ёки вақт муаммоларини замонавий ахборот

[1] Имомқориев Х.М. Тадбиркорлик маданияти асослари. –Т.:2015.

технологиялари ёрдамида ҳал этиш орқали жорий этиладиган таълим олиш тизимидир.

Бирламчи модел: Ушбу модел фақат масофавий ўқувчилар билан ишлаш учун яратилади. Улар виртуал ўқитувчига бириктирилади. Топшириқлар, назорат турлари ҳамда консултацияларни олиш учун ҳудудий бўлимлар бўлиши шарт. Бу моделда ўқувчи ва ўқитувчи ўзаро келишган ҳолда ўқиш шаклини танлаши мумкин. Бу моделга мисол қилиб Буюк Британиянинг Очиқ Университетидаги таълимни олиш мумкин[2].

Иккиламчи модел: Ушбу модел умумий шаклда масофавий ва кундузги таълим ўқувчилари учун яратилади. Иккала гуруҳда бир хил ўқув дастури ва дарслар жадвали, имтиҳонлар ва уларни баҳолаш мезонлари мавжуд. Бу моделга мисол қилиб Австралия Университетидаги таълимни олиш мумкин[3].

Аралашган модел: Ушбу модел масофавий ва кундузги таълим тизимини интеграциялаштириш (боғлаш, умумлаштириш) учун яратилади. Ўқувчилар ўқув курсининг бир қисмини кундузги (яъни аудиторияларда), мантиқий давомини эса масофадан ўқийди. Бу моделнинг ютуқ тарафларидан бири узлуксиз таълимни ўзида сақлайди. Бу моделга мисол қилиб Янги Зеландиядаги Массей Университетидаги таълимни олиш мумкин[4].

Консорциюм: Ушбу модел иккита университетни бир бири билан бирлашишини талаб қилади. Бунда университетлардан бири ўқув курсларни ташкил этса, иккинчи университет эса уларни тасдиқлаб, курс учун тингловчиларни жалб этиш, яъни ташкилий ишлар билан шуғулланади. Университетлардан ташқари ўқув марказлари, нодавлат-нотижорат таълим ташкилотлари ҳам бу моделнинг элементи сифатида қўшилиши мумкин. Шу сабабдан бу моделда ўқув курсларни доимий равишда назорат қилиш ва муаллифлик ҳуқуқларини текшириш зарур бўлади. Бу моделга мисол қилиб Канададаги Очиқ ўқув агентлигидаги таълимни олиш мумкин[5].

Франчайзинг: Ушбу модел иккита университет бир бири билан ўзлари қўшилиши ва умумий дастурлар асосида ўқитиш тизимини жорий этишида қўлланилади. Масофавий таълим соҳасида етакчи

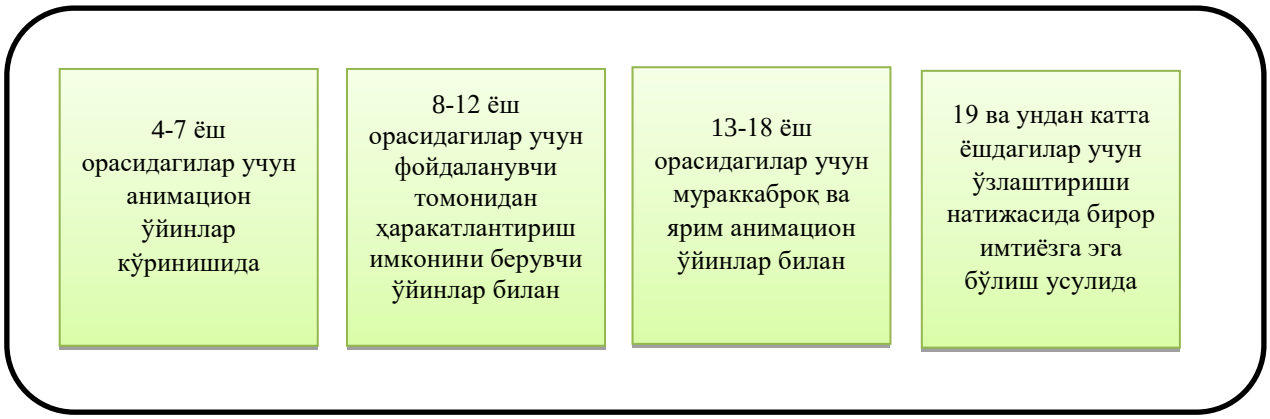
[2] http://www.ou.uk
[3] http://www. une.edu.ay
[4] http://www.massey.as.nz
[5] http:// www.ola.bs.sa

бўлган ўқув муассаса, бу соҳада илк қадам қўядиган муассасага ўзининг ўқув курсларни таклиф қилади. Ушбу моделда иккала муассаса ўқувчилари бир хил таълим ва дипломлар олишади. Бу моделга мисол қилиб Очиқ Университет Бизнес мактаби ва Шарқий Европа Университетлари билан бўлган ҳамкорлиги бўлиши мумкин.

Узоқлашган аудиториялар: Ушбу моделда информацион ва коммуникацион имкониятлар кенг фойдаланилади. Битта ўқув муассасада бўлиб ўтган ўқув курслар видеоконференциялар, радиотрансляциялар ва телекоммунакацион каналлар орқали синхрон телекўрсатувлар кўринишида бошқа аудиторияларга узатилади. Аралашган модел билан фарқи шундаки, бу моделда ўқувчилар кундузги таълимда қатнашмайди. Бу моделга мисол қилиб АҚШнинг Висконсинг Университетидаги ва Хитойнинг марказий радио ва телевидения Университетидаги таълимни олиш мумкин.

Лойиҳалар: Ушбу модел давлат ёки илмий изланиш мақсадидаги дастурларни бажариш учун яратилади. Асосий иш масофавий таълим мутахассислари ва педагоглар тўпланган илмий-методик марказга тушади. Ушбу моделда яратилган курслар аҳолининг катта қисмига намойиш қилиниб, ўз вазифасини бажаргандан кейин тўхтатилади.

Юқорида кўриб ўтилган моделларнинг барчасини таълим тизимимизга жорий этишимиз мумкин. Аммо масофавий ўқитиш тизимини мукаммал ва фойдали тарзда жорий қилишимиз учун энг аввало йўл харита ишлаб чиқишимиз лозим. Чунки, аудиторияларда ўқитиладиган таълим тизими билан масофадан ўқитиладиган таълим тизими ўқувчига таъсир ўтказиши жиҳати билан тубдан фарқ қилади. Ёшларда тадбиркорлик маданиятини шакллантиришда масофавий таълим тизимини ишлаб чиқишда ёш жиҳатдан бир нечта гуруҳларга ажратган ҳолда ташкил этишимиз зарурдир (1-расм).

1-расм. Масофавий таълим тизими орқали ёшларда тадбиркорлик маданиятини шакллантириш босқичлари

Масофавий ўқитиш тизимини муваффақиятли ташкил этиш учун барча талабларга мос келадиган ягона таълим платформасини яратиш зарур. Бу ишни бошлашда аввало чет тилларини масофадан туриб ўргатишга мўлжалланган кичик платформада кичик гуруҳлар ташкил этиб, синовдан ўтказиш керак. Ушбу синов учун гуруҳ аъзоларини республиканинг турли нуқталаридан танлаш мақсадга мувофиқдир. Бу платформага маълумотларни тартибли жойлаштиришда, мутахассислар ўқитишнинг энг самарали дастурларидан фойдаланган ҳолда амалга оширишлари муҳимдир.

Бу кенг кўламли ишларни амалиётга жорий этиш учун қуйидаги икки ишни қисқа вақтда бажариш зарур:

Биринчидан, бутун республика миқёсида фаолият олиб борадиган вазирлик ёки агентлик ҳузуридаги ягона портал яратиш керак. Бу порталнинг вазифаси барча тадбиркорларни бир муҳитда жамлаш ва янги ёш тадбиркорларга мастер класслар жорий этиш бўлади.

Иккинчидан, мобил телефонлар ва компютерларга мўлжалланган электрон дарслик, қўлланма ва веб ёки мобил тренер дастурларини босқичма-босқич лекин қисқа вақт оралиғида яратиш керак.

Хулоса қилиб айтганда, тадбиркорлик маданияти – давлат органлари мансабдор шахс ва ходимлари, жамоат ташкилотлари вакиллари, тадбиркорлар ва аҳолининг тадбиркорликни ривожлантириш, инновацион ташаббусларини илгари суриш, қўллаб-қувватлашга қаратилган билим ва кўникмалар йиғиндисидир. Мазкур билим ва кўникмалар йиғиндиси тадбиркорлик компетенцияси шаклланишига боғлиқ. Мазкур жараённи масофавий таълим орқали

амалга ошириш барча ёшларни тадбиркорликка жалб этиш имконини беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Каримов А.А., Имомов Э.З. ва бошқалар. Узлуксиз таълим тизими учун ўқув адабиётларининг янги авлодини яратиш консепцияси //. –Т.: Шарқ. 2002. -15 б.

2. Азларов Т.Р. Информатика ва ҳисоблаш техникаси асослари курсини миллий мактабларда ўқитишни такомиллаштиришнинг методик системаси. Пед. фан. ном. … дисс. -Т., 2013. –150 б.

3. Имомқориев Х.М. Тадбиркорлик маданияти асослари – Т.:Янги китоб, 2018.й

4. Имомқориев Х.М. Тадбиркорлик маданияти асослари. –Т.: Янги китоб, 2015.

5. http://www.ou.uk

6. http://www. une.edu.ay

7. http://www.massey.as.nz

8. http:// www.ola.bs.sa

Relationship between english learning and stem learning

Odina AHMADJONOVA
Namangan state university
PhD student

Due to globalization, English has become increasingly essential for communication. English is one of the most core subjects that students must acquire for greater social understanding. The language is also massively used in technology-based scheme. At the same time, education in the current era of modernization requires schools to be able to create students who are not only possessing cognitive skills but also 21st-century skills. Partnership for 21st Century Skills (P21) elaborated the skills as part of individual competencies known as «The 4 Cs» - communication, collaboration, critical thinking, and creativity. Individuals to face the challenges of the 21st century should possess these four skills.

STEM (Science, Technology, and Engineering & Mathematics) education could be one of the efforts to equip the 21stcentury skills. The term STEM Education was first coined in the year 2001by the scientific administrators of the US National Science Foundation. The word is an acronym for its four component subjects, which are Science, Education, Technology, and Mathematics. The model was thus conceptualized as an integrated and holistic learning experience for students in these disciplines. STEM offers students to learn to apply the main content and practice each of the STEM disciplines in all situations that students face in their lives[1] . It provides an opportunity to communicate, collaborate, think at higher levels, and increase creativity as the requirements of the 21st century. With STEM, students are expected not only to be able to solve problems in science, technology, engineering, and mathematics, but also to be able to solve various types of complex problems that can also develop their higher-order thinking skills, besides that STEM can also prepare 21st-century human resource needs and develop competencies in the STEM field. For these reasons, teaching English and connecting this with STEM educational technology is becoming one of the crucial requirements of this period.

[1] Bybee, R. W. The Case for STEM Education- Challenges and Opportunities, NSTA Press, 2013

Over the last decade, STEM employment grew at a much faster pace than non-STEM jobs; 24% versus 4%[2]. . Moreover, STEM employment is predicted to continue to grow much faster than other occupations for the foreseen future. Individuals in STEM fields enjoy 29% higher wages and 50% higher rate in obtaining a college degree compared to their counterparts in non-STEM fields[3]. Taylor claimed that during the next three decades 90% of the U.S. labor force growth will come from new immigrants and their children and predicted that ELL students will constitute a significant portion of the work force. Hence, STEM education becomes a critical component in preparing ELL students with the skill level needed to make them prosper in a job market that is fueled by advancements in science and technology.[4]

Having read related literature it has been found that college- and career-ready standards present both opportunities and challenges for ELs, necessitating that educators at multiple levels of the education system develop new areas of expertise. Historically, within the classroom, STEM content learning has been considered the province of STEM content educators, while language learning has been considered the province of language educators. Current understanding of the co-development of language and content necessitates that educators of STEM content are familiar with the nature of language, language learning, and exemplary STEM instruction that includes attention to language. To achieve this objective, educators of STEM content must learn to interrogate their preconceived notions and tacit assumptions about language, starting with the most fundamental, though rarely discussed, question, “What is language?” In the same way, language educators will need to become familiar with the nature of STEM content areas.

Research on Language Among English Learners as ELs increased in numbers and became a focus of attention in K–12 classrooms, the first response was to prepare ESL teachers who would teach English to ELs in separate classrooms and then send them to “content” classrooms once they had developed sufficient proficiency. An early response of the field of TESOL (Teachers of English to Speakers of Other Languages) to the challenge of ELs keeping up with grade-level learning in K–12 contexts was the emergence of

[2] Howard, N. R., & Ifenthaler, D. (2018). Integrating STEM opportunities for young learners, Tech Know Learn, 23, 195-197.

[3] Langdon, D., McKittrick, G., Beede, D., Beethika, K., & Doms, M. (2011). STEM: Good jobs now and for the future. U.S. Department of Commerce; Economics and Statistics Administration. Retrieved from http://www.esa.doc.gov/sites/default/files/reports/documents/stemfinaljuly14.pdf

[4] Taylor, P. (2014). The next America: boomers, millennials, and the looming generational showdown (1st ed.). New York: Public Affairs.

“content-based language teaching”. This approach recognized that children best learn language if it is taught in meaningful contexts of use, and that for children in school, the meaningful contexts are the subject areas. This idea was further supported by the work of Cummins [5]; in particular, he made a distinction between informal conversational language and more formal academic language in his research on children developing bilingual competence at school. This distinction generated controversy from the beginning, but has nonetheless proved valuable in drawing attention to the many ways that individuals use and understand language in education, as well as more generally. Nevertheless, as “content-based language teaching” developed, it was unclear how the relationship between “content learning” and “language learning” was to be articulated. During the same time period, research was increasingly pointing to the need for explicit attention to language itself as part of the second-language learning process in school contexts, as exposure to the language alone did not lead to development of proficiency. Whereas initially this research primarily studied the ways teachers helped ELs use English with greater accuracy by providing feedback on errors, subsequently the main focus of research on English development has changed in recognition that learners inevitably make errors as they expand their meaning-making repertoires .[6]

This study concludes that english learners (ELs) bring a wealth of resources to science, technology, engineering, and mathematics (STEM) learning, including knowledge and interest in STEM-related content that is born out of their experiences in their homes and communities, home languages, variation in discourse practices, and, in some cases, experiences with schooling in other countries. ELs are those students ages 3 through 21, enrolled in an elementary or secondary school, not born in the United States or whose native language is a language other than English, and whose proficiency in speaking, reading, writing, or understanding the English language may be sufficient to deny the individual the ability to successfully achieve in classrooms where the language of instruction is English. The diversity of ELs includes heterogeneity in cultures, languages, and experiences that may have an impact on these students’ education (including the contexts that expose them to risk factors that may have negative impacts). Federal,

[5] Cummins, J. (1981). The role of primary language development in promoting education success for language minority students. In California State Department of Education (Ed.), Schooling and Language Minority Students: A Theoretical Rationale (pp. 3–29). Los Angeles: California State University

[6] Valdés, G. (2005). Bilingualism, heritage language learners, and SLA research: Opportunities lost or seized? The Modern Language Journal, 89(3), 410–426

state, and local policies can either facilitate ELs' opportunities in STEM or constrain teaching and learning in ways that are detrimental. This report addresses the factors that affect ELs' access and opportunity to rigorous, grade-appropriate STEM learning .ELs develop STEM knowledge and language proficiency when they are engaged in meaningful interaction in the Classroom that includes participation in the kinds of activities in which STEM experts and professionals regularly engage. Whereas there is no language without content, some content is less dependent on language. STEM subjects afford opportunities for alternate routes to knowledge acquisition (i.e., experimentation, demonstration of phenomena, and demonstration of practices) through which students can gain a sense of STEM content without resorting predominantly to language to access meaning-it is through this experience that language is also learned.

References

1. Ahmadjonova, O. A. (2023). Developing students' communicative competence on the basis of STEM educational technology: history and future. Innovative Development in Educational Activities, 2(10), 162–168. (2023) https://doi.org/10.5281/zenodo.7989045

2. Bybee, R. W. The Case for STEM Education- Challenges and Opportunities, NSTA Press, 2013

3.Howard, N. R., & Ifenthaler, D. (2018). Integrating STEM opportunities for young learners, Tech Know Learn, 23, 195-197.

4. Langdon, D., McKittrick, G., Beede, D., Beethika, K., & Doms, M. (2011). STEM: Good jobs now and for the future. U.S. Department of Commerce;

5. Taylor, P. (2014). The next America: boomers, millennials, and the looming generational showdown (1st ed.). New York: Public Affairs.

6. Cummins, J. (1981). The role of primary language development in promoting education success for language minority students. In California State Department of Education (Ed.), Schooling and Language Minority Students: A Theoretical Rationale (pp. 3–29). Los Angeles: California State University

7. Valdés, G. (2005). Bilingualism, heritage language learners, and SLA research: Opportunities lost or seized? The Modern Language Journal, 89(3), 410–426

Bolalarga ingliz tilini o‘rgatishning samarali usullari

Marjona UZOQOVA
O‘zDJTU Xorijiy til va adabiyoti (ingliz tili)

Zafar ABDUSAMADOV
O‘zDJTU Ingliz tili 3-fakulteti dekani
(Ilmiy rahbar)

Annotatsiya. Ushbu maqolada yangi O‘zbekistonning kelajagi bo‘lmish yosh bolalarga ingliz tilini xorijiy til sifatida mukammalroq va har qachongidan samaraliroq o‘rgatish usullari haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: texnologiya, metodlar, multimedik metod, ko‘rgazmali qurollar, dunyo qarash, mutaxassis.

Hozirgidek rivojlangan bir zamonda, aynan bizning mamlakatimiz O‘zbekistonda chet tillarini, xususan, ingliz tilini o‘rganish ta’lim sohasining bir muhim bo‘g‘inlaridan biriga aylangan. Buning asosiy sababi butun dunyo ingliz tilida muloqotga kirishayotganligidadir. Har bir O‘zbekiston fuqarosi ingliz tilini o‘z ona tilidan keyingi ikkinchi yoki uchinchi o‘rinlarda mukammal bilishi, bu dunyo bilan hamnafas bo‘lish, uning eng so‘ngi yangiliklaridan xabardor bo‘lish yoxud o‘z yangiliklarini dunyoga oshkor qila olish imkonini beradi. Shunday ekan, bizning mamlakatimiz va undagi fuqarolar ingliz tilini ommaga kengroq va o‘zgacha usullarda o‘rgatish haqida bosh qotirmoqda. Bu kabi muhim jabhalarda eng kerakli yo‘llardan biri bu o‘quvchilarga ingliz tilini ularning bolalik chog‘idan o‘rgatib borishdir. Bolalarga til o‘rgatish biroz murakkab bo‘lishiga qaramasdan, o‘z navbatida qiziqarli mashg‘ulotlardandir.

Kichik yoshdagi bolalarga ingliz tilini o‘rgatish haqida gap borar ekan, o‘rgatishning turli xil metodlari va usullari haqida gapirib o‘tish darkor. Til o‘rgatishda birinchi o‘rinda til o‘rgatuvchi mutaxassis o‘z ishining ustasi bo‘lishi talab qilinadi. Bu degani, o‘qituvchilar faqatgina o‘rgatadigan bilimini mukammal bilishi yetarli emas. Mutaxassis qaysidir ma’noda psixolog ham bo‘lishi kerak. Ulardan bu nima sababdan talab qilinyabdi? – degan savolga quyidagicha javob berish mumkin. Bolalarga til o‘rgatishga biriktirilgan o‘qituvchi, maktabgacha ta’lim muassasalarida esa tarbiyachi faqatgina o‘rgatishi kerak bo‘lgan til ya’ni ingliz tili haqidagi ma’lumotlarni mukammal egallagan bo‘lishi, bu uning bolalarga o‘zi bilganchalik ma’lumotlarni to‘liq yetkaza olishini anglatmaydi. Buning uchun ularda psixologik va pedagogik

mahorat ham bo‘lishi kerak. Chunki bolalarning fikrlashi va dunyo qarashi o‘zgacha bo‘ladi. Ular har qanday narsani ko‘rsatilgan holatda eslab qoladi.

Bolalarga til o‘rgatishda murakkab qoidalar va formulalardan foydalanish bu shunchaki har ikkala tomonning ham vaqtini behuda sarflash va bola miyasida turli xildagi chalkashliklarni keltirib chiqarish xolos. Bularni hozirda yetishib chiqayotgan pedagogik mutaxassislar juda yaxshi bilishadi. Demak quyida ular hozirgi kungacha foydalangan bolalarga til o‘rgatish metodlari haqida o‘z fikrlarimizni bildirib o‘tamiz.

Kichik yoshdagi bolalarga ingliz tilini o‘rgatish metodlari:

Multimedik metod. Hozirda, ya’ni biz yashab turgan vaqt kompyuter texnologiyalari va internet shiddat bilan rivojlanayotgan davr hisoblanadi. Har bir sohada ularning ta’siri bor. Shunday ekan ingliz tilini o‘rgatish metodlari orasida ham birinchi o‘rinda ulardan foydalanish orqali o‘rgatishni aytish o‘rinlidir. Ya’ni turli xil texnikalar orqali til o‘rganish metodiga – multemedik metod deyiladi. Yuqorida ta’kidlaganimiz kabi bolalar o‘qigan yoki yod olgan narsalaridan ko‘ra ko‘proq ko‘zlari bilan ko‘rgan narsalarini boshqalariga qaraganda tezroq eslab qoladilar. Multemedik o‘qitish metodidan foydalanish orqali esa biz buni amalga oshirishimiz mumkin. Ya’ni kichik yoshdagi bolalarga ingliz tilida bo‘lgan biror bir qiziqarli va qisqa bo‘lgan multfilm qo‘yib berish, ularning ham zerikmasliklariga, ham bir vaqtning o‘zida ingliz tilini o‘rgana borishlariga olib keladi. Nega multfilmning qisqa bo‘lishi kerakligini aytdik? –Negaki bola diqqati uzog‘i bilan 10-15 minutni tashkil qiladi.

Shu muddatdan o‘tgan sari bolada zerikish paydo bo‘ladi. Hamda multfilmning qisqa bolishi kerak ekanligining boshqa bir sababi bu ularning sog‘liklariga salbiy ta’sir ko‘rsatishidir. Multemedik metodning yana bir qiziqarli turi bu ingliz tilidagi qiziqarli bolalar bob musiqani ularga qo‘yib berib, so‘ngra bolalarni bu kuyni kuylashga undashdir. Bu orqali til o‘rganayotgan bolalarda talaffuzining ravonlashishi, eshitib tushunish qobiliyatining o‘sishini kuzatish mumkin. Multemedik metodning foydali tomonlari ham shundadir.

O‘yin metodi. Biz bilamizki barcha kichik yoshdagi bolalarning o‘yin o‘ynashga ishtiyoqlari baland bo‘ladi va ularning har bir o‘ynayotgan o‘yinlarining zamirida nimadirni o‘rganishga bo‘lgan ma’no mavjud. Mana shu ma’noni ingliz tilini o‘rganishga yo‘naltirish bu – o‘yin metodi deb nomlanadi.

Masalan: eng sodda o‘yinlardan biri o‘tirish-turish(Stand up-sit down) o‘yini, o‘yin boshida o‘tirish va turish so‘zlarining ingliz tilidagi muqobillari o‘qituvchi tomonidan bolalarga aytiladi ya’ni o‘rgatiladi, so‘ngra o‘yin davomida mana shu so‘zlar ingliz tilida buyruq sifatida bolalarga berib boriladi. Bolalar o‘yinda yengilmaslik maqsadida bu so‘zlarni yaxshiroq eslab qolishga harakat qilishadi. Bu orqali ham bolalarda til o‘rganish sodir bo‘ladi, ham ularda zukkolik, tezkorlik kabi sifatlar ham rivojlana boradi.

Ko‘rgazmali qurollardan foydalanish metodi. Bolalarga til o‘rgatish uchun biriktirilgan o‘qituvchilar yuqoridagi 2ta metoddan foydalanish bilan bir qatorda ularga ingliz tilini o‘rgatish uchun ko‘rgazmali qurollardan foydalanishlari ham mumkin. Bunga misol qilib, “Maktab o‘quv-qurollari” nomlarining ingliz tilida aytilishini bolalarga o‘rgatish uchun ularning barchasi ko‘rsatiladi. Misol uchun, “ruchka” quroli “pen” deb aytiladi va “ruchka” bolalarga ko‘rsatiladi va shu kabi boshqalari ham. Ya’ni bu metodda o‘rgatilayotgan barcha narsa ko‘rinishga ega bo‘lishi talab qilinadi.

Ta’tib ko‘rish metodi. Bu usuldan ko‘pincha narsa va predmetlarning maza-tamini bildiruvchi so‘zlarni ingliz tilida aytilishini o‘rgatish uchun foydalaniladi. Masalan, “olma” mevasi ko‘rsatiladi, bolalar uni ingliz tilida “apple” deb aytishadi. So‘ngra ularga “olma”ni ta’tib ko‘rish buyuriladi, ular “shirin” deganda o‘qituvchi “shirin” so‘zining ingliz tilidagi muqobili ya’ni “sweet” so‘zi aytadi. So‘ngra bolalar bu so‘zni takrorlashadi va oson eslab qolishadi. Bu metod ham til o‘rganishda anchagina samarali usul deb aytsak mubolag‘a bo‘lmaydi.

Imo-ishora metodi. Imo-ishora metodi ham boshqa o‘rgatish usullari kabi foydali metodlardan biridir. Bunda o‘rganilayotgan lug‘atdagi so‘zlar ma’nosi o‘qituvchi yoki u tomonidan tanlab olingan biror bolakay tomonidan

imo-ishora orqali ko‘rsatib beriladi. Qolgan bolalar esa ishoralardan foydalangan holda shu so‘zlar tarjimasini ingliz tilida aytib borishadi. Imo-ishora metodi orqali bolalarni aqliy o‘ylash tezligini oshirish mumkin. Bu metod ularni zerikib qolishlarini oldini oladi va qiziqarli yo‘llar bilan ko‘proq va samaraliroq lug‘at yodlashlariga ko‘maklashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Blog.xabar.uz “Maktabgacha ta’lim jarayonida xorijiy tillarni o‘qitishning zamonaviy metodikasi”. Shomansurov Sh.
2. “Kichik yoshdagi bolalarga ingliz tilini tez va oson o‘rgatishning zamonaviy metodikasi”. Yo‘ldasheva.F.F , Sattorova.G.F
3. “Maktabgacha yoshdagi bolalarga ingliz tilini tez va oson o‘rgatishning samarali usullari”. Mustafoyeva S.

Ta’lim sifatini oshirishda zamonaviy ta’lim texnologiyalarining o‘rni

Xilolaxon SAIDOVA
Qo‘qon davlat pedagogika instituti o‘qituvchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta’lim jarayonini sifatli tashkil etishda ta’lim texnologiyalarining o‘rni va ahamiyati, ta’lim jarayoni texnologiyalarini tanlash, ta’lim sifatini oshirishda zamonaviy ta’lim texnologiyalarini shakllantiruvchi omillar ularning o‘ziga xosligi haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: ta’lim, texnologiya, omil, sifat, o‘quv jarayoni, maqsad, xususiyat, natija.

Inson faoliyatining har qanday turi maqsad va natijaga ega bo‘lib, kutilgan natijani olishga imkon beruvchi muayyan harakatlar yoki operatsiyalar jarayoni, majmui va ketma-ketligi sifatida amalga oshiriladi, bu esa o‘z navbatida maqsadga erishishga olib keladi. Ta’lim jarayoni odamlarning katta guruhining birgalikdagi faoliyatiga bog‘liq bo‘lib, bunga o‘qituvchilar, talabalar, ta’lim ma’muriyati xodimlari va xizmat ko‘rsatuvchi xodimlar kiradi.

Ta’lim jarayoni ishtirokchilari ta’limning maqsad va vazifasini belgilash va bu asosda natijaga erishishida turli zamonaviy ta’lim texnologiyalarining o‘rni va ahamiyati yuqori hisoblanadi.

Ta’lim texnologiyasi haqida turli xil fikrlar mavjud. Ko‘pincha bu tushuncha o‘z mohiyatiga ko‘ra o‘quv rejasi, o‘quv jarayonini tashkil etish tushunchalari bilan belgilanadi.

Shuningdek, texnologiya deganda ko‘pincha o‘quv jarayonini axborot bilan tartibga solish, uni zamonaviy texnologiyalar bilan ta’minlash, bunda kompyuterlar asosiy rol o‘ynaydi deb tushunadilar. O‘quv jarayonida kompyuterlardan foydalanish, albatta, o‘quv jarayonining texnologik xususiyatlaridan biridir. Ammo bu ta’limning butun texnologiyasi emas. Buning yana boshqa bir ta’rifi bo‘lib, unga ko‘ra Texnologiya - bu o‘qish davridagi bilim va kasbiy faoliyat ko‘nikmalarini to‘plash jarayonidir.[1]

Ta’lim texnologiyasi ta’lim maqsadlarini aniqlashtirish, yaxlit jarayonni qismlarga ajratish, ta’lim natijalarini standartlashtirish, ta’lim jarayonidagi

[1] Коротков, Э.М. Управление качеством образования: учебное пособие для вузов /Э.М. Коротков. — 2-е изд. — М. : Академический Проект, 2007. — 320 с. 100 bet

samarali teskari aloqa, avtomatlashtirish imkoniyatlarini takomillashtirish kabi muhim ta’limiy muammolarni ijobiy hal qilish imkonini beradi.[2]

Ta’lim texnologiyasi, ta’lim jarayonining maqsadli va sifatli tashkil etishni, vaqtni samarali taqsimlashni va mazmun xususiyatlari bo‘yicha eng oqilona variantni tanlashni o‘zida aks ettiradi.

Ta’lim texnologiyasining asosiy maqsadi o‘quv predmetlarini to‘liq o‘zlashtirishga mos keladigan ta’lim loyihasini yaratishdir. Bunday loyiha hozirgi zamon psixologiyasi, didaktikasi va pedagogik amaliyotning asosiy va ilg‘or g‘oyalariga tayangan holdagina yaratiladi.[3]

O‘quv jarayonini tashkil etishning juda ko‘p variantlari mavjud bo‘lib, ularning ichida eng muhimlari: bilim olish, ko‘nikmalarga ega bo‘lish, tajribani o‘zlashtirish, qobiliyatlarni rivojlantirish, kasbiy faoliyat san’atini egallash va boshqalardir.

Ta’lim texnologiyasi o‘quv jarayonini amalga oshirishda kuchlar, e’tibor va shuningdek, resurslarning turlicha taqsimlanishi bilan tavsiflanadi. Bularning barchasi, ta’lim boshqaruvining xilma-xil texnologik ko‘rinishini va ularni samaradorlik va sifat mezonlari, maqsadlar va yangi imkoniyatlardan kelib chiqqan holda tanlash, loyihalash, o‘zgartirish zarurati mavjudligini ko‘rsatadi.

Ta’lim texnologiyasi, bilimlarni o‘zlashtirish, chuqurlashtirish, uni xotirada uzoq muddat davomida saqlab qolish, o‘quv jarayonining ritmi va intensivligini ta’minlash, pedagog kadrlar salohiyatini bilim turlari va sohalari bo‘yicha taqsimlash usullarining ketma-ketligidir. Ta’lim texnologiyasi fanlarni differensiyallashtirish va integratsiyalash talablarini, ularning hajm nisbatlarini ham belgilaydi. Ta’lim usullarining ustuvor yo‘nalishlari va o‘qitish usullarining kombinatsiyasini tanlash ta’lim jarayonining texnologik xususiyatlarini ham aks ettiradi. Bugungi kunda zamonaviy ta’limning texnologik diversifikatsiyasini kuzatish mumkin. U o‘quv jarayonining turli xil kombinatsiyalangan texnologik sxemalarini qo‘llash va paydo bo‘lishida o‘zini namoyon qiladi.

Zamonaviy ta’lim jarayonlarida eng ko‘p uchraydigan texnologik sxemalar: bilimlarni taqdim etish (ta’minlash) va egallash texnologiyalaridir. Bu masofaviy ta’limda yaqqol namoyon bo‘ladi. Lekin, bilim olishdan ko‘ra

[2] У.К.Толипов, М.Усмонбоева Педагогик технологияларнинг тарбиявий асослари Тошкент Узбекистон Республикаси Фанлар академияси «Фан» нашриёти 2006 42-б

[3] H.T. Omonov, N.X. Xo‘jayev, S.A. Madyarova, E.U. Eshchonov Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat: 5A340605 - «Xalqaro moliya» mutaxassisligining magistrantlari uchun darslik / Obzbekiston Respublikasi oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi, Toshkent Moliya instituti. - T.: «Iqtisod-moliya». 2009. -240 b.

samaraliroq texnologiya bu o‘zlashtirishdir. U asosan kunduzgi ta’limda yaqqol namoyon bo‘ladi. Garchi, texnologik xususiyatlariga ko‘ra, kunduzgi ta’lim ko‘pincha kasbiy ongni shakllantirish tamoyillariga muvofiq emas, balki bilim berish va uni egallashni nazorat qilishning soddalashtirilgan tamoyillariga muvofiq tashkil etilgan.

Xorijda juda keng tarqalgan va so‘nggi paytlarda mamlakatimizda tobora ommalashib borayotgan amaliy mashg‘ulotlar texnologiyalari mavjud bo‘lib, ularning asosiy xususiyati samarali amaliy faoliyat ko‘nikmalarini egallash va mustahkamlashdir.

Yangi texnik vositalarning paydo bo‘lishi va ularni o‘quv jarayonida qo‘llash tendensiyalari munosabati bilan ta’limning axborot va kompyuter texnologiyalari keng tarqaldi. Ta’lim sifatini oshirish uchun aynan ta’limning axborot va kompyuter texnologiyalaridan foydalanish samaraliroq bo‘ladi, ammo bu imkoniyatlarni samarali amalga oshirish hali ham muammo bo‘lib qolmoqda. Ta’lim sifatini ta’minlashda, samaradorligini oshirishda o‘z –o‘zini tarbiyalash texnologiyasini ham alohida ta’kidlab o‘tish joiz, bugungi kunda uzluksiz ta’lim ahamiyatidan kelib chiqqan holda ularga bo‘lgan ehtiyoj oshib bormoqda. O‘z-o‘zini tarbiyalash nafaqat bilimlarni mustaqil egallash balki, ta’lim jarayonida bilimlarni ketma-ketlikda o‘zlashtirish jarayonidir. Buni masofaviy ta’limning bir turi sifatida ham, odatiy o‘quv jarayonida o‘z-o‘zini rivojlantirish va o‘z-o‘zini takomillashtirishning maxsus texnologiyasi sifatida ham ko‘rib chiqish mumkin.

Shuningdek, ta’lim muassasalarida fanlarni kasbiylashtirish texnologiyalari ham, maqsadli ta’lim texnologiyalari ham amalga oshirilishi mumkin. Ular bir-biridan fanlar majmuasi, usullari, o‘quv jarayonini boshqarish tizimi kabi juda ko‘p xususiyatlar bilan ajralib turadi.

Shunday qilib, ta’lim texnologiyalarini ishlab chiqish nafaqat ta’lim tashkilotlarida o‘z-o‘zini tarbiyalash shaklidagi amaliy faoliyatda o‘quv jarayonining uzluksizligini ta’minlashni, balki bilimlarni kasbiy va ijtimoiy ongning yangi sifatiga aylantirishni o‘z ichiga oladi.

Ta’limni rivojlantirishning zamonaviy tendensiyalari va ta’limning muayyan sifatiga bo‘lgan ehtiyoj texnologiyaga prinsipial jihatdan yangi yondashuvlarni va shu asosda ta’limni tashkil etish va uslubiy ta’minlashni talab qiladi. Bu, ayniqsa, menejment, marketing va shu kabi nisbatan yangi mutaxassisliklar uchun to‘g‘ri keladi. Bu yondashuvlar ko‘plab tamoyillar va usullarni o‘z ichiga oladi. Lekin eng asosiysi, ta’limning predmet-axborot turining oldingi sxemasidan kasbiy va ishbilarmonlik ta’limiga, aniqlovchi

ta’limdan ilg‘or va istiqbolli ta’limga, reproduktiv ta’limdan ijodiy ta’limga o‘tishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Коротков, Э.М. Управление качеством образования: учебное пособие для вузов /Э.М. Коротков. — 2-е изд. — М. : Академический Проект, 2007. — 320 с. 100 bet

2. У.К.Толипов, М.Усмонбоева Педагогик технологияларнинг тарбиявий асослари Тошкент Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси «Фан» нашриёти 2006 42-б

3. H.T. Omonov, N.X. Xo‘jayev, S.A. Madyarova, E.U. Eshchonov Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat: 5A340605 - «Xalqaro moliya» mutaxassisligining magistrantlari uchun darslik / O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi, Toshkent Moliya instituti. - T.: «Iqtisod-moliya». 2009. -240 b.

Yosh kadrlarni tayyorlashda yangicha yondashuv

Daler XALIMOV
Termiz muhandislik-texnologiya instituti talabasi

Bugun mamlakatimiz ta’lim tizimida innovatsion texnologiyalarga asoslangan ta’lim tarbiya tizimini takomillashtirish, uning milliy zaminini mustahkamlash, ijtimoiy faol va malakali raqobatbardosh kadrlar tayyorlashni jahon andozalari darajasiga chiqarish masalalarida tadqiqotlar olib borilmoqda. Davlatimiz rahbari yoshlar kamoloti haqida «agar biz ta’limni o‘zgartirsak, ta’lim insonni o‘zgartiradi. Inson o‘zgarsa – butun jamiyatimiz o‘zgaradi», deya fikr bildirganlar. Chindan ham, hozirgi globallashuv sharoitida yuqori bilim va malakaga ega, raqobatbardosh kadrlarga barcha sohalarda ehtiyoj tobora ortib bormoqda. Sir emaski, so‘nggi yillarda kelajagimiz vorislarining munosib bilim olishi, o‘z orzu-havaslarini ro‘yobga chiqarishi uchun barcha imkoniyatlar yaratilib, yoshlar bilan ishlash, ularni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash va muammolarini hal etishning samarali mexanizmlari hayotga tatbiq etilmoqda. Buning ezgu ishlar samarasi o‘laroq, yoshlarimiz zamonaviy kasb-hunarlarni puxta egallab, jamiyat hayotidan mustahkam o‘rin olishmoqda.

O‘zbekistonda ta’lim tizimini tubdan isloh qilish borasida keyingi yillarda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev boshchiligida amalga oshirilayotgan tub islohotlar jarayoni zamonaviy bilimlarni puxta o‘zlashtirgan, raqobatbardosh va innovatsion texnologiyalarni qo‘llay oladigan yosh avlodni tarbiyalashni talab etmoqda. Ta’lim sohasidagi sifat o‘zgarishlari va yuqori samaradorlik ularning jahon ta’lim talablari bilan mosligi va pedagoglarning kelgusi mehnat faoliyatlarida o‘zlashtirgan kompetensiyalari qay darajada amaliyotga tatbiq qilinayotganligiga bog‘liq. Ta’lim -tarbiyadagi sifat o‘zgarishlari va yuqori samaradorlik esa mazkur sohaga ijobiy yangilik kiritish natijasida ta’limda sifat va samaradorlik ta’minlanib, pedagogik innovatsion jarayon vujudga keladi. Inson, uning har tomonlama uyg‘un kamol topishi va farovonligi, shaxs manfaatlarini ro‘yobga chiqarishning sharoitlarini va ta’sirchan mexanizmlarini yaratish, eskirgan tafakkur va ijtimoiy xulq-atvorning andozalarini o‘zgartirish respublikada amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy maqsadi va harakatlantiruvchi kuchidir. Xalqning boy intellektual merosi va umumbashariy qadriyatlar asosida, zamonaviy madaniyat, iqtisodiyot, fan, texnika va texnologiyalarning

yutuqlari asosida kadrlar tayyorlashning mukammal tizimini shakllantirish O‘zbekiston taraqqiyotining muhim shartidir.

Kadrlar tayyorlash sohasidagi davlat siyosati insonni intellektual va ma’naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalash bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan uzluksiz ta’lim tizimi orqali har tomonlama barkamol shaxs fuqaroni shakllantirishni nazarda tutadi. Shu tarzda fuqaroning eng asosiy konstitutsiyaviy huquqlaridan biri bilim olish, ijodiy qobiliyatni namoyon etish, intellektual jihatdan rivojlanish, kasbi bo‘yicha mehnat qilish huquqi ro‘yobga chiqariladi.

Kadrlar tayyorlash sohasidagi hamkorlikning xalqaro-huquqiy bazasi yaratish, xalqaro hamkorlikning ustuvor yo‘nalishlari ro‘yobga chiqarish, xalqaro ta’lim tizimlari rivojlantirishda, ilmiy-pedagog kadrlar, talabalar va o‘quvchilar almashish jarayoni kengayadi. Manfaatdor vazirliklar va idoralarning, O‘zbekiston Respublikasining chet ellardagi elchixonalarining kadrlar tayyorlash sohasiga chet el investitsiyalarini bevosita va bilvosita keng jalb qilish borasidagi faoliyatini kuchaytirishi va yosh kadrlarni chet el oliy o‘quv yurtlarida malaka oshirishlari o‘z navbatida yosh kadrlarning dunyo qarashi va fikrlashi o‘zgarishiga katta ta’sir ko‘rsatadi.

Hozirgi davrda rivojlanib borayotgan internet davrida shiddat bilan rivojlanib borayotgan sohalaridan biri bu sun’iy intellektdir. Yangi rivojlanib borayotgan sohalarda yosh kadrlarni tayyorlash bu o‘z navbatida har bir sohani rivojlanishida katta ahamiyatga ega. Yosh kadrlarni kreativlik qobiliyatini rivojlantirish bu asosiy masalalardan biridir. Kreativ fikrlaydigan yoshlar hozir zamon talabidir, chunki har bir sohada o‘zgacha yondashuv, yangi g‘oyalar har qachongidan zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni. Toshkent sh., 2020-yil 6-noyabr, PF-6108-soni.

2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonuni. O‘RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr. O‘RQ-637-son.

3. https://lex.uz/

Yosh kadrlarni tayyorlashda samarali uslublar

Muslimaxon NEMATULLAYEVA
O‘zDJTU 1-bosqich talabasi

Shohsanam SHUKUROVA
O‘zDJTU Ingliz tili amaliy fanlar №3 kafedrasi o‘qituvchisi (Ilmiy rahbar)

Annotatsiya. Hozirgi davrda yosh malakali kadrlarga bo‘lgan talab kun sayin oshib bormoqda. Shu tufayli, ta’lim jarayonida o‘qitish sifatini yaxshilash bo‘yicha qator islohotlar olib borilmoqda.Ushbu maqolada kadrlarni tayyorlashning yodashuvlari, uslublari haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Kadrlarni tayyorlash milliy dasturi, kadrlar, malakaviy amaliyot, ta’lim tizimi.

Kadrlarni tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimi samaradorligini yanada takomillashtirish, ularning kasbiy komponentligini doimiy rivojlantirish muhim hisoblanadi. Shu maqsadda bir qator islohotlar hamda ta’lim tizimini to‘g‘risida qarorlar qabul qilinmoqda.

Professional kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlashda quyidagilar talab etiladi:

- ❖ Metodik ehtiyojlarni to‘laqonli qondirish maqsadida qayta tayyorlash va malaka oshirishning ilg‘or shakl va usullarning joriy etilishi;
- ❖ Kadrlarni tayyorlash va ularning malakasini oshirish bo‘yicha ta’lim dasturlarini takomillashtirish yuzasidan ilmiy-tadqiqot hamda o‘quv-metodik ishlarni olib borish ko‘nikmalarini rivojlantirish;
- ❖ Qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslarining tegishli o‘quv-metodik resurslarini ishlab chiqish, kurslardagi o‘quv mashg‘ulotlarini ham offlayn ham onlayn shakllarida tashkil etishni yanada takomillashtirish;
- ❖ Mavjud yo‘nalishlar bo‘yicha fanlarning kasbiy hamda maxsus bloklari asosida malaka oshirish va qayta tayyorlashni tashkil etish, shu bilan birga, ular bo‘yicha zamonaviy metodik va axborot-ma’lumotnoma bazasini yaratish;
- ❖ Ushbu jarayonni mashg‘ulotlar orqali zamonaviy texnika va texnologiyalar bilan jihozlangan ta’lim muassasalarida tashkil etish.

Ta’lim tizimini rivojlantirishga doir qarorlar. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyev “Oliy ma’lumotli mutaxassislar

tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot sohalari va tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2017-yil 27-iyuldagi PQ 3151- sonli hamda “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” 2018-yil 5-iyundagi PQ 3775-sonli qarorlariga Oliy ta’lim muassasalari bakalavriat ta’lim yo‘nalishlari sinov tajriba asosida malakaviy pedagogik amaliyotini o‘tash tartibini belgilaydi. Malakaviy amaliyot O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligining 1998-yil 30-oktyabrdagi 305-sonli buyrug‘i bilan tasdiqlangan o‘quv rejasi asosida o‘tkaziladi. Malakaviy amaliyot jarayonida bo‘lajak mutaxassis o‘z kasbiga mos nazariy bilimlarni mustaqil ravishda hayotga tatbiq etish yo‘llarini o‘rganadi, kasbga doir malakalarni egallaydi, bolalar rivojlanishini kuzatadi, tahlil qiladi, bilim darajasini baholaydi hamda ta’lim va tarbiyaviy ishlarni rejalashtirishni o‘rganadi.

Malakaviy amaliyot quyidagi turlarga bo‘linadi:

- Maktabgacha ta’lim muassasalarida pedagogik-psixologik kuzatuv amaliyoti.
- Sinov va tajriba o‘tkazish amaliyoti.
- Tajriba mashg‘ulot o‘tkazish amaliyoti.
- Diplom oldi pedagogik amaliyoti.

Kadrlarni tayyorlash milliy dasturi. Ushbu dastur “Ta’lim to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonunining qoidalariga muvofiq ravishda tayyorlangan bo‘lib, milliy tajriba tahlili va ta’lim tizimidagi jahon miqyosidagi yutuqlar asosida tayyorlangan ,shu bilan birga, yuksak umumiy va kasb-hunar madaniyatiga, ijodiy va ijtimoiy faollikka, ijtimoiy-siyosiy hayotda mustaqil holda mo‘ljalni to‘g‘ri ola bilish mahoratiga ega bo‘lgan, istiqbol vazifalarini ilgari surish hamda hal etishga qodir kadrlarning yangi avlodini shakllantirishga yo‘naltirilgan. Dasturning maqsad va vazifalariga quyidagilar kiradi:

- Ta’lim va kadrlar tayyorlash tizimini jamiyatda amalga oshirilayotgan yangilanish, rivojlangan demokratik huquqiy davlat qurilishi jarayonlariga moslash;
- Kadrlar tayyorlash tizimi muassasalarini yuqori malakali mutaxassislar bilan ta’minlash, pedagogik faoliyatning nufuzi va ijtimoiy maqomini ko‘tarish;

- Ta’lim va kadrlar tayyorlash, ta’lim muassasalarini attestatsiyadan o‘tkazish va akkreditatsiya qilish sifatiga baho berishning xolis tizimini joriy etish;
- Uzluksiz ta’lim va kadrlarni tayyorlash tizimiga budjetdan tashqari mablag‘lar, shu jumladan chet el investitsiyalari jalb etishning real mexanizmlarini ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq qilish;
- Kadrlarni tayyorlash sohasida o‘zaro manfaatli xalqaro hamkorlikni rivojlantirish.

Kadrlarni tayyorlash tizimi va uni isloh qilishning muhim omillari quyidagilardan iborat:

- Respublikaning adolatli fuqarolik jamiyati qurish yo‘lidan borayotganligi;
- Davlat ijtimoiy siyosatida shaxs manfaati va ta’lim ustuvorligi qaror topganligi;
- O‘zbekistonning jahon hamjamiyatiga integratsiyasi, respublikaning jahondagi mavqeyi va obro‘-e’tiborining mustahkamlanib borayotganligi.

Xulosa sifatida shuni aytish joizki, yuqorida keltirib o‘tilganidek professional kadrlarni tayyorlashga jahon standartlariga mos keluvchi uslublardan foydalanish hamda “Kadrlarni tayyorlash milliy dasturi”ni amalda joriy qilish orqali erishib kelinmoqda. Kadrlarni tayyorlash muhim masala sifatida hech kimning e’tiboridan chetda qolmaydi. Zeroki, jamiyat uchun malakali kadrlarni tayyorlash, yetkazib berish zarur hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. https://xs.uz/uz/post/olij-ta’lim-muassasalarida-ta’lim-sifatini-oshirish-va-ularning-mamlakatda-amalga-oshirilayotgan-keng-qamrovli-islohotlarda-faol-ishtirokini-ta’minlash-bo‘yicha-qo‘shimcha-chora-tadbirlar-to‘g‘risida
2. https://lex.uz/docs/-3357530?ONDATE=26.01.2021
3. https://www.cspi.uz/uz/qarorlar-sahifasi/kadrlar-tayyorlash-milliy-dasturi
4. https://cyberleninka.ru/article/n/bo‘lajak-pedagoglarni-tayyorlash-tizimida-malakaviy-amaliyotning-roli
5. https://lex.uz/docs/-48401
6. https://Jizzaxmohm.uz/nhh/pedagog-kadrlarni-tayyorlash-xalq-ta’limi-xodimlarini-qayta-tayyorlash-va-ularning-malakasini-oshirish-tizimini-yanada-takomillashtirish-chora-tadbirlari-to‘g‘risida
7. http://new.tdpu.uz/news/4310/ru
8. http://fayllar.org/O‘zbekiston-Respublikasi-Oliy-va-o‘rta-maxsus-ta’lim-vazirligi-mu-v106.html

Youth contribute to the development of world civilization with their high level of intelligence

Mokhinur SOTVOLDIEVA
Andijan state university
1th master's student

Abstract. In this scientific work, we will discuss the fact that the future of the state and the development of young personnel are directly dependent on quality education, the role of innovative technologies in it, international experience and achievements in education.

Keywords: education, innovation, students, scientists and entrepreneurs, geology, mathematics, physics, health, education, 3D modeling and other areas.

We all cannot ignore that today's young people receive education in several specialties, which is important for them to find a worthy place in society, start their own business, and implement new production ideas. So, today's education of young people, who are the creators of the future, is an important factor that determines our tomorrow. That is why all conditions are being created in Uzbekistan to ensure employment of young people, to get quality education and to fully demonstrate their talents. In addition, their social and legal protection is also a constant focus.

It can be seen that the issue of youth is one of the most priority areas of state policy. Uzbekistan is a country of happy young people, about 64% of the population of our country are young people. It is a clear fact that in the future every third leader will be young people. In this days, the problems of youth education are a global issue for almost all countries. Regarding these topics, the President of the Republic of Uzbekistan Sh.Mirziyoyev said at the 72nd session of the UN General Assembly: "The youth of today's world is the largest generation in the history of mankind in terms of number, because they make up 2 billion people".

It is fair to say that the science of pedagogy is independent in the Republic of Uzbekistan theoretical foundations of the continuous education system, laws and principles, specific directions of education is a science that teaches the stages of historical development. Pedagogy, is based on the laws of nature and the development of society and it develops as a social science. Therefore, it is a philosophy, such subjects as history, economics, psychology, sociology, ethics and aesthetics inextricably linked with it. Among the global trends such as the internationalization of education, the international mobility of students, the rapid change of the educational program, the issue of ensuring

the quality of education is gaining special importance. Modern socio-economic conditions and the high demands placed on the spiritual, moral, intellectual and professional potential of future specialists put the task of training quality personnel who can meet international requirements before educational institutions. In order to fulfill these tasks, it is necessary to use innovative pedagogical technologies in education. However, modern trends in the educational system, especially the innovative pedagogical technologies used in the educational system of developed foreign countries, are being relatively slowly assimilated.

So, in the educational process, teaching using new innovative techniques and technologies, conducting training using laboratory rooms equipped with the latest techniques, providing information about the latest innovations in the specialty, for example, in the field of chemistry, giving examples from the world experience motivates to educate students in the spirit of innovation. The future and well-being of our planet depends on how our children grow up to be human beings. Therefore, today, the main task of us teachers-coaches is to create the necessary conditions for young people to show their potential, to carry out explanatory work to prevent the spread of the idea of violence - the «virus», to provide social support to the young generation, to protect their rights and interests. We believe that it is necessary to develop multilateral cooperation.[1] That’s why young people have always been recognized as an active layer of society. Even during the Eastern Renaissance, the role of youth in the renewal of society was incomparable.

Poet O.Khaydarov said that in an interview with the mass media - «What our future will be like, renewal and changes will depend on the attention we pay to our patriotic youth today. It is one of our main tasks to educate them to be selfless, patriotic, intellectually and physically perfect. «By the way, this is the truth.[2] Measures to create suitable conditions for young people who do not work or study anywhere, provide them with comprehensive support, guide them to the profession and ensure their employment, and encourage their initiatives have reached a new level in recent years. Tomorrow, a peaceful life will directly depend on the perception, worldview, knowledge and skills of our growing youth. Therefore, our government always considers our desire to learn as a priority. In particular, the Law of the Republic of

[1] Sh.Mirziyoyev, the President of Uzbekistan. (The problems of youth education, 72nd session of the UN General Assembly)
[2] O'.Khaydarov, "Young people are the new builders of UZBEKISTAN"-2021.

Uzbekistan «On State Policy Regarding Youth» means that the legal guarantees of the rights and interests of young people are getting stronger in Uzbekistan.

New innovative technologies are being introduced for our education, which serves to further increase the number of talented people among young people. As, in today's world, the number of rapidly developing countries due to the introduction of innovative development models, the export of advanced ideas, «know-how» and «smart» technologies is increasing. We young people know very well that innovation means the future. We will start building our great future based on innovative ideas. We did not choose to move to the path of innovative development and digital economy for nothing. Because in today's fast-paced world, who wins? The country that relies on new thought, new idea, innovation will win. Young people are showing their talent and potential in big technological development marathons like «Start-up», «Techno Ways». He has become a winner of grants and is turning his developments into useful devices. In addition, the «Youth Academy» was established in my country.

"Based on the formation and strengthening of national pride in young people, their social it is necessary to pay special attention to increasing their activity. In the current globalization process, we can clearly say that only young people who are disciplined, responsible, patient, faith-believing, tolerant, socially active, enterprising and possessing such noble qualities can be the creators of the future» - These ideas presented on the official page of the university of World Economy and diplomacy in the social network are today's demand.[3] Today, there are many talented people among the youth, who make up 60% of the population of my country. At the heart of their all-round support, the main criterion is the education of independent individuals who can take a worthy place in our country and the world arena with their own ideas.

In conclusion, such young people will not only build a peaceful future of their country, but also contribute to the development of world civilization with their high level of intelligence and their own potential. So, young people who are enjoying the country are the builders of our future.

[3] W. E. (n.d.). Young people are the creators of tomorrow. 2020.

References

1. Sh.Mirziyoyev, the President of Uzbekistan. (The problems of youth education, 72nd session of the UN General Assembly)

2. O‘.Khaydarov. (2021, 26th july). «Young people are the new builders of Uzbekistan».

3. W. E. (n.d.). Young people are the creators of tomorrow. 2020.

4. Karimov I.A. A perfect generation is the foundation of Uzbekistan’s development. - Tashkent: Sharq, 1997. - 181 p.

5. https://www.uwed.uz/uz/news/fulltext/1358

6. https://www.standart.uz/news/view?id=3344

7. https://lex.uz/

Yosh avlodda nutq rivojlanishing psixologik mohiyati

Erkin ISMOILOV
Termiz muhandislik - texnalogiya instituti o‘qituvchisi
Ilyos BO‘RIYEV
Termiz muhandislik texnologiya instituti talabasi
Madibraimov XOLMAMAT
Termiz muhandislik texnologiya instituti talabasi

Annotatsiya. Maqolada nutqning paydo bo‘lishi, nutqning fiziologik asosi, nutq turlarining psixologik tavsiflanishi verbal va noverbal nutq shakillari haqida fikr mulohazalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: nutq, stereotip, Fizionomiya, imo-ishoralar, noverbal, verbal, mimika, pantomimika, monolog, dialog.

Nutq odamlarning asosiy aloqa vositasidir. U siz odam katta hajmdagi ma'lumotni qabul qila olmaydi va uzatolmaydi. Yozma nutqsiz, odam avvalgi avlodlarning odamlari qanday yashaganligi, ularning fikrlari va ishlarini bilish imkoniyatidan mahrum bo‘lar edi. Uning fikrlari va his-tuyg'ularini boshqalarga etkazish imkoniyati bo‘lmaydi. Aloqa vositasi sifatida nutq tufayli insonning shaxsiy ongi, shaxsiy tajribasi bilan cheklanib qolmasdan, boshqa odamlarning tajribasi bilan boyitiladi va kuzatuv va nutqdan tashqari boshqa jarayonlarga qaraganda, to‘g‘ridan-to‘gri bilish amalga oshiriladi. sezgi orqali amalga oshiriladi: idrok, e'tibor, tasavvur, xotira va fikrlashga imkon beradi. Nutq orqali bir kishining psixologiyasi va tajribasi boshqa odamlar uchun mavjud bo'lib, ularni boyitadi, rivojlanishiga hissa qo‘shadi.

Insoniyatda nutqning paydo bo‘lishigacha, imo-ishoralardan foydalanib kelgan. Qadimgi ajdodlarimizning nutqi va nutq faoliyati hozirgi zamon kishilarida qanday funksiyani bajarayotgan bo‘lsa, o‘sha davrda ham xuddi shunday vazifani ijro etgan. U davrlarda axborotlar, ma’lumotlar ko‘lami tor bo‘lgani tufayli insonlar noverbal nutqdan ko‘p davrlar muvaffaqiyatli foydalanib kelganlar.

Insonda nutq qachon paydo bo‘lganligi muammosini ko‘rib chiqsak, insonda ushbu ruhiy hodisaning paydo bo‘lishiga sezilarli ta'sir ko‘rsatgan bir qator fikrlarni ajratib ko‘rsatish mumkin. Bu erda boshlang‘ich nuqta ish, to‘g‘rirog‘i, faoliyatning qo‘shma shakli hisoblanadi, buning natijasida aloqaga shoshilinch ehtiyoj paydo bo‘ladi. Filogenezda nutq dastlab faqat odamlar o‘rtasida bevosita aloqa vositasi, ular o‘rtasida lahzalik ma'lumot almashish vositasi sifatida harakat qilgan. Bu taxmin ko‘plab hayvonlarning aloqa

vositalarini ishlab chiqqanligi bilan tasdiqlanadi. Misol uchun, shimpanzelarda biz nisbatan yuqori darajada rivojlangan nutqni topamiz, u qaysidir ma'noda odamga o‘xshaydi. Biroq, shimpanze nutqi faqat hayvonlarning organik ehtiyojlarini va ularning subyektiv holatlarini ifodalaydi. Bu emotsional-ekspressiv iboralar tizimi, lekin hech qachon hayvondan tashqarida biron bir narsaning ramzi yoki belgisi emas. Hayvonlar tilida inson nutqi boy bo‘lgan ma'nolar va undan ham ko‘proq ma'nolar mavjud emas. Shimpanzelarning imo-mimik va pantomimik muloqotining turli shakllarida hissiy va ekspressiv harakatlar juda yorqin, shakl va soyalarga boy bo‘lsa-da, birinchi o‘rinda turadi.

O‘zbek millatida fikrni tasdiqlash uchun old tomonga bosh siltash bilan ifodalansa, xuddi shu ma’noni balgarlarda boshni sarak-sarak qilishi anglatib keladi. Bir xalqda sanash boshmoldoqdan boshlansa, boshqasida jimjiloqdan, birisida barmoqlar bukilsa, ikkinchisida unday qilinmaydi.

Etnik stereotiplar asosida muayyan kechinmalarni, ma’lum axborotlarni shaxslararo munosabat jarayonida uzatish va qabul qilishda ifodalanuvchi tovushsiz, lekin ma’noli, mazmunli harakat turi imo-ishorali nutq deyiladi.

Yuz harakatlari (fizionomiya) yordamida insonni inson tomonidan idrok qilish, o‘zgalar fikriga javob qaytarish, tana a’zolari rangining o‘zgarishi hisobiga shaxslararo munosabatga kirishishda namoyon bo‘luvchi noverbal nutq turiga mimika deyiladi.

Noverbal nutqni shartli ravishda quyidagi turlarga ajratish mumkin: 1) tovushsiz: a) imo-ishora, b) mimika d) pantomimika, e) daktiologik; 2) tovushli: a) exologik (aks-sado), b) signifikatsiya (shartli belgilar, signallar, modellar).

Og‘zaki nutq noverbal turkumdan keyin paydo bo‘lgan nutq turidan biri hisoblanadi va u shartli ravishda quyidagi nutq ko‘rinishlarini qamrab oladi: monologik, dialogik, poliologik, tashqi, ichki, ekspressiv, impressiv, lakonik (yig‘iq, qatra), affektiv (his-hayajon, jahl).

Nutqning ikki xil: dialogik va monologik turlari mavjud bo‘llib, ularning har qaysisi o‘z xususiyatiga ega. Dialogik nutq shakli (ikki yoki bir necha kishining suhbati, savollar va uning javoblari) bu (qisqa) javobdir. Dialogik nutqning asosiy belgilari-to‘liq bo‘lmagan, undov so‘zlardan iborat, aniq intonatsion manodorlik (ifodalash), imo-ishora va boshqalardir. Dialogik nutqda savol tuza olish va savol berish, eshitgan savoliga taalluqli javobni berish, kerakli e’tirozni bildirish, suhbatdoshining javobini tuzatish va toldirish, muhokama va munozara qilish, o‘z fikrini asoslash va boshqalar juda muhimdir. Monologik nutq bir kishining nutqi bo‘lib, so‘zlovchidan keng, aniq,

to‘liq, bog‘langan fikrni talab etadi. Monolog hikoy tushuntirish, so‘zlovchidan o‘z fikrini asosiy narsaga qaratishni, jonli, obrazli, his-hayajon bilan gapirishni talab etadi.

V. Tixeyeva, A. Sh. Usova, A. M. M uxina, L. A. Penevskaya, M. M. Konina, O. I. Solovyova va boshqalarning bog’anishli nutq sohasida olib borgan ilmiy tadqiqot ishlarida bolalarda boglanishli nutqni rivojlantirishda tarbiyachining rahbarlik roliga katta ahamiyat beradilar. Ular: «Agarda bog‘lanishli nutqqa qaratilgan mashg‘ulotlar uzluksiz (sistemali) tarzda olib borilsa, unga tarbiyachi ongli ravishda rahbarlik qilsa, bolalarda o‘z fikrlarini bir-biriga bog‘lab gapirish malakasi rivojlanadi», degan fikrni bayon etadilar.

O‘zining hayotiy ma'nosiga ko‘ra nutq ko‘p funktsional xususiyatga ega. Bu nafaqat aloqa vositasi, balki fikrlash vositasi, ong, xotira, ma'lumot (yozma matnlar) tashuvchisi, boshqa odamlarning xatti-harakatlarini boshqarish va shaxsning o‘z xatti-harakatlarini tartibga solish vositasidir. Uning funktsiyalarining ko‘pligiga ko‘ra, nutq polimorfik faoliyatdir, ya'ni. turli funktsional maqsadlarida turli shakllarda taqdim etiladi: tashqi, ichki, monolog, dialog, yozma, og‘zaki va boshqalar. Nutqning ushbu shakllari bir-biriga bog‘liq bo‘lsa-da, ularning hayotiy maqsadi bir xil emas. Masalan, tashqi nutq, asosan aloqa vositasi, ichki - fikrlash vositasi rolini o‘ynaydi. Yozma nutq ko‘pincha ma'lumotni yodlash usuli sifatida ishlaydi. Monolog bir tomonlama, dialog esa ikki tomonlama ma'lumot almashish jarayoniga xizmat qiladi.

Tilni nutqdan farqlash muhimdir. Ularning asosiy farqlari quyidagicha: Til - bu odatiy belgilar tizimidir, uning yordamida odamlar uchun ma'lum ma'no va ma'noga ega bo‘lgan tovushlar birikmasi uzatiladi. Boshqa tomondan, nutq - bu yozma belgilarning mos keladigan tizimi bilan bir xil ma'noga ega va bir xil ma'noga ega bo‘lgan talaffuz qilingan yoki sezilgan tovushlar to'plamidir. Til uni ishlatadigan barcha odamlar uchun bir xil, nutq alohida o‘ziga xosdir. Nutq nutqning ushbu xususiyatlari o'ziga xos bo‘lgan shaxs yoki odamlar jamoasining psixologiyasini ifodalaydi, til o‘zi uchun o‘zi bo‘lgan odamlar va nafaqat tirik odamlar, balki yashagan barcha odamlarning psixologiyasini aks ettiradi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki nutq bu aloqa vositasi hisoblanib inson nutq orqali o‘zining emotsional holatini bildirishi muloqot qilishi mimkin. Inson paydo bo‘lganidan to hozirgi davrgacha insonning nutqi shakillanib bordi. Insoniyat paydo bo’lishining dastlabki davrlarida imo – ishoralar orqali muloqot qilgan bo‘lsalar keyinchalik ovoz aparatining shakillanishi hamda psixologik rivojlanishi natijasida og ‘zaki nutq shakillandi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. A.K.Shamshetova, R.N.Melibayeva, X.E.Usmanova, I.O.Xaydarov. Umumiy psixologiya. O‘quv qo‘llanma.-T.:»Barkamol fayz media», 2018. – 272b/

2. B.M. Umarov. Psixologiya. Darslik. -T., 2012.

3. Q.Shodiyeva. Nutq o‘stirish uslubiyoti: Pedagogik yo‘nalishdagi kasb-hunar kollejlarining maktabgacha ta'lim ixtisosligi talabalari uchun darslik Toshkent: „O‘qituvchi“ NMIU , 2008. - 304 b.

4. Р.С.Немов. Психология. Учебник. -М.: Владос, 2

V. YOSHLARNING BO‘SH VAQTLARINI MAZMUNLI TASHKIL ETISH VA SPORTNI OMMALASHTIRISH

Yoshlardagi bo‘sh vaqt shaxsiy rivojlanish imkoniyati sifatida

Nigora SHOMURODOVA
Jamoat xavfsizligi universiteti
dotsenti, ps.f.n.

Har bir davrda yoshlar faoliyatiga, taraqqiyotiga va shaxsiy o‘sishiga ahamiyat berib kelingan. Bugungi kunda ham “Yoshlar oyligi” targ‘ibotlari doirasida ham jamiyatning qaynoq qatlami bo‘lgan yoshlar hayotiga mazmun va intilishlar kiritish, yangi g‘oyalar va loyihalar sari faolliklarini oshirishga imkoniyatlar yaratilmoqda. Yoshlar masalalariga davlat va hukumat doirasida e’tibor qaratilib, Vazirlar Mahkamasining 07.06.2022 yildagi “2022-2023 yillarda O‘zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirish dasturini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 310-son qarori qabul qilindi .

Biz yoshlar siymosida umrimiz mazmunini, hayotimizning asosiy samarasini ko‘ramiz. Yangi O‘zbekistonni azmu shijoatli yoshlar bilan birga bunyod etamiz! Bizning taraqqiyot strategiyamizda har jihatdan barkamol rivojlangan, erkin fikrlaydigan, Vatanga sodiq, qat’iy hayotiy qarashlarga ega yigit-qizlarni tarbiyalash eng ustuvor vazifalarimizdan biridir .

Vaqt madaniyatning asosiy tushunchalaridan biri bo‘lib, insoniyat sivilizatsiyasi rivojlanishining eng muhim omilidir.

Bo‘sh vaqt - bu shaxsning uy yumushlari va boshqa majburiy ishlari uchun vaqt bilan chegaralangan, faqat o‘z xohishiga ko‘ra foydalanadigan, uning o‘zini o‘zi rivojlantirish uchun yuqori ahamiyatga ega bo‘lgan, ishlamaydigan vaqtining bir qismi. Bo‘sh vaqt insonni ijtimoiy rivojlanish jarayoniga ta’sir qiladi va uning qobiliyatlarini rivojlantirib, o‘zini o‘zi anglash, shaxsiy rivojlanishni ta’minlaydi. Demak, bo‘sh vaqt shaxs kamoloti bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, u jamiyat boyligi bo‘lib, undan sifatli, o‘z maqsadiga muvofiq foydalanilishi muhim ahamiyatga ega. Bu har qanday aholiga, ayniqsa aholining katta qismi yashaydigan yirik shaharlarga tegishli. Iqtisodiy, ilmiy, madaniy qadriyatlarning o‘chog‘i bo‘lgan yirik shaharlar, birinchi navbatda, aholining eng katta va eng faol ijtimoiy qatlami bo‘lgan yoshlar uchun o‘ziga xos rivojlanish salohiyati va o‘ziga jalb qilish kuchiga ega.

Yirik shaharlarda bo‘sh vaqtdan foydalanish uchun keng imkoniyatlar mavjud, uni o‘tkazishning turli shakllari mavjud. Aynan bunday vaziyatlarda birinchi navbatda bo‘sh vaqtdan foydalanishning yangi tendensiyalari paydo

bo‘ladi. Shahar hayotida vaqt yetishmasligidan aholi stressni boshdan kechiradi, o‘z ehtiyojlarini qondirishdagi harakatlarga ulgurolmaslik vaqt etishmasligini his qilishni hosil qiladi va bu ularda bo‘sh vaqtidan o‘zlari uchun maksimal foyda bilan oqilona foydalanishni talab qiladi.

Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, yoshlarning ko‘pchiligi bo‘sh vaqtlaridan unumsiz foydalanmoqda, bu esa huquqbuzarlik, o‘z joniga qasd qilish, ichkilikbozlik, giyohvandlik kabi holatlarning kuchayishiga olib kelmoqda. Yoshlarni bo‘sh vaqtdan samarali foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish va bandlik muammolarini o‘rganish jamiyat rivojiga salbiy ta’sir qilib turgan turli jinoyatlarni va ijtimoiy illatlarni kamaytirish imkonini berishi bilan dolzarb muammo sanaladi.

Bo‘sh vaqt masalasi ilmiy adabiyotlarda keng o‘z aksini topgan. Xorijiy tadqiqotlarda bo‘sh vaqt muammosiga bag‘ishlangan birinchi asarlar nisbatan yaqinda, 1960-yillarning oxiri va 1970-yillarning boshlarida paydo bo‘lgan. P.A.Stebbinsning bo‘sh vaqtni turlarga ajratishga yondashuvi va tadqiqotlarida yoshlarning bo‘sh vaqt muammolarining ayrim jihatlari o‘z ifodasini topgan. Sovet Rossiyasida vaqtning sotsiologik tadqiqotlari S.G. Strumilin tomonidan 1920-yillarda o‘rganilgan. Inson vaqtining umumiy fondida u uchta asosiy qismni ajratib ko‘rsatdi: ish vaqti, dam olish va uxlash vaqti. Bu qismlarga kiritilmagan vaqt davrini u «ajralmagan vaqt» deb atagan. Asosan S.G. Strumilin bo‘sh vaqt bilan ajratilmagan vaqtni aniqlaydi. Bo‘sh vaqt masalasi V.A.Artemov, O.V. Novokhatskaya, L.Ya Sorokina, N.M. Davydova kabi qator rus tadqiqotchilari ishlarida ham o‘rganilgan. Yoshlarning bo‘sh vaqtini o‘tkazish madaniyati A.S.Batnasunova, A.B.Kudrevichlarning tadqiqot obyekti hisoblanadi. Bo‘sh vaqtning ko‘p qirrali muammosi hanuzgacha mahalliy va xorijiy olimlar, jumladan, sotsiologlarning tadqiqot obyekti bo‘lib, ilmiy adabiyotlarda keng o‘z aksini topmoqda.

Bo‘sh vaqt masalasiga sharq mutafakkirlari asarlarida ham alohida e’tibor qaratilgan. Buyuk mutafakkir Abu Rayhon Beruniy (973-1048) o‘zining “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar” asarida insonga xos odatlarni yaxshi va yomonga ajratar ekan, bo‘sh vaqtni samarali tashkillashtirish va bu orqali shaxsiy rivojlanish masalasiga alohida e’tibor qaratadi. “Faxrlanish, – deydi Beruniy haqiqatda yaxshi xulqlar va oliy fe’llarda oldin ketish, ilmu hikmatni egallash va imkoniyat boricha mavjud nopokliklardan tozalanishdir. Kimda shunday sifatlar topilsa, hukm uning foydasiga va kimda bular yetishmasa, hukm uning zarariga bo‘ladi”, deb uqtiradi. Faxrlanish tuyg‘usi yoshlarda avvalo o‘zidan qoniqish, faoliyat samarasidan qoniqish, shaxsiy rivojlanish darajasiga erishayotganini idrok qilish orqali shakllanadi. Demak, bo‘sh vaqtni

to‘g‘ri o‘tkazishga e’tibor qaratish ruhiy taraqqiyotga ham kuchli ta’sir qilishini kuzatamiz.

Alisher Navoiyning “Mahbub ul-qulub” asarida insonga xos go‘zal fazilat va xislatlar, komil inson tarbiyasiga doir hayotbaxsh g‘oyalar tashkil etadi. Bu sifatli shaxsni shakllanishida esa vaqtdan unumli foydalanish va tejashga e’tiborli bo‘lish ta’sir qiladi.

O‘rganishlarga ko‘ra, yoshlar mustaqil, o‘ziga ishongan, o‘zlarining g‘ayrioddiyligi va ijodkorligi bilan ajralib turadi, ular bo‘sh vaqtning barcha yangi shakllaridan foydalanishga intiladilar, shu bilan birga ustuvorliklar va qaramliklarni osongina o‘zgartiradilar. Bu ularning bo‘sh vaqtlaridan foydalanish samarasizligini belgilaydi. Yoshlarning bo‘sh vaqtlaridan noratsional foydalanishining sabablaridan biri bu shaxsiy tartibsizlik bo‘lib, tadqiqotlar yoshlarning har beshdan biri bo‘sh vaqtlarini oqilona taqsimlashda qiyinchiliklarga duch kelayotganligini ko‘rsatmoqda.

Yoshlarning bo‘sh vaqtlaridan samarali foydalanishini oshirishga takliflar:

- bo‘sh vaqt shakllaridan foydalanishning rang-barangligi va dinamikligini kuchaytirish;
- bo‘sh vaqtdan asosan foydali shaxsiy manfaatlar uchun foydalanishga sharoitlar yaratish;
- bo‘sh vaqt tarkibida faol va passiv shakllar ulushlarini aniqlash;
- bo‘sh vaqtlarida teledasturlarni ko‘rishning sezilarli darajada pasaytirishi;
- texnologik vositalarga (kompyuter, Internet, ijtimoiy tarmoqlar) e’tibor qaratgan holda bo‘sh vaqtdan foydalanish shakllarining ustunligiga erishish;
- ko‘ngilochar faoliyat ulushini oshirish;
- o‘z-o‘zini tarbiyalashga e’tibor berish;
- sportning yoshlar uchun yuksak ahamiyatini o‘zida namoyon qilish;
- ijodiy faoliyatga bo‘lgan qiziqishlar ustida ishlash.

Yoshlarga bo‘sh vaqt ichida imkon qadar aqliy va jismoniy faoliyat turi bilan shug‘ullanish uchun turli madaniy hordiq maskanlarida tadbirlar va qulayliklar yaratish, mahallalarda turli to‘garaklar, hunarmandchilik kurslarini faoliyatini jonlantirish zarur. Bo‘sh vaqtdagi faoliyatlarini moddiy va ma’naviy foyda ko‘rish imkoniyatiga uyg‘unlashtirishga erishish amaliy ahamiyat kasb etadi.

Yoshlardagi rejasiz, qiziqishlarsiz va intilishlarsiz bo‘sh vaqt ularni hayotini muammolarga to‘ldiradigan vaziyatlarni yaratishga xizmat qiladi.

Qishloq sharoitidagi yoshlar uchun tomorqa uyushmalari vakillari yoshlarni bo‘sh vaqtlaridagi mehnatiga haq to‘lasa mehnat qilib o‘zini rivojlantirish va shunga xos fikrlash shakllanadi.

Rus publitsisti D.I.Pisarev ta’kidlaganidek: “Inson mutlaqo jiddiyat bilan mehnat qilmasa, ya’ni o‘zi yeydigan bir burda nonini o‘z mehnati bilan ishlab topmasa, u baxtli bo‘lolmaydi”

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Respublikasi Prezidentining “Yoshlarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash va ularning ijtimoiy faolligini yanada oshirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” 2021-yil 13-iyuldagi PF-6260-son Farmoni. Lex.uz

2. Abu Rayhon Beruniy. Tanlangan asarlar. T.II. T.: Fan, 1965. -538 b. 28-29 b.

3. Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub (Qalbga mahbub hikmatlar va hikoyatlar). Hozirgi o‘zbek tiliga tabdil. T.: Sano-standart. 2018. -192 b. 64 b.

4. Artemov V.A., Novokhatskaya O.V. Vaqtdan foydalanish va ijtimoiy farovonlik: eksperimental tahlil tajribasi // Sotsiologik tadqiqotlar. - 2011. - No 2. - S. 24-31.

5. Batnasunov AC Bo‘sh vaqt zamonaviy rus yoshlari hayot sohasi sifatida: dis. qand. sotsiologik fanlar. - Stavropol, 2004 yil; Kudrevich AB Rus sotsiologiyasida yoshlarning bo‘sh vaqtlari mavzusi // Volgograd davlat universitetining xabarnomasi. - Ser. 7. Falsafa. - 2011. - No 3 (15). - S. 154-158.

Stebbins PA Bo‘sh vaqt: optimal dam olish uslubiga qarab // Sotsiologik tadqiqotlar. - 2000. - No 7. - S. 64-72.

O‘zbekiston kelajagi-yoshlar qo‘lida! “Besh tashabbus” yoshlarga qanoat!

Ziyoda NURILLAYEVA
O‘zDJTU 1-bosqich talabasi

Shohsanam SHUKUROVA
O‘zDJTU Ingliz tili amaliy fanlar №3 kafedrasi o‘qituvchisi (Ilmiy rahbar)

Annotatsiya. Har bir yurtning asosiy kuchi ma’naviy va aqliy jihatdan yuksalayotgan, kelajakka ulkan maqsadlar qo‘yadigan, kelajakka ishonch bilan qaray oladigan, ulkan cho‘qqilarni egallashga harakat qilayotgan, vatan ravnaqi uchun hissa qo‘shishga urinayotgan yoshlar hisoblanadi. Ushbu maqola mamlakatimiz yoshlari uchun berilayotgan keng imkoniyatlar hamda Prezidentimiz tomonidan yosh avlod uchun chiqarilayotgan qonunlar va yurtimizda erishilayotgan natijalar haqida yozilgan.

Kalit so‘zlar: yoshlar, besh tashabbus, qarorlar, konstitutsiya, strategiya, siyosat, natijalar.

Yosh avlodga berilayotgan bilim va ko‘nikmalar kelajagimiz uchun poydevordir. Bugungi kunda yoshlarga berilayotgan keng imkoniyatlarning chegarasi yoqdir. Ma’lumki, O‘zbekiston yoshlar mamlakati. Hozirgi vaqtga kelib yurtimiz aholisining 32 foizini yoshlar tashkil etadi. Yosh yigit-qizlarning ta’lim olishi, kasb-hunar egallashlari uchun shart-sharoitlar yaratilmoqda. Shu bilan birga, mamlakatimizda yoshlar masalasi davlat siyosatining eng ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi, jumladan, yoshlarning bo‘sh vaqtini mazmunli o‘tkazishni tashkil etish bugungi kunda dolzarb masala hisoblanadi.

Yurtimiz kelajaklari bo‘lmish yoshlarni har tomonlama yetuk, salohiyatli shaxs, bilimli va komil inson bo‘lib tarbiyalanishlari uchun zarur shart-sharoitlar yaratilgan bo‘lib bu borada shaxsan prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev boshchiligida yoshlar uchun keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda.

Xususan, O‘zbekiston Respublikasining “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi qonun 2016- yilda qabul qilingan bo‘lib ushbu sohani tubdan takomillashtirish maqsadida “Yoshlarga oid davlat siyosatini 2025-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori bugungi kun yoshlariga mos ravishda har tomonlama yetuk, mustaqil fikrlaydigan, mamlakatimiz istiqloli uchun mas’uliyatini o‘z zimmasiga olishga qodir tashabbuskor, xalq manfaati yo‘lida bor salohiyatini safarbar qiladigan,

shijoatli yoshlarni tarbiyalash ularning intellektual va ijodiy salohiyatini ro‘yobga amalga uchun mustahkam va huquqiy poydevor yaratildi.

Prezidentimizning yoshlarga oid eng muhim ikkita yo‘nalishi bor: birinchisi – ularga zamonaviy bilish berish, ikkinchisi- yoshlar bandligini ta’minlash. Xususan, yoshlarning bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirish maqsadida zamonaviy Prezident maktablari, ixtisoslashgan va ijod maktablari ochildi. Umumiy qilib aytganda, barcha maktablarga bo‘lgan e’tibor kun sayin ortib bordi hamda o‘quvchilarni rag‘bat va hurmati oshdi. Yosh avlodda bo‘lgan bilim yanada kuchaydi. Yurtimizda qanchadan qancha yangi o‘quv binolari qayd etildi. Har bir maktablarga o‘z ishini yetuk mutaxassislari ya’ni ustoz va murabbiylar biriktirildi. Shu bilan birgalikda, oliy o‘quv yurtlariga qabul qilinishlari uchun alohida grantlar ajratilgani biz yoshlarga katta motivatsiya bo‘ldi desam mubolag‘a bo‘lmaydi.

O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti Shavkat Mirziyoyev qarori bilan 2019-yilning 19-mart kuni 5ta muhim tashabbusini ilgari surgan edi. Ushbu tashabbus ma’naviy va ma’rifiy, ijtimoiy sohalardagi harakatlarni tizimli asosida O‘zbekiston tarixida yoshlar ta’lim-tarbiyasi bo‘yicha yana yangi bosqichni boshlab berdi.

Birinchi tashabbus- yoshlarning musiqa, rassomchilik, adabiyot, teatr va san’atning boshqa turlariga qiziqishlarini oshirishga, iste’dodni yuzaga chiqarishga xizmat qiladi.

Ikkinchi tashabbus- yoshlarni jismoniy chiniqtirish, ularning sport sohasida qobiliyatini namoyon qilishlari uchun zarur sharoitlar yaratishga yo‘naltirilgan.

Uchinchi tashabbus- aholi va yoshlar o‘rtasida kompyuter texnologiyalari va internet tarmoqlaridan samarali va foydali foydalanishni tashkil etishga qaratilgan.

To‘rtinchi tashabbus- yoshlar ma’naviyatini yuksaltirish, ular o‘rtasida kitobxonlikni keng targ‘ib qilish bo‘yicha tizimli ishlarni tashkil etishga yo‘naltirilgan.

Beshinchi tashabbus- xotin-qizlarni ish bilan ta’minlash masalalarini nazarda tutadi.

Ushbu tashabbuslar zamirida ezgu maqsadlar qanchalik mujassam ekanligini tushunganlar uning mohiyatini teran his qilmog‘i lozimdir.. Biz yoshlarning jismoniy va ma’naviy barkamol o‘sib rivojlanishimiz jamiyat taraqqiyotida muhim o‘rin tutadi. 5 tashabbus doirasida qilingan barcha ishlar O‘zbekiston bo‘yicha yaxshi natijalarga va yutuqlarga erishdi. Bunga ko‘plab jarayonlarni misol qilib aytishimiz mumkin. Shuningdek, mazkur

tashabbusning 1 yilligi munosabati bilan Xalq ta’lim vazirligi tomonidan har bir yo‘nalish bo‘yicha amalga oshirilgan sa’y-harakatlar haqida to‘xtalib o‘tamiz.

Respublikamizda hozirda 9942ta umumta’lim maktablari faoliyat olib kelishmoqda. Ular 7 milliondan ortiq o‘quvchilar ta’lim olishmoqda. Shuni aytib o‘tish lozimki, Prezidentimiz tashabbuslari bilan ilgari surilgan mazkur 5 tashabbus barcha ta’lim muassasalarigacha kirib bordi. Xususan, maktablarda turli xil to‘garaklar tashkil qilindi va 2,8 million nafar o‘quvchilar o‘quv to‘garaklariga jalb qilindi. Jumladan, yoshlarni rassomchilikka, adabiyotga, musiqa va san’atning boshqa turlariga qiziqishlarni yanada oshirishga va undagi bo‘lgan iste’dod va qobiliyatlarini yuzaga chiqarishga qaratilgan birinchi tashabbus asosida 780 565 nafar o‘quvchilar o‘quv to‘garaklariga qatnashib kelishmoqda. Bundan tashqari, yoshlarni teatr sohasida ham o‘z qobiliyatlarini namoyish qilish maqsadida teatr studiyalari tashkil qilindi va 199 698 nafar yosh o‘quvchilar jalb qilindi.Yoshlarni jismonan chiniqtirish maqsadida sport binolari yurtimizda qayd etildi. Shuningdek, mazkur ikkinchi tashabbus asosida qilingan barcha sport musobaqalarida o‘quvchilar faol qatnashib kelishmoqda va ushbu tashabbus yurtimizdagi hamma muassasalarni qamrab oldi va davom etmoqda.

Yoshlarimizni internet va axborot texnologiyalaridan samarali foydalanishga qaratilgan ushbu uchinchi tashabbus shu kunga qadar 445 610 nafar yoshlarimiz kompyuter to‘garaklariga jalb qilingan. Shu bilan birgalikda, “Intech Robotics” va “Innovative Service” kompaniyalari bilan hamkorlikda “Barkamol avlod” respublika o‘lkashunoslik hamda ekologiya markazida RoboCraft robotexnika kurslari tashkil qilinib o‘quvchilarni o‘ziga jalb qildi. Jamiyatimizda kitobxonlik bo‘lgan e’tibor kun sayin ortib bormoqda. Yoshlarni ma’naviyatini yuksaltirish hamda yoshlar o‘rtasida kitobxonlikni keng targ‘ib qilishga qaratilgan to‘rtinchi tashabbus asosida qilingan ishlar jamiyatimiz uchun foydali bo‘lib kelmoqda. Yoshlarni kitobxonlikka jalb qilish maqsadida turli xil kitob festivallari, she’riyat kechalari, kitob klublari tashkil qilinmoqda. Shuningdek, “Book challenge” loyihasi doirasida barcha umumta’lim maktablariga 600 mingdan ortiq kitoblar sovg‘a sifatida taqdim etildi va yosh kitobxonlar esa turli xil kitoblar bilan taqdirlandilar. So‘ngi beshinchi tashabbusimiz xotin-qizlarni ish bilan ta’minlashga qaratilgan bo‘lib, ushbu tashabbus doirasida o‘quvchi-qizlarning jamiyatda faolligini oshirish, ma’naviyatini yanada yuksaltirishga qaratilgan bo‘lib, ta’lim muassasalarida “Qizlarjon” klublari tashkil qilindi va ko‘p nafar yosh qizlar ushbu klubga a’zo bo‘lishdi.

Bundan tashqari, yurtimizda Xalq ta’lim vazirligi tomonidan 2019-yil oktyabr oylarida tashkil etilgan “5 tashabbus maktabda” nomli festivalda 2,5 milliondan ortiq maktab o‘quvchilari jalb qilindi. Mazkur festivalda g‘olib bo‘lgan ta’lim muassasalariga esdalik sovg‘alari topshirildi. Bizning bosh qomusimiz bo‘lgan konstitutsiyamizda yoshlari uchun imkoniyatlar ham kafolatlangan. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi 41 moddasida har kim bepul ta’lim huquqi kafolatlangan, 42 moddada esa har kimga texnikaviy va ilmiy ijod erkinligi davlat jamiyatining madaniy ilmiy rivojlanishiga g‘amxo‘rlik qilish belgilanganligi e’tiborga molikdir. Shuni ta’kidlab o‘tishimiz joizki, mamlakatimizda har bir qilinayotgan islohotlar, har bir muassasa va tashkilotlar yoshlarni rivojlanishi hamda ularni qo‘llab-quvvatlagani zarur shart-sharoitlar va keng imkoniyatlar yaratilishga qaratilgan. Zero Prezidentimiz aytib o‘tganlaridek “Sayyoramizning ertangi kun farovonligi yosh avlodni qanday qilib kamol topishiga bog‘liqdir. Bizning asosiy maqsadimiz har bir yosh avlodni rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratib berishdan iboratdir”

Yurtimizni yanada takomillashib yanada rivojlanayotganligi Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi”sida o‘z aksini topgan. Mazkur strategiyaning bosh yo‘nalishlaridan biri yoshlarga oid siyosatning takomillashtirishdan iboratdir. Unda yoshlarni tibbiy ko‘rik bilan ta’minlash, sog‘lig‘ini saqlash, huquq va erkinliklar bilan ta’minlash, tibbiy yordam ko‘rsatish uchun zarur sharoitlar bilan ta’minlash, yosh uchun sifatli va ochiq ta’limni yo‘lga qo‘yish, yoshlarni vatanparvarlikka, insoniylikka, bag‘rikenglikka, qonunlarga va umuminsoniy hurmat ruhida, zararli oqimlarga qarshi tura oladigan, iqtidorli va iste’dodli yoshlarni qo‘llab-quvvatlashga, yoshlarning huquq va erkinliklarini ro‘yobga chiqarish sohasida faoliyat olib boruvchi xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni rivojlantirish kabi g‘oyalar ilgari surilgan.

Xulosa qilib aytganda, biz yoshlar uchun qilinayotgan barcha imkoniyatlardan keng foydalanib vatanimiz, xalqimiz, prezidentimiz oldidagi burchlarimizni bajarishimiz kerak.Yurtimiz uchun manfaat olib keladigan yigit-qiz bo‘lishimiz hamda vatanimiz bayrog‘ini jahon maydonlarida ko‘klarga ko‘tarmog‘imiz darkordir. Buyuk bobokalonimiz aytganlaridek “Amalsiz ilm misoli xuddi yomg‘irsiz chaqmoq va momaqaldiroqqa o‘xshaydi” ya’ni biz berilayotgan imkoniyatlardan unumli foydalanishimiz lozimdir.Zero Yoshlar-Yangi O‘zbekiston bunyodkorlari.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Ergashev S. “Besh tashabbus va uning yuksak ma’naviy madaniyatini ta’minlashdagi o‘rni” mavzusida referat. Toshkent-2022 yil.

2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.

3. Prezident.uz

Piyoda yurish sayohatlarini tashkil etishning o‘ziga xos xususiyatlari

Mironshoh IDRISOV
O‘zDJTSU, o‘qituvchi,

Dolzarbligi. Piyoda yurish turizmi (sport turizmining boshqa turlari qatori) asosiy funksiyaga ega – ya’ni, bunda tabiiy to‘siqlarni yengib o‘tish orqali o‘z sport natijalarini yaxshilashdir. Bunda shuni tushunish mumkinki, sportchi noqulay yerlarda xavfsiz harakatlanish uchun zarur bo‘lgan barcha bilim, ko‘nikma va ko‘nikmalarni egallashi, hamda qiyin tabiiy qiyinchiliklarni yengib o‘tishi uchun jismoniy tayyorgarligini oshirib borishi kerak. Sport turizmining mohiyati shundaki, sport turistik sayohati marshrutida tabiatda uchraydigan tabiiy to‘siqlarni yengib o‘tish bilan belgilanadi. Shu boisdan ham to‘siqlar xilma-xil bo‘lishi mumkin ya’ni: ularga muzliklar, cho‘qqilar, releflar, murakkab o‘tish joylari, dovonlar (ayniqsa piyoda yurish uchun odatiy hisoblangan) va boshqalar bo‘lishi mumkin. Buning uchun tabiiy to‘siqlarga qarab, ularni yengish uchun turli xil texnik va taktik uslublar qo‘llaniladi. U yoki bu to‘siqni yengib o‘tish uchun «piyoda sportchi»ning turli vaqt va ishlash intensivligining faoliyati bilan birga jismoniy, psixologik, texnik va taktik harakatlarning murakkablik darajasi talab qilinadi .

Yuqoridagilarni hisobga olgan holda, sayyohlarni tayyorlash jarayonining ma’lum bir tizimiga bo‘lgan ehtiyoj va ularning tabiiy to‘siqlarini yengib o‘tish texnikasi va taktikasini o‘rgatishni ilmiy asoslangan uslubining yo‘qligi o‘rtasida jiddiy ziddiyatlar mavjudligi aniqlangan. Zero, texnika va taktikani o‘rgatish jarayoni bilim, ko‘nikma va malakalarni samarali o‘zlashtirish, shuningdek, ma’lum bir murakkablik toifasidagi sport va piyoda sayohatlari sharoitida ta’kidlab o‘tilganlarni qo‘llash uchun asos bo‘ladi.

Sport turizmining o‘ziga xos xususiyatlaridan biri shundaki, tabiiy muhitda doimo sport sayohatlari (musobaqalar) uchun eng samarali joy mashg‘ulot maydoni hisoblanadi. Musobaqa va sayohatlar qanchalik samarali bo‘lsa, tabiiy to‘siqlarni yengib o‘tish shartlari shunchalik qiyinlashadi. Chunki, tabiiy muhit, ayniqsa uning tarkibiy qismlari (iqlim omillari) doimo o‘zgaruvchan bo‘ladi. Shu boisdan ham, tabiiy xususiyatlardan tashqari, ishtirokchilar yetarlicha jismoniy, maxsus, texnik hamda psixologik tayyorgarlikka ega bo‘lishlari kerak bo‘ladi. Buning uchun optimal darajada uy-joy, oziq-ovqat, asbob-uskunalar va boshqalar bilan ta’minlangan bo‘lish kerak. Shuningdek, yo‘nalishda o‘tish taktikasini ishlab chiqish uchun eng qiyin va hayot hamda sog‘liq uchun xavfli bo‘lgan hududlarga alohida e’tibor

berish kerak, chunki sport turizmidagi asosiy mezonlardan biri bu yo‘nalishning majburiy avtonomligidadir. Shunday qilib, «avtonom» mezoniga 1 koeffitsiyenti berilgan, u yurish masofasini uzoqligiga va aholi punktlari mavjudligiga qarab kamayishi mumkin. Shunday qilib, agar yo‘lda bitta aholi punkti bo‘lsa, koeffitsiyent 0,5ga, ikki yoki undan ko‘p bo‘lsa - 0,2ga kamayadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, yo‘nalishlarni tasniflashda tegishli to‘siqlar (UT) va omillar (UO) hisobga olinadi:

1) Mahalliy to‘siqlar (MT) - uzunligi kichik bo‘lgan to‘siqlar va uni yengib o‘tish uchun sportchi-turistlardan ma’lum darajadagi texnik mahorat va qoida tariqasida maxsus jihozlardan foydalanish talab qilinishi bilan tavsiflanadi. Bularga suv oqimining tezligi va chuqurligi bilan birgalikda past va o‘rta balandlikdagi daryo suvlari, tog‘ o‘tish joylari, dovonlar, qorlar, muzliklar, sirpanchiq yo‘llar va cho‘qqilarning xavfsizlik tizimi kiradi.

2) Kengaytirilgan to‘siqlar (KT) - sezilarli uzunlik bilan farq qiladigan va turistlardan ularni katta jismoniy kuch bilan yengib o‘tishni talab qiladigan to‘siqlardir. Bularga o‘rmonlar, baland tog‘lar, 20°dan 50°gacha bo‘lgan qiyaliklar, shoxchalar, toshlar, qumtepalar, muzlar, tundra, to‘siqlar yoki toshloq joylardagi shamol yo‘llari, tosh yonbag‘irdagi baland o‘tlar kiradi. Bunday uzoq masofali to‘siqlar bilan harakat juda qiyin bo‘lishi mumkin, shu boisdan ham qo‘llarning doimiy ishlashi talab qilinadi. Harakat tezligi 2,5-3 km/soatdan 0,5-1 km/gacha o‘zgaradi.

Demak, sport jamoasi yurishning qiyinchilik toifasiga qarab (1dan 6 gacha) ma’lum bir kun ichida 130dan 300-600 kmgacha bo‘lgan barcha texnik qiyinchiliklarni yengib o‘tib, yo‘nalishni yakunlashi kerak. Yo‘nalishdagi har bir mezon uchun guruh ball oladi. O‘tgan barcha to‘siqlar bo‘yicha ushbu ballar yig‘indisi yurishning qiyinlik toifasini tashkil qiladi (1-jadval) .

Shuni ta’kidlash kerakki, har bir hudud ham piyoda sayohatlarini tashkil qila olmaydi. Chunki ba’zi hududlarda turizmning ayrim turlari yilning bir faslida olib borilsa, boshqa hududlarda esa mutlaqo mumkin emas. Tog‘li hududlarda tog‘-chang‘i turizmi qishda, yozda esa piyoda sayohatlar ko‘proq olib borilishi maqsadga muvofiqdir.

Demak, har bir hudud uchun sayohat qilishning eng qulay usuli bu turizmning turi yoki bir nechta turlari bilan izohlanadi. Piyodalarning yo‘nalishlari ham III toifadan yuqori ekanligi bilan belgilanadi (1-jadval).

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, turist harakatlari asosi tabiiy to‘siqlarni minimal kuch va maksimal xavfsizlik bilan yengib o‘tishga qaratilgan bo‘lmog‘i zarur. Chunki avvalgi sayohatlardagi amaliy turistik tajriba darajasi keyingi sayohatlarning xavfsizligiga bevosita bog‘liqdir.

1-jadval. Yurish yo‘nalishlariga qo‘yiladigan talablar va cheklovlar

№	Mezonlar	Yo‘nalishning qiyinchilik toifasi					
		I	II	III	IV	V	VI
1	Yo‘nalishning davomiyligi	6	8	10	13	16	20
2	Kun davomiyligi (eng kamida)	130	160	190	220	250	300
3	Yo‘nalish masofasi, km (eng kamida)	20	30	50	75	110	150
4	Mahalliy to‘siqlar uchun maksimal ruxsat etilgan ball soni (UT max)	10	16	20	35	55	75
5	Mahalliy to‘siqlar (UO) uchun ballar (max)	10	20	40	60	80	110
6	Kengaytirilgan to‘siqlar uchun ballar (UT) hisobga olinadi (ko‘p emas)	Jadval bilan belgilanadi					
7	Geografik ko‘rsatkichlar	Jadval bilan belgilanadi					
8	Avtonomiya	Jadval bilan belgilanadi					
9	Balandlikning farqi, koeffitsiyenti	12-25	26-59	60-94	95-134	135-184	185 va ko’proq

Murakkablikning ma’lum bir toifasidagi yo‘nalishdan o‘tish - bu uzoq masofa va davomiy sayohatga ega bo‘lgan murakkab sport turidir. Shu boisdan ham sportchi-turistlarga xos chidamlilikga ega bo‘lishi zarur. Umumiy va maxsus jismoniy tayyorgarliklardan tashqari, sportchilarni o‘z imkoniyatlarini yetarli darajada baholashlari uchun o‘z-o‘zini mashq qilishlari va boshqarish ko‘nikmalariga o‘rgatib borish tavsiya etiladi. Bu esa zarur vaqtlarda jismoniy zo‘riqishlarni yengib o‘tishga yordam beradi. Shu bilan birga taktik va yo‘nalish bo‘yicha tabiiy to‘siqlarni bosib o‘tish xavfsizligini oshiradi.

Darhaqiqat, turizm turiga qarab, masofaning turi va shakliga qarab u yoki bu taktika tanlanadi. Masalan qor-muz relefi yoki tog‘ daryolarini yengish taktikasi yoki botqoqlikdan o‘tish taktikasidan sezilarli darajada farq qiladi. Ma’lumki taktik tayyorgarlikning eng muhim vositasi turli texnik va taktik muammolarni tez va samarali tarzda hal qilish qobiliyati hisoblanadi. Texnik usullarga xaritani relef bilan solishtirish, ma’lum yo‘nalishda azimut harakati, turgan nuqtani topish, lekin yo‘l tanlash, harakat tezligini oriyentatsiya aniqligi bilan taqqoslash allaqachon taktik vazifalar bo‘lib, ular bilan parallel ravishda hal qilinishi kerak.

Xulosa. Sport sayohat turizmi jismoniy mashqlaridan samaraliroq foydalanishni nazarda tutadi. Chunki sport turizmining mohiyati va o‘ziga xosligi piyoda yurish misolida sportchilarni ma’lum bir murakkablik toifasida yo‘nalishni bosib o‘tishga tayyorlashga alohida e’tibor beriladi hamda ularning jismoniy imkoniyatlarini adekvat baholay olish zarurati bilan

belgilanadi. Bu esa yo‘nalishning to‘g‘ri tanlanishini hamda u yoki bu to‘siqqa mos keladigan harakat texnikasi va taktikasini tanlash imkoniyatini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasining «Turizm to‘g‘risidagi» qonuni. 2019-yil.
2. Idrisov M.I., Oripov O.O. Sport-sog‘lomlashtirish turizmini oliy o‘quv yurtlari talabalariga o‘qitishning innovatsion texnologiyasi //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – T. 2. – №. 5. – C. 224-231.
3. Idrisov M.I. Aholining jismoniy tayyorgarligi va salomatligi darajasini belgilovchi test me’yorlarining qiyosiy tahlili // University Sports: Health and prosperity of the nation 2022. T 1. C.263 266 https://scholar.google.ru/citatio ns?

Женщина и спорт: Социальный аспект

Нилуфар МИРДЖАМАЛОВА
старший преподаватель
кафедры Спортивного права,
социальных и естественных наук
Узбекского государственного университета
физической культуры и спорта

Несмотря на стремительное и бурное развитие женского спорта, дать однозначную положительную оценку данному феномену в современном обществе пока невозможно. Видимо, это связано с тем, что влияние занятий спортом на женский организм, психику спортсменки, ее дальнейшую судьбу также далеко не однозначно. Можно привести множество убедительных примеров, когда женщины-спортсменки успешно строили свою спортивную карьеру, и их дальнейшая жизнь сложилась удачно. Сразу приходят на память имена выдающихся спортсменок Ирода Тулягановой, Оксана Чусовитиной, Светлана Радзивил, Любовь Перепеловой и многих других, которые принесли славу узбекскому спорту и сейчас работают тренерами, преподавателями, являются социально активными членами нашего общества.

Целью данного исследования является анализ проблемы совершенствования процесса социальной адаптации и интеграции спортсменок в общественную жизнь.

После окончания спортивных выступлений почти у всех девушек возникает проблема: как жить дальше? Как строить свои отношения вне спорта?

Методика исследования. Чтобы ответить на эти вопросы и разработать систему интеграции девушек-спортсменок в социальную жизнь, нами было проведено социологическое исследование «Женщина и спорт». В опросе приняли участие 188 девушек-спортсменок из Ташкента. Респонденткам была предложена анкета из 22 вопросов, касающихся жизненных планов, самооценки личностных качеств и выяснения отношения женщин-спортсменок к занятиям спортом.

В анкетировании приняли участие спортсменки 45 видов спорта. Из них опрошено около 30% спортсменок I разряда и кандидатов в мастера спорта, 21,3% составили мастера спорта, 16,5% - спортсменки массовых разрядов. В возрастном аспекте все спортсменки разделились

на три категории: до 20 лет - 43% опрошенных; 21-25 лет - 35,5% и 26 лет и старше - 20% респонденток.

Результаты и их обсуждение. Как показало наше исследование, большинство респонденток (60% опрошенных) начали заниматься спортом еще в детстве, в возрасте до 10 лет. Третья часть спортсменок приступили к спортивным занятиям в 11-12 лет и только 3,5% опрошенных пришли в спорт в 15 лет и старше. Полученные нами данные подтверждают современную тенденцию омоложения женского спорта. И это понятно: стремительный рост рекордов вынуждает тренеров привлекать к занятиям спортом детей дошкольного и младшего школьного возраста. Данная тенденция характерна для развития современного спорта, в том числе и международного. Видимо, это одно из противоречий, характерных для развития спортивного движения, которое можно, как мне кажется, лишь частично разрешить путем создания новых технологий отбора и развития спортивного таланта, уделения всестороннего внимания развивающейся личности юного спортсмена. Первые шаги в спорте многое определяют в жизни девочки-спортсменки. В этом возрастном периоде формируются ее мотивация и спортивный интерес, строится система ценностных ориентаций, воспитывается спортивный характер, закладываются основы женского здоровья.

Таблица 1. *Возраст спортсменок, заканчивающих спортивную карьеру*

Показатели	Возрастные периоды, лет											
	до 15 лет		16-18		19-20		21 и позже		не ответили		всего	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Возраст окончания спортивной карьеры	21	7,4	58	20,6	52	18,4	67	25,8	7	2,5	282	100

Таблица 2. *Самооценка спортсменками влияния спорта на их внешность*

Изменения во внешности	n	%
Появились диспропорции в телосложении	40	14,2
Вес выше нормы	24	8,5
Стала стройнее, выгляжу замечательно	180	63,8
Другие изменения	44	13,5
Всего	288	100

Как видно из табл. 2, большинство опрошенных женщин отмечают позитивное влияние занятий спортом на их внешний вид, 63,8% говорят, что они стали стройнее и выглядят замечательно. Тем не менее спорт может и отрицательно влиять на внешность спортсменки, об этом свидетельству ют 14,2% опрошенных, которые утверждают, что их вес стал выше нормы в связи со спортивной деятельностью. Особенно это касается баскетболисток, пловчих и конькобежек.

Заключение. Проведенный социологический анализ «Женщина и спорт» дает основание для формирования некоторых тенденций, характерных для развития современного женского спорта:

- высокое мнение женщин-спортсменок о положительном влиянии занятий спортом на их здоровье, внешность, привлекательность и женственность;

- ценностное отношение женщин-спортсменок к спортивной деятельности, выражающееся в осознании ее высокой значимости на формирование их характера: коммуникабельности, целеустремленности, собранности; в отдельных случаях спорт может формировать у спортсменок и негативные черты характера: агрессивность и жестокость;

- основные цели спортсменок, как правило, реализуются. Женщины, отдавшие много лет спорту, не жалеют о принятом когда-то решении заниматься спортом и считают его правильным.

Полученные результаты позволяют утверждать, что женщины в современном обществе получили новые возможности для реализации спортивных интересов. Есть основания полагать, что XXI век станет веком их новых спортивных достижений. Однако необходимо совершенствовать систему спортивных состязаний, смягчать условия

спортивной борьбы, разрабатывать особые правила соревнований, гуманизировать женский спорт, защищать женщину, учитывая особую биосоциальную роль, которую она играет в обществе.

Список использованный литературы

1. Умаров.Д.Х. “Теория спорта” Ташкент.2021

2. Виноградов П.А., Душанин А.П., Жолдак В.И. Основы физической культуры и здорового образа жизни. – М.: Советский спорт, 1996.

3. Куликов Ю.А, Худойбердиев Р. И. Жизнь в движении. –Ташкент, медитцина, 1987,48с.

Bolalarning jismoniy tayyorgarligi vositalari va usullarini aniqlash uchun tasdiqlovchi tadqiqotni tashkillashtirish

Dilnoza SHOYMARDONOVA
Milliy tadqiqot universiteti Federal byudjeti (MEI)
oliy ta’lim muassasasi filiali o‘qituvchisi

Kirish. Maktab o‘quvchilari jismoniy tayyorgarligini takomillashtirish maxsus tashkillashtirilgan jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarida amalga oshiriladi. Jismoniy tarbiya umumta’lim maktablarining hamma sinflarida o‘quv rejalarida ko‘zda tutilgan o‘quv fani hisoblanadi. Fanning mazmuni davlat dasturida belgilanadi, amaliyotga tatbiq etish esa jismoniy tarbiya o‘qituvchilari tomonidan jismoniy tarbiya darslarida amalga oshiriladi.

Tadqiqot maqsadi. Ko‘p sonli adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, maktab o‘quvchilari jismoniy tayyorgarligini takomillashtirish muammosi chuqur eksperimental ishlanmalarga muhtoj. Har xil yoshdagi maktab o‘quvchilari jismoniy sifatlarining rivojlanish darajasini aniqlash, bu sifatlarni tarbiyalashning samarali usul va vositalarini tadqiqotlar yordamida asoslash, mashg‘ulotlarda berish mumkin bo‘lgan jismoniy yuklamani belgilash juda muhim. Tasdiqlovchi tadqiqotning maqsadi harakatli o‘yinlarni qo‘llash masalasi holatini va ularning boshlang‘ich sinf yoshidagi bolalar jismoniy tayyorgarligiga ta’sirini o‘rganishdan iborat edi.

Tadqiqotni tashkil qilish uslublari. Hozirgi zamon bolalarining sevimli o‘yinlarini aniqlash uchun so‘rovnoma asosida savol-javob o‘tkazdik. Biz 9-10 yoshdagi 3-sinf o‘quvchilarining fikrlarini o‘rgandik, ulardan 15tasi qiz bola va 11 nafari o‘g‘il bola.

Biz ularga quyidagi savollarga javob berishni taklif qildik:

1. Sen o‘ynashni yaxshi ko‘rasanmi?
2. Sening sevimli o‘yinlaring.
3. Ota-onang, buving va buvang qaysi o‘yinlarni o‘ynaganlarini bilasan?

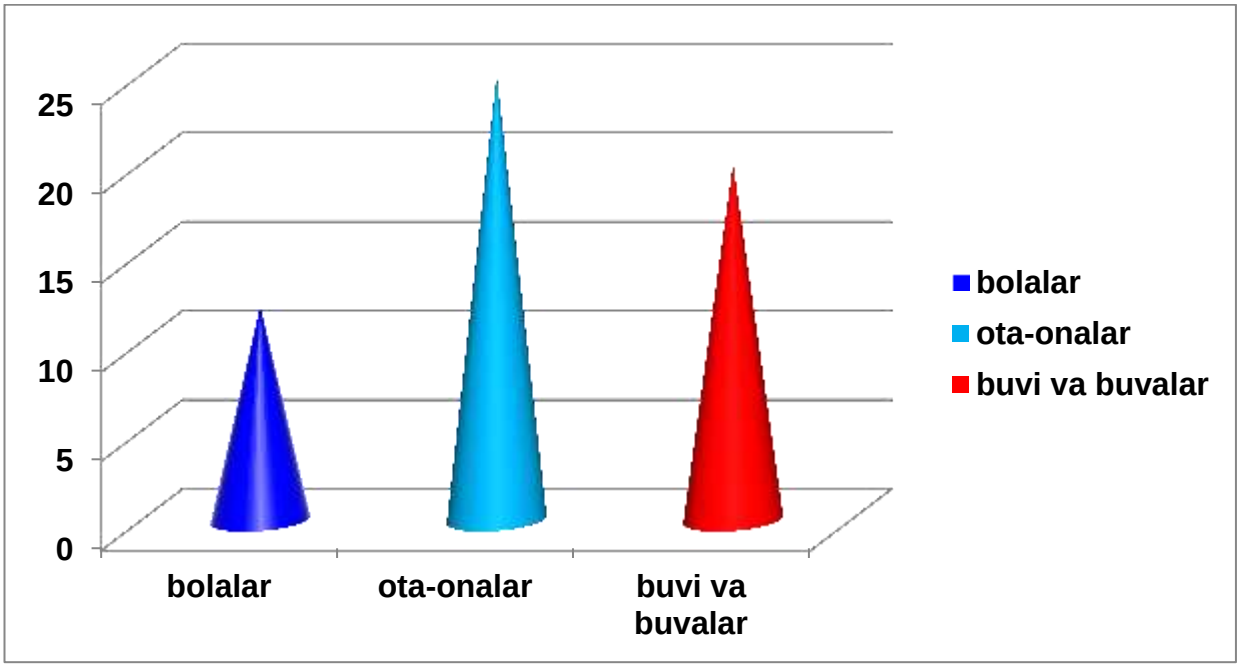
«Sen o‘ynashni yaxshi ko‘rasanmi?» savoliga hamma bolalar tasdiq bilan javob berishdi. Natijalarni tahlil qilib shuni aniqladikki, bolalardan yarmining sevimli o‘yinlari - kompyuter o‘yinlari. So‘nggi vaqtlarda kompyuterning nafaqat foydasi, balki zarari haqida ham gapirilyapti. Axir bolalar undan o‘qish va ish uchun emas, faqat o‘yin uchun foydalanadilar. Ularning ko‘rish qobiliyati yomonlashishi, umurtqasi qiyshayishi mumkin. Ko‘p vaqtni harakatsiz o‘tkazish bolalarga katta zarar olib keladi.

Tadqiqot davomida shu ma’lum bo‘ldiki, bizning hozirgi zamon bolalari yetarlicha harakatli o‘yinlarni bilmaydilar, ular hammasi bo‘lib 11ta harakatli o‘yin nomini aytdilar. Biz bolalarning ota-onalariga yordam so‘rab murojaat qildik. Ko‘plab ota-onalar bajonidil bizning iltimosimizga rozi bo‘ldilar. So‘rovnoma asosidagi savol-javoblarga yakun yasagan holda ota-onalar sport o‘yinlari, shaxmat va shashka o‘ynashni juda yaxshi ko‘rganliklarini aniqladik.

Shunday qilib, tadqiqot davomida biz uch avlod o‘yinlari bilan tanishishga muvaffaq bo‘ldik (1-rasm). Aniqlashimizcha, hamma bolalar barcha davrlarda o‘ynashni juda yaxshi ko‘rganlar. Ko‘plab o‘yinlar uch avlod bolalarining sevimli o‘yinlari bo‘lib qolyapti: bular - ko‘z boylog‘ich, bekinmachoq, quvlashmachoq, urib qoch, oq terakmi ko‘k terak, chillak va boshqalar. Ota-onalarimiz, buvi-buvalarimiz ushbu o‘yinlarni sevib o‘ynashgan, hozirgi zamon bolalari ham bu o‘yinlarni sevib o‘ynashda davom etmoqda.

Bizning, har xil avlod bolalari har xil o‘yinlarni o‘ynaydi, degan taxminimiz faqat qisman tasdiqlandi. Unutilgan o‘yinlar ham aniqlandi. Bu «Chivin», «Shaharcha» («Chillak»), lapta, «Chexarda» («To‘nka-to‘nka») va boshqalar.

Tasdiqlovchi tajribamiz natijasi keyingi tadqiqotni o‘tkazish hisoblanadi

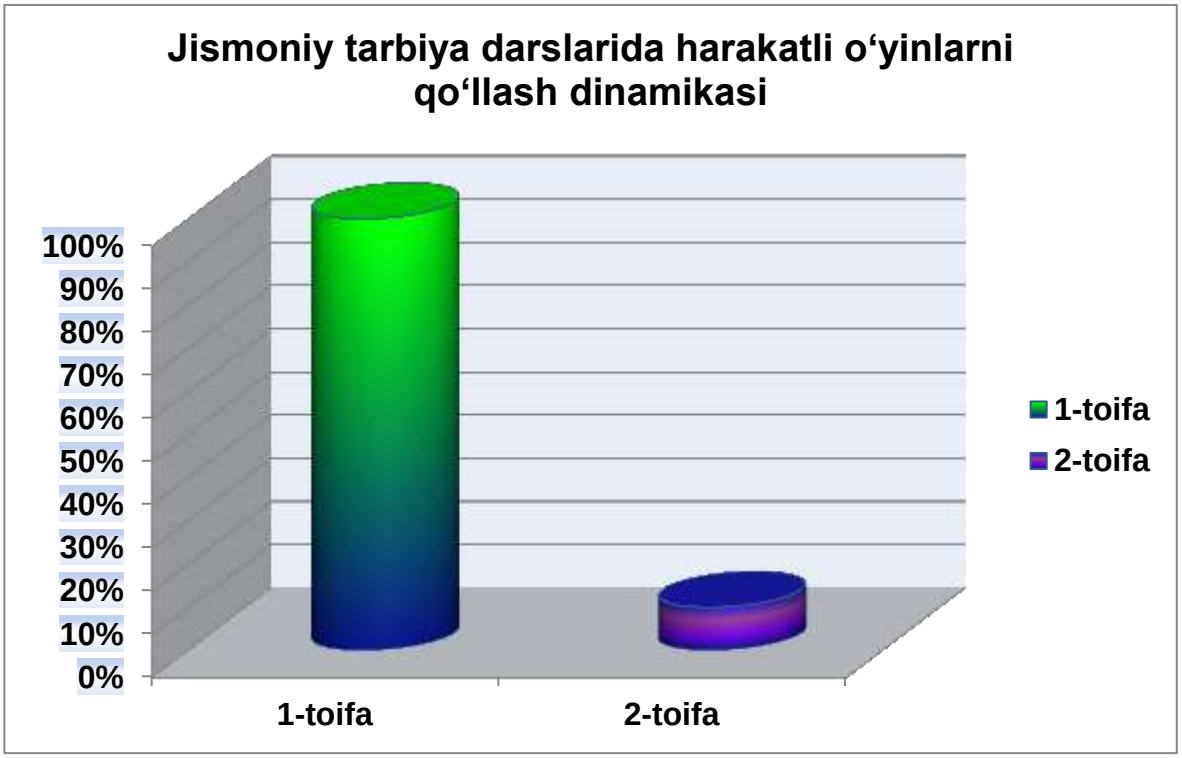

1-rasm. Uch avlod harakatli o‘yinlarining dinamikasi.

«Boshlang‘ich sinf yoshidagi bolalarning jismoniy tarbiya darslarida harakatli o‘yinlarni qo‘llash» mavzusini tadqiq etish maqsadida Samarqand shahridagi 7ta umumta’lim maktabida 20 nafar jismoniy tarbiya o‘qituvchisi o‘rtasida so‘rovnoma asosida savol-javob o‘tkazilgan edi.

So‘rovnomani tuzishda biz B.A.Ashmarin (1978), V.A.Yadov (1987), I.F.Devyatko (2002), F.A.Kerimov (2005), S.V.Nachinskayalarning (2005) ilmiy-uslubiy ishlarida bayon etilgan so‘rovnoma tuzishdagi uslubiy tavsiyalarni qo‘lladik. So‘rovnomaning tuzilishi 3 qismdan iborat. Demografik qism (pasport ma’lumotlari) respondentlarning ma’lumoti darajasini, sport malakasini, ish stajini, yoshini, toifasini aniqlashga imkon berdi.

O‘tkazilgan so‘rovnomadan kelib chiqib aytish mumkinki, hamma o‘qituvchilar harakatli o‘yinlarni jismoniy tarbiya darslarida qo‘llash zarur deb biladilar hamda javob berganlarning hammasi harakatli o‘yinlar yordamida chaqqonlik, tezkorlik va boshqa jismoniy sifatlarni rivojlantirish mumkin deb hisoblaydilar, lekin ularning 10%igina harakatli o‘yinlarni o‘zlarining jismoniy tarbiya darslarida qo‘llaydilar (2-rasm).

Tadqiqot natijalari va muhokamasi. O‘tkazilgan so‘rovnoma natijasida jismoniy tarbiya o‘qituvchilari orasida hozirgacha umumta’lim maktablarida jismoniy tarbiya darslarini tashkillashtirish va o‘tkazish bo‘yicha yagona fikr yo‘qligi aniqlandi, shu bilan bog‘liq holda bu masalani o‘rganish dolzarb hisoblanadi va har tomonlama o‘rganib chiqishni talab qiladi.

Xulosa. O‘tkazilgan tadqiqot natijalarining qiyosiy tahliliga asosan shunday xulosaga kelish mumkin. Ma’lumki, bu soha bizning mamlakatimizda

davlat mustaqilligi sharoitida misli ko‘rilmagan rivojlanishga ega bo‘ldi. Xalqaro talablarga javob beruvchi ko‘p sonli sport majmualari qurildi va ular yetarlicha samarali faoliyat yurityapti.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Mahallalarda yoshlar o‘rtasida ommaviy sportni yanada rivojlantirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 2022-yil 11-apreldagi PQ-201-son qarori

2. M.I.Idrisov Aholining jismoniy tayyorgarligi va salomatligi darajasini belgilovchi test me’yorlarining qiyosiy tahlili // University Sports: Health and prosperity of the nation 2022. T 1. C. 263 266 https://scholar.google.ru/citations?

Yengil atletika sport turida tayyorgarlik usullari

Zafar XUDAYKULOV
Islom Karimov nomidagi
Toshkent davlat texnika universiteti
“Jismoniy tarbiya va sport”
kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada sport bilan shug‘ullanuvchi har bir shaxsning jismoniy, ma’naviy, ruhiy jihatdan tarbiyalashda qaysi jihatlarga e’tibor berilish yo‘l-yo‘riqlari keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: yengil atletika, sport, jismoniy rivojlanish, sog‘lik, tarbiya, sportchi, sakrash, tayyorgarlik

Kirish. Har bir shaxs har tomonlama jismoniy rivojlanish, sog‘liqni mustahkamlash va sportda muvaffaqiyat qozonib, o‘z o‘rnini topish uchun jismoniy va ma’naviy irodaviy jihatlarning asosiylarini rivojlantirish va tarbiyalash kerak bo‘ladi. Ana shu sifatlarning asosiylarini rivojlantirish va tarbiyalash yengil atletikachilar tayyorgarligining muhim qismidir. Yengil atletikachilarning asosiy jismoniy sifatlarini rivojlantirish (jismoniy tayyorgarlik) – eng avvalo, sportchining har tomonlama va maxsus jismoniy rivojlanish jarayonidir. Shunga binoan jismoniy tayyorgarlik umumiy jismoniy tayyorgarlikka va maxsus jismoniy tayyorgarlikka bo‘linadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Umumiy jismoniy tayyorgarlik deganda yengil atletikachining har tomonlama rivojlanishi, ya’ni harakatlanish apparatini rivojlantirish, organizm va tizimlarni mustahkamlash, ularning funksional imkoniyatlarini oshirish, boshqara olish qobiliyatini yaxshilash, kuch, tezkorlik, chidamlilik, chaqqonlik va egiluvchanlikni oshirish, qomat va tana tuzilishidagi kamchiliklarni tuzatish nazarda tutiladi. Bunga erishish uchun turli xil harakat faoliyatida qatnashuvchi organizm organlari va tizimlari hamda tana qismlariga jismoniy mashqlar yordamida muntazam ta’sir etib turish zarur. Buning uchun esa yuqorida aytib o‘tilgan 3 guruh mashqlardan, ayniqsa, turli xil umumiy rivojlantiruvchi mashqlardan foydalanish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Maxsus jismoniy tayyorgarlik yengil atletikaning mazkur turini bajarish uchun nima talab etilishiga qarab, sportchi organizmining hamma funksional imkoniyatlarini, barcha organlar va tizimlarini yuqori darajada rivojlantirishga qaratilgan. Buning uchun, tabiiyki, tanlab olingan yengil

atletika sport turining mashqlari va maxsus mashqlardan foydalaniladi. Umumiy jismoniy tayyorgarlik uchun ko‘pgina umumiy ta’sir ko‘rsatadigan mashqlardan, maxsus tayyorgarlik uchun esa aniq maqsadga yo‘naltirilgan mashqlardan foydalaniladi. Lekin umumiy jismoniy tayyorgarlikda ham jismoniy rivojlanish, tana tuzilishi, qomatdagi ayrim kamchiliklarni yo‘qotish uchun aniq yo‘naltirilgan mashqlar qo‘llaniladi.

Yuqorida ta’kidlanganidek, umumiy va maxsus jismoniy tayyorgarlikda kuch, tezkorlik, chidamlilik, chaqqonlik va egiluvchanlik xususiyatlarini rivojlantiruvchi mashqlar asosiy rol o‘ynaydi. Aynan shu jismoniy sifatlarda yengil atletikachining butun organizmidagi organlar va tizimlar ish qobiliyatiga asoslanib, uning harakat qilish imkoniyati aks etadi.

Yengil atletika sakrashlari ikki turga bo‘linadi:

1) vertikal to‘siqlarni yengib o‘tish bilan sakrashlar (balandlikka sakrash va langarcho‘pga tayanib sakrash);

2) gorizontal to‘siqlarni yengib o‘tish bilan sakrashlar (uzunlikka sakrash va uch hatlab sakrash).

Sakrash samaradorligi depsinish fazasida, sakrash natijaliligining asosiy omillari hosil bo‘ladigan paytda aniqlanadi. Bunday omillarga quyidagilar kiradi:

1) sakrovchi tanasining boshlang‘ich uchib chiqish tezligi;

2) sakrovchi tanasi UOMning uchib chiqish burchagi. UOMning uchish fazasidagi harakat yo‘nalishi depsinish xususiyatiga va sakrash turiga bog‘liq bo‘ladi. Uch hatlab sakrash uchta uchish fazasiga, langarcho‘pga tayanib sakrash esa uchish fazasining tayanch va tayanchsiz qismlariga ega. Yengil atletika sakrashlari o‘z tuzilishiga ko‘ra aralash turga taalluqlidir, Ya’ni bu yerda ham siklik, ham assiklik harakat elementlari mavjud. Sakrashni yaxlit harakat sifatida tarkibiy qismlarga ajratish mumkin:

– yugurib kelish va depsinishga tayyorlanish;

– harakat boshlanishidan tortib to depsinadigan oyoqni depsinish joyiga qo‘yish paytigacha;

– depsinish (itarilish) – depsinadigan oyoqni qo‘ygan paytdan boshlab, to uning depsinish joyidan uzilish paytigacha;

– uchish – depsinadigan oyoq depsinish joyidan uzilgan paytdan boshlab to yerga qo‘nish joyiga tegish paytigacha;

– yerga tushish – yerga tushish joyiga tegish paytidan boshlab to tana harakati to‘liq to‘xtagunga qadar.

Yugurib kelish va depsinishga tayyorlanish. To‘rt xil sakrash turlari (uzunlikka, uch hatlab, balandlikka, langarcho‘pga tayanib sakrash) yugurib

kelishda o‘ziga xos xususiyatlarga ega, lekin ma’lum bir umumiy tomonlari ham bor. Yugurib kelishning asosiy vazifasi – sakrovchi tanasiga sakrashga mos bo‘lgan optimal yugurib kelish tezligini berish hamda depsinish fazasi uchun optimal sharoitlarni yaratish. Yugurib kelish depsinishga tayyorlanish boshlanishidan oldin siklik harakat tuzilishiga ega. Unda yugurish harakatlari yugurib kelishdagi harakatlardan bir oz farq qiladi.

Yugurib kelish maromi doimiy bo‘lishi kerak, ya’ni uni urinishdan urinishga o‘zgartirib turish kerak emas. Odatda yugurib kelish sportchida ayni paytda kuzatiladigan uning jismoniy imkoniyatlariga mos keladi. Tabiiyki, jismoniy funksiyalar yaxshilanishi bilan yugurib kelish o‘zgaradi, tezlik, qadamlar soni oshadi (ma’lum chegaragacha), lekin yugurish maromi o‘zgarmaydi. Bu o‘zgarishlar sakrovchining ikkita asosiy jismoniy sifatlariga bog‘liq, ularni parallel tarzda rivojlantirish zarur. Bu tezkorlik va kuchdir. Yugurib kelishning boshlanishi odatiy, har doim bir xil bo‘lishi kerak. Sakrovchi yugurib kelishni, go‘yoki start olgandek, turgan joyidan yoki yugurib kelish boshlanishining nazorat belgisigacha kelish bilan boshlashi mumkin.

Yugurib kelishda sakrovchining vazifasi nafaqat optimal tezlikka erishish, balki depsinadigan oyoqni itarilish joyiga aniq qo‘ya bilish lozim, shuning uchun yugurib kelish, uning maromi va hamma harakatlar doimiy bo‘lishi kerak. Yugurib kelishning ikkita variantini ajratish mumkin:

1) bir xil tezlanish bilan yugurib kelish;

2) tezlikni saqlab turishi bilan yugurib kelish.

Bir xil tezlanish bilan yugurib kelishda sakrovchi asta-sekin tezlik ola boshlaydi, uni yugurib kelishning oxirgi qadamlarida optimal darajagacha yetkazadi. Tezlikni saqlab turish bilan yugurib kelishda sakrovchi deyarli darrov, birinchi qadamlardanoq optimal tezlikni oladi, uni butun yugurib kelish davomida saqlab turadi, oxirida so‘nggi qadamlarda uni biroz oshiradi. U yoki bu yugurib kelish variantining qo‘llanilishi sakrovchining individual xususiyatlariga bog‘liq.

Xulosa. Yugurib kelishning oxirgi qismining (depsinishga tayyorlanish) ajralib turuvchi xususiyati sakrash turiga bog‘liq. Umumiy ajralib turuvchi xususiyati – yugurib kelish va yugurib kelish bo‘lagida tana a’zolari harakatlari tezligining oshishidir. Yugurib kelib uzunlikka sakrashda depsinishga tayyorlanishda oxirgi qadamlarning uzunligi biroz kamayadi va ularning sur’ati oshadi. To‘g‘ri chiziqli yugurib kelishga esa hamma usuldagi sakrashlarda (“hatlab o‘tish”, “to‘lqin”, “yumalab o‘tish” (perekat), “to‘ntarilib o‘tish” (perekidnoy) depsinishga tayyorlanish oxirgi ikkita qadamda, qadam

tashlaydigan oyoq ancha uzunroq qadam tashlagan paytda (shu orqali UOMni kamaytirgan holda), depsinuvchi oyoq esa ancha qisqa tez qadam tashlaydi, bunda sakrovchi yelkasi UOM proyeksiyasi ortiga tashlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi “Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida”gi qonuni Xalq so‘zi.- 2015. – 4-sentabr.

2. Andris E.R., Kudratov R.K. Yengil atletika: O‘quv qo‘llanma.-T.: O‘zDJTI, 1998.

3. M.S.Olimov, N.T.To‘xtaboev, I.R.Soliev, X.T.Ortiqov O‘rta va uzoq masofalarga yugurish uslubiyoti.O‘quv qo‘llanma. Toshkent – 2015-yil 17-bet

Жисмоний тарбия ва спорт соҳасида малакали кадрлар тайёрлаш тизимини такомиллаштириш

Н.Р. САИДОВА
Ўқитувчи., ЎзДЖТСУ
Р.Т. КАЗОҚОВ
Ўқитувчи., ЎзДЖТСУ
А.А. АМАНЖОЛОВА
MR 01-20 гуруҳ талабаси, ЎзДЖТСУ
М.У. ҒАЙБУЛЛАЕВА
ShX-51-20 гуруҳ талабаси, ЎзДЖТСУ

Маълумки, Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини “Илм, маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили”да амалга оширишга оид Давлат дастури тўғрисида”ги Фармонининг 232-бандида жисмоний тарбия ва спорт соҳасида юқори малакали тренерлар ва бошқа мутахассисларни тайёрлашни йўлга қўйиш билан боғлиқ вазифалар белгиланган эди.

Бу бўйича қабул қилиниши назарда тутилган норматив-ҳуқуқий ҳужжатда Ўзбекистон давлат жисмоний тарбия ва спорт университетининг Фарғона филиалини ва илмий-тадқиқот институтини ташкил этиш ҳамда Жисмоний тарбия ва спорт вазирлиги ҳузуридаги Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни илмий-методик таъминлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш марказини университет тасарруфига бериш масаласи кўзда тутилганди.

Шунингдек, 2020/2021 ўқув йилидан бошлаб Тошкент тиббиёт академияси, Тошкент фармацевтика институти ва бошқа олий таълим муассасаларида спорт тиббиёти, фармакологияси, реабилитологияси, психологияси ва диетологияси, Тошкент тиббиёт академияси ҳамда Андижон, Бухоро ва Самарқанд тиббиёт институтлари магистратурасида “Диетология” ва “Нутрициология (овқатланиш илми)” мутахассисликлари бўйича кадрлар тайёрлаш йўлга қўйиш, хорижий олий таълим муассасалари билан ҳамкорликда соҳада малакали мутахассислар тайёрлаш, профессор-ўқитувчилар малакасини ошириш бўйича алоқаларни йўлга қўйиш чора-тадбирларини амалга ошириш белгиланганди.

Давлат раҳбарининг 2020 йил 3 ноябрда қабул қилинган “Жисмоний тарбия ва спорт соҳасида кадрлар тайёрлаш тизимини такомиллаштириш ва илмий салоҳиятни ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори билан Давлат дастурида белгиланган ушбу вазифаларнинг ижроси таъминланиши баробарида, жисмоний тарбия ва спорт соҳаси мутахассисларини тайёрлаш ҳамда спортни оммалаштиришга қаратилган қатор масалалар ўз ечимини топадиган бўлди. Қарорга биноан, Ўзбекистон давлат жисмоний тарбия ва спорт университетининг Фарғона филиали, Ўзбекистон давлат жисмоний тарбия ва спорт университетининг Спортчиларнинг техник-тактик, психофизиологик ҳолатини ўрганиш ва таҳлил қилиш бўйича махсус илмий лабораторияси негизида Ўзбекистон давлат жисмоний тарбия ва спорт университети ҳузуридаги Жисмоний тарбия ва спорт илмий тадқиқотлар институти ташкил этилади.

Қуйидагилар филиалнинг асосий вазифалари этиб белгиланди:

– олий таълим сифатига қўйиладиган халқаро талабларга мувофиқ, жисмоний тарбия ва спортни ривожлантириш соҳасидаги вазифаларни юқори даражада бажаришга қодир малакали кадрлар тайёрлаш;

– хизматлар ва соғломлаштириш тармоқларини ривожлантиришнинг илмий-технологик вазифаларини ҳал этиш, илғор хорижий тажрибадан фойдаланган ҳолда спорт соҳасига йўналтирилган илмий-амалий тадқиқотлар олиб бориш ва илмий ишланмаларни амалиётга татбиқ қилиш;

– ўқув ва илмий лойиҳаларни амалга ошириш, таълим ва илмий изланишлар жараёнига мутахассисларни кенг жалб этиш мақсадида ишлаб чиқариш ва қайта ишлаш соҳаларидаги республика ва хорижий етакчи олий таълим муассасалари ҳамда илмий марказлар билан ҳамкорлик алоқаларини ривожлантириш;

– олий таълим тизимига замонавий таълим технологияларига асосланган ўқув жараёнларини жорий қилиш бўйича илғор хорижий тажрибаларни татбиқ этиш, жисмоний тарбия ва спорт соҳаси учун кадрлар тайёрлаш тизими ҳамда очиқ, ахборот-таълим муҳитини ривожлантиришга кўмаклашиш.

Шу билан бирга, Университет ҳузурида жамоатчилик асосида доимий фаолият юритадиган Республика илмий-услубий кенгаши ташкил этилиб, унинг асосий вазифалари сифатида қуйидагилар белгиланди:

– жисмоний тарбия ва спорт соҳасидаги давлат ташкилотлари ҳамда спорт федерациялари (уюшмалари) фаолиятининг самарадорлигини ошириш ишларини мувофиқлаштириш;

– жисмоний тарбия ва спорт соҳасидаги спорт-таълим муассасаларида машғулотлар ўтказишнинг услубий асосларини ташкил этиш;

– жисмоний тарбия ва спорт соҳасидаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини ишлаб чиқишда иштирок этиш ва илмий жиҳатдан асослаш бўйича хулосалар бериш;

– спорт соҳасида фаолият юритаётган етакчи мутахассисларни ва илмий ходимларни жалб этган ҳолда ишчи комиссиялар ва эксперт гуруҳларини ташкил этиш.

Қарорга мувофиқ, Ўзбекистон давлат жисмоний тарбия ва спорт университетида олий маълумотли кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан такомиллаштириш бўйича “Йўл харитаси” тасдиқланди. Ўзбекистон Республикаси таълим муассасаларига ўқишга қабул қилиш бўйича давлат комиссияси Жисмоний тарбия ва спорт вазирлиги ҳамда Соғлиқни сақлаш вазирлигининг таклифлари асосида 2021/2022 ўқув йилидан бошлаб Тошкент тиббиёт академияси, Тошкент фармацевтика институти ва бошқа олий таълим муассасаларида спорт тиббиёти, фармакологияси, реабилитологияси, психологияси ва диетологияси, Тошкент тиббиёт академияси ҳамда Андижон, Бухоро ва Самарқанд тиббиёт институтлари магистратурасида “Диетология” ва “Нутрициология (овқатланиш илми)” мутахассисликлари бўйича кадрлар тайёрлаш юзасидан ташкилий чораларни амалга ошириш назарда тутилган.

Мухтасар айтганда, мазкур Қарор Давлат дастури ижросини таъминлаш, жисмоний тарбия ва спорт соҳасида халқаро стандартларга мувофиқ комплекс билимларга эга малакали кадрлар тайёрлаш сифатини яхшилаш, спортда илм-фанни жадал ривожлантириш, юқори малакали рақобатбардош тренер-ўқитувчилар, мутахассислар ҳамда илмий ходимларни тайёрлаш жараёнларини янада такомиллаштиришга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Kazoqov R, Jo‘raqo‘ziev O, Eshpo’latov S. Қисқа масофага югурувчи спортчиларнинг машғулот даврларини тузилиши //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 5-11.

2. Р.Т Казоқов, Ш.Қ Бекназаров, Ибодов, А.И. Футболчиларнинг антропометрик ўлчамлари ва тезлик сифатлари орасидаги корреляциясини ўрганишда акт дан фойдаланиш. Тиббиёт ва спорт 1 (10), 27-30.

3. Казоқов Р.Т, Бўриев Б.Ў, Абдиев Б.Ш, Джўрабаев А.М, Туропов А.Р. Кураш миллий спорт турини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари // Миллий кураш турлари ва уларнинг назарий-амалий муаммолари. - 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 161-163.

4. Джўрабаев А. М, Казоқов Р. Т. Биомеханик таҳлиллар асосида енгил атлетикачиларнинг функционал тайёргарлигидаги корреляция алоқаларининг таҳлили //Yoshlarni qo‘llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili”ga bag ‘ishlangan. – 2021. – Т. 4. – №. 4. – С. 198-208.

5. Казоқов Р. Т, Расулов А. Ғ, Бўронов А. Б. Спорт мактаблари ўкув машғулот гуруҳларида ёш футболчиларни танлов услубиятларини асослаш //Академические исследования в современной науке. - 2023. - Т. 2. - №. 15. - С.38-46.

Kazoqov R. T, Bo‘ronov A. B. Sportdagi dolzarb yangiliklar //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 47-56.

Yoshlar va futbol

Akmaljon TURAQULOV
Namangan davlat universiteti
Arxivshunoslik kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya. Yoshlarning futbol bilan mashg‘ul bo‘lishlari ularning salomatliklari, vaqtlarini mazmunli o‘tkazishdan tashqari kreativ fikrlash, qoidalarni hurmat qilish, jamoaviylik kabi sifatlarini shakllantirishi haqida to‘xtalib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: sport, jismoniy tarbiya, futbol, kreativ fikrlash, egoizm, deviantlik, ommaviy axborot vositalari, sh. mirziyoyev, d. simpson, chaplin.

“Sportda insonning ijtimoiylashuvida asosiy rolni ota-onalar, aka-ukalar, tengdoshlar, o‘qituvchilar, murabbiylar va ommaviy axborot vositalarida paydo bo‘lgan elita sportchilar o‘ynaydilar”[1].

XX asr oxiri – XXI asr boshlariga kelib, mazkur jarayonda ota-onalar va aka-ukalar ta’siri pasayib, murabbiylar hamda mashhur sportchilarning ahamiyati oshib bordi. Bunda albatta, ommaviy axborot vositalarining roli yuqori hisoblanadi. Odatda, sport orqali shaxsning ijtimoiylashuv jarayonlarining ahamiyati yuqoridir. Bunga misol sifatida, maktablardagi “Jismoniy tarbiya” darslari va davlat tomonidan tashkil etiladigan hamda qo‘llab-quvvatlanadigan bolalar ishtirokidagi sport musobaqalarini keltirish mumkin. Sport yosh qiziquvchilarni o‘zini-o‘zi tarbiyalash, jamoada ishlash, xulq-atvorga o‘rgatish va yetakchilik sifatlarini rivojlanishiga xizmat qiladi. Raqobatli sport turlari bilan shug‘ullanish yoshlarda kuchli hayot saboqlarini shakllantiradi, ularning ijtimoiy va ruhiy barqarorligiga xizmat qilish bilan bir paytda uning iste’dodini yuzaga chiqishiga xizmat qiladi.

Sport musobaqalarida muntazam ishtirok etish yoshlarda odob-axloq sifatlarini shakllantirish bilan bir qatorda o‘yin qoidalariga rioya etish orqali jamiyatdagi qonunlarni hurmat qilish va ulardan chiqmaslik kabi sifatlarni shakllantiradi. Sport zamonaviy bugungi jamiyatda barcha hududlarda mavjud. Bu bilan u jamiyatda mavjud bo‘lgan bir qator me’yor va qadriyatlarni aks ettiruvchi va shu bilan birga o‘ziga xos ko‘nikmalar, bilimlar, me’yorlar va qadriyatlarni rivojlantiruvchi ijtimoiy rolga ega bo‘lishi kerak.

Jamiyatda shaxsning ijtimoiylashuvida futbol sport turining o‘ziga xos roli bo‘lib, boshqa sport turlariga solishtirganimizda salmoqli o‘rinni egallaydi. Futbolning boshqa sport turlaridan quvnoqligi, qoidalarining o‘ziga xosligi va

[1] Бригетти В., Ева Т. Паул становится звездой футбола. – Минск: Вилли Винки, 2018. – С. 22.

tushunarliligi bo‘yicha soddaligi ko‘pchilikni mazkur sport turi atrofida jamlanishiga xizmat qiladi[2]. Yana qo‘shimcha sifatida shuni qayd etish mumkinki, dunyoning ko‘plab bolalar kiyimlari ishlab chiqaruvchi kompaniya va firmalari ishlab chiqaradigan yoshlarga mo‘ljallangan mahsulotlari aynan futbol o‘ynashga qulayligi va undagi suratlarda futbol mavzusiga ko‘p murojaat qilinganligi ham ushbu sport turining yoshlar o‘rtasida roli oshib borishiga xizmat qiladi. Futbol shug‘ullanish uchun ham ko‘cha yoki mahalla sharoitida o‘ynash eng qulay sport turi hisoblanadi.

Shuningdek, jamoa tarkibida harakatlanayotgan yoshlar turli ijtimoiy qatlamga mansub oila vakillari yoki boshqa millat, turli din vakillari bo‘lishi mumkin, lekin jamoa bo‘lib birlashishda mazkur jihatlar o‘z ahamiyatini yo‘qotadi va ijtimoiy tenglik faktori asosiy planga chiqadi. O‘yin jarayonida yoshlar futbol harorati, kayfiyati va tilida muloqotga kirishadi. “Ushbu sport tushunarli, universal muloqot tili bo‘lib, jinsi, yoshi, dini, madaniyati va etnik kelib chiqishi bo‘yicha cheklovlarga ega emas. Futbol dunyodagi eng mashhur sport turi sifatida 200 milliondan ortiq odamni birlashtirgan bo‘lib o‘rtacha jahonda yiliga 20 milliondan ortiq o‘yin o‘tkazilmoqda”[3].

Ba’zilarda futbol aldovga asoslangan sport turi, degan qarash mavjud. Aslida, futbol o‘ynagan bola eng avvalo, kreativ fikrlash, vaziyatdan chiqib ketish yo‘llari, jamoadoshlarini qo‘llab-quvvatlash va ularga vaziyatlar yaratib berishni o‘rganadi. D. Simpson ta’rifi bilan ifodalaganda, kreativlik shaxsning o‘ziga xos yangi g‘oyalar yaratishi, an’anaviy va odatiy bo‘lgan tafakkur qoliplaridan chetga chiqib, original qarorlar qabul qilishidir. Futbol jismoniy rivojlanish bilan bir qatorda, o‘ynovchilarda fikrlash qobiliyatini shakllanishida muhim o‘rin tutadi. Charli Chaplin aytganidek, fikrlash qobiliyati skripka yoki royal chalishga o‘xshaydi. U bilan muntazam mashg‘ul bo‘lish talab etiladi. Futbol o‘yining jismoniy kuch bilan birgalikda aqlga asoslanganligi ham boshqa sport turlaridan ajratib turishini nazarda tutgan edi.

Shaxsda futbol orqali rivojlanadigan yana bir jihat jamoa himoyalanayotgan bir paytda hujum chizig‘i vakillarining ham mudofaa vakillariga yordamga kelishlari o‘z darvozalari daxlsizligini saqlashda bevosita ishtirok etishlaridir. Futbolchi o‘ziga belgilangan vazifani bajarish bilan bir qatorda jamoadoshlarini qo‘llab-quvvatlashlari futbolda eng qadrlanadigan sifat hisoblanadi. “Olim Ashirov gavda tuzilishi atletikachilarday kelishgan

[2] Черданцев Г. В. Азбука футбола. Увлеки своего ребёнка самой популярной игрой!. Времена. – Москва, 2021. – С. 3.
[3] Gerry Finn Richard Giulianotti. Football culture local conflicts, global visions....– P. 3.

futbolchi edi, sheriklarini ishonchli ravishda qo‘llab-quvvatlardi, o‘yinni yaxshi olib borardi, tez-tez hujumga o‘tib, gollar urardi”[4]. Jamoadoshlarini qo‘llab-quvvatlash boshqa sport turlariga nisbatan futbolda muhim ahamiyat kasb etadi. Jamoaviylikning qarama-qarshi tomoni bu albatta, egoizmdir. “Egoizm – o‘z manfaatini boshqa kishilar manfaatidan yuqori qo‘yish”[5]dir.

“Yoshlar hayotiga xavf solayotgan deviantlik xulq-atvor ta’sirini kamaytirishdagi eng samarali yo‘l – ularni futbolga jalb etishdir. Futbol ulardagi o‘ziga bo‘lgan ishonchni maydonda namoyish etish, qoidalardan chiqmaslik va jamoani hurmat qilishga yo‘naltiradi”[6]. Yoshlar o‘rtasida deviantlik (ijtimoiy me’yorlardan og‘ib ketuvchi xatti-harakat”[7]) g‘oyalarining ortishida futbol o‘ziga xos immunitet vazifasini bajaradi.

Bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlar orqali jamiyat uchun turli salbiy g‘oyalarni tarqatuvchilar va unga ergashuvchilar ko‘paygan bir paytda, futbol yoshlarni ruhan va jismonan sog‘lom rivojlanishlarida muhim soha hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyev to‘g‘ri ta’kidlagan edik: “Farzandlarimizning ongi, dunyoqarashi asrlar davomida sinovdan o‘tgan, yuksak ma’naviyat manbai bo‘lgan jahon va milliy adabiyotimiz asosida emas, balki biz uchun yot bo‘lgan g‘oyalarni yoshlarimiz ongiga singdirayotgan zararli axborotlar asosida shakllanishiga men mutlaqo qarshiman”[8].

Xulosa o‘rnida aytishimiz mumkinki, yoshlarni sport bilan, xususan, futbol bilan muntazam mashg‘ul bo‘lishlari salomatlik bilan bir qatorda kelajakda jamiyatda o‘z o‘rinlarini topishlarida, qaysi sohada faoliyat olib borishlaridan tashqari ularni sog‘lom fikrlashlariga salmoqli ta’sir ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Mirziyoyev Sh. M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan quramiz. – Toshkent: 0’zbekiston, 2017. – B. 469.

2. Бригетти В., Ева Т. Паул становится звездой футбола. – Минск: Вилли Винки, 2018. – С. 22.

3. Черданцев Г. В. Азбука футбола. Увлеки своего ребёнка самой популярной игрой!. Времена. – Москва, 2021. – С. 3

4. Gerry Finn Richard Giulianotti. Football culture local conflicts, global visions....– P. 3.

[4] Олег Базилович. Мысли о системе или футболе. – Киев: Украинский писменник, 2013. – С. 17.
[5] Штринер М., Ницше Ф. Этика эгоизма – нет нечего выше меня. – Москва: Литературный, 2020. – С. 5.
[6] Eric M. Boys Gone Wild: Fame, Fortune, And Deviance Among Professional Football Players. – Lanhan, Maryland: UPA. 2009. – P. 110.
[7] Хуцишвили К. Девиант. – Москва: Рипол-Классик, 2012. – С. 10.
[8] Mirziyoyev Sh. M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan quramiz. – Toshkent: 0‘zbekiston, 2017. – B. 469.

5. Олег Базилович. Мысли о системе или футболе. – Киев: Украинский писменник, 2013. – С. 17.

6. Штринер М., Ницше Ф. Этика эгоизма – нет нечего выше меня. – Москва: Литературный, 2020. – С. 5.

7. Eric M. Boys Gone Wild: Fame, Fortune, And Deviance Among Professional Football Players. – Lanhan, Maryland: UPA. 2009. – P. 110.

8. Хуцишвили К. Девиант. – Москва: Рипол-Классик, 2012. – С. 10

Yoshlarning bo‘sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish va sportni ommalashtirish

Mexrinoz SAYFUTDINOVA
Andijon davlat chet tillari instituti Ingliz tili va adabiyoti fakulteti talabasi

Muqimjon AXUNOV
Andijon davlat chet tillari instituti (Ilmiy rahbar)

Annotatsiya. Mazkur maqolada yoshlarni bo‘sh vaqtlarini mazmunli tashkil etishda sportni ommalashtirish va uni targ‘ib qilish haqida so‘z boradi. Shuningdek yoshlarning bo‘sh vaqtlarini mazmunli tashkil etishda aynan sport musobaqalarning o‘rniga, imkoniyati cheklangan yoshlar o‘rtasida kibersportni xavfsiz rivojlantirishga urg‘u berilgan. Bugungi kunda yoshlarni ilm va sportga yo‘naltirish muhim ekanligi haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: zakovat, quvnoqlar va zukkolar, yosh kitobxon, yosh kitobxon oila, sport, kibersport, tennis, voleybol, futbol, shaxmat.

So‘ngi yillar mobaynida yoshlarni bo‘sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish bo‘yicha hukumat tomonidan bir qancha chora-tadbirlar amalga oshirildi. Shular jumlasidan, endilikda sportni ommalashtirish uni yoshlar o‘rtasida targ‘ib qilish, kibersport, «Zakovat» hamda shu kabi turli tadbir va sog‘liq uchun foydali mashg‘ulotlarni keng ommalashtirish asosiy vazifa qilib olindi. Hech birimizga sir emaski, bugungi kunda voyaga yetmagan yoshlar orasida turli xil og‘ir va yengil jinoyatlarni bilib yoki bilmasdan qilish avj pallasiga yetgan. Shuning uchun ham yoshlarni bo‘sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish ularni ilmga va sportga yo‘naltirish kerak. Bu bir tarafdan yoshlarning kelajagi uchun foydali bo‘lsa, ikkinchi tarafdan esa turli xil huquqbuzarliklarni ham oldini oladi. Shuningdek hozirda, ma’naviyat va kitobxonlikni targ‘ib qilish borasida -- «Zakovat» musobaqasi , «Quvnoqlar va Zukkolar», «Zukko kitobxon» , «Yosh kitobxon» , «Yosh kitobxon oila» , «Xorijiy tillar bilimdoni» va «Yosh poliglot» tanlovlari hamda «Munozara» intellektual va milliy xalq o‘yinlari tashkil etilishi ko‘plab yoshlarni bo‘sh vaqtlarini ilm-fanga bag‘ishlashiga erishildi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-apreldagi «Mahallalarda yoshlarni ommaviy sportga jalb qilishni yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to‘g‘risida» PQ-201-son qarorida O‘zbekiston Respublikasi yoshlari kuni hamda dekabr oyida o‘tkaziladigan «Yoshlar forumi» doirasida sportning futbol, mini-futbol, voleybol, yengil atletika,

shaxmat, shashka, stol tennisi, stritbol, vorkaut turlari bo‘yicha besh bosqichli ommaviy sport musobaqalarini o‘tkazish tizimi joriy etilishi belgilab berildi. Unga ko‘ra, birinchi bosqichda — ko‘chalararo mahalla musobaqalari; ikkinchi bosqichda — mahallalararo sektor musobaqalari; uchinchi bosqichda — sektor musobaqalarida g‘olib bo‘lgan mahalla jamoalari o‘rtasida tuman (shahar) musobaqalari;

to‘rtinchi bosqichda — tuman (shahar) musobaqalari g‘olib mahalla jamoalari o‘rtasida viloyat musobaqalari;

beshinchi bosqichda — viloyat musobaqalarida g‘olib bo‘lgan mahalla jamoalari o‘rtasida respublika (final) musobaqalari o‘tkaziladi.

Bunday musobaqalarning asosiy maqsadi shuki, yoshlarni bo‘sh vaqtlarida ularni sportga jalb qilish, natijada esa ularni sog‘lom hayotga qaytarishdir. Turli-tuman yomon illatlardan holi bo‘lgan holda hayot tarzini olib borishlikdir. Qolaversa mazkur qaror doirasida o‘tkazilgan musobaqalarning g‘oliblariga mukofotlar, faol ishtirokchilarga esdalik sovg‘alar berilishi yoshlarni yanada ko‘proq o‘z ustida ishlab bundanda yuqori marralarni egallashga undaydi.

Bundan tashqari, bugungi kunda imkoniyati cheklangan yoshlar o‘rtasida ham sportni ommalashtirish bo‘yicha ko‘plab ishlar amalga oshirildi. Ular o‘rtasida paraolimpiadalarni tashkillashtirish, parasport turlarini kengaytirish, yaratib berilayotgan imkoniyatlarni yaxshilashga katta e’tibor qaratildi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining. «Kibersport turlarini yanada rivojlantirish va keng ommalashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi qarori ham nogironligi bo‘lgan yoshlarni bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etishga sabab bo‘la oladi. Negaki, kibersport deyarli hech qanday jismoniy harakat talab qilmaydi va bu esa imkoniyati cheklangan yoshlar uchun qulay sport turidir. Ularni shu kabi sport turlariga jalb etish va kibersportni xavfsiz rivojlantirish, musobaqalar tashkil etish albatta yaxshi natija beradi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, sportni yoshlar orasida targ‘ib qilish orqali nafaqat ularni bandlik bilan ta’minlashga balki ularni birlashtirishga turli-xil jinoyatlarsiz sog‘lom hayot tarzi bilan yashashiga erishish mumkin. Vatanimizning ravnaqi yo‘lida esa barcha yoshlarni birlashishi va bir manzil tomon yo‘l olishi bu -- muhim qadam bo‘lib hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Axmatov M. Ommaviy sport musobaqalarida boshqaruv tizimi va uni takomillashtirish. //Iqtisod va ta’lim, 2003, №1. B.60-69.

2. Баринов С.Ю. Инновационная система спортивного воспитания студентов: методическое пособие для преподавателей. М.: Университетская книга, 2009. 182 с.

3. O‘zbekiston Respublikasining 2015-yil 4-sentabrdagi «Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida»gi O‘RQ-394-sonli Qonuni.

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 3-iyundagi «Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PQ-3031-sonli qarori.

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «O‘zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida» 2020-yil 24-yanvardagi PF-5924-sonli farmoni.

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-apreldagi «Mahallalarda yoshlarni ommaviy sportga jalb qilishni yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PQ-201-son qarori.

7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Sog‘lom turmush tarzini keng tatbiq etish va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi farmoni. Toshkent sh., 2020-yil 30-oktabr, PF-6099-son.

“YANGI O‘ZBEKISTONDA YOSHLARGA OID DAVLAT SIYOSATINI AMALGA OSHIRISH STRATEGIYASI: MAVJUD VAZIYAT VA RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI”

mavzusidagi

Respublika ilmiy-amaliy konferensiya

(23-iyun 2023-yil)

MAQOLALAR

TO‘PLAMI

O’zbekiston Respublikasi Yoshlar ishlari agentligi huzuridagi Yoshlar muammolarini o’rganish va istiqbolli kadrlarni tayyorlash instituti

TOSHKENT – 2023